هەموارکردنەوەی یاسای باری کەسێتی بۆچی؟! ئیسلامی سیاسی و ترس لە شۆڕشی پرۆلیتاری.. موئەیەد ئەحمەد

ماوەیەکە ڕەوت و حزبە دەسەڵاتدارەکانی ئیسلامی سیاسی شیعە لە عێراق، بە تایبەتی ئەوانەی هاوپەیمانن و گردبونەتەوە لە بلۆکی “چوارچێوەی هەماهەنگی”دا، بەهەموو توانایانەوە خەریکی زیندووکردنەوەی پڕۆژەی یاسای جەعفەرین، کە عەبدولعەزیز حەکیم، باوکی سەرۆکی ڕەوتی حیکمەی ئێستا، عەمار ئەلحەکیم، ساڵی (٢٠٠٤) پێشنیاری کرد، بەڵام بە بەرگێکی نوێ و بە ناوی پڕۆژەی هەموارکردنەوەی یاسای باری کەسێتی ژمارە (١٨٨) کە لە ساڵی (١٩٥٩)وە کاری پێدەکرێ.

خوێندنەوەی دووەم بۆ پڕۆژەی هەموارکردنەوەکە چەند ڕۆژێک لەمەوبەر لە پەرلەمان، لە (١٦)ی ئەیلولی (٢٠٢٤)دا، لە ڕێگەی ڕێککەوتن و فێڵ و تەڵەکەی پەرلەمانییەوە، کە لە ڕژێمی سیاسی دوای (٢٠٠٣)ەوە باو و نۆرماڵە، بەڕێوەچوو، و ئەمەش بەبێ گوێدانە هەموو ئەو ناڕەزایەتییە بەربڵاوە و شەپۆلی توڕەیی جەماوەری لەدژی ئەم هەموارکردنەوەیە. بەم شێوەیە ئەم ڕەوتانە و هاوپەیمانەکانیان هەنگاوێکی دیکەیان لە جێبەجێکردنی هەمواری یاساکەدا هەڵگرت و بەمەش پێداگریان کردەوە لەسەر ئەنجامدانی تاوانێکی گەورە بەرامبەر ژنان و منداڵانی عێراق.

ئەو کەسەی لە بری “چوارچێوەی هەماهەنگی” دەستپێشخەریی کردووە و پڕۆژەکەی پیشکەش کردووە، پەرلەمانتارێکە بە ناوی (ڕائید ئەلمالیکی) کە مێژوویەکی خراپی هەیە لە ژیانی سیاسی تازەی عێراقدا. ناوبراو سەر بەو هێزانەی دژە شۆڕشی ئیسلامییە کە کاریان کرد بۆ لەباربردنی ئامانجەکانی (ڕاپەڕینی ئۆکتۆبەری ٢٠١٩)، و بەسەر خوێنی زیاتر لە (٨٠٠) ژن و پیاوی ڕاپەڕیوی قوربانیانی سەرکوتی دەسەڵات و میلیشیاکان، خۆیان پەڕاندەوە بۆ ناو پەرلەمانی ئێستا لە ژێر ناوی لیستی “سەربەخۆکان”.

سەبارەت بە پڕۆژەی هەموارکردنەوەی یاساکە پرسیار زۆرن، لەوانە:
بۆچی ئەم هەموو پێداگرییە دەکرێ لەلایەن ڕەوت و حزبەکانی ئیسلامی سیاسییەوە، بە تایبەتیش لەلایەن “چوارچێوەی هەماهەنگی”یەوە، بۆ

تێپەڕاندنی؟ و بۆچی بە تایبەتی ئەمڕۆ؟ وە بەرژەوەندی ئەم هێزانە چییە لە تێپەڕاندنی ئەم هەموارکردنەوەیەدا؟ لەکاتێکدا وڵات و ناوچەکە بە قەیرانێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی گەورەدا تێدەپەڕێت.

یەکێک لەو وەڵامە باوەکان ئەوەیە کە یاسای باری کەسێتی ژمارە (١٨٨)ی ساڵی (١٩٥٩) کە لە ئێستادا لە کاردایە، گرێیەکی (عُقدة) ئایدیۆلۆژی و سیاسی بۆ ڕەوتی ئیسلامی سیاسی شیعە پێکدەهێنێت، و مەحاڵە ڕەوتی سیاسیی دەسەڵاتدار لە وڵاتدا بێدەنگ بێت لێی، ئەویش لەبەر ئەوەی کە ئەمەیان پەیوەستە و گۆڕینی بە یاسای جەعفەری یان هەموارکردنەوەی دەبێتە هۆی قووڵکردنەوەی کۆیلەکردنی ژنان و منداڵان، کە یەکێک لە گرنگترین پایەکانی ئیسلامی سیاسی پێکدەهێنن بە درێژکردنەوەی کۆنترۆڵی خۆی بەسەر جەماوەردا، و بە چەسپاندنی تائیفەگەری کە ئەمڕۆش یەکێکە لەو پایانەی کە لەسەری بنیات نراوە.

ئەم وەڵامە لەلایەن هەندێکی ترەوە تەواو دەکرێت بە جەختکردنە سەر ئەوەی کە ئامانجی پرۆژەکە تاکتیکێکی سیاسییە بۆ سەرقاڵکردنی خەڵک و دوورخستنەوەی سەرنجیان لەو سەختییە ئابووری و قەیرانە کۆمەڵایەتیانەی کە لە ئەنجامیدا زۆرینەی جەماوەر دەناڵێنێت بەدەستیانەوە، هەروەها ڕەنگە هەندێکی دیکە بڕۆن مەبەست لە هەموارکردنەوەکە هەڵبڕینی شمشێری یاسای جەعفەرییە بە پەردەپۆشکردنی ئابڕووچوونە (فەزیحە) داراییە نوێیە ئاشکرابووەکانی تاڵانکردن و دزیکردن لەلایەن هێزە ئیسلامییە سیاسییە دەسەڵاتدارەکانەوە.

لەم جۆرە وەڵامانە ڕەنگە درێژە بکێشن، کە لە بنەڕەتدا بابەتین، و ئاماژە بەوە بدەن کە دوژمنایەتیکردنی ئاشکرا و ڕەگداکوتراوی ئیسلامییەکان بەرامبەر بە ژنان بەڵگە نەویستە و هۆکارێکی هەموارکردنەوەکە پێکدەهێنن، یان باس لەو ئیمتیازاتانە بکەن کە تێپەڕاندنی ئەم هەموارکردنەوەیە دەیبەخشێنێت بە توێژگەلێکی کۆمەڵایەتی لە ناو سیستەمی مەلا و فەقێیەکان، و ڕیزێکی دووروودرێژی خەڵکی دەوڵەمەند کە پەیوەستیان بە تێرکردنی ئارەزووە سێکسییەکانیان هەیە و دەیانەوێت دەستیان ئاوەڵابێت بە هاوسەرگیری دووەم و سێیەم و چوارەم و فەزیحەکان و تاوانەکانی تریان بە دژی ژنان. وە لە کاتێکدا، کە مەرج نییە دوا وەڵام بێت، باس لەوە دەکرێت کە پێشنیارکردنی پڕۆژەی هەموارکردنەوەکە پەیوەستە بە بەرژەوەندیی هەڵبژاردنی لایەنە ئیسلامییەکان لە بەدەستهێنانی دەنگی کۆنەپەرستان و کۆنەپارێزان لەناو جەماوەردا.

گومانی تێدا نییە کە هەر یەکێک لەم وەڵامانە هۆکاری بابەتیی خۆی هەیە، و لە ڕاستیدا لایەنێکی ئەم سیاسەتە و هەوڵەکانی هەموارکردنەوەی یاساکە دەردەبڕێت، بەڵام واقیعەکە ئەوەیە کە ئەم

وەڵامانە لە بازنەی ئایدیۆلۆژیای ئیسلامی سیاسی، و سیاسەتە تاکتیکییەکانی، و میکانیزمەکانی چەسپاندنی دەسەڵاتەکەی وەک بزووتنەوەیەک، دەرناچن، چونکە لە سەرخاندا دەمێننەوە بەبێ ئەوەی بگۆڕن جەوهەر و بنەمای ماددی، ئابووری، کۆمەڵایەتی، و بەم پێیەش ستراتیژی ئەم سیاسەتە؛ واتە بە دەستنیشانکردن و ڕەخنە لە بەرژەوەندی چینایەتی سەرمایەداری و ستراتیژی سیاسی چینایەتی بەرژوازی دەمێنێتەوە کە ئەم سیاسەتە نوێنەرایەتی دەکات و لە پشتیەوە وەستاوە.
قەتیسکردنی ڕەخنە لە خولگەی سیاسەت و ئایدیۆلۆژیا و پراکتیکی سیاسی و تاکتیکی بزووتنەوە ئیسلامییە سیاسییە دەسەڵاتدارەکان، کە هەڵگری ئایدیۆلۆژیای ئیسلامی تائیفیین، و خولانەوە لە دەور و چوارچێوەی ئەم چەمک و تێڕوانین و میکانیزمانەی دووبارە بەرهەمهێنانەوەی کۆنترۆڵی ئەم ڕەوتانە، بەبێ ئەوەی پەیوەست بکرێنەوە بە بنەمای ماددی چینایەتی، و بەبێ پێدانی ناوەڕۆکی سیاسی چینایەتی پرۆلیتاری و دەوڵەمەندکردنیان پێی، وا دەکات کە ڕەخنەکە لە چوارچێوەی ڕەخنەی بەرژوازی لیبراڵ-عەلمانی و مەدەنی و ڕەخنەی فێمینیستی لیبراڵ لەم سیاسەتە، دەرنەچێت. وە ئەمە بەخۆی ڕێگری دەکات لە گرتنەبەری دیدێکی ڕوونی سیاسی و فیکریی پرۆلیتاری، و بەرجەستەکردنی ڕەخنەی سۆشیالیستی پرۆلیتاری بەرامبەر بەو سیاسەت و ستراتیژیانەی کە بەرژوازی دەسەڵاتدار پێشنیاری کردوون و بەم شێوەیەش بەشدار دەبێت لە لاوازکردنی بەرپەرچدانەوەی شۆڕشگێڕانە بە ئەم سیاسەتە، و تەنانەت لاوازکردنی بزووتنەوەی ناڕەزایەتی ئێستا لە بەرامبەر هەموارکردنەوەی یاساکەدا.

ڕەخنەی مارکسیستی و پێگەی چینایەتی ئیسلامی سیاسی

یەکەم مەرج بۆ ڕەخنەی مارکسیستی لەم سیاسەت و هێرشە دوژمنکارانەیەی ئیسلامییەکان دژی ژنان و منداڵانی عێراق ئەوەیە کە ڕەخنەیەکی ماددی بێت، هەر بەمپێیەش ڕەخنەیەکی چینایەتی بێت، و لە پێگەی پرۆلیتاریا و زەحمەتکێشان و ژنانی چەوساوەوە هەڵقوڵا بێت. دەرخستنی جەوهەر و سروشتی ئەم سیاسەتە و ئەم پێداگرییە لەسەر تێپەڕاندنی پڕۆژەی هەموارکردنەوەکە پێویستی بە ڕوونکردنەوەی ئەو بنەما ماددییە هەیە کە ئیسلامییەکان ناچار بەوە دەکات کە پڕۆژەیەکی لەو شێوەیە پێشنیار بکەن، هەروەها پێویستی بە دەستنیشانکردنی ئەو پەیوەندییەش هەیە کە هەموارکردنەوەکە هەیەتی بە خەباتی چینایەتی و ڕەوەندی شۆڕشی سۆشیالیستی پرۆلیتاریا لە عێراق و هەرێمدا.

ڕەنگە ئەم ئەنجامگیرییە سەیروسەمەر بێتە بەرچاو وەک “کەمکردنەوەگەرایی” ئابووری (ڕیدەکشنیزم) و چینگەرایی و دوورکەوتنەوە لە جەوهەری مەسەلەکە دەرکەوێت؛ واتە وەک دوورکەوتنەوە دەرکەوێت لە جەخت لەسەر چەوساندنەوەی ژنان و منداڵان و چەسپاندنی تائیفەگەری لەڕێگەی ئەنجامدانی ئەم هەموارکردنەوەیە، و ڕەنگە بە چاوپۆشیکردنی “واقع” هەژمار بکرێت، لەلایەن ئەوانەی کە پێیانوایە حوکمڕانی ئیسلامییەکان یانی حوکمڕانیان وەک ئیسلامییەکان، و هیچی تر، ئەمەش یانی ئیسلامییەکان سیاسەتمەداری چینێکی کۆمەڵایەتی دیاریکراو نین، کە ئەویش بەرژوازییە، بەڵکو ئایدیلۆگ و سیاسەتمەداری دواکەوتوو و کۆنەپەرست و تائیفی و میلیشیایی و دەرەوەی چینەکانن، وەک ئەوەی لە ئاسماندا هەڵواسرابن و لە دەرەوەی ئەو ژینگە ماددی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەدا بن کە تێیدا گەورە بوون و بوونی خۆیان لە پەیوەند پیوەی دریژە پێدەدەن.

بە کەمێک بیرکردنەوە نادروستی ئەو بۆچوونە ناڕاستانە دەردەکەوێت و ئەوە ڕوون ئەبێتەوە کە سیاسەتمەداری ئیسلامی بۆیە سیاسەتمەدارێکی ئیسلامییە، چونکە لە سەرووی هەموو شتێکەوە سیاسەتمەدارێکی بەرژوازییە نەک بە پێچەوانەوە. ئەو بەرگریکارە لە سەرمایە و خاوەندارێتی سەرمایەداری، و دەچێتە نێو گۆڕەپانی سیاسەتەوە وەک خۆی چۆنە ئەوەها، واتە وەک بەرگریکارێک لە خاوەندارێتی سەرمایەداری و پایە “ئایینی” و “ئەخلاقی” و پێداویستییە سەرکوتگەرییەکانی لە بەرامبەر چینی چەوساوەدا.

ئەگەر بمانەوێت هەموو ئەمانە زیاتر شیبکەینەوە، دەڵێین کە ڕەوتە ئیسلامییە سیاسییەکان کاتیک کە پێیان ناوەتە نێو ژیانی سیاسی کۆمەڵگا هاوچەرخەکانەوە، ئەرکێکی سیاسی چینایەتی سەرمایەداریان لە ئەستۆگرتووە و ئەنجامی دەدەن، یان بە واتایەکی تر، ئەوان ڕەوتی بەرژوازین و ئەرکێکی تایبەتیان هەیە؛ کە پاراستنی سەرمایەداری و بەرژەوەندی گشتی سەرمایەیە، واتە بەرژەوەندی گشتی بەرژوازی وەک چینێک لە بەرامبەر پرۆلیتاریا و سۆشیالیزمدا. ئەمەش ڕێک پێچەوانەی ئەو باوەڕەیە کە ئیسلامی سیاسی وەک بزووتنەوەیەکی سیاسی ئایدیۆلۆژیکی هەر تەنها ئیسلامی لە قەڵەمدەدا کە گوایا ژیانی خۆی لە دەرەوەی چینەکان درێژە پێدەدا، واتە ئەو باوەڕەی کە ئەو واقیعە لەبەرچاو ناگرێ کە ئەوە بەرژەوەندییە گشتییەکانی سەرمایە، و زەروورەتی پاراستنی سەرمایەدارییە لەبەرامبەر شۆڕشی سۆسیالیستیدا، لە سەردەمی سەرمایەداریی ئیمپریالیستی هاوچەرخدا، کە لە قەیراندایە و پڕە لە دژایەتی، وایکردووە و ئیستاش وادەکات کە ئەم بزووتنەوە ئیسلامیانە جێگەیان هەبێت لە دەروونی سیستەمی

سەرمایەداری جیهانی و ململانەی چینایەتی جیهانی نێوان کار و سەرمایەدا.

بەم پێیە، ڕەوتی ئیسلامی سیاسی هەر لە سەرتاوە وەک بوونەوەرێکی چینایەتیی هاتە ناو جیهانی سیاسەت و خەباتی چینایەتییەوە، و ئەرکێکی چینایەتیی گشتیی بەرژوازی بەخۆسپاردووە، ئەویش؛ نوێنەرایەتیکردنی بەرژەوەندییە سیاسییە گشتییەکانی سەرمایەیە لە بەرامبەر چینی کرێکار و تۆێژە بێبەشکراوەکان لە خاوەندارێتی، و لە بەرامبەرخەباتی سۆسیالیستی ئەم چینەدا، واتە بەجێگەیاندنی ڕۆڵی خۆی کە پەیوەستە بە ستراتیژی سیاسی گشتی بەرژوازییەوە لە نیو ململانەی چینایەتی ناو کۆمەڵگاکاندا، نەک تەنیا بەجێگەیاندنی ڕۆڵی خۆی وەک نوێنەری بەرژەوەندییەکانی بلۆکێکی دیاریکراوی بەرژوازی.

ئەمەش دەمانگەیەنێتە ئەو ئەنجامەی کە بزووتنەوەی ئیسلامی سیاسی سیمای چینایەتی بەرژوازی خۆی، وەک بزووتنەوەیەک و ڕەوتێک، لە ڕێگەی پرۆسەیەکی وردە وردە و کەڵەکەبووەوە بەدەست نەهێناوە کە تێیدا سەرکردەی حزبەکانی و چالاکوان و نوێنەرانی، چ لە دەسەڵاتدا بن یان لە دەرەوەی دەسەڵات، ببنە تۆێژێکی بورژوازی بە ئەوەی ئەم ڕۆڵە سیاسییە ستراتیجی و چینایەتییە بەرژوازییە بگۆڕن، بەڵکو هەر لە سەرەتای سەرهەڵدانییەوە ئیسلامی سیاسی تایبەتمەند بووە بەم کارەکتەرە سیاسییە چینایەتییە بورژوازییەوە.

لێرەدا پەیوەستە جیاوازی بکەین لە نێوان ئیسلامی سیاسی وەک بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی، و ڕەوتێکی سیاسی بەرژوازی، و بوونەوەرێکی چینایەتی، و لە نێوان ماددەی مرۆیی و ژینگەی کۆمەڵایەتی و سیاسی و کولتووری و نەریت و یاسا کۆنەپەرستەکان و بیروباوەڕە ئایینی و تائیفییە مەزهەبیەکان کە لە کۆمەڵگا و وڵاتێکی دیاریکراودا هەن، و یارمەتی ئەم ڕەوتە دەدەن لە باوەشیاندا گەشە بکات. بوونی چینایەتی ئیسلامی سیاسی و ڕۆڵگێڕانی خۆی لە پاراستنی سیستەمی سەرمایەداریدا بە مانای دابڕانی ئەو نییە لەو ژینگەیەی کە تێیدا پەرەی سەندووە، بەڵکو بە پێچەوانەوە بەمانای پەرەپێدانی پەیوەندییەکەیەتی لەگەڵ ئەم ژینگەیە و بەرهەمهێنانەوەی لەسەر ئاستێکی باڵاتر و بەرفراوانتر و وێرانکەرتر لە پێشوو. ئەمەش کە ئێمە لە جیهانی ئەمڕۆدا دەیبینین و بە شێوەیەکی ئەزموونی هەستی پێدەکەین لە هەرکوێ کە دەستی ئیسلامی سیاسی گەیشتبێتە و دەستی بەسەر دەسەڵاتدا گرتبێت.

سەبارەت بە بەجێگەیاندنی ڕۆڵی ئیسلامی سیاسی وەک پارێزەری سەرمایە و سیستەمی سیاسی بەرژوا-ئیمپریالیستی، ئێمە بەشێوەیەکی ئەزموونی هەستی پێدەکەین، و لە پاڵپشتیی بەرژوازی ئیمپریالیستی جیهانی بە ئەم ڕەوتە و هاوپەیمانییەتیی لەگەڵیدا وەک حزب، و ڕژێم و نەریتە

سیاسییە نیوفاشیەکاندا کە ئامادەن ئەم ڕۆڵە کۆنەپەرستانە و دژە شۆڕشە ئەنجام بدەن، دەبینیین. پاڵپشتیی ئیمپریالیزمی ڕۆژئاوا لە (خومەینی) و ئیسلامییەکان لە بەرامبەر شۆڕشی ئێران لە ساڵی (١٩٧٩) و پاڵپشتیکردنی (موجاهدین) و (قاعیدە) و (تاڵیبان) لە ئەفغانستان و پاشان (داعش) و هێزە تیرۆریستییەکانی دیکە بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتەکانی ئەم هێزە ئیمپریالیستانە، بەڵگەی ڕوونن بۆ ئەم ڕۆڵەی کە ئیسلامی سیاسی دەیگێڕێت.
جگە لەوانەش، هاوپەیمانی ئیمپریالیزمی جیهانی، نەک هەر تەنها ئیمپریالیزمی ڕۆژئاوا، لەگەڵ بزووتنەوە دەسەڵاتدارەکانی ئیسلامی سیاسی و ناسیۆنالیستە ئیسلامییەکان لە زۆریک لە وڵاتان، بەڵکو تێکەڵبوونی ئیمپریالیزمی دەرەوەی ڕۆژئاواش لەگەڵیان، وە دەیان نموونەی تر لە بەهێزکردنی ئەم هێزە کۆنەپەرستە (کە ئیسلامی سیاسییە) بۆ ئەنجامدانی سیاسەتی ئیمپریالیزم لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی عەرەبیدا، هەموو ئەمانە بەڵگەی یەکلاکەرەوەن بۆ ئەم پەیوەندییە ئۆرگانیک و ستراتیژە سیاسییەی ئیسلامی سیاسی لەگەڵ بۆرژوازیی جیهانی و بەرژەوەندییەکانی سەرمایە و پاراستنی.
هەر لەم ڕاستایەدا، هاوپەیمانی ئەمریکا و ئیمپریالیزمی ڕۆژئاوا لەگەڵ بزووتنەوە ئیسلامییە سیاسییە شیعەکان لە عێراق و تەنانەت دامەزراندنی سیستەمی سیاسی ئیسلامی تائیفی و ناسیۆنالیستی لەو وڵاتەدا دوای شەڕی عێراق و داگیرکردنی لە ساڵی (٢٠٠٣)، بەرجەستەکردنی ئەم پەیوەندییە ئۆرگانی و ستراتیژییەی نێوان هەردوو لایەنەکەیە.
ئەمەش دەمانگەیەنێتە خاڵێکی تر و بابەتێکی تری پەیوەندیدار، ئەویش ئەوەیە کە ئەو پێگەیەی ڕەوتە ئیسلامییە سیاسییەکان هەیانە، و ڕۆڵێک کە دەیگێڕن، لە بواری ململانێی چینایەتی لەناو کۆمەڵگاکاندا، لەچوارچێوەی هەمان بوارەکانی ئەم ململانێیە و ڕەوەندەکەی و داینامیکییەکەیدا شکڵ دەگرێ و کریستاڵ دەبێ، و هەر بەم پێیەش لە ڕیگەی ئەو پێگە بۆرژوازیانەی بەرگریکردن لە سەرمایەدارییەوە کە ئەم ڕەوتانە هەیانە و ئەو ڕۆڵەی کە لەم بوارە تایبەتەدا دەیگێڕن، دیاردەکرێ، دیارە وەک یەکێک لە بەدیلەکانی بۆرژوازی بەڕووی شۆڕشی سۆسیالیستیدا، واتە وەک ئەڵتەرناتیڤێک لەسەر ئاستی ڕژێمی سیاسی و ئایدیۆلۆژی کاریگەر لە بەرامبەر پرۆلیتاریا و شۆڕشی سۆشیالیستییەکەیدا. ئەمەش پێگەیەکە کە تەتبیق دەبێ بەسەر هەموو جۆرەکانی ئیسلامی سیاسی و باڵە جۆراوجۆرەکانی، هەر لە ڕەوتە تیرۆریستی و نیوفاشیستییە ڕەنگاوڕەنگەکانیەوە تا دەگاتە ڕەوتەکانی ئیسلامیی سیاسی شیعە و سوننەی دەسەڵاتدار و “ئۆپۆزیسیۆن”، کە سیستەمی نێودەوڵەتی

بۆرژوازی بە فەرمی دانی پێداناون.
سەرقاڵبوون بە وردەکارییەکانی پۆلێنکردنی پایەی کۆمەڵایەتی ئەم بزووتنەوە ئیسلامییانە و باڵە جۆراوجۆرەکانیان، و ژماردنی پێکهاتەی ئەم پایانە لە چین و گروپە کۆمەڵایەتییەکانی کە لەی پێکهاتوون و پۆلێنکردنیان بە شێوازی ماوتسی تۆنگ و چەپی پۆپۆلیستی، ڕێبازی مارکسیستی نییە بە شیکاری، و کۆمۆنیستی شۆڕشگێڕ ناباتە سەر پێناسەکردنی ناوەڕۆکی سیاسی و تایبەتمەندی بنەڕەتی ئیسلامی سیاسی و ڕۆڵی سیاسی ستراتیژی لەدژی پرۆلیتاریا و شۆڕشی ڕزگاریخوازنەی. ئەوەی لە بنەڕەتدا بۆ کۆمۆنیستێک پێویستە، دیاریکردنی پێگەی چینایەتیی ئیسلامی سیاسییە لە چوارچێوەی کۆی گشتی (كلية) خەباتی چینایەتی و ململانەی نێوان چینەکاندا لەسەر چارەنووسی سیاسی کۆمەڵگە، و هەروەها گرتنەبەری هێڵی ستراتیژی چینایەتی پرۆلیتاری و سۆسیالیستییە بەرامبەر ئەم ڕەوتانەی ئیسلامی سیاسی.
لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی وردەکارییەکانی پایەی (بنکەی) جەماوەریی ئیسلامیی سیاسی پێویستە بۆ ئەوەی تاکتیکی سیاسی شۆڕشگێڕانەی کۆنکریت و دروست و کاریگەر لەلایەن کۆمۆنیستە شۆڕشگێڕەکانەوە بگیرێتەبەر تا ڕووبەڕووی ئەو ڕەوتە ئیسلامییانە ببنەوە، چ لە ئاستی ناوخۆیی یان ناوچەییدا، و بۆ ئەوەی هۆشیاری سیاسی چینایەتی سەربەخۆی پرۆلیتاری لەناو جەماوەری خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێشدا، کە زۆرینەی ئەم بنکە کۆمەڵایەتییە پێکدەهێنن، بەرەوپێشبەرن، و هەر لەم ڕاستایەشدا خەبات بکەن بۆ ڕزگاربوونییان لە خۆشباوەڕییەکانیان لەبەرامبەر ئەم ڕەوتانەی ئیسلامی سیاسیدا، بە ئامانجی بەدەستهێنانی سەربەخۆیی چینایەتی سیاسی و ڕێکخراوەیی پرۆلیتاری. با نموونەی پایەی کۆمەڵایەتی دوو باڵی بزووتنەوەی ئیسلامی سیاسی شیعە لە عێراقدا لەبەرچاو بگرین کە بریتین لە ڕەوتی سەدر و “چوارچێوەی هەماهەنگی” کە ڕەنگە یارمەتیدەرمان بێت بۆ ڕوونکردنەوەی مەسەلەکە.
ڕەوتی سەدر لە ناو بۆرژوازی گەورە و مامناوەنددا پایەیەکی کۆمەڵایەتی هەیە، بەڵام بە شێوەیەکی سەرەکی پایە کۆمەڵایەتییەکەی لەناو بورژوازی بچووکدا، کە لە ڕووی ئابوورییەوە تێکشکاوە، و لەناو خەڵکی زەحمەتکێش و هەژار و بەبەشی شار و لادێکاندایە. لە بەرامبەردا، ئەو هێزانەی لە “چوارچێوەی هەماهەنگی”دا کۆبوونەتەوە کە ئێستا حوکمڕانی وڵات دەکەن، لە دابڕاوترین ڕەوت و باڵەکانی ئیسلامی سیاسین لە جەماوەری کرێکاران و زەحمەتکێشان و هەژاران، و زۆربەی پایەکانیان جگە لە توێژە هەژارەکان کە لە دامودەزگا ئەمنییەکان و میلیشیا حزبییەکانن، لە توخمە خاوەن نفوزەکان و

بۆرژوازی گەورەی کۆنەپەرست و خێڵەکان و وەکیلەکانیان (الزبائنیة) پێکهاتووە، بەناو ئەم باڵە و ڕەوتەی ئیسلامی سیاسی حوکمی وڵات ئەکات و ئەرکی چینایەتی بۆرژوازی گشتی خۆی ئەنجام دەدات، وەک چۆن ڕەوتی سەدر کاتی خۆی کاربەدەست بوو و ئەم کارەی ئەکرد پێش ئەم دەورەی پەرلەمانییە.

بەبێ ناسینی پێگە و ڕۆڵی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەم ڕەوتانە لە گۆڕەپانی خەباتی چینایەتیدا، تەنیا بە دەستنیشانکردن و تەشخیسکردنی پێگەی چینایەتی ئەم ڕەوتانە و حیزب و سەرکردەکانیان و کادرەکانیان و بەرنامەکانیان دەکرێت ئەویش لەجەرگەی هەمان ئەم ململانێیە بەردەوامەی نێوان پرۆلیتاریا و بۆرژوازیدا، و بەوەی کە تا چەند ئەم ڕەوتانە نوێنەرایەتی بەرژەوەندییە گشتییەکانی بۆرژوازی وەک چینیک و سەرمایەداری وەک سیستەم، دەکەن، لە بەرامبەر پرۆلیتاریای سۆشیالیستیدا، ئەمەش یانی زانینی ڕۆڵ و وئەرکیان لە ڕووبەڕووبوونەوەیاندا بەرامبەر شۆرشی سۆشیالیستی لە هەر وڵاتێکدا و ڕێگریکردن لە گەشەسەندنی.

بەم پێیە، وەک لە سەرەوە جەختمان لەسەر کردەوە، ئەوە هەڵەیە کە پایەی جەماوەری پرۆلیتاریانەی بەشێک لەو ڕەوتانە، لە فیکرماندا تێکەڵ بکەین لەگەڵ پێگەی سیاسی و هێڵی سیاسیی سەرکردەکانیان و بەرنامەی سیاسی و ئایدیۆلۆژیی فاشیستیانەیان لە دژی کۆمۆنیزم و ڕزگاری مرۆڤ. هەرکەسێک لە چەپ، بە بەشێک لە چەپەکانی ڕۆژئاواشەوە، ڕەوایی بە ئیسلامی سیاسی بدات لەسەر بنەمای کاریگەرییە کۆمەڵایەتییەکەی لە نێو خەڵکی زەحمەتکێشدا، ئەوا چاوی لەم فاشیزمە لادەدات کە قاڵبووە بە گیانی دوژمنایەتیکردنی کۆمۆنیزم و ڕزگاری چینی کرێکار، و ڕزگاری ژنان لە کۆیلایەتی. ئەم جۆرە پاساوانە تەنها لەگەڵ ئەو بزوتنەوە ناسیۆنالیستی و لیبراڵانەدا تەبایە کە بە زارەکی باس لە سۆشیالیزم دەکەن، بەڵام بەکردەوە بەرگری لە هەموو ئەو شتانە دەکەن کە کۆنەپەرستییە لە پێناوی خزمەتکردنی ئاسۆی سیاسی خۆیان، و سیاسەتە ناسیۆنالیستی و ئیسلامییە – ناسیۆنالیستییە بۆرژوازییەکانیان، کە لایەنگرییە لە ئیسلامی سیاسی.

ڕەخنە لە سیاسەتە بۆرژوا ئیسلامییەکان بەجیا لە ڕۆڵی ئەوان سەبارەت بە لەباربردنی بزووتنەوەی سیاسیی سەربەخۆی پرۆلیتاریا و بەرگرتن بە کۆمۆنیزم و شۆڕشی سۆسیالیستی، وەک ڕەخنەیەکی شکڵی و دوور لە ڕاستی دەمێنێتەوە، و لە دوا شیکردنەوەدا ڕەخنەیەک دەبێت لە چوارچێوەی ئاسۆی سیاسی بۆرژوازی و جیهانبینی بۆرژوازی و ڕەوتە ناسیۆنالیستی و لیبراڵ و عەلمانییەکانی.

سیاسەتی ڕەوتەکانی ئیسلامی سیاسی شیعە لە عێراقدا بە سەپاندنی

هەرچی زیاتری کۆیلایەتی بەسەر ژنان و منداڵاندا، لەڕێگەی هەموارکردنەوەی یاسای باری کەسێتیەوە، پەیوەندی ڕاستەوخۆی هەیە بە ئیفلیجکردنی وزەی شۆڕشگێڕانەی پرۆلیتاریا لە عێراق و دابەشکردنی ڕیزەکانی لە ڕێگەی یاساکانی دەوڵەت و بەکارهێنانی تەواوی دەسەڵاتی یاسایی بۆ قووڵکردنەوە و فراوانکردنی ئەم دابەشبوون و ناتەبایی بوونە لەناو ڕیزەکانیدا. ئەڵبەتە ئەمەش لەسەر بنەمای ئەو جیاکاری و ستەمکارییە ڕەگەزییەیە کە لە نێو ڕیزەکانی ئەم چینەدا هەیە و بووە، و بەرهەمهێنانەوەیان بە شێوەیەکی گشتگیرتر و کوشندەتری وەها کە ئەم چینە بە دەیان ساڵە لە ژێر بارگرانییەکانیدا دەرنەچێ، ئەگەر نەتوانێت بە خەباتی شۆڕشگێڕانەی خۆی فڕێان بداتە زبڵدانی مێژووەوە. فراوانکردنەوەی تائیفەگەری لەسەر ئاستی کۆمەڵگا، و تێکڕماندنی زیاتری پەیکەرەی کۆمەڵایەتی و مەدەنی دانیشتوانی وڵات، لە ئەنجامی تێپەڕاندنی ئەم هەموارکردنەوەیە، ئاکامێکی دڵنیای ئەم ستراتیژە سیاسییە کۆنەپەرستانەیە بە لێدانی بزوتنەوەی کرێکاری و بزووتنەوەی سۆسیالیستی و ئاستەنگ دانان لە بەرامبەر گەشەسەندنی ڕەهەندی قەیرانی شۆڕشگێڕانە لە وڵاتدا.

ئەمڕۆ دوای زیاتر لە بیست ساڵ لە بەردەوامبوونی پرۆسەی سیاسی و ڕژێمی حوکمڕانی ئیسلامی و ناسیۆنالیستی لە عێراق، ئەم ڕەوتانە سەرەڕای ئەوەی تۆێژێکی بەرژوازی پێکدەهێنن لە کۆی چینی بەرژوازی لە وڵاتدا، و بلۆکێکی سیاسی پەرلەمانی خاوەن میلیشیان، خۆشیان وەک تۆێژێکی بورژوازی گەورە جێگیر کردووە لە ڕێگەی گەندەڵی دارایی و ئیداری و تاڵانکردنی سەروەت و سامانی کۆمەڵگاوە. بەهەرحاڵ، لە ڕووی ئەو ئەرکە کۆمەڵایەتی و چینایەتییەی کە ئەم توێژە ئەنجامی دەدات، نوێنەرایەتی بەرژەوەندی گشتی بەرژوازی و بەرژەوەندییەکانی جووڵەی سەرمایە لە عێراقدا دەکەن.

ئەگەر جیاوازی هەلومەرج و سەردەم و کات لەبەرچاو بگرین، ئەوەی مارکس لە کتێبی “خەباتی چینایەتی لە فەرەنسا” لە نێوان ساڵەکانی (١٨٤٨-١٨٥٠) وتوویەتی سەبارەت بە “بانکدارەکان”، “لایەنگرانی پاشایەتی و شەرعیەتخوازەکان” و “کۆماریخوازانی بەرژوازی”، بەسەر ئەمانیشدا ڕێکدەتەوە، کە چۆن ئەوان “تویژی” بەرژوازی و “بلۆکی پەرلەمانی” بوون، بەڵام لە ڕێگەی هەوڵەکانیان بۆ دامەزراندنی “کۆماری بەرژوازی” لە فەرەنسا، واتە “فەرمی دەوڵەت” کە لەگەڵ “بەرژەوەندی چینایەتی گشتی بەرژوازی”دا بگونجێت، ئەم “ئەرکە چینایەتییە گشتییەی بەرژوازییان”، ئەنجامداوە. ئەم توێژە گەورە بەرژوازییە لە عیراق بە جێبەجێکردنی یاسای باری کەسێتی، ئەو شتە بەدەست دەهێنێت کە جوڵەی سەرمایە و چینی بەرژوازی لە وڵاتێکی

تووشبووی قەیرانی چەند لایەنە و ئاڵۆزدا پێویستی پێیەتی، لە ڕووی سیاسەتی کۆنەپەرستانە، بە ئەوەی ڕێگای گەشەی بزووتنەوەی سۆسیالیستی پرۆلیتاریا و بزوتنەوەی مارکسیستی و سۆسیالیستی ژنان بگرێت، و ئەمە ئەو ئەرکە سیاسییەیە کە ئیسلامی سیاسیی شیعە، و پەرلەمانتار (ڕائید ئەلمالیکی)، جیبەجی دەکات کاتێک تاوان دژی ژنان و منداڵان لە عێراق ئەنجام دەدەن.

ڕەوتی ئیسلامی سیاسی و سەرمایەداری،
لێکهەڵپێکراویی هەرچی زیاتر بە بازاڕی جیهانییەوە

ڕەوتی ئیسلامی سیاسی شیعە لە عێراق، دوای بیست ساڵ حوکمڕانی، چیتر تەنیا میلیشیا و حزب و هێزی سیاسی بە ئایدۆلۆژیایەکی ئاینی و تائیفی، لاواز لە ڕووی ئابوورییەوە پێکناهێنن، بەڵکو بوونەتە هێزی زەبەلاح و کاریگەری ئابووری. ئەم ڕەوتە لە ئیستادا تەحەکوم بە بودجەی زەروزەبەندی دەوڵەتەوە دەکات، و قەرخکاری گەورەترین پشکی گەندەڵی و تاڵانکردنی داهاتی دەوڵەت و سامانی کۆمەڵگایە، و پشکی سەرەکی خۆی هەیە لە پڕۆژە ئابووری و خزمەتگوزاری و سەربازییەکانی دەوڵەتدا، و لە پڕۆژە ستراتیژییەکانیدا و پڕۆژە ئابوورییەکانی مەزارگە ئایینییەکان (عەتەباتەکان- مشاریع العتبات)، و زۆر پڕۆژەی تری لەم بابەتانە.
سەرباری ئەمەش، بە دەوری ئەم هێزانەی دەسەڵاتدا، و وەک بەشێکی ئەرگانیکی پەیوەست پێیانەوە، ڕیزێکی فراوان و دوورودرێژی سەرمایەدارە گەورە و بچووکەکان و تۆڕێکی ئەکتەرپوسی سەرمایەی تاکەکان لە کۆمەڵگادا هەیە، کە سوود لە توانای ئابووریی دەسەڵاتدارانی ئیسلامی وەردەگرن. ئەم حیزبانە و ڕەوتە دەسەڵاتدارەکان و سەرمایەدارەکانی دەوروبەریان توێژێکی بۆرژوازی گەورە و تاڵانچی و گەندەڵ پێکدەهێنن کە بەشێکی زۆر لە چالاکییە ئابورییە سەرەکییەکان قۆرخ دەکەن، نەک هەر ئەوە، بەڵکو حزبەکانیان دەسەڵاتی پەسەندکردن و جێبەجێکردنی سیاسەتە گشتییەکانی دەوڵەتیان هەیە. لەناو ئەو سیاسەتانەدا ئەوانەی کە ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندییە گشتییەکانی جوڵەی سەرمایەن، بە تایبەت سیاسەتە کۆنەپەرستە دژی کرێکارییەکان و دژە ژنان و گەنجانی شۆڕشگێڕ.
سەرەڕای ئەوەش، ئەم ڕەوتانە، لەڕێگەی کۆنتڕۆڵکردنی دامودەزگاکانی دەوڵەتەوە، ئیتر لە ئیستادا مامەڵە لەگەڵ سەرمایەداری عێراقی پێش داگیرکردنی ئەمەریکا بە سەر وڵات لە ساڵی (٢٠٠٣)دا، ناکەن، بەڵکو مامەڵە لەگەڵ سەرمایەدارییەک دەکەن کە بیست ساڵی تێپەڕاندووە لە گەشەسەندن و زیادبوونی تێکەڵبوونی بە بازاڕی جیهانی و سەرمایەداری جیهانییەوە. ئەمەش بەجۆرێکە کە گۆڕانکارییەکی

پێکهاتەیی نەک تەنیا لە دەستبەرکردنی باڵادەستی شێوازی ئابووری نیولیبراڵی فەراهەمهێناوە، لە ڕێگەی سیاسەتە ئابوورییەکانی هەمان ڕژێمی سیاسیی دەسەڵاتدارەوە کە ئەم ڕەوتانە سەرکردایەتی دەکەن، و لە ڕێگەی سیاسەت و پراکتیزە سەرکوتگەرییەکانی ڕژیم لە دژی بزووتنەوەی کرێکاری و ڕێکخراوە سەندیکاییەکانی کرێکاران و خەباتیان، و ناڕەزایەتیی جەماوەرییەکان دژی ئەم سیاسەتە ئابوورییانە، بەڵکو ئەم سەرمایەدارییە گۆڕانکارییەکی گەورەی بە خۆیەوە دیووە لە مەودای قووڵایی و ڕادەی تێکەڵبوونی لەگەڵ جوڵەی سەرمایەی جیهانی و گەردەلوولەکانی ئەم سەرمایەدارییە جیهانییە و قەیرانە خنکێنەرەکانی کە ماوەیەکە تووشی بووە، بە تایبەتی لە ساڵی (۲۰۰۸)ەوە. بە وتەی نووسەری ئەکادیمی (یوسف بەکر)، "یەکێک لە ئامانجە سەرەکییەکانی لەشکرکێشیی بەسەر عێراق تێکەڵکردنی وڵات بوو بەشێوەیەکی تەواوکەماڵ تر بە سیستەمی سەرمایەداری جیهانییەوە". (1).

بەمجۆرە ئامانج لەو ڕژێمە سیاسییە ئیسلامی و ناسیۆنالیستییە، کە لەسەر بنەمای پشکپشکێنە، ئەمریکا لە ساڵی (۲۰۰۳)دا لە عێراقدا دایمەزراند، کە ئیستاش هەروەهایە، سەقامگیرکردنی ڕژێمێکی سیاسیی بۆرژوازی بوو کە سەرمایەداری لەعێراقدا دەپارێزێت، ئەویش وەک سەرمایەدارییەکی هەرچی زیاتر تێکەڵبوو بە بازاڕی جیهانی و لەناو جەرگەی پێشهات و هەڵچوون و زریان و قەیرانەکانی ئەم بازارەدا.

قەیرانی ئابووریی ڕژێم و بێتوانایی ئەم ڕژێمە لە چارەسەرکردنی کێشەکانی بێکاری، هەژاری، داڕمانی خزمەتگوزارییەکان و نزمیی ئاستی کرێ و بێگوزەرانی کرێکاران و فەرمانبەران و ئەو کرێکارانەی کە لە کەرتی کارە ناجێگیرەکاندا کاردەکەن، ساڵانێکی زۆرە گۆڕاوە بە قەیرانێکی کۆمەڵایەتی قووڵ و بەرفراوان. ئەم قەیرانە کۆمەڵایەتییە لە هەمانکاتدا ڕەنگدانەوەی ڕەهەند و توخمەکانی قەیرانی سەرمایەداری جیهانییە لەناوخۆی عێراقدا، هەروەها ڕەنگدانەوەی واقیعی سەرمایەداریی هاوچەرخە، کە تا ئەوپەڕی جیهانگیرییە، کە هەژاری، بێکاری، داڕمانی خزمەتگوزارییە گشتییەکان، قەیرانی گوزەران و بێبەشی لە خانووبەرەی کۆمەڵایەتی، بە فراوانترین بەشەکانی جەماوەر، دروست دەکات لەلایەکەوە، و لە لایەکی دیکەوە، کەڵەکەبوونی سەرمایە لەلایەن کەمینەیەک کە تادێت کەمتر دەبێت، لە ئاستی ناوخۆیی و ناوچەیی و جیهانیدا، لەگەڵ لێکهەپیکرانی هەرچی زیاتری ئەم سەرمایە کەڵەکەبووە بە تۆڕێکی جیهانی ئۆکتەپۆسیوە (أخطبوطیه).

بۆیە ئەمڕۆ دەبینیین خەباتی کرێکاران لە کەرتە جیاجیاکانی دەوڵەت و پڕۆژە و دامەزراوەکانیدا لە پەرەدەسەندندایە، و بزووتنەوەی

هەموارکردنەوەی پلەبەندی مووچەی فەرمانبەران و کرێکاران بە تین و تەوژمێکی زیاترەوە بەردەوامە، کە ئەمەش بەشێوەیەکی ناڕاستەوخ□ ه□□ش□ لە ئیمتیازاتی تایبەتی ئەو ت□□زانە دەکات کە پلەی باڵایان هەیە لە ڕژێمی ئیستادا. ئەم پێشهات و پەرسەندنانە لە خەباتی کرێکاریدا، یەکێک لە نیشانەکانی گەشەی خەباتی چینایەتی پڕۆلیتاریایە لە فۆرمی کۆرپەیی خۆیدا دژی سەرمایە و سەرمایەداری، کە لەسەر بنەمای ئەو گۆڕانکارییە هەمەلایەنە ئابووری و کۆمەڵایەتیانەی کە سەرمایەدارییە بەخۆیەوە دیوە لە عێراقدا، هاتۆتە ئاراوە.
ئەمە و بە ملیۆنان کچ و کوڕی گەنج کە بێکارن، یان کارێکی ناجێگیر و ناسەقامگیریان هەیە بە کرێیەکی کەم بوونەتە بەشێکی گەورەی پرۆلیتاریا، کە ناڕەزایی و توڕەیی لە ناویاندا شەپۆل دەدات و بەدوای دەرفەتێکدا دەگەڕێن بۆ ئەوەی خەباتی شۆڕشگێڕانەی خۆیان لە دژی سیستەمێکی ئابووری و سیاسی کە هەی□، ب□□□یبخەن. بۆیە قەیرانی سەرمایەداری لە عێراق قەیرانی جەمسەرگیری چینایەتی و نەبوونی چارەسەری ئابوورییە لەسەر بنەمای سەرمایەداری و مۆدێلە ئابوورییە نیولیبراڵەکەی بۆ دەرچوون لە بارودۆخی ئێستا.

تێکشکاندنی ڕەشنووسی هەموارکردنەوەکە، ئەرکێکی دەستبەجێ و بەپەلەی خەباتی پڕۆلیتاریایە

لە کاتی قەیرانەکاندا، بۆرژوازی بە گشتی، بە بۆرژوازی ئیسلامی و ناسیۆنالیستی دەسەڵاتداریشەوە، بەدوای ئەو دەرفەتانەدا دەگەڕێن کە لەبەردەستیاندایە لەنێو کۆگای (ستۆکی) کۆنەپەرستانەی (المخزون الرجعي) نەریت و بەهاکانی زاڵ لە کۆمەڵگادا، بۆ ئەوەی لێیانەوە دەرچن بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتە دژە جەماوەرەکانیان لەپێناوی ڕزگارکردنی سیست□م□کەدا. ناسیۆنالیستەکان پەنادب□ن ب□ ب□□وکردنەوەی دەمارگیری ناسیۆنالیستی و دووبەرکی نەتەوەیی، و ئیسلامییەکانیش هەر وەک ئەوەی کە ئێستا دەیکەن، دەستدەدەنە توندوتیژکردنەوەی ستەم لەسەر ژنان و منداڵان. بزووتنەوەی ئیسلامی سیاسی دەسەڵاتدار لە عیراقدا ئەم ڕێگایەی هەڵبژاردوە، چونکە ئامانجێکی ئاسانە بۆ جیبەجیکردن بە هۆی زاڵیی کولتووری پیاوسالاری و نەریتی کۆنەپەرستانەی ئایینی و خێڵەکی لە کۆمەڵگادا، هەروەها بەهۆی پ□س□□ندکردن و ڕازیبوونی زۆربەی لایەنە ناسیۆنالیست و ئیسلامییە ناسیۆنالیستەکانی دیکەی بەشداربوو لە ڕژیمدا، لەگەڵیاندا لە تێپەڕاندنی هەموارکردنەوەکەدا.
تێپەڕاندنی هەموارکردنەوەی یاسای باری کەسێتی ژمارە (١٨٨) دەبێتە هۆی چڕبوونەوە و توندوتیژتر کردنەوەی کۆیلەکردنی ژنان و

زەوتکردنی ماف و ئازادییەکانیان و گۆڕینیان بە هاوڵاتی پلە دوو و سێ لەڕووی میرات و پێگەی کۆمەڵایەتییەوە، وهەروەها دەبێتە هۆی چەسپاندن و یارمەتیدەانی فراوانکردنەوەی بازنەی هاوسەرگیری منداڵان، و کارە ناڕەواکانی تری دژی ژنان و منداڵان. هەروەها دەرگاکان بە فراوانی دەکاتەوە بە سەپاندنی یاسای جەعفەری، لەوانە هاوسەرگیری کچانی تەمەن (٩) ساڵ و سەپاندنی حیجاب و جۆرەکانی تری چەوساندنەوە و شێوازەکانی سەرکوتکردن و ئازاردەری ژنان و منداڵان.

ئەم هێرشە دڕندانەیەی بۆرژوازی ئیسلامی بەسەر ژنان، پەیامێکی هەڕەشەئامێزە بە ژنان لە سەرتاسەری عێراق و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، و ئەمەش لە کاتێکدا ڕوودەدات کە بەردەوام ناڕەزایەتی کرێکاران لە عێراقدا بەرەو هەڵکشان دەچێت، هەروەها دەنگدانەوەی بزووتنەوەی هەموارکردنەوەی پلەبەندی مووچە، بە ئەگەری گەشەسەندنی زیاتری، درەنگ یان زوو، دەگاتە کرێکارانی ناوچەکە، ئەمەش لە کاتێکدا کە توخمەکانی دۆخێکی شۆڕشگێڕانە لە عێراقدا لەگەشەسەندندایە. هەروەها، ڕژیمی ئێران لە ناوخۆی خۆیدا لەگەڵ شەپۆلێکی تووڕەیی جەماوەری بەرفراوان بەرەوڕوو بووەتەوە. بۆیە ئەم هێرشە کردەوەیەکی سیاسی ڕۆتینی نییە لە دۆخێکی سەقامگیردا بۆ بۆرژوازی دەسەڵاتدار لە عێراقدا، بەڵکو یەکێکە لەو ئامراز و سیاسەتانەی لە سەردەمی قەیرانەکاندا بەکارهێنراون لە لایەن بورژاوزی دەسەڵاتدارەوە، و پێداگری لەسەری پەیوەندییەکی توندوتۆڵی هەیە بەم قەیرانە و دژایەتی شۆڕش و کۆمۆنیزم و خەباتی چینایەتی شۆڕشگێڕانەی پرۆلیتاریاوە.

سەندنەوەی یەکێک لە دەستکەوتەکانی پرۆلیتاریای سۆسیالیست و بزوتنەوەی ئەنتەرناسیۆنالیستی ژنان و بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی ژنان لە عێراق، لە هەموو ژنانی ئەم وڵاتە، لەڕێگەی هەموارکردنەوەی یاسای (١٨٨)وە، سەرەڕای هەموو کەموکوڕییەکانی خودی ئەم یاسایە، سیاسەتێکی تاوانکاری و دوژمنکارانەیە بەرامبەر بە ژنان و منداڵان، و پاڵنەرەکەی بە پلەی یەکەم بەهۆی ترسەوەیە لە شۆڕش.

دیارە لە بەرژەوەندی کرێکاران و زەحمەتکێشان و لاواندا نییە کە بهێڵن هەموارکردنەوەی ئەم یاسایە تێپەڕێنرێ لە کاتێکدا کە ئامانج لە هەموارکردنەوەی یاساکە یئیفلیجکردنی خەباتی چینایەتی شۆڕشگێڕانەی ژنان و پیاوانە. پتەوکردنی خەباتی ژنان و پرۆلیتاریا و گەنجان و هەموو سۆشیالیست و ئازادیخوازان و ڕێکخستنی لە خەباتێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی بەریندا بۆ ڕووخاندنی ئەم پرۆژەیە ئەرکێکی دەستبەجێ و بەپەلەیە کە ناتوانرێت دوابخرێت.

Yousef K. Baker, “Global Capitalism and Iraq: The making of a neoliberal state”. International Review of Modern Sociology, vol. 40, no. 2, 2024, pp 48-121. JSTOR, .http://www.jstor.org/stable/43499905. Accessed 26 Sept. 2024

ئەو شاعیرەمان ناوێت!.. سەدیق سەعید ڕوادزی

کایەی وەرگێڕانیش وەك زۆر کایەی دیکەی نێو کۆمەڵگای کوردی، چەندین گرفت و کێماسی هەیە لە ڕووی زمان، بابەتی هەڵبژاردن، جۆری کتێبەکە و ناونیشان و چەندان گرفتی دیکەش. وەرگێڕان هونەرە، مەرج نییە هەموو کەسێك کە زمانێکی زانی، ئیدی لەو هونەرە بزانێت ئەگەر خۆشی بانگەشە بۆ خۆی بکات. زۆر لە نووسەرانی ئێمە، خەریکی کاری وەرگێڕانن لە زمانەکانی دیکەی دنیا، وەلێ ئەگەر خۆمان فریو نەدەین و ڕاشکاو بین لەگەڵ خۆمان، ئەوا لە نێوەندی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردیدا، ژمارەی وەرگێڕەکانی ئێمە، ئەوانەی پڕۆفیشناڵانە وەرگێڕان دەکەن و کەسانی سەرکەوتووی ئەو بوارەن، لە پەنجەی دوو دەست تێناپەڕن و ئەوانی تر زۆربەی هەرە زۆریان وەرگێڕ نینە، بەڵکو خۆیان بە تەنافی وەرگێڕان هەڵواسیوە. وەرگێڕان وەك هەر کارێکی دیکە، سەلیقە و شارەزایی و زاڵبوونە بە سەر زمان بەر لە زانینی زمان. هەندێك وەرگێڕ هەن، ئەوەندە جوان بەرهەمەکان وەردەگێڕن، خوێنەر وا هەست دەکات ئەو بەرهەمە بە زمانە ڕەسەنەکە نووسراوە نەك زمانێکی تر. بە پێچەوانەوە بەشێك لە وەرگێڕانەکانیش، خوێنەر تووشی هەناسە سواری و بێزاری دەکەن و هیچ چێژ لە کتێبەکە نابینن، یاخود ئەو کتێبەی وەریدەگێڕن، کتێبێکی ئاسایی نووسەرێکی نەناسراوە، یاخود لە ڕووی ناوەڕۆکەوە بابەتی بە ماناو بە چێژن کە لە خوێنەوەیاندا خوێنەر بەر هیچ ناکەوێت. (با شاعیرێك بکەین) ناوی ڕۆمانێکی (ئەفەنشوکروش) ە، ئەم ڕۆمانە

(عیماد حەسەن) وەریگێڕاوە، ئەم ڕۆمانە دوو جار کراوەتە کوردی، ئەمەیان کە لەلایەن دەزگای ڕۆساوە، ئەویتریشیان لەلایەن دەزگای سەردەمەوە. ڕۆمانەکە باس لە شاعیرێك دەکات و یەکێکە لە بە ماناترین ڕۆمانەکان، بە جۆرێك کە خوێنەر لە خوێنەوەی ڕۆمانەکە دەبێتەوە، نازانێت چی خوێندۆتەوە و باسی چی دەکات. ئەم جۆرە بە ناو ڕۆمانانە، ئەگەر ڕۆمانووسێکی کورد بینووسێت، خوێنەرانی خۆمان گاڵتەی پێ دەکەن، وەلێ ئێمە، چونکە هەمیشە هەستێکی خۆ بە کەمزانین لە ناخ و بیرکردنەوەمان، لە دەرەنجامی ستەمی دوور و درێژی دوژمنان هەیە، ئیدی پێمان وایە ئەدەبی کوردی شتێکی تێدا نییە، شیاو بێ بەراوردکردن بە ئەدەبی جیهانی بێت. من لە بارەی ناوەڕۆکی ئەو ڕۆمانە بە مانایەوە هیچ ناڵێم، دەکرێ خوێنەران خۆیان بیخوێننەوە، بۆ ئەوەی ڕاست و دروستی قسەکانی منیان بۆ دەربکەوێت، تەنها لە سەر وەرگێڕانی ڕۆمانەکە دەوەستین، تا بزانین وەرگێڕ چی وەرگێڕاوە؟

- لا 7 نووسیویەتی :_(براکەم بە نمرەیەکی ئا بەو بەر سەخیفە)
- لا 13 نووسیویەتی : _ (شوێنەکە پڕ بوو لە شاعیر هەموو جۆرە مواسەفاتێکی تێدا بوو، باڵا کورت، باڵا زراق، قژ زەرد) سەرنج بدەن شاعیر تاکە، وەسفەکان کۆن.
- لا 23 نووسیویەتی :_(سەحن و کەوچك) کەوچك دیارە، بەڵام سەحنەکە چییە؟
- لا 23 نووسیویەتی :_(پازدە گرام پارچە سەموونی جۆراو جۆر، کە کێشی هەریەکەیان سی گرام دەبوو) سەرنج بدەن، ئەگەر پارچە سەموونەکان هەموویان کێشیان پازدە گرام بێت، چۆن کێشی هەر پارچەیەکیان سی گرام بووە؟ ئەگەر ئەم پانزە پارچەیە، لێکدانی سی گرامەکە بکەین، چەند دەرە چێت؟
- لا 51 نووسیویەتی :_(بەدەنگییەکی تەمەن سێ چرکەیی باڵی کێشا، هیچ شتێك نەیشێواند) سێ چرکە بەشی هیچ دەکات؟ دواتریش باڵی بۆ سەر چی کێشا؟ نابێ دیار بێت؟
- لا 51 نووسیویەتی :_(حەفتاو شەش دیسبیل) دیسبیل چییە؟ مەگەر ئەم بەناو ڕۆمانە بۆ خوێنەرانی کورد وەرنەگێڕدراوە؟
- لا 52 نووسیویەتی :_(نە گۆشت هەیە نە ماسی، پێویستە لە سەرمان قایشی پشتمان تووند بکەین و لەو جوانکارییە خۆراکییانە ماڵداری بکەین) ئەرێ کەس دەزانێت مەبەست لەو دێڕە چییە؟ تۆ بڵێی وەرگێڕەی ڕۆمانەکە، بە وردی و بە قوولی چووبێتە نێو لایەنی واتایی ڕۆمانەکە؟ یان هەر تەنها

وەرگێڕانەکەی بە لاوە مەبەست بووە؟!

- لا 65 نووسیویەتی :_(هەموو ڕۆژێك لە ماڵەوە گفتوگۆی دەربارەی دەکرێ) سەرنج لەلایەنی ڕێزمانی ڕستەکە بدەن.
- لا 65 نووسیویەتی :_(ترس بە سەر ڕوخساریدا هەڵدەگەڕێ) ئەگەر بەو وەرگێڕانە بێت، دەبێ ترس سوپایدارمان بێت !
- لا 72 نووسیویەتی :_(زۆر تووڕە بوو، قژی بە سەر شانی چەپی کەچیان کرد) تۆ بڵێی قژەکە بە چی کەچی کرد بێت؟ بە فڵچە، بە میتەڵە، بە شەمەندەفەر ؟
- 77 نووسیویەتی :_(من حەز بە شعیر دەکەم) شیعر دیارە، بەڵام شعیر چییە؟
- لا 87 نووسیویەتی:_(هەفتەی داهاتوو شاعیرەکەمان لە ناو ئوتومبێلەکە دانا) سەرنج بدەن شاعیرەکەیان لە ناو ئوتومبێلەکە داناوە، بە ئەوەی هەفتەکە دابێت، دەکرێ کەسێك وەرگێڕان بکات، بەڵام کرداری زمانییەکان ڕێزمانییانە نەنووسێت؟!
- لا 89 نووسیویەتی :_(بەوام وایە تۆ قەڵەو بوویتە، تۆش پیر بوویتە) ئەم جۆرە وەرگێڕانانە، بە داخەوە بنەمای گرامەری زمانی کوردیش وێران دەکەن.
- لا 93 نووسیویەتی :_(بە یانی لە خەو هەستام میزاجم تێکچڕژابوو) هەموو ئەوانەی وەرگێڕان دەکەن (مەگەر بە دەگمەن) شارەزایەکی ئەوتۆیان لە ڕووی ئیتمۆلۆژیی و لایەنی فەرهەنگی وشەسازی زمانی کوردی نییە، نازانن چ وشەیەك بە چ بار و گوزارشت و دەربڕینێك بە کاردێت. میزاج تێکناچڕژێت، تێکچڕژان، واتا ئاپۆڕای خەڵك کە بواری هاتووچوون و دەرچوون نەما بێتەوە.
- لا 107 نووسیویەتی :_(خەڵکێکی زۆر سەیری ڕەشنبیری دەکەن) نازانم چۆن سەیری ڕەشنبیریی دەکرێت؟ وەرگێڕ لێرەدا، جیاوازی لە نێوان ڕەشنبیریی وەك هاوەڵناو، ڕەشنبیر وەك ناو نەکردووە، دەنا پێمان ناڵێی چۆن سەیری ڕەشنبیریی دەکرێت، کە سیفەتێکی نا بەرجەستەیە؟ ئەوەی سەیری دەکرێت ڕەشنبیرە وەك مرۆڤ، نەك زانین و مەعریفە و ڕەشنبیریی، چونکە ئەوانە نابینرێن، بەڵکو لە ڕێی بیر و زمانەوە بەریان دەکەوین.

وەرای ئەمانەش، ئەم ڕۆمانە پڕە لە وشەی عەرەبی، هەڵەی ڕێنووس و زمان و تایپ. دواجار دەڵێم، ئەم شاعیرەمان بە یەك فلسی قەڵپ ناوەێت، خۆمان شاعیرمان کەم نییە، تا بچین شاعیرێکی نەناسراو و شیعرە بێ ماناکانی بکەین !

- ناوی کتێب: با شاعیرێك بکەین، نووسینی: ئەفەنشوکروش،

وەرگێڕانی: عیماد حەسەن، بڵاوکراوەی: دەزگای □□ □سا _ 2019.

- ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارە (41119) لە 18/7/2024 بڵاوکراوەتەوە.

من کارگەی دروستکردنی هێزی ژیانم.. داستان بەرزان

هێزی ژیانم ب□ ک□□و□
من کۆڵبەری هێزی ژیانم
کارخانەی بەرگەگرتنم هەیە
کۆگای چاوەڕوانی دادەنێم
گەنجینەی هیوا
خەمی کۆن کۆدەکەمەوە.

من هەورەبانی خەونی لەدەستچووم
پێشانگای ژانی مۆدێل بەرز
سەکۆی چێژی ستەمدیدەیی
هەوارگەی گۆشەگیریی پەتی
سەیرانگای تەنیایی بێ فڕوفێڵ
هۆتێلی پێنج برینی تەڕ و بە سوێ
خەڵوەتگەی لەگەڵ خۆت ناتەبایی
لانەی لە ئەزەلەوە بێکەسی
خولی فێربوونی دەربەدەریی.

من دایەنگەی بەشخوراوانم
فێرگەی بێنەوایان
ناوەندی فریودراوانم
خانەی دەستلێبەردراوان.
پەناگەم بۆ هەڵهاتووانی دەستی دۆست
کەمپینم بۆ هاوکاریی پ□شوردەیی
پانتایی جێماوان لە کاروانی بێدەربەست
سێبەرم بۆ خەڵکانی بێپەروا مەست.

من هاوەڵم هەن خۆشم دەوێن
هاوەڵم هەن خۆشیان دەوێم
بەڵام من خۆم هاوەڵم نییە
خۆم حەزی بە چارەم نییە
خۆم بە دیدارم پەستە
بە ناسینم خۆشحاڵ نییە
پەژێوانە لە بەرکەوتنم.

با ئەمە لە نێوانی خۆماندا بمێنێتەوە
من بەدیاریکراوی دەزانم
کە پەتای ژیانمە
ژیان سواری کۆڵم بووە
هەر سەرەتای سەرەتا دەمزانی
هاتنم بۆ ئێرە باش نییە
دڵنیابووم پەشیمانی ناوێت
تاکو ژەهری بۆ بنۆشم
شتێکە و هاتۆتەڕێم
پێویست ناکات پەنجە بگەزم
ئیتر ئێرە ئێرەیە و
واهاتووە و واچووە و وادەڕوا
پەیمانی کۆن دەڵێت:
لە ژێر ئەم ئاسمانە بەرینەدا
هیچ شتێک نوێ نییە
هیچ شتێک!
بەڵام بەمجۆرەی ئێستا کە منی تێدام
مەگەر تەنیا ئاسمان
تەنیا ئاسمان
ئەگین مرۆڤ لە کوێ بۆ ئەمە کراوە
مرۆڤ بەو تۆزە گۆشت و ئێسک و دەمارەوە
مرۆڤ بەو چۆرە خوێن و فرمێسک و
بەو نەختە دڵ و زمان و زارەوە
بە دوو دەست و دوو پێ
چۆن دەتوانێت قووتاری بێ
چۆن دەتوانێت هەڵبێ؟

من نەمزانی ژیان یەکجار وایە
هەر نەبێت دامنابوو

ماوەیەک هەناسەیەک بدەم و
برینێکی نوێ لە سەرما پێنەبێت
هەر نەبێت دامانبوو بەر لە خۆم
ئایندەم بەو جۆرە دیار نەبێت
خۆ من پلانی درێژم بۆ داهاتووم نییە
لە بارێکدا لە ژێر باری بێبارییدا پساوم
گرنگ نییە گەش بێت یان ڕەش بێت!
من لە ئێستامدا گیرمخواردووە
دەزانم بۆ ئایندەش بە سەردا دەخلیسکێم
من ئێستا دەستی ستەمی لە پاشەڵم گیرکردووە
هەرگیز بە ئایندەی ئێستاکەم قایل نیم
من دەمزانی ژیانەکەی چەند بێبارە
ئەم زەمینە لەسەر پشتی ئاسمانیش بارە
بەڵام هەر نەبێت دامنابوو بتوانم بڕۆم و
لەگەڵ ئەم شیعرەدا گوێم لە زایەڵەی شکانی دڵ نەبێ
من دامنابوو هەمیشە ژیان سوار نەبێت
هەبێت بۆ جارێک کەسێک تەنیا کەسێک
کەسێک کە بە هەڵە ڕێی لێرە کەوتبێت
کەسێک تەنیا کەسێک
کەسێک کە بە هەڵە
سوارە بێت
من ئەو کەسە کەسیرەم نەیزانی لە دەمی دەرچوو
داوای کرد سەرکەوێ
سەرنەکەوت
زۆری مابوو
کە بینیم مر□قانێک
خوێنی ڕژاوی خۆیان بە دەستمەوە بۆن دەکەن
دەبینن چلۆن خەنجەر لە مۆخیان هەڵدەسووم
خۆش نەبوون و کۆڵنەدەربووم
لێنەگەڕان جارێکی تر هێزم هەبێت
بە گوێی ژیانی باڵگرتوومدا بچێنم
کە من بەر لە مردن
بۆخۆم مەرگم!

بێچارەنیم
بێچارەیی منە
کوا بێچارەم

ئەی ئەوە نییە چارۆکە؟
بێحاڵ نیم
بێحاڵی منە
کوا بێحاڵم
ئەی ئەوە نییە دەسڕۆکە؟
بێماڵ نیم
بێ ماڵی منە
کوا بێماڵم
ئەی ئەوە نییە کەپرۆکە؟

ئەی شەقام؟
شەقامی سەرشار بە دڵۆپەی ڕۆندک
کە هی ژانە کە هی منە کە قەترا نە!
بۆ من نەبێت بۆ چیتا نە؟

سواربن
بڕۆن و
بیئاژوون
سەر و بنی بکێڵن دنیا
کە هی خۆشە کە هی بۆشە هی خۆتا نە

من شووشەم نییە
م□یم لە کوێ ڕژاوە؟
خۆم دڵێکم هەیە
لە شکان دروستکراوە.

بەر لە من دڵی من لە سنگی فراوانی کۆترێکدا دەیگماند
ئێستاکەش زۆر شەوان دڵی من دەبێتە ئەستێرە و
بۆ باربووی ژانی من چریسکەی دەگاتە ئاسمان
ئێستاکەش زۆر ڕۆژان دڵی من دەبێتە فرمێسک و
سەرزەمین دەداتە بەر تۆفان.

من دڵێک لە سنگما دانانێم هەر بۆ دڵ دانرا بێت.

دڵی من شەبەقان دەبێتە جریوەی چۆلەکە
دەبێتە گوڵێکی بێقەرار ئێواران
هەورێکی ئاوارەی شەوەکان
دڵی من چی بکات نازانێت
چەند دەکات بسرەوێت ناتوانێت!

من دڵم خەونێکە بێقەرار دەگەڕێت
بۆ ئاسۆ دوورەکان
بۆ هیوا ونبووەکان
بۆ خولیا ساواکان.

دەگەڕێت بۆ دەشتێ بەرینی لەبەردا کە ما بێت
بۆ کەلێک ڕووناکی نەمریی هەواری هەڵدا بێت
بۆ دڵێک باڵایی دڵانی تێدا بێت
وەکو خۆی لە دڵدا ژیا بێت بۆ دڵی بێگەردی
وەکو خۆی لە دڵدا بۆ دڵی لێیدا بێت
دەگەڕێت هەمیشە من دڵم
من دڵم لە سەردا
من دڵم لە دەستدا
کوا دڵم؟

من دڵم سروە بوو/ نەگیرا
من دڵم نەورەس بوو/ ڕام نەکرا
من دڵم بەور بوو/ ڕاو نەکرا.

من دڵم دڵێکە بەبێ دڵ نایکرێت(نوختە)
(سەری دێڕ)
لە ئاسمان بۆ ئاسمان ئاسمانێک ڕێسمانی نەما بێت
دڵی من ل□ بەرچی وەستا بێت؟
لە زەمین بۆ زەمین زەمینێک زەمانی نەما بێت
دڵی من ل□ بەرچی لاییدا بێت؟
مانگێکە ڕووناکی ناوەوەی دڵانی لێبڕاو/ دڵی من
جێماوی کاروانی وارێکە هیوایان لە سەراب ڕۆنراو/ دڵی من
ئاسمانێک ئەستێرەی بەرۆکی دۆڕاوە/ دڵی من
مانگێکە خەرمانەی دزراوە/ دڵی من
عەسرێکە تروسکەی لە جیاتی تیشکی خۆر داناوە/ دڵی من
خەونێکە کلیلی ئایندەی ڕفێندراوە/ دڵی من
پێم بڵێن: چی لە دڵ/ دڵ لە چی
بۆ منێک جێماوە
پێم بڵێن: دڵ بە چی/ بە چی دڵ
بۆ منێک جێماوە
پێم بڵێن: لە کوێیە دڵی من
کوا دڵم/ دڵی من!

مەگەر بەس ئاسمان بێت بزانێت
ئێستاکە دڵی من بە چ شاخێکەوە گیرساوە؟
کێ دەڵێ دڵی من بە چ داخێکەوە سووتاوە؟
مەگەر بەس ئاسمان بێت بزانێت
دەگەڕێم هەرچەندە دڵی من بێ سەر و بەبێ شوێن واماوە
ڕۆیشتووە دڵی من ڕۆژێک بوو تۆراوە.

هەرچەندە دڵی من دەگەڕێم بێ سەر و بەبێ شوێن واماوە
ڕۆیشتووە دڵی من ڕۆژێک بوو تۆراوە
بێ سەر و بەبێ شوێن دەگەڕێم دڵی من هەرچەندە نەماوە
ڕۆیشتووە ڕۆژێک بوو دڵی من تۆراوە
دڵی من ئێستاکە نەماوە.

لە مێژە ئاسمان هیچ دڵی لە بیردا نەماوە
دەمێکە هیچ دڵێک لە دڵدا سەردەمی نەماوە.

من گەڕیدەم بە بەبێ شوێن بە دڵدا
من شوێنکەوتەی ڕێگای دڵ لە دڵدا.

لە خەمدا هەر منم سەرقافڵەی کاروانی ڕێی دڵان
لە سەبرا هەر منم خەڵوەتم دەکێشم لە دڵدا بۆ دڵان.

(بووەستن)

کوا ئێوە ئێستاکە لە دڵدان؟
لە کوێدا لێدەدات
کوا دڵتان؟

من لە چاوەڕوانی دڵدا نوقم دەبم
تەماشای ناوەوەی خۆم دەکەم
چ نابینم
لە ڕەنگی بێدەنگی زیاتر
لە دەنگی بێڕەنگی زیاتر
چ بۆن ناکەم
لە بۆنی سەرمای گیان زیاتر
لە تامی گەرمی برین زیاتر
بەر چ ناکەوم
لە بەردی نەفرەتی سەر شانم زیاتر
لە زایەڵەی ئاوازێکی بێلانە زیاتر

لـە سنگی بـەتاڵمەوە دوور و نزیک دێتەگوێ:

ڕۆژگاری نەفرەت نابـ□ت□وە
برینی کۆنمان هەر دەکولێتەوە
کەس ژانی ئێمە ناخوێنێتەوە
مرۆڤ مۆمێکە زوو دەتوێتەوە.
ڕۆژانی شادی ڕوومان تێناکەن
خەڵکی لە مەرگی بێدەنگ تێناگەن
شەوانی پڕ ژان دەستمان بەرنادەن
خەونەکان دوورن بە ئاسۆ ناگەن!

نامەی چواردەهەم و پانزدەهەم.. شەماڵ بارەوانی

نامەی چواردەهەم

دووبارە خەریکی خوێندنەوەی بەدگۆڕانەکەی کافکام. چ خۆشبەختم کە کافکام ناسی! ناڵێم کافکا باشترین ڕۆمانووسی مێژووی مرۆڤایـەتییـە، وەلێ یەکێکە لە ڕۆمانووسە باشەکان. ئەو قسانەی سەبارەت بە (ڕۆمانی کۆشک) کردت، هاوڕاتم. ئەی دادگاییەکەیت نەخوێندووەتەوە؟ ئازیزەکەم، تا بۆت دەکرێت بخوێنەوە. دەتوانی بیریش بکەیتەوە، بەڵام گەمژانە نا. با ژیانت هەمووی به وشە و کتێبەوە بەند بێت. بەڵام ئاگاداربـە وەک باپیرەی سارتەر* دەیگوت، ئەدەب هەرگیز گەدەی مرۆڤ تێرناکات. ئەوەشت بیر نەچێت، هیچ کاتێک خۆت لە قەرەی هەندێک بابەت مەدە. بۆ نموونە: مردن چییە؟ سەرەتای ژیان چۆن دەستی پێکرد؟ کێ گەردوونی دروست کردووە، کێ ئێمە و هەموو شتێکی دروست کردووە؟ گەر هێزێکی باڵا و بانسروشتیی هەیە، ئەی بۆچی لە بەرانبەر ئەو هەموو نادادیی و ستەمکارییـەی مرۆڤەکان و کارەساتە دڕندانەییەی سروشت بێدەنگە؟ گەر ئەو هێزە باڵایە ژیان و ئێمەی دروست کردبێت، حیکمەت و گرنگی ئەوە لە چیدایە؟ گەر بەهەشتێک و ژیانێکی تر هەیە، بۆچی یەکسەر لەوێ ژیان دەستی پێنەکرد و لەبری بەهەشتە یۆت□ پیاکەی ئەوێ، فڕێ درایـنە ئەم دۆزەخە

و ئەم هەسارە نەگریسەیە؟ هەر بەجیددی ئەو یارییە پووچ و بێتامە سوود و حیکمەت و مانای چییە؟ ئازیزەکەم، زۆر هەوڵم دا وەڵامێک بۆ گومانەکانم و مانایەک بۆ ئەم ژیانە بێ مانایە بدۆزمەوە، کەچی هەموو هەوڵەکانم وەهم دەرچوون. ئازیزەکەم، تۆ دەتوانی سەبارەت بە بوونمان لێرە یەک بەڵگەی لۆژیکیم بدەیتێ؟ دەی لەوە گەڕێ. ئەو بوونە سۆزانییە هی ئەوە نییە کاتی خۆتی لە پێناودا بە فیڕۆ بدەیت. گەڕان بۆ دۆزینەوەی مانایەک بۆ بوونمان لێرە، لە هەوڵێکی دۆنکیخۆتانە زیاتر نییە. بەڵێ تەنها شەڕکردنە لەگەڵ ئاشی با. من ڕووی پرسیارم لەو هێزە باڵایە دەکەم کە کاهینی گەڕەکەکەمان باسی دەکات، باشە” بۆچی وەسوەسەت بۆ گیانی ئێمە خوڵقاندووە؟ وەسوەسە! خودایە یانی هەر ئەو وەسوەسەیە نییە کە من دەمهەوێ خۆم لە شادی و چێژەکانی ژیان لادەم و توێشوویەک بۆ ئەو دنیا بنێرم کە لەوانەیە هەر نەبێ و زیاتر لە شتێکی خەیاڵیی دەچێ؟”*

دەزانم تۆش وەکو من دەیان پرسیاری وجوودیی و فەلسەفیی سەبارەت بە چەندین با□□تی میتافیزیکی و گەردوونی لە مێشکتدا جینگڵ دەدەن. دەزانم دڵت بەو وەڵامە سادە و ساکارانەی کاهینەکان ئاوی دڵنیایی و مەعریفە ناخواتەوە، وەلێ ڕێگەی تر و چارەی تر نییە. دڵنیابە هەرچەند بۆی بگەڕێیت و هەوڵی گەیشتن بە ڕاستی بدەیت، تا هەتایە وڵامگەلێکی دڵنیاکەرەوە و یەکلاکەرەوەی ئەو پرسیارانەت دەست ناکەوێت. بۆیە باشتر وایە هەر لە بۆتەی بێدەنگی، مەبەستم گومانگەرایی و نازانمگەراییدا بمێنیتەوە. من زۆر هەوڵمدا دروستکەری گەردوون بدۆزمەوە و بگەم□ د□ق□ری دڵنیایی، ئەفسووس! کاتی زۆرم بە فیڕۆ دا و شکستم هێنا. بۆیە باشتر وایە ئەزموون لە من وەر بگریت و کاتی خۆت بە میتافیزیکا و ئەو جۆرە با□□تانە بەفیڕۆ نەدەیت. گەر ئارەزوو دەکەیت بڕۆ دە جار کتێبی(مێتافیزیک چییە؟) بخوێنەوە، بزان هیچ شتێک لە با□□ت□کە حاڵی دەبیت و دەزانیت کە مێتافیزیک چییە! دەشتوانی کتێبی(تەقینەوە گەورەکە: Big Bang)* یان (دەربارەی بنەچەی جۆرەکان – On the Origin of Species)* بخوێنیتەوە. ئەو دوو کتێبە بە بڕوای من تۆزەک یارمەتیدەرێک دەبن سەبارەت بە دروستبوونی گەردوون و مرۆڤ، بەڵام هەرگیز ناتگەیەنن بە وەڵامی پرسیارەکان و هەموو ڕاستییەکان و هیچی ئاوا لە قەبارەی گومانەکانت کەم ناکەنەوە. ببوورە ئازیزەکەم، کات درەنگە و دەبێ بڕۆم بخەوم. سەلامەت بیت.

---

*مەبەست(ژان پۆل سارتەر)ـە.

*ل□ی□ تۆلستۆی، باوکە سێرگی، وەرگێڕانی: ئەمین گەردیلانی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات(هەولێر)، چاپی یەکەم، ل٤٣.

*کتێبەکەی فەیلەسووفی ئەڵمانی(مارتین هایدگەر).
*مەبەست کتێبەکەی(ستیڤن هاوکینگ)ـە.
*مەبەست کتێبەکەی(چارڵز داروین)ـە.

نامەی پازدەهەم

گیانەکەم، هەستدەکەم گەر چیتر لێرە، مەبەستم لەم هەسارەیە و لەناو ئەو هەموو گەمژەیە درێژە بە ژیان بدەم منیش دەبم بە گەمژەیەک لە گەمژەکان. ئازیزەکەم، دەزانم ئەم قاڵۆنچانە گلەیی دەکەن و پێم دەڵێن زمانی زۆر درێژە. دۆنیا بە ئەوان شایەنی قسەپێگوتنی زۆر زیاترن. فلۆبێر* لە نامەکانی زۆر زیاتری منی پێ کردوون و نامەکانی پڕ لە جوێنن دژ بە مرۆڤایەتی. ئازیزی من، "پاڵەوانەتی مرۆڤ لەو قۆناغەدا لەوەدایە، بتوانێ بە سەربەرزی و زیندوێتی بمێنێتەوە و ئەقڵی خۆی لە دەست نەدات."* ئازیزی من، هۆشیاریی لێره و لەناو ئەو ناهۆشیارانە زۆر قورسه. هۆشیاریی بەڵا و ئافاتێکی زۆر گەورەیە بۆ خاوەنەکەی لە کۆمەڵگەیەک کە تاکەکانی لە خورافەدا ڕۆچووبن.
لە کۆمەڵگەیەکدا هەندەی گوتارێکی خورافی و دژەلۆژیک و دژەزانستیی کاهینێک بڕ دەکات و بازاڕی هەیە، سەدا یەک قسەی ڕۆشنبیرێک بڕ ناکات. کۆمەڵگەیەک، دەرچووی زانکۆی لە هەموو تەمەنیدا کتێبێک نەخوێنێتەوە، مامۆستای زانکۆی لە مرۆڤێکی ئاسایی و گشتیی، گشتییانەتر بیر بکاتەوە و بڵێت: زانکۆ مێیە و پەرستگا نێرە، هەمیشەش نێر هەیەتی بەسەر مێوە!
کۆمەڵگەیەک، پیاوی ئایینیی بڵێت: ٩٠٪ی نەبوون بە زاوا، هۆکارەکەی جنۆکەیە! گیانی من، ڕاستە ڕۆشنبیر بۆ خەڵکی ئاسایی و گشتیی نانووسێت. ڕۆشنبیر کار لەسەر نوخبە(ئیلیتە) دەکات، وەلێ ئەوە مانای ئەوە نییە کە ڕۆشنبیر بڕواتە بورجی عاج و دوور لە خەڵک و واقیع و کۆمەڵگەکەی خۆی بژیت. ڕۆشنبیر چاوی کۆمەڵگەیە، ڕێنیشاندەر و هۆشیارکەرەوە و دەسەزی کۆمەڵگەیە. بەڵام کە هێز و بەهای ڕۆشنبیر نەزانرا، باشتر وایە ڕۆشنبیر ئاگاداری خۆی بێت و بەرلەوەی ببێت بە گەمژە، سنوورێک بۆ گەمژایەتی ئەوانی تر دابنێت.
ئازیزی من، ڕۆشنبیریی لە کۆمەڵگە ڕۆژهەلاتییەکان، ئەو کۆمەڵگەیانەی کە ڕەگیان لەسەر خورافە داکوتاوە و لە ئەفسانە ڕۆچوون و کۆمەڵگەی نەریتی و تەقلیدیی، سوننەتیی و مەزهەبیی و نێرسالارین، قورسە و حەوسەڵەی دەوێت. بەشی ڕۆشنبیران لەو وڵاتانە هەمیشە دەربەدەریی، کۆچ، تیرۆرکردن، بێتاقەتیی، بێزاریی و

ڕەشبینیی بووە. ڕۆمانی (چۆن بووم بە گەمژە) بخوێننەوە. (ئەنتوان)ی پاڵەوانی ڕۆمانەکە سەرەنجام دەگات بەو قەناعەتەی کە ئەقڵ و بیرکردنەوە هۆکاری سەرەکی نەهامەتی و بەدبەختی و ئازارەکانییەتی و خەیاڵ و ژیان لەگەڵ کتێب و خوێندنەوە، هیچ بەهایەکی بۆ نەهێڵدراوەتەوە و بیرکردنەوە مانایەکی بۆ نەماوە و ژیانی ڕۆشنبیریی جگە لە عەزابێکی ئەبەدی، چیتر نییە و بیرکردنەوەیش ئازار و عەزابێکی نەبڕاوە و نەخۆشییە، با لە ڕیزی نەخۆشیش دانەنرابێت. ئەو، ئیدی بیرکردنەوەی ئەمە دەکەوێتە کەڵکەڵەیەوە کە دەبێت مرۆڤ لەرێ گەمژە بێت، ببێت به بەشێک لە هەمووان، دەستبەرداری قەناعەتی تایبەتی خۆی و بیروبۆچوونە جیاوازییەکانی خۆی و ئازادییەکانی بێت، تا بتوانێت لە کۆمەڵدا بژیت و خەڵک قبووڵی بکات و لەگەڵ دەوروبەر کارلێک بکات و بگونجێت و بە هێمنی و ئارامی بژیێت. ئەو پێمان دەڵێت ئیدی" بەشداری لەو ئەقڵە گەورەیە دەکەم کە پێی دەڵێن(بۆچوونی گشتی). من ناڵێم ئەمە باشە، یاخود خراپ، تەنها دەمەوێ بەشداری ئەو ئەقڵە بکەم و بەس. لەگەڵ ئەوانەیتر بم و لێیان حاڵی نەبم و وەکو ئەوان بم. لەنێوانیاندا بم…دەمەوێ وەکو هەموو خەڵکی تر بم. مێروولەیەک بم لەنێو مێروولەکان." بەو شێوەیە ئیدی زەکاوەت و زیرەکیی و هۆشیاریی لای ئەو نەخۆشییە و ئەو دەیەوێت چیتر ئاستی هۆشیاریی و هێزی دەرککردنی کەم بێتەوە و باڵانسی جەهل و نەزانیی بەرزبێتەوە. ئیدی تەنها بژیت و بەس. ژیانێکی دیماگۆگانە و هیچ لە ژیان و دەوروبەر و واقیع و ڕاستییەکان نەزانێت. ئەو بۆی ڕوونبووەتەوە کە هەوڵدان بۆ تێگەیشتن لە هەمووشتێک، هۆکارە کە نەتوانیت بژیت. بۆیە ئەو گەمژەیی و دیماگۆگییەت بە تاقە ڕێگەی چارەسەری کێشە و قەڵەقییەکانی و نەخۆشییەکەی دەزانێت و بڕیار دەدات هۆشیاری و مێشکی بە کفنی گەمژەیی کفن بکات و ماڵئاوایی لەبیرکردنەوە بکات و دەرگای عەقڵی کڵۆم بدات و دەستبەرداری عەقڵانییەت بێت. (من بە دەست نەفرەتی عەقڵەوە دەناڵێنم و تووشی نەخۆشیی زیادەڕۆیی و ڕۆچوونی زۆر لەبیرکردنەوەبووم). بەڵێ، (هەرکەسێک ئاستی زانستیی بەرزتربوو، ئازاری زیاتر دەبێت). بۆ قورتاربوونیش لەو دۆخە و یەکەم هەنگاویش بۆ بوون بە گەمژە، مەیخانە و مەی و سەرخۆشییە، بە تێڕوانینی ئەو! بۆیە بڕیاردەدات خۆی سەرخۆش بکات. ئەو پێی وایە بەو شێوەیە خەڵک دەیناسێت و خەڵک ڕێزی دەگرێت. کۆمەڵگایەک، لە تێڕوانینی ئەودا بەزەیی بە سەرخۆشدا دێتەوە، وەلێ بە ڕۆشنبیر و عاقڵ و ژیر نا. ئەو سەرەنجام لەو هەوڵەی شکست دێنێت و بە هۆی زۆرخواردنەوەی مەی و ئەلکهوولەوە، ژەهراوی دەبێت و دەکەوێتە نەخۆشخانە. ئەنتوان سەرەتا زۆر هەوڵ دەدات لە کۆمەڵدا شوێنێک و

پێگەیەکی گونجاو بۆ بوونی خۆی بدۆزێتەوە وەک ڕۆشنبیرێک کە لەگەڵ ڕۆشنبیرییەکەی ئەو گونجاو بێت. مەوقعێک، کە شایەنی ئەو بێت و مەحەللی لە ئیعرابدا دیار بێت. وەلێ ئەفسووس!
کۆمەڵێک، کە بە تێڕوانینی ئەو کۆمەڵێکی تا بڵێیت سەتحییە و ناچێتە قووڵایی بابەتەکان و نرخی کاری فیکریی و ڕۆشنبیریی و ڕۆشنبیران نازانێت و ڕێز لە کاڵای ڕۆشنبیریی ناگرێت. بۆیە بێزاریی و ڕەشبینیی ئەنتوان دادەگرێت، لە کۆمەڵێکی وا کە نرخ و بەها بۆ ڕۆشنبیری دانانێت و نازانێت ڕۆشنبیریی چییە و ڕۆشنبیر کێیە! لە کۆمەڵێک هەندەی حیساب بۆ گەمژەیەک دەکرێت، سەدا یەکیش بۆ مرۆڤی ژیر و ڕۆشنبیر ناکرێت و ڕۆشنبیر نرخ و بەهای بۆ دانانرێت. ئاخر لە کۆمەڵێکی مەگەلئاسا، کۆمەڵێکی بەکاربەر و ئستهلاکی، کۆمەڵێکی چێژگەرا، بۆ کۆمەڵێکی لەو چەشنە بیرکردنەوە و کاری فیکریی و فەلسەفیی و ڕۆشنبیریی هێندە ئاسان نییە. بیرکردنەوە ئەرک و ئەخلاقە، بەرپرسیارێتی و خەمە، گەلێک قورسە. بیرکردنەوە لە خەمی مرۆڤایەتی، لە ژیانی خەڵک، لە ئازاری هەمووان. بەڵێ گیانەکەم، منیش وەکو ئەنتوان گەیشتووم بەم بڕوایە کە"بەختەوەری ئەوەیە بتوانیت خۆت لە موعانات و ئازاری ئەوانیتر بێ ئاگا بکەیت، ڕاحەت و ئارامی ژیان و ئەقڵ لە گوێپێنەدان و بێ موبالاتیدایە." ڕەنگە بڕواکردن بەو قسانەی من بە گەمژەکان کەمێک سەخت بێت. بەڵێ، گەمژەکان تەنها باوەڕ بەوانە دەکەن کە هەواڵی ناڕاستیان پێ دەدەن. ئەوان خویان بە درۆوە گرتووە، چێژ لە گەمژەیی دەبەن. ئازیزی من، لێرە تەنانەت قانوونیش تەنها بڕوا بەو کەسانە دەکات کە پارەی پێ دەدەن."*

---

*گوتەیەکی نووسەر و ڕۆمانووس و ڕەخنەگری بە ڕەگەز سعوودی(عەبدولڕەحمان ئەلمونیف)ـە.
*مەبەست(گۆستاف فلۆبێر١٢ی کانوونی یەکەمی١٨٢١ – ٨ی ئایاری ١٨٨٠)ی خاوەن ڕۆمانی(مەدام بۆڤاری)یە. فلۆبێر، نووسەرێکی جیهانیی-فەرەنسییە و بە یەکێک لە گەورەترین ڕۆمانووسە فەرەنسییەکانی سەدەی نۆزدەهەم دەتەژماردن.
*ستیڤن کینگ، ڕۆمانی(١٩٢٢)، وەرگێڕانی: مەدینە ئەحمەد، چاپ:٢٠٢٤، ل١١.

پڕۆژەی ئاگا وێنەیەکی تازەی خۆبەخشییە لە ئەدەبیاتی کوردیدا دەبێت شانازیی پێوە بکرێت

ڕەنگە ئەمە پرسیاری بەشێك لە هاوڕێیانم و نووسەر و ئەدیبان بووبێت، ئایە پڕۆژەی ئاگا چییە و چۆن کاردەکات، بۆ چاپکردنی کتێب سەرچاوەی ماددی لە کوێوە بە دەست دێنێت. چۆن توانی لە ماوەی ساڵێکدا دەیان ڕۆمانووسی گەنج بەرھەم بێنێت. بۆیە بە پێویستم زانی بەبێ ئەوەی بگەڕێمەوە بۆ پرسکردن بە خاوەنی پڕۆژەکە، ڕووی جوانیی ئەو پڕۆژەیە هەڵماڵم. ئەوانەی کە خۆیان گەرەکیان نییە باسی خزمەت و کارەکانیان بکەن، ئەمە بە ئەرکێکی ئەخلاقی دەزانم، بەبێ گوێدانە ئایدیا و بۆچوون، ستایشیان بکرێت و دەستی ماندبوونیان بگوشین.

نابێت نووسەران و ئەدیبان تەنیا لە قەڵەمی خۆیان بڕوانن و خۆیان لە خانەیەکی داخراودا قەتیس بکەن. ڕەمەزانی ساڵی پار نامەیەکم لە گەنجێکەوە بە دەست گەیشت. بێ ئەوەی من بیناسم و ئەویش من بناسێت. داوایکرد ژمارەیەك ڕۆمانی گەنجان بۆم دەنێرێت، بۆئەوەی سەیریان بکەم و کەموکوڕیی ئەدەبیی و ئاست و بنەماکانی ڕۆمانیان هەڵبسەنگێنم، باش و خراپ، لێکیان هەڵاوێر بکەم و ئەوەی شایانی چاککردن بێت پێیدا بچمەوە. ئەوانە دیاری بکەم کە شیاوی بڵاوکردنەوەیە تاکوو لەسەر ئەرکی پڕۆژەیەك بەناوی ئاگا بۆیان چاپ و ب□□اوی بکەنەوە. هەر لەو کاتەوە کاتی تەواوم بۆ تەرخانکردن و یەك یەك بە ڕۆمانەکاندا چوومەوە. ئەوەی ئومێدی ئەوەی لێ دەکرا ببێتە ڕۆمانێکی باش بە پێی پێویست و لانەدان لەبنەمای پێداچوونەوە دەستی ق□□□ممان گرتن و کەموکەسرییەکانمان بۆ چاککردنەوە. بۆ ئەوەی هەر نەبێت ببێتە هاندانێك بۆ ئەو گەنجانە، بتوانن لە ئایندە لەسەر پێی خۆیان بووەست. ئەم پڕۆژەیە ئومێدیکی گەورەی پێ بەخشیم کە توانیمان دەیان قەڵەمی شاراوەی چەندین گەنج ئاشکرا بکەین کە پێشووتر دەرفەتی ئەوەیان بۆ نەڕەخسابوو، تواناکانیان بخەنەگەڕ.

لەماوەی ساڵی ڕابردوو توانیمان دەیان ڕۆمان و کتێبی جۆراوجۆر بۆ گەنجان چاپ بکەین. جگە لە ڕۆمان دەیان ژانری دیکە لای کەسی شارەزا بەپێی پس□□□یی و شارەزایی بە دەقەکان چوونەتەوە، بۆ هەردوو

پ□ش□نگ□ی سا□□ی بۆری هەولێر و ئەمسا□□ی سلێمانی هەڵەیان بۆ
ڕەخسێندرا بەشداریی لە پێشەنگەی نیودەوڵەتی کتیب بکەن. جگەلەوی
خولی ڕێنووسیی و ڕاستنوویسی کوردیمان بۆ کردنەوە. هەروەها لە
ڕووی ڕاگەیاندنەوە گرنگیان پێدرا و دەرفەتی ئەوەیان بۆ ڕەخسا لە
کەناڵی ئاسمانی NRT4 وەك میوان بانگێشت بکرێن و باس لە
بەرهەمەکانیان بکەن.
هەموو ئەم پڕۆژەیەش لەسەر شانی برای بەڕێزم سالار عومەر و هۆزان
ڕەمەزان بەڕێوەدەچێت دوو گەنجی خۆنەویست. سەرباری ئەوەی کە
توانیویانە دڵی ناسکی گەنجان ڕابگرن. بە دەردەسەریی و دەیان کێشە
وگرفتدا تێپەڕین و لێرە و لەوێ پارە و کۆمەك بۆ کتێبیی گەنجان
پەیدا بکەن. تەنانەت لە داهاتی کار و کاسبییەی خۆیان مانگانە
بڕیك پارە بۆ پڕۆژەکە وەلا دەنێنن و لەسەر دەمی ماڵ و منداڵ□ و
خێزانەکانیان دەگرنەوە. ئەمە رۆحییەتێکە لە بەخشیندا کەم وێنەیە.
پڕۆژەی ئاگا تاکە پڕۆژەی ئیسلامییە، کە بە بێ گوێدانە ئایدیا و
بۆچوون و یاخود جیاکردنەوەی دەقی ئایینیی و نا ئایینیی، دەرگەیان
بۆ بیر و هزری گەنجان واڵاکردووە، بێ بەرامبەر و جیاکاریی
دەقەکانیان بۆ بە چاپ دەگەیێنن.
بۆیە لێرە بە پێویستی دەزانم ئەوە بڵێم زەکات و سەرفترە تەنیا بۆ
دروستکردنی بینای مزگەوت و قوتابخانەنییە. بەڵکوو بۆ دروستکردنی
بینایی فکریی مر□قیشە. هیوادارم خێرخوازان و دەوڵەمەندان دەستی
هاوکاری بۆ ئەم پڕۆژەیە و هەر پڕۆژەیەکی هاوشێوەی ئاگا درێژ
بکەن، کە جگە لە خزمەت و کارێکی خۆبەخشی هیچی دیکەیان مەبەست
نییە.
ئەمەش بۆ مێژوو دەڵێم ئەوەی پڕۆژەی ئاگا لەماوەی ساڵێکدا کردیی.
تا ئێستا دەیان دەزگەی سێبەر و ئاڕاستەکراوی حزب و لایەنەکان و
تەنانەت وەزارەتی ڕۆشنبیریی نەیانتوانیوە بیکەن. بۆیەشە من
پشتگیریی تەواوی ئەم پڕۆژەیە دەکەم و جێگەی دەستخۆشین.

دڵشاد کاوانی.
نووسەر و ڕۆمانووس
29/11/2024

غەیبەت.. نەوزاد بەندی

بۆ / ز ـۆ .. س ..س.. ۆ ـز ..

بـاران غەیـبەتی تۆم لەلا ئەکا ،
ئەڵێ : چەندەها جار قژیم تەڕ کردووە و ..
نەها تۆتە ژێر چەترەکەت ..
زریانیش هەر غەیبەتی تۆم لە لا ئەکا ،
ئەڵێ : چەند جار هەڕەشەی ڕافڕاندنم لێ کردووە و ..
نەها تۆتە ئەشکەوتەکەت ..
لە لای درەختەکان بوختان بۆ تۆ ئەکەم ،
ئەڵێم : سەد جار ها تۆتە ئێرە و نەهاتووم ..
بەفر غەیبەتی تۆ ئەکا ،
ئەڵێ چەند جار پێم وتووە
ڕەق ئەبیتەوە ، وتوێتی :
کێشە نییە ! من ڕاهاتووم ..
لە لای شیعر ، زۆر خراپ باسی تۆ ئەکەم ،
ئەڵێم : ئەڵێ لە ووشە کۆشکێ دروست کە ،
پێکەوە تیایا نەمر بین ..
وەک مەم و زین ،
با لە دوو نەفەر زیاتر بین ..
لافاو دێ و غەیبەتت ئەکا ،
ئەڵێ : تا هەیوانەکەیشیان هاتم و ..
ناونیشانی تۆم ،
لە تەمی پەنجەرەکەیان بۆ هەڵکۆڵی ..
ووتی ناچم . . با بخنکێم !
لە قاوەخانەی غەزەلنووس ،
کوپێ قاوە غەیبەتی تۆم لەلا ئەکا ،
ئەڵێ : چەند جار پێم وتووە ،
ئەم تەنیاییە ئەتکوژێ ..
وتوێتی جا با بکوژرێم ..
بیرۆکەیەک غەیبەتی تۆم لە لا ئەکا ،
ئەڵێ : پێم وتووە بڕۆ ناو شیعرێکی ،
با وەک شیرین بەرز بیتەوە ..
ئەڵێ : ناچم ..من خۆم بەرزم ..
لای دارکاژێکی تۆزاویی ،

بێویژدانانە بوختانێ بۆ تۆ ئەکەم ،
ئەڵێم : وتی با ڕۆژێ گەڵاکانی تۆ کۆکەینەوە ..
ئەڵێ : جا کوا ؟ خۆ من هەر چوار وەرزە سەوزم ..
مقەست غەیبەتی تۆ ئەکا ،
ئەڵێ : هەزار جار پێی ئەڵێم ،
قژت نابڕم .. ئەو حەز ئەکا
شەپۆلێکی ڕەش دایپۆشێ ..
کەچی ئەڵێ : بیبڕە دەنا ئەیسوتێنم ..
ئەڵێ : دیاره لە داخی تۆ ،
شەڕ ئەفرۆشێ ..
لای خۆم غەیبەتی تۆ ئەکەم ،
ئەڵێم : ساڵانە چەندەها موچەی ئیلهامم لێ ئەخوا ..
شیعر و ڕۆمانیشی کوشتووم ..
خوێنی دەیەها کتێبی ،
لە هیچ و خۆڕایی ڕشتووم ..
خۆم باوەڕ بە خۆم ناکەم و
بە خۆم ئەڵێم : بڵێ به خوا ؟
کازیوە بە شێداریی دێ و غەیبەتی تۆم لە لا ئەکا ..
ئەڵێ : سەدجار ئاگادارم کردۆتەوە ،
پێم وتووە با هەرسێکمان ،
سێ شەممەیەک بچین بۆ شاخ ..
وتوێتی : ئەوت لەگەڵ بێ ،
یەک هەنگاو نانێم گەر هەموو ئەو ڕێگایەیش
داپۆشرێ بە کانیاو و باخ ..
فڕۆکەخانە غەیبەتی تۆم لا ئەکا ،
ئەڵێ سەد جار پێم وتووە ،
لەناو پایتەختە دوورەکان ،
دەیان شەقام و ئوتێل و
کەنار دەریا و
مۆڵ و کافێ ،
چاوتان بۆ ئەگێڕن ، دیار نین ..
چەندین گەشتی ناو هەورەکان ،
چەندین بلیت..
چەندین کورسی ،
چەندین نەورەس ،
چاوتان بۆ ئەگێڕن ، دیار نین ..
کەچی ئەڵێ : با بۆخۆیان چاوەڕێ بن ..

كێ وتوێتی قەت ئێمە دێین ؟
یان كێ ئەزانێ ئێمە كێین ؟
من لای پەنجەرەی نیوە شەو ،
زۆر دڵڕەقانە غەیبەتی تۆ ئەكەم و ..
ئەڵێم بەس توخوا ئەم باسە لە نێوانمانا دەرنەچێ ..
ئەڵێ : نا نا .. خەمت نەبێ ..
بەردەوام تەمەن دێتە لام ،
غەیبەتی تۆم لە لا ئەكا ..
ئەڵێ : هەمیشە پێی ئەڵێم ،
وا ئەو پیر بوو ..
لە داخی تۆ ،
لە دۆست و دوژمن زویر بوو ..
ئێ هیچ نەبێ ،
گۆچانێكی بۆ بكە بە دەست و دیاری ..
لە جیاتی ملپێچ و عەتر و
نیو پوتی ماركەی بوگاتی ، دەنكێ حەبی زەغت و
شەكرەت بە دەستەوە بێ كە هاتی ..
ئەڵێ : نەخێر ..
كێ ئەڵێ من پێش ئەو نامرم
بۆ ناڵێی بمرە لە جیاتی ؟؟!!
خەو غەیبەتی تۆم لا ئەكا ….

نەوزاد بەندی

كۆتری فرووزی.. شەهلا نوری

كۆتری فرووزی كەناری چەمەن
باڵی گرتەوە
یاخی لە جێی بەرز
ئاخۆ بۆكام لا ئۆغر كردووە
بۆ كۆڵانێ تەنگ، یاخود دەریای مەنگ
وێڵ و شەیدای كامە داستانە!
ونبووی تارمایی ڕەشپۆشی كامە نازنین

کام سوتووی سوتاوی ئەستوون ئامێزە
بە چ دارێکا خۆێ هەڵواسیوە
لەسەر تەلاری سەرای کام خێو دەنیشێ و
سەرخەو دەشکێنێ
لەکام ئاوی گڵ ئالودەی غەرقە
بئ مایە نییە ئەم باڵگرتنه!
شەیدای خورشیدی ئافاقه
یان
تەرزه تەمەنایەکە
کۆترێکی بەستەزمانە
لەبازنەی بۆشاییدا
گرفتارە و دەخوڵێتەوە
ئیدی ئاوێتەی کەنار نیت!
هەڵنانیشی لە ئەم ناوە
تادەگاتە لای ئەو لاوە
بشی ئەو دارەیش بن سست بێ
دیسانەوە ، باڵ نەگرێ
وەک هەرەسی کێو داڕووخێ
هەر دەکەوێ
لەم جیهانە خەڵەتاوە

شەهلا نوری

نیگارێـك لەشنـەی بـا.. سـتار ئەحمەد

لەقەدەری بادا گەڵاکان بوار بەهەناسەی گوڵ نادەن
شەپۆل شەپۆل ئاورنگەماچ لەزاری سروشت دێنەخوار
بەرەو کەناری رووبارە سوورەکان
بۆپێشوازی ئەو مەلانەی چریکە لەنسێی چڵ دەخوازن
ئێوارا نێك….
کوڵمی سوور بەچزووی رەشەبادا هەڵدەزنێ

کراسی تاریکی بەرکی ئاو دادەدڕێ
ئەمەیە قەدەری با..
کا تێك لێو لەکوڵمی هەور دەسوێ
بۆیە خەندەی چرا لە رووی ئەستێرە تێناگا
پەنجەرەکان پرشنگی خۆر بە تەلی ئاوەوە هەڵدەواسن
دەمێکە تینوێتی تەمەنی ر□ژگارەکان دەپێچێتەوە
لە سوانەوەی کۆرپەی وەرزو
لە پێگرتنی ساڵەکانی نەهامەتیا
لانکی چارەنووس دەسرازە بۆ مێژوو دەدوورێ
بەروارەکان خەم لە گلێنەی کانییەکاندا دەنووسنەوە
تارمایی هەورە کۆچەرەکان، دوای شەونمی گوڵ دەکەون
ئەستێرەیەك خۆی دەکات بە دیدەی مانگا
مانگ هەڵمی بنارەکان بۆ خۆر دەکاتە رچەڕێ
تیشکی ئاسمانیش، زریانی شەوارە
لە تەوێڵی گەواڵە بە فرێکا رادەکێشێ
بەرەو سەهەندە دوورەکان
بۆ ئەو دۆڵانەی گۆڕستانی چڵو هەڵاڵەن
خۆزگەی نوێبوونەوە..
گەڵا گەڵا لە شەپۆلە وردەکان ورد دەبێتەوە
دڵەکوتێی گزنگ
بوورانەوەی ئاو
هەڵچوونی مەزاری شەوە دیجوورەکان
بە گۆرانی دوندی سەخت،
بارانی چیاکان دەخوێننەوە
نووسین لەسەر بەفر
هەڵکۆڵینی نیگار لە دڵی شنەی بادا یادەوەری دەژێنێ
بووکی بەهار لە ساڵنامەی وەرزەکان مارە دەکا
بۆ سەرچۆپی ئەو ساڵانەی رۆژەکانی عیشقیان بەبا دەناسان
ئاورنگە ماچیان لە دەمی کانیاوەکان دەقۆزتەوە
تەمەن رەشەبای وەرزەکانی
دەکردە نیگای چراکانی شار
شەقامەکان لە پێخاوسی بەهار
گەڵایان بۆ باڵای حەز دەدووری
کفن وردە بەفری رۆحی چیا بوو
دەروونی دۆڵەکان،
دەلەرزان بۆ پێشوازی نێرگزێك
زەمەنێك بۆ ژان

قەدەرێك بۆ دەرفەتی لێکترازان
ئالوودەیی خاکیان
لە جەرگی کوێستان تاوتوێ دەکرد
بۆ ئەو ئەستێرانەی
شەویان لە خۆر دەئاڵاند
تاریکیان دەکردە تارای
شەپۆلی بەهای کەناری هەور بوونەوە
ئاسمان لە ماچی گوڵ بە گومانو
دیمەنەکان لە رەونەقی چێ دەترسان
ئەو کاتە قەڵەمێك
پەڕەی گوڵی ماچ بکردایە
گوللەیەك ئاگری شەوچەرەی
بۆ گوڵو چیا دەکردە نیشتیمان
ستار ئەحمەد

خاڵی گرنگ لە پشت بانگەشەکەی "دەوڵەت باهچەلی" یەوە چی بوو!.. ئیدریس مستەفا

ئازاترین و ژیرترین کەسەکانی دنیا ئەوانەن مل بۆ ئاشتی دادەنەوێنن نەک ئەوانەی سەرەکوتێ بۆ شەڕ دەکەن.
هێشتا باس و خوا گەرمە لەسەر گفتوگۆی تورکیا لەگەڵ کورد یاخود پ ک ک لە تورکیا بۆیە ئەم باسە شایەنی ئەوەیە هەردەم قسەی لەسەر بکرێ بەڵام دوور لە سۆزی نەتەوەیی و هەڵچوونی سیاسی.
وا مانگەک بۆ سەر بانگەشەکەی دەوڵەت باهچەلیدا ڕەیشت و کوردی باکور/پ ک ک نەک هەر وەڵامێکی پیویستی نەبوو بۆی بگرێ بۆ هێرشەکی چەکداریانەی خۆکوژی بۆ سەر بنکەیەکی درۆن دروست کردن لە ئەنقەرە وەڵام درایەوە کە ئەمە بۆ خۆی گورزێکی گەورە بوو لە پرۆسەیەی ئاشتی ئەمجارە کە تایبەتمەندی خۆی هەبوو. بانگەشەی ئەمجارەی تورکیا لەوەدا بوو دەستپێشخەرییەکە لە لایەن توندڕەوترین و قەومی ترین پارتی سیاسی تورکیاوە کراوە کە بە تەسقاڵێک باوەڕی

بە کورد و مەسەلەی کورد نەبووە. بگرە لە ناوەراست و کۆتایی نەوەدەکانەوە کە بە گوڕوتینێکی بەهێزەوە هاتنەوە گۆڕەپانی سیاسی تورکیا و سەرکەوتنیان بە دەستهێنا لە هەڵبژاردنەکاندا، یەکێک لە دروشمەکانیان دژ بە کورد ئەوە بوو بە ئەوەی ناوی کورد بهێنن دەیانگوت: گەر ئەم وڵاتەت خۆش دەوێ ئەوا بمێنەوە وەک ئەوەی هەیە ئەگەرنا بەجێی بهێڵن..

گەر لە دانوستانەکانی پێشوتری نێوان حکومەتی تورکیا و پ ک ک دا رێکەوتنی سیاسی بکرایە و خالەکانیشی لە راگەیاندنێکی رەسمیدا بەیان بکرایە ئەوا هەر لە چوارچێویەکی سیاسی دەمایەوە و ئەو بوارەی تری نەدەبەی کە یەکێک لە خاڵەکان بوو بە سەنگی مەحەکی رێکەوتنەکە. چۆن؟

مەسەلەی کورد لە تورکیا هەر تەنها بە رێکەوتنی سیاسی سەر کاغەز چارەسەر نابێ یاخود بەڵام هەر بە کێشەکی سیاسی نابێ بەڵکە بە کێشەکی کۆمەڵایەتیش دەبێ، دەبێ ئەو تەلیسمە مێژوویی عەقڵیەتە کۆمەڵایەتیش ببەزێنێ کە بە درێژایی سەد ساڵە دەوڵەتی تورکیا کاری لەسەر دەکات و نەوە دوای نەوە لەسەر ئەوە پەروەردە بوون کە تورکیا تەنها هی تورکە و کورد لە تورکیادا بوونی نیە؛ ئەمە جگە لەوەی زیاتر لە چل ساڵە پ ک ک بە هیزێکی تیرۆرستی دەناسرێ و لە گۆڕەپانی ئەوروپی و ئەمریکیدا بە تیرۆرست ناسراوە.

لەگەڵ هەر رێکەوتنێکی سیاسیدا رووماڵکردنێکی کۆمەڵایەتیش پیویستە؛ عەقڵێک لە ناو کۆمەڵگەی تورکیدا سەدەیەکە چەسپیوە هەروا بەئاسانی هەزمی رووداوێکی سیاسی واناگرێ کە هێزێک چوار دەیەیە شەڕ و کوشتاری هەبووە لەگەڵ دەولەتەکەیاندا بگرنە ئامێزی خۆیان. ئەوەی دەیتوانی ئەم روماڵە بکات "مەهەپە" حزبەکەی دەولەت باهچەلی بوو. مەهەپە تەنها حزبیکی گەورەی تورکیایە کە بیروباوەڕێکی توندڕەوانەی بەرامبەر بە کورد و کەمینەکانی تریش هەیە بەڵام ئیستا بە یەکەمین جاریشە حزبەکی دەسەڵاتداری ئاوها بە ئاشکرا و لە گرنگترین مینبەری وڵاتەکەوە داوای ئاشتەوایی بکات جا رەنگەی داواکاریەکەی چیە و چۆنە ئەوە بابەتەکی ترە. دوای ئەوەش بە ئاشکرا دان بەوەدا بنێ کە کورد هەیە لە تورکیادا و کورد برای تورکن و تورکیش برای کوردن و داوای لە کۆمەڵگەی تورکی کرد ئەم هزرە قبوڵ بکەن.

چونکە ئەوەی پرۆسە سیاسیەکان لە ئاستە کۆمەڵایەتیە سیاسیەکان فەشەل پێدەهێنێ یاخود گرفت و بەربەستی بۆ دروست دەکات جوڵانەوە سیاسیە توندڕەوەکانن کە ناڕازین بەوەی شکۆی نەتەوەیی یاخود ئاینیان سەردانەوەنی بە هیزێک کە پشیتر هەموان بە دوژمنی سەرسەختیان زانیوە و بوونی کورد و پ ک ک لە تورکیادا باشترین

بەڵگەی ئەم دیدەمانە. بانگەشەکەی دەولەت باهچەلی ئەم ئەرکە قورسەی لەسەر ڕێکەوتنی سیاسی لادەبرد و ڕووماڵێکی کۆمەڵایەتی باشیشی دەکرد بەڵام دیارە هزری کوردی سیاسی لە باکور فەهمی ئەمەیان نەکرد یاخود نەیانویست ئەم مەسەلەیە بەسەمەر بگات؛ چونکە ئەوەی پرۆسەکان بە سەمەر دەگەیەنێ هەر بە تەنها ڕێکەوتنە سیاسییەکان نین بەڵکو ڕێکەوتنە کۆمەڵایەتییەکانیشن.
گلەیی و ڕەخنەکانی کوردانی باکور/پ ک ک و هەندێ لە قەڵەم بەدەستی کوردمانجی زمان ئەوەبوو کە تورکیا راست ناکات و ئەمەش فێڵێکی ترە یاخود بە یەکسەر زیندانیەکان بەرنادات یاخود پاریزگارە کوردەکان لە پلەکانیان لادەدات. تا پرۆسەی سیاسی گفتوگۆ دەست پێنەکات و تەنانەت لە کاتی دەسپێکردنیشدا جارێ هەر شەڕە و بگرە خودی دانوستان نیوەشەڕە بەڵام بە دیوێکی تردا؛ بەلام، کاتێک تۆ دەستپێشخەری ڕەتدەکەیتەوە واتە هیچ پرۆسەیەک ناچێتە پێشەوە و ئەو بابەتانەش لە پرۆسەیەکدا دەچنە پێشەوە. دیدێکی تر هەبوو گوایە تورکیا لە داهاتوی جیوپۆلەتیکی ناوچەکە دەترسێ بەهۆی ئەو ڕووداوانەی لە لوبنان و سوریا هەن؛ لەگەڵ بارودۆخی خراپی ئابوری وڵات کە تورکیای خستۆتە تەنگەژە و لەلاوازیەوە و لەبەر ئەم هۆیانەیە کە تورکیا داوای دانوستان دەکات.
ئەوە دروست وایە بەڵام وەڵامی کورد نادروست بوو، بگرە ئەو دەسپێشخەرییەی تورکیا بۆ گفتوگۆ و دانوستان لەگەڵ کورددا لە ئەنجامی ئەو بارودۆخە نوێیەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە و ئەمە ڕێک بەرجەستەی ئەو دیدە زانستیە سیاسیە دەکات کە هاوسەنگی هێزەکان و ڕووداوەکان و هاوکێشەکان یا بە شەڕ یا بە گفتوگۆ دەگەنە ئەنجام. هەموو هێزێکیش لە ئەنجامی ئەو ڕووداو و هاوکێشانەوە شەڕ دەکات یان گفتوگۆ. جا باشترین کاراکتەرەکان ئەوانەن کە دەرفەتەکان دەقۆزنەوە، بەڵام پ ک ک نەک هەر ئەو دەرفەتەی نە قۆزتەوە بگرە تووشیهەڵەدا. لەگەڵ ئەمەشدا هێشتا نەچووە و بچێ، دانوستان بەو پێودانگانەی پێشتر هەبووە وەک بەشداری لایەنی ئەوروپی و تەنانەت ئاسیاییش زۆر گرنگە بچێتە پێشەوە. .
بەرهەمی چل ساڵ لە شەڕی چەکداری پ ک ک لەگەڵ تورکیا هیچ بەرهەمێکی نەبوو جگە لە کوشتار و ماڵوێرانی زیاتر و بگرە قەتیس مانەوەی سەدان کچ و کوڕ لە شاخ و دیاریش نیە تا چەند چل ساڵی تر لەوێ دەبن. بۆیە دەستبردن بۆ ئاشتی یا بۆ دەنگەوەچوونی ئاشتی جا لەهەر ئاستێکدا بێت نەک هەر هزرێکی سیاسی ژیرانەیە بەڵکو ئازاترین کردارە چونکە مرۆڤی ژیر و ئازا ئەوانەن بە دوای ئاشتییەوەن نەک ئەوانەن بە دوای شەڕ و هێزی بازووەن. پ ک ک و سیاسەتەکەی لە شارەوە دروست بووە و پیویستە واز لە شاخ بهێنێ و

بەتەوە ناو شار چونکە کورد و کێشەی کورد لە ناو شارەکاندان و ئەوەش سەنگی مەحەکی چارەسەرەکانە نەک شاخە دوورەکان.
٢٦ی ١١ی ٢٠٢٤

دیدارێک لەگەڵ نووسەر و شاعیر گوڵزار فەرەج.. هەڤپەیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

نووسەر و شاعیر گوڵزار فەرەج: زمان وەرگێڕی هەست و دەروونە، بۆ پەخشکردنی دەروونی مرۆڤەکان
نووسەر گوڵزار فەرەج: ڕەخنە گرتن و ڕەخنە قبوڵکردن دوو شاباڵی سەرکەوتنی نووسەرن بەرەو لوتکە

خاتوو گوڵزار حەمە فەرەج ناسراو بە(گوڵزار فەرەج) یەکێکە لەو قەڵەمە دیارییەکانی نەو ئەدەبی کوردی تائێستا خاوەنی حەوت کتێبە لە بواری پەخشان و ڕۆمان و تێکستی ئەدەبی و زانستی جەستەیی ..بەبەردەوامی لە گۆڤار و ڕۆژنامەو سایتەکان بابەت دەنووسێت ئەندامی لقی سلێمانی یەکێتی نوسەرانی کوردە ئەندامی دەستەی نوسەرانی ڕۆژنامەی ژیانەوە یە ئێمەش بە باشمان زانی ئەم هەڤپەیڤینەی لەگەڵ دا ساز بکەین.
هەڤپەیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

- وەکو نەریتێکی سەرەتای پرسیارکردن بابزانین گوڵزارخان چۆن ئاوێتەی جیهانی ئەدەب و نووسین بوو؟
- بەری درەختی فەنتازیاو، هەندێك ڕوداوی ڕاستەقینە ،وەك ڕۆشنایی تکانە نەو دیدەو هزرەوە، بەس بون بۆ ئەوەی ببن بە پردێك کە هەست و حەزی زاتیم بۆ نوسین لە دایك ببێت ، بەو مشتومڕانەی ناو خەیاڵی خەمەوە بونە شاخێك هەندە بەند کە خەریکە زمانی لوتکەی لە ڕومەتی ئاسمان هەڵدەسوێ ،هەرنەبێ لە بەر دیدەی خەم وام لێدەنێی، کە بوونە گەورەترین سەرمایەی من، دەڵێم مەرەق گەر ئیرادەی هەبو ،هەمو شتێکی پێدەکرێ،

ڕۆژانێك بو، كە كتێبێكی نوسەری پێش خۆمم دەكەوتە پێش چاو، بەحەسرەتەوە بوم، كە بتوانم كتێبی خۆم لە كتێبخانەكەی خۆمم ببینم، هەر ئەو حەزە بو زادەی ئاواتەكانمی هەنایە دی، سوپاس بۆ خوا هەر ئەو ئارەزوەم بوو بە نوسین وهاوڕێیەتی كتێب وای لێكردم ڕێچكەی كتێب و نوسین بگرم.

- ئێوەخاوەن ئەزموونێكی باشی نووسینتان هەیە، بەڵام زیاترگرنگی بە پەخشانە شیعرداوە هۆكارەكەی بۆ چی دەگەڕێتەوە؟
- زمان وەرگێری هەش و دەروونە ، بە پەخشكردنی دەروونی مەڤەكان هەڵبەت ئەبێ دەڵێ بەینك هەبێت بۆ وەدەرخستنی ئەوەی لەناخیەتی، منیش هەست دەكەم جوانترین نوسین و دەڵبەین ئەگەر بكرێ بە پەخشان بنوسرێ بۆ ئەوەی بەتەواوەتی و كاڵا پێ بەباڵا بێ ،ئەبێ ئەو وێنەشیعریان وەدەربخرێ كە لە ناخدایە و بەشەوێیەكی ئەدەبی و فەرهەنگی و وشەسازی بە بكرێ هەر لە پەخشاندا زیاتر پەیامەكە ئەگات بەخوێنەر و هەڵبەت ئەمە بەبۆچونی من وایە، و مامۆستای گەورەمان برایم ئەحمەد ئەوە دووپات ئەكاتەوە، كاتێك لە ڕۆژنامەی گەلاوێژی ئەو سەردەمە جوانترین پەخشان ئەنوسێ بەناوی بەرەو ڕووناكی .
- لەسەر پەیامی شیعر بەچوونی شاعیران جیاوازە هەندێكان دەڵێت شاعیر بۆخۆی دەنووسێت هەندێكیتر دەڵێن شیعر بەرپرسیارێتییە پەیامێكی گشتییە بۆ كۆمەڵگایە،ئەی تێروانینی ئێوە چۆنە؟
- خودی شیعر سازی واتەدەگەم ئەوەندەی پێوەسەی دۆزینەوە بێت، نیو ئەوەندە نوسین و داهێنان بێت شاعیر دەبێت شوێن هەڵگەر بێت و جێپێی شیعر هەڵبگرێت تا دەستگیری بكات، هەرچواردەوری شاعیر شیعرە بەڵام چاوی تایبەتی دەوێ بیبینێت و بیدۆزێتەوە و هەڵیگرێتەوەو بیانخاتە روو.
- بەشێك لە ڕەخنەگرانی شیعر دەڵێن ئەگەر فەلسەفە تێكەڵ بە شیعر بوو ڕۆحییەتی شیعر دەمرێت لەو بارەیەوە ئێوە چی دەڵێن؟
- نوسینەوەو ئیشكردن لە فەلسەفەدا حەزێكی بەرزە فەی دیكەیە لە نوسیندا ئەو كات مەڵق بە ودەكاری و قوڵایی ڕۆح و ناخدا ڕۆدەچێتە خواروو هەموو جوانیە پەنهایەكان بەیان دەبن هەڵبەتە فەلسەفە لە ناو شیعر.
- ئێوە لە چ دەروازەیەكەوە لە دەرگای شیعر دەدەن (دەرگای خۆشەویستی، دەرگای منداڵی،دەرگای یادەوری ،دەرگای دایك...)؟
- نوسین دەرون دەسمە ئاسەی

شیعرو نوسینم هەردەم بەرزە
چونکە زادەی ئەو پەیوەندییەکە بە ژیانەوە دەمبەستێتەوە لەهەمان کاتیشدا بەخشش و ئیلهامەکی خوداییە، کەخودا پێیداوم شیعریش چڕترین دەربڕینی زمانە هەمیشە رازو نیازو خەونەکانی خەم لەڕێی شیعرووشەسازییەوە دەڕبریوە
کرۆك و کاکڵەی نیەتی شاعیر بەخشینی ساتێك ئارامی و ئومێدو هیوایە ئەبێت بە تاك، لەوێشەوە بەرەو کۆمەڵگە .

- شاعیری گەورەی فەرنسی (مالارمییە) دەڵێت: شیعر نهێنییە دەبێ خوێنەر بەدوایی کلیلەکەی بگەڕێت ، ئەوە چی دەڵێن؟
- بێگومان وایە هەر نوسینەك شێوازی بیرکردنەوەی مڕۆڤ نەگۆڕێ و کاری تێنەکات ئەو نەنوسینە نە شیعریشە
هەر لەبەر ئەو هەیەیە کەدەڵێ خوێنەر بەدوای کلیلەکەیدا دەگەڕێ دەبێ هزرو ئاوەزی بەجۆرێك لە جۆرەکان بگەڕێ لەهەست و بیرکردنەوەیدا.
- رەخنە لە نەوە هەموو کاییەکانی ژیان گرنگە ،وەکو نووسەرێك چۆنە دەڕواننە رەخنەگرانی شیعر لە کوردستان؟
- پێم وایە رەخنە گرتن و رەخنە قبوڵکردندوو شاباڵی سەرکەوتنی نوسەرن بەرەو لوتکە ،و وادەکات کە نوسەر هەمیشە بەدوای فەرهەنگ و وشەسازی و خەیاڵ فراوانیدا وێڵ بێت و لەو چەق سازییەی دەربازی بکات بەمەرجێ رەخنەنی دروستکەر بێت نەك رەخنەی روخێنەر.
- ئاستی خانمانی شاعیر لە کوردستان چۆن دەبینی؟
-پێم وایە و بەڕوونیش دیارە کە ژنان هەنگاوێکی بەرچاوو باشییان ناوە لەم ڕۆژگارەدا نەك لە نوسین و ئەدەبدا ، بەڵکو لە هەموو بوارەکانداو بەتایبەتیش لە فەرهەنگ نوسینداو جێ پەنجەیان دیارە و بەباشی چوونەتە نێو هەموو بوارەکانەوە.

چەقبەستنێک لە کوردستان!..
عوسمانی حاجی مارف

کێشە سیاسییەکانی هەرێم لە دوای هەڵبژاردنەکان

لەگەڵ کۆتاییهاتنی هەڵبژاردنەکان، پێشبینی دەکرێت کۆمەڵێک کێشەی سیاسی سەرهەڵبدەن کە ڕەنگە کاریگەریان هەبێت لەسەر پێکهێنان و هەڵبژاردنی حکومەتی نوێ و دۆخی ژیانی خەڵکی کوردستان، بەتایبەتی ئەنجامەکانی هەڵبژاردنی ٢٠/١٠/٢٠٢٤ جارێکی تر جەختی لەسەر هەژموونی بارزانی و تاڵەبانی کردەوە، ئەو هەژمونییەی کە پێشتر بەهێزی چەکداری و لەچوارچێوەی کایەی نفوزی خۆیاندا بەدەستیان هێناوە و سی ساڵە زیاترە قۆرخی دەسەڵاتیان کردووە.
گومانی تیانیە کە بڕیارەکانی دادگای باڵای فیدراڵی عێراق، بە ڕێگریکردن لە زۆرینەی ڕەهای بارزانی ئەنجامدراوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دیمان بارزانی نزیکەی دوو ئەوەندەی دەنگی تاڵەبانی هەیە.
ئەم دیمەنە سیاسیە نوێیەی لە ئاکامی دۆخی هەڵبژاردنەکاندا پێشهاتووە، دەتوانێت وەک ئاکامێک بەدوای واقعیەتی کێشەکانی ئەو هەڵبژاردنەندا ببێتە هۆی درێژەدان لە پرۆسەی پێکهێنانی حکومەتدا، چونکە بەو پێیەی کە یەکێتی بە ئەگەرێکی زۆرەوە هەمان تەرخانکردنی پۆستە حکومیەکان وەک کابینەکانی پێشوو قەبوڵ ناکات. بەوەی کە تائێستا لە حکومەتی هەرێمی کوردستاندا، یەکێتی پۆستی سەرۆکی حکومەت و سەرۆکی هەرێمی بەدەست نەهێناوە، ئێسا هەوڵ ئەدات ئەو پۆستانە بەدەست هێنێت، لەهەمانکاتدا لە بەرامبەریدا پارتی هەمیشە پۆستی سەرۆکی هەرێم و سەرۆکی حکومەتی بەدەستەوەیەو تەنها هەرخۆی بە خاوەنی ئەو پۆستە پێناسەدەکات، لەراستیدا نیشانەی مانەوەی دەسەڵاتی بارزانی و پێگەی سیاسیەتی. لەلایەکی ترەوە، یەکێتی لە بەغدا لە ساڵی ٢٠٠٥ەوە پۆستی سەرۆکایەتی عێراقی بەدەستەوەیە، بەڵام پارتی لە ساڵانی ٢٠١٨ و ٢٠٢٢ کێبەکێی بە ئەو پۆستەش کردووە.
هەڵمەتی ئەم دواییەی تاڵەبانی ئاشکرایە کە زیاتر جەختی لە سەر کەمکردنەوەی هەژموونی بنەماڵەی بارزانی کردووە. تاڵەبانی لەدوای ئەو بانگەشە توندەی لەکاتی هەڵبژاردندا بەکاریهێنا، ئامانجی تەنها پۆستی باڵای زیاتر نییە، بەڵکو ئامانجی پۆستە سەرۆکییەکانیشە، وەک ئەو پۆستانەی لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٩ بۆ ٢٠١٣ بەدەستی هێنابوو، کە بەرهەم ساڵح بۆ ماوەی دوو ساڵ وەک سەرۆک وەزیرانێکی بەدەسەڵات خرایە سەر کار. بەڵام پێناچێت بارزانی جارێکیتر دان بەوەدا بنێت، هەرچەندە دەربارەی سەرۆکایەتی هەرێم، ئەگەری ئەوە هەیە جێی گفتوگۆ بێت.!
ئاماژەکان بۆ لەبەرچاوگرتنی ململانێی قوڵی نێوان بارزانی و تاڵەبانی ئەوە دەردەخەن کە پێکهێنانی حکومەتی نوێ درێژخایەن و پڕ کێشمەکێش دەبێت، سەرەڕای ئەمەش هەردوولا ئەوە باش دەزانن کە حوکمڕانی هەرێم هیچ لایەکیان بەتەنیا بۆیان ناچێتەسەر، ئەمە

پێویستی بەوەدەبێت هەردوولایان سازش بکەن و نەرمی نیشان بدەن، بۆئەوەی حکومەتێک پێکبه□ن□ن کە بتوانێ ئامادەبێ بۆ سەوداو مامەڵەکردن لەگەڵ بەغدا، بە لەبەرچاوگرتنی ئەو ئاستەنگە بێشومارانەی کە لە ململانێیان لەبەرامبەر بەغدا دەرگیری بوون، بەڵام ئەوەی جێگای سەرنجە بەهەر شێوەیەک بگەنە ئەو ئەنجامەی حکومەتکەیان پێکبهێنن، زۆنی زەردو زۆنی سەوز ئەو بەڵا سەرسەختەیە کە هیچکات ڕێگە نادات بەیەکدەستی لەبەغدا دانیشن، ئەمەش گەورەترین بەربەستە لە کۆتاییهێنانی مام□□□کردن بە بودجەو مووچەو زۆربەی کێشەکانیان و مانەوەی ناسەقامگیریدا.
هیچ لایەنێک لە بارزانی و تاڵەبانی ناتوانێت بە تەنها و بە ئاسوودەیی حکومەت پێکبهێنێت، هەروەها پێکنایەت تەنها بە ڕێککەوتن و تەوافوقی نێوان ئەوان و لایەنە سیاسیەکانی تر نەبێت، لەلایەکی ترەوە هیچ یەکێک لەو دوو لایەنە سەرەکیە دەستبەرداری دەسەڵات نابێت. یەکگرتوی ئیسلامی، کە ئاماژەی بەوەدا بەهۆی ناڕازیبون لە ئەنجامی هەڵبژاردنەکان بەشداری حکومەتی داهاتوو ناکات، بەڵام یەکگرتوو ئەوە باش دەزانێت کەهیچ پێگەیەکی لە حکومەتدا نابێت، تەنها بەکار دەهێنرێت، بۆیە نارەزایەتی دەکات، کە ئەم نارەزایەتیەش لەو قەیرانەی تێیکەوتووە رزگاری ناکات.
لەهەمانکاتدا نەوەی نوێ بەجیا لەوەی لە لیستی سێیەمدایە، بەڵام پێگەیەکی سیاسی وەهای نیە کە بتوانێ لەپێکهێنانی حکومەتدا مامەڵە و گەمەیەکی جدی و یەکلایکەرەوە بکات، نەوەی نوێ لەگۆمێکی لێڵدا مەلە دەکات. واتە پێکهێنانی حکومەتی نوێ، بەدوای ململانێیەکی سەختەوە ئەنجامی پێکهێنانی رادەگەیەنرێت، کە ڕەنگە چەند مانگێک بخایەنێت، ئەمەش لەئەنجامی ناکۆکی نێوان لایەنە سیاسیەکانە، بەتایبەتی نێوان هەردوو حزبی سەرەکی، لە هەمانکاتدا هەلومەرجی سیاسی هەرێمی و عێراق و ناوچەکەش کارگەری دەبێت.
لەکاتێکدا کە بارزانی دەبێت هەوڵی زۆر گەورە بدات بۆ پاراستنی دەستکەوتەکانی پێشوتری و پاراستنی پێگەی سیاسی خۆی لە حکومەتی هەرێمدا، تەنانەت ئەگەر ئەو ناچاریەش هەیە، کە دەستبەرداری ڕێککەوتنەکانی پێشوختە بێت لەسەر کەرکوک، یان پشکی هەرێم لە بودجەو چۆنیەتی دابەشکردنیدا، هەروەها ڕاگرتنی کێبڕکێی لەسەر پشکی سەرۆک کۆمار لە حکومەتی عێراقدا، ئەوەی گرنگە بۆ بارزانی دەستبەرداری پۆستی سەرۆکی هەرێم و سەرۆک وەزیران نابێت، چونکە ئەگەر دەستبەرداری پۆستی سەرۆکایەتی هەرێم و سەرۆک وەزیران ببێت، ئەوا شکۆی سیاسی لەدەست دەچێت و پێگەی دادەبەزێت.
لەهەر حاڵەتێکدا گەر دواجار حکومەت پێکبهێنرێت، ڕووبەڕووی کۆمەڵێک تەحەدا دەبنەوە کە گرنگترینیان بریتین لە:

دەرگیربونیان لەگەڵ قەیرانی ئابوری، کە کێشەکانی پەیوەندی بەغداو هەولێر واپێدەچێت ئەو قەیرانە بگەیەنێت بە ئاستێکی باڵاتر، بەتایبەتی بەشێکی زۆر لەسەرچاوەی داهاتەکانیان کۆنترۆڵکراوە، لەم حاڵەتەدا کەمبونەوەی داهات یەخەیان پێدەگرێت، لەلایەکی تریشەوە دیار نیە کە حکومەتی هەرێم لە ڕێڕەوی “پرۆژەی گەشەپێدان” کە پرۆژەیەکی گەورەی ئابوریە لە عێراقدا بەشی چەن دەبێت، ئەگەر کابینەی حکومەتی نوێ نەتوانێت بە شێوەیەکی کاریگەر بچێتە سەر کێشەکانی، ئەوا بەرزبونەوەی ڕێژەی بێکاری دەتوانێت ببێتە هۆی ناڕەزاییەتیەکی بەرفراوانی جەماوەری و ناسەقامگیری ئابوری و دارایی زیاتر لە هەرێمدا.

لەهەمانکاتدا گومانی تێدانیە کە داواکاری هاووڵاتیان بۆ موچەو باشترکردنی بارودۆخی ژیان و پێداویستی و خزمەتگوزاریەکان زیادیکردووە. هەر دابەزینێک لە وەڵامی ئەم داواکاریانەدا بێمتمانەیی زیاتر دەکات و دەبێتە هۆی ناڕەزایی بەربڵاو لەئاستێکی بەرفراوانی جەماوەریدا، ناکۆکی کێشەکانی “تەوتین و هەژماری من” ئاسۆیەکی ئەرێنی ناخوێنێتەوە.

لەهەمانکاتدا بەردەوامی هەڕەشە ئەمنیەکانی دۆخی ناوچەکە لە بابەتی داعش و مەترسی فراوانبونەوەی شەڕو هێرشکاری ئیسرائیل لە ناوچەکەدا، حکومەتی هەرێمی لە چاوەڕوانیدا ڕاگرتووە، جگە لەوەی کە حکومەتی هەرێم مەیلی بەرامبەر بە لایەنێکی نێودەوڵەتی هەیە و دوژمنایەتی لایەنێکی دیکەی نێودەوڵەتی دەکات، ئەم حاڵەتە دەیخاتە سەر ڕێڕەوێک بۆ ململانێ و تەسفیەکردن، هەروەها دابەشبونی پاشکۆبونیان، بارزانی بۆ تورکیا و تاڵەبانی بۆ ئێران، دەرگاکردنەوەی زیاتری سنورەکان بۆ لەشکرکێشی سەربازی تورکیا و ئێران، بەردەوامی بۆردومانەکان کە دۆخی ئەمنی کردۆتە تەحەدایەکی گەورە. هەر شکستهێنانێک لە پاراستنی ئاسایشدا، ململانێ ناوخۆییەکان زیاتر دەکات و دۆخی هەرێم دەخاتە بەردەم چەقبەستنێک و روودانی کارەسات.

سەردانی سودانیش بۆ هەرێم و دیداری لەگەڵ چەند لایەنێکدا، جگە لە نمایشێک و هەوڵی دەستەمۆکردنی زیاتری لایەنەکان، تروسکایەکی تیا نەبوو لە پەیوەند بە ژیان و بەرژەوەندی خەڵکەوە.

حکومەتی داهاتووی هەرێم، ڕووبەڕووی ئاستەنگی گەورە دەبێتەوە کە مەترسی لەسەر ئایندەی هەرێم دروست دەکات. تەنانەت خەونی بانگەوازی یەکڕیزی “کورد” بە ئەبەدی خراوەتە دوڕیانێکی بنبەست و چەقبەستوەوە، ئەو یەکڕیزیەی کە گوایە کۆتایی بە زۆنی زەردو سەوز بهێنێت!، بەڵکو ئەگەری ئەوە زیاتر نیشان ئەدرێت کە ببێتە دوو هەرێم.

هەڵبەتە ئەوە ڕۆشنە کە ئەم دۆخە نالەبار و پڕقەیرانە لە دواجاردا وەک هەمیشە بەسەر ژیان و گوزەران و نەبونی ئاسایش بەسەر کرێکاران و خەڵکــی زەحمەتکێـش و هەژارو بێکــارو نەداردا دەشکێتەوە، بۆیە پێویست دەکات، جەماوەری ناڕازی بە ئامادەیی یەکڕیزی و ڕێکخراوەیی و سەراسەری ناڕەزایەتیەکانیان بەرنە پێشەوەو دەخالەتی ڕاستــەوخۆ بکەن لە دابینکردنی ژیان و چارەنوسی خۆیاندا، ئەم هەڵبژاردنەو پرۆسەی پێکهـێنانی حکومەتەکەیان ئەوەی زیاتر رۆشنکردەوە کە هیچ ئاسۆیەکی ل□ بەردەم بەرژەوەندی دانیشتوانی هەرێمدا نەهێشتۆتەوە، جگە لەوەی نارەازتەیەکانیان بەهێز کەین.

کتێــبی ڕەخنەیــی گرفتــی دەق لە ڕۆمــانی کوردیــدا چــاپ و بڵــاو دەبێتەوە

کتێبی گرفتی دەق لە ڕۆمانی کوردیدا. کتێبێکی ڕەخنەیی ئەدەبییە و تایبەتە بە ڕۆمان، لە نووسینی دڵشاد کاوانی یە، بەمزووانە پڕۆژەی ئاگا بۆیەکەمجار چاپ و بڵاوی دەکاتەوە و لە پێشەنگەی نێودەوڵەتی کتێـب لە سلێمانی دەکەوێتە بەردیـدی خــوێنەران. ئەم کتێبە (146) لاپەڕەیە. لە دووبەش پێکهــاتووە و بەشــی یەکەمیــان خوێنــدنەوە و توێژینەوەی ڕەخنەیین، لە چوار ڕۆمانی کوردیی، دوو قەڵەمی پێش ڕاپەریــن و دوو قەڵەمــی دوای ڕاپەڕیــن، لە کتێبەکەدا بە نمــوونە وەرگیراون.

بۆ ئەم مەبەستە دڵشاد کاوانی نووسەری کتێبەکە ڕایگەیاند: هەر چوار ڕۆمان لەپاڵ جوانییەکانیاندا کۆمەڵێك کەموکوڕیان هەن، کە نووسەرانیان درکیان پێ نەکردووە و لەم کتێبە وەك کاری ڕەخنەیی پەنجەی خراوەتەسەر.

ڕۆمانەکــانیش پێکهــاتوون لە ڕۆمــانی هەیئەی ســەلام عەبــدوڵڵا. لەدایکبوونی دووەم. پێشڕەو عەبدوڵڵا. کانێ بچووکێ جوان عوسمان. خەونەکانی مەتڕان. زرار سەرتاش. بایۆڕۆمانی غەمبار. ئیبراهیم عومەر مەلازادە.

هەروەها گوتی: بەشی دووەمی کتێبەکە سێ نامەی ئەدەبین، نامەی

یەکەم بە ئەو کەسانەن کە دەیانەوێت بەشێوەیەکی زانستییانە ڕۆمان بنووسن و ڕێگەز و بنەما زانستییەکانی ڕۆمانی تێدا خراوەتە ڕوو. دوو نامەکەی دیکە بە ئەو ڕۆماننووس و کتێبانە نووسراوە کە بەر لە چاپبوونی کتێبەکان، بە مەبەستی پێداچوونەوەی ئاراستەی خاوەنەکانیان کراوە.
لە کتێبی گرفتی دەقدا هاتووە، گەورەترین هەڵەی ڕۆمان نووسین لەوەدایە کە دەقاودەق لاسایی ڕۆمانی جیهانیی بکرێتەوە. زۆربەی ڕۆمانە بەناوبانگەکانی دونیا، بەتایبەتیی ڕۆمانی ڕۆژاوایی کە بە زمانێکی سادە بابەتێکی قووڵ باس دەکەن. وەلێ ڕۆمانی کوردیی بە زمانێکی قووڵ و ئاڵۆز، شتێکی سادە دەگێڕێتەوە. ئەم شێوازە لە دەربڕینی دەقی ئەدەبیدا بە هەردوو لا ڕاستە. پەیوەندیی بە ئازادیی و پێشکەوتنی کۆمەڵگەکەوە هەیە، چونکە پانتایی ئازادیی و پێشکەوتن لە نووسیندا پەیوەستە بە نەریتە باوەکانی کۆمەڵگە و دۆخی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی ئەو گەلەی کە ڕۆماننووس تێیدا لە دایک دەبێت.
کتێبی گرفتی دەق لە ڕۆمانی کوردیدا دووەمین کتێبی ڕەخنەیی نووسەرە لەبارەی ڕۆمانەوە. هەروەها یانزەمین کتێبی چاپکراویەتی کە بۆ یەکەمجار چاپ و بڵاو دەبێتەوە.

شیکردنەوەی “خەمۆکی” لە ڕوانگەی دەروون بایۆلۆجییەوە..163.. ابراهیم موحەمەد (ئەبراهام لەقای)

زنجیرەی ١٦٣.

ئەم نەخۆشییە دەروونییە بە شێوەیەکی سەرەکی کاریگەری لەسەر سیستەمی نیورۆترانسمیتەرەکانی مێشک دەکات، بەتایبەت سیرۆتۆنین و نۆرئیپینەفرین.

لە ڕووی فسیۆلۆژییەوە، خەمۆکی گۆڕانکاری بەرچاو لە چالاکی مێشکدا دروست دەکات. توێژینەوەکان بە تەکنیکی وێنەگرتنی مێشک (Brain

(Imaging) دەریانخستووە کە ناوچەکانی پەیوەست بە سۆز و هەڵچوون، وەک هیپۆکامپەس و ئەمیگدالا، گۆڕانکاری بەرچاویان بەسەردا دێت لە کاتی خەمۆکیدا. هەروەها، چالاکی کۆرتێکسی پێشەوەی مێشک (Prefrontal Cortex) کە بەرپرسە لە بڕیاردان و کۆنترۆڵی هەڵچوون، کەم دەبێتەوە.

سیستەمی هۆرمۆنی جەستە بەشێوەیەکی بەرچاو کاریگەری لەسەر خەمۆکی هەیە. زیادبوونی هۆرمۆنی کۆرتیزۆڵ، کە هۆرمۆنی سترێسە، پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی لەگەڵ توندی خەمۆکیدا هەیە. ئەم زیادبوونە کاریگەری نەرێنی لەسەر سیستەمی بەرگری جەستە و پرۆسەکانی فێربوون و بیرکردنەوە دروست دەکات.

لە ڕووی نیورۆبایۆلۆژییەوە، خەمۆکی پەیوەندی بەهێزی لەگەڵ پلاستیسیتی مێشک (Neuroplasticity) هەیە. کەمبوونەوەی فاکتەری گەشەی دەماری (BDNF (Brain-Derived Neurotrophic Factor) لە کەسانی تووشبوو بە خەمۆکی بەدی دەکرێت، کە ئەمەش کاریگەری لەسەر پەیوەندی نێوان خانە دەمارییەکان و توانای فێربوون دروست دەکات.

میکانیزمی چارەسەری دەرمانی بۆ خەمۆکی لەسەر بنەمای زیادکردنی ئاستی نیورۆترانسمیتەرەکان، بەتایبەت سیرۆتۆنین، کار دەکات. دەرمانە دژە خەمۆکییەکانی جۆری SSRI (Selective Serotonin Reuptake Inhibitors) بەرفراوانترین جۆری دەرمانن کە بەکاردەهێنرێن و کاریگەرییان لە ٧٠-٨٠٪ی حاڵەتەکاندا ئەرێنییە.

چارەسەری دەروونی، بەتایبەت چارەسەری ڕەفتاری-مەعریفی (CBT)، کاریگەری بەرچاوی لەسەر گۆڕینی نەخشە بیرکردنەوە نەرێنییەکان و پەرەپێدانی ستراتیجی مامەڵەکردنی گونجاو هەیە. توێژینەوەکان دەریانخستووە کە تێکەڵکردنی چارەسەری دەرمانی و دەروونی باشترین ئەنجامی هەیە لە چارەسەرکردنی خەمۆکیدا.

فاکتەرە ژینگەییەکان ڕۆڵێکی گرنگ لە پەرەسەندن و بەردەوامبوونی خەمۆکیدا دەگێڕن. سترێسی درێژخایەن دەبێتە هۆی زیادبوونی ئاستی کۆرتیزۆڵ، کە ئەمەش کاریگەری لەسەر دەردانی نیورۆترانسمیتەرەکان و پێکهاتەی مێشک دەکات. هەروەها، کەمی ڤیتامین D و خۆراکی ناتەندروست پەیوەندییان بە زیادبوونی مەترسی تووشبوون بە خەمۆکییەوە هەیە.

توێژینەوە نوێیەکان گرنگی میکرۆبایۆمی ڕیخۆڵە (Gut Microbiome) لە پەیوەندی نێوان خۆراک و خەمۆکی دەخەنە ڕوو. پەیوەندی نێوان

ڕیخۆڵە-مێشک (Gut-Brain Axis) ڕۆڵێکی گرنگ لە ڕێکخستنی حاڵەتی دەروونیدا دەگێڕێت، و گۆڕانکاری لە میکرۆبایۆمدا دەتوانێت کاریگەری لەسەر پەرەسەندنی خەمۆکی هەبێت.

هەروەها، ڕۆڵی چالاکی جەستەیی لە چارەسەری خەمۆکیدا لە ڕووی زانستییەوە سەلمێنراوە. وەرزش دەبێتە هۆی زیادبوونی دەردانی ئەندۆرفین و سیرۆتۆنین، کە ئەمانە کاریگەرییان لەسەر باشترکردنی حاڵەتی دەروونی هەیە. هەروەها، وەرزش یارمەتی زیادبوونی BDNF دەدات، کە ئەمەش پەیوەندی بە باشترکردنی پلاستیسیتی مێشکەوە هەیە.

سەرچاوە:

1- https://www.google.com/amp/s/www.psychologytoday.com/intl/basics/depression/the-biology-depression%3famp

2- https://www.mentalhealth.com/library/biology-of-depression-neurotransmitters

3- https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8383338/

دەتوانین چی بکەین؟.. کۆشش بابکر

کاتێک ئەم پرسیارە دێتە هزرمان ،ناوچەکە لە دۆخێکی ناسەقامگیری سیاسی و ئابوری و ئەمنیدایە و ئاڵۆزی باڵی بەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کێشاوە.
لە دوای دروستبوونی هەرێمی کوردستان لە "٣٣" ساڵی ڕابردوودا ئەگەر هەڵسەنگاندنێک بکەین ،ئایا دەتوانین بڵێین "دەسەڵاتی سیاسی" لە بەڕێوەبردن و فەراهەمکردنی ژیانێکی شکۆمەند کە شایەنی قوربانیدانی ئەو مێژووە دور و درێژە بێت کە کورد لە ڕابردوو لە پێناویدا خەباتی کردووە ،سەرکەوتوو بووە ؟! بێگومان بە ڕایی من نەخێر.

ڕەنگە لای هەندێک کەس بەراوردێکی لۆژیکی نەبێت لە بوارە جیاجیاکانی ژیاندا خۆمان لەگەڵ وڵاتانی دەور و بەر بەراورد بکەین ، بەڵام ئەگەر ئەمە پێمان وابێت "کات" هۆکاری پێشکەوتنی کایە جیاوازەکانی ژیانە لە وڵاتانی دەور و بەر دەکرێت بە هەڵەدابچین،چونکە کات بە تەنها ناتوانێت دامەزراوە و سیستەم دروست بکات.

هەر لە بوارەکانی دارایی و تەندروستی و پەروەردە و خوێندنی باڵاوە بگرە ،تا دەگاتە بواری ژینگە و ڕێگا و بان و سەربازی و سەروەری خاک و هتد… ئەمە لە نێو هەرێمی کوردستان و لە چوارچێوەی دەوڵەتی فیدراڵی عێراقدا کێشەی گەورە و جدیمان هەیە،کە بەشێکی زۆری کێشەکان درێژکراوەی چەند دەیەی ڕابردوون و تا ئەمڕۆ چارەسەری ڕیشەیی نەکراون.

جارێکی دیکە هەرێمی کوردستان لە دۆخی پێکهێنانی حکومەتێکی نوێدایە ،حکومەتێک کە پێناچێت پێکهێنەرەکانی لە حزبە حوکمڕانەکانی ڕابردوو جیاوازتر بن بە تایبەت هەردوو لایەنی دەسەڵاتداری سێ دەیەی ڕابردوو کە پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتیمانی کوردستانن،کە ئەمەش لە هەمانکاتدا دەکرێت بەردەوامی بە کێشە و نەهامەتییەکان بدات و هەم بە دیوێکی دیکەدا "دەرفەت"یش بێت.

کیشە بێت بەو مانایەی لە هەمان فۆڕم و شێوەی ڕابردوودا درێژە بە حکومڕانی بدرێت ، چارەسەرکردنی پرسگەلێکی زۆر کە ساڵانێکە هەرێمی کوردستان بە دەستییەوە دەناڵێنێت،درێژە بکێشێت.

لێرەوە دەبێت ئەوانەی کە جارێکی دیکە دەسەڵات دەگرنە دەست ئەو پرسیارە مەعقولە لە خۆیان بکەن کە دەتوانن چی بکەن؟ ئایا دەرفەت هەیە بە ئەوەی جارێکی دیکە بە شێوازێکی تەندروست پەیکەری حکومەتداری لە هەرێمی کوردستان دابڕێژرێتەوە ؟ئەگەر بەڵێ کە دەتوانێت ئەمە بکات ؟ کە دەتوانێت سوارچاکی شۆڕشی چاکسازی بێت لە هەرێمی کوردستان ؟ کە بێگومان ئاستەنگەکانی بەردەمی زۆرن ،لەو پێناوەشدا باجی زۆری دەوێت .

قورسە کەسێک یان حزبێک بتوانێت هەموو ئەو بوارانەی خراونەتە خزمەتی حزبەوە جارێکی دی بیانخاتەوە خزمەتی کۆمەڵگە، بە بێ ڕەچاوکردنی ئینتیمای حزبی و دو زۆنی.

بێگومان هۆشیاری کۆمەڵگە ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت بە دیاریکردنی حوکمرانییەکی باش یان باشتر وە بە پێچەوانەشەوە،وەک چۆن قسەیەک هەیە دەڵێت "هەموو میللەتێک شایەنی ئەو دەسەڵاتەیە کە حوکمی دەکات"

دوبارەکردنەوەی هەمان ئەو ڕێگەیەی لە ڕابردوو دەسەڵاتدارەکان

پەیدا هاتوون و چوون ، ئەنجامێکی جیاوازتری لە چاوەڕوان ناکرێت لەوەی ئێستا بەرهەمەکەی دەبینین، بە مانایەکی دی ئەگەر خراپتر نەبێت باشتر نا بێت.
کاتی ئەوەیە ئەوانەی دەیانەوێت ڕێڕەوی حکومڕانی لە هەرێمی کوردستان ڕاست بکەنەوە ، لەو پێناوەدا کاربکەن بۆ ڕوونی نەخشەڕێگای چارەسەرکردنی کێشەکان بە ڕایگشتی بخەنە ڕوو ،ئاستەنگەکانی بەردەم ئەم پڕۆسەیە تێک بشکێنن ،چونکە یەک ڕێگا هەیە بۆ مانەوە ئەویش خزمەتکردن و لەنێوبردنی گەندەڵییە تەواوەتی.

کۆشش بابکر
koshishn@gmail.com

ژیان بە مردن دەمانترسێنێ.. شیعری سەلام عومەر

زەوی لە لانکەکەی دایکم دەچێ
ژیان بەخۆیەوە گرێ دەدا
ئاخر
هەموومان لە زیندان بەربووینەوە
کەچی کەوتینە
باوەشی مامانەکەوە
ئەویش
توند توند مەلۆتکەی کردین و
بەقۆنداغێک
هەموو جەستە و
تەواوی تەمەنی بەستینەوە

زەوی زیندانە
زیندانێک
لەنێوان دۆزەخ و بەهەشتدا

عاسێمان دەکا و
فێری ....
نزا
پاڕا نەوە
برسیەتی
نوشتا نەوەمان دەکا

ۆڵداشەکەی دایکم
وەکو زنجیرێک
هەندێک جار لە پێمان و
لەملمان و
کەمەرمان دەئاڵا
وەک ئەو دەسرازەی
بەدەم لایەلایەی دایکمانەوە
لەدەست و سینگ و لاقمان دەئاڵا
لایلایەیەک
پڕبوو لە ترس و
نووزانەوە
لە فریشتەو لە شەوەو
پاڕانەوە

ژیان هەڵماندەداتە نێو
قۆنداغ و
مەلۆتکە و
لانکەکەی دایکم
لە بەستنەوە راماندێنێ
فێرە گاگۆڵە و
دارەدارە و
بێدەنگیمان دەکا
هەڵماندەداتە نێو زیندانێکی گەورە و
برسیمان دەکا
تینوەتیمان ناشکێنێ و
کەچی
بەمردن دەمانترسێنێ.

نایلا خەڵاتگری خەڵاتی ئاشتیی نێودەوڵەتی منداڵان.. ڕۆزا شوان

نایلا ئیبراهیمی، کچە خوێندکارێکی هەرزەکاری تەمەن (١٧) ساڵانە. بە ڕەچەڵەک ئەفگانییە. لە ئێستادا لەگەڵ خێزانەکەیدا پەنابەرن و لە وڵاتی (کەنەدا) دەژین. نایلا چالاکوانێکی سەرسەخت و دلێر و بوێری داکۆکیکەرە لە مافەکانی کچان و ژنان و یەکسانی جێندەری لە ئەفگانستان، کە لەلایەن ڕژێمی تاڵیبانی ئیسلامی پیاوسالاری ئەفگانستاندا، وەک کۆیلە لە ژنان دەڕوانن و هەموو ئازادییەک ومافی ژیانیان لێ سەندوونەتەوە. بۆیان نییە و قەدەغەیە لەدوای قوتابخانەی سەرەتاییەوە، درێژە بە خوێندن بدەن. بۆیان نییە بەبێ یاوەریی پیاوەکانیان یان براکانیان یان خزمەکیان، لە ماڵەکانیان دەربچن. بۆیان نییە بەبێ مەحرەمەت گەشت بکەن. دەبێت بالاپۆش و ڕووپۆشبن و نابێت هیچ شوێنێکیان بەدەرەوە بێت. قەدەغەیە لە قسەکردندا دەنگیان هەڵبڕن. یان لە بەردەمی خەڵکیدا قسەبکەن و پێبکەنن. نابێت بە ئارەزووی خۆیان شووبکەن. قەدەغەیە لە دوای تەمەنی (١٢) ساڵییەوە لە شوێنە گشتییەکاندا گۆرانی بڵێن. بۆیان نییە بچنە پارکەکانەوە. بۆیان نییە بچنە هۆڵەکانی وەرزشەوە. قەدەغەیە بچنە ئارایشتگاکان و خۆیان بڕازێننەوە و خۆیان جوان بکەن. بە کورتی ڕژێمی تاڵیبانی ئەفگانستان، یاسایەکی توندی ئیسلامی بەرانبەر بە کچان و ژنانی ئەفگانستان جێبەجێدەکەن. کە دوورە لە پرەنسیپ و لە یاسا نێودەوڵەتییەکان بە مافەکانی ژنان و یەکسانی جێندەری. خاوەنی هۆش و بیرێکی بۆگەن و کۆنەپەرستی و نێرسالارین. نەتەوە یەکگرتووەکان دۆخەکەی بە "جیاوازیکردنی ڕەگەزی" باس کردووە.

چیرۆکی ژیان و خەباتی نایلا ئیبراهیمی، لە تەمەنی (١٣) ساڵییەوە دەست پێدەکات. ئەوە بوو بەڕێوەبەرێتی پەروەردەی شاری (کابول) ی پایتەختی ئەفگانستان، لە مانگی ئاداری (٢٠٢١) دا، بڕیارێکی دەرکرد، قەدەغەی کچانی سەرووی (١٢) ساڵانی

کرد، کە نابێت لە شوێنە گشتییەکاندا گۆرانی بڵێن. بەڵام نایلای چاونەترس، سەرپێچی ئەم قەدەغەکردنەی کرد، بە یارمەتیی براکەی لە ژێر ناوی"من گۆرانی دەڵێم" گۆرانییەکی وت. لە ڤیدیۆیەکدا لە ئینتەرنێتدا، براکەی لە سۆشیال میدیادا بڵاویکردەوە. کەمپینی "من گۆرانی دەڵێم" سەرنجی بەرچاوی سۆشیال میدیای راکێشا. بە هەزاران لە کچانی ئەفغانستان ئافەرین و دەستخۆشیان لە نایلا کرد و ستایشی بوێرییان کرد. ئەم دەستپێشخەرییەی نایلا سەرکەوتووبوو. بووە هۆی ئەوەی، کە بەڕێوەبەرایەتی پەروەردەی کابول بڕیارەکەی هەڵبوەشێنێتەوە. لەو کاتەوە نایلا پەیامەکەی گەیاندە خەڵکی جیهان. داواشی لە کچان و لە ژنانی ئەفغانستان کرد، بێدەنگ نەبن و لە پێناوی مافەکانیاندا تێبکۆشن.

نایلا دەڵێت:"من خولیای قووڵەم بە موزیک هەبوو. من بەشێک بووم لە دەنگی ئەفغانستان، کە گۆرانیمان لەسەر بابەتی جیاواز دەوتەوە. مافی ژنان یەکێک بوو لەوانە. حەزم لە ماناکانی پشت تەن و مەلۆدی ریتم بوو. ئەمەش بوو بە هۆکارێک بۆ ئەوەی خولیای وتنی گۆرانی ببم".

نایلا لە تەمەنی (١٥) ساڵیدا، دوای پێنج ڕۆژ لە رووخانی ئەفغانستان و دەسەڵاتی تاڵیبان. بە هاوکاریی (دامەزراوەی٣٠ بانەند) لەگەڵ خێزانەکەیدا بەرەو پاکستان هەڵهاتن و رزگاریان بوو. نایلا دەڵێت:"دوای ئەوەی کە تاڵیبان لە مانگی (ئابی/ ٢٠٢١) دا، دەسەڵاتی ئەفغانستانیان گرتە دەست، من و خێزانەکەم پەنامان بۆ پاکستان برد. لەوێ نزیکەی ساڵێک ئازارم چێشت. بەبێ ئەوەی کە دەستم بە خوێندن بگات. لەو ماوەیەی لە پاکستان بووم، کاتەکانم بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی بە شێوەی ئۆنلاین، لە ڕێگەی ڕێکخراوە جیاوازەکانەوە بەسەر دەبرد. لە کۆتاییدا ئاسوودەییمان لە کەنەدا دۆزییەوە" دەشڵێت:"سەرەڕای ئەو دەرفەتانەی کە ئێستا لەبەردەستم دان، لە ماڵە نوێیەکەمدا، هەست بە ئاسوودەییەکی گەورە دەکەم. بەڵام ناتوانم چاوپۆشی لە دۆخی نالەباری ژنان و کچانی ئەفغانستان بکەم. هەموو ڕۆژێک بیر لەو کچانە دەکەمەوە کە لە ئەفغانستان بەجێمهێشتوون. کە لەژێر دەستی رژێمی تاڵیباندا، لە دەرەوەی قوتابخانەدا دەمێننەوە و لە مافی سەرەتایی خۆیان، بۆ خوێندن بێبەشن و هەموو ئازادییەکیان لێیان سەندوونەتەوە".

سەرەڕای ئەو سەختی و بەرهەڵستییانەی هاتنە ڕێی نایلا، رازی نەبوو کە بێدەنگ بێت، لە پێناوی داکۆکیکردن لە ژنان و کچانی

ئەفگانستان. دەڵێت: "لە ناخمدا هەست بەو بەرپرسیارێتییە دەکەم، کە وا دەکات بە ناوی هەموو کەسێکەوە قسەبکەم کە دەنگی نییە، مافی قسەکردنی نییە".
لەرێوە نایلا دەستی بە خەبات و بە داکۆکیکردن لە مافەکانی مرۆڤ و لە مافەکانی کچان و ژنانی ئەفگانستان کرد. دەستپێشخەرییەکی بە ناوی "هەموو چیرۆکێک" دەستپێکردووە. وەک چالاکوانێکی ماندوونەناسە و بەبێ وچان خەبات و کاردەکات. هەموو ژیانی خۆی بۆ ئەوە تەرخان کردووە، کە دەنگی کچانی ستەملێکراوی ئەفگانستان بە جیهان بگەیەنێت.
نایلا ئیبراهیمی، لە تەمەنی (١٦) ساڵیدا، لە کەمپی "بەستا" لە کەنەدا بە پەنابەران. وەک کارگێڕێک لەو کەمپەدا کاردەکات. سوودێکی زۆری لەم کارەی بینیووە. هەموو هەفتەیەک چاوی بە کارگێڕانی بالادەست دەکەوێت، لە بوارەکانی کارگێڕی و تەکنەلۆژیا و پزیشکی و… هتد. هەرچەندە ئەو لە پاشخانێکی جیاوازەوە هاتووە.
نایلا دەڵێت:" کەمپی بەستا، دەرگای بەم کردەوە. چوومە ناو جیهانی کەسانی زۆر زیرەک. دیدگای منیان گۆڕی. رێگەم پێدرا کە من خۆم بم و داکۆکی لەوە بکەم، کە باوەڕم پێی هەیە. یارمەتییان دام کە متمانە بەخۆبوونم بەرزبکەمەوە و شوێن خەلیاکانم بکەوم". نایلا لەم کەمپەدا لە چەند وەرک شۆپێکدا بەشداریکرد و را و بۆچوونەکانی خۆی خستەڕوو. دەڵێت:"زۆر جار وا بیردەکەیتەوە، کە رووبەڕووی کێشەگەلێکی زیاتر لەچاو تەمەنتەوە بوویتە. هەست بەبێ هیوای دەکەیت. چونکە وا بیردەکەیتەوە کە کەس لێت تێناگات و تۆ وەک کەسانی هاوتەمەنی خۆت نیت. بەڵام هیوایەکت هەیە". دەشلێت:" دەبێت خۆت بە جیهان بناسێنیت. ئەگەر نا چەن کەسانێک دەدۆزیتەوە کە بەڕاستی پەیوەندیت لەگەڵیاندا دەبێت".
نایلا لە کۆنگرەکانی وەک لوتکەی مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسی لە ساڵی (٢٠٢٣) لە شاری جنێڤ ـ لە سویسرا. قسەی کرد و وتاری دەربارەی پێشێلکارییەکانی مافەکانی کچان و ژنانی ئەفگانستان پێشکەش کرد. هەروەها لە ساڵی (٢٠٢٤) دا لە کۆنفرانسی (تید) لە ڤانکۆڤەر قسەی کرد. وتی:"ئەگەر مافەکانی ژنان لە بەشێکی جیهاندا زیانیان پێبگات، ئەوا
لە هەموو جیهان بە جۆرێک یا بە جۆرێکی تر زیانیان پێدەگات".
نایلا ئیبراهیمی، بە هۆی خەبات و داکۆکیکردن لە کچان و ژنانی ئەفگانی لەڕێی تۆمارکردنی گۆرانییەکی بەهێزی ناڕەزاییەوە کە بە شێوەی ئۆنلاین بڵاوبۆتەوە. درێژە بە ئیلهامبەخشین و

بە هاندانی کچانی دیکەی پەنابەرانی ئەفگانستان دەدات. بە ئەوەی داکۆکی بکەن لە بەدەستهێنانی مافەکانی کچانی ئەفگانستان. ڕووبەڕووی ئەو ستەمکارییانە ببنەوە کە لەلایەن ڕژێمی تالیبانەوە ڕووبەڕوویان بووەتەوە. لە ڕێگەی قسەکردن لە بەردەم خەڵکیدا لە بۆن و ڕووداوە جیهانییەکاندا.

نایلا ئیبراهیمی ئەفگانی، وەک کچە هەرزەکارێکی چالاکوانی جیهانی. لەلایەن ڕێکخراوی مافی منداڵانی هۆڵەندییەوە (کیدس رایتس) ەوە. لە پاداشتی خەبات و داکۆکیکردنی لە مافەکانی کچان و ژنان. (خەڵاتی ئاشتیی نێودەوڵەتی منداڵان ـ ٢٠٢٤) یان پێشکەش کرد. ئەم خەڵاتە پێشکەش بەو هەرزەکارانە دەکرێت، کە تەمانیان لە هەژدە ساڵ کەمترن. پێشتر ئەم خەڵاتە جیهانییە، پێشکەش بە دوو کچە هەرزەکاری چالاکوانی جیهانی کراوە. ئەوانەش”گرێتا تونبێرگ ـ سویدی ـ چالاکوانی بواری کەشوهەوا” و “مالالا یوسفزای ـ پاکستانی ـ براوەی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی”.

نایلا ئیبراهیمی، سێیەم کچە هەرزەکارە، کە ئەم خەڵاتەی بەدەستهێناوە. لەنێوان (١٦٥) هەرزەکاری پالێور، کە لە (٤٧) وڵاتەوە بۆ ئەم خەڵاتە هەڵبژێران. نایلا ئیبراهیمی بە وەرگرتنی ئەم خەڵاتە هەڵبژێردرا.

خەڵاتەکەش لە ڕۆژی سێ شەممەی (١٩/ نۆڤەمبەر/ ٢٠٢٤) لە ئاهەنگ و ڕێوڕەسمێکی شایستەدا، لە (نیۆقی کێرک) لە ئەمستردام ـ پایتەختی هۆڵەندا پێشکەش کرا. خەڵاتەکەش لە لایەن براوەی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی، خاتوو (توکەل کرمان) ی یەمەنییەوە پێشکەشی نایلا ئیبراهیمی کرد.

نایلا وتی: ”بردنەوەی خەڵاتی نێودەوڵەتی ئاشتیی منداڵان، بەو مانایەیە کە دەنگی ژنان و کچانی ئەفگانی، لە سەرانسەری جیهاندا دەنگ دەداتەوە”.

هەر لە دوای وەرگرتنی خەڵاتەکە، لە بایاننامەیەکدا، ئاماژەی بەوە کردووە: “پێویستە هەمووومان لە تاریکترین کاتەکاندا، بەردەوامبین لە پێدانی هێز و هیوامان”.

ڕێکخەرانی ڕێکخراوی ئاشتیی نیودەوڵەتی منداڵان ڕوونیان کردەوە و وتیان: “نایلا ئیبراهیمی کە بە ڕێچەڵەک خەڵکی ئەفگانستانە و لە کەنەدا دەژی، بوێرانە خەبات دەکات بۆ مافەکانی کچان و ژنان لە وڵاتە ڕەسەنەکی خۆیدا. بە تۆمارکردنی گۆرانییەکی بەهێزی ناڕەزایی دەستی پێکرد، کە بە شێوەی ئۆنلاین بڵاوکراوەتەوە. ئەمەش یارمەتیدەربوو بۆ کۆکردنەوەی پشتیوانی بۆ مافەکانی کچان و ژنان لە ئەفگانستان. بەردەوامە لە ئیلهامبەخشین بە ژنانی

دیکەی ئەفگانستان بە ئەوەی داوای مافەکانیان بکەن و دژایەتی ئەو ستەمە بکەن کە ڕووبەڕوویان دەبێتەوە. دەتوانن ە بەنە نێودەوڵەتییەکان بقەوزێنەوە و قسە بکەن و داکۆکی لە دەزی خۆیان بکەن".

بەجگە لەم خەڵاتە، نایلا چەند خەڵاتێکی کەشی بەدەستهێناوە.
نایلا و براکەی و یەکێکی تر وەک تیمێکی سێ کەسی دەستیان پێکرد. گەشەی کرد و بێتە کۆمەڵەیەکی زیندوو، کە زیاتر لە (١٠٠٠) لایەنگەریان تێدایە. لایەنگری ماڵپەڕەکانن لە ئینتەرنێت و ماڵپەڕەکان و سۆشیال میدیا. خەریکە بەرەو بە جیهانی بوون دەچێت. هەر کەسێکیش بیەوێت، دەتوانێت ببێتە لایەنگری یا بەشداربووی (هەڤرستەری) هەریەکە چیرۆکی خۆی دەگێڕێتەوە.
نایلا دەڵێت:"تاکە هیوای ئێستام، بە وڵاتەکەم و بە کچانی ئەفگانستان، پەروەردە و خوێندنە. پەروەردە و فێربوون تاکە ڕێگای دەربازبوونە لەو هەزاران کێشانەی کە ئەفگانستان وەک وڵاتێک ڕووبەڕوویان دەبێتەوە. جێگەی داخە کە نیوەی دانیشتوان، ریگایان پێنادرێت بچنە قوتابخانە".

(*) بە ئەم نووسینە، سوود لە چەندین سایتێکی ئینگلیزی وەرگرتووە.

سوید: ٢٠٢٤

سڵاو دایکە گیان.. شیرین کافی

دەزانم دەرفەتی ئەوەت نەبوو گاگۆڵکێ و دارەدارێ و یەکەم هەنگاوم بە ژیان ببینی، دایکە گیان، نازانم بۆچی ژیان خەوی لەچاوەکانت تۆرانت، من ئێسە گەورە بووم بەڵام هەست بە سۆزی دایک ناکەم زۆر پرسیاری منداڵانەم هەبوو هەموویان هەتیوو و بێ وەڵام مانەوە.
ئەو شەوانەی بەفر و کڕێوەو شەستەباران و زریان تەنگی بە هەموو بوونەوەرێ هەڵدەچنی، ئەوا خۆیاندەخزاندە ناو ئەشکەوت و تەویلە و کەلانەکان، زۆر شەو هەبوو بەدەستی داپیرم یاخود باپیرم لە لەژوورەقوڕینەکەمان دەکراینەدەرەوە بەهۆکاری ئەوەی لە سوچێکی ژوورە قوڕینەتاریکەکەدا لەگەڵ خوشکەکەم دەمانکردە دەمەقاڵێ لەسەر

بووکەدارینەکانمان هەندێک جار بەیەکەوە وەدەردەنراین هەندێک جار بەتەنها، زۆر جارپێنامان دەبردە بەر قەبرسانەکەی پشتی ماڵەکەمان دەستەتەزیوە بچکۆلانەکانم بەکێڵەی قەبرەکاندا دادەهێنا خۆزگەم دەخواست گڵکۆی تۆ با بەڵکو بتوانی گوێ بیستی برسێتی وئازارەکانمان بیت، بەڵام مەخابن تۆ گۆڕیشت نەبوو.
دایکە گیان، دایە گەورە بۆی باس کردم بەدەستەکانت کراست بۆمان دەدووری و لەشار ملوانکەی کچانە و گوێی جوانت بۆ کەزیەکامان دەکەی مەخابن ئێسە کەزیەکانمان ئاڵۆسکاوە پێڵاومان لەپێدانی قاچەکانمان لەسەرمادا تەزیوە جلەکانمان دڕاو و پینەکراوە سەردەست و ڕومەتەکانمان قڵیشاوە سەرمابدویەتی خوێنی تیازاوە، نەفرەت لەو دین و کولتوورەی کە بەخوێنی ڕژاوی تۆ دەستنوێژی پاکی هەڵدەگرێ بەنەفرەت بن کەنەیان هێشت تێربم لە بۆنی دایکایەتی.

کۆڵن
٢٤/١١/٢٠٢٤
شیرین کافی

میدیای کوردی لە نێوان پیشەگەری و پێشێلکاریدا.. ئیمان یادەوەر

لەناو بێدەنگی کۆڵانە تاریکەکانی ژیاندا، هەر جارەو چرایەك دەکوژێتەوە… هەرجارەو گوڵێك دەوەرێت… جەخار میدیاکانمان لە جیاتی ئەوەی باسی جوانی و بۆنی گوڵە وەریوەکە بکەن، تەنیا ئەو کرم و دەستە دەهێننە بەرباس کە گوڵەکەی شکاندووە.

ئای لەمە بووە بە چ نەریتێکی قێزەون!!! کاتێك مرۆڤێك سەفەری دوا وێستگەی ژیان دەکات، لە جیاتی ئەوەی یادی جوانییەکانی بکەینەوە، دەکەوینە گێڕانەوەی چیرۆکی ئازارەکانی. لە جیاتی ئەوەی باسی رووناکی چاوەکانی بکەین کە ڕۆژێك لە ڕۆژان دنیای رووناک دەکردەوە، دەکەوینە باسی ئەو تاریکییەی کە لە کۆتاییدا

هەڵیلووشی.
ئاخر مردن تەنها دەروازەیەکە، نەك چیرۆکی ژیان. بۆدەبێ نەزانین چۆن رێز لە نهێنییەکانی ژیان و مردن بگرین. هەر یەك لە ئێمە چیرۆکێکی تایبەتی خۆی هەیە، هەندێك لاپەڕەی ئەم چیرۆکە دەبێت هەر بە نهێنی بمێنێتەوە.
کاتێك باسی کۆچی دوایی کەسێك دەکەین، لە راستیدا باسی کۆتایی بەشێك لە چیرۆکی خۆمان دەکەین. وەك چۆن حەز دەکەین خەڵکی بە رێزەوە باسی چیرۆك و ئەزموونی ژیانی ئێمە بکات، دەبێت ئاواش بە رێزەوە باسی چیرۆکی ژیان و ئەزموونی ئەوانی تر بکەین.
(نەخۆشی)تەنها وشەیەکە لە فەرهەنگی ژیاندا. بەڵام مرۆڤایەتی، کتێبێکی تەواوە. دەبێت فێربین چۆن کتێبی ژیانی یەکتر بخوێنینەوە، نەك تەنها لاپەڕە تاریکەکانی…
میدیاکانمان ببێتە ئاوێنەی جوانییەکانی کۆمەڵگا، نەك تەنها پەنجەرەیەك بۆ سەیرکردنی خەمەکان. و زیادکردنی بینەرو سەرنج و بەدڵبوون. دەبێت ئەوان نموونەبن بۆئێمە چۆن رێز لە نهێنی و تایبەتمەندی یەکتر بگرین، چۆن بە شێوەیەکی شارستانی و مرۆڤانە هەواڵەکان دەگەیەنرێن.
بەڕێزان دوورنییە هەر یەك لە ئێمە رۆژێك دێت و دەبینە بەشێك لەم هەواڵانەی بەردەستی میدیا، ئایا حەز دەکەین چۆن باسمان بکرێت؟ ڕەنگە وەڵامی ئەم پرسیارە ببێتە رێنیشاندەرێك بۆ رێگاو هۆشیاریمان لێرەدا بەتایبەت دەمەوێت جەخت لەسەر ئەو بابت□ بکەمەوە دیاردەیەکی نەخوازراو لە میدیای کوردیدا سەری هەڵداوە کە جێی نیگەرانی و سەرنجی هەموو لایەکە ئەویش دیاریکردنی جۆری نەخۆشی کەسە کۆچ کردووەکان لەوانە نەخۆشی(ژ□ر□پ□نجە) لەکاتێکدا چەندان نەخۆشیتری کوشندەهەن و دەبنە هۆی مردنی مرۆڤ، بۆیە هیچ پێویست بەئاماژدان بە نەخۆشیەکەی ناکات کەدەبێتە هۆی ترس و نیگەرانی زیاتری ئەوانەی هەڵگری هەمان نەخۆشین و ئازاردانی دەروونی ئازیزانیان، دواتر بڵاوکردنەوەی راستەوخۆی دیمەنی پرسە و سەرەخۆشی، وێنەی گریان و شیوەن، دەنگی هاوار و ناڵەی کەسوکار…
ئەمە چ جۆرە میدیایەکە؟

لە کاتێکدا میدیای جیهانی و پیشەیی، تەنها هەواڵی کۆچی دوایی بە شێوەیەکی رێکوپێك و کورت رادەگەیەنن، بەداخەوە هەندێك لە میدیاکانی ئێمە کەوتوونەتە داوی وروژاندنی هەست و سۆزی خەڵك و بڵاوکردنەوەی دیمەنی ناشیاو.

لەنێو دونیایی سەرمایەداریدا بینینیش هۆکارێکە بۆ دەستخستنی

سەرمایە بۆیە بەشێکی زۆری ئەوانەی هیچ بەهرە و توانایەکیان نییە تاوەکو لەڕێگەی جوانییەوە بگەن بە هەموو شتێك ئەمە وادەکات هەموو ڕێگەیەکی ناشرین بەکاربهێنن بۆ دەستخستنی هەندێك پارە و ناوبانگ، بۆ ئەمەش سۆشیال میدیا و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان جێگەیەکی باش و هاوکارێکی بەردەوامی ئەو جۆرە کەسانەن، دەبینین هەزاران مر□ق ل□ لایق□کی ڕاستەوخۆدا بەدیار کەسێکەوە دانیشتون کە دەیەوێت خۆکوژی بکات، بەڵام زانایەك ئەدیبێك کارێکی خۆی نمایش دەکات کەمترین کەس تەماشای دەکات و کاردانەوەیان بۆی دەبێت. لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە مر□ق□کان بێ ئەوەی بەخۆیان بزانن چەند بەتامەزرۆییەوە دەیانەوێت بینەری مر□ق□ك بن کە دەستبەرداری خۆی دەبێت. ئەمەش وادەکات لە ئایندەدا ڕێژەی ئەوانەی کوشتن بەکارێکی ئاسایی تەماشابکەن و ئەنجامی بدەنەوە زۆر زێدەتر دەبێت . میدیا بەخۆی بزانێت یاخود نا کاریگەری لەسەر ئاڕاستەکردن و بیرکردنەوەی کۆمەڵگەهەیە . بەڵام میدیای کوردی دەرفەتێکی گەورەی ڕەخساندووە بۆ مر□ق□ ن□خۆش و کەم عەقڵ و زەبوونەکانی نیشتیمان بەچاوپێکەوتن و هێنانە بەردەم شاشە لێشاوێك لە بینەری زەلیل دروست دەکات بەجۆرێك کۆمەڵگە بووەبە دوو بەشەوە بەشێکیان نەخۆشی و ناخۆشی خۆیان نیشان دەدەن و بەشێکیشیان بینەر و هاوکار و هەندێکجاریش گاڵتەجاڕی ئەو دیمەنانەن ،ئەمەش وادەکات جێگەی مر□ق ل□□□ز و خۆشەویستییەوە بگوێزێتەوە بۆ بەزەیی پێداهاتنەوە و گاڵتەپێکردن، لە دونیایەکدا کە گاڵتەجاڕی و بێبەهاکردنی مر□ق□کان ببێتە سەرمایە و بەردەوامیدان بە کاری میدیایی و پڕ بینەرکردنی دەبێتە هۆکاری دروستبوونی کۆمەڵگەیەکی نەخۆش، کاتێك هیچ سنورێك نییە بۆڕاگرتنی شکاندی شکۆی مر□ق و پیرۆزییەکانی نەوەیەك دروست دەبێت هیچ شتێکی بەلاوە گرنگ و پیرۆز نەبێت، سیستەم و دەسەڵات لەڕابردوودا لەڕێگەی نووسین و ڕۆژنامە و ڕادیۆو تیقی□کانیانەوە ف□رh□نگی کوردیان لە ستایش و شکۆوە گۆڕی بۆ جنێو زمانی پیس ئێستەش لەڕێگەی دروستکردنی ئەو هەمووە میدیا بێ چاودێرییەوە کۆمەڵگەیەکیان دروستکردووە جنێو بەهەموو شتێك دەدات بەجۆرێك باشترینیان ئەوانەن تازەترین جنێو دەڵێن سەرکەوتوترینیان ئەوانەن گاڵتە بەهەموو سەرکەوتویەك دەکەن .

پێویستە تادەتوانین مر□ق□کان بگێڕینەوە بۆ خوێندنەوە خوێندنەوەی مێژوو کەلتوور و تێپەڕبوونیان بە فلتەری فەلسەفەو دەروونشیکاریدا و ئەدەب و هونەری میلەتەکەیان تاتێبگەن ئەوان فەرهەنگێکیان هەیە دەوڵەمەند بە هەمووشتێك کە دەتوانن ژیانی خۆیانی لەسەر بونیاد بنێن و بەئاسانی دەستبەرداری نەبن و بیگۆڕنەوە بەو هەموو

ناشرینییەی کە میدیا هەر ڕۆژێك ناوەکیان بۆ دەدۆزێتەوە بۆئەوەی چاویان لێبکرێت .

دواجار پێویستە میدیاکارانمان تێبگەن:

- پرسە و سەرەخۆشی، بۆنەیەکی تایبەتە بەکەسووکارانی کۆچکردوو
- کامێرا نابێت ببێتە میوانی ناخوازراوی ساتە تایبەتەکانی خەڵك
- گریان و شیوەنی کەسوکار، مافێکی تایبەتە و نابێت بکرێتە کەرەستەی میدیایی
- هەواڵ دەکرێت بە شێوەیەکی کورت و پوخت بگات
  میدیای سەردەمیانە و پیشەیی ئەوەیە کە:
- ڕێز لە تایبەتمەندی خەڵك دەگرێت
- هەستی مرۆڤەکان ناکاتە کەرەستەی راگەیاندن
- تەنها زانیارییە پێویستەکان دەگەیەنێت
- ئەخلاقی پیشەیی و بەها کۆمەڵایەتییەکان دەپارێزێت

کاتی ئەوە هاتووە میدیاکانمان خۆیان بپاڵێون و بگەڕێنەوە سەر ڕێڕەوی ڕاست.

ئیمان یادەوەر

چەپی گۆشەگیر.. بەختیار محەمەد

هەندێك لە چەپ و خەڵکێکیش هەن، کە قسە لە سەر چەپ دەکەن، وا لە چەپ تێگەیشتوون، کە نابێ بەرگریی لە مافە (سیاسی و ڕۆشنبیرییە) نەتەوەییەکان بکا و نابێ باسی ئەم مافانە بکا؛ چونکە ئەم ماف و بەهایانە – لە گۆشەنیگای ئەوانەوە – دەچنە خانەی ناسیۆنالیزمەوە و هیچ پێوەندییەکیان بە کێشەی چینایەتی و سۆشیالیزمەوە نییە.
ڕاستییەکەی ئەمە بۆ هەر گەل و نەتەوەیێك ڕاست بێ، بەڵام بۆ گەلێکی ژێردەستەی دابەشکراوی وەك کورد ڕاست نییە. بەپێچەوانەوە، چەپ لێرە دەبێ پێشەنگی خەبات و باسکردن و چارەسەرکردنی – لەپاڵ پرسە چینایەتییەکان – کێشە نەتەوەییەکان بێ. ئەم پێشەنگایەتییە

تەنها بە بەرزکردنەوە و گوتنەوەی یەك دوو دروشم نابێ، بەڵکو چەپ دەبێ بە کردار چارەسەری ئەم پرسە لە ناسیۆنالیزم (ناسیۆنالیزمی ناپاکی درۆزنی بنەماڵەیی خێڵەکیی) بستێنێتەوە و خۆی ببێتە ڕابەری ئەم بزووتنەوەیە: بزووتنەوەی ڕزگارکەری گەلی کورد و هەموو گەلانی مەزڵووم و ژێردەستە.

دەشڵێن: لەوەتەی دەوڵەتی عیراق هەیە، چەپی کورد پشتی لەم کێشەیە کردووە و لە سەر سینیەکی زێڕینیش پێشکەشی بزاڤی ناسیونالیزمی خێڵەکیی کردووە و ئەم ناسیونالیزمە دەیان ساڵە جڵەوی خەباتی نەتەوەیی بە دەستە و بۆیە لە زۆر قۆناغدا گەلی کوردی (وەك هۆکارە زاتییەکە) دووچاری شکست و دەردەسەریی و ماڵوێرانیی زۆر کردووە.

ڕاستییەکەی هیچ بزووتنەوەیەکی چینایەتی لە کوردستان بە بێ بەرنامە و بە بێ ستراتیژیی چارەسەری پرسی نەتەوەیی، سەرکەوتوو نابێ و جەماوەری بەگەڵ ناکەوێ. مێژووی هاوچەرخیش لە زۆر سەردەم و قۆناغدا شایەدی ئەوەمان بۆ دەدا.

بەختیار محەمەد

لە پێناو ئەو ٤٥ ملیۆن کەسە دەست مەپارێزە.. کەریم قادر

وەڕای ئەوەی عێراق بەدەست کێشە چارەسەرنەکراوەکانی توشی سەرەگێژەی خۆی بووە، ڕۆژیش نییە ئەوەی ناوی لەخۆ ناوە بەرەی مقاوەمەی ئیسلامی لە عێراق، بەبیانووی پشتیوانیکردن لە غەزە و لوبنان، لەسەر شێوازی ٧ی ئۆکتۆبەری پار بۆ ناردنی مووشەک یان درۆنێکی بەمبڕێژکراوەوە، دەستی ئیسرائیل ڕانەکێشێتە ناو عێراق و دەخوازن ئەو ٤٥ ملیۆن و ٤٠٧ هەزار کەسەی عێراق بکەنە پێخۆری ویستی خێڵەکانی دیکە کە بەدرێژایی مێژوو کەیفیان بە تەبایی و سەقامگیری عێراق نەهاتووە، بەڵکو بە هۆکارگەلێک سەقامگیری عێراقیان بە هەڕەشە بۆ سەر خۆیان زانیوە. بۆیە وەک سەرۆک مەسعود بارزانی گوتی: “بەهەر بەهایەک بێت نابێت عێراق لە شەڕی ئێستای ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بگلێت”. ئەمە ئەوپەڕی دانایی نیشان دەدات،

چونکە عێراق لەو پێگەیە نییە بتوانێت هەم تێچووی شەڕێک لە ئەستۆ بگرێ کە شەڕی ئەو نییە، هەم بەرانبەر وڵاتێک بوەستێتەوە کە لە هێزی ئاسمانی و تەکنەلۆژیای هەوڵگرییەوە لەگەڵیدا بەراورد ناکرێ. بۆیە ئەگەر ڕێگە بدات ئەو شەڕە بگاتە عێراق،گومانی تێدا نییە ئاتاری بەسەر پاتارییەوە نامێنێ، هەروەها لەو دەستڵاکێشانەشدا، تەنیا ئەوانە تێیدا سوودمەند دەبن کە دوژمنایەتی مێژوویان لەگەڵیدا هەیە. لەم ڕاستییەوە بۆئەوەی عێراق لەو شەڕەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەدوور بێت، ئەرکی حکومەتی عێراقە، سەرەتا لە چارەسەرکردنی کێشە ناوخۆییەکانییەوە دەست پێ بکات و ئەو جوداییە نەهێڵێ کە لە مافدا لەنێوان گەلانی عێراقدا هەیە. دووەم بەرلەوەی خەڵکی دیکە بە لێدان لەو گروپە لەیاسا دەرچووانە دەستبەکار بێت، پێویستە حکومەت خۆی ئەو کارە بکات.

بەڵام بەو لێدوانەی، سەرۆک وەزیرانی عێراق کە ڕایگەیاند، ئیسرائیل بە کۆمەڵێک بیانووی لاواز هەڕەشەی لە عێراق کردووە و داوامان کردووە هەوڵەکان چڕتر بکرێنەوە بۆئەوەی عێراق نەبێتە بەشێک لە ئاڵۆزییەکانی ناوچەکە و عێراق نابێتە سەکۆکی هیچ هێرشکردنێک. هەڕەشەی ئیسرائیل کۆتایی نایەت، چونکە ئیسرائیل یەکێکە لەو وڵاتانەی لەپێناو پارستنی قەوارەی خۆی دەست لەوانە ناپارێزێ کە ئازاری دەدەن.

جێی ئاماژەدانە، تائێستا لەلایەن حکومەتی عێراقەوە، هەنگاوی کردەنی بۆ ڕاگرتنی هێرشەکانی دژ بە ئیسرائیل لەخاکی عێراقەوە نەبینراوە، ئەگەر عێراق بەو خاووخلیسکییە لە هەڕەشەکەی ئیسرائیل بڕوانێ، پەلاماردانی عێراقی لەلایەن ئیسرائیلەوە بە لێدان لەو گروپانە بووەتە ئەگەرێکی بەهێز و چاوەڕوانکراو.

وەک ئەوەی لەبابەتی خۆپارێزی هەستی پێدەکرێ، گوشاری ئەمریکاش لەسەر ئیسرائیل سنووردارە، بۆیە لەو هەموو چوون و نەچوونە، وا جوانە حکومەت دەرفەت نەدات، عێراق بە دەردی غەزە و لوبنانی ببرێ، دواتر لەسەر مێزی گفتوگۆ خەڵکی دی بۆ بەرژەوەندی نەتەوەیی، خۆی بکات بە خاوەنی گفتوگۆکان، وەک ئەوەی لە پرسی غەزە و لوبنان دەیبینین.

بنەما داتەپیوەکانی مەسعود بارزانی.. گۆران هەڵەبجەیی

{دەوڵەت بەمرۆڤی نەخوێندەوار بەڕێوە نابرێت}،دکتۆر یوسف محەمەد.
ئەو دەسەڵات و ڕژێمانەی کە حیزبە تۆتالیتارییەکان بەڕێوەیان دەبەن، بەردەوام ڕووبەڕووی کۆمەڵێک قەیران دەبێنەوە کە بەرهەمی [ئەنقەستی]خودی خۆیانن.
هەڵسەنگاندنی هەر دەسەڵاتێک لەڕووی شکستی یا سەرکەوتوویی، بە پێوەری کارەکانی هەڵدەسەنگێنرێت، گەر سەرکەوتووبوو ئەوە خەرمانی کارە سودبەخشەکانی بەرزدەبێتەوە، خۆ گەر شکستخواردووبوو ئەوە تای تەرازووی کارە خواروخێچەکانی قووستر دەبێت.
سەیر لەوەدایە ئەو جۆرە ڕژێمانە کە جڵەوەکانیان بەدەست حیزبێک یا دووحیزبی ئەقڵ دواکەوتووەیە کە نامۆن بە هونەری حکومداری مۆدێرن و هاوچەرخ، وا تێدەگەن کە زۆرسەرکەوتوون و خەڵک لێیان ڕازییەو پێویستە بەردەوام ستایش بکرێن. ئەم بیرکردنەوە نادرووست و ناواقیعییە لەئەنجامی دووری و دابڕانیانەوەیە لە خەڵک.
ئەم بەرپرسە حیزبیانە بەردەوام لەوەهمادەژین، وەهمی عەزەمەت،وەهمی خۆشەویستی نێو خەڵک،وەهمی زەرووریەتی مانەوەیان لەدەسەڵاتدا. ئەمانە خۆیان بەوە دەخەڵەتێنن کەلە دەمی دەرکەوتنیاندا هەندێک بندیوارو گێجەروگووجەر چەپڵەیان بۆلێدەدەن یاخود سەلقیان لەگەڵدا دەگرن.
حەقیقەتی ئەم جۆرە سەرکردانە ئەودەمە دەردەکەوێت کە دەستەکانمان لە غەیرەکورد، لە خراپی شێوازی بەڕێوەبردنی وڵات ئاگاداردەکەنەوە، یاخود کاتێک دەنگی ناڕەزایی و بێدادی خەڵکی ستەم لێکراو دەگاتە بارەگاکانیان.
بەو حسابەی پارتی دێرینترین و گەورەترین حیزبە لە باشوور ڕەفتارەکانیشی وەک حیزبی بەعس، دەرەنجامی ئەقڵیەتی پارتی پێشڕەو و خۆبەمەزنزانینن.
ئەم وەهمە واتە وەهمی[زەعامەت و عەزەمەت] زۆر بەی سەرکردەکانی پارتی گرتوەتەوە بەوەی خۆیان زۆر لەسەرووی خەڵکەوە دەبینن و حسابی ڕەعیەتیان بۆدەکەن.
مەسعود بەرزانی کە لەدوای کوژرانی ئیدریسی برایەوە سەرۆکی ئەو حیزبەیە، ئەم گشت تەمەنە نەفەری سیاسەت و حیزب بەڕێوەبردنی کردوە وە نەفەری وڵات بەڕێوەبردن. [٣٣]ساڵە لەگەڵ زۆنی سەوز هەرێم دەبەن بەڕێوە،دیارە بەپێی مەوقعی جوگرافیا و نفوز و توانای

هەزوپارە ،پارتی پتر کۆنترۆڵی حوکومڕانی بەدەستەوەیە.
ئەم سەرکردەییەی پارتی وڵات بە عەشیرەت تێگەشتوە ،هەر بۆیەش بەعەقڵیەتی سەرۆک عەشیرەت مامەڵە لەگەڵ جوومگەکانی حیزب و حکومەت دەکات .
ئەوەتی ئەم دوو حیزبە دەسەڵاتدارن هەرێمیان نغرۆی قەیرانی قوڵکردوە،لەبری ئەوەی هەوڵبدەن بەشێک لەو قەیرانانە سووک یا چارەسەر بکەن ، دەبینین بەردەوام قەیرانی نوێ دەنێنە پاڵیان. دەمێکیش دەنگی ناڕەزایی و بێزاری خەڵک بەرزدەبێتەوە ، یەکێک لەم سەرکردە حکومی یا حیزبیانە دێت هەندێک قسەی ناوەڕۆک بەتاڵ بەمیدیاکان دەکات کەهیچ ئەرزشێکیان لای خەڵک نیەو هەرگیز جێگەی بڕوانین، وانیشانی دەدات کە ئاستەنگیەکان گەورەنین و هەنگاو بۆ چارەسەرکردنیان نراوە ، بەمەش لەنرخی کێشەکان کەمدەکاتەوە .
یەکێک لەو کەسانەی کە لەدەمی قووڵبوونەوەی ئاستەنگی و گرفتەکاندا ،دەخوازێت خەڵک چاوەشێ بکات مەسعود بارزانیە.
دوای هەڵبژاردنە پڕ ساختەکاریە {دیزاینکراوەکەی}پەرلەمانی کوردستان ،دۆخێکی ئاڵۆز هاتۆتە پێشەوە ،جا ئەم سەرۆکە فاشیلە هاتووەتە مەیدان و قسەی هیچ وپوچ فڕێدەدات کەگوایە [بنەمان] بۆچارەسەری دۆخەکە. تۆیەک کە لەدوای ڕاپەڕینەوە هەموو بڕیارە چارەنووسسازەکانت بەدەستبووە،عەرەب واتەنی [کل في کل] خۆت بوویت و ئێستەش هەرخۆتیت ،جا شوێنی خۆیەتی بپرسم بۆچی هەرگیز هەوڵت نەداوە بەپێی {بنەما} عەبقەریەکانت چارەسەری کێشەیەک بکەیت لەو کێشە هەمەجۆرەی کە باری سەرشانی خەڵکی ستەملێکراوی دەستی ئێوەی گران کردوە ؟ خێرە تائێستا خۆت و حیزبەکەت گچکەترین کێشەی هاوڵاتیانتان چارەسەر نەکردوە کەچی ئێستا دەتەوێت بە [فانۆسەکەی عەلادین] چارەسەری بکەیت؟
دڵنیام و زۆرینەی خەڵکی هەرێمیش هاوڕامن کە هەتا ئێوە پاشای عەرشی کەلاوەبن هیچ کێشەیەک چارەسەر ناکەن،چونکە ناتانەوێت. ئەوەی گرنگە بەلاتەوە [دزی دزی دزیە]کەهەرگیز تێرناخۆن.
سەیر لەوەدایە کەسانێک کە خۆیان بە سیاسەتمەدارو ڕوناکبیرو چەپ دەزانن دێن ئارایشتی ئەم قسە {بێ بنەما}یانەی مەسعود بارزانی دەکەن و دەخوازن بەخەڵکی بفرۆشنەوە.
بەڕاستی کارەساتە سیاسەتمەدارێک کە ئەزموونێکی درێژی لەسیاسەت و حیزبایەتی و دنیای نووسین و شارەزایی دەربارەی ڕووداوەکانی جیهان هەبێت ،کەچی پروپاگەندە بۆ کەسێکی نەخوێندەواری ناسیاسی بکات و ئومێدی چارەسەری کێشە ئاڵۆزەکانی لەسەر هەڵبچنێت.
هەرکەس ئەمەی کرد بێت ئەوە شەرمەزاری بۆخۆی و حیزبەکەی و مێژووی خەباتی خودی خۆی دێنێت و لە ماستاوکردنێکی بێمانا بەولاوە هیچی تر

نیە، کە لەوانەیە مەبەستەکی بەرژەوەندیدار لەپشتیەوە بێت .
خاوەنی ئەم دەنگە داکۆکیکارانە لە مەسعود بارزانی ، دەبێ بگەنە ئەو قەناعەتە و باش بزانن کە ئەم دەسەڵاتە بنەماڵەییانەی تالەبانی و بارزانی ڕزیون،گەنیون، ئێکسپایەربوون و شەرعیەتیان لەدەستداوە ،هاوکات تاوانبارن بەوەی کارەساتیان بەسەر خەڵکدا هێناو و پتر لە [٣٣] ساڵە ژیانی خەڵکیان کردوەتە دۆزەخ،جا هەرکەسێکیش لە هەر پێگەیەکدا بێت خۆی لەم حەقیقەتە لادات ئەوە وەک سەرانی هەردووحیزب تاوانبارەو دەکەوێتە بەر نەفرەتی مێژوو ، هەر پیاهەڵدانێک گەر بێ مەبەستیش بێت ئەوە دەچێتە خانەی هەوڵدان بۆ ڕاستکردنەوە و جوانکردنی {بنەما داتەپیوەکان بارزانی}.

گۆران هەڵەبجەیی

ئەنتیگۆنا و ئەفسانەی ئۆدیب.. نیهاد جامی

هەندێک سات کتێبە بەراییەکان توانای ئەوەیان هەیە بە چارەسەری کێشە هەنووکەییەکانی شانۆ بمانگەڕێننەوە سەر کتێبە بەراییەکانی تێگەیشتن لەشانۆدا، ئەوە وا دەکات کتێبەکی میتۆدی تێگەیشتن لەساتەوەختێک و زەمەنێکی دەست نیشانکراو بخوێنینەوە، دەست نیشانکردنی زەمەنێک لەشانۆی کلاسیک کە وابەستەی بنەماڵەیەکی ناو ئەفسانەی گریکە، ئەویش وابەستەی هەردوو شانۆنامەی ئەنتیگۆنا و ئۆدیب پاشایە.
هەڵبەت سەرەتای ئاشنابوونی ئێمە بە ئەفسانەی ئۆدیب لەڕێی شانۆنامەیەکی ئامادەکراوی عەرەبی بوو، کە ئەو کات کاکەی فەلاح کردبووی بە کوردی، بۆیە خودی شانۆنامەکە نەبوو، بەڵکو شانۆنامەیەکی شانۆنوسی عەرەبی تەفیق حەکیم بوو، وەک کاری ئەکادیمی ناوەندەکانی خوێندنی شانۆیی لەکوردستان پشتی پێ بەسترابوو، لەکاتێکدا تێکستە ئۆرگیناڵەکە نەبوو، بۆیە هەر خوێندنەوەیەک بەم شانۆنامەیە ببەخشرابا پەیوەندی بەشانۆنامە ئامادەکراوەکە هەبوو، هەڵبەت ئەوانەی لەبواری وەرگێڕانی شانۆنامەدا کار دەکەن دەتوانن دەقە ئۆرگینالەکان بکەن بە کوردیی،

کە بەداخەوە ڕەنگە بە زەحمەت وەرگێڕێکمان هەبێت لەدەقی گریکیەوە بیکات بە کوردیی، بۆیە ناچاردەبین لەزمانی ترەوە وەربگیرێت، بەڵام گرنگ ئەوەیە خودی دەقە سەرەکیەکە بێت و ئامادەکراو نەبێت.

ئەوەی ل□□ر□دا ئێمە لەسەری دەوەستین کتێبێکە لەژێر ناوی «ئەنتیگۆنا و ئەفسانەی ئۆدیب» کتێبەکە ساڵی ٢٠١٢ چاپکراوەو، قسەکردنە لەم دوو شانۆنامەیە کە لەلایان سێ نووسەرەوە شانۆنامەکان نووسراونەتەوە ئەوانیش سۆفۆکلیس و ژان ئەنوی و ژان کۆکتۆیە.

سەرەتا ل□ب□ارە ژان ئەنوی قسە دەکەین ئەنالیزەی کتێبەکە بۆ شانۆنامەی ئەنتیگۆنا دەخەینە ڕوو، کتێبەکە سەرەتا باس لەپەیوەندیی بنەماڵەیی نێوان ئۆدیب و ئەنتیگۆنا دەکرێت، پەیوەندیان بە یەکتری وەک خێزان و ئەوسا دێتە سەر پەیوەندی جوگرافی شوێن لەگەڵ کارەکتەردا، کاتێک سەرەتایەک بۆ ناسین نیشان دەدات، ئەوسا لەسەر شانۆگەری «ئەنتیگۆنا» ی دەوەستێت، بەپێی دۆکیۆمێنتە مێژوویەکان ئەم شانۆنامەیە چەندین نووسەر لەمێژوودا ڕووداوەکانیان نووسیوەتەوە، بەڵام بەو پێیەی دیارترینیان لەمێژوودا شانۆنامەکەی سۆفۆکلیس و لەسەردەمی نوێشدا ژان ئەنوی نووسیویەتی، بۆیە لەم کتێبەشدا بەشی یەکەمی تەرخان کراوە بۆ ئەنتیگۆنا لەڕوانگەی ئەم دوو نووسەرەوە، سەرەتا بیۆگرافیایەک بۆ ئەنوی خراوەتە ڕوو ل□ب□ارەی ناسین و نووسینی شانۆنامە و هەروەها ئەو شانۆنامەیەی کە لێرەدا جێی بایەخی ئەم کتێبەیە، رووداوەکانی شانۆنامەکە لەپاڵ گرنگی ڕۆلی ئەنتیگۆنا لەخودی تراژیدیاکە لەڕوانگەی نوسەرەوە شیدەکرێتەوە، چونکە کتێبەکە بۆ خۆی ئیشکردنێکی شیکاری دەقی شانۆییە، بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی لەشانۆنامەکەدا کار دەکەن، کۆمەلێک پرسیار خراوەتە ڕوو، کە بۆ تێگەیشتن لەشانۆنامەکە پێویستە وەلام بدرێنەوە، کە پۆلین کراوەتە سەر چەند تەوەرێکەو□ ل□□وانە «نمایشی شانۆیی، قۆناغی گوزارشتکردن، فۆڕمی نوێ بۆ تراژیدیاکە، تەختەی شانۆ، خوێندنەوە لە زماندا، بەڵگەنامەکان»

دیارە بۆ بەرچاو ڕوونی پێویست دەکات ئەوە ڕوون بکەینەوە، ئەو شێوازی کتێبە تەنیا بۆ ئەو کتێبە نەگیراوەتە بەر، بەڵکو بۆ زۆربەی کتێبەکانی خوێندن و فێربوون لە فەڕەنسا پیادە دەکرێت، بۆ ئەوەی یارمەتی ئەو کەسانە بدات کە دەیانەوێت لەو بوارەدا کار بکەن، بۆیە کتێبخانەیەکی فراوان لەو فۆڕمی کتێبە دەبینین بەتایبەت لەبوارەکان شانۆ و ئەدەب و زماندا.

بۆ ئەوەی ئەو دۆکیۆمێنتە بناسین کە لەپشت پرۆسەی نووسینەوەیە بۆ ئەم شانۆنامەیە، ئەوە کتێبەکە باس لەو ڕووداوە دەکات، لەمانگی ئابی ١٩٤١ جەنگاوەری بەرهەڵستکاری لاو پول کۆلێت تەقە لە پۆل

لاقالی سەرەکی حکومەتی ڤیشی دەکات، لاوەکە سەر بە هیچ تاقم و گروپێکی سیاسییەوە نییە، سرووشتە پاڵەوانی و تراژیدیەکەی وا لە ژان ئەنوی دەکات، لە ١٩٤٢ سەر لە نوێ ئەم ڕووداوە لەڕێی شانۆنامەی ئەنتیگۆنا بنووسێتەوە، سالی ١٩٤٤ بۆ یەکەمجار شانۆنامەکە دەخرێتە سەر شانۆ و سەرکەوتنێکی بێ وێنە وەدەست دێنێت، لەگەڵ ئەوەشدا ڕووبەرووی ڕەخنەیەکی زۆر دەبێتەوە، هەندێک بەوە نووسەر تاوانبار دەکەن بەوەی لەڕێی کەسایەتی کریۆن ویستویەتی پۆزش بە ڕژێمی ڤیشی بێنێتەوە، بە پێچەوانەی ئەو ڕەخنەیە هەندێک بڕوایان وایە ئەم شانۆنامەیە ڕۆحی شۆڕشگێریەتی و کاری سەرپێچیکردنە بەرامبەر دەسەڵاتی ستەمکار.
لەگەڵ ئەوەشدا ئەم شانۆنامەیە قبوڵکردن و یاخی بوونە، لەڕێی ووشەی «بەڵێ» و «نەخێر» دەکاتە سەرچاوەی ئەو ململانێیە، بە بڕوای ئەمە تەنانەت کاتێک ووشەی «نەخێر» وەک یاخی بوون ئەلبێر کامۆ بەکاری دێنێت، لە بنەڕەتدا لەو ڕوانینەی ئەم شانۆنامەیەوە سەرچاوەی گرتووە.
هەرچی شانۆنامەکەی سۆفۆکلیسە بۆ ئەم کتێبە دەبێتە دەروازەیەکی گرنگ بۆ قسەوباسکردن لە تراژیدیای گریکی، هەوڵێکە بۆ ناسینی سەردەمی شانۆنامەکە و بونیادە پێکهاتوەکانی شانۆنامەکە، لەڕێی شیکردنەوەی دەقەکەوە هەندێک بنەمای کۆمەڵناسیانەمان بۆ دەخاتە ڕوو لە پەیوەندی کۆمەڵگا و مەدەنیەت، لە پەیوەندی هاوڵاتی و مافە مەدەنیەکانی تاک، لێرەوە لەوە تێدەگەین بۆچی فەیلەسوفێکی ناسراوی وەک هیگل لە قسەکردنی پەیوەندی نێوان فەلسەفە و شانۆ بەتەنیا بە شانۆنامەی «ئەنتیگۆنا» دەگەڕێتەوە، دواتر کتێبەکە وەک ئەو میتۆدی کارکردنەی ئاماژەمان بۆی کرد هەوڵ دەدات کۆمەڵێک پرسیار بخاتە ڕوو بەمەبەستی تێگەیشتن لە نهێنیەکانی ناو دەقە شانۆییەکەوە، بەتایبەت لەداڕشتنەوەی دیالۆگ و پەیوەندی دوو خوشکەکە وەک ململانێی ژنەکان و ئامادەبوونی ڕەگەزی لەگەڵ دەسەڵات لەلایەک، لەلایەکیتر پەیوەندی هەڕەمی بنەماڵەیی بە دەسەڵات، ئەوەش بەرەو ڕووی گرنگترین پرسی تاوانمان دەبات لەناو گرێچنی شانۆنامەکە، بەوەی پرسیار ڕووبەرووی گەڕانمان دەکاتەوە بە ناسینی هەریەکە لە کوژراو و بکوژ.
پرسیارێکیتر ئەوەیە ئاخۆ کریۆن بەدوای گەڕان بە چارەسەری کێشەکانەوەیە، یاخود هەمیشە دیالۆگ و گەڕانەکانی بەرەو ئاشکراکردنی تاوانمان دەبات؟ کە سەرەتا بە ئاشکرابونی تاوانی باوک «ئەدیب» دەست پێدەکات و دواتر بە ئاگادارکردنەوەی دەسەڵات و یاخی بونی دەنگەکانی ناو بنەماڵە و ڕەخنەگرتن لەدەسەڵات و بەگژداچوونەوەی لەلایان ئەنتیگۆناوە؟

لەڕێی وەڵامدانەوەی پرسیارەکان ڕووبەڕووی وێنەیەکی زانراوی دەقەکە دەبین، ئەویش پرسیارەکان وا دەکەن کە چۆن بتوانین شیکردنەوە بۆ دەقە شانۆییەکە بکەین، بە بڕوای ئێمە ئەو جۆرە کارکردنە لەناوەندەکانی خوێندنی شانۆ نەک بەتەنیا دیدێکی نوێ بە خوێندکارانی شانۆ دەبەخشێت، بەڵکو دەتوانێت سەرەتایەکی زانستی جیاواز بۆ زانستی شانۆ بخاتە ڕوو.

شانۆنامەی «ئۆدیب» ی سوفۆکلیس، لە ئەفسانەیەکی گریکییەوە، دەبەرت بۆ شانۆنامەیەکی دەروونشیکاری ناسینی مرۆڤ لای سۆفۆکلیس، بەڵام هەر تێگەیشتنێک بۆ شانۆنامەکە زادەی گەڕانەوەیە بۆ بنەما سەرەتاییەکانی تێگەیشتن لەبونیادی شانۆنامەکەوە، بۆیە بۆ ئەوەی بتوانین لەدیدی فرۆیدەوە ئەم شانۆنامەیە بناسین، بەر لەو ناسینە پێویستمان بەوەیە شیکاری تەواوی شانۆنامەکە بکەین لەئاستی نووسین و زەمەنی خۆیدا، کارگەلێک نەک ئێمە نەمانکردووە، بەڵکو بە بیانوی کۆن بوون و سادەبوون هەموو سەرەتاکانمان جێهێشت و هاتینە بەرزاییەکەوە کە هەمیشە مەترسی کەوتنمان لێکراوە.

پەیوەندی مرۆڤ و خودا، بوونی مرۆڤ وەک هاولاتی دوو پرسی لەیەکتر دوور و بەسەرچوو نین، هەندەی پەیوەندییەکی راستەوخۆی ناسین و تێگەیشتنە، کە ئەم کتێبە بە ڕوونی نیشانمانی دەدات.

ئەم شانۆنامەیە لەلای ژان کۆکتۆ وەک تێکستێکی نوێ هەندێک جومگەو پرسی گرنگی مرۆڤی هاوچەرخ لەڕوانگەی ترازیدیاو کلاسیکەوە دەست نیشان دەکات، کە وەک دوا لاپەڕەکانی ئەو کتێبر قسەو باسی لەبارەوە دەکرێت، قسەکردنێک شیکردنەوەی نهێنیە نەزانراوەکانە.

ئیشکردنی کۆکتۆ لەگەڵ ئەم ئەفسانەیە ئیشکردنەوەیە لە تێک شانۆنامەکەی سۆفۆکلیس، هەڵبەت ئەم نووسەرە جگە لە نووسینی شانۆنامە، لەژیاندا خێرا دەستی بە نووسین کردو بەشیعر دەست پێدەکات، لەو رۆژگارەی شوفێری ئەمبولانس ئەبێت ئەوە ڕێگری ئەوەی لێ ناکات، لەسەر نووسین بەردەوان بێت، بۆیە فیلمنامەش دەنووسێت و تەنانەت خەریکی نیگارکێشانیش دەبێت، بەدڵنیایی قسەکردن لە کۆکتۆ پێویستی بە بەزاندنی سنوری ئەو کتێبە هەیە، بەتایبەت کە کەمتر لە رۆشنبیریی ئێمەدا ئاوڕی لێ دراوەتەوە، بە ئومێدی رۆژێک بتواندرێت یان بتوانین ئەو کارە لە ئەستۆ بگرین.

سەرەتا شانۆنامەکە هاونزیکییەکی زۆری هەیە لەگەڵ شانۆنامەی «هاملێت» ی شکسپیر، بەوەی تارمایی لایەسی باوک خۆی دەردەخات بۆ دوو سەرباز تا جۆکاستای شاژن ئاگادار بکەنەوە لە مەترسییەک کە ڕووبەرویان دەبێتەوە، ئەگەرچی ئەو سەرەتایە بەرەو لای تارمایی هاملێت دەمانبات، بەڵام دیدێکی ئاگایانەی ناو ترایژیدیاکەیە، وا دەکات لەمانا ئەفسانەییەکان و تێگەیشتنە شانۆییەکەی سۆفۆکلیس خۆی

بە دوور بگرێت، وەک دیدەکی ناتەبا بە ئەفسانەکە خۆی بخاتە ڕوو، لێرەدا ئەمە ڕووبەرووی گرفتێکی تر دەبینەوە، چونکە یەک لەسەربازەکان هاوڕێ سەربازەکەیتری ئاگادار دەکاتەوە کە لەو بارەیەوە هیچ نەدرکێنێت و بێدەنگ بێت.
بۆیە تارمایی پاشای کوژراو ناچارە پەنا بەرێتە بەر کەسانی تر، بۆیە بە ئانوبی ڕووندەکاتەوە کەوا ئەو بێزار بووە لەکوشتنی مرۆڤگەلێکی نەزان و بێ وەڵام، دواتر هەوڵ دەدات قسە لەگەڵ ژنێک بکات کە لەگەڵ دوو منداڵەکەی بەڕێگاوەیە، ئەو نهێنیەی بەدوو سەربازەکەی ووت ئەو ژنەشی لێ ئاگادار دەکاتەوە، بەدوای ڕۆیشتنی ژن و منداڵەکان گەشتیارێکیتر خۆی دەناسێنێت، ئەویان ئۆدیبە، بۆیە باوک دەیەوێت بزانێت ئاخۆ ئۆدیب بەدوای ئەو دەگەڕێت؟ ئەوەی سەیرە کوڕیش وەک باوک عەوداڵی ئەو گەڕانەیە، بەڵام پێویست ئەوەش بزانین زانین شتێک نابەخشێت، جگە لەوەستاندنی تاوان، بە ئۆدیبەکی تەمەن نۆزدە ساڵ، کاتێک خۆی بە باوک دەناسێنێت و ناو و تەمەنی خۆی ئاشکرا دەکات.
هەلبەت ئەو شانۆنامەیە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، لەچۆنیەتی کارکردنەوە لە تەک تێکستی کلاسیکی، بەهۆی ئەوەی ئەم وتارەی ئەمە تایبەت بووە بەم کتێبەوە، بەڵام وەرگێڕانی شانۆنامەکەی کۆکتۆ و نووسین لەبارەی تێکستەکەوە، کارێکی گرنگ و پێویستیە و دەبێت لەدەرفەتی تردا بگەڕێینەوە سەری، بۆیە کەی قسەکردنەکانمان بەپرسیارێک کۆتایی دێنین بەوەی بۆچی ژان کۆکتۆ گەڕاوەتەوە بۆ تارماییەکەی شکسپیر؟
ئەو پرسیارە سەرباری ئەوەی بەرەو دیدگای ترمان دەبات، بەڵام جێی خۆیەتی لەسەری بووەستین، و ئاماژە بە دوو ڕەهەندی بکەین، ڕەهەندی یەکەم وابەستەی میکانیزمی ڕووداوە، تێدەگەین گەڕانەوە بۆ ناو شانۆنامەی هاملێت بە چارەسەرکردنێکی جیاوازی سەفۆکلیسە، ڕەهەندی دووەمیشی ڕەهەندی مانایە، لەبارەی دەقئاوێزانەوە، لە شانۆی ئەمەدا دەقئاوێزان گواستنەوەی دیالۆگ و کۆکردنەوەو ئامادەکردنە لەژێر ئەم ناوە، بەڵام ژان کۆکتۆ نموونەیەکی تەواو جیاوازە بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵە شانۆییەکەمان، بەوەی پێویستە دەقئاوێزان ئیشکردنەوە بێت لەگەڵ خاسیەتەکانی کارەکتەر یاخود بیرەکەی ڕووداو، نەوەک کۆکردنەوەو گواستنەوەی دیالۆگی شانۆنامەیەک بێت، ئەوەی ئەمە دەیکەین ئامادەکردن و کۆکردنەوەیە نەک دەقئاوێزان.

ململانێی ئێستای ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەرەو کوێمان دەبات؟.. ئاریان کەرکوکی

لە دوای کۆتایی هاتنی شەڕی سارد لە سەرەتای نەوەدەکانەوە، ئەمریکا وەک یەک زلهێز دەرکەوتووە، لە ڕووی ئابووری وسەربازییەوە سەرووترە. توانی لە ڕێگەی تۆڕێک لە هاوپەیمانی سیاسی وسەربازی ودامەزراوە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان وەک سندوقی دراوی نێودەوڵەتی، ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی کاریگەری خۆی بەهێزتر بکات. سیاسەتی ئەمریکا لە ساڵانی نەوەدەکانەوە تایبەتمەندە بە سەپاندنی سیستەمێکی جیهانی لەسەر بنەمای لیبڕاڵ دیموکراسی پاشان نیولیبرالیزم وئابووری بازاڕ و تا ڕادەیەکی زۆر توانیویەتی دیدگای خۆی لە ئاستی جیهانیدا بسەپێنێت، بەتایبەتی لە ئەوروپا و ئاسیا. سەردەمی هەژموونی ئەمریکایە بەسەر کاروباری جیهانیدا کە بە خێرایی خۆی بینیەوە کە لەگەڵ ڕووداوەکانی ١١ی ئەیلوولی ٢٠٠١ ڕووبەڕووی قۆناغێکی نوێ بووەوە، بەڵام ڕاکێشانی دەسەڵاتی ئەمریکا سنوور وتواناکانی تێپەڕاند. لەسەر ئاسیا دابەزی وئەفغانستان وعێراقی داگیرکرد.

سەرهەڵدانی چینییەکان، ململانێی ڕووسیا، فراوانبوونی چەکی ئێران، ترسی ئەوروپا وتەحەددیاتی دیکە دەسەڵاتی ئەمریکای لەسەر خاکی ئاسیا تێکداوە. لەشکرکێشی ڕووسیا بۆ سەر ئۆکرانیا لە شوباتی ٢٠٢٢، یەکێک لە گرنگترین ئاستەنگەکانی ئەمریکا و ناتۆ لە دوای کۆتایی هاتنی شەڕی ساردەوە ڕووبەڕووی بوونەتەوەهەرچەندە ئەم تەحەدایە دوو شتی بەیەکەوە گرێدراوی ئاشکرا کرد، یەکەمیان نەبوونی هەڵسەنگاندنێکی باشی ڕووسی بوو بۆ تواناکانی خۆی و هەروەها تواناکانی نەیارەکەی و ئەوەی دیکەیان بێتوانایی ئەمریکا بوو لە ڕاگرتنی ڕووسیا پێش ئەوەی شەڕەکە هەڵگیرسێت، ئەویش خێرا وەڵامدانەوەی بە سەپاندنی سزای گشتگیر بەسەر ڕووسیا و پێشکەشکردنی پشتیوانی سەربازی و ئابووری فراوان بۆ ئۆکرانیا بەردەوامبوونی باڵادەستی ئەمریکای لەسەر گۆڕەپانی ئەوروپا نیشان دا ئیدارەی ئێستای ئەمریکا سەرکەوتوو بوو لە یەکخستنی ڕیزەکانی

ئەوروپا لە دژی ڕووسیا. کە ئەمەی سەرکردایەتی نەریتی خۆی لە کیشوەری ئەوروپادا گۆڕاندەوە. سەرەڕای سەرکەوتنەکانی لە دروستکردنی شەڕی پەرتبوون بە ڕووسیا لە گۆڕەپانی ئەوروپادا، تەحەددای داهاتوو لە بەردەم ئەمریکای ترەمپدا هەیە. تەحەددای ستراتیژی هەیە، وەک تەچووی زۆری پشتیوانی سەربازی و ئابووری و دارایی بە ئۆکرانیا، هەروەها ئەگەری سەرهەڵدانی ڕەوتی سیاسی لە ئەوروپا کە مەیلیان بەرەو ئاشتی لەگەڵ ڕووسیا هەیە لەسەر حیسابی پشتیوانی ئەمریکی سەبارەت بە گۆڕەپانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، پەدەچێت گۆڕانکارییەکان قووڵتر بن. ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە هۆی گرنگی جیۆپۆلەتیکی وئابورییەوە، بە تایبەت کە یەدەگی نەوتی زۆربەلاحی هەیە، ناوچەیەکی نەریتیی کاریگەرە بە ئەمریکا. بەڵام لەم ساڵانەی دوواییدا، ئێمە شاهیدی گۆڕانکاری بەرجەستە بووین لە ستراتیژی ئەمریکا بەرامبەر بە ناوچەکە، کە بەهۆی چەندین سیاسەتی ستراتیژییەوە بووە هەنگاونان بەرەو ئاسیا.

کاتێک ئەمریکا دەستی کرد بە گواستنەوەی سەرنجی خۆی بەرەو ئاسیا و زەریای هێمن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی کاریگەریی پەرەسەندووەکانی چین؛ کە بووە هۆی دابەزینی ڕێژەیی بەرژەوەندییەکانی بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. کەمکردنەوەی وابەستەیی و بەمەش کەمکردنەوەی پشتبەستنی واشنتۆن بە نەوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەمەش پابەندبوونی سەربازی و سیاسیی بەهێزتر کرد بە ئەوەی بەرەو ڕۆژهەڵات بەرەو ئاسیا بڕوات. ئەمەش بووە هۆی سەرهەڵدانی زلهێزە ناوچەییە نوێیەکان بەدرێژایی گۆڕەپانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ڕووسیا، چین و ئێران، سوودیان لە دابەزینی نفوزی ئەمریکا وەرگرتووە بۆ زیادکردنی ئامادەیی خۆیان لە ناوچەکەدا. ڕووسیا ڕاستەوخۆ پاڵپشتی ڕژێمی سوریای کرد، چینیش ڕێککەوتنی ئابووری لەگەڵ وڵاتانی کەنداو ئەنجامدا. ئێران لە دەروازەی ڕۆژهەڵاتی عەرەبەکانەوە کاریگەریی بەدەستهێنا کە بە نیشتەجێبوونی لە کەنارەکانی دەریای ناوەڕاست گەیشتە لوتکە. هەرچەندە ڕووسیا سەرقاڵی شەڕی ئۆکرانیایە، بەڵام هێشتا کاریگەریی گرنگی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەتایبەت لە سووریادا پاراستووە. ڕووسیا شەڕی لەگەڵ ئۆکرانیا قەستەوە بە زیادکردنی هاوکاریی سەربازی و ئابوورییەکانی لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە لەسەر حیسابی ئەمریکا.

لە یەکێک لە کاردانەوەکانی شەڕی ئۆکرانیا لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەوەیە کە کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر دینامیکی دەسەڵاتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هەبووە بە تایبەت سەبارەت بە پەیوەندی ئەمریکا لەگەڵ هاوپەیمانە تەقلیدییەکانی. دەسەڵاتی ئەمریکی: والتەر لیپمان، هێنری کیسینجەر وبرێنت سکۆکرۆفت ئەو

پیاوانن کە بەشداریان لە داشتنی دسیاتی ئمریکادا کردوو. ئیمپراتریتی ئمریکا قرزاری ئم پیاوان بۆ کارایی پلاندانانی ستراتیژی ویکخستنی چک وسیاست. لیپمان، زنامنووس وبیرمند ، کارکتری ئیمپراتریتی ئمریکای ب "دوتکی دریایی" وسف کرد وکاریگریی برفراوانکی "تقلیدی جووی مل و با".
سبارت ب کیسینجر، ئو ل دماری بیرکراسی ئمریکادا دانی بودا نا ک سیاستی دروی ئمریکا هی وهیچ بیارکی پیوست ب کاروباری درو نیی. وک قوتابخانی نریتی زانستی سیاسی. سککرفت هات ک وتی پیوندی نوان زلهزکان ئوی ک واقیعی سیاسی دروست دکن نک ب پچوانو… ئمریکا وک زلهزک دمنتو ک کاریگرییکی برفراوانی ل ئوروپا وژهاتی ناواست هی. استی ب هی سرهدانی زلهزی نویکان وگانی ئولویتکانی جیپلتیکی ووبووی تحددای بون دبتو.
شی ئکرانیا تاقیکردنویک بوو ب توانای ئمریکا ب پاراستنی سرکردایتی سیستمی جیهانی ل برامبر ئاستنگکانی ووسیادا، ل کاتکدا ژهاتی ناواست تاقیکردنوی ی نوی خیتی ئگر شی ئوروپا ب ووسیا بدت. پرسیارک دمنتو ک ئایا ئمریکا دتوانت خی لگ ئم گانکاریانیدا بگونجنت و ل پگی دسیاتی هژموونگریدا بمنتو، یان برووی دابزینی وردو وردی کاریگرییکی دبتو ک دبت هی گواستنو ب سیستم مکی نوی نودوتی؟ سبارت ب دسیاتی ئیسرائیل، گفتوگک دمانبات سر ئایندی دسیاتی ئیسرائیل.
ئم ئایندی زیاتر پیوست بوو ب چارنووسی دسیاتی ئمریکاو. ئگر گرافیکی ئم دسیات ل سرتای دامزراندنی دوتی ئیسرائیل ل سای ١٩٤٨و وربگرین، بمان دردکوت ک ل شی ١٩٦٧دا گیشت لوتک، ل دوای ٧ی ئکتبری ٢٠٢٣و ئیسرائیل ل دخکی دابزیندای. ئمش بو مانای نیی ک شکستی هناو، بکو بو مانایی ک ئرککی لسر نخشی ستراتیژی ل پیوندی لگ دسیاتی ئمریکادا جگی پداچوونو دبت. ئمش وا دکات چارنووسی لگ درئنجامکانی دسیاتی ئمریکا ل گپانی ئکرانیادا تک بت، هروها سرهدانی چینییکان ل ئاسیا. ل سانی ابردوودا ئیسرائیل ووبووی تحددای زیاتر بووتو ک استوخ دسیاتی زمینی ل چند بریکدا پکخستوو. هسد ل لوبنان، کوتل چکدارکان ل غزز. ئیتر باسی پرسندنی هشی مووشکی و ئتمی ئرانیش ناکم. وا دیار ئو هزی ئیسرائیل غززی وک سنگرکی کراو پلن

کردووە. تایبەتمەندی ئەم گۆڕەپانە شەڕی نێوان شیعەکانە یان شەڕی نێوان شیعەکانە! سەبارەت بە گۆڕەپانی لوبنان، ئەکاونتەکە کراوەیە بەبێ ئەوەی توانای چارەسەرکردنی هەبێت. سنووری لوبنان یەکێکە لە بەرە هەرە مەترسیدارەکان بۆ ئیسرائیل، بەو پێیەی هەسەدە بەهۆی توانا سەربازییەکانی و پەرەپێدانی جبەخانەی مووشەکی وردبینییەوە، هەڕەشەی ڕاستەوخۆ دروست دەکات. پێدەچێت حزبوڵڵا ستراتیژی شەڕی پەرتبوون بگرێتەبەر کە پشت بە بەردومانی مووشەکی بەردەوام لە دژی نیشتەجێبوونی ئیسرائیل دەبەستێت. ئەمەش فشار دەخاتە سەر بەرەی ناوخۆی ئیسرائیل 0 ئیسرائیل زۆر پشت بە پشتیوانی ئەمریکا دەبەستێت، جا چ لە ڕووی یارمەتییە سەربازییەکانەوە بێت یان پشتیوانی دیپلۆماسی لە کۆڕبەندییە نێودەوڵەتییەکاندا. سەرەڕای بەردەوامی پاڵپشتی ئەمریکا، ڕەنگە پەیوەندییەکان ڕووبەڕووی هەندێک گرژی ببنەوە بەهۆی گۆڕانی ئەولەویەتەکانی ئەمریکا و زیادبوونی گرنگیدان بە ئاسیا و زەریای هێمن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی چین. کە ڕەنگە ببێتە هۆی دابەزینی بەرژەوەندی ئەمریکا بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و کەمبوونەوەی پشتیوانی لە ئیسرائیل لە قۆناغی داهاتوودا. ئایندەی دەسەڵاتی ئیسرائیل لەبەر ڕۆشنایی بەرەی فرەیی و مەترسییە ناوچەییەکان ڕووبەڕووی چەندین سیناریۆی ئەگەری دەبێتەوە. لەوانەیە لە ماوەی.. بە ساڵانی داهاتوو، پەرەسەندنی هەمەلایەنە:

ئەگەر ململانێیەکی هەمەلایەنە لە چەند بەرەیەک (لوبنان، غەززە، و ئێران) سەرهەڵبدات، ئیسرائیل خۆی لە دۆخێکی سەختدا دەبینێتەوە کە پێویستی بە ئاراستەکردنی سەرچاوە سەربازی و هەواڵگرییەکانی هەیە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی چەندین هەڕەشە. ئەم پەرەسەندنە ڕەنگە ببێتە هۆی زیانێکی گەورە لە بەرەی ناوخۆیی ئیسرائیل و دەستێوەردانی نێودەوڵەتی بۆ وەستاندنی ململانێکان یان بەردەوامبوونی شەڕی درێژخایەنی پەرتبوون. ڕەنگە ئیسرائیل ڕووبەڕووی شەڕێکی ساڵانێک ببێتەوە، لەوانە هێرشی مووشەکیی وەرزی و دزەکردن بۆ سەر سنوورەکانی. سەبارەت بە دەسەڵاتی ئێران، پرسیار لەبارەی داهاتووی دەسەڵاتی ئێران و بەم پێیەش کاریگەرییەکانی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا سەرهەڵدەدەن. پێدەچێت ناوچەکە شاهیدی چەند سیناریۆیەک بێت. یان چەند ڕێبازێکی هاوتەریب لە پرۆسەی خزمەتکردنی یەکتردا.

یەکەم: بەهێزکردنی کاریگەری بە بەهێزکردنی بزووتنەوە چەکدارییەکان لە میحوەرەکەدا. گومانی تێدا نییە کە دەسەڵاتی ئێران بۆ سیمایەی کە لە جوگرافیا و مێژووی خۆیەوە وەرگیراوە، مەیلی بەرەو کردەی نهێنی هەیە و بەلای خەڵکدا ڕاناکێشرێت. ئەم فەلاتە کە دەوانەتە دەی ئاسیا و تەکەڵبوونی لەگەڵ گەرووەکانی

ئاودا، هەوڵدەدات كاريگەرييەكانى چەسپێنێت نەك فراوانكردنى. ديسانەوە بەماناى ستراتيجى ئەمە بەو مانايەيە كە تاران لە بەرگريدايە نەك هێرشبەرى. ئەمەش پێچەوانەى هەڵوێستى خۆى لە سەردەمى جەنگى لوبنان لە تەمموزى 2006. ئەمڕۆ دەسەڵاتى ئێران هەوڵدەدات قەرەبووى زيانەكانى ئەگەرى لە نفوزى خۆيدا بكاتەوە بە بەهێزكردنى پشتيوانى خۆى بۆ ميليشياكانى. ئێران خۆى بە ناچارى دەبينێتەوە كە لە ژێر چەترى ستراتيژ و ئاڕاستەى خۆيدا بەرەو دانوستان لەگەڵ زلهێزە نێودەوڵەتى و ناوچەييە سەرهەڵداوەكان، بە تايبەت لە ژێر ڕۆشنايى پەرەسەندنى فشارە ئابوورى و سياسييەكانى سەرى، ڕێبازى دانوستان بگرێتەبەر. كاتێك ئەمريكا و ئيسرائيل هەوڵى كەمكردنەوەى نفوزى ئێران لە ناوچەكە دەدەن لە ڕێگەى سزاى ئابوورى و هێرشى سەربازى بۆ سەر شوێنە ئێرانييەكان لە سوريا، عێراق، غەززە و لوبنان. لەم گۆشەيەشەوە دەكرێ تەماشاى شەڕى ڕۆژهەڵاتى ناوەڕاست بكرێت. لەم گۆشەنيگايەوە دەتوانرێت لە بزووتنەوەى ديپلۆماسى چالاكانەى ئەمريكا لە ناوچەكەدا تێبگەين. ململانێكان لە ڕۆژهەڵاتى ناوەڕاستدا دەرئەنجامى ئەو ساتە نييە، بەڵكو بەرهەمى كەڵەكەبوونى مێژوويى، ئاينى، سياسى و جيۆپۆلەتيكييە كە مێژووەكەى دەگەڕێتەوە بۆ دەيان ساڵ لەمەوبەر. ناوچەكە بەدەست زنجيرەيەك قەيرانى سەريەككەوتووەوە دەناڵێنێت، لەوانە ململانێى عەرەبى و ئيسرائيل و گرژيى نێوان زلهێزە گەورەكانى ناوچەكە، وەك ئێران، ئيسرائيل و توركيا. لەگەڵ هاتنە ناوەوەى زلهێزە نێودەوڵەتييەكان بۆ ناو ململانێكان، وەك ئەمريكا و ڕووسيا، ئەگەرى كۆتاييهێنان بە شەڕەكان بە خێرايى ئاڵۆزتر دەبێت. چارەسەرى ئاسان و خێرا بۆ كۆتايى هێنان بە شەڕەكان لە ڕۆژهەڵاتى ناوەڕاستدا نييە، چونكە هۆكارە مێژوويى، ئاينى، سياسى و جيۆپۆلەتيكييەكان لە سووتەمەنيكردنى ململانێكان تێكەڵ دەبن…

سەمفۆنیای بێدەنگی.. شیعر/کاوە عوسمان عومەر

تنۆکە مرواریەکان، تنۆکە قەشەنگەکان
چەند هەستبزوێنن لە نێو تیشکە ئاڵتونیە بریقەدارەکان
(یەسینین/ شیعری تنۆکەکان)

دەرگای ئاسمان داخرا
ئافرەتەکان پێکەنینە وشکبووەکانیان
بردەوە ژورە تاریکەکان،
....
دەی شەقام هێشتا ترپەیەتی
درەنگانێک،
دوای وشکە نمەیەکی سارد،
کە پیاوە تەنیاکان
سێبەرەکانیان تێپەڕئەبە
ترپەکانیش
ئەمرێ
....
تابلۆیەکە خەر، ڕەنگی
لەئەتکە، پەنجەی
سێحرەکەی وێنەکەش
....
نیگای ئەو بەردەڕوخسارەی
بەردەم چیای بێهودەییا
وەستاو،
....
بە هەواشی لەژێئەبێتەوە
هەنگاوە هێمنەکان
بەرەو پردی سەمەرەی
شەوێکی تر لە فرمێسک..
....
پاشماوەی کەسێک ،
لە بێکەسیا ،
سێبەرێکی ڕاخست،

لـە نێو درەخت□ ت□□کان خەوت

....

سەگەکان لـە برسا چاویان لـێکنا،
هەژارەکان ، باخچەکانیان
کردە ماڵ،

....

بێدەنگی پاش باران ،
ئەڤینـێکی مردووە

....

تەنیایی بوە هاوڕێی
ئەو شتانەشی سوتاند
کە جارێکی تر
نایەوێت بیناسێتەوە

....

ئەو لـەگەڵ کازیوەیەکا
کە خوێنی قورمزی لـێئەتکا،
ڕۆحی گریا،،

....

وەک ئەوسا
نەسیمی بیرەوەریەکی
بەدوای سەرگەردانی خۆیا
ڕاکێشا!

....

خانوەکان
لـە ژێر تاریکیا بچووک ئەبنەوە
ئاماژەیە
ڕۆژێکی ئاسایی ترتێپەڕی،

....

وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەری ئەڵمانی
Holger Feulner
بە سوپاسەوە لـە پەیجی خۆی وەرگیراوە

گرەو.. پشکۆ ناکام

((پێویستیمان بە جەنگێکی تازە هەیە کە چەکەکانی
کتێب و سەرکردەکانی ئەهلی فیکر و قوربانییەکانیش
نەزانین و کۆیلایەتی و ئایین بێ…
" دیستیۆفسکی "))
""""""""""""""""""“

……لە هەزار و چوار ساڵەوە لە دەشتاییەکانا ژیاون ، شەوانیان بە سووتانی دار و تەختەوە ڕووناک کردەتەوە … تەنها شوانەتی و ڕاونان و داگیر کردنیان زانیوە ….بە "لم" دەستنوێژیان ئەگرت… شەڕیان کرد و جەنگان و کەوتنە گیانی یەکتر..لە هەزار و چوارسەد ساڵەوە هەر وەک ئەوانەی پێش خۆیان ئەفسانە و چیرۆک و قسە و باس و ژیاننامەیان بە جێهێشتووین ووتیان ئەوانە"پیرۆز"ن و دوای هەزار و چوارسەد ساڵ ئەبێ وەک ئەوان بیربکەینەوە..وەک ئەوان خۆمان بپۆشین..وەک ئەوان بژین..وەک ئەوان شەڕ و شەڕ بکەین..وەک ئەوان هاوسەرگیریی بکەین تا تا ئاستی چوار ژن !!لە یەک کاتا..هەزار و چوارسەد ساڵ لە خۆ حەشاردان لە پشت چیرۆک و کەسانە هیچ شتێ لە ڕاستی بوونیان نازانین و نابێ لە "جبە"کانیان دەرچین و دوایان کەوین و لەگەڵ جەنازەکانیانا بڕۆین و تا ئەمڕۆش سەردانی گۆڕەکانیان بکەین ….هەزار و چوارسەد ساڵە چییان ووتوە لێک ئەیەینەوە بۆ وایان ووتوە و مەبەستیان چی بووە!! هەزار و چوارسەد ساڵە بوێژ و دوعا ئەکەین و ئەپاڕێینەوە کە ماڵی جولەکە و مەسیحی تێک چێ و هیچمان بەدەستەوە نەماوە تا وڵاتەکانیان تێک و پێک بەین و خۆشمان وڵاتمان نەما بۆ بە بەدیل گرتنی ئافرەتەکانیان و تەنها ئافرەتە موسڵمانەکان بە دیل گیران..هەزار و چوار سەد ساڵە لە "زەکات" و ڕۆژ بە ڕۆژ ژمارەی برسییەکانی وڵاتە ئیسلامییەکان هەر لە زیا بوونایە…هەزار و چوار سەد ساڵە لە ڕۆژوو گرتن و وورگی شێخە موسڵمانەکان هەر لە زل بوون و قورس بوونایە.. هەزار و چوارسەد ساڵ لە شەیتان ڕەجم کردن و شەیتانە مەسڵمانەکان هەر لە زۆر بوونان…ئەوانەی ئەوە بە نەتەوەی نوستوو حسابیان ئەکەن و نوێژ دژیان ئەکەن گەشتنە بۆشایی ئاسمان و لەسەر مانگ نووستن و ئەتۆمیان کرد بە دوو بەشەوە ، سانییەیان لەتکرد ، شۆڕشی تەکنەلۆجیای فیزیا و ئەلیکترۆنیان کرد ، ئەوەش تەنها لە شۆڕشی" ناوگەڵ" بەردەوام و سەرکەوتوون…لەوەتەی بوون بە خاوەنی"توالێت" بیر لەوە ئەکەنەوە چۆن بچنە ناوی و بە چی نوێژ بەتاڵ ئەبێتەوە

جگە لە" ژن و کەر و سەگی ڕەش"!!!
هەزار و چوار سەد ساڵە باس لە کولتوور و ئایین و شەریعەتێک ئەکەن کە بۆ هەموو شوێن و ڕۆژگارێک ئەگونجێ ، گەر بە کەڵک بهاتایە بۆ تا ئێستاش هەر دواکەوتووین..؟ گەر سوودێکی تیا بوایە بۆ دونیای ڕۆژ ئاوا نەیبرد بۆ خۆی..؟
کاتێ ئەسپ بۆ ئەرز کێڵان و کەر بۆ پێشبڕکێ" موسابق□" بەکار بێ ، هیچ خێرێکمان پێ ناگا و گرەوەکە ئەدۆڕێنین…

""

(لە دەقێکی " محمد الماغوط " وە وەرگیراوە)

""

تێڕوانینی ماتریاڵیستی بۆ داهێنان ل□ ئەدەب و هونەر.. نووسینی : ئەحمەد مەرزوک.. وەرگێرانی لە عەرەبییەوە: عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

ئەگەر بمانەوێت بەتێڕوانینی ماتریالیستییەوە باس لە داهێنانی ئەدەبیی و هونەریی بکەین، ئەوا پێویستە بە کورتی پێداچوونەوە بەو بابەتە سەرەکییەدا بکەین کە هۆشیاری مر□ق دیاری دەکات، ئەو بابەتەش واقیعە، ک□ ن□و□نەرایەتی پێکهاتەی ئابووری کۆمەڵگە و سەرخانە سیاسی و ئایینی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبی و هونەرییەکان دەکات و تەریبە پێی. هەروەها پێویستە لەسەرمان گەر بمانەوێت لە تێڕوانینی ماتریالیستی بۆ هونەر و ئەدەب تێبگەین، ئەوا دەبێت لە پێچەوانەکەی ئەم بۆچوون و تێگەیشتنە ماتریاڵیستییە تێبگەین کە ئەویش تێڕوانینی ئایدیالیستییە.
تێروانینی ئایدیالیستی، بە قوتابخانە فەلسەفی و ئایدیۆلۆژییە جۆراوجۆرەکانییەوە، پێیوایە ئەوەی واقیعی هەر کۆمەڵگەیەک لە هەر

قۆناغێکی مێژوویدا دیاری دەکات، شێوازی هۆشیارییە لەو قۆناغەدا. واتە ئەوە هۆشیارییە کە واقیع دیاری دەکات. ئەم تێڕوانینە تا ئەستاش لای فەیلەسوفە ئایدیالیستەکان بوونی هەیە. کارل مارکس و فرێدریک ئەنگڵس هاتن و لە بەرهەمەکانیاندا تێڕوانینێکی تریان بنیادنا کە ناکۆکە بە تێگەیشتنی ئایدیالیزم، مارکس وای دەبینێ کە ئەوە هۆشیاری مرۆڤەکان نییە کە بوونیان دیاری دەکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە بوونی کۆمەڵایەتییانە هۆشیارییان دیاری دەکات، ئەمەش بەو مانایەیە کە پێگەی کۆمەڵایەتی مرۆڤەکان لەسەر بنەمای سروشتی پەیوەندییەکانیان و ئەوەی بەرهەمی دەهێنن لە چوارچێوەی شێوازێکی دیاریکراوی بەرهەمهێنان، دامەزراوە. ئەمەجگە لە ململانێی نێوان دارا و نەدار، کە سروشتی ئەم هۆشیارییە دیاری دەکات.

هەروەها تێڕوانینی ئایدیالیستی بوونی بەها و پێوەر و میکانیزمە جێگیرەکان بەشێوەیەکی ڕەها و نامێژوویی بە ئەدەب و هونەر دەبینێت، ئەم ڕەوتە سەرنج دەخاتە سەر خودی هونەرمەند، دوور لەو کۆمەڵگەیەی کە تێیدا دەژی، جا چ لە ڕووی ناوەڕۆکەوە یان شێوازی بەرهەمەکەیەوە بێت. لە کاتێکدا تێروانینی ماتریالیستی پێی وایە کە بەهاکان و پێوەرەکان و بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییەکان دەربڕینی واقیعێکی کۆمەڵایەتین لە قۆناغێکی مێژوویی دیاریکراودا، ڕەنگدانەوەی بەرهەمی هونەرمەند یان نووسەر هەرچییەک بێت، لەڕاستیدا دەربڕینەکە بە بارودۆخە باوەکانی ناو کۆمەڵگە، تەنانەت ئەگەر بە شێوەیەکی ناهۆشیارانەش بێت.

ئەگەر کارە هونەرییەکانی مرۆڤی سەرەتاییەکان وەربگرین کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی ئێجگار دوور، دۆزینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە مرۆڤی پێش پەیدابوونی مێژوو، واقیع و ژیانی ڕۆژانەی خۆی بە شێوەی هونەری دەربڕیوە، چەشنی ئەو وێنانەی لەناو ئەشکەوتەکاندا دۆزراونەتەوە. وەک ئەشکەوتی تامیرا لە ئیسپانیادا و ئەشکەوتی سێ خوشک لە فەرەنسا. ئەم کارە هونەرییانە وێنەی مرۆڤگەلێکیان وێنا کردووە کە ئاژەڵ ڕاو دەکەن و پرۆسەی ڕاوکردنەکانیان بەرجەستە کردۆتەوە. هەروەها هەندێک لەو وێنانە؛ وێناکردنی مرۆڤەکانن کە لەگەڵ ئاژەڵە دڕندەکاندا لە زۆرانبازی دان و ئەمەش ڕەنگدانەوەی خواستی مرۆڤی سەرەتایی بوو بە زاڵبوون بەسەر سروشتدا لە ڕێوڕەسمێکی جادووییدا. لە ڕێگەی ئەم کارە هونەرییانەوە کە زۆرجار جۆرێک لە ڕێوڕەسمی جادوویی بووە کە کەسێکی ئەو سەردەمە بە پێی تێگەیشتنی خۆی پێیوابووە کە توانای شکستپێهێنانی نەچیرەکەی هەیە.

خۆ ئەگەر بچینە سەر ئەدەب و هونەری میزۆپۆتامیاش، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە دەربڕینە ئەدەبی و هونەرییەکان بەرهەمی سروشتی ئەو

قۆناغەن و ئەو هونەرەی کە لە چیرۆک و داستان و شێوازەکانی هەڵکۆڵراوە هونەرییەکانی شوێنەوارەکاندا دەربڕدراون، بە پێی یەکەم گوزارشت بوون لە نیگەرانییەکانی مرۆڤ لەو قۆناغەی میزۆپۆتانیا و هەروەها لە تێگەیشتن بۆ پەیوەندی لەگەڵ سروشت و ئەوانی دیکە و خوداوەندەکاندا. ئەو ئەدەب و هونەرە گوزارشت بوو لە پێگەی دەسەڵاتی سیاسی و ئایینی و خەڵکیی لەو مێژووەدا و هەروەها بەو پێیەی دەسەڵاتی ئایینی ئەو بناغەیە بوو کە فەرمانڕەواکان لە سۆمەر، بابل، یان ئاشوور شەرعیەتی خۆیانیان لەوەی وەرگرتووە. بەرهەمە شیعری و گێڕانەوەکان زۆرجار دەربڕینی گەورەیی و پاڵەوانە بوونە لەخواوەندەکان. بە هەمان شێوە ململانەی مرۆڤ لەو قۆناغە مێژووییەدا لەگەڵ سروشت و ئەو دەرد و پەتا و نەخۆشییانەی کە دووچاریان دەبوو، لە داستان و شیعر و هونەری پەیکەرسازیدا بەرجەستە کراونەتەوە.

هەروەها بەرهەمە هونەری و ئەدەبییەکان چەشنی تابلۆ قوڕینە نووسراوەکان و چیرۆک و پەندی پێشینان، وێنەی کشتوکاڵ و دروێنە و ڕاوکردن و شەڕیان گواستووەتەوە و دەقە سەرەکییەکانی ناو ئەفسانە و داستانەکان کێشاون هەستکردن بە ئاسایش دەستبەر بکەن و ئەو مەترسییانە لێکبدەنەوە کە مرۆڤ لەو کاتەدا ڕووبەڕووی بووەتەوە وەکو لافاو و وشکەساڵی و نەخۆشییەکان. بۆ نموونە داستانی گلگامش لە بەشێکیدا جەغد لەسەر بابەتی لافاو کردەتەوە، ئەمەش گوزارشت لە بایەخی ئەم دیاردەیە (لافاو) دەکات لەسەر دانیشتوانی میزۆپۆتامیا، چونکە خەڵکی ئەم ناوچەیە توانای کۆنترۆڵکردنی لافاوی ڕووبارەکانی دیجلە و فوراتیان نەبووە. هەروەها هەمان شت بۆ گەلان و ناوچەکانی تریش کە بەدەست ئەم گرفتەوە ناڵاندوویانە ڕاستە. ئەمەش وایکردووە پرسی لافاو لە ئەدەب و هونەری ئەو سەردەمەدا باو بێت. واتە کاریگەری کارەساتە سروشتییەکان لەسەر مرۆڤی ئەو قۆناغە مێژووییە و هەوڵەکانی بۆ ڕازیکردنی خواوەندەکان لە بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییەکانی ئەو سەردەمەدا باو بووە.

ئەوەی بەسەر شارستانییەت لە میزۆپۆتامیادا پەیڕەو کراوە، شارستانییەتەکانی میسری و یۆنانی و ڕۆمانی و هەروەها ڕۆژهەڵاتی هیند و چین و شارستانییەتە کۆنەکانی تریشی لێ بێبەری نەبووە و بەپێی ئەو گەشەسەندنەی کە هەریەکێک لەو شارستانییەتانە پێی گەیشتوون، ئەدەب و هونەر وێنای سروشتی ژیان و بەرهەمهێنان و ململانە و گۆڕانکاری و تێڕوانینەکانی زاڵی ناو ئەم کۆمەڵگایانەی لەو قۆناغە مێژووییەدا، کردووە.

دەکرێت بوترێت کە لێکدانەوە ئایدیالیستییەکان بۆ بەرهەمی هونەری و ئەدەبیی؛ دەبێت ئەم بەرهەمە لە هەلومەرجە مادییەکەی دادەبڕێت و

دوور لە ژینگە و ئەو ململانێیانەی لەناو کۆمەڵگەدا ڕوودەدەن، لێکدەداتەوە. لە کاتێکدا تێڕوانینی ماتریالیستی پێی وایە ئەدەب و هونەر و سەرجەم بەرهەمە مرۆییەکانی تر ڕەنگدانەوەی قۆناغێکی دیاریکراوی مێژوویین لە کۆمەڵگەیەکی دیاریکراو و کاریگەریی دەسەڵات لەناو ئەو کۆمەڵگەیەدا.

شێوە و ناوەڕۆکی هونەر و ئەدەب لەگەڵ گۆڕانکاری پێکهاتەی ئابوری و دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان و پەیوەندییەکانی نێوان مرۆڤەکان، ئەویش ئاڵوگۆڕی بەسەردا دێت. ئەدەب و هونەر دوورترین بەرهەمی مرۆڤن لە سەقامگیری و چەقبەستوویی. ئەدەب و هونەر و ئەرکەکانیان لە کۆمەڵگەی چینایەتی تەژی لە ململانێ زۆر جیاوازترن لەو جۆرە ئەدەب و هونەرەی کە لە کۆمەڵگەیەکی سەرەتاییدا پشتگیری لە جیاکاری چینایەتی ناکەن، وەک ئەوەی لە کۆمەڵگەکانی پێش کشتوکاڵیدا هەبوون. هەموو هونەرێک بەرهەمی سەردەمی خۆی و بەرهەمی کارلێککردنییەتی لەگەڵ چەندین هەلومەرج و گۆڕانکاری هەمەجۆردا.

ئایدیالیستەکان هەمیشە ماتریالیستەکان بەوە تاوانبار دەکەن کە لەڕووی ئابوورییەوە هەوڵی لێکدانەوەی سەرجەم شتەکان دەدەن و ئەم بۆچوونەش تا ئاستێکی زۆر ڕووکەشانەیە. چونکە تێروانینی ماتریالیستی بە شێوەیەکی میکانیکی لە پەیوەندی نێوان ئابووری و هونەر ناڕوانێت، بەڵکو وای دەبینێت کە پرۆسەیەکی ئاڵۆزی پڕ لە کارلێکە، لەناو کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا ڕوودەدات کە بنەما و بزاوتی لەسەر زەمینەی ململانێی نێوان چینی باڵادەست و چینی ژێردەستەدا دامەزراوە و ژێرخانی ئابووریش وەک ئامراز و هۆکارەکانی بەرهەمهێنان و سەرمایەش دەتوانێت سروشتی سەرخان وەک داب و نەریت و ئەخلاق و هونەر دیاری و ئاڕاستە بکەن. لەسەر ئەم بنەمایە شیعر و پەیکەرسازی و ڕۆمان و چیرۆک و مۆسیقا و هونەر و ئەدەبیاتەکانی تر، شێوەیان بەپێی شێوازی بەرهەمهێنانی کۆمەڵگەیەکی دیاریکراو و بەپێی ئەو قۆناغە مێژووییەی کە ئەم شێوازە بەرهەمهێنانەی پێیدا تێپەڕیوە و هەروەها تا چەند ململانێکە لەناو ئەم شێوازەدا پەرەی سەندووە، دیاری دەکرێت.

دەتوانرێت بە کورتی دیارترین هێزەکانی کاریگەر لەسەر بەرهەمی ئەدەبی و هونەری لە هەر سەردەمێک لە سەردەمەکان ، بە واقیعی ئابووری و خەباتی چینایەتی بخرێنەڕوو، کە بەڕۆڵی خۆیان ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندییەکانی دەسەڵاتی سیاسی و ئایینی و بنەماڵەیی و دەسەڵاتە کۆمەڵایەتییە جۆراوجۆرەکانی ترن، کە هەمیشە هەوڵدەدەن قۆرخکاری یان کاریگەری لەسەر شێوازە جۆراوجۆرەکانی بەرهەمهێنانی ئەدەبی و هونەری بکەن بەجۆرێک کە ئەگەر کاریگەرییەکە ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بێت، لەڕێگەی بنیادنانی

هونەر و ئەدەب و کلتووری دەسەڵات بە شێوازی جۆراوجۆر جا هۆشیارانە بێت یان ناهۆشیارانە. گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی-ئابوورییەکان هەمیشە دەبنە هۆی گۆڕانکاری لە شێوە و ناوەڕۆکی ئەدەب و هونەر. بەو پێیەی هونەر و ئەدەبیاتی نوێ لەڕێگەی ئەو گۆڕانکارییانەوە دەسازدرێن، بەتایبەتیش لە کاتی تووندبوونەوەی ململانێ لە سەردەمی گواستنەوەدا بە نموونە لە قۆناغی کۆیلایەتییەوە بۆ قۆناغی دەرەبەگایەتی ململانێکە تووندتر دەبێتەوە یان بە پێی بارودۆخی هەر کۆمەڵگە و دەوڵەتێک کورت یان درێژ دەبێتەوە. ئەدەب و هونەریش لەگەڵ ئەو گۆڕانکاری و گەشەکردنەی کۆمەڵگەدا شانبەشان و هاوتەریب هەنگاو دەنێت، بەمەش زەمینەی ئەو گۆڕانکارییە و گوزارشت کردن لێی، بە شێوازی هونەری و گێڕانەوە و داستانیی دەردەبڕێت. هەر یەک وەکچۆن لە گۆڕانکاری شێوازی بەرهەمهێنانی فیۆداڵی بۆ شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا دەبینرێت.
ئەگەر بە نموونە شانۆنامەکانی شکسپیر وەربگرین، لە یەکێک لە لایەنەکانیاندا، گوزارشت بوون لە سەرەتاکانی سەرهەڵدانی سەرمایەداریی بازرگانی و پێکهاتنی دەوڵەتەکان بە مانا مۆدێرنەکەی، کە دەوڵەتگەلێک بوون مەیلی ناوەندی ناسیونالیستییەکی ناوەندگەرایان هەبووە کە گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییە قووڵەکان یاوەری بوون و گرنگترینیان کەمبوونەوەی ڕۆڵی دەرەبەگایەتی بوو لە ئەوروپای ڕۆژئاوا. ئەو گۆڕانکاری و پێشکەوتنە پیشەسازییانەی لە سەردەمی ڕێنیسانسدا ڕوویاندا و هەوڵێک بوون بەرەو گۆڕانکاری بەئاڕاستەی کۆتایی سەردەمی فیۆداڵی. هەروەها ئەم شانۆنامانەی شکسپیر دەربڕینێک بوون بە ئەو ئاڵۆزییەی کە یاوەری ژیانی کۆمەڵایەتی بوو لەو قۆناغەدا و ئەو سەردەمەش هەنگاونانی بەرەو تاکگەرایی بەخۆوە بینی. لە زۆربەی شانۆنامەکانی شکسپیردا ئەم ململانێ تاکەکەسییانە دەبینین کە هاملێت، ماکبێس، ئۆتێلۆ، لیر، یان پاڵەوانەکانی دیکەی شانۆنامەکانی ویلیام شکسپیر تووشی دەبن. باڵادەستی مەیلی تاکگەرایی عەلمانی و گەڕینی مرۆڤ بە دروستکەر و بوون بەچەقی ڕووداوەکان، دوای ئەوەی کە کڵێسا هەژموونی بەسەر ژیانی ڕۆژانە و بیری تاکەکاندا دەستەبەر کردبوو. ئەمەش پێچەوانەی ئەو شانۆنامانەیە کە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا لە ئەوروپادا باو بوون کە لە ڕۆحێکی تاکگەرایی لاوازتر بەهرەمەند بوون. وەک چۆن کارەکتەرەکانی شانۆنامە و چیرۆکەکانی پێش شکسپیریش لە سەرەتاوە تا کۆتایی یەک کارەکتەری یەکجۆری بوون، یان کارەکتەری باش بوون یانیش بەڕەهایی خراپ بوون. شانۆنامەکانی شکسپیر گوزارشت بوون لە قۆناغێکی نوێی واقیعی بابەتیی کە ئاڵۆزتر بوو لەو سەردەمانەی پێش خۆی. وەک گوزارشتکردن لە سەرهەڵدانی شێوازێکی نوێی بەرهەمهێنان

لەگەڵ هەموو ئەو ئاڵوگۆڕە و گۆڕانکاریانەی کە لە هەناوی خۆیدا هەڵیگرتبوو.

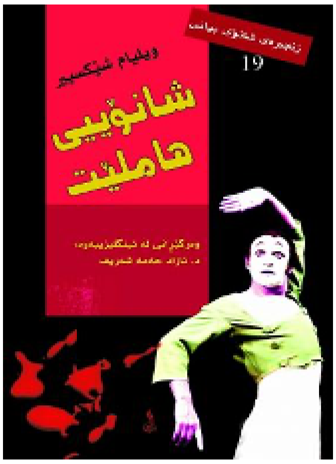

هەروەها دەتوانرێت سەرقانتەس وەک نموونەیەکی دیکەی گواستنەوە لە سەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکی دیکە ببینرێت. ڕۆمانی مەزنی دۆنکیشۆت، ئەو ڕۆمانە گەورەیەیە کە بە ڕوونی و ڕەوانی کۆتایی سەردەمی سوارچاکی و ئاغایەتی و شکۆی داب و نەریتی فیۆداڵی کە تێیدا زاڵ بووە، دەرئەبڕێت. هەنگاونان بەرەو ژیانێکی نوێ کە سەرقانتەس توانی بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش بەرجەستەی بکات و هەروەها پاڵەوانی ڕۆمانەکەش گوزارشتی لە بێهودەیی و مردنی بیرۆکەکانی سوارچاکی لەگەڵ دەستپێکردنی هەڵوەشاندنەوەی شێوازی بەرهەمهێنانی فیۆداڵی کە لە ئەوروپادا زاڵ بوو، دەکات . سەرهەڵدانی ڕۆمان لە سەدەی حەقدەهەم و هەژدەهەمدا یەکێکە لە گرنگترین گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان و سەرهەڵدانی چینی بۆرژوازی. پاڵەوانی ڕۆمانەکان زۆربەی جار سەر بە چینی ناوەڕاستی بۆرژوازین، یان خەڵکی ئاسایین، لەبری ئەو دەرەبەگ و ئاغا و شازادانەی کە لە بەرهەمەکانی پێشوودا باو بوون. سەردەمی ڕۆشنگەری کە ئەوروپا پێش شۆڕشی فەرەنسی بەخۆوەی بینیبوو، گوزارشت بوو لە گۆڕانکاریی لە سەردەمی فیۆدالیزمەوە بۆ سەردەمی سەرهەڵدانی بۆرژوازی. ئەمە لە ماوەی زیاتر لە سەد ساڵدا چەندین نووسەر و هونەرمەند و بیرمەند و فەیلەسوفی وەک مۆلیێر، قۆڵتێر، ژان ژاک ڕۆسۆ، هەلقیسوس، دیدرۆ و چەندانی ترمان بینی، کە بەرهەمەکانیان ڕەنگدانەوەی ئەم گۆڕانکاریانە بوون و فەلسەفەی ماتریالیستیش پشتڕاستی دەکاتەوە کە ئەم گۆڕانکاریانە لە فیکر و فەلسەفە و ئەدەب و هونەر و ئایدۆلۆژیادا دەرئەنجامی گۆڕانکاریی ئابووری و سیاسی بوون و نەک هۆکارێک بن بۆ ئەو ئاڵوگۆڕانە. لە کاتێکدا ئایدیالیزم جەغد لەوە دەکاتەوە کە بەرهەمی ئەم نووسەر و هونەرمەند و فەیلەسوفانە لە پلەی یەکەمدا هۆکاری شۆڕشی فەرەنسا بوون! ماتریالیزم پەرەسەندنی

ئامڕازەکانی بەرهەمهێنان و سەرهەڵدانی چینێکی نوێی پیشەسازی و بازرگان بە پێشکەوتن و داهێنانە زانستییەکانەوە دەبەستنەوە بە گەشەسەندن و داهێنانە زانستییەکان کە سروشتی ژیانیان گۆڕی و بوونە هۆی فراوانبوونەوەی شارەکان، ئەمە جگە لە دۆزینەوەی جوگرافییەکان کە هەلومەرجی تازەتری لێکەوتەوە. هەموو ئەم هۆکارە بابەتییانە پێکەوە بەشداربوون لە سەرهەڵدانی جۆرێکی نوێی ئەدەب و هونەر نەک بە پێچەوانەوە.

لێرەدا دەتوانین باسی هەریەک لە بەلزاکی فەرەنسی و تۆڵستۆی ڕووسی بکەین، کە بە ڕوونی گوزارشتیان لە سەرهەڵدانی سەردەمێکی نوێ کرد، کە ئەویش سەردەمی سەرمایەدارییە بە هەموو ئەو دژایەتییەی کە لە هەناوی خۆیدا هەڵیگرتووە. ئەم دوو ڕۆماننووسە توانیان وێنای چەوسانەوە و کۆیلەکردنی ئینسان و هەروەها ڕۆڵی پارە لە دروستکردنی ململانێ لە نێوان خەڵکدا بکەن. هەروەها توانییان ڕادەی ئەو نامۆبوونەی کە بەهۆی ئەم شێوازە نوێیەی بەرهەمهێنانەوە دروست دەبێت چەندە و چۆن تەماح؛ موڵکدار و بازرگان و دەوڵەتەکان لەپێناو بەدەستهێنانی قازانجی زیاتر دەداتە پێش تەنانەت ئەگەر بە شەڕیش بێت، گوزارشت لێبکەن. هەرچەندە ئاراستە سیاسی و ئایدۆلۆژییەکانی ئەم دوو ڕۆماننووسە لەگەڵ سەرمایەداریدا بوون، بەڵام واقیعی فەرەنسا و ڕووسیا و ئەو ململانێیانەی لەو قۆناغەدا زاڵ بوون بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەرانە وێنا کرد. هەرچەندە بەرهەمەکانی بەلزاک و تۆڵستۆی شۆڕشگێڕانە بوون، بەڵام چارەسەرەکانیان بە واقیع زیاتر چارەسەرێکی ئەخلاقییانە بوو.

ئەوەی بەسەر ڕۆمان و شانۆنامەدا پەیڕەو دەکرێت بە مۆسیقاش هەر بەو جۆرەیە. ئەم هونەرە لە ڕێگەی گەشەسەندنی درێژخایەنی خۆیەوە کە هەر لە سەرەتاوە هاوڕێی ژیانی مرۆڤ بووە، گوزارشتی لە خواستەکانی مرۆڤ کردووە و یەکێک بووە لەو ئامڕازانەی کە لە ڕێوڕەسمی جادوویی و ئایینیدا لە سەرانسەری قۆناغ و شێوازەکانی بەرهەمهێنانی جیاوازدا، بەکارهێنراوە. بۆیەش هەمیشە مۆسیقا و گۆرانی و سروود، یاوەری سرووتەکانی پەرستگا و کڵێسا و ڕێوڕەسمە بەکۆمەڵەکان بوون کە لەلایەن گروپەکانەوە ئەنجام دەدران بەو ئومێدەی لە خوداوەندەکان نزیک ببنەوە یان کارئاسانییەک بێت بە گەیاندنی پەیامەکانیان بە ئاسمان. مۆسیقا لە واقیعی کۆمەڵایەتی و تێگەیشتنیان بۆ جیهان لەسەردەمە جیاوازەکاندا جیا ناکرێتەوە هەروەک چۆن مۆسیقا لە سەردەمەکانی پێشوودا ڕۆڵی خۆی بینیوە، لە سەردەمی ئەمەشدا گوزارشتی لە واقیعی کۆمەڵگاکان و ئاسۆ و ململانێکانیان و ئەو گۆڕانکاریانەی کە لەناو شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا ڕوودەدەن، کردووە.

دانانی بارودۆخێکی ئابوری و سیاسی دیاریکراو، کە لە سەرەتای هەژموونییەوە تا داڕمان و نەمانی ئەم هەژموونە، وەک بەرهەمهێنانی ڕێبازێک یان قوتابخانەیەکی هونەری یان ئەدەبی، جۆرێکە لە بەهەڵوەستیی. چونکە لەناو ئەم یان ئەو شێوازەدا گۆڕانکاری و ئاڵوگۆڕ هەن کە هاوتەریب لەگەڵ ئاڵوگۆڕ و گۆڕانکارییەکان و تووندی و لەسەرخۆبوونی شێوازی خەباتی چینایەتی هەنگاو دەنێن. بۆیە دەبینین کە شێواز و قوتابخانە هونەرییەکانی ناو شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری، بۆ نموونە، قەیرانەکانی ئەم سیستەمە و گۆڕانکارییەکانی لە قوتابخانەکانی هونەر لە پێناو هونەردا و لەوێوە بۆ قوتابخانەی سوریالیستی تا دەگات بە قوتابخانەی دەروونناسی تا شێواز و قوتابخانەکانی تر، دەرکەوتنێکن کەشانبەشان ئەو گۆڕانکاری و شەڕانە بوون کە لەگەڵ جەنگی جیهانی یەکەم و دووەمدا ڕوویاندا. بۆ نموونە هونەر و ئەدەبی بێهوودەیی لەو قۆناغەدا برەویان پەیدا کرد، دوای پرۆسە بەربەڵاو و ترسناکەکانی تێکدانی شارەکان و کوشتنی خەڵک بە ئەوەی خزمەت بە ئامانجە سیاسی و ئابوورییەکان بکەن. ئەم قوتابخانانە بە ئەوە دەرکەوتن تا نائومێدی مرۆڤ دەرببڕن و دوودڵی و گومان لە توانای گۆڕینی ئەو واقیعە لای مرۆڤ بچێنن. لەگەڵ ئەم هەموو نەهامەتی و وێرانکارییانەشدا، زۆرێک لە نووسەران و هونەرمەندان بە شێوازی بێهوودەیی و بێمانا گوزارشتیان لە واقیع دەکرد. ڕێک بە پێچەوانەی ئەدەبیاتی واقیعی شۆڕشگێڕانە کە هاندەری گۆڕانکاری و ڕزگاری بوو.
ئەگەر تەماشای سەرهەڵدانی سوریالیزم بکەین وەک قوتابخانەیەکی هونەری و ئەدەبیی کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە لە پاریس سەریهەڵدا، بەمان دەردەکەوێت کە ئەم ڕێبازەش گوزارشتە لە کاریگەربوونی بە کۆمەڵێک لەو ئاڵوگۆڕانەی کە بەشداریان لە شکڵپێدانیدا کردووە. یەکەمینیان باڵادەستی قوتابخانەی شیکاری دەروونییە لە ئەوروپا وەک فەلسەفە و میتۆدێکی چارەسەریی کە پشت بە لێکدانەوەی خەونەکان و نائاگایی و ململانێ سێکسییە سەرکوتکراوەکان دەبەستێت. ئەم هێزە وێرانکارە ناوخۆییانە مرۆڤ بەرەو لەناوچوون و شەڕ و مردن پاڵ دەنێت (غەریزەی شەڕانگێزی و مردن). ئەگەر ئەم تێڕوانینانە زاڵ بن بەسەر دەروونناسیدا، ئەوا زۆرێک لە زانستە مرۆییەکان و تەنانەت ئەو قوتابخانە فەلسەفییانەش کە لەسەر بنەمای ماتریالیزم دامەزراون وەک قوتابخانەی فرانکفۆرت، ئەمە سەرباری شەڕێکی ماڵوێرانکەر لە ئەوروپا کە بە ملیۆنان کەس بوونە قوربانی، وایکرد ئەم ڕێبازە لە بیرکردنەوەی لۆژیکی هۆشیارانە و تەنانەت زانست و هونەریش بەتوانا بێت و ئیتر ئەم ڕێبازە هونەرییە بەرەو ناعەقڵانییەت و نائومێدی هەنگاوی نا.

بنەمای ماددی بە داهێنان لە ئەدەب و هونەردا

زۆرێک لەو لێکدانەوە دەروونی و کۆمەڵایەتییانەی کە هەن باسیان لە بابەتەکانی داهێنان لە زانست و هونەر و ئەدەبدا کردووە. وەک باسکردن هۆشیاری بە هەموو جۆرەکانییەوە. لێرەدا دوو تێڕوانین لەئارادان سەبارەت بە بنەچەی داهێنان لە هونەر و ئەدەبدا. یەکەمیان تێڕوانینی ئایدیالیستییە کە داهێنان لە ئەدەب و هونەر وەک حاڵەتێکی نەخۆشیناسیی یان حاڵەتێکی ئیلهامبەخش و شتی تر سەیر دەکات. ئەو تێڕوانینانەی کە بەرهەمی کار لە دەوروبەر و بارودۆخی ماددی و مێژوویی جیا دەکاتەوە. ئەوی تر تێڕوانینی ماتریالیستییە کە داهێنان بە هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و ئابووری قۆناغێکی مێژوویی دیاریکراوی دەبەستێتەوە، هەروەها ئەو دەرفەت و هەلومەرجانەی لەبەردەستی نووسەر یان هونەرمەندان کە پاڵی پێوە دەنێن بە خولقان و داهێنان. سەرەتا بەو تێڕوانینە ئایدیالیستییە دەست پێدەکەین کە زۆرێک لە ڕوانگە دەروون شیکارییەکان نوێنەرایەتی دەکەن. دیارترینی بۆچوونەکان کە لە بازنەی زانستی و ئەکادیمی و تەنانەت لە ئاستی جەماوەریشدا ناوبانگیان بە دەستهێناوە، بریتین لە:

یەکەم: ئەو تیۆریانەی کە داهێنان بە شێتی و نەخۆشیی دەروونییەکانەوە دەبەستنەوە و پێشەنگی ئەم ڕەوتە توێژەری ئیتاڵی لەمبرۆسۆ و پزیشکی مەرەنسی بە نەخۆشییەکانی مێشک کریستجامەر بوون. پوختەی ئەوەی کە لەمبرۆسۆ لە کتێبەکەیدا (بلیمەتدار) جەغدی لەسەر دەکاتەوە ئەوەیە کە پەیوەندی لە نێوان شێتی و نەخۆشی دەروونی یان بلیمەتیدا هەیە و بلیمەتیش بە بۆچوونی لەمبرۆسۆ؛ شێتییە. ئەو وای دەبینێت لەدەستدانی هاوسەنگی لە ڕوانگەیەکی ئەناتۆمییەوە لەناو مێشکی داهێنەردا ئەوەیە کە دەبێتە هۆی ئاوسانی مێشک یان گرژبوونی چەند بەشێک لە مێشک. ئەم ناهاوسەنگییەش لە بلیمەتیدا داهێنان دەخولقێنێت. بەڵام کریستجامەر بلیمەتی یان داهێنان وەک لادانێکی نەخۆشی دەمارەیی و بۆماوەیی دەبینێت کە تایبەتمەندی هەندێک خێزان بێت، ئەو توێژینەوەی لەسەر هەندێک لە خێزانەکان وەک خێزانەکانی بیتهۆڤن، کێت، باخ و مایکل ئەنجێلۆ کرد و گەیشت بەو ئەنجامەی کە خێزانەکانی ئەم داهێنەرانە هەڵگری لادان و نەخۆشییەکانی مێشک بوون. ئەم تێڕوانینە لەلایەن لێکۆڵینەوە و توێژینەوە زانستییەکانەوە پووچەڵ کراوەتەوە، بەڵام هێشتا بۆچوونێکی بەربڵاوە لە نێو هەندێک لە ڕۆشنبیران و ئەکادیمییەکان.

دووەم: هەرچی فرۆیدە بە پلەی یەکەم لێکۆڵینەوەی لە داهێنانی هەندێک لە هونەرمەند و نووسەرەکاندا کرد، لەسەرووی هەمووشیانەوە

لیۆناردۆ داڤینشی و دۆستۆیفسکی، لێکدانەوەی فرۆید بۆ داهێنانی ئەم دوو داهێنەرە کە لە تیۆری گشتی دەروونشیکارییەکەیدا هاتووە،وای دەبینێت کە لە ئەدەب و هونەردا دۆخێک دێتە ئاراوە وەک ئەوەی فرۆید بە میکانیزمی بەرگری ناوزەدی دەکات. لە نێو مرۆڤە داهێنەرەکانیشدا وەک میکانیزمی خوویەکی نزم و ناپەسند سەرهەڵدەدات، ئەمەش هۆکارەکە کە مرۆڤ بە شێوەیەکی نائاگایی پەنای بۆ دەبات بۆ ئەوەی بەسەر پاڵنەرە سێکسییە پێویستییەکانی زاڵ بێت و ئەویش لە ڕێگەی داهێنانی هونەری یان ئەدەبی یان تەنانەت بیرکاری یان زانستییەوە، خۆی لێ خاڵی دەکاتەوە. فرۆید پێیوایە هونەرمەند و نووسەرانی داهێنەر هەمیشە نێرگسین و ئارەزووی سێکسییان بە خودی خۆیان هەیە و داهێنانیش بەوجۆرە، حاڵەتێکی سێکسی بایۆلۆژییە. بۆیە هونەرمەندی داهێنەر بە تایبەت ناتوانێت ئارەزووە سێکسییەکانی خۆی لە ئەنجامی فشاری کۆمەڵایەتی و ئەو قەدەغەکردنانەی کە بەسەریدا دەسەپێنرێت، تێر بکات.

ئەمانە ئەو تیۆرییانە بوون کە هەوڵیاندەدا داهێنان وەک حاڵەتێکی نەخۆشی بایۆلۆژی ڕوون بکەنەوە. وەک ئاماژەشمان پێدا زانست پشتگیری ئەم بۆچوونانە ناکات سەباری ئەوەی کە بەسەر زاری زۆر کەسەوە دەوترێنەوە. داهێنەرانیش وەکو زۆربەی خەڵک ڕەنگە هەندێکیان بەدەست شڵەژان یان نەخۆشییە دەروونییەکانەوە بناڵێنن، بەڵام دانانی ناوی نەخۆشی دەروونی یان شێتی بە سەرجەم داهێنەران زۆر دوورە لە ڕاستییەوە و تەنانەت توێژینەوە دەروونی و نەخۆشییە دەمارییەکانیش بەپێڕەوا پشتڕاستی ئەوە دەکەنەوە کە نەخۆشی دەروونی یان نەخۆشی مێشک لەزۆربەری بوارە زانستی هونەری و ئەدەبییەکاندا، ڕێگری لە داهێنان دەکەن.

سێیەم: تیۆرییەکی تر هەیە کە داهێنان نەک وەک حاڵەتێکی نەخۆشی، بەڵکو وەک حاڵەتێکی سروشتیی دەبینێت، بەڵام ئەمە بە هەموو مرۆڤەکان وکو یەک بەردەست نییە. کەسانێک هەن بەهرەمەندن یان بلیمەتن و کەسانی تر بەوجۆرە نین. ئەم تیۆرییە داهێنەر لەو ژینگە کۆمەڵایەتییەکەی کە تێیدا گەورە بووە و ئەو بوارەی بۆی ڕەخساوە و ئەو دۆخەی پێیدا تێپەڕیووە، دادەبڕێت. زاناکانیش هەمیشە لەهەموو بوارە جیاجیاکاندا بەوجۆرە دەڕوانن داهێنەران کە ئیلهام و چرکەساتی دەرکەوتنیان هەیە، لێکدانەوەشیان بۆ داهێنان، لێکدانەوەیەکی سۆفیانەیە. هەمیشە ساتی دەرکەوتن و هاتنی ئیلهام دەبەستنەوە بە بێ نەخشەیی و پلانیی و دوور لەو بارودۆخەی کە داهێنەر بیر لەو چرکەساتانە بکاتەوە. وەک ئەوەی دۆزینەوەی لەناکاوی یەکێک لە یاساکانی بیرکاری پۆینکارێردا، یان وەک ئەوەی نیوتن بە کەوتنە خوارەوەی سێوێک بەسەر سەریدا گەیشت بە یاسای

کەشکردنی زەوی. بەمجۆرە بەنسبەت هەندێک لە نیگارکێشەکان کاتێک کە بیرۆکەیەکی دیاریکراوی بەپەلەیان بە دەست، دواتر دەچنە سەر کار و تابلۆکانیان بە شێوەیەک بەرجەستەی دەکەن وەک ئەوەی لە خەونێک بچێت؛ چەشنی سوریالیستەکان و ئەوانی دی. ئەم تیۆرییە هەمیشە سەرنج دەخاتە سەر ئەو خالەی کە هەندێک کەس خاوەنی بلیمەتی و زیرەکیی لەڕادەبەرن و لە کۆتاییدا ئەم زاراوانە ناڕۆشنن و ناتوانرێت ڕوون بکرێنەوە.

ئەم بۆچوونەش هەر بەوەوە دەوەستێت وەسفی ئەوەی کە لە ڕاستیدا چی بەکردەوە لە مێشکی داهێنەردا دەگوزەرێت، بکات ، بەبێ ئەوەی گرنگی بەو هۆکارە کلتووری و کۆمەڵایەتییانە بدات کە دەبنە هۆی ئەم داهێنانە. هەروەها بنەمای مێشک بۆ پرۆسەی داهێنان پشتگوێ دەخات، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە مێشک ئەو ئامرازەیە کە کارلێک لەگەڵ ژینگەدا دەکات و نوێنەرایەتی ئەم ژینگەیەش دەکات بۆ بەرهەمهێنانەوەی لە شێوەی بەرهەمی هونەری و ئەدەبی و زانستیدا.

چوارەم: سەبارەت بە بنەمای ماتریالیستی بە داهێنان لە ئەدەب و هونەردا، کە ناونیشانی باسەکەی ئەمڕۆمانە، ئەو تیۆرییە کە لە ماوەیەکی دوور و درێژ شکلگیریی کرد و لەگەڵ کارئەندامزانی ڕووسی ئیڤان پاڤلۆڤ گەیشت بە پلەی پێگەیشتن. ئەو تیۆرییە پێی وایە داهێنان لە هەموو شێوەکانیدا بنەمایەکی بایۆلۆژی هەیە کە بە کاری مێشک نوێنەرایەتی دەکرێت، ئەمەش بە دەوری خۆی بەرهەمی قۆناغێکی گەشەکردنە کە مرۆڤایەتی بە چەندین گۆڕانکاری لە ملیۆنان ساڵ بەر لە ئێستاوە تا هەنووکە پێیدا تێپەڕیوە و تا دەگات بەو توێژینەوە مۆدێرنانەی کە باس لە بابەتی داهێنان لە زانست و هونەر و ئەدەبدا دەکەن .

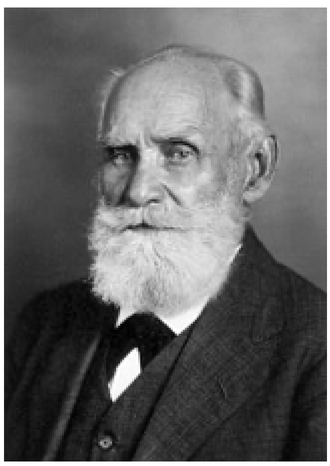

تێڕوانینی ماتریالیستی ئەوە پشتڕاست دەکاتەوە کە لە غیابی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و پەروەردەیی و کولتووری گونجاودا، کەسی داهێنەر ناتوانێت داهێنەر بێت. ئەوەی ژینگەی سروشتی و کۆمەڵایەتی

لە قەناعەکی مەژوویی دیاریکراودا دابینی دەکات و ئەو ململانێ و گۆڕانکارییانەی کە یاوەریی دەکەن و وە ئەو هۆکارانەی پەیوەستن بە گەشەپێدانی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان بنەمان بۆ داهێنان لە هەر بوارێکدا. هەروەها داهێنان بە نموونە لە وێنەکێشان، ڕۆمان، یان مۆسیقا کاری پڕ زەحمەت لە مرۆڤ دەخوازێت کە ڕەنگە چەندین ساڵ بخایەنێت. داهێنان لەناکاو ڕوونادات وەک هەندێ کەس وای دەبینن وەک ئەوەی کەشەی ئیلهام، سرووش، یان بلیمەتی دوور لە واقیعی زیندووەوە بێت. بەڵکوو دوای لێکۆڵینەوەیەکی قووڵ و درێژخایەن دێت و پێویستی بە هەوڵ و تەقەللایەکی زۆر هەیە، چونکە هەر بەرهەمەکی داهێنەرانەی مەزن و کاریگەر و هەر بەرهەمەکی ئەدەبی نەمر، ئەوە لە داهێنەرەکە دەخوازێت کە ئەزموونەکانی پێش خۆی وەرگرێت و هەرسیان بکات و ئینجا گوزارشتیان بکات. ئەمەش وا لە مێشکی داهێنەر دەکات کە تووشی ململانێیەکی ناوخۆیی بێت و لەم ڕێگەیەشەوە بە تەواوی سەرقاڵی بەرهەمەکەی دەبێت.

بنەمای ماتریاڵیستی بۆ داهێنان، مێشکی مرۆڤ کە ئاڵۆزترین مێشکی سەر ڕووی زەوییە دەکات بە جەوهەری خۆی. ئەوەشی وا لە مرۆڤ دەکات بتوانێت داهێنان بکات و هونەر و ئەدەب بەرهەم بهێنێت ئەو ژینگە کۆمەڵایەتییە گونجاوەیە کە دەبێت لەبەردەستدا بێت. ئەگەر دەرفەت بە کەسێکی دیاریکراو و هەروەها هەلومەرج و پەروەردەی گونجاو لە تەمەنی منداڵییەوە بۆ دابین بکرێت، بە نموونە هاندەری بێت لە بواری ئەدەب و هونەردا، ئەوا چینی ژێرەوەی مێشک کە بەرپرسە لەم جۆرە چالاکییە لای کەسی داهێنەر چالاکتر دەبێت و ژمارەی خانە دەمارەکانی ئەم بوارە زیاتر دەبن بەبەراورد بەو کەسانەی کە لەسەر ئاستی ئەدەبی و هونەریدا سەرقاڵی داهێنان نین. توێژینەوەکان ئەوەش پشتڕاست دەکەنەوە و دەڵێن ئەو جەگایانەی بە پلەی یەکەم مامەڵە لەگەڵ سۆز و هەستەکاندا دەکەن، یەکێکە لە جیاکەرەوە گرنگەکانی بەرهەمە هونەری و ئەدەبییەکان. بەڵام سەبارەت بە زانایانی فیزیا و بیرکاری و لقە زانستییەکانی تر، ئەو ناوچانەی چینی خوارەوەی مێشکیان بەرپرسن لە بیرکردنەوەی لۆژیکی، کە زیاتر لێکهەڵپێکرانی دەماریان هەیە لە چاو ئەوانی تر. بەم شێوەیە دەتوانین بڵێین داهێنان لە ئەدەب و هونەردا لە ڕێگەی نەخۆشیی مێشک یان دەروونەوە نایەتە دی و هەروەها جۆرێک نییە لە ئیلهام و ناوازەیی دوور لەو هەلومەرجە بابەتییانەی کە دەوری خوڵقێنەرەکەیان داوە و هەروەها دەرئەنجامی بەرزبوونەوەی غەریزەی سێکسی سەرکوتکراویش نییە، بەڵکو داهێنان لە جەوهەری خۆیدا دەرئەنجامی کارلێکی ژمارەیەکی زۆر لەو هۆکارانەی ناو ئەو ژینگەیەی مرۆڤە کە تێیدا دەژی و ناو مێشکی ئەو مرۆڤەیە کە

بەرهەمێک بەرهەم دەنێت.
تێبینی : ئەم وتارە لە کۆڕبەندی دووشەممەی مەعریفی لە ٢٨ ی شوباتی ٢٠٢٢ پێشکەش کراوە.

سەرچاوە : التصور المادي للابداع في الادب و الفن، بقلم احمد مرزوک، موقع منظمة البديل الشيوعي في العراق https://www.albadeel-alsheoi.org/ar/?p=7151

هۆکاری پشت نەنووسینی مەزهەب و نەتەوە لە سەرژمێریی عێراق: مەترسییەکانی سەر کورد و سونە.. شێرکۆ کرمانج

عێراق وڵاتێکە کە کەمترین سەرژمێریی لێ کراوە بەڵام هەرکاتێک کرابێت، زۆرترین گەمە لەگەڵ زانیارییەکان کراوە و بە مەبەستی سیاسی و ئایدیۆلۆجی بەکارهاتووە. ئەم سەرژمێرییەی ئەمجارەی ٢٠٢٤، گوایە ناسیاسییە و زانیارییەکان بۆ پلاندانان بۆ گەشەی ئابووری و کۆمەڵایەتی بەکاردێن، بەڵام من پێموایە ئەمجارە زۆر لە جارانی پێشووتر، مەرامی سیاسی و ئایدیۆلۆجی و مەزهەبیی و نەتەوەیی لە پشتە. لەم کورتەبابەتە، بە خێرایی هۆکارەکانی دانەنانی پرسیاری نەتەوە و مەزهەب دەخەمەڕوو، لەویشەوە بۆمان دەردەکەوێت کە چەندە پلانی سیاسیی و مەزهەبگەرا لە پشت ئەم سەرژمێرییەوەن. هاوکات مەترسییەکانی سەر کورد لە بوون لە عێراق-دا گفتوگۆ دەکەم.
سەرەتا با باسی ئەوە بکەین کە بۆچی مەزهەب لە فۆرمی سەرژمێرییەکەدا نەنووسراوە؟ بۆ تێگەیشتن لەمە دەبێت بزانین کە لە سەد ساڵی ڕابردوودا چ گۆڕانکارییەک بەسەر دیموگرافیای شیعە لە عێراق-دا هاتووە.
یەکەمین سەرژمێریی لە عێراق لە ١٩٢٧ کراوە، بەڵام زانیارییەکانی ورد نەبوون و پرسیاری نەتەوە نەکراوە، بەڵام دین و مەزهەب هەژمار کراون. هەر چۆنێک بووبێت، زنیارییەکان هەندێک ئاماژە نیشان

دەدەن. بۆ نموونە، لەو سەروبەندەدا کەی دانیشتوانی بەغدا ٢٥٠ هەزار کەس بووە، لەو ژمارەیە سوننەکان ١٣٠ هەزار کەس بوون (بە ڕێژەی ٥٢٪)؛ شیعەکان ٥٤ هەزار کەس بوون (بەڕێژەی نزیک لە ٢٢٪)، جووەکان ٥٠ هەزار کەسێک بوون (بەڕێژەی ٢٠٪). دیارە بەشێکی زۆر لە شیعەکان کوردە-فەیلییەکان بوون، واتە شیعەی عەرەب هەر ئێجگار کەم بووە (تەماشای وێنەی هاوپێچ بکەن).

بابزانین لە سەد ساڵی ڕابردوو ئەم ڕێژەیە چی بەسەر دێت. لە ١٩٥٧، ژمارەی دانیشتوانی بەغدا لە ٢٥٠ هەزارەوە لە ١٩٢٧ بەهۆی کۆچ لە دێهات و شارەکانەوە چواربار زیاد دەکات بۆ نزیکەی ٨٠٠ هەزار. ئەمەش زیادبوونی ژمارەی شیعەکانی لە بەغدا لێ دەکەوێتەوە. ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە ڕێژەی شیعە لە ٢٢٪ بۆ نزیکەی ٥٠٪ زیاد بکات (تەماشای کتێبەکەم "شوناسی عێراق" بکە، ل. ١٧٧). وەک ئاگادارن شەڕی شیعە-سوننە لە ساڵانی ٢٠٠٣ تاوەکوو ٢٠٠٨ بووە مایەی دەرپەڕاندنی ژمارەیەکی زۆر لە سوننەکان لە عێراق بەگشتی و لە بەغدا بەتایبەتی. بۆیە وەک لە ئەنجامی هەڵبژاردنی پارێزگاکان لە عێراق لە ٢٠٠٩ دەردەکەوێت چیدیکە بەغدا شارێکی زۆرینە سوننە نییە بەڵکوو شارێکی شیعەنشینە، بەزۆرینەیەکی ڕەها. لیستە سوننییەکان بەسەریەکەوە تەنیا ١٦٪ ی کورسییەکانی بەغدا-یان بردەوە، لە بەرابەردا لیستە شیعییەکان ٧٠٪ ی کورسییەکانی بەغدا-یان مسۆگەرکرد. لە دوا هەڵبژاردن بۆ پەرلەمانی عێراق لە ٢٠٢١، هەر دوو لیستی سوننە، عەزم و تەقەدوم، بەسەریەکەوە ١٧٪ دەنگەکانی بەغدایان بردەوە و شیعەکانیش زیاتر لە ٨٢٪. هەموو ئەمانە کەم تا زۆر ئاماژەن کە ڕێژەی شیعە لە بەغدا لە سەد ساڵی ڕابردوو لە نزیک لە ٢٠٪ ەوە بۆ زیاتر لە ٨٠٪ بەرزبۆتەوە. ئەمەش ڕێژەیەکی ئێجگار زۆرە، واتە بەغدا لە شارێکی سوننەنشینەوە بووە بە شارێکی شیعە. هەر کەسێک بەغدای لە چەند ساڵی ڕابردوو دیبێت، بە ڕوونی هەست بەوە دەکات. من خۆم ئەمساڵ دوو جار سەردانی بەغدا-م کرد.

لێرەوە دەزانین کە بۆچی پرسیاری مەزهەب لە فۆرمی دوا سەرژمێریی لە عێراق دەرهێنرا، چونکە ئەگەر پرسیاری مەزهەب کرابا ئەوە ژمارە و ڕێژەی سوننە هەم لە عێراق هەم لە بەغدا دەردەخست کە چەندە کەمی کردووە. ئەمەش دەنگدانەوەی زۆری لێ دەکەوتەوە نەک هەر لە ناو عێراق بەڵکوو لە دنیای عەرەبی و ئیسلامیش. سوننەکان لە هەر کوێیەک بن دەیان پرسی "بەغدای هاڕونە ڕەشید"، واتە بەغدای سوننەکان، بە وای بەسەر هات. ئەوە بەجگە لەوەی کە زانیارییەکان نیشانی دەداین کە چۆن شار و پارێزگا سوننەکان بەشیعەکراون، چۆن بەسرە لە سوننە خاڵی کراوە، چۆن سامەڕا و تەلعەفەر بەتەواوی بە شیعەکراون ئامادەیی بۆ بەپارێزگاربوونیان دەکرێت، واتە پرۆسەی تەشیع لە

عێراق دەردەکەوت. هاوکات، ئەگەر داتاکان یارییان لەگەڵدا بکرێت، کە من ئەوە بە ئەگەرێک دەزانم، ئەوە لە غیابی نەتەوە و مەزهەب بەدیارناکەوێت کە بە قازانجی کێ گەمەکە کراوە. بە دوو وشە، مەزهەب نەنووسرا تاوەکوو پڕۆسەی بەشیعەکردنی عێراق بشاردرێتەوە.
بە دەرکەوتنی ژمارە و ڕێژەی کوردیش ئەمە هەر ڕاستە. ڕێژەی کورد لە عێراق لە ڕۆژی دامەزراندنی ئەو دەوڵەتە لە کەمبوونەوەدایە. لە یەکەم سەرژمێریی باوەڕپێکرا لە عێراق-دا، بەپێی سەرچاوەکان دەردەکەوێت، ڕێژەی کورد لە عێراق ساڵ بە ساڵ کەم دەکات. لە ١٩٤٧ ڕێژەکە زیاتر لە ٢٨٪ بووە، تا ١٩٨٧ بۆ کەمتر لە ٢٢٪ دابەزیوە. لە ١٩٩٧ ڕێژەکە کەم دەبێتەوە بۆ کەمتر لە ٢٠٪. لە دوای ٢٠٠٣، تا ماوەیەک بودجەی هەرێمی کوردستان بە ١٧٪ دیاری دەکرا، لەسەر ئەو بنەمایەی کە ڕێژەی دانیشتوانی هەرێم بە بەراورد بە عێراق لەو دەوروبەرەیە. ئەگەر کوردەکانی دەرەوەی هەرێمیش هەژمار بکەین ڕێژەکە دەگاتەوە نزیکەی ٢٠٪ ــەکە. واتە لە ١٩٤٧ بۆ ٢٠٠٣ کورد لە عێراق بۆ ڕێژەی ٨٪ کەمی کردووە، ئەوەش مانای ئەوەیە کە بەردەوام ڕێژەی کورد لە عێراق لە دابەزیندایە.
نازانم بەڵام خۆشبەختانە یان بەدبەختانە، لە دوای دامەزراندنی هەرێمی کوردستان لە ١٩٩١، دۆخی خەڵکی کوردستان و ئاستی ڕۆشنبیریی و پەروەردە و خوێندنی کوردستانییان بە بەراورد بە ناوچەکانی دیکەی عەرەبی عێراق زۆر باشتر و بەرزترە. هیچ شتێک ئەوە نەسلمێنێت، ڕێژەی گەشەی دانیشتوان، کەمیی ژمارەی منداڵ، ئەوە دەسەلمێنێت. هەر کۆمەڵگەیەک پێشکەوتوو بوو، خێزان بچووکتر دەبێتەوە چونکە ژمارەی منداڵ کەم دەبێتەوە. ئەمە لە کوردستان بە بەبەراورد لەگەڵ عێراق بە زەقی ڕوویداوە. بۆیە ڕێژەی عەرەب بەردەوام لە زیادبوون و کورد لە کەمبوونە. بەپێی ئامارەکانی وەزارەتی پلاندانانی عێراق لە 2017 دا ژمارەی دانیشتوان لە عێراق بۆتە 37 ملیۆن، کە تەنیا 5 ملیۆن و 755 هەزار و کەسیان لە هەرێمی کوردستان دادەنیشن. واتە ڕێژەی دانیشتوانی هەرێم لە ١٧٪ لە ٢٠٠٣ بۆ ١٥.٥٪ دابەزیوە لە ٢٠١٧ دا. لەم سەرژمێرییەدا، من مەزەندە دەکەم، کە ڕێژەی دانیشتوانی هەرێم بۆ دەوروبەری ١٣٪ لە دانیشتوانی عێراق دابەزێت.
بگەڕێینەوە بۆ پرسیارە سەرەکییەکەمان، بۆ بەکسی نەتەوە لە فۆرمی سەرژمێریی لادرا. من پێموایە هۆکارەکەی بۆ ئەم خاڵانە دەگەڕێتەوە:
یەکەم، ئەگەر نەتەوە لە فۆرمەکاندا بنووسرایە، ئەوە هەموو کوردێک دەیزانی کە نزیکەی ملیۆنێک عەرەب لە هەرێمی کوردستان-دا نیشتەجێن کە ترس و دڵەڕاوکێیەکی جددی دروست دەکرد لەسەر ئاراستەکانی هەرێم لە دواڕۆژدا، جا چ لە پەیوەند بە هەڵبژاردنی پارێزگاکان بێت، هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان بێت، ڕاپرسی بێت لە هەرێم بۆ

سەربەخۆیی یان هەر پرسێکی دیکە.
دووەم، عێراقییەکان نایانەوێت کوردستانیان بزانن کە ئەو ملیۆن عەرەبە، کە ڕێژانە لە زیادبووندایە، لە دواڕۆژدا لە هەر ڕاپرسییەک بۆ هەموارکردنی دەستووری عێراقی لەوانەیە ئاراستەی دەنگدان لە پارێزگاکانی هەرێم (هەڵەبجە، سلێمانی، هەولێر، دهۆک) بگۆڕێت بۆ قازانجی شیعە و سوننە، واتە عەرەب لە عێراق-دا. لەبیرتان نەچێت بۆ هەموارکردنی دەستووری عێراق ئەگەر سێ پارێزگا بە پێچەوانەی هەموارکردنەکە دەنگ بدەن ئەوە هەموارکردنەکە ڕەت دەکرێتەوە. بە زیادبوونی ڕێژەی عەرەب لە هەرێمی کوردستان لە دواڕۆژدا ئەم ئەگەرە دەڕەتگێڕێ، ئەمەش نەبێت سبەی.
سێیەم، عێراقییەکان نایانەوێت خەڵکی کوردستان بزانن کە نزیکەی ٦٠٠ هەزار عەرەب تەنیا لە ٢٠٠٣ ــەوە تا ئێستا لە کەرکووک و دەوروبەری نیشتەجێ کراون. ئێستا ئەو ژمارەیە لای زۆر کەس زانراوە بەڵام بە فەرمیبوون و بۆ دەرخستنی لەلایەن دامەزراوەیەکی فەرمییەوە دەنگە کاردانەوەی زیاتری لە دروست دەبوو، بۆیە نەیانویست خانەی نەتەوە لە فەرمی سەرژمێرییەکەدا هەبێت.
چوارەم، خانەی نەتەوە هەبا، دوای دەرچوونی ئەنجامەکان دەردەکەوت کە ڕێژەی کورد لە عێراق لە ماوەی سەد ساڵی ڕابردوو لە ٢٨٪ وە کەمبۆتەوە بۆ نزیکەی ١٣٪، واتە لە نیوە زیاتر کەمی کردووە. ئەمەش وای دەکرد کە ترسێکی گەورە لەناو کوردستانیان دروست بکات، بەوەی مانەوەیان لەناو عێراق-دا مایەپووچە و ئەگەرەکانی لاوازبوونی پێگەی کوردستانیان دەنەتەگێڕێ، کە ئاماژەکانی بە زەقی لەم ساڵانەی دوایدا دەرکەوتووە.
پێنجەم، کەمبوونی ژمارە و ڕێژەی کوردستانیان لە عێراق-دا، دوو بەرئەنجامی ئەجگار ترسناکی دیکەی لە دەکەوێتەوە، لەوانەی پێشووتر ترسناکتر، کە خۆیان لە کەمبوونەوەی بودجەی تەرخانکرا و بە هەرێم و داکشانی ژمارەی کورسییە تەرخانکراوەکان بە پارێزگا کوردستانییەکان دەبینێتەوە.
با زیاتر لەم پرسە ڕوونین، لە خولی یەکەمی پەرلەمانی عێراق لە 2005، کوردستانیان ٥٨ کورسیان لە ٢٧٠ کورسی تەرخان کراو بە عێراق بردەوە (واتە، ڕێژەی کورسی براوە زیاتر لە ٢١٪ بوو). لە خولی دووەم لە 2010 سەرەڕای زیادکردنی کورسییەکان بۆ 325، کەچی ژمارەی کورسییە براوەکانی کوردستانیان بووە 57 (واتە، ڕێژەی کورسی براوە کەمی کرد بۆ ١٧.٥٪). لە 2014 لە کۆی 328 کورسی، کورد 61 کورسی مسۆگەر کردووە (واتە، ڕێژەی کورسی براوە تۆزێک زیادی کرد بۆ ١٨.٥٪). لە هەڵبژاردنەکانی ٢٠١٨دا، کورد لە ٣٢٩ کورسی ٥٦ کورسی بەدەستهێناوە (واتە ڕێژەکە ئەمجارە کەمی کردووە و دابەزیوە بۆ

١٧٪). لە دوایین هەڵبژاردندا لە ٢٠٢١، ژمارەی کورسی کوردستانیان زیادی کرد بۆ ٥٨ کورسی (واتە ڕێژەکە تۆزێک زیادی کردووە بۆ ١٧.٥٪). بەگشتی، ئەم زانیارییانە پێمان دەڵێن کە ڕێژە و ژمارەی کورسییەکانی کوردستانیان لە ٢٠ ساڵی ڕابردوودا گۆڕانکارییەکی ئەوتۆی بەسەردا نەهاتووە، ئەوە نەبێت کە کورد لە بچووکردنەوەی بازنە لە عێراق وەک یەک بازنە بۆ هەر پارێزگایەک یەک بازنە زەرەرمەند بووە و ڕێژەی کورسییەکان لە ٢١٪ بۆ ١٧-١٨٪ دابەزیوە.

بەڵام، دوای دەرچوونی ئەنجامەکانی ئەم سەرژمێرییە، لەبەر ئەوەی ژمارەی دانیشتوان لە پارێزگا عەرەبنشینەکان بە بەراورد بە پارێزگا کوردنشینەکان زۆر زیاد دەکات، ئەوە لێرە بەدواوە ڕێژەی کورسییەکانی کوردستانیان ئەگەری هەیە دابەزێت بۆ کەمتر لە ١٥٪. ترسی گەورەکەش ئەوەیە کە بەپێی دەستووری عێراقی دەبێت بۆ هەر ١٠٠ هەزار کەس نوێنەرێک هەبێت لە پەرلەمان، بۆیە ژمارەی کورسییەکانیش زیاد دەکرێت، لە ٣٢٩ وە بۆ نزیکەی ٤٦٠ کورسی، ئەوە ئەگەر ژمارەی دانیشتوان بگاتە ٤٦ ملیۆن. ئەوکات، لەبەر ئەوەی کە ژمارەی کورد بە بەراورد بە عەرەب کەمی کردووە نەک زیاد ئەوە ژمارەی کورسییەکانی پەرلەمانیش کە لە هەڵبژاردنەکاندا دەیباتە زۆر کەمتر دەبێت، بەمەش هەندەی دیکە پێگەی کوردستانیان لە عێراق-دا لاواز دەبێت.

بەڵام ئەوەی من زێندەقم لێی چووە، ئەوەیە کە تا ئەو ڕادەی من ئاگادارم، ئەوانەی پێشبینی ژمارەی دانیشتوانی عێراق دەکەن، هەموویان پێیان وایە لە ٢٠٥٠ ژمارەی دانیشتوانی عێراق خۆی لە ٨٠ ملیۆن دەدات. لەو ڕێژەیە بەپێی ڕێژەی منداڵبوون لە نێو کورد و عەرەب، پێشبینی دەکرێت کە ڕێژەی کورد بۆ ٧٪ لە عێراق دابەزێت. ئەوەش پێگەی کورد نەک لاواز دەکات بەڵکوو هەر نایهێڵێت.

ئەم پێشهاتانە پێویستی بە قسەی زۆر و بیرکردنەوەی گەورە و ستراتیجیی هەیە. بەڵام من یەک شت دەزانم و دەڵێم، ئەمە وەک کوردستانیان هیچ چارەسەرێکمان نییە لە عێراق بەجگە لە جیابوونەوە، سەربەخۆیی، ئەگینا بۆ ٢٥ ساڵی دیکە کورد لە هەولێر و سلێمانی و دهۆکیش دەبێت بە کەمینە. بەکورتی، کورد یان خنکان یان جیابوونەوەی لە پێشە. خۆ ئەگەر سەربەخۆیی لەم قۆناغەدا زەحمەت، یان ئەگەرەکانی کەمە، ئەوە دەبێت کوردستانیان دوو شت بکەن، دەوڵەتئاسایەک لە ناو عێراق-دا بۆ کوردستانیان دروست بکەن، واتە هەرێم ببێت بە قەوارەیەک هاوشێوەی هەرێمی کیوبێک لە کەنەدا، تاوەکوو وەک ئەوان سیاسەتی خۆپاراستن لە هەڕەشە و ترس و هەژموونی هەرێمە ئینگلیزیزمانەکان پەیڕەو بکەن. هاوشێوەی کیوبێک، کوردستانیان دەبێت سیاسەتی پاراستنی زمان، سنووری هەرێم (دوای

گەڕانەوەی ناوچە دابەڕێنراوەکان)، کولتوور، مێژوو، دابونەریتی خۆیان بپارێزن، ئەگینا لەناودەچن.

بەکورتی، هەرێمی کوردستان یان دەبێت سەروەر و سەربەخۆ و ئازاد بێت یان سیاسەتی بەکیوبیککردنی کوردستان لە عێراق پێیەوە بکات.

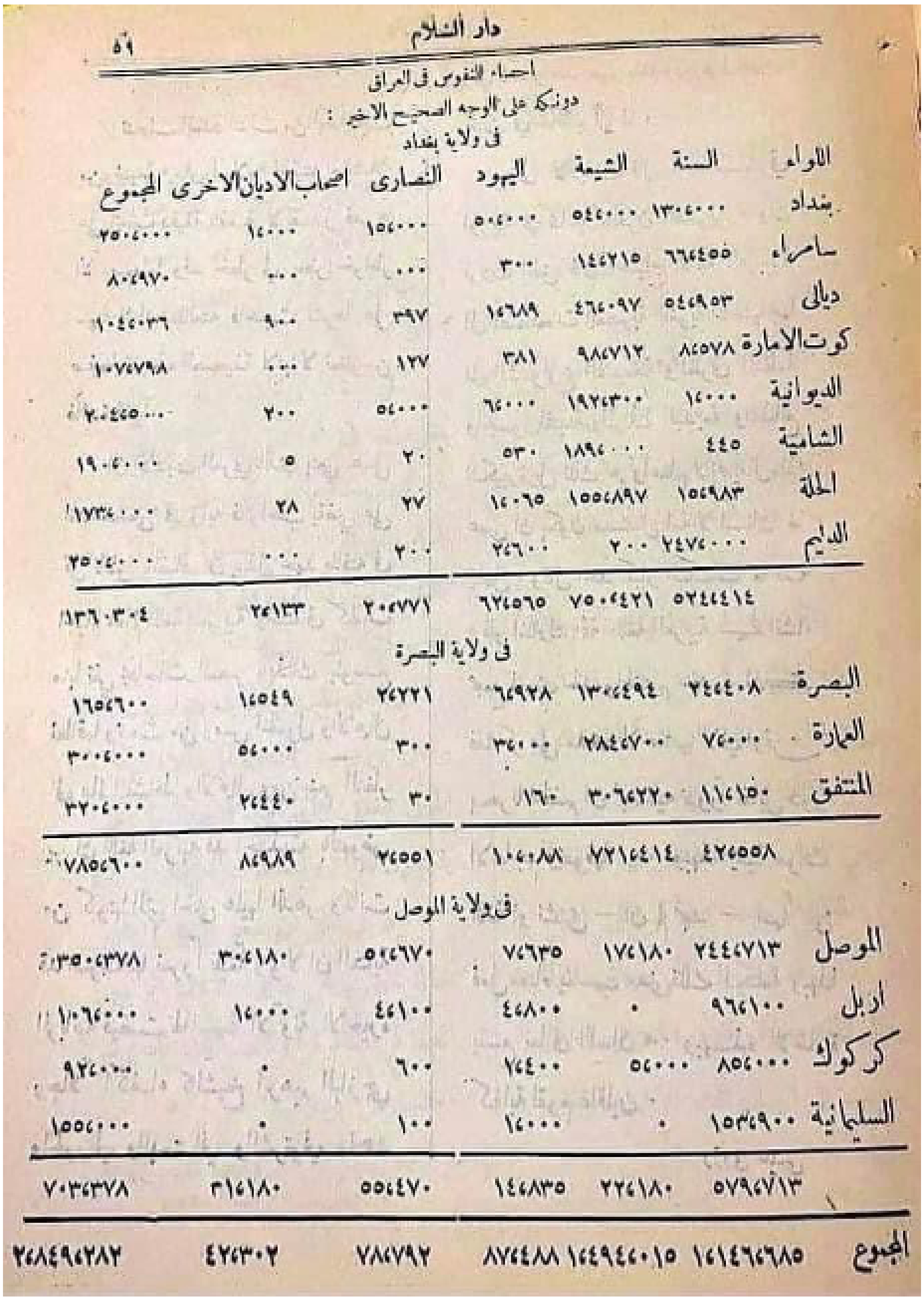

احصاء النفوس في العراق

دونكه على الوجه الصحيح الاخير :

في ولاية بغداد

اللواء	السنة	الشيعة	اليهود	النصارى	اصحاب الاديان الاخرى	المجموع
بغداد	١٣٠،٠٠٠	٥٤،٠٠٠	٥٠،٠٠٠	١٥،٠٠٠	١،٠٠٠	٢٥٠،٠٠٠
سامراء	٦٦،٤٥٥	١٤،٢١٥	٣٠٠	٠٠٠	٠٠٠	٨٠،٩٧٠
ديالى	٥٤،٩٥٣	٤٦،٠٩٧	١،٦٨٩	٣٩٧	٩٠٠	١٠٤،٠٣٦
كوت الامارة	٨،٥٧٨	٩٨،٧١٢	٣٨١	١٢٧	٠٠٠	١٠٧،٧٩٨
الديوانية	١،٠٠٠	١٩٧،٣٠٠	٦،٠٠٠	٥،٠٠٠	٢٠٠	٢٠٤،٥٠٠
الشامية	٤٤٥	١٨٩،٠٠٠	٥٣٠	٢٠	٥	١٩٠،٠٠٠
الحلة	١٥،٩٨٣	١٥٥،٨٩٧	١،٠٦٥	٢٧	٢٨	١٧٣،٠٠٠
الدليم	٢٤٧،٠٠٠	٢٠٠	٢،٦٠٠	٢٠٠	٠٠٠	٢٥٠،٠٠٠
	٥٢٤،٤١٤	٧٥٠،٤٢١	٦٢،٥٦٥	٢٠،٧٧١	٢،١٣٣	١٣٦٠،٣٠٤
في ولاية البصرة						
البصرة	٢٤،٤٠٨	١٣٠،٤٩٤	٦،٩٢٨	٢،٧٢١	١،٥٤٩	١٦٥،٦٠٠
العمارة	٧،٠٠٠	٢٨٤،٧٠٠	٣،٠٠٠	٣٠٠	٥،٠٠٠	٣٠٠،٠٠٠
المنتفق	١١،١٥٠	٣٠٦،٢٢٠	١٦٠	٣٠	٢،٤٤٠	٣٢٠،٠٠٠
	٤٢،٥٥٨	٧٢١،٤١٤	١٠،٠٨٨	٢،٥٥١	٨،٩٨٩	٧٨٥،٦٠٠
في ولاية الموصل						
الموصل	٢٤٤،٧١٣	١٧،١٨٠	٧،٦٣٥	٥٢،٦٧٠	٣٠،١٨٠	٣٥٠،٣٧٨
اربل	٩٦،١٠٠	•	٤،٨٠٠	٤،١٠٠	١،٠٠٠	١٠٦،٠٠٠
كركوك	٨٥،٠٠٠	٥،٠٠٠	٢،٤٠٠	٦٠٠	•	٩٢،٠٠٠
السليمانية	١٥٣،٩٠٠	•	١،٠٠٠	١٠٠	•	١٥٥،٠٠٠
	٥٧٩،٧١٣	٢٢،١٨٠	١٤،٨٣٥	٥٥،٤٧٠	٣١،١٨٠	٧٠٣،٣٧٨
المجموع	١،١٤٦،٦٨٥	١،٤٩٤،٠١٥	٨٧،٤٨٨	٧٨،٧٩٢	٤٢،٣٠٢	٢،٨٤٩،٢٨٢

سەرژمێری هەنگاوێك بۆ وێناكردنی واقیعی دیمۆگرافی.. حامی احمد علی

دابەشكردنی داهاتەكان بەشێوازێكی دادپەروەری بەسەر پارێزگاكاندا ڕەنگ بێت زەقترین دروشمی سەرژمێری بێت لە عێراق، بەڵام هەستیارترین ئاماژە لەپشت ئەم دروشمەوە ئەستوربونی ڕێگە نەتەوایەتی و ئاینیەكانە كە بەگونان لەدوای ئەنجامی ئەم سەرژمێریەوە ئاماژەكانی دەردەكەون و داواكاریە نەتەوەیی و ئاینی و سیاسی و ئابوریەكان لەسەر ڕێژەی یاسایی و واقیعی دیمۆگرافی ئەم سەرژمێریەوە دەستنیشان دەكرێن، یەكێك لەخاڵە لاوازەكانی دۆزی كورد بەدرێژایی مێژوو پشتی پێ بەستوە ڕووكردنە چەك و پشتكردنە كاغەز بوە كە ئەمەش دیسان دەبێتە قەناعەك و هەلێكی تری لەدەستچوو، لەهەموو سەردەمێكدا هێز و توانای سەربازی هیچ مەرج نەبوە بۆ سەرخستنی داواكاری نەتەوەیی، بەڵكو تەنها جێهێشتنی برینێكی قوڵی تربوە لەجەستەی زاماری نیشتماندا، ئامادەیی و كەدەنگی سەركردە سیاسیەكان و پشتكردن لەبەرژەوەندیە كەسیەكان هۆكارێك بوە بۆ بەرەو پێشچونی دۆزی كوردو چارەسەری ڕیشەیی كێشەی كورد كەدیسان ئەمیش هەرگیز بەرجەستە نەبوە، بەڵام بەداخەوە هەمیشەو تائەمڕۆش سیناریۆكان هەر چەندبارە دەبنەوە بەجۆرێك نەتوانراوە ئەو بەربەستە نهێنیە كەبەردەوام هۆكاربوە بۆ سەرنەكەوتن بشكێندرێت، هەربۆیەش لەقۆناغە یەك لەدوایەكەكانی شۆڕشی كورد لەئاستی باڵادا دەڵاویین، سەرژمێریش یەكێكی ترە لەو هەلە زێڕینانەی كەدەكرێت ببێتە بناغەیەكی یاسایی و دەستوری بۆ گەڕانەوەی ناوچە كێشە لەسەرەكان لەلایەكەوەو دیاركردنی سەنگی هەرێمی كوردستان لەڕووی ژمارەی دانیشتوانەوە لەلایەكی ترەوە، لەیاسای سەرژمێری ژمارە (32)ی ساڵی (2023) لەمادەی (11)دا هاتوە كەدە□□□ت دەبێت هەر (10) ساڵ جارێك پێویستە سەرژمێری گشتی ئەنجام بدرێت، هەر لەهەمان یاسادا لە مادەی (12)دا هاتوە ئەم سەرژمێریە هەموو ئەو عێراقیانە دەگرێتەوە كەلە دەرەوەی وڵات دەژین بە جۆرێك باڵوێزخانەكان و ئەو لایەنانەی كەبەرژەوەندی عێراق دەپارێزن یان هەر ڕێگایەكی تر كەوەزیری پلان دانان دەستنیشانی دەكات دەبێت بەئەركی خۆی هەڵسێت لەم بوارەدا، بەڵام بەداخەوە دەیڵێم كەكوردانی تاراوگە بەشداریەكی لەسەدا سەدیان لەم سەرژمێریەدا نیە، عێراق (27) ساڵ

لە بەشایی سەرژمێریدا مایەوە، کە دەتوانین بڵێین بە هەرێمی کوردستان (37) ساڵیش دەکات، لەکاتێکدا لەیاسای ئاماردا لەمادەی یانزەدا هاتوە کەدەبێت هەر(10) ساڵ جارێك سەرژمێری گشتی لەعێراق ئەنجام بدرێت، بەڵام بەچەند هۆکارو مەرامێکی سیاسیی و ئەمنی دواخراوە، ئەم سەرژمێریە لەعێراقدا بەدەیەمین سەرژمێری دادەنرێت و هەستیارترین و پڕبایەخترینیانە لەڕووی سیاسییەوە بۆ هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردنشینەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم، بەیەکێك لەپایەگرنگەکانی شۆڕشی ئەم سەدەیە دادەنرێت لەکاتێکدا داهاتوی جیهان و ناوخۆی ووڵاتان بەرەو کرانەوەیەکی مەزنی بواری تەکنەلۆژیای سەربازی هەنگاو دەنێت، شۆڕشی چەکداری و بزوتنەوە کلاسیکیەکانی شاخ و شەقام کەهیوایان بەلولەی تفەنگەکانیانەوە هەڵچنیوە ڕۆڵێکی کاریگەر و ئەرێنیان نەماوە، ئەو شۆڕشانەی بەئارایشتی زاراوەی فەلسەفیەکانی سەدەکانی ڕابوردوو پەیڕەو پڕۆگرامەکانیان دەنوسنەوە بەرەوپوکانەوەو لەناوچون دەچن، تائەم ساتەوەختە بەرهەمێکی ئەوتۆی لێ نابینین، بەداخەوە لەکاتێکدا دەرفەتێکی زۆر کەم ماوە لەبەردەم ئەم پرۆسە نیشتمانی و گرنگەدا هیچ هاندان و هەوڵێکی شایستە لەم بوارەدا بەدی ناکەین، ساتی نوسینی ئەم ووتارە بەبەندەش هەر درەنگ بوو، بەڵام دەبوو هەر قسەیەکمان هەبێت، چونکە ماوەیەکی کەم بەسەر هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی کوردستاندا تێپەڕیوە و بینیمان داهاتێکی خەیاڵی بە بانگەشە خەرج کرا، دەگرانین لەساتە مێژووی و نیشتمانیەکاندا کەس خۆی بەخاوەنی پرۆسە چارەنوس سازەکان ناکات و ئامادە نیە بەتەنها پۆستەرێك لەمیدیاو شوێنە گشتیەکاندا بەشداری ئەم ڕووداوە مێژوویە بکات.

دیارترین ئەو ئاماژانەی لەناو پرۆسەی سەرژمێریدا چرای بەرپێی سیستەمی حکومڕانین بریتین لەهەلی کارو بێکاری و ئاستی بڕوانامەو نەخوێندەواری و چاودێری کۆمەڵایەتی و کەرتی کشتوکاڵ و کەرتی تەندروستی و دەستنیشانکردنی ڕێژەی نیوەی تەمەن و ڕێژەی کەم ئەندامی و گەشەی ئابوری و بازرگانی و دەسهاتی تاك و ئاستی وەبەرهێنان و کۆچی بەلێشاوی هاوڵاتیانی کوردو بێکاری لە ووڵاتدا، ئەم سەرژمێریە دەکرێت ببێتە پڕۆژەیەکی گشتگیر بۆ بەرچاو ڕوونی دەزگا حکومی ناحکومیەکان لە ووڵاتدا، هەروەها وەرچەرخانێکی مەزنی بەخۆداچونەوەی سەکتەرەکانی خزمەتگوزاری و ئاستی وەبەرهێنان و دیاریکردنی شوێنی عێراقە لە پێوەرە نێودەوڵەتیەکاندا، فاکتەری سەرەکی شکستی کورد هەمیشە ئەوە بووە کە بەرامبەرەکانمان هەمیشە لەڕووی سیاسییەوە مەغرورنەبون و پاڵپشت بە یاساو ڕێنماییە دەستوریەکان هەڵسوکەوتیان کردوەو بارودۆخی هەرێمی و ناوخۆیی و

نێوودەوڵتیان ل□ بەرچاوگرتوە، نەبوونی ئامار و داتاکان هەمیشە لەمپەر بوەو بۆ ڕێکەوتنە سیاسیی و ئابوریەکان، بەغیابی ئامارێکی ووردو گشتگیر سەرجەم سێکتەرەکان لەڕەوڕەوەی پێشکەوتن دا بڕاون، چونکە زانکۆکان و ناوەندە ئەکادیمیەکان بەتوێژینەوەکانیان ناتوانن ئەنجامێکی یەکلاکەرەوە بەبێ بونی ئامارێکی وورد فەراهەم بکەن.

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ڕەچەڵەکی ووشەی ئامار لە زمانی لاتینیەوە بەمانای (دەوڵەتی سیاسی) دێت، واتە بەو مانایەی یەکەم هەنگاو کەدەوڵەت دەبێت گرنگی پ□ ب□دات کۆکردنەوە و شیکردنەوەی زانیاریەکانە، لێرەوە تێدەگەین چەمکی ئامار چەندە لەڕوی ئابوریەوە گرنگە دوو هێندە لەڕووی سیاسیەکەیەوە قوڵتر ڕەگ لەناوەندی بڕیاردا دەچەقێنێت بەتایبەت لە سیستەمی حکومڕانی دەوڵەتێکی وەك عێراق، هۆشیاری تاکی کوردیش بەشێکی زۆری ئەم شکستەی بەردەکەوێت و رەِنگ بێت پەرچەکرداری برینداری کەسایەتی کوردو ستەم و نادادی کۆمەڵایەتی ناوخۆیی بێت بەهۆی دەسەڵاتی سیاسیەوە کەبوەتە دەرفەتێکی زێڕین بۆ نەیارەکان و بەشێکی بەرچاوی هاوڵاتیانی کوردستان لەپرۆسە نیشتمانیەکاندا بەشداری نەکەن بەپێچەوانەشە نەیارەکانمان توانیویانە هێزی خۆیان لەڕووی یاساییەوە سەقامگیربکەن و ئێمەش نائومێد بکەن.

گفتوگۆ لەگەڵ ئارام خەلیفانی.. هەڤپیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

ئارام خەلیفانی: ئەو شێوازەی خوێندن لە هەرێمی کوردستان بەکاری دەهێنن باشترین شێواز و سیستەمی پەروەردەیە

ئارام خەلیفانی: زۆر نووسەر و پسپۆری بەتوانا و لێھاتوومان هەن کە دەتوانن گەشە ب□ پەروەردە و فێرکردن بدەن

ئارام خەلیفانی: وەرگێڕان و نوسینەکانم هەم بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزیە و هەمیش پەروەردەیە

نووسەری بواری پەروەردە مامۆستا ئارام محەمەد عومەر ئەحمەد ناسراو بە(ئارام خەلیفانی) یەکێکە لەو نووسەرانەی کە لەرێگەی نووسینەکانییەوە خزمەتێکی بەرچاوی پەروەردە و فێرکردنی کردوە

بەتایبەتی لە بەشی فەربوونی زمانی ئینگلیزی دا.. ئەو دەرچووی بەشی زمانی کوردی فاکەلتی ئادابە لە زانکۆی سۆران تائێستا (10) کتێبی لەسەر پەروەردە و فەربوونی زمانی ئینگلیزی بەچاپ گەیاندووە.لەنزیکەوە بەچەند پرسیارێك بەسەرمان کردەوە:

هەڤپیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

*ئەوە هۆکارانە چین کەوای لە تۆی کرد رووبکەیتە نووسین و وەرگێران؟

- هەستکردن بە کەم و کووڕی لە بواری پەروەردە و فێرکردن و هەژاری لە فەرهەنگی کوردی لەهەمان کات دا هەبوونی بەهرە و توانام لەم بوارەدا کە لای خودای گەورە تاوانبار نەبم لە بەکارنەهێنانی وە سوود گەیاندن بە نیشتیمانەکەم و نەتەوەکەم چونکە هەبوونی بەهرە و توانا لە کەسێك و بەکارنەهێنانی بە بەرژەوەندی گشتی وەك ژەهری مار وایە.
*نووسین و وەرگێرانەکانت زیاتر لە بواری فێرکردن وپەروەردەیە هەوڵ نەداوە، لەبوارەکانی تریش بنووسیت؟
- وەرگێڕان و نووسینەکانم هەم بە فەربوونی زمانی ئینگلیزیە و هەمیش پەروەردەیە و لەهەوڵدام لەبوارەکانیتریش بنووسم بەتایبەتی لە بواری گەشەپێدانی مرۆیی.چونکە مرۆڤی تێگەیشتوو و ڕۆشنبیر ئەوکەسەیە لەهەموو شتێك، شتێك بزانێت لەیەك شتیش هەموو شتێك بزانێت.
*چۆن دەڕوانیتە نووسەرانی بواری پەروەردەو فێرکردن لە کوردستان ئایا لەئاستی پێویست دان؟

- ئەوەی راستی بێت، لەهەموو کۆمەڵگایەك لایەنی ئەرێنی و نەرێنی هەیە لەو وڵاتەی ئێمەش بەهەمان شێوە زۆر نووسەر و پسپۆری بەتوانا و لێهاتوومان هەن کە دەتوانن گەشە بە پەروەردە و فێرکردن بدەن لە وڵات.. بەڵام بەداخەوە لەبەر نەبوونی لیژنەیەکی پاك و لێهاتوو لەوەزارەتی ڕۆشنبیری بە لێکۆڵینەوە لەدەرچوونی سەرچاوەکە یان نەگونجانی سەرچاوەکە زۆر نووسەرمان هەن دەنوسن خۆیان نازانن چیان نوسیوە (مەرج نیە ئەوەی دەنوسیت دەربڕی ناخی خۆی بێت) بۆیە ئێمە کاتمان دەوێت بۆ ئەوەی بگەینە ئاستی وڵاتانی پێشکەوتوو.
*شێوازی خوێندن و پەروەردە لە کوردستان گۆڕانکاری زۆری بەسەرداهاتووە ،وەکو مامۆستاو نووسەرێك، ئاستی خوێندن لە کوردستان لە ئێستا چۆن دەبینیت؟

▪ ئەو شێوازەی خوێندن لە هەرێمی کوردستان بەکاری دەهێنن باشترین شێواز و سیستەمی پەروەردەیە ، بەڵام بەداخەوە لەبەر نەبوونی دەرفەتی گونجاو و کاتی پێویست تەرخان نەکراوە وەك پێویست جێبەجێ ناکرێت لەئێستادا لە قوتابخانە ئەرکی مامۆستا لە قوتابی و بەڕێوەبەر گرانترە و هەبوونی مامۆستای ڕاهێنەر و لیژنەی دەرەکی بەپێویست نازانم بەڵکو سەرپەرشتیاری کارگێری و سەرپەرشتیاری پسپۆری بگۆڕێتەوە و خودی سەرپەرشتیاری کارگێری خول لەجیاتی مامۆستای ڕاهێنەر بکاتەوە لە قوتابخانەکە و هەموو سەرپەرشتیاران شارەزایان هەبێت لە میتۆدەکانی وانەوتنەوە.
*وەکو مامۆستایەك سیفتەکانی مامۆستای سەرکەوتووچین؟

▪ لە یەکێك لە کتێبەکانم کە تایبەتە بەمامۆستای سەرکەوتووە بەناوی (100 ئامۆزگاری بۆ مامۆستای سەرکەوتوو لە گشت قۆناغەکان دا) لەڕێگەی (15) خاڵەوە ئاماژەم بە مامۆستای سەرکەوتوو داوە کە بریتین لە:
1-هانی قوتابیەکەت بدە کاتێك کارێکی چاك ئەنجام دەدات، ڕێگای زیاتری بۆ ڕۆشن بکەوە.
2- ڕێزی قوتابییەکەت بگرە، ئەگەر دەتەوێت ڕێزی تۆ بگرێت.
3 -بە گفتوگۆ و دیالۆگ لەگەڵ قوتابی فێربکە، کاتێك پێویستیەکی هەبوو داوا لە تۆ بکات، تۆش بۆی جێبەجێ بکە.
4-هاوار بەسەر قوتابیدا مەکە و بەسەریدا هەڵمەشاخێ.
5- بە شتێك قوتابی مەترسێنە کە دەسەڵاتت بەسەردا نیە و ناتوانیت جێ بەجێی بکەیت.
6- هەمیشە کاری ئاسان ڕێگای ئاسان و پرسیاری ئاسان ئاڕاستەی قوتابیەکەت بکە، خۆت لە شتی ئاڵۆز و گران بە دوور بگرە.
7- ڕێگا بە هاتنە پێشەوەی یەکە یەکەی قوتابیەکان خۆش بکە، هیچ کامێکیان . پشتگوێ مەخە
8-هەمیشە رقت لە کردەوەی ناشرین ببێتەوە نەك کەسەکە خۆی.
9- بە خۆشترین ناو بانگی قوتابییەکەت بکە.
10-لێبوردەییت زۆر بێت و سنورێکی فراوان بە قوتابیەکەت دابین بکە، بۆ ئەوەی هەڵەکانی چاك بکاتەوە.
11- هەمیشە وا سەیری قوتابیەکەت بکە کە بە توانا و بەهێزە، بە گومانی خراپ سەیری مەکە .
12- قسەیەك بە قوتابیەکەت مەکە کە خۆت بە کردەوە نەت کردبێ، داوای فێربوونی شتێك لە قوتابی مەکە کە خۆت

نایزانی.

13- بەردەوام خۆشەویستی و گرنگی پێدانی خۆت بۆ قوتابیان دووبارە بکەوە.

14- هەرگیز پشت لە ئامۆژگاری قوتابیان مەکە، چونکە قوتابی لە ئاو زیاتر پێویستی بە ئامۆژگارییە.

15- بە سڵاو کردن و ڕووی خۆش یەکەم چرکەی ڕووبەڕووبوونەوەت لەگەڵ قوتابی دەست پێبکە.

ناوی کتێبە چاپکراوەکانی نووسەر مامۆستا ئارام محەمەد:

- (فەرهەنگی ئایلتس) چوار هەزار وشەی بنچینەیی بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی و دەرچوون لە تاقیکردنەوەی ئایلتس.
- کلیلی سەرکەوتنەکانت لە تاقیکردنەوەی ئایلتس.
- فەرهەنگی ئارام 3000 وشەی بنچینەیی بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی.
- فێربوونی زمانی ئینگلیزی بەبێ مامۆستا لەماوەی مانگێك دا.
- (100) ئامۆژگاری بۆ مامۆستای سەرکەوتوو.

. – (100)یاری بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی

- فێربوونی دووگمەکانی کیبۆردی کۆمپیوتەر.
- هونەری وەڵام دانەوە.
- دەنگەکانی زمانی ئینگلیزی.
- فەرهەنگی سەنتڕایزی قوتابخانە.

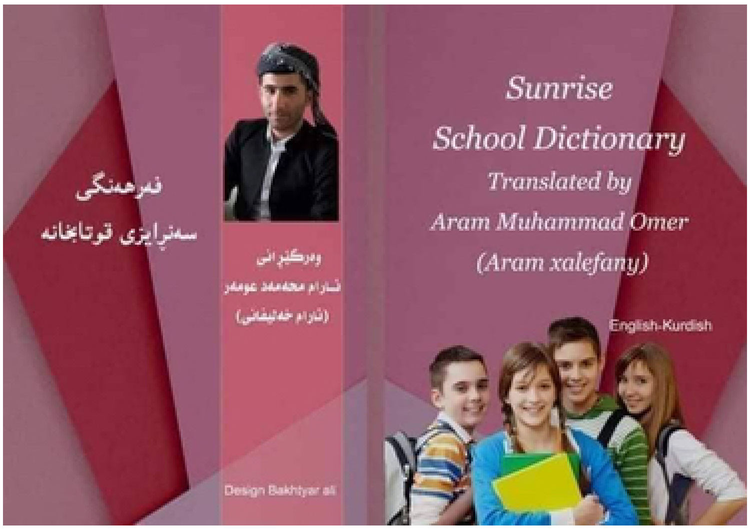

پەراوێزی هەشتەمینی تێکست.. نەژاد عزیز سورمێ

زۆر هەن دەگرین
بۆ ئەوەی بوار بدەن کەس فرمێسکیان ببینێ ..
نازم حیکمەت
لەشانۆگەریی (پیاوێکی سەیر)دا

ئەشکەنجەدان بە هەر دوو ڕووی جەستەیی و دەروونییەوە پێشینەیەکی دێرینی لە مێژوودا هەیە ، بۆ یەکەمین جار لەلایەك لە مێزوپۆتامیا بەتایبەتی پاش پێکەوەلکاندنی بە ئاگروئاسنی دەوڵەتێکە خاوەن شارستانییەکانی سۆمەری لەلایەن (سەرجۆنی ئەکەدی)یەوە، کە هەموو ئەوانەی ئەشکەنجەدەدان بیانگوتبایە لەل! لە میسری دێرینیش هەر بەوجۆرە بوو، لە کاتی بنیاتنانی ئەهرامەکانەوە بگرە، تا دەگاتە ململانێی توندی نێوان مەززەبەکانی پەرستن، لە نێوان یەکتاپەرست و ئەوانی تر.
گریگەکانیش ئەگەرچی ڕێگای ئازاردانیان لە یەکلاکردنەوەی کێشەکانیاندا پیادە کردووە، بەڵام دیسان وەکو پرەنسیپ و کولتوور، ئەشکەنجەدانیان بۆ مرۆڤ بە کارێکی نابەجێ و ناپەسند زانیوە، بەوەی مرۆڤی تێدا زەلیل دەبێ بۆیە پێیان وابووە ئەشکەنجەدان دەبێ تەنیا بۆ بێگانە و کۆیلان بێ!! لە چاخە مێژووییەکانیشدا هەندێ جۆرە ئەشکەنجەدانمان دیوە و بیستووە بەناوی وەرزشەوە بە بەرچاوی خەڵك جێبەجێ دەکرێ وەك تێکوەرانەی مرۆڤ و هەندێ لە گیانلەبەرانی لە وێنەی شێر و پڵنگ و گادا. لە پیادەکردنی ئەشکەنجەداندا وا دێتە بەرچاو جەللاد و بینەر بچنەوە ناو یەك ئەڵقە، جەللاد وەك (سادی)ـیەك کە حەز بە ئازاردانی بەرامبەر دەکا و بینەریش وەك (مازۆشی)ـیەك کە ئارەزووی خۆ ئازاردانە بە بینینی ئازاردانی کەسێکی تر! لەهەر خانەیەکیش دابنرێ ئەشکەنجەدان لە نەستی جەللاددا دەستەوەستانە لە چوونە ناو جوغزی دیالۆگ و تێگەیشتنی بەرامبەر؛ ڕق و داخ لە دڵی و کوێربوونی گرێ دەروونییەکانی دەردەبڕێ.. بەهەر بیانوو و پاساوێك بێت ئەشکەنجەدان کورت هێنانە لە دیتنی بەرامبەر وەك مرۆڤ، وەك ئادەمزاد.. کورت هێنانە لە بەرامبەر (خود)یش. کە خودیش لە جەستە ئاوا دەبێ، شتێك نامێنێ بەناوی مرۆڤ، ئەوەی دەشمێنێ لە درەختێکی وشکەوەبوو دەچێ لە

بەرامبەر باھۆزی مرۆڤبووندا خۆی ناگرێ. ئەوانەی لە یەکەم چرکەساتی یەکلاکردنەوەی کێشەکانیان بیر لە ئەشکەنجەدان دەکەنەوە ئینجا ھەر چەشنێکی بێ و لەھەر قاڵبێکدا بێ نەخۆشن و شایانی بەزەیی پێدا ھاتنەوەن و پێویستیان بە چارەسەری دەروونی ھەیە.

چیرۆک\ لەکەیەکی سوور..
نووسینی/ جەلال قادر

شیرینم لەناو ئەو (پاس)ە ناسی کە ھەفتەی جارێک یان مانگی جارێک لە زانکۆی بەغدا دەگەڕاینەوە بۆ شاری (کەرکووک).
ئەو ل□ بەشی زمانی عەرەبی دەیخوێند، منیش لە بەشی دەروونناسی.
لەناو پاسەکە چەندینجار ئاخافتنێکی کورت دەکەوتە نێوانمانەوە.
شیرینی کچێکی ئەندام وردیڵانەو چاو قڵەترێ و شەرمن بوو، ھەمیشە مڵپێچێکی رەساسی خەت سپی و ناوازەو نازداری لە گەردنی دەبەسەت.
منیش لاوێکی ڕەشتاڵەی نەختۆکەک پیس و چڵکن بووم. ماڵی شیرین لە گەڕەکی تەپە بوو، ماڵێ ئێمەش کەوتبووە ناو خانووە قوڕەکانی گەڕەکی شۆریجە، لە کۆڵانی ڕەشیدئاوا.
ئێوارەکیان لە بەغدا دەگەڕاینەوە، ڕۆژی پێنج شەمە بوو، ھێشتا خۆر ئاوا نەبووبوو. نزیک بە شارۆچکەی (خالس) پێدەچوو شوفێری ئۆتۆبوسەکەمان خەوی لێکەوتبێت، لەسەر جادە قیرتاوەکە لایدا و سووکانی لەدەست دەرچوو. پاسەکە کەوتە ناو دۆلێکەوە، زۆر بەی موسافرەکان سەروگوێڵاکیان شکاو بریندار بوون. منیش لووتم بەر کورسییەکەی بەردەمم کەوتو خوێنی ڵێبەربوو. ئاوڕێکم بۆ لای شیرین دایەوە، بینیم ئەو تەندرووستی باشە و خەمنی منیەتی. مڵپێچەکەی لە مڵی کردەوە خستیە سەر لووتم تا بەر لە خوێنڕژان بگرێت. لووتم ئاوسابوو، ئازارێکی زۆری ھەبوو، بەس لەشەرما دانم بەخۆمدا گرتبوو.
لەپاش پانزە خوولەکێک کە سەرجەم موسافرەکا ھەریەک لەلایەک و بەسەروڕووخساری زامارەوە بەسەر زەوی پاڵکەوتبووین. شوفێرەکە بە شەڵە شەڵ بەسەرماندا دەسووڕایاوە و دڵنەوایی دەداینەوە. گوێم ڵێبوو نەفەرێک دەیگووت : ئەلحەمدولا سەلامەتین...
وردە وردە گەشتیارو ئۆتۆمبیلەکانی خەتی ڕێگاوبان فریامان کەوتن.

ئەو ئۆتۆمبیلانەی بەرەو بەغدا دەچوون چەند بریندارو موسافرێکیان لەگەل خۆیان گواستەوە.
خۆرئاوابوو، دونیا تاریک داهات، بە بەدبەختی ئەمە ئۆتۆمبیلێک نەبوو بەرەو کەرکووک بگەڕێتەوە. شیرین دەیگووت : ئێستا خەمی دایکمە، چاوەڕووانمەو نیگەرانە.
دواجار قەمەرەیەکی سپی بەرزایلی ڕایگرت و گووتی : فەرموون، سواربن من دەتانگەیەنمەوە کەرکووک.
لە ڕێگا بە شیرینم گووت: لەگەلتا دێم تا بەردەرگەی ماڵتان بۆئەوەی دایک و باوکت دڵنیابن کە ئێمە تووشی ڕووداو هاتووین.
شیرین بە بزەخەندەیەکەوە گووتی: دەزانیت باسی تۆم کردووە لای دایک و باوکم.
_ بەڕاستی، بۆچی؟
+هەر حەزمکرد کە دایک و باوکم دڵنیابن کە لەو ڕێگایە هەمیشە چەند لاوێکی کوردم لەگەڵدایە.
بەهەربار، کاتژمێر نۆی شەو گەیشتینە سەر کۆلانەکەی ماڵی شیرین، بینیمان دایک و باوکی لە بەردەم دەرگا ڕاوەستاون.
شوفێرەکە ڕووی دەمی لەمن کرد و گووتی : پێویست ناکات تۆ دابەزی، تۆش دەگەینمەوە ماڵ.
_ سوپاس، ماڵت ئاوابێت، من ئەمشەو لێرە دەمێنمەوە.
ڕاستی من نەمویست چیتر شوفێرەکە ئەزێت بەم، چونکە هەرچەند هەوڵماندا پارەی کرێی لێوەرنەگرتین.
لەپاش ئەوەی بەسەرهاتەکەمان بۆ دایک و باوکی شیرین گێڕایەوە، گووتیان: ئێمە خەمی تۆمانە لووتت ئاوساوە پێویستە بچیت بۆ نەخۆشخانە تیمارت کەن.
لەم قسانەدا بووین (سەردار) برای شیرین بە تویۆتایەکی کۆرۆنا لە بەردەم ماڵ ڕایگرت و هاتە حەوشە، لەپاش هەواڵپرسین گووتی : ئێستا منیش لە نەقلیاتی بەغدا لە شوفێرەکانی خەتم پرسی گووتیان ڕووداوێک بەسەر ئۆتۆبیسەکی خەت هاتووە. یەکسەر هەستمکرد شیرینی خوشکم لەناو ئەو ڕووداوە بێت.
بەهەرحال، براکەی شیرین منی گەیاندە نەخۆشخانەی (کۆماری)، پەرستارەکان بەخێرایی برینەکانی سەر لووتیان پێچاو گووتیان پێناچێت شکابێت، بەلام ئەگەر کاتت بوو سبەینێ بگەڕێوە سکرینی دەکەین.
تا نیوە شەو سەردار برای شیرین بەردەوام لەگەلما بوو. لە ڕێگا کە بەرەو ماڵ دەگەڕاینەوە، گووتم : ڕاستی نازانم چۆنچۆنی سوپاسی تۆ بکەم!
سەردار دەستی خستە سەرشانم و گووتی : بە پێچەوانەوە، ئێمە سوپاست

دەکەین، کە هەموو جارێک لەگەڵ شیرین خوشکم د□گ□□یتەوە و چاوت لێدەبێت. تەنانەت ئەمڕۆ شیرین کە لە گەڕانەوە دواکەوت، باوکم دەیگووت؛ ئەگەر ئەو کوڕە شۆڕیجەیی لەگەڵدا بێت، خەمم نییە.

پێشئەوەی کۆتایی بەم بەسەرهاتەم بهێنم، حەزدەکەم پێتان بێژم کە مڵپێچەکەی شیرینم بەردەوام بەدەستەو□ بوو. لەماڵ چەندیجار دایکم بەدەستەکانی خۆی شۆری و گووتی؛ کوڕی خۆم، چەند هەوڵدەدەم ناتوانم شوێنی خوێنەکە لێبکەمەوە.

بۆ هەفتەی داهاتوو، مڵپێچەکەم خستبووە ناو زەرفێکەوە لە حانووتی زانکۆ شیرینم بینی و پێمگووت : ببورە، مڵپێچەکەت شوێن دڵۆپە خێنەکانی لووتمی پێوە ڵکاوە ، چەندیجار دایکم بەدەست شۆری نەیتوانی لێیبکاتەوە.

شیرین چاو پڕ لەگریان و بە ڕووخۆشی و پێکەنینەوە گووتی : پێدەچیت ئەو مڵپێچە ببێت بە لەکەیەکی سوور بۆ یادگاری□کانی ژیانم. چونکە چوارساڵ لەمەوبەر کوڕێک لە گەڕەک کە زۆرم خۆشدەویست، بە دیاری بۆی هێنام، ئەویش بە یەکجاری بەجێی هێشتم. ئێستاش دەبێت دڵۆپە خوێنەکانی تۆ لە گەردنم بئاڵێنم.

ب□ نەرمی نووکی قامکی دەستم نا بەسەرشانیاو گووتم : دڵگران مەبە، هەر یەک لە ئێمە لەکەیەکی سووری بە روحەوە نووساوە. بەس بەڕاستی ئەو مڵپێچە بە گەردنی تۆوە زۆر جوانە!

سولطان.. شیعر: نزار قبانی.. بە کوردی کردنی: پشکۆ ناکام

خەڵکینە..
من سولطانی ئێوەم
دوای رێ وون کردن
بتەکانتان بشکێنن
و
بمپەرستن...
من زوو زوو دەرناکەوم
لە سەر شۆستەی چاوەروانی
دانیشن

تا خەو ئەتانباتەوە
و
دوا تر یەمە بەر چاوتان
مناڵەکانتان بێ شیرجێهێڵن .
..ژنەکانتان بێ پیاو جێهێڵن
و
دوامکەوون….
شوکری نیعمەتی خوا بکەن. …
کە منی ناردوە
مێژوو بنووسمەوە
بێ(من) مێژوو نانووس□ت□وە
من لە ” چاکەیا” ئەسحابەیەکم
بۆ خۆم…،
جگە لە من
پەروەردگار قژێکی ماش و برنجی
وەک ئەوەی منی نەخشانوە ..
و
ناوچەوانێکی پێغەمەرانەی
وەک ناوچەوانی
…. منی نوورانی نەکردوە
چاوەکانم دارستانی گوێز و میوەن
بەردەوام نوێژ بکەن
تا خوا چاوەکانم بپارێزێ…
خەڵکینە
من فەرهادی شیرینم
ژنەکانتان بنێرن
تا سکیان لە من پڕ بێ
مێردەکانیشتان بنێرن
تا سوپاسم بکەن
ما یەی شەرەفە
گەنمی لەشم بخۆن
ما یەی شەرەفە
میوەم لێ بکەنەوە
ما یەی شەرەفە
لە من بچن..
چونکە من
ڕوداوێکم هەزاران ساڵە ..

ڕووی نەیاوە…
....
خەڵکینە؛
من دادپەروەرترین
و
جوانترینی هەموو دەستەڵاتدارەکانم..
من شەوقی مانگ
و
سپێتی بەفری کوێستانم..
من باشترین پەیامبەر ..و ..
داهێنەری یەکەم سێ دارەم
هەر کە بیر لە جێهێشتنی کورسییەکەم
ئەکەمەوە
بە دەم ئازاری ویژدانمەوە ..
ئەتلێمەوە
دوای من کێ حوکمی ئەم
خەڵکە باشە بکا !!
کێ شەل و کوێر و گەوج
چارەسەر بکا؟
ئەی کێ ئێسقانی
مردوەکان بژێنێتەوە
کێ شەوقی مانگ..
لە گیرفانی پاڵتۆکەی دەرهێنێ..؟
کێ باران ببارێنێ…..
ئەی کێ ئەم خەڵکە دارکاری بکا
و
بە دارا هەڵیانواسێ
کێ ناچاریان بکا
وەک مەڕ و ماڵات بژین
وەک مەڕ و ماڵات بمرن
هەر کە بیر لە جێهێشتنی ….
ئەو خەڵکە ئەکەمەوە
غەرقی فرمێسک ئەبم
بۆیە..:
بڕایارم دا
پشت بە خوا
تا رۆژی قیامەت

سواری ملی” گەل” بم.
....

خەڵکینە
وەک ئەسپ و کۆیلەکانم
من خاوەنتانم......
وەک فەرشەکانی کۆشکەکەم
بە سەرتانا ئەڕۆم..
لە هەستان و دانیشتنم..
سوجدەم بۆ بەرن
،،، … گەر رۆژێک لە نێوان
پەڕەکانی بەردەستما نەمدۆزینەوە
ووریا بن
هیچ کتێبێکم بۆ نە خوێننەوە ….
ئەوە منم
د□بارەی ئێوە …ئەخوێنمەوە
ووریا بن
هیچ ووتارێک نەنووسن
ئەوە منم
د□بارەی ئێوە ئەنووسم
بە دزی□وە
گوێ لە گۆرانی نەگرن
چونکە ئاگاداری نیەتەکانتانم…
ووریا بن
تاوانێکی گەورەیە
بێ مۆڵەتی من
بچنە گۆڕەوە
کە قسەم کرد بۆتان
بێ دەنگ بن
چونکە قسەی من
پیرۆزە وەک قورئان
....

خەڵکینە
چاوەڕێم کەن،من حەزرەتی مهدی ئێوەم
هەموو ئەو سروودانە بوەستێنن. ……
کە مناڵان

بەسەر نیشتیمانا ئەیڵێنەوە
چونکە ئێستا :
منم نیشتیمان
من تاک و نەمری..
هەموو زیندەوەرەکانم
من ناوەرۆکی میوە و
مۆسیقا و هەموو بەستەکانم
لە هەموو کون و قوژبنێکا
وێنەکانم هەڵواسن
بە ستایش و پیا هەڵدان،
دامپۆشن..
گەنجترین ژنم بۆ بێنن
چونکە من پیر نابم
لەشم پیرنابێ
زیندانەکانم پیر نابن..
دەزگاکانی داپڵۆسین
… لە ووڵاتەکەم پیر نابن
خەڵکینە:
گەر دەمامکی دەم و چاوم
لابەم
……ئەمناسنەوە…
چونکە جەنگیزخانی لاشەتانم
…. . بە قەمە وسەگ و زیندانەکانم
بە توند و تیژیم
بێ تاقەت مەبن
بۆ ئەوەی نەکوژرێم
من ئەکوژم
بۆ ئەوەی هەڵنەواسرێم
خەڵک هەڵئەواسم
بە کۆمەڵ ئەتان نێژم
تا ئێوە
……. .نەمنێژن
……………………

خەڵکینە..
ئەو رۆژنامانەم بۆ بکڕن
کە باسم ئەکەن….!

پەڕەی سەوز و زەرد........
لاستیکی خەت کوژان□ن□وە
چاپخانەم بۆ بکڕن
کەناڵی راگەیاندنم
بۆ بکڕن
لەم روژگارەیا هەموو شتێک
ئەکڕێت
تەنانەت(پەنجە)ش ئەکردرێت
لە بەر دەما
میوەی بیر و باوەڕ دابنێن
شاعیرێکم بۆ لێ بنێن
بۆم بخەنە
، ، لیستی خواردنەکانم
من نەخوێنەوارم
گرێ کوێرەی ووتەی شاعیرەکانم
هەیە... .
ئەو شاعیرانەم بۆ بکڕن
کە ستایشم .. ئەکەن
بمکەن بە ئەستێرەی
بەرگی هەموو چاپکراوەکان..
ئەستێرەکانی دانس و شانۆ..
هەرگیز لەمن جوانتر... .نین
من چیم بوێت :
بە" دراوی قورس " ئەیکڕم
دیوان و سرودی هەموو
شاعیرەکان ، ئەکڕم
چونکە قاسەکانی"ماڵی موسڵمانان "
میراتیەکی!کۆنی باوکمە......
بە ئاڵتون و نەوت
لە سەر هەموو کتێبەکان بنووسن
کە سەردەمی من
سەردەمی باشترین خەلیف□ یە
....
گەلە دڵسۆزەکەم..

.من ئەو ڕۆحە پاکەم
کە هاتووم لە تەپ و تۆزی

نەزانین، پاکتان کەمەوە..
دەنگم لەسەر هەموو کاسێتەکان
.. تۆمار بکەن
تۆنی دەنگم
وەک (سێوە) و (کوردستانی) یە
بە زەردەخەنەوە،
ڕەسمم بگرن
کە بە دان شیعر ئەکرۆژم
رەسمم بگرن
کە خوێنی پیتەکانی"ئەلف و بێ"
هەڵئەمژم ،رە سمم بگرن
رەسمی باڵاو قامەتم بگرن
بە جلە خاکیەکانمەوە
رەسمم بگرن...
کە بزنە کێویەک
یان ئاسکێک راو ئەکەم
رەسمم بگرن...
کاتێک بەرەو دوا مەنزڵگا تان
ئەتانخمە سەر شانم..
رەسمم بگرن
....

خ خەڵکینە
کە خەو ئەبینن
من بەر پرسی خەوەکانتانم
..بەر پرسی هەر نانێکم ئەیخۆن
بەرپرسی ئەو شیعرانەشم
کە لە پشتمەوە ئەخوێنرێتەوە
لە ڕێی پیاوانی کۆشک
لە هەموو هەواڵێک ئاگادارم

هەواڵی چۆلەکەکان
و
دار و درەختەکان
تەنانەت چی ئەگوزەرێ
لە سکی ژنە سک پڕەکان
من پاسەوانی زیندانەکانتانم

لێم ببورن...... ..
خۆشم زیندانی ئێوەم
لە ناو کۆشکەکەما
نەفی کراوم..!!
نە ڕۆژ، نە ئەستێرە
گوڵاڵ□ یەک ئ□ بینم
هەر کە بە مناڵی کرام بە سولطان"
دەس و دایەرەی دیوەخان
بە چواردەورما ئەخولێنەوە
یەکێکیان دەهۆڵ لێ ئەیا
یەکێکی تر شمشاڵ
یەکێکیان جوزەلە پاک ئەکاتەوە
ئەوی تر نەعل
هەر کە بە مناڵی کرام
بە سوڵطان
هیچ راوێژ کارێک نەیوتوە: نەخێر
گوێم لە وەزیرێک نەبوە
بڵێ: نەخێر
سەفیرەکانم قەت بەرەو ڕوو
نەیان ووتوە: نەخێر
لە ناو جێگەی خۆشەویستیا
هیچ کام لە ئافرەتەکانم
نەیان ووتوە :نەخێر
فێریان کردم خۆم بە "خوا" ببینم.
بمبورن کە بومەتە
هۆلاکۆی سەردەم
بە م□ بەستی کوشتن
بۆ یەک ڕۆژیش کوشتارم
نەکردوە..
چونکە تەنها
بۆ " خۆشی" خۆم
...ئەتانکوژم
....
""""""""""""""""""""""""""""""""""
(لە کتێبی "سەد نزار"ەوە وەرگیراوە)

شەڕی براکوژی و پاوانخوازیی و فرەلەشکریی بەرهەمی خەباتی چەکدارییین!.. شێرکۆ کرمانج

لەم زنجیرە بابەتە کە تەوەرە سەرەکییەکانی خەباتی چەکدارییە تائێستا باسمان لە ژمارەیەک دەرکەوت و بەرئەنجامی نەرێنیی کردووە. لە بەشی یەکەم پێداگریمان لەسەر ئەوە کرد کە خەباتی چەکداریی وا دەکات بزووتنەوە کوردستانییەکان پشت بە داگیرکەرانی کوردستان ببەستن و جڵەو و ئاراستەی بزووتنەوەکەش لە دەست بدەن. لە بەشی دووەم باسمان لە خەباتی چەکداریی کرد وەک شێوازێکی باونەماو لە خەباتدا، لەوێدا جەختمان لەسەر ئەوە کردەوە کە لە سەد ساڵەی ڕابردوودا، خەباتی چەکداریی بۆتە مایەی شکستی بەردەوام بۆ حیزب و لایەنە کوردستانییەکان. لەم بەشە تاوتوێ پەیوەندی نێوان خەباتی چەکداریی لەگەڵ چەند دەرکەوتەیەکی دیکەی نەرێنیی دەکەین و ئەوە دەخەینەڕوو کە چۆن خەباتی چەکداریی بۆتە مایەی هەڵگیرسانی شەڕی براکوژی و پاوانخوازیی و فرەلەشکریی نەک تەنیا لەنێوان حیزب و لایەنەکانی پارچەیەکی کوردستان بەڵکوو لەنێوان حیزب و لایەنە پارچە جیاجیاکانی کوردستان. لە کۆتاییشدا، گفتوگۆی کاریگەریی خەباتی چەکداریی لەسەر هەڵئاواردنی دەستەبژێری سیاسی و ڕووناکبیریی لەگەڵ جەماوەری کوردستان دەکەین.

شەڕی براکوژی

وەک پێشووتر ئاماژەی پێ کرا، خەباتی چەکداریی بەگشتی و چالاکییەکانی پێشمەرگە لە شاخ و شارەکان کاریگەریی ڕاستەوخۆ و بەرچاویان هەبووە لە وروژاندن و خرۆشاندنی هەست و نەستی شۆڕشگێڕانەی جەماوەر. بەڵام بە چاوخشانێکی خێرا بە مێژووی بزووتنەوە کوردستانییەکان دیاردەیەکی کوشندە دێتەبەرچاو کە کاریگەرییەکی زۆر نەرێنیی لەسەر ڕەوتی بزووتنەوەکاندا داناوە و زۆرجاریش بۆتە مایەی داڕمانی متمانە بە هێزی پێشمەرگە، ئەویش شەڕی ناوخۆیە.

دوا بەدوای شکستی ١٩ ڕاپەڕینی چەکداریی لە باکووری کوردستان و ڕاپەڕینەکانی شێخ مەحموود و بارزان لە باشوور، هەروەها ڕووخانی

کۆماری مەهاباد، شۆڕشی ئەیلول لە باشوور دەکرێت بە سەرتایەکی نوێ دابنرێت لە بزووتنەوە کوردستانییەکان، لانیکەم لە ڕووی ڕێکخراوبوونیانەوە، کە پارتێکی سیاسیی ڕابەرایەتی دەکردن نەک وەک ئەوانەی پێش ئەمان کە بەگشتی شێخ و سەرۆک عەشیرەتەکان سەرکردایەتیان دەکردن. بەگشتی، بزووتنەوە و ڕاپەڕینەکانی دوای جەنگی دووەمی جیهانی لەو خاڵەدا لەوانی پێش خۆیان جیا دەکرانەوە.
سەرەڕای ئەوە، هێزی پێشمەرگە لە شۆڕشی ئەیلول (١٩٦١-١٩٧٥) و جوڵانەوەکانی دوای ئەویش بە سەرکردایەتی حیزبە کوردستانییەکان، وەک: شۆڕشی نوێ/گوڵان (١٩٧٦-١٩٨٨) و شۆڕشی ڕۆژهەڵات (١٩٧٩-تائێستا)؛ ڕاپەڕینی تەباخ (١٩٨٤-تائێستا) چەندە چەکەکانیان بە دژی داگیرکەر و نەیارانی کوردستان بەکارهێناوە ئەوەندەش لە دژی یەکدی لە شەڕی "براکوژی"دا بەکاریان هێناوە. هەر لایەنێک لەلایەنەکانی شەڕی براکوژی لایەنە نەیارەکەی تاوانبار کردووە و دەکات.
لەوانەیە کۆمەڵێک هۆکار هەبن کە هۆکاری شەڕی ناوخۆ بگەڕێنەوە بۆ جیاوازیی ئایدیۆلۆجی و عەقڵییەتی پارتی پێشەنگ (الحزب الطليعي)، ململانێ لەسەر دەسەڵات و سامان، دەستوەردانی هێزە داگیرکەر و دەرەکییەکان، تێنەپەڕاندنی عەقڵییەت و هەستی عەشیرەتگەریی و ناوچەگەریی لەلایەن هێز و لایەنە کوردستانییەکان، تێنەگەیشتن لە هاوچارەنووسیی و هەست نەکردن بە بەرپرسیارێتیی مێژوویی، لاوازیی هەست و هۆشیاریی نەتەوەیی و نیشتیمانیی کە باڵی کێشابێت بەسەر هەست و بیری تەسکی حیزبیی، هتد. ئەمانە و چەندین هۆی دیکە هەموویان کەم تا زۆر کاریگەرییان هەبووە لەسەر هەڵگیرسان یان بەردەوامی شەڕی ناوخۆیی، بەڵام ئەوەی ئێمە مەبەستمانە پەنجەی لەسەر دانێین ئەوەیە کە خەباتی چەکداریی یان بوونی هێزی چەکدار، واتە ئامادەیی چەک و چەکدار، میکانیزم و زەمینەی شەڕی براکوژی دێنێتەگۆڕێ. لانیکەم، دەتوانین بەدڵنیاییەوە بڵێین کە بوونی هێزی چەکدار فۆرمەکانی لێک حاڵینەبوون و یەکدی قەبوڵنەکردن و پێشبڕکێ لە فۆرمی دژایەتیکردنێکی سادە دەگۆڕێن بۆ فۆرمێکی خوێناوی. ئەمە بێجگە لەوەی کە پێکدادانی چەکدارانە کارەساتی دڵتەزێنی بەدواوەیە و چارەسەرکردنی ململانێکان و کێشەکان دوای خوێنڕشتنیش ئاڵۆزتر و برینەکانیش قووڵتر دەکەن.
لە فەزایەکی بێ چەک، واتە بێ بوونی هێزی چەکدار دوورکەوتنەوە لە خەباتی چەکداریی وەک ڕێبازێک، ئاستی هۆشیارکردنەوەی جەماوەر فراوانتر دەکات و لایەنە ئاژاوەگێڕەکانیش دەرفەتی پێکدادانی شەڕئامێزیان نابێت. ئەو لایەنانەی کە گومانی نوکەرایەتیشیان لێ دەکرێت لە نەبوونی چەکدا ئاسانتر ئاشکرا و ڕیسوا بکرێن.

بەڵام کە بە چەک هەوڵی لەناوبرنیان دەدرێت لەلایەن نەیارەکانەوە، داگیرکەرانەوە، زیاتر و باشتر پشتیوانی سەربازیی و لۆجستیان لێ دەکرێت، بۆیەش زەلکاوی شەڕەکە قووڵتر دەبێت.

چەک نەبێت خەونێکی گەورەی داگیرکەران و نەیارانی کورد زیندەبەچاڵ دەکرێت، چونکە توانای بەگژیەکدادانی لایەنە کوردستانییەکان لەدەستیان دەردەچێت. چەکداربوونی لایەن و حیزبە سیاسییەکان ئەگەری شەڕی ناوخۆیی بەردەوام زیندوو ڕادەگرێت. دێوەزمەی شەڕی ناوخۆ ئێستاکەش لە باشووری کوردستان هەر هەیە لەنێوان یەکێتی و پارتی.

بەکورتی حیزبی چەکدار نەک هەر لە قۆناغی ڕزگاریی نیشتیمانی بەڵکوو لە قۆناغی دەسەڵاتداریش ئەگەری دەستبردنی بۆ چەکی لێ دەکرێت. بۆ؟ وەڵامەکە ئاسانە چونکە حیزبی چەکدار دوای هاتنە سەر حوکم ئامادە نییە هێزە چەکدارەکانی، کە وەک پارێزەری خۆی دەبینێت، لە چەک داماڵێت، یان بیانخزێنێتە نێو سوپایەکی بان-حیزبی و نیشتیمانیی، ڕێک وەک ئەوەی ئێستا لە باشوور دەبینرێت.

ململانێی سیاسی لە هەموو شوێنێک و زەمەنێک بوونی هەیە و دەبێت. لە ڕاستیدا سیاسەت وەک زانست و وەک پراکتیز وەڵامگۆی ململانێکانە و مەبەست لێی ڕێکخستن و کەمکردنەوە و ئیدارەدان یان چارەسەرکردنیانە. سیاسەت تەنیا لەو شوێنە بوونی نییە کە یەک کەس بوونی هەیە، یەک کەسەکە بوو بە دوو، سیاسەت سەرهەڵدەدا. واتە، ئەو ململانێیانەی کە لە نێوان حیزب و لایەنە کوردستانییەکانیش هەیە سروشتییە و زادەی ئەو ڕاستییەیە کە ململانێ لە بوونی دوو کەس، دوو لایەن، دوو گرووپ، دوو حیزب، هتد، سەرهەڵدەدات. بەڵام چەک و چەکداری کە زادەی ڕێبازی خەباتی چەکدارییەن، ململانێکان بە ئاقارێکی نەویستدا دەبات. بۆ نموونە، شەڕی باڵی مەکتەبی سیاسی بۆ سەرکردایەتی ئیبراهیم ئەحمەد و جەلال تاڵەبانی لەلایەک و گرووپەکەی دیکە لەناو پارتی بۆ سەرکردایەتی مەلا مستەفا بارزانی لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوو، یەکێتیی و پارتی لە حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، یەکێتیی و بزووتنەوەی ئیسلامیی لە نەوەتەکانی سەدەی ڕابردوو تا سەرەتای سەدەی بیست و یەکەم، کۆمەڵەی زەحمەتکێشان و حیزبی دیموکرات لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، حیزبی دیموکرات و ڕێبەرایەتی شۆڕشگێڕ لە نەوەتەکانی سەدەی ڕابردوو، پەکەکە و هەرێم، پەکەکە و پارتی، پەکەکە و یەکێتیی، نموونەی تاڵ، بەڵام زەقی، ئەو شەڕە ناوخۆییانەن کە لە نێوان لایەنە کوردستانییەکان ڕوویانداوە. خەباتی چەکداریی نەبا بە دڵنیاییەوە ململانێکان نەدەگەیشتە ڕادەی پێکدادانی چەکداریی و خوێنڕشتن و قڕکردنی یەکدی.

بەڵگەیەکی زەق بۆ پەیوەندی خەباتی چەکداریی لەگەڵ شەڕی ناوخۆیی

ئەوەیە کە مەڵبەند و گۆڕەپانی پێکدادانەکان شاخەکانی کوردستان بوون دەنا خۆ ئەم لایەن و حیزبانە لەناو شارەکانیش ئەندام و لایەنگریان هەبوو کەچی کێشەکان لە شارەکان هەرگیز بە چەک یەکلاییەنەکراونەتەوە. بێجگە لەمە، ململانێکانی نێو پارتی دیموکراتی کوردستان (مەلا مستەفا لەدژی ئیبراهیم ئەحمەد)، یان ئەوانەی نێوان حیزبی دیموکرات (عەبدولڕەحمان قاسملۆ لەدژی ئەوانی دیکە) پێش دەست پێ کردنی خەباتی چەکداریش لە باشوور یان ڕۆژهەڵات بوونیان هەبوو، بەڵام تەنیا کاتێک ململانێکان بە چەک یەکلاییکرانەوە، ئەوکاتەی کە خەباتی چەکداریی دەستی پێ کرد.

شایەدی کەسێک، کە کورد گوتەنی سەری خۆی لەنێو ئەو باسوخواسانەدا سپی کرد، لەوانەیە پشتڕاستکردنەوەیەکی باش بێت بۆ ئەو ئارگیومێنتەی کە لێرە من پێداگری لەسەر دەکەم و دەڵێم خەباتی چەکداریی هۆکاری سەرەکی سەرهەڵدانی شەڕی براکوژییە. نەوشیروان مستەفا، کە لە شەستەکانەوە پەنجەی لەگەڵ بزووتنەوەی کوردستانییەکان نەرم کرد تا مردنی لە ٢٠١٧دا، لە کتێبی “پەنجەکان یەکتری دەشکێنن” (ل 136) دەڵێت “ڕاستە ناکۆکییەکان هەمیشە لە سەرچاوەی سیاسییەوە هەڵدەقوڵان، بەڵام ئەگەر حیزبەکان لەشکری تایبەت بە خۆیانیان نەبوایە نەیان ئەتوانی پەنابەرنە بەر شەڕی چەکداریی بۆ بەلاداخستنی ناکۆکییەکان.” ئەمەش ڕێک ئەوەیە کە من جەختی لەسەر دەکەم، لە غیابی چەکدا پەنا بۆ ئامراز و شێوازی دیکە دەکرێت ببرێت بۆ یەکلاییکردنەوەی پرس و کێشە و ململانێکان، وەک گفتوگۆ، دانوستان، پێکهاتن، هتد. بەڵام کاتێك حیزبەکان خەباتی چەکداریی پێیەوە دەکەن و ململانێی لەنێوانیان سەرهەڵدەدات ئیدی چەک دەبێتە ئەو ئامرازەی کە دەستی بۆ درێژ دەکرێت لەبری میکانیزمە مەدەنییەکان.

نموونەیەکی دیکە بۆ سەلماندنی پەیوەندی نێوان شەڕی براکوژی و خەباتی چەکداریی دۆخی یەکگرتووی ئیسلامی کوردستانە وەک حیزبێک. یەکگرتوو وەک حیزبێکی سیاسی کوردستانیی لە ١٩٩٤ دامەزراوە، لەو کاتەوە تا ئێستا لەو لایەنە دەگمەنانەیە کە لە شەڕی ناوخۆ نەگلاوە. یەکێک لە هۆکارەکانی ئەوەیە کە دەستەی چەکداری نییە و خەباتی چەکداریی نەکردووە بۆ ڕێبازێک بۆ گەیشتن بە دەسەڵات، لانیکەم تا ئەمڕۆ. یەکگرتوو هێزی چەکداری هەبووایە، ئەگەری زۆربوو وەک لایەنەکانی دیکە لە شەڕی براکوژی بەشدار بووایە، جا حەزی کردبا یان نا.

لە هەمووی ترسناکتر ئەوەیە کە بە بوونی چەک توندوتیژییەکان دەگەنە ئاستی قڕکردنی یەکدی. بێجگە لەمە بوونی چەک کارئاسانی بۆ داگیرکەران دەکات کە هەوڵی تەشەنەکردنی ململانێکان بدەن و بەرەو

ئاقاری پێکدادان و خوێناوی ببێن.
لایەنە کوردییەکان بە گشتی چەک و تفەنگ لە شان کردنیان وەک سیمبوڵی خەباتی ڕزگارییخوازیی نیشتیمانیی ناساندوە، هیچ کامیشیان بوێری ئەوەیان نەکردووە کە ئەو تێڕوانینە کۆن و ناوەڕۆک چەپییانە یان خۆڕەکییانە بگۆڕن. ئەمە وای کردووە کە دەست پێ کردن یان دەست پێ کردنەوەی خەبات هەمیشە بە دەرچوونی یەکەم تەقە لە تفەنگ بناسێنن. بۆ نموونە، یەکێتیی ١ی حوزەیران ١٩٧٥ دامەزراوە بەڵام دەستپێکی شۆڕشی نوێ لای یەکێتیی ئەو ڕۆژە نییە بەڵکوو ئەو ڕۆژەیە کە خەباتی چەکداریی دەست پێ دەکات، واتە ١ی حوزەیرانی ١٩٧٦. ئەمە بۆ پەکەکە-ش هەر ڕاستە، پەکەکە لە ١٩٧٨ دادەمەزرێت بەڵام لە دیدی حیزبەکە، شۆڕشی تەباخ لە دامەزراندنی حیزبەکەوە دەست پێ ناکات بەڵکوو لە دەست پێ کردنی خەباتی چەکداری لە ١٥ ی تەباخی ١٩٨٤. کارەسات لەوەدایە ئەم ڕاستییەی سەرەوە وای کردووە کە هەرەسهێنانی بزووتنەوە چەکدارییەکان و کپبوونی تفەنگەکان بە سەرنەکەوتن و شکستی بزووتنەوەکە وەک کۆیەک ببینرێت. بۆنموونە، نسکۆی 1975 وەک هەرەسهێنانێکی سەربازیی نەناسراوە بەڵکوو وەک داڕمانی تەواوی شۆڕشی ئەیلول ناسێنراوە، سەرەڕای ئەوەی کە پارتی وەک حیزبێکی سیاسیی لە نسکۆدا کۆتایی پێ نەهات.

پاوانخوازیی و خەباتی چەکداریی

وەک ئاکامێکی دیکەی نەرێنی خەباتی چەکداریی، ئەزموونی کوردستان کارەساتێکی دیکە لەخۆ نیشان دەدات ئەویش پاوانخوازیی و داگیرکردنی گۆڕەپانی خەباتە، کە تا ئێستا کارەساتی گەورەی لێکەوتۆتەوە. لایەنە کوردستانییەکان لەبەرئەوەی زیاتر خۆیان لە ڕێگای دەستە چەکدارەکانەوە ناساندووە و بەگشتی لەو شوێنانە توانییویانە خەبات بکەن و ڕیشەداکوتن کە چەکدارەکانیان بوونیان هەبووە. بۆ نموونە یەکێتیی بە گشتی لە سۆران و پارتی لە بادینان و حیزبی دیموکرات لە موکریان و کۆمەڵە لە دەوروبەری سنە. ئەمە بۆ پەکەکە لە باکوور لەوانەیە زۆر ڕاست نەبێت بەڵام هۆکارەکەی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردووەوە ئەو حیزبە گۆڕەپانی خەباتی لە باکوور قۆرغ کردووە، بۆ باش یان خراپ.
حیزبە کوردستانییەکان، بۆ کاراکردنی چالاکییەکانیان لە دەرەوەی ئەو ناوچانەی کە هێزەکانیانی بەسەردا زاڵە هەوڵی ناردنی چەکدارەکانیان داوە بۆ شوێنەکانی دیکە، واتە دەرەوەی سنوورەکانی خۆیان. ئەو کارەساتەی کە لە 1978 لە ناوچەی هەکاری ڕوویدا بەشێکی لە ئاکامی پاوانخوازیی لەلایەن پارتی و ناردنی هێز بوو لەلایەن یەکێتیی-ەوە بۆ ناوچەکانی دەرەوەی قەڵەمڕەوییەکەی. یەکێتیی لە

بڵاوکراوەکان باس لەوە دەکات کە زامنکردنی ڕێگەی گواستنەوەی چەک لە سووریا-وە هێڵی سەرەکی دەرچوونی ئەو هێزە بوو. هەرچۆنێک بێت، هۆکاری پشت جووڵەی هێزەکانی یەکێتیی هەر چییەک بووبێت، شکاندنی پاوانخوازیی پارتی بێت یان گواستنەوەی چەک، هەردووکیان پەیوەندییان بە خەباتی چەکدارییەوە هەیە. بە واتەیەکی دیکە، خەباتی چەکداریی هۆکاری سەرەکی کارەساتی هەکاری بووە. ئەگەر یەکێتیی خەباتی چەکداریی نەکردبا پێویستیی بەوە نەدەبوو کە بچێت ڕێڕەوی کۆمەک و یارمەتی و چەک و تفاق لە سووریا-وە بۆ کوردستان مسۆگەر بکات؛ بەهەمانشێوە، پارتی ئەگەر هێزی چەکداری نەبوایە ئەوە عەقڵییەتی پاوانخوازیی لەلای گەڵاڵە نەدەبوو. بەهەر حاڵ، کارەساتی هەکاری کە بەرهەمی خەباتی چەکدارییە دوای زیاتر لە ٤٥ ساڵ برینەکانی بە تەواوی سارێژ نەکراون.
لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش، حیزبی دیموکرات و کۆمەڵە بۆ ماوەی چەندان ساڵ لەسەر پاوانخوازی شەڕیان کرد. بوونی چەکدارانی پەکەکە لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی هەرێم تا ئێستا چەندین شەڕی لێ کەوتۆتەوە، ئێستاش ئەو ئەگەر هەر ماوە. هەردوو نموونە، هەردوو پاوانخوازیی، دەرکەوتەی خەباتی چەکدارییەن. پە=کە=کە بۆیە پێویستی بە بنکەوبارەگایە لە باشوور چونکە خەباتی چەکداریی دەکات. کەسێک، کادیرێک، چالاکوانێکی هەدەپە/دەم پارتی لە قەندیل و گارە و مەتین نابینیت، ئەوەی لەوێیە گەریلا چەکدارەکانی پە_کە-کەن.
بۆ چارەسەرکرنی ئەم دیاردەیە کە چەندین نەهامەتی لێکەوتۆتەوە، دەبێت لایەنە کوردستانییەکان گەشە بە توانای ڕێکخستن و سازدان و وەگەڕخستنی جەماوەر بدەن بەبێ گەڕانەوە بۆ دەستە چەکدارەکان. کادر و ڕێکخەرانی جەماوەر پێویست ناکات چەکدار بن.

هەڵئاواردنی دەستەبژێر و جەماوەر

ئاکامێکی نەرێنیی دیکەی خەباتی چەکداریی لێک جیابوونەوەی دەستەبژێری (نوخبەی) سیاسیی و خەڵکی کوردستانە. دامەزراندن و ناردنە شاخی دەستە چەکدارەکان هەمیشە یەکەم کاری حیزب و ڕێکخراوە کوردستانییەکان بووە. دەستە چەکدارەکانیش بەگشتی لە دەستەبژێری (نوخبەی) سیاسیی و ڕووناکبیریی هەرە لێهاتوی حیزبەکان و ڕێکخراوەکان بوون. هەرزووش ڕەوانەی شاخ و داخ و ئەشکەوتەکان کراون. بەم کارە بزووتنەوە کوردستانییەکان دوو هەڵەی جەرگبڕیان کردووە، یان بڵێین دوو ئاکامی خراپی لێ کەوتۆتەوە. یەکەمیان، جیاکردنەوە و دوورخستنەوەی نوخبەی ڕووناکبیرو ڕابەرانی بزووتنەوەکە بووە لە جەماوەری شار و شارۆچکەکان، ئەو شوێنەی کە پێگەی سەرەکی چینی ناوەند و خوێندەوار و پیشەگەرەکانە. دووەمیان،

لە دەستدانی ڕۆڵە هەڵکەوتووەکانی ناو ئەو دەستەبژێرە بووە لە شەڕە نابەرابەرەکاندا. شەهیدبوونی هەزاران سەرکردە کە لە تەمەنێکی کورتی خەبات گیانیان لە دەستداوە دەکرێت بە نموونە بهێنینەوە، وەک شەهید فوئادی مستەفا سوڵتانی (تەمەن ٣٠ ساڵ) لە ڕۆژهەڵات، شەهید ئارام (شاسوار جەلال، تەمەن ٣١ ساڵ) لە باشوور، شەهید مەعسووم کۆرکماز (تەمەن ٣٠ ساڵ) لە باکوور. لە دەستدانی ئەو هەموو شەهیدە ڕووناکبیرە زەرەرێکی ئێجگار گەورەیە کە لە بزووتنەوە یەک لە دوای یەکەکانی کوردستان کەوتووە، بەتایبەتی لە ڕووی گەشەی فکریی و ستراتیجی بزووتنەوەکان. بێگومان پەنابردن بۆ چەک هۆی هەر سەرکیی شەهیدبوونیان بووە.

ئەو دەستەبژێرە کە ڕەوانەی شاخ و دۆڵەکان دەکرێن ئەگەر شەهیدیش نەبن ئەوە بە حوکمی دوورکەوتنەوەیان لە جەماوەر کاریگەرییەکی ئەوتۆیان لەسەر ڕەوتی ڕووداوەکان لەناو شار و شارۆچکەکاندا نەدەما. ئەوان لەبەرئەوەی بە ڕۆژ لە شاخەکان (لەم سەردەمەشدا لەنێو تونێلەکان) زۆربەی کاتیان بەسەردەبرد و بە شەو بە ماندویی و شەکەتی لەناو دێهاتەکان لەگەڵ بوونی ترسێکی زۆر لە دوژمن نەیاندەتوانی وەک پێویست جەماوەر ڕێکبخەن و وەگەڕبخەن. دیارە ئەوە بەو مانایە نییە کە لە دێهاتەکان کار نەکراوە یان لە شارەکان ڕێکخستنەکان بوونیان نەبووە، بەڵکوو مەبەست ئەوەیە ئەو دەستەبژێرە کە دەبوایە لە ناو خەڵک با لەبەر پەنابردن بۆ چەک سنووری کارەکانیان لە ناوچەیەکی دیاریکراو قەتیس دەبوو، کاتێکیش شەهید دەبوون کاریگەرییان کۆتایی پێ دەهات. لە مێژووی کورد-دا چەندین ڕێکخراو لە شار لە دایکبوون و لە شاخ وەک ئاردی ناو دۆکیان لێهاتووە، بۆ نموونە حیزبی هیوا. هۆی ئەمەش دیسان هەڵپەکردنە بۆ خەباتی چەکداریی.

لە بەشی داهاتوو گفتوگۆی چەند دەرکەوتەیەکی نەرێنیی دیکەی خەباتی چەکداریی دەکەین، لەوانە چۆن خەباتی چەکداریی کوردستانی کردووە بە کێڵگەی شەڕ و چۆن بۆتە مایەی دڵخۆشکردنی داگیرکەرانی کوردستان.

گێڕان و گەڕان بەدوای ئەڵتەرناتیڤی وێنە ونبووەکانیدا.. نووسینی/ عەتا قەرەداخی

(دوای تێپەڕبوونی ٦٤ ساڵ بەسەر کۆچی دوایی گۆران دا)

سەرەتا: بۆچوونی لەو جۆرە هەیە کە پێیوایە ئەدەب بریتییە لە نووسینەوەی ئۆتۆبایۆگرافیای نووسەر بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا چۆنێتی ژیانی نووسەرو بنەمای فیکری و ئایدیۆلۆژی کاریگەری دیاریان دەبێت لەسەر جیهانبینی بەرهەمی ئەدەبی وهونەریی، راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ ژیان و وردەکارییەکانی دەوری لەبەرچاو دەبینن لە فۆرمەلەکردنی جیهانبینی هەر دەقێکی ئەدەبیداو هەر بەوپێیەش جیهانبینی هەر دەقێکی ئەدەبی لە شیکردنەوەی کۆتایدا پەیوەندی تەواوی بە دیدو بۆچوونی داهێنەرەکەیەوە هەیە بەرامبەر بە ژیان و بوون، رووداو و مێژووی ژیانی داهێنەری دەق راستەوخۆ لەرووی نێست و هەستەوە تێکەڵاوی بنیادی دەقەکە دەبێت کە ئەم حاڵەتەنانە دەبێتە یەکگرتنەوەی لایەنی مەوزوعی داهێنەری دەقە و بنیادی فیکری و تێڕوانینی بۆ ژیان و لەسەر ئەو بنەمایەaش گوزارشت کردن لەخودی خۆی و بەرجەستەکردنی تێڕاوانینی بۆ ژیان.

هەندێ جار نووسەر لەخۆبەستنەوەیدا بە وێنەگرتنی ریالیستانەی ژیانەوە راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ دەکەوێتە حاڵەتی ئیلتیزامی ئایدیۆلۆژییەوە بەجۆریك کە بنەمایەکی ئەخلاقی و بەهای جێگیر دەکاتە سنوورو خۆیی لە نێودا بەند دەکات و لەم حاڵەتەشدا خەیاڵ و خەون و ئەندێشەی بنیادنانی یۆتۆپیا دەمرێت و هیچ بوارێك بۆ رۆحی ئەفسوونگەری نامێنێتەوە، لێرەوە رۆحی داهێنان ئەگەر نەشمرێت ئەوا لاواز دەبێت و لەم بارەشدا ئێستەمە نووسەر بتوانێت دەقی زیندوی داهێنەرانەی نەمر پێشکەش بکات. دەقێك کە توانای هەڵگرتن و بەرزکردنەوەی پرسیاری هەبێت. پرسیار بەو مانایەی کە بەرامبەر بە زانراو بەرز بکرێتەوە. مەبەستمان لە پەیوەستبوونی دەقی هونەری بە ژیانەوە ئەم جۆرەیان نییە چونکە سادەیی ئاستی داهێنان لە ئەدەبی کوردیدا زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ ئەم هۆکارە.، ئێمە لێرەدا مەبەستمان لە کاریگەری ژیانی داهێنەر لەسەر بەرهەمەکانی ئەوەیە کە چۆن وردەکاری و رووداوەکانی ژیان دەبنە هەوێنی رۆحی داهێنان لە

ئاستێکی باڵای هونەریدا بەشێوازو جیهانبینی ئەزموونگەرییانەوە.
لەلایەکی ترەوە رووداوەکانی ژیان و مێژووی ژیانی داهێنەری دەقی ئەدەبی ناڕاستەوخۆ دەگوازرێتەوە بۆ نێو دەقی ئەدەبی لە ڕێگای نەستەوە، ئەمەش زیاتر لەشێوازی گۆڕینی ئەو بیرو بۆچوونانەوە دەبێت بۆ هێماو دەلالەتی زمانی کە لە پشتیانەوە مانای جۆراو جۆر راوەستاوەو وەکو دەرەنجامی پرۆسێکی ناوکۆیی لە نێستی داهێنەری دەقەوە بەرێگای ناڕاستەوخۆ فڕێ دەدرێنە پانتایی دەقی ئەدەبیەوە، کە ئەم حاڵەتەیان شێوازی ئیلتیزامی ئایدیۆلۆژی پێوە دیار نابێت و زیاتر وەکو ئەنجامی یان دەرهاویشتنی کارلێکی ناوکۆیی حەزو ئارەزوو ویستە مرۆییەکانی داهێنەری دەق خۆی دەنوێنێت و ئەو پرسیارانەشی کە دەقی بەرهەمهاتووی ژێر هۆکاری نەست هەڵیدەگرێت زیاتر پرسیاری جیدی دەبن بەرامبەر بە نەزانراو بەرز دەکرێنەوە، کە ئەوەش مانای گەڕانە لەدوای ئاشکراکردن و زانینی شتە نهێنی و پەنهان و نەزارنراوەکان کە لە هاوکێشەی کۆتایدا مانای پرسیارکردن لەماهیەتی (بوون) هەڵدەگرن. هەڵبەت مەبەستمان لە نەست و دەوری نەست لە کردەی داهێناندا لە روانگەیەکی رووتی دەرونزانیەوە نییە، بەڵکو مەبەستمان لە دەورو کاریگەری نەستە لە خستنەڕووی ئەوەی لە ناخی داهێنەردا هەیە بەبێ سانسۆر. دیسان لە ئاستێکی ئەفسووناوی باڵادا چونکە نەست پەیوەندی بەهێزی بەخەون و خەیاڵ و یۆتۆپیاوە هەیە، یۆتۆپیا بەو مانایەی کە دروستکردنی مەملەکەتێک بێت لە سیاقی زمانیداو رووتکراوە بێت لەهەموو مانا جێگیرو مەئلوفەکان کۆ چێژوەرگرتن و هەستی ئێستاتیکی ئێمەیان شێواندوە.
هەروەك مەبەستمان لە بەرزکردنەوەی پرسیاری جیدی لە میانەی ئەو دەقانەی کە لە پانتایی نەستەوە بەرجەستە دەکرێن ئەو وێنەو گۆوگاڵانە نییە کە ئەمڕۆ بەناوی دەقی ئێدێبییەوە فڕێ دەدرێنە نێو پانتایی ڕۆشنبیری کوردییەوە کەبەشی هەرە زۆریان لە دواندنی رووکێشی سادەی هەست و سۆز زیاتر نین. بە پێچەوانەوە ئێستە داهێنان لەروانگەی جیهانبینی فیکری و فەلسەفیەوە لێی دەڕوانرێت و شیعر بەو ژانرە ئەدەبیە دادەنرێت کە نەك هەر دەشێ بەڵکو دەبێ گرنگی بە مەعریفە بداتێ و بۆ جیهانبینی مەعریفی دەق ناتوانێت نەمری بەدەست بهێنێت.
بۆ قسەکردن لەسەر ئەزموونی شیعری گۆران ناکرێت تەنها لەروانگەی ئایدیۆلۆژیاو ئیلتیزامی سیاسی گۆرانەوە ئاخاوتن بکرێت گەرچی ئیلتیزام کردنی سیاسیانەی گۆران نەك نەبۆتە هۆی دەوڵەمەندترکردنی ئەزموونی داهێنانی بەڵکو زیانێکی گەورەی لە ئەزموونی مەزنی گۆران و مەودای فراوانی خەیاڵ و ئەندێشەی داوە. بۆیە دەبێ بۆ لێکدانەوەی شیعری گۆران ئەوە لەبەرچاو بگرین کە بەر لەهەموو شتێ

دەربارەی ئەزموونی داهێنەرێك دەدوێین كە شۆڕشێکی باڵای لە ئەزموونی شیعری کوردیدا ئەنجامداوە. لەراستیدا شۆڕشی گۆران لەشیعری کوردیدا شۆڕشە لە شێوازی بنیادی زمانی دەقدا، ئەگینا لەرووی جیهانبینییە وە گۆران گوتارێکی نوێی تەواوی بەرهەمهێناوە کە بە تەواوی دابڕانی لە گوتاری شیعریی پێش خۆی کردبێت بە تایبەتی لە ئاستی پرسیارو جیهانبینیدا. زۆربەی ئەو لێکدانەوانەی پێشتر بۆ گۆرانو بەرهەمی گۆران کراون پەیان بەم راستییە نەبردووە چونکە بە پێودانی ئایدۆلۆژی و ئیلتیزامی سیاسی لە زاتی داهێنەرانەی گۆرنیان روانیووە کە ئەوەش بۆچوونێکی راست نییە لە روانگەی توێژینەوەو رەخنەی زانستیانەی ئەدەبیەوە. بۆیە ناکرێت هەروا بەئاسانی بەو حوکمەو بڕیارانە رازی ببین کە تاکو ئێستا بەرهەمی شیعری گۆرانیان پێ پێوراوە. ئێمە لە درێژەی ئەم چەند شیکردنەوەماندا هەوڵمان داوە زیاتر لە ئاستی داهێنانی گۆرانەو دۆزینەوەی جیهانبینی و کاریگەری نەرێنی ئیلتیزامی سیاسی گۆران بدوێینەو ئەوەش لەسەر بنەمای شیکردنەوەی دەقەکانی ئەنجام بدەین.

زۆربەی ئەو لێکدانەوانەی پێشتر بۆ گۆران کراون تەنها وەك شاعیرێکی مولتەزیمی ئایدۆلۆژی لە شیعرەکانی دوواون لایەنی دووەمیش لە سەنگەری دژی ئاراستەی یەکەمدان کە وسیتوویانە گۆران لە خودی گۆران وەکو زاتی داهێنەر، وەکو ئینسان لەژیانەو مێژووی خۆی رووت بکەنەوەو بەجیا لەو مێژووە بدوێنەو لەبری ئەوەی پەیوەست بە تایبەتمەندی بنەمای پێکهێنەری دەقەکانی گۆران خۆی لە دەقەکان بدوێنەو لەروانگەی دۆزینەوەی دەلالەتی دەقەکانیەوە جیهانبینی شیعری گۆران دیاری بکەن. هەوڵیانداوە بەپێی هەندێ پێوەرو ئەحکامی ئامادە دەقەکانی گۆران بپێون. ئەم دوو رێگایە بۆ لێکدانەوەی بەرهەمی داهێنان هیچیان ناتوانن مافی دەق بدەنەو جیهانبینیی دەق سەربەخۆیانە دیاری بکەن. ئێمە لێرەدا هەوڵدەدەین بەرهەمی گۆران بە ئاراستەیەکی جیا لەو دوو ئاراستەی سەرەوە باسکران لێکبدەینەوە، نە لێکدانەوەی ئایدۆلۆژیانەو ئیلتیزامی سیاسی بۆ شیعری گۆران بکەینەو بە پێوەرێکی سیاسی ئامادە بیپێوین یان هەڵیبسەنگێنین، نە بەناوی تازەگەری و رەخنەی نوێوە هەندێ چەمکی نوێ بسەپێنین بەسەر دەقەکانی گۆرانەداو پشت لە دۆزینەوەی دەلالەتی زمانی دەقەکانی بکەین. لەهەمان کاتدا پێمان وایە دەبێ کاریگەری ژیانی تایبەتی گۆران خۆی و باری کۆمەڵایەتی و مێژوویی ئەو قۆناغەی گۆران ژیانی تیا بەسەر بردووە ببەستینەوە بە بەرهەمی شیعری گۆرانەوەو لە دۆزینەوەی جیهانبینی دەقەکانیدا تارمایی ئەو کاریگەریانە ئاشکرا بکەینەو لەو ئاستە باڵایەی هەستی ئێستاتیکی

گۆرانیش بدوێین کە چۆن مامەڵەی لەگەڵ روداوەکانی ژیاندا کردووەو چۆن گۆڕیونی بۆ دەلالەتێ و هێماو رۆحی هونەری و داهێنانی کردون بە بەرداو چۆن لە پێناوی ستراتیژی ئەزموونگەرێتیدا شێوازی کۆنی رەت کردۆتەوەو لە فۆرمێکی نوێ و نامەئلوفدا شیعریەتی بەرهەمهێناوەو هەوڵیداوە پەیوەندیەکی پتەو و بەهێز لەنێوان خەونێو خەیاڵ و مێژوودا دروست بکاتێو چۆن لە ئاستێکی باڵای مامەڵەکردنی هەستی ئێستاتیکیدا یۆتۆپیا دروست بکات، یۆتۆپیا قەشەنگێو سەرسوڕهێنەرەکانی نێو سروشت کە هەر جارەی بۆ شێوەیەک و لە شێوەیەکی جیاوازدا ئەڵتەرناتیف لەسنووری خەونێو یۆتۆپیادا دروست دەکات، بەڵام رۆحی مێژوو و واقیع زۆربەی کات سنووری ئەو یۆتۆپیا دەڕوخێنێت و دەیخاتە سەر کەڵکەڵەی گەڕان لەدوای مەودای نوێ، یۆتۆپیای نوێ، بۆ حەوانەوەو ئۆقرەگرتن، بۆ ئەوەی گۆران خۆی وەکو شاعیرێکی داهێنەر بگاتە ئەو قەناعەتەی کە خودی داهێنەر ئۆقرە دەگرێت، گومانێو دڵەڕاوکێی کۆتاییان نایەت. شۆڕشی گۆران لەبنیادی زمانێو شێوازی شیعریدا دەرئەنجامی هەرەسی دۆنیایی و بڕوانەبوونە بەمانا جێگیرو مەئلوفەکان، دەرئەنجامی گەڕانە لەدوای رێگای نوێ بۆ گوزارشت کردن لە خودو لەبوون.

کاریگەری قۆناغی مێژوویی لەسەر گۆران

ژیانی لاوێتی گۆران لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانیەوە دەست پێدەکات، لە کاتێکەوە کە کۆمەڵگەی کوردی لەوپەڕی دواکەوتوویی و بێئاگایدا بوو. باری ژیان تا رادەیەکی زۆر ناهەموار بووەو سیستەمی فیودیالی ناکامڵی ئەو سەردەمەش وەکو دامەزراوێکی کۆمەڵایەتی بەڕێوەبردن لەوپەڕی بێگەنی و بەرەڵایدا بووە بە تایبەت لەو بەشەی کوردستان کە گۆران سەرەتای قۆناغی ژیانی تیا بەسەر بردووە، واتە لە هەڵەبجەو دەوورو بەریدا کە ئەویش هەمان شێوەی نیشتیمانێکی گۆران لە سایەی سیستەمێکی فیودیالی پێنەگەیشتووی خێڵایەتی کولتوور دواکەوتوودا ژیاوە. ئەو قۆناغەش وەکو بەڕێوەبردنی سیاسی و دەوڵەتی ساتەوەختی فەرمانڕەوایی دەوڵەتی عوسمانیە کە نزیك بوو بووەوە لە هەڵوەشاندنەو هەرەسهێنان کە ئەوەش مانای هەڵوەشاندنەوەی دامەزراوەی ئیداری و سیاسییە. لەلایەکی ترەوە ئەومێژووە گەورەترین جەنگی قەڵاچۆکەری بەخۆیەوە بینی کە جەنگی جیهانی بوو، گۆڕانکارییەکی گەورەی لەمێژووی مرۆڤایەتیدا دروست کردو ئەنجام بووە هۆی هەڵوەشاندنەوەی سیستەمی ئیدارەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە کوردستانداو پاش ماوەیەك ئیدارەی نوێ لەهەر بەشێکی کوردستاندا فەرمانی کەوتە دەست. ئەوبەشەی کوردستان کە گۆرانی تێدا دەژیا کەوتە ژێر دەسەڵاتی عێراقێو ئاراستەی

فەرمان‎و بەڕێوەبردن شێوەیەکی تری بەخۆیەوە بینی بەڵام لە هیچ بارێکیاندا سیستەمی بەڕێوەبردن نەیتوانیووە ببێتە نوێنەری خەڵك. ئەو خەڵکەی کە دواتر گۆران بە دروشمە شیعر ئامێزەکانی داوای راپەرینی لێدەکردن‎و گوزارشتی لە ئێش‎و ژانەکانیان دەکرد.

لە قۆناغی پێگەیشتنی گۆران‎دا شۆڕشی ئۆکتۆبەر بووە داینەمۆی کۆکردنەوەی بیروبۆچوونی نوێخوازی، نەك هەر گۆران بەڵکو رۆشنبیرانی کورد بەتێکڕا جگە لە کۆنەپەرستەکانیان بوونە موریدی ئەو تیشکەی کە ئومێدی رووناك کردنەوەی رێگای بەرەو ئایندەیان پێی هەبوو. دوای دامەزراندنی حیزبی شیوعی عێراقی و زیاتر بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕی کۆمۆنیزمی و لەهەمان کاتدا سیاسەتی توندووتیژو کۆنەپەرستانەی فەرمانڕەوایەتی پاشایەتی مەیلی رووناکبیرانی بۆ ئازادی زیاتر دەجووڵاند. رزگاربوونی بەشێکی زۆر لەگەلانی مافخوراوی ئەوسا لەدوای جەنگی جیهانی بوونە هۆکارێکی سەرەکی بۆ زیاتر کۆکردنەوەی رۆشنبیران لە دوری دروشمی کۆمۆنیزم. گۆران لە ریزی پێشەوەی رۆشنبیرانی نەتەوەکەی بوو بۆیە دەبوا لەو بوارەشدا لە ریزی پێشوەدا بێت

هەڵبەت ئەم رووداوە مێژوویانەو باری دواکەوتوویی و هەڵوەشاوەی کۆمەڵگەی کوردەواری کاریگەری تەواوی لەسەر کەسێتی کۆمەڵایەتی گۆران‎و لەهەمان کاتدا لەسەر بەرهەمی ئەدەبی گۆران هەبووەو ناکرێت گۆران لەو مێژووە بکەینەوەو وەکو (ئامێر) دوور لەپەیوەست بوون‎و وابەستەبوون بەدەرەوەی خۆی لێی بڕوانین. بەشێکی زۆری بەرهەمی شیعری گۆران گوزارشت کردنە لەواقیعی کۆمەڵایەتی و مێژوویی تفت‎و تاڵی سەردەمەکەی خۆی، هەر کاریگەری ئەو واقیعەیە کەوا لە گۆران دەکات چ وەکو شاعیر چ وەکو ئینسان کەسێکی ناسەقامگیرو نامولتەزیم بێت بەعادات‎ و تەقالیدە باوەکانی کۆمەڵگە. ئەوەش دەیخاتە بەردەم چەندین کێشەو گیروگرفتەوە. ئەوەتا دەڵێت:

تاوێ نەگەڕا چەرخی موخالیف بەحیسابم
بێناڵە نییە سانیە‎یە‎ك تاری روبابم
هەر لە‏حزە‎یەکی مەهدی هەزار گریە بو ئەفسووس
ساڵانی مناڵیم‏و هەموو عومری شەبابم
ئێستە خەلەلی عافیەتیش باری بەدەنمە
هەر دەردە ئەدا پاچی لەبونیانی خەرابم
زیاتر سەبەبی عەقڵ و شعورە خەفەتی من
بۆ غەفڵەت‎و نسیانە هەموو نۆشی شەرابم!

هەر لێرەوە پرسیاری گۆران بەرز دەبێتەوە کە ئەویش دوو جەمسەری لێکدانەوەی هەیە. یەکەمیان پرسیارە بەرامبەر بەبێ دەسەڵاتی و

ناکردەیی خۆی لەرووی چەرخی موخالیف‎دا، ئەو چەرخەی بەئارەزووی خۆی دێت‎و ئەم مەحکومی دەستی بووەو لەئاستیدا هیچی پێناکرێت.

مەبەستی گۆران لە چەرخی موخالیف دەشێ باری ناهەمواری کۆمەڵایەتی و ژیانی دواکەوتووی کۆمەڵگەکەی بێت‎و ئەم وەکو نوێنەری هەموو میللەت ئەو دەنگی ناڕەزاییە بەرز بکاتەوە کە ئەمەیان کەمتر گرنگی دەمێنێت ئەگەر وای بۆ بچین کە گۆران وەکو خود خۆی بەتەنها واهەست بکات کە هەرگیز رۆژگار لەگەڵ ئەو نەبووەو هەمیشە چەرخی زەمانە لەگەڵ ئەو چەپ گەرد بووەو لە سوودی ئەو نەبووە بۆیە ئەویش گەیشتۆتە ئاستی بێئومێدی و گلەیی خۆی لەرۆژگار دەکات. دیارە رۆژگاریش پەیوەستە بەو واقیعە مێژوویی و کۆمەڵایەتیەی کە گۆرانی تێدا ژیاوە. بەڵام گۆران وەکو شاعیرێکی خاوەن هەست‎و وەکو رۆشنبیرێکی سەردەمەکەی خۆی لە پێش خەڵکی ئاساییەوە هەست بە ناهەمواری و بەدبەختیەکان دەکات بۆیە پێیوایە هەر لەحزەیەکی ژیانی جێگای لەدایکبوونی هەزار گریان ‎و ناڵینە. تەمەنی منداڵی ولا□تی گۆران بەو شێوەیە وەسف دەکرێت کە پانتاییەك بۆ ئاسودەیی و بەختەوەری تێدا نەبووە. هەر بۆیە بەرهەمی شیعری گۆران بەتایبەتی دەقە زیندووەکانی لە دەوری ئەم خاڵەدا کۆدەبنەوە یان لەژێر کاریگەری ئەو دۆخ و بارە مێژوویەدا لەدایکبوون.

گۆران دەزانێ چەرخ‎‏و رۆژگار هەمیشە بەپێچەوانەی ویستی ئەوەوەیەو هۆکاری ئەو زانینەش دەرك پێدەکات‎‎و دەیگێڕێتەوە بۆ هۆکاری (عەقڵ و شعور) کاتێ دەڵێت (زیاتر سەبەبی عەقڵ و شعورە خەفەتی من) بەواتایەکی دی گۆران دەیەوێت بڵێت ئەوکەسەی عەقڵی هەیەو سەر لەمەسەلەکان دەردەکات‎و دەزانێت چۆن دێن‎و لە کوێوە دێن، ئەوا ئەو کەسە هەرگیز ناحەوێتەوەو ئاسوودە نابێت. بە واتایەکی دی گۆران وای بۆ دەچێت ئاسوودەیی وپەیبردنپێکەوە کۆنابنەوە، ئەگەر دەرك کردن‎و تێگەیشتن هەبوون ئەوا ئاسودەیی بوونی نابێت، چونکە ئەو زاتەی دەگاتە ئاستی ناسینی شتەکان‎‏و پەیان پێدەبات، ئیتر دەگاتە حاڵەتی گومان‎‏و نیگەرانی بەردەوام‏و چیتر ئۆقرە ناگرێت. بە واتایەکی دی گۆران دەیەوێت بڵێت سەرچاوەی بەدبەختی و ناسەقامگیری دەروونی و رۆحی و خەفەت خواردنی بەهۆی ئەوەوەیە کە عەقڵی بەشتەکان‎ دەشکێت و ناتونێت لە کۆمەڵگەیەکی وا دواکەوتوودا هیچ گۆڕانکارییەك بکات، بە ناچاری دەیەوێت خۆی بدزێتەوە ئەویش لەرێگای لە یادکردنیانەوە بەهۆی شەرابەوە. رەنگە شەراب دەلالەتی هەر لادان‎و نەفیکردنێکی عادات‎و تەقالیدی باوی ئەو سەردەمە هەڵبگرێت، بەڵام گۆران بیانوو بۆ خۆی دەدۆزێتەوەو دەڵێت (شەراب) دەرمانی دەردی منە لە کاتێکدا لە بارێکی ناسەقامگیرو پەشێودام‎و خەفەتی پەیبردن رۆحم دەخوات، لەکاتێکدا لەنێو ئێت و ەی بێئاگادا

من لەناخەوە عەقڵ و شعوری پێیبردنرێگام نادات بحەوێمەوە.

دەشێ لەلایەکی تریشەوە لێکدانەوەی ئەوە بۆ ئەم ناڕەزایی دەربڕینەی گۆران بکرێت کە جۆرە ئاخاوتنێکی دژایەتی و ناڕەزایەتییە بەرامبەر بەهێزی نادیاری بزوێنەری گەردوون، واتە خواوەند کە بەتێڕوانینی گۆران هەمیشە بەدژی ویستەکانی ئەم دەجوڵێت، بەڵام ئەم لێکدانەوەیە ناتوانێت پانتاییەکی فراوان لە قسەکردن لەسەر گۆران‌و بەرهەمی گۆران دایگر بکات چونکە سەرباری پەیوەستبوونی گۆران بە مەسەلە روحیەکانەوە. لە گوتاری ئەدەبی گۆراندا پرسیار دەربارەی نەزانراو و پەی پێنەبراو، رووبەڕووی (یەقینی) خواوەند نەکراوەتەوە، بەڵکو زیاتر دەلالەتی بە گشتی کردنی حاڵەتی پەی پێنەبردن لە پرسیاری گۆراندا دەردەکەوێت، کە ئەویش بریتییە لەپەی پێنەبردن‌و نەتوانینی ناسینی رۆح‌و مەسەلە رۆحیەکان. لەلایەکی تریشەوە وا دەردەکەوێت کە گۆران لە ناڕەزایی دەربڕینیدا زیاتر واقعی باوی کۆمەڵایەتی و مێژوویی دەدوێن‌وناڕەزایی بەرامبەر بەو واقیعە دەردەبڕێت، هەربۆیە پێویستە لە لێکدانەوەی شیعری گۆراندا ئەو واقیعە کۆمەڵایەتی و مێژووییە وەکو مۆتیڤی رۆحی داهێنان لێیان بڕوانرێت.

چۆنێتی ژیانی تایبەتی گۆران‌و کاریگەری لەسەر جیهانبینی شیعری:

لێرەدا دەگەڕێینەوە بۆ سەرەتای ژیانی گۆران واتە بۆ زەمینەی رابردووی دەقەکانی و لەوێشەوە لەرووی ئۆتۆبایۆگرافیەوە مامەڵەیەکی خودی گۆران دەکەین‌و هەوڵدەدەین کاریگەری ئەو قۆناغە لەجوڵەو پراکتیك‌و جیهانبینی دواتری گۆراندا بدۆزینەوە.

گۆران لەتافی منداڵیدا باوکی کۆچی دوایی دەکات‌و دوای دوو ساڵ لە مەرگی باوکی برا گەورەکەی کە ناوی محەمەد بەگ (حەمە بەگ رووشە) بوو دەکوژرێت. دیارە مردنی باوك‌و کوشتنی برای گەورە کە وێنەی باوکە لە ژیانی منداڵی گۆراندا دەبێتە لەدەستچوونی سەرچاوەی بەخشینی سۆزو خۆشەویستی و گرێی هەست کردن بە نەبوونی باوك وەکو سایەو سێبەر لە هەست‌و نەستی گۆراندا دروست دەکات. ئەوەش دەبێتە هۆی دروستکردنی حاڵەتی نادڵنیایی و نیگەرانی بەردەوام لە کەسیەتی گۆرانداو هەمیشە گۆران لەبەرامبەر ترسێکی سەختدا دەبێت، ترسی لە دەستچوونی ئەو وێنانەی کە دەبوا بیان پاراستایە. ئامادەبوونی ترس بەشێوەکی بەردەوام لە نەستی گۆراندا دەبێتە هۆی دروستکردنی گرێی هەست بە کەمی کردن لە کەسیەتی کۆمەڵایەتی گۆرانداو وەهای لێ دەکات کە خۆی بە جێگای سۆزو بەزەیی بزانێت‌و هەمیشە داوای سۆزو بەزەیی (ئەوانی تر) بکات‌و لە چاوەڕوانی سایەو سێبەری باوکێکدا بێت. سەرەتای دەستپێکردن لای گۆران لە گەڕان لە دوای دۆزینەوەو گەیشتن بەو وێنەیەوە دەست پێدەکات. گەیشتنیش بەو وێنەیە هەروا

کارێکی ئاسان نییە . بە تایبەتی کوشتنی برای گەورەی گۆران لەو قۆناغەی ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواریدا مایەی ترس و لەهەمان کاتدا جێگای پرسیار بووە.

کوشتنی براگەورەی گۆران لەراستیدا بریتییە لە کوشتنی بەشێکی داهاتووی سلێمان بەگی باوکی گۆران، لە هەمان کاتدا ئاماژەی جۆرە هەڕەشەیەکیش بۆ سەر خودی گۆرانی لاو نیشان دەدات و دەشێ ئەوە لە نەستی گۆراندا بچەسپێنێت کە کارەساتی کوشتنی برا گەورەکەی هەر ئەوە نییە کە ئەم خەمگین و دڵشکاو بکات، بەڵکو ئەو کردارە ناڕەوایە دەشێ سەرەتای پرۆژەیەك بێت بۆ کوشتنی گۆرانیش. بەمانایەکی تر ئەو کردارە سەرەتای پرۆژەکەیە بۆ کۆتاییهێنان بەمێژووی سلێمان بەگی باوکی گۆران.

لەلایەکی تریشەوە کوشتنی محەمەد بەگی برا گەورەی گۆران لەسەردەمی لاوێتی گۆراندا لەکاتێکدا باوکی نەماوەو تەمەنی لەنێوان (17-18) ساڵیدا بووە بە ناچاری گۆران دەکاتە بەرپرسی یەکەمی ژیانی خۆی و دایکی کە ئەوەش کاریگەری تایبەتی لەسەر هەست و بیری گۆران هەبووە.

لێرەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە سەرەتای ژیانی لاوێتی گۆران پڕ لە ئازارو چەرمەسەری بووەو گۆران سەرچاوەکانی سۆزو خۆشەویستی پێ بەخشینی تا رادەیەك لە دەستچووە. گەڕان لە دوای دۆزینەوەی ئەو سەرچاوەیە بریتییە لە دۆزینەوەی ئەڵتەرناتیڤێك کە هێشتنەوەی خودی گۆران بەر لە هەموو شتێ وەکو ئینسان بسەلمێنێت.

ئەو ئەڵتەرناتیڤەش لە شیعردا بەرجەستە دەبێت. بە واتا بەرهەمهێنانی شیعر لای گۆران فاکتەرێك دەیجوڵێنێ کە رەگ و ریشەی لەرابردوودایە ئەویش فاکتەری لەدەست چوونی وێنەی باوکە.

مەبەست لەوێنەی باوکیش لێرەدا هەر دەسەڵاتێکی سەرەوەیە کە ئەرکی بەڕێوەبردنی خوارەوە لە ئەستۆ بگرێت و لەهەمان کاتدا بە پەیوەستێکی توندی رۆحی بە خوارەوە بەسترابێت کە ئەو دەسەڵاتە بەگوێرەی خێزان باوکە. رەنگە بەگوێرەی نەتەوەیەکیش بریتی بێت لەرابەی رۆحی ئەو نەتەوەیە. دەشێ هەر لە سەرەتاوە هەستکردن بە ونبوونی وێنەی باوك گرێی هەستکردن بە ناتەواوی لای گۆران بەجۆرێك دروست کردبێت کە گۆران خۆی هەستی بە جیاوازبوونی خۆی کردبێتێ و هەوڵدانی بۆ نووسین هەر لە سەرەتای لاوێتییەوە لە لایەك هەوڵدان بووبێت بۆ سەلماندنی خۆی وەکو تاکەکەس، لە لایەکی تریشەوە شیعر هۆکارێك بووبێت هەر لە سەرەتاوە گۆران ویستوویەتی بیکاتە هۆکارێ بۆ پرۆسەی پاکژبوونەوە، واتە رزگارکردنی خۆی لەو بارە دەروونیە ناجێگیرەی تێیدایەو گەیشتن بە بارێکی دەروونی سەقامگیر، بەڵام لە ئەنجامی کۆتاییدا پرۆژەی پاکژبوونەوە لای گۆران نەگەیشتۆتە لوتکە،

بەڵکو ئەو پرۆسەیەو میکانیزمی کارکردنی بە شێوازێکی پێچەوانە گۆڕاوەو بەرەو حاڵەتی بڵندبوون –تسامی- Sublime چووەو تیکڵای ویستێو ئارەزووە چەپێندراوەکانی گۆران لەبری پیادەکردنێو خاڵیبوونەوە بوونەتە هەوێنی داهێنانی ئەدەبی لەژیانی شیعیری گۆرانێدا.

بەرهەمهێنانی شیعر لای گۆران لەباری یەکەمدا هۆکارێك بووە تا لەو رێگایەوە گۆران حەزو ئارەزوو و غەریزەی چەپێندراوی خۆی بخاتە روو یان شیعر بکاتە هۆکارو پانتاییەك بۆ پیادەکردنی ئەو حەزو ویستێو ئارەزووە چەپێندراو و سەرکوتکراوانەی سەردەمی منداڵی ولاوێتی. بە مانەیەکی تر شیعر لای گۆران ئەڵتەرناتیڤێکە بۆ دروستکردنەوەی رابردویەك کە وێنەکانی تێدا دروست نەبووە. ئەوەش لەخۆیدا گەڕانەوە بۆ تافی منداڵی بۆرجێستێ دەکاتەوە. بەڵام لای گۆران گەڕانەوە بۆ تافی منداڵی هەرگیز گەڕانەوەیەکی رۆمانسیانە نییە و بەمەبەستی زیندووکردنەوەی رابردووی زێڕینێو زیندوکردنەوەی وێنە گەشەکانی تافی منداڵی نیە، بەڵکو بە پێچەوانەوە گەڕانەوەی گۆران بۆ رابردوو گەڕانەوەیە بە مەبەستی دروستکردنی ئەو وێنانەی کە ئەوسا لەکیس چوون، بەواتا گۆران لە ئێستەدا دەیەوێت وێنەکانی رابردوو (وێنەی باوك) بەرجەستە بکات بە مەبەستی جێنەهێشتنی رابردوو وەکو زەمەنێکی بێشایی و بێ کردار.

ونبوونی وێنەی باوك (سەرچاوەی یەکەمی بەخشینی سۆزو خۆشەویستی) بابەتی دروستکردنی یەکەمین پرسیاری گۆرانە. پرسیار بەو مانایەی کە گەڕان بێت لەدوای ونبوویەك، لەدوای ماهیەتی نەزانراو یان نەناسراو و پەی پێنەبراو بە مەبەستی دۆزینەوەو زانینێو ناسینێو ئاشکراکردن. زەمەنی ئەو بابەتەش واتە (وێنەی باوك) لەرووی بەرجەستەکردنی سەربەخۆوە بەسەرچووەو دۆزینەوەو دەستەبەرکردنی راستەوخۆی کارێکی نەشیاوە. گەڕانی گۆران لەدوای گەیشتن بەو وێنەیە کە بریتییە لە گەڕانی بەردەوام لەدوای (باوك) کارێکی بێ ئەنجامە، بۆیە گۆران لە پرۆسەی بەردەوامی گەڕاندا راستەوخۆ بە وێنەی یەکەم ناگاتەوە، بۆیە هەوڵدەدات ئەڵتەرناتیڤی بۆ بدۆزێتەوە. ئیلتیزامی ئایدۆلۆژی گۆران لە ئەنجامی شکستهێنانیدا لە دۆزینەوەی وێنەی باوکەوە دێتێو ئیلتیزامی ئایدۆلۆژی و حیزبی گۆران بریتییە لە هەوڵدانی ئێو بۆ دۆزینەوەی وێنەی باوك کە هەمیشە ئەو وێنەیە هێمای راستەوخۆی دەسەڵاتە. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە واقیعی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواری دەورێکی زۆر دیارو ئاشکرای لە ژیانی تایبەتی گۆراندا گۆڕاوەو وەکو تێکڵای ئەندامانی کۆمەڵگەی کوردەواری هەست دەکات پێویستی بە باوکێکە لە سایەیدا بحەوێتەوەو فەرمانی لێ وەربگرێتێو دوور لە بوونی ئەو

باوکە هەست بە کەسێتی و بوون و ئامادەبوونی خۆی ناکات.
دیارە وێنەی باوك لە تێڕوانینی فرۆیدەوە وێنەیەکی دژێوە، بەڵام بە گوێرەی گۆران لەبەر ئەوەی لە سیستەمێکی کۆمەڵایەتی فیودیالیدا ژیاوەو لە سیستەمێکی لەم جۆرەشدا پێناسەی هەر ئەندامێکی کۆمەڵگە لەسەر بنەمای ئامادەبوونی رەگێو ریشەو نەسەبێو بنەماڵە دەکرێت، بۆیە باوك ئەو هێزە ئامادەیە لە پشتی کوڕەوە کە ناسنامەی بوونی بۆ دەسەلمێنێت. گۆران هەر زوو هەستی کردووە کە ئەم ئەو هێزە مەعنەوییەی لەدەست چووە بۆیە گرێی رق بەرامبەر بە باوك گێڕاوە بەگرێی هەستکردن بە نەبوونی باوك. هەوڵدان بۆ ئەنجامدانی تاوانی کوشتنی باوك لای گۆران گێڕاوە بۆ هەوڵدان بۆ زندووکردنەوەی باوك، چونکە باوك بەر لە ئەوەی ئەم بیر لە پرۆسەی کوشتنی بکاتەوە خۆی مردووە. هەر لێرەشەوە بابەتی رق Hate- گێڕاوە بە بابەتی سۆزو خۆشەویستی و رێتکردنێوێی باوکێو وێنەکانی گێڕاوە بۆ گەڕان لە دوای دۆزینەوەی باوکێ و وێنەی باوك.
سەرەتای گرێی هەستکردن بەونبوونی باوك (ونبونی سەرچاوەی سۆزو خۆشەویستی) هەر لە سەرەتای دەست بە نووسینکردنی گۆرانەوە ئاشکرا دەبێت، ئەوەتا لە کەرکوکەوە لەکاتێکدا تەمەنی لەنێوان (16-17) ساڵاندایەو بۆ دایکی دەنووسێتێو باری دەروونی خۆی بەیان دەکاتێو دەڵێت:

ئەی دایە ئەگەر ئەپرسی حاڵم
ئێ تۆش وەکو باقی بێڕەحم نیت
تۆزقاڵێ رەحم ئەزانیت!
راستی شەو و رۆژ هەر دەناڵم
دەگریمێو دەسوتێم هەروەکو مۆم
ئاهم ئەگاتە کۆشی گەردوون
ماتێو کزو مەلوولێ و مەحزون
بۆ حاڵی غەریبی، بێکەسی خۆم/ 1921

لێرەدا بە ئاشکرا هەستکردنی گۆران بە نەبوونی هیچ سایەو سێبەرێك بە نەبوونی هیچ باوکێك ئاشکرا دەبێت، وێنەی باوك وێنەیەکی سێاوەیە چ لەرووی ئامادەبوونی فیزیکیەوە هەتا گۆران نامەکەی بۆ رەوانە بکات، چ لەرووی ئامادەبوونی مەعنەوییەوە لە هەستێو زهنی گۆراندا هەتا بەو شێوەیە خۆی بێکەس نەبینێت.
دەبینین لەجیاتی (باوك) نامەکە ئاراستەی دایك دەکرێت، ئەوەش لە کۆمەڵگەی ئەو ساتەوەختەی کوردەواریدا کارێکی باو نەبووە. دایك توانای پێکردنەوەی ئەو بۆشاییەی نییە. (دایك) یش لای گۆران تارادەیەك سیفەتەکانی دایکی لێ دەبێتەوەو لەبری ئەوەی وێنەیەکی زیندووبێت لەپێبەخشینی سۆزو خۆشەویستی کەچی گۆران وەکو مەخلوقێکی

ناپەیوەستێو دابڕاو لەخۆی دەیدوێنێت. لێرەوە دەردەکەوێت کە دایك لای گۆران دەبێتە (ئەو) یان بەشێك لە (ئەوانی تر)، واتە دەبێتە کەسێکی نامۆو غەریب بەخودی گۆران، کەسێك کە نەك هەر ناتوانێت هیچ گۆڕانێك لە دۆخی (بێکەسی وغەریبی) گۆراندا دروست بکات، بەڵکو بێئاگاشە لە گۆران وەکو پەیوەندی دایك بە کوڕەوە. لێرەوە بە تەواوی دەردەکەوێت کە دایك نەك هەر ناتوانێت ببێتە جێگرەوەی وێنەی باوك بۆ گۆران بەڵکو ناتوانێت وێنەی راستەقینەی دایکیش بێت. ئەمەش دەبێتە هۆکارێکی سەرەکی بۆ گەڕان ڕوو لەدوا ڕۆیشتنی بەردەوامی گۆران لە دوای ئەڵتەرناتیق.

دەشێ دەلالەتێکی تری ئەو نامە شیعرییەی گۆران بۆ دایکی لەپاڵ گەڕان لەدوای دۆزینەوەی سۆزی باوك، جۆرێك لە خودنمایش کردن بێت بۆ دەرەوەی خودی خۆی بە مەبەستی پاکژبوونەوە. واتە هەوڵدان بۆ ئاگادارکردنەوەی ئەوانی تر لەباری شلۆقی دەروونی خۆی کە ئەوەش دەبێتە هۆی جۆرە سەقامگیرییەکی دەروونی و لەو حاڵەتە پەشێوە دەروونیە رزگار دەبێت. لەهەمان کاتدا سەردەمی هەرزەکاری گۆران هاوکاتە لەگەڵ نووسینی ئەو نامە شیعرییەدا بۆ دایکی کە ئەوەش دیسان بێشاییەکی دی بەرجەستە دەکات کە ئەویش بێشایی ڕۆحییە لە ژیانی لاوێتی گۆرانداو مەبەست لەوەش نەبوونی خۆشەویستی رەگەزی بەرامبەرە کە دواجار لای گۆران دەبێتە گەڕان لەدوای پانتاییەك بۆ مسۆگەرکردنی ویستە جەسەدییەکان کە ئەوەش لە ونبوونی جەستەی بەرامبەر واتە ئافرەتێدا بەرجەستە دەبێت. ئەمەش لە قۆناغی دواتری ژیانی گۆرانێدا ئاشکرا تر دەبێت بە تایبەتی کە گۆران ژنی یەکەمی بەنابەدڵی و لەژێر فشاری دایکیدا دەهێنێت. لێرەشەوە گۆران دەگاتە بەردەم هەڵوێست وەرگرتن لەوێنەی دووەم واتە (ئافرەت)، ئەویش لەدوو رووەوە یەکەمیان ژن هێنان بۆ گۆران کە لەودیوی سنووری خۆشەویستییەوە بوو، نەیتوانی سۆزو خۆشەویستی قۆناغی پێشتری ژیانی گۆران زیندووبکاتەوەو ببێتە ئەڵتەرناتیقی وێنەی یەکەم واتە باوك. دووەمیش لەبەر ئەوەی گۆران ژنی یەکەمی بەنابەدڵی هێناوەو لەروی جوانییەوە بەدڵی نەبووە کەواتە نە لەرووی حسی ئیساتیکییەوە، نە لەرووی ئامادەبوونی فیزیکیشەوە ئەو ئافرەتە نەیتوانیووە جێگای قەناعەتی گۆران بێتەو بە گۆران بگاتەو گۆرانیش بەهیچ ئامانجێکی پێشتری نەگەیشتووەو بگرە خەونەو خەیاڵە قووڵەکانیشی بەرامبەر بە ئافرەتەو جەستەی ئافرەت بۆ پیادەکردنی ویستەو غەریزە سەرکوتکراو و چەپێنراوەکانی هەرەسیان هێناوە. ئاشکراتر بڵێین ژنی یەکەمی گۆران وەکو جەستە نەیتوانیووە ببێتە پانتاییەك کە سنووری دیسپلین کردن بشکێنێو گۆران لەشێوەیەکی سروشتیداو بۆ هیچ کۆتێو پێوەندێکی ڕۆحی و جەستەیی (فیزیکی) بەو جەستەیە بگاتەو هەستی پێبکاتەو

بیدوێنێت، كە ئەمەش لە شیعرەكانی دواتری گۆراندا رەنگ دەداتەوەو دەیان دەلالەتی چەپاندنێو سەركوتكردنی ئارەزووی سێكسی لە شیعرەكانیدا دەدۆزرێنەوە.

ئێستە دەردەكەوێت كە ونبوونی وێنەكان لای گۆران دوو ونبوونن، ونبوونی (وێنەی باوك) واتە یەكەمین سەرچاوەی بەخشینی سۆزو خۆشەویستی. ونبوونی خۆشەویستی وجێستێ واتە (وێنەی ئافرەت) وەكو وێنەی دووەم. گوتاری ئەدەبی گۆران لەسەر بنەمای ئەو دوو زەمینە ونبووە بنیادنراوە. لەمێژووی ژیانی ئەدەبی گۆراندا و لەتێكڕای بەرهەمەكانیدا ئەو دوو ئاراستە بوونەتە ئەدەب كە بەرجەستەی پرسیارەكانی ئەم دوو بۆچوونە دەكەنێو دواجاریش هەردووكیان یەكدەگرنەوەو گوتاری ئەدەبی گۆران فۆرمەڵە دەكەن. ئەم دوو فاكتەرە مۆتیڤی سەرەكی دروستكردنی پرسیارن لای گۆران، بەڵام بە ئاكام نەگەیاندنیان نەبۆتە هۆكارێك بۆ پاشەكشێ پێكردنی گۆرانێو مانەوەی لە پانتاییەكی بێ (كردەو) بێ رووداو و وەستاو و بێ جوڵەداو خۆی بداتە دەستی ئومێدی بەدیهاتنی ئاواتەكانی لەدوای مردنێو وەكو ونبوونی وێنەكانی پێشوو خۆیشی بەدنیای ونبوون بسپێرێت، بەڵكو گۆران سنوورەكانی وەستاندن دەشكێنێوونبوونی هەردوو وێنەی پێشەوە لە ئەڵتەرناتیڤێكی تردا دەدۆزێتەوە كە ئەویش بریتییە لە (سروشت), لێرەدا دەلالەتی گەڕانەوە بۆ سروشت لای گۆران ئاشكرا دەبێتێو ئەو پرسیارەش سەرهەڵدەدات داخۆ گەڕانەوەی گۆران بۆ سروشت راكردنە لە واقیعی باوی كۆمەڵگەی شارستانی؟ یان گەڕانەوەیە بەمەبەستی دۆزینەوەی ئەو وێنانەی كە لەژیانیدا لەدەستی چوون؟ یان گەڕانەوەیە بەمەبەستی تیكەڵاوبوون لەگەڵ سروشتێ و توانەوەو لە ئەنجامیشێدا تیایدا دفن ببێت؟ داخۆ سروشت پەیوەست بەتێڕوانینی گۆران بێلایەنە یان لایەندارە بەوەی كە داخۆ خەسڵەتی رەگەزی (مێ)ی هەیە یان نا؟ ئەمانە چەند پرسیارێكن كە دەشێ لەروانگەی لێكدانەوەی گەڕانەوەی گۆران بۆ نێو سروشتێو مامەڵەكردن لەگەڵیدا وەڵام بدرێنەوە.

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگرین كە تافی منداڵی لە ژیانی هەركەسێكدا تافی تۆماركردنی یەكەمین یادەوەرییەكانی مرۆڤەو ئەو تافەش سۆزو خۆشەویتسیەكی خاوێنێو بێگەردی تێدایە. ونبوونی سۆزو خۆشەویستی ئەو سەردەمە لای گۆران دەشێ تەنها لە ئامێزی خاوێنێو بێگەردی سروشتدا دروست بكرێتەوە. واتە بنیادنانەوەی ئەو زەمەنە بەسەرچووەی كە لەتافی خۆیدا هەستی پێنەكراوە، دەشێ تەنها لە پانتایی سروشتدا دروست بكرێتەوە. بۆیە تاكە رێگایەك بۆ ئامادەكردنەوەی رابردووی ونبوو و بێناسنامە لە ساتەوەختی ئێستەدا لە پرۆسەی گەڕانەوەو گەیشتنەوە بە (سروشت) دا

دەگات بەئەنجام، ئەمەش دەمانگ□□تەوە بۆ ئەو بۆچوونەی کە دەڵێت هەتا مرۆڤ لەسایەی سروشتدا بووە شتەکان خاوێن‎و بێگەرد بوون، ئەو وێنە ئاڵۆزانەی کە مرۆڤ لە قۆناغی ژیانی نێو کۆمەڵگەی شاردا بۆی رام ناکرێت لەنێو پانتایی سروشتدا بە سادەیی دەست دەکەون و دەستەبەر دەکرێن.

گەڕانەوەی گۆران بۆ نێو سروشت لە راستیدا دوو دەلالەتی هەیە. یەکەمیان گەڕانەوە بۆ تافی منداڵی و زیندوکردنەوەی سۆزو خۆشەویسی ونبووی ئەو تافە، گەڕانەوە بۆتافی منداڵی و گەڕانەوە بۆ نێو سروشت هاوشێوەن لە خاوێنی و بێگەردیدا. دووەمیان سروشت وەکو دنیای خاوێن‎و بێگەرد ئەو پانتاییەیە کە گۆران بە مەبەستی حەوانەوەی ئەبەدی بۆی دەگەڕێتەوەو لەم بارەشدا سروشت دەلالەتێکی تری دەبێت کە ئەویش منداڵدانی دایك دەگەیەنێت کە گۆران لە دنیای پڕ لە ئاژاوەی ژیانی کۆمەڵایەتی دوور لە سۆزو بەزەیی و خۆشەویستییەوە بۆی دەگەڕێتەوە. واتە گۆران لە ژیانی دەرەوە لەنێو کۆمەڵگەوە دەگەڕێتەوە بۆ نێو ژیانی داخراو، واتە بۆ ناوەوە بەمەبەستی گەیشتنی بە دنیایەك کە هێمنی و هێوری تیا بەرکەماڵ بێت. ئەم حاڵەتی گەڕانەوەیە لای گۆران هەر هەڵوێستێکی سادە نییە لەرووی مامەڵەکردنی خودی گۆرانەوە لێی بڕوانێت، بەڵکو جێکەوت‎و کاریگەری دیاری هەیە لە مێژووی شیعری کوردی دوای گۆرانیشدا.

گۆران لە گەڕانەوەیدا بۆ سروشت لە ئەنجامی هەستکردن بە لەدەست چوونی وێنەی باوك‎و وێنەی ئافرەت‏دا ژیانی کۆمەڵگە رەت دەکاتە‎وەو جۆرێك لەخەڵوەت هەڵدەبژیرێت کە ئەو خەڵوەتەش لەبری ئەوەی وەکو شاعیرە سۆفیەکانی پێش خۆی لە کونجی مزگەوت‎و حوجرەکاندا بێت یان پەنا بۆ تەسەوف ببات، لە دنیای فراوانی سروشتدایە، بەڵام لە هەردوو بارەکەشدا ئەنجام هەر پشتکردن ‎وخۆدوور خستنەوەیە لە ژیانی کۆمەڵگە.

گۆران سەرباری ئەوەی کە ونبوونی ئەو دوو وێنەیە پاڵی دەنێت بۆ گەڕانەوە بۆ نێو سروشت بەمەبەستی بەدەستەێنانەوەی رابردووی ونبوو و لەدەستچوو لەپانتایی سروشتداو لەبەر ئەوەی ناگاتە ئاستی توانەوە لەگەڵ سروشتداو مامەڵەکردنی گۆران لەگەڵ سروشتدا بێت، خۆی وەك بەشێك لە سروشت نیشان بدات، بەڵکو مامەڵەی گۆران لەگەڵ سروشت‎و توخمەکانیدا مامەڵەی مرۆڤێکە کە لە زەمینەیەکی ترەوە هاتووەو لە ئەنجامی دووچاربوونی بە دوو شکستی کاریگەر لە پانتایی زەمینەی پێشوودا پەنای بۆ سروشت هاوردووەو سروشت بەرزگارکەر دەزانێت. گۆران لەم روانگەیەوە مامەڵەی سروشت دەکات هەر بۆیە هەڵوێستی گۆران بەرامبەر بە سروشت هەڵوێستی شاعیرێکە کە لەنێوان خۆی وسروشتدا پەیوەندییەك دروست دەکات کە ئەویش لەسەر بنەمای

سروشتی مەزن‌و ئامێز پڕ لە سۆزو میهرێ بەرامبەر بە گۆرانی هەڵاتووی ژێر فشاری پەیوەندییە تەڵخ‌و دزێوەکانی کۆمەڵگای شار بنیادنراوە. گۆران وەسفی سروشت دەکات‌و سروشت دەدوێنێت بەو هیوایەی سروشت ئامێزی بێگەردو پڕ لە سۆزو میهری بۆ بکاتەوەو باربووی رابردووی دزێو و تەڵخ و دوور لە سۆزو بەزەیی بۆ بکاتەوە. بەواتا گۆران لە پێناوی مەبەستێکی دیاردا سروشت دەدوێنێت و لە بنەڕەتیشەوە مەبەستی گەڕانەوەی گۆران بۆ سروشت لە پێناوی ئەو ئامانجەدایە، واتە گەڕانەوەی گۆران بۆ سروشت گەڕانەوەیەکە مەبەستێکی دیاری لەبەرچاوگیراو لەپشتییەوەیە، نەك عیشقێکی دەروێشانە بەسروشتییەوە بەستبێت. هەربۆیە مامەڵەکردنی گۆران لەگەڵ سروشتدا مامەڵەی شاعیرێکە کە لەرووی سروشتدا ئامادەبوونی هەیەو لەسەر بنەمای ئەو ئامادەبوونە سروشت دەدوێنێت نەك لەو رواگەیەوە کە گۆران بە تەواوی تەماهی لەگەڵ سروشتدا کردبێت‌و ئەنجامیش تیایدا توابێتەوە. ئەم هەڵوێستەش لە لایەك مانەوەی گۆران وەکو داهێنەرێکی ئامادە لە دوای شیعرەکانیەوە نیشان دەدات، لە لایەکی تریشەوە ئاستی وەسفکردنی سروشت لەلایەن گۆرانەوەو مامەڵەکردنی توخمەکانی سروشت لە تێکڕای شیعرەکانی گۆراندا وا دەردەکەون کە لەوە جوانترو قەشەنگتربن کە خۆیان لە سروشتدا هەن یان بەشێوەیەکی گشتیتر بڵێین سروشت لەوەسفکردنی گۆراندا لەوە جوانترە کە خۆی هەیە. ئەمەش ئاستی بەرزو شکۆداری ئیحساسی شیعری گۆران‌و هەستی ئیستاتیکی گۆران نیشان دەدات. هەر مانەوەی گۆران وەکو داهێنەرێکی ئامادە لە دوای شیعرەکانیەوەو وەکو داهێنەرێکی خاوەن هەستی شیعریی مەزن کە ئاستی هەستیاری وێنەگرتن‌و عەکس کردنەوەی ئەو وێنانەی لە ئاستێکی باڵاتردایە لەوەی کە لەراستیدا هەن‌و ئەوەش گۆران لە شاعیرانی رۆمانسی بەگشتی و بایرۆن‌و کیتس‌و وردزۆرپ جیا دەکاتەوە ئەویش لەوەیدا کە گەڕانەوەی ئەو شاعیرانە بۆ سروشت گەڕانەوەیەکی رۆمانسیانەیەو ئەنجامیش لەناو سروشتدا دەتوێنەوەو هیچ ئامادەبوونێکیان نامێنێت، بەڵام گۆران ناتوانێت لەگەڵ سروشتدا تەماهی بکات‌و تیایدا بتوێتەوە گەرچی هەنگاوی یەکەمی گەڕانەوەی گۆران بۆ سروشت بەمەبەستی دۆزینەوەی وێنە ونبووەکان‌و حەوانەوەو پاشانیش خۆ دفن کردنە لەناو سروشتدا، کەواتە لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە پەیوەندی گۆران‌و سروشت لە ئاستێکی شلۆقدا ماوەتەوە، لە ئاستێکدا کە گۆران لەحاڵەتی دڵەڕاوکێدا بێت بەرامبەر بەو باوکە نوێیە کە هەڵیبژاردووە هەتا جێگای پێشتری بۆ بگرێتەوە.

لێرەوە دەردەکەوێت کە هەمیشە گۆران لە حاڵەتی تێڕاماندا بووە بەرامبەر بە پەیوەندی خۆی و سروشت. هەر لێرەشەوە لەسەر زەمینەی

ئەم حاڵەتی نیگەرانی و تێڕامانەوە پرسیاری گۆران سەرهەڵدەدات کە ئەویش پرسیارە لە ماهیەتی بوون. پرسیارە لە ماهیەتی جوانی، پرسیارە لەماهیەتی لەزەتی رۆحی و جەسەدی، پرسیارە لە نهە□نیی□کانی دنیای ئەودیوی زانین و پەی پێبردنی مرۆڤ.

ونبوونی وێنەی باوك لای گۆران زیاتر لەو ماوە مێژوویەدا بەرچاو دەكەوێت ‎و بەزەقی دەردەكەوێت كە دەكاتە تەمەنی منداڵی گۆران‎و قۆناغی هەرزەكاری و پێگەیشتن، بەڵام گۆران لە وێنەیەكی راستەوخۆی شیعریدا ئەو وێنە لەدەستچووەی بەرجەستە نەكردۆتەوە تەنها ئەوەندە نەبێ لە دێڕە شیعرێكدا، لە هەڵوێستێكی ناڕەزایی دەربڕیندا بەرجەستەی باری بێباوكی خۆی دەكات‎و دڵێت:

نامەوێ هەتیو كەوم/ كەلاوە بێت جێی خەوم.

بەڵێ ئەم دێڕە شیعرە لەكاتێكدا گوتراوە كە گۆران قۆناغی ژیانی هەتیووی بەڕێ كردووەو كەلاوەش تەنها مەبەست لەژیانی نێو خانوویەكی كەلاوە نییە، بەڵكو مەبەست بەكەلاوەبوونی ژیانی منداڵی گۆرانە لە رووی نەبوونی و لەدەستچوونی سۆزو خۆشەویستی باوكەوە. لە رووی ژیانی پڕ لە چەرمەسەرێی گۆرانیشەوە بەپشتبەستن بە مێژووی ژیانی گۆران ئەوە دەزانین كە كاتێ ئەم تەمەنی حەڤدە ساڵان دەبێ محەمەد بەگی برای دەكوژرێت‎و ئەم ناچار دەبێت دەست لە خوێندن هەڵگرێت‎و لە كەركوكەوە بگەڕێتەوە بۆ هەڵەبجە بۆ شان دانە بەر ئەركی بەخێوكردنی خێزانەكەی.

ونبوونی وێنەی دووەمیش لای گۆران بریتی بوو لە ونبوونی وێنەی ئافرەت واتە ونبوونی سەرچاوەی سۆزو خۆشەویستی و ونبوونی جەستەی ئافرەت ئەوەش مانای لەدەست چوون‏و نەگەیشتن بە ئاستی جێبەجێكردنی ئارەزووە جەستەییەكانی. گۆران حاڵەتی ونبوونی وێنەی ئافرەت لە ژیانی خۆیدا بەم شێوەیە نیشان دەدات:

سەردەمێك بوو دنیای گیانم تاریك‎و چۆڵ بوو
كام بەرۆچكەی گەرمە دڵم چەشنی شەهۆڵ بوو
فەریحەم وشك، تەبیعەتم زەردو ژاكاوبوو
زەردە خەنەم ئاخی سەرلێو فرمێسكی چاوبوو
....
بەڵام ئەی یار، یاری نازدار، شۆڕە ژنی شۆخ
بە لێوی ئاڵ بەچاوی رەش، چاوی رەشی تۆخ
بە باڵای بەرز و بەئەندامی نەرم ‎و شل ‎و جوان
رەوتی شیرین، عیشوەو نازی گفتوگۆو جوڵان
بەم جوانیانە كە زینەتی بەهەشتی دنیان
بەم جوانیانە كە لە تۆدا هەموویان پەیدان
لەو رۆژەوە دیومە سیحری زەردەخەنەی تۆ

دنیای دەروون مەلەکانی هاتوونەوە گۆ
سەرچاوەکەی عومری جوانیم هاتۆتەوە قوڵ
باغچەی ژینم پڕبۆتەوە لە نەمامی گوڵ!

لە راستیدا گۆران باری دەروونی خۆی ئاشکرا دەکات، لەسەرەتاوە لە وێرانێیێک دەدوێت کە سەردەمی منداڵی وهەرزەکاری تیا بەسەر بردووە، وێرانێی سۆزو خۆشەویستی باوك، وێرانێو کاولێی سۆزو خۆشەویستی ئافرەت لە قۆناغی هەرزەکاریدا، دواتریش کە وێنەی ئافرەت دەهێنێتەوە پێشەوە تەنها بە مەبەستی هەوڵدانە بۆ پڕکردنەوەی گرێی هەست بەکەمی کردن لەو قۆناغەداو وەسفکردنەکەش تەنها وەسفێکی تەسویریەو گۆران ئافرەتێکی غایب دەدوێنێ بەواتا بە خەیاڵ ئەو دنیایە دروست دەکات، ئەگینا گۆران بۆ ئێندێشێ و خۆیاڵ دەگات بە وێنەی ئافرەت کە لەم حاڵەتەشدا ناتوانێت بگات بە جەستەی مادی ئەو ئافرەتەو ئارەزوو یان غەریزەی سەرکوتکراوی بۆ ڕێگۆزی بێرامبێر جێبێجێ بکات و باری هێڵچووی خاڵی بکاتەوە. هەربۆیە بەهەمان هەڵچوونێو بەهەمان هێزەوە چەندین جاری تر ئەم هەڵوێستە دووبارە دەکاتەوە کە ئەوەش لەرووی لێکدانەوەی دەروونی گۆرانەوە مانای نەگەیشتنە بەو وێنەیە.

گۆران ئەنجام دەگاتە ئەوەی بڵێت (ژن) سەرچاوەی ئیلهامی منەو جوانیەکانی سروشت بێ بوونی (ئافرەت) ناتوانن بمخەنە سەرباڵی نەشئەی شیعر نووسین، ئەوەتا دەڵێت:

لەکونجی زاکیرەما ژنێکی شۆخ نەکا
پەری صیفەت بە پەلوپۆی جەمالەوە جیلوە
لە کوێ لە سۆتحی زەمینا، لەسینەی فەلەکا
ئەبێتە مەنبەعی شیعرم بەدایعی ئەشیا.

هەر لەسەر بنەمای هەمان تەرزە بۆچوون دەتوانین بەڵگەی شیعری تر بهێنینەوەو زیاتر ئەوە ئاشکرا بکەین کە گۆران دەیەوێت بڵێت سەرباری جوانی سروشتێو خاوێنی و بێگەردی سروشت کە دەشێ ئاسوودەیی ڕۆحی تەنها لەوێدا بدۆزرێتەوە، کەچی دوور لە جوانی ئافرەتێو میهرو سۆزو خۆشەویستی ئافرەت سروشت ناتوانێت ببێتە ئەو مەنزڵگایەی کە حەوانەوەی ئەبەدی مسۆگەر بکات. بەبێ بوونی جەستەی ئافرەت، بەبێ زەردەخەنەو بزەی پڕ لە سۆزو پڕ لە مانای ئافرەت جوانی سروشت هیچ مانایەکی نییە. بە واتایەکی دی گۆران دەیەوێت جوانی سروشتێو جوانی ئافرەت پێکەوە گرێ بداتێ و ئەوەش نیشان بدات سروشت ێو ئافرەت یەك ماهیەتیان هەیەو هەردووکیان دەبنە پانتایی خاڵی کردنەوەی حەزوو ئارەزووی سەرکوتکراوی ڕۆحی و جەسەدی پیاو، بەڵام بەبێ بوونی ئافرەت سروشت ناتوانێت حسی ئێستاتیکی گۆران بجوڵێنێت و لای وایە ئەگەر ئافرەت نەبێت سروشت تاریکستانێکی بێ

گیانێو ناکاریگەرە. ئەوەتا لە هەڵبەستی ئافرەتێو جوانیدا دوای ئەوەی کە وەسفێکی تەسویری سروشتێو توخمەکانی دەکات دەڵێت:

ئەمانە هەموو جوانن شیرینن
رۆشن کەرەوەی شەقامی ژینن
بەڵام تەبیعەت هەرگیزاو هەرگیز
بێ رووناکییە بێ بزەی ئازیز

گۆران لە ئەنجامی ونبوونی سەرچاوەکانی سۆزو خۆشەویستی قۆناغی منداڵی و هەرزەکاریدا پەنا بۆ دۆزینەوەی سەرچاوەی نوێی سۆزو خۆشەویشتی دەبات. ئەو سەرچاوەیەش سروشتە کە گۆران لەلایەك بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی رۆحی وعاتیفی قۆناغەکانی پێشتر لە پانتایی سروشتدا دەگەڕێت بۆ دەستەبەرکردنی ئەو سەرچاوەیەو لەهەمان کاتیشدا کردنی سروشت بە پانتاییەك بۆ خاڵیکردنەوەی هەستێو سۆزی پەنگ خواردووی ناخی کە ئەمەش دەبێتە جۆرێك لە پاكژبوونەوە. ئەویش دەلالەتێکی قووڵتر هەڵدەگرێت کە بریتییە لە خاڵیکردنەوەی غەریزەو ئارەزووی سەرکوتکراوی سێکسی.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە سروشت لە روانینی گۆڕانەوە بریتییە لە جەستەی ئافرەت. بەڵام گۆران لەبەر ئەوەی ناتوانێت سروشت بە تەواوی بکاتە ئەڵتەرناتیڤی ئافرەت لە شیعرەکانیداو ناتوانێت تێکڕای حەزو ئارەزووە سەرکوتکراوەکانی لە جەستەی سروشتدا بە ئاکام بگەیەنێت، هەمیشە ئافرەت دەکاتەوە بەهاوشێوەی سروشتێ وەکو جووتەیەکی پێکەوە بەستراو لێیان دەڕوانێت کە هەردووکیان لە جوانی و ناسکی و لەسۆزو بەخشیندا چوون یەکن. لەراستیدا گۆران لە ئەنجامی نەگەیشتن بە جوانی ئافرەتێو جەستەی ئافرەت وەکو ئەو وێنە قەشەنگەی چاوەڕوانی دەکات دەگەڕێتەوە بۆ سروشت بەو هیوایەی سروشت بکاتە جێگرەوەی ئافرەت لەو بوارانەدا، بەڵام ئەنجام ئەوەی لە جەستەی ئافرەتێو جوانی و ئیحساسی ئافرەت پێی نەگەیشت، لەسروشتدا نایدۆزێتەوەو پێی ناگات. ئەوەش وای لێ دەکات هەرچۆن بە ئیحساسێو هەستی ئێستاتیکییێو جوانی ئافرەتێو نهێنییێکانی جەستەی ئافرەتێو سۆز و عیشق دێدوێنێت و دەخوێنێتەوە، بەهەمان هەستی ئیستاتیکییێو جوانی سروشتێو توخمەکانی بدوێنێت و بخوێنێتەوەو وێنەیان بکێشێت.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە سروشت نەیتوانیوە لای گۆران ببێتە جێگرەوەی تەواوی ئافرەت، بەڵکو بۆتە وێنەی هاوشێوەی ئافرەت لە دیدی گۆرانەوە، لە هەڵوێستی گۆرانەوە کە مەبەست لەو وێنێ هاوشێوەیە ئەوەیە هەرچۆن گۆران نەیتوانیوە بە لوتکەی نهێنییێکانی ئافرەت بگات لەرووی رۆحی و جەستێیەوەو هەموو سۆزو حەزو غەریزەی سەرکوتکراوی خۆی خاڵی بکاتەوەو بتوانێت ئافرەت لەرووی رۆحی و جەستێیێو بەپراکتیك بدوێنێ، هەمان شێوە نەیتوانیوە سروشت وەکو

وێنەی ئافرەت بدوێنێت لە هەردوو بواری ڕۆحی و جەستەییەوە بەڵکو بە ئیحساسی شاعیرانەی بەرزی وێنەکێشانی سروشتی کردێتە ئەڵتەرناتیڤی وێنەی ئافرەت.

سەرنەکەوتن لە دۆزینەوەی وێنەی تەواوەتی ئافرەت لە پانتایی سروشتدا، گۆران بەرەو قۆناغێکی تر لە ژیانی شیعری دەگوازێتەوە کە ئەویش قۆناغی شیعری سیاسی و ئیلتیزامی ئایدیۆلۆژی گۆرانە کە ئەم قۆناغەش لەرووی داهێنانەوە ئەگەر بڵێین قۆناغێکی وشکێو بێبەرە لای گۆران رەنگە لە درکاندنێو ئاشکراکردنی راستییەك نزیك بووبینەوە کە بەلای زۆربەمانەوە مایەی رازی بوون نییە. کەواتە دەتوانین بڵێین قۆناغی ژیانی شیعری گۆران پەیوەندییەکی تەواوی بە ژیانی تایبەتی خودی گۆرانەوە هەیە. شکستەکانی قۆناغی منداڵی وهەرزەکاری بەرەو سروشت دەیبەن. نەگەیشتن بەو ئامانجەی لە پێناویدا دەگەڕێتەوە بۆ سروشت بەرەو قۆناغێکی ئیلتیزامی ئایدیۆلۆژی دەیبات. لاوازی فیکری و باری ناهەمواری کۆمەڵایەتیش گۆران بەرەو نووسینی شیعری سیاسی کێش دەکەن. لەم بوارەشدا بەرهەمهێنانی شیعریەت کارێکی سوکێو ئاسان نییە، هەر بۆیە شیعری سیاسی گۆران هیچێك ناخاتە سەر خەرمانی پێ لە داهێنانی ئەو، بەڵام دەشێ ئیلتیزامی سیاسی و ئایدیۆلۆژی بووبێتە مایەی ئۆقرەگرتنی دەروونی گۆرانێو لە حاڵەتی شڵەق نیگەرانی و تێڕامان دووری خستبێتەوە. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوانەدا گۆران ئەو شاعیرە داهێنەرەیە کە توانی لە ئاستی زماندا شۆڕشێك لە شیعری کوردیدا بکات، ئەگەرچی گوتاری گۆران ڕەگوریشەی لای مەولەوی هەیە، بەڵام ئەزموونی ئەم برەوپێدانی گوتاری شیعری نوێی کوردییە. دیسان لەرووی جیهانبینی شیعری و ئەو پرسیارانەی شیعری گۆران هەڵیدەگرێت دەشێ ئەزموونی گۆران بە ئەزموونی تازەگەری دابنرێت کە تاکو ئێستەش شیعری کوردی سنوورێکی دیاری لەنێوان خۆی و ئەزموونی گۆراندا بە تەواوی نەکێشاوە.

سەرباری سەرهەڵدانی ئەزموونی نوێ بەڵام رەگێو ریشەی ئەزموونی گۆران هەر زیندووە هەتا ساڵانی هەشتاکان کە جۆرە دابڕانێك لە ئەزموونی گۆران لەرووی شێوازی شیعری وگوتاری شیعرییەوە سەرهەڵدەدات، بەڵام ئەو هەوڵانە ناتوانن لە ژێر هەژموونی ئەزموونی گۆران دەربچن.

زۆربەی زۆری شاعیرانی کوردی دوای گۆران ئەگەر گەڕابنەوە بۆ سروشتێو مامەڵەکردنی توخمەکانی سروشت ئەوا نەیانتوانیوە لەژێر کاریگەری ئەزموونی گۆران دەربچن لەچۆنێتی مامەڵەکردنی سروشتدا، سروشت وەك ئاماژەمان بۆ کرد لای گۆران ئەڵتەرناتیڤی وێنەی ونبووی قۆناغێکی دیاری ژیانی گۆرانە. لە ئەزموونی دوای گۆرانیشدا سروشتی کوردستانێو توخمەکانی بریتین لەو بابەتانەی کە گوتاری مانەوە و

گوتاری سیاسی نەتەوەیی کوردی پێکدەهێنن.
دیارە سروشتێو توخمەکانی سروشتیش پەیوەستن بە قۆناغی ژیانی کۆمەڵگەی شوانکاری و کشتوکاڵییەوە، واتە قۆناغی فیودیالی لە ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواریدا. لێرەوە دەتوانین ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە گۆران لە گەڕانەوەیدا بۆ سروشت زیاتر گوزارشتی پەیوەستبوونی مرۆڤی کورد بە سروشتەوە دەکات کە دەشێ ئەوەش وێنەگرتنێکی ریالیستیانەی کۆمەڵگەی کوردەواری بێت کە لەو قۆناغەدا کۆمەڵگەیەکی سەرەتایی لادێنشینی نێو سروشت بووە، بۆیە ئەدەبەکەشی دەربڕینی ژیانی نێو سروشتە. بەواتا شیعر لای گۆران گوزارشتی ژیانی کۆمەڵگەی قۆناغی پێش دروستبوونی کۆمەڵگەی شارو کۆمەڵگەی مەدەنی دەکات. جێکەوتی گەڕانەوەی گۆران بۆ سروشتێو مامەڵەکردنی توخمەکانی سروشت بە بەرهەمی شیعری کوردییەوە تاکو ئەمڕۆ دیارو ئاشکرایە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە شیعری کوردی بەشێوەیەکی گشتی (جگە لە هەندێ هەوڵی تاکە کەسی) زمانی سەردەمی نەدۆزیوەتەوەو تاکو ئێستە گوزارشت لە کۆمەڵگەی فیودیالی دەکات کە ئەویش بەگوێرەی ئاستی گەشەی کۆمەڵایەتی و پێشکەوتنی لە کۆمەڵگەی کودەواریدا لە ئاستی ژیانی نێو سروشتدا دادەنرێت، واتە شیعری کوردی بەشێوەیەکی گشتی گوزارشت لە ژیانی کۆمەڵگەی فیودالی دەکات لە کاتێکدا ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواری ئێستە لە قۆناغێکی برەوسەندوتردایە ئەگەرچی نەگەیشتبێتە ئاستی کۆمەڵگەی مەدەنی خاوەن ناسنامەی مەدەنیبوون. هەر ئەم هۆکارەش وەهای کردووە کە شیعری نوێی کوردی لاوازو دواکەوتووبێت لە ئاستی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئاستی حیسی و تێگەیشتنی کۆمەڵداو توانای بەرزکردنەوەی پرسیارە گەوهەرییەکانی ئینسانی کوردی نەبێت چ کێشە کۆمەڵایەتی و نەتەوەییەکان چ کێشە زاتییە تاکی کەسیی مرۆییەکان.
ئێستە دەتوانین بڵێین ئەزموونی شیعری گۆران لە مێژووی شیعری کوردیدا جێگای دیاری هەیەو لە ئاستی داهێناندا گۆران خۆی دەبەستێتەوە بە خەونێو خەیاڵ و مێژووەوە بە مەبەستی دروستکردنی یۆتۆپیا بۆ رزگارکردنێو لە ئامێزگرتنی رۆحی نیگەرانێو ئۆقرە نەگرتووی مرۆڤی ئەم سەردەمە، گۆران ئەو ئەزمونگەرەیە کە لە دوای نوێ دەگەڕێت، پرسیار دەربارەی بوونێو کێشەکانی بوون بەرز دەکاتەوە، لە مەسەلەی جوانی و چێژی راستەقینەی ئیستاتیکی مرۆڤ دەپرسێت. داهێنانی گەورەی گۆران دەگەڕێتەوە بۆ جیهانبینی گەردوونی شیعرەکانی کە ئەوەش سیفەتی سەرەکی بەرهەمی نەمرە.

(ئەم بابەتە لە هاوینی ١٩٩٢ نووسراوە، بەرچاوی خوێنەران نەکەوتووە، پێمباش بوو لە یادی ٦٢ ساڵەی کۆچی دوایی گۆراندا

بڵاوی بکەمەوە).

تورکیا چی لە سوریا و عێراق دەوێت؟.. عوسمانی حاجی مارف

لەشکرکێشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق لە ساڵی ٢٠٠٣دا، لە بەرژەوەندیە ئەمنیەکانی تورکیادا نەبوون. ململانێ ناوخۆییەکانی عێراق کە دوای لەشکرکێشی و سەرهەڵدانی ئەلقاعیدە و داعش و شەڕی ناوخۆی سوریا، هەموو پێکەوە بوونە هۆی دۆخی ناسەقامگیری ناوچەکە، کە زیاتر لە دوو دەیەی خایاندووە، لەم نێوەدا پەکەکە کە لەلایەن ناتۆوە وەک قەوارەیەکی تیرۆرستی دەستنیشانکراوە، دەیانساڵە شەڕی ئەنقەرە دەکات، سوودی لەو دۆخە گێژاوەی عێراق وەرگرت بۆ ئەوەی بوونی خۆی بەدرێژایی سنوورەکان لە نێوان تورکیا و کوردستانی عێراقدا جێگیر بکات.

لەسەر سنوورەکانی تری باشووری تورکیا، لە هەڵمەتی شەڕی بەرفراوانی دژ بە داعش، بووە هۆی ئەوەی کە هاوبەشی نێوان ئەمریکا و یەپەگە دروست ببێت کە بە باڵی چەکداری پەکەکە لەسوریا ئەژماردەکرێت، کە دواتر هێزەکانی سوریای دیموکرات کۆنترۆڵکردنی ناوچە سنووریەکانیان بەدەستهێنا. ئەم هاوبەشیە بووەتە گەورەترین بەربەست لەبەردەم دووبارە دانانی پەیوەندیەکانی نێوان ئەمریکا و تورکیا.

هەرچەندە تورکیا، پێشبینی ئەوە دەکات کە بوونی سەربازی ئەمریکا له عێراق و سوریا بەشێوەیەکی بەرچاو لە کەمبونەوەدایە، بۆیە بەدواداچوون بۆ ئامانجی فراوانتر دەکات، کە بریتین له کۆنترۆڵکردنی ئەو نائارامیەی له سنوورەکاندا هەن، بۆیە هەوڵئەدات بۆ بێبەشکردنی پەکەکە لەهەر پانتاییەک بۆ هەڵسورانی چەکداری.

لەلایەکی ترەوە تورکیا هەوڵئەدات یەکەکانی پاراستنی گەل (یەپەگە) لە سوریا پاککاتەوە، چونکە تورکیا پەیوەندیەکانی یەپەگە بە پەکەکەوە وەک هەڕەشەیەکی ئەمنی بۆ داهاتوی خۆی سەیردەکات. دواتریش دوای کۆتایی شەڕەکەی لەگەڵ یەپەگە، ڕەنگە دانوسان لەگەڵ دیمەشق و واشنتۆن بکات، بەڵام ئەمریکا و یەپەگە و هێزەکانی سوریای دیموکرات لەئێستادا بەشێک لە باکوری ڕۆژهەڵاتی سوریا

کۆنترۆڵ دەکەن، بەڵام تورکیا دەیەوێت لەو ناوچانە خۆی لەگەڵ واشنتۆندا هەماهەنگی بکات. لە کۆتاییدا ئەنقەرە پێیوایە لەدرێژخایاندا حکومەتی سوریا خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی دەکات. بۆیە پێیوایە ڕژێمی ئەسەد دەبێتە لایەنێکی بەشدار لە چارەسەری کێشەکانیدا.

ئەنقەرە کە شایەتحاڵی دوو دەیە ناسەقامگیرییە، بەدرێژایی سنووری باشووری وڵاتەکەی، لە پێشبینیکردنی بۆ کشانەوەی ئەمریکا، پلانی هەیە هەنگاو بنێت بۆ کۆتاییهێنان بەم نادڵنیاییە، بە ئەگەری ئەنجامدانی ڕێککەوتنی فراوان لەگەڵ ڕژێمی ئەسەددا.

داواکاری سەرەکی تورکیا لە ڕژێمی ئەسەد، سەرکوتکردنی یەپەگەیە و گەڕاندنەوەی ئەو ناوچانەی کە لەلایەن هێزەکانی سوریای دیموکراتەوە کۆنترۆڵکراون بۆ ژێر دەسەڵاتی ئەسەد. لەکۆتاییدا ئەنقەرە دەیەوێت ئەسەد لانیکەم بەشێک لە پەنابەرە سوورییەکان بگەڕێنێتەوە کە زیاتر لە دە ساڵە لە تورکیە نیشتەجێن. بەڵام لەبەرامبەریشدا ئەسەد دەیەوێت هێزەکانی تورکیا سوریا بەجێبهێڵن.!

نزیکەی شەش ملیۆن سووری کە لە ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی تورکیا لە باکووری سوریا دەژین، نایانەوێت دەسەڵاتی ڕژێمی ئەسەد بەم زووانە بگەڕێتەوە، ئەگەر هەر ڕووبدات. بەهەمان شێوە زۆرێک لە پەنابەران لە تورکیا نایانەوێت بگەڕێنەوە وڵاتەکەیان.

یەکێک لە نیگەرانییە سەرەکییەکانی ئەنقەرە ئەوەیە کە کشانەوەی خێرا لە باکوری سوریا دەتوانێت ببێتە هۆی داڕمانی ئەمنی هاوشێوەی کشانەوەی ئەمریکا لە ئەفغانستان. ئەم سیناریۆیە، دروستکردنی لێشاوی زیاتری پەنابەرانە بۆ ناو تورکیا.

بۆ دوورکەوتنەوە لەم سیناریۆیە، ڕەنگە ئەنقەرە داوا لە ئەسەد بکات کە "ناوچەی خۆڵەمێشی" کاتی لە باکووری سوریا دابمەزرێنێت، هەروەها هێزە سەربازییەکانی تورکیا و ئەو هێزە میلیشیایانەی هاوپەیمانی تورکیا دەکەن، دەستیان بە هەندێک لە دەسەڵاتی ناوخۆیدا بگات، لەکاتێکدا دیمەشق خزمەتگوزارییە گشتییە سەرەکییەکانی وەک پەروەردە، خزمەتگوزارییەکانی گەیاندنی پۆست و هتد بەڕێوەدەبات. دواتر بەدوای کۆتاییهێنان بە شەڕی ناوخۆ، گەڕاندنەوەی کۆنترۆڵی تەواوی ڕژێم لە باکووری سوریا دابین کەنەوە.

بەڵام بەشێوەیەکی سروشتی "دەستەی ڕزگاری شام" کە لایەنێکی ئیسلامی سونەن، بە هەموو شێوەیەک هەوڵدەدات هەر ڕێککەوتنێک کە ئەنقەرە لەگەڵ ئەسەد ئەنجامی بدات، تێکی بدەن. هەڵبەتە دژایەتییەکانی دەستەی ڕزگاری شام بووەتە ناچاری هاوکاری نێوان سوریا و تورکیا، ئەمەش دەتوانێت تورکیاو سوریا زیاتر لێک نزیک بکاتەوە.

بە لەبەرچاوگرتنی پەیوەندییەکانی ئەم دەستەیە لەگەڵ قاعیدە و زیادەڕەوی ئەم دەستەیە، ڕەنگە هێزی دەرەکیش دەستوەردان بکەن بە یارمەتیدانی تورکیا لە دامرکاندنەوەی هەوڵەکانی ئەو دەستەیە، کە ئەمریکا و تەنانەت ڕۆژئاوا تا ئێستاش نیگەرانن لە مەترسی کۆچکردنی بەکۆمەڵ لە سوریاوە.
تەنانەت لەکاتێکدا تورکیا لەگەڵ ئەسەد دانوستانەکانی ئەنجام دەدات، هەروەها بەردەوام دەبێت لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەمریکا سەبارەت بە داهاتووی باکووری ڕۆژهەڵاتی سوریا، ئەگەری هەیە واشنتن ئامادەبوونی سەربازیی خۆی لەوێ کەم بکاتەوە یان بە تەواوی بکشێتەوە. ئەنقەرە قۆناغێکی ڕاگوزەر پێشبینی دەکات کە تیایدا باکوری ڕۆژهەڵاتی سوریا بە شێوەیەکی نافەرمی دابەش بکرێت و لەلایەن خۆی و سوریاوە بەڕێوەی بەرن.
لە ئێستادا لەگەڵ کەمی سەربازی ئەمریکا لە باکووری ڕۆژهەڵاتی سوریا، بە هاوبەشیکردن لەگەڵ هێزەکانی سوریای دیموکرات کاردەکەن بە ڕێگریکردن لە گەڕانەوەی داعش. لە چوارچێوەی ئەم هەوڵەدا، یەپەگە و لایەنەکانی دیکەی هێزەکانی سوریای دیموکرات پارێزگاری لە زیندان و کەمپی دەستبەسەرکردن دەکەن کە نزیکەی ٧٠ هەزار چەکداری داعش و ئەندامانی خێزانەکانیان تێدا نیشتەجێیە.
بە هەندێک ناوچەی باکوری ڕۆژهەڵاتی سوریا – بە تایبەت دۆڵی ڕووباری فوراتی ناوەڕاست – ئەنقەرە هاوکار دەبێت لەگەڵ ئەمریکا و ڕێگری لە گەڕانەوەی داعش بە هاوکاری هێزە عەرەبییەکانی دەستی تورکیا.
سەبارەت بە بەشەکانی دیکەی باکوری ڕۆژهەڵاتی سوریا، ئەنقەرە گفتوگۆ لەگەڵ دیمەشق دەکات سەبارەت بە ڕێکخستنی گەڕانەوەی ڕژێمەکە و کۆتاییهێنان بە کۆنترۆڵی یەپەگە، ئەمەش لە چوارچێوەی یەکلایکردنەوە و کۆتاییهێنانە بە شەڕ.
یەکێک لە ئاستەنگییەکانی بەردەم هەوڵەکانی تورکیا، ئێرانە کە تا ئێستاش وەک پشتیوانێکی گەورەی دەرەکی ئەسەد دەمێنێتەوە، بەڵام ئێران بەهیوا بووە لە فراوانکردنی نفوزی خۆی لە باکووری ڕۆژهەڵاتی سوریا. بەتایبەتی بەدوای هەڵگیرسانی شەڕ لەلایەن ئیسرائیلەوە دۆخەکە لەناو سوریا بۆ ئێران سەختر بووە، لەڕاستیدا ڕەنگە ئامادەبوونی سەربازی تورکیا بەشێوەیەکی بەرچاو "پردی وشکانی" ئێران پێک بخات کە سوریا بە عێراق و لوبنانەوە دەبەستێتەوە.
وەک ئاڵۆزییەکانی دۆخەکە وەها دەردەکەوێت، بژاردەیەکی سیاسەتی ئاسان بۆ ئەمریکا لە سوریادا نییە تا بتوانێت کۆنترۆڵی تەواوی خۆی بسەپێنێتەوە، چونکە لە بەرامبەر نەخشەی واشنتۆندا هیچ یەک لە

ئێران و ڕوسیا و چین ... ئامادە نین پێشوازی لە هەر ڕێکەوتنێک بکەن بەناوی ئەوەی کە ڕژێمی ئەسەد بگۆڕدرێت.
لەلایەکی ترەوە هەر لە چوارچێوەی هەوڵەکانی ئەنقەرە لە سوریا و عێراق، لەسەر ڕێڕەوی بردنەپێشەوەی پڕۆژەی “ڕێگای گەشەپێدان” کە تۆڕێکی بازرگانییە بۆ عێراق و تورکیادا تێدەپەڕێت، بازاڕەکانی ئاسیا و ئەوروپا لەڕێگەی زەریای هیندی و دەریای ناوەڕاستەوە بەیەکەوە دەبەستێتەوە، ئەمەش پەیوەندیەکی تایبەت بەجیالەوەی سوریا کە بەشێوەیەکی ئاسانتر پەیوەندی تورکیا بە عێراق دەبەستێتەوە، جگە لەو پەیوەندیەش کەسی ساڵە زیاترە تورکیا بە بارزانیەوە گرێیداوە.
لەهەمانکاتدا لەم دواییانەدا ئەنقەرە بەیاریدا پەیوەندیەکانی لەگەڵ بەغدا باشتر بکات، بەغداش گڵۆپی سەوز بۆ پرۆژەی “ڕێگای گەشەپێدان” هەڵکردووە و لە هەمانکاتدا پەکەکە وەک “رێکخراوێکی قەدەغەکراو” پۆلێن دەکات.
ئەنقەرە پێیوایە گرێبەستی بیناسازی قازانجبەخش بۆ بەندەر و ڕێگاوبان و ژێرخانی هێڵی ئاسنی پڕۆژەی “ڕێگای گەشەپێدان” لە هەردوو شاری بەغدا و حکومەتی هەرێم بۆ ناو بازنەی خۆی ڕادەکێشێت، هاوکات داوای پاڵپشتی ئەمەریکا دەکات بۆ بەهێزکردنی نفوزی تورکیا وەک هێزێک بۆ ڕاگرتنی هاوسەنگی لەبەرامبەر ئێراندا. ئەگەر هەموو ئەم ئامانجانە بەدی بهێنرێت، ئەنقەرە داوا لە بەغدا دەکات ئامادەبونی سەربازی تورکیا لە باکوری عێراق قبوڵ بکات.. لە هەمانکاتدا داوا لە تاڵەبانی دەکات کە پەناگەی ئارام لەسەر خاکەکەی بۆ پەکەکە ڕەتکاتەوە.
بە ڕژەوەندیەکانی ئەمریکا و تورکیا لە عێراق بەئاسودەتر و بەئاسانیتر یەکدەگرنەوە لە چاو سوریا، پڕۆژەی “ڕێگای گەشەپێدان” بەشێکی سەرەکی ئەم هەوڵەیە. بێگومان هەموو ئەم هەوڵانەی تورکیا کاریگەری لەسەر ئەو دۆخە دەبێت کە عێراق و سوریای کردۆتە گۆڕەپانی سەرەکی کێبڕکێ بەرامبەر بە ئێران. ئەگەر واشنتۆن و ئەنقەرە بگەنە ڕێکەوتن لەسەر ئایندەی باکووری ڕۆژهەڵاتی سوریا بە دڵنیاییەوە تاران هەنگاو دەنێت بۆ تێکدانی هەوڵەکانی تورکیا لە ناوچەکەدا، تاران جگە لە فشارخستنە سەر ڕژێمی ئەسەد بۆ ڕەتکردنەوەی هەر ڕێککەوتنێکی بەرفراوان لەگەڵ ئەنقەرە، لەهەمانکاتدا بە پەیوەندیە درێژخایەنەکانی لەگەڵ تاڵەبانی کەڵک وەردەگرێت بۆ ڕێگریکردن لە پلانەکانی تورکیا دژی پەکەکە لە عێراقدا.
هەروەها ئێران لە ڕێگەی هاوپەیمانەکانی لە بەغدا کەڵک وەردەگرێت بۆ تێکدانی سیاسەتی پڕۆژەی “ڕێگای گەشەپێدان”، یان بە

خاوکردنەوەی پرۆسەی بیناسازی یان دواخستنی جێبەجێکردنی پڕۆژەکە. دەستپێشخەری ئەم دواییانەی (دەوڵەت باخچەلی)، سەبارەت بە ئازادکردنی عەبدوڵڵا ئۆجالان، کە تێیدا ئامادەیی خۆی بۆ ئازادکردنی ئۆجالان ڕاگەیاند بەو مەرجەی “عەبدوڵڵا ئۆجەلان، لە زیندان دەربهێنرێت و لە پەرلەمانی تورکیا چەکدانان و هەڵوەشانەوەی پەکەکە ڕابگەیەنێت.”

“ئۆجەلان وتوویەتی، من ئامادەم بەرپرسیارێتی مێژوویی خۆم جێبەجێ بکەم، داوا لە ڕێکخراوەکە دەکەم چەکەکانی دابنێت”.

ئێستا پرسی گەرمی تورکیا چەکدانانی پەکەکەیە، تورکیا دەیەوێت ئەو کارە لەسەر دەستی ئۆجەلان بکرێت، (دەوڵەت باخچەلی) یەکەم کەس بوو ڕێگەی چەک دانانی پەکەکەی ڕاگەیاند و وتی “با ئەو گۆشەگیریەی سەر ئۆجەلان هەڵگیرێ و ببرێتە ناو پەرلەمان و لەبەردەم هەموو نوێنەرانی پەرلەماندا بڵێ من کۆتایم بەو ڕێکخراوە هێناو چەکەکانتان دابنێن”.

ئەمە چەندە واقعی دەبێتەوە بەتەمای پێشنیازی باخچەلی بەشێکە لەو سیاسەتە و هەنگاوانەی تورکیا هەوڵئەدات کە ڕۆڵێکی زیاتر بگێڕێت لە دۆخی سیاسی ناوچەکە و ئەو ئاڵوگۆڕانەی پێشبینی دەکرێت، تا پێگەی خۆی قایم بکات، بەتایبەتی کە داگیرکاری ئیسرائیل بۆ سەر غەززە و باشوری لوبنان و هەوڵدانی ئیسرائیل بۆ فراوانکردنی شەڕ لە ناوچەکەدا، دۆخێکی تازەی فەراهەم هێناوەو هاوکێشەکان گۆڕانیان بەسەردا هاتووە، تورکیاش وەک لایەنێک بۆ بردنەپێشەوەی دەستتێوەردانەکانی لە ناوچەکەدا و لەڕاستای ئەم دۆخە دژوارەدا، لە هەوڵی دەستکەوتی بەرژەوەندی زیاترە، تا دوای وەستانی شەڕ لە ناوچەکەدا هاوسەنگی خۆی باڵاتر کات و پێگەی خۆی بە هێزتر کات، کە لەم بارەیەوە قسەکردن لەسەر هەندێ مافی خەڵکی کوردستانی تورکیا و ڕێکەوتن لەگەڵ ئۆجەلان و پەکەکە بکاتە زەمینەیەک بۆ ئەو ستراتیژەی کە دەیەوێت باڵادەستی بەسەر عێراق و سوریدا بسەپێنێت، ئەوەی بۆ تورکیا بەبایەخە مافی خەڵکی کورستانە.

بۆ هەندێ زانیاری بۆ ئەم وتارە سود لە وتارێکی “سونر چاغاپتاي” وەرگیراوە بە ناونیشانی “تركيا تريد إعادة ربط العراق وسوريا”

تــــوێژینەوەیەك بۆ كۆنفرانسی لـــوتكەی 29 بۆ پرســـی ژینگە.. زاهیر باهیر

لە ڕۆژی دوو شەمەوە ، 11/11/2024 كۆبـــوونەوەی ساڵـــانەی چاكســـازی ژینگە بۆ دوو هەفتە دەســـتی پێكـــردووە. نـــزیكەی 60 هەزار كەس لە نوێنەرانی دەوڵەت و بڕیاردەرانی سیاسی و وەربەهێنەرانی سەرمایە و (سەرمایەدادار) و لۆبی چی و كەمپەینكارانی هەندێك لە دەوڵەتەكان لە 200 دەوڵەتەوە لە ئاستی نوێنەرایەتی جیاوازاد بەشداری دەكەن. تا ئیستا ئەو كۆبونەوانەی كە كراون نەتوانراوە بە كۆی گشتی بگەنە چارەســــەرێكی بنەبڕیـــــی لە كێشەی ژینگەدا ، كەش و هەوادا. لەم وتـارەدا پەنجە بۆ هەنـــدێك لە كارەســاتە ســروشتییەكان بۆ هۆی تێكچوونی ئاو و هەواوە و هۆكارەكانی و دوای ئەوە تا ئێستا چی كراوە و چی دەبێت بكرێت ڕادەكێشم. هەروەها ئەو پرسەش دەخەمە ڕوو كە ئایا ئەم كۆبوونەوانە گۆڕانكارییەكی زۆر گەورە بەرهەمدەهێنن و دەتوانن چارەسەری گرفتی ژینگە و ژیان بكەن، هاوكاتیش وەڵامەكەی بەجێدەهێڵم بۆ خودی خوێنەر خۆی.

ئەمانە هەندێك نموونەن كە وەكو بەڵگەیەك دەیخەمە بەردەم خوێنەر. لە ماوەی 30 ساڵەی دروستبوونی ئەم كۆنفرانسەدا وڵاتانی وەك چین، هیندستان و كۆریای باشوور بە شێوەیەكی سەرنجڕاكێش هێزی ئابووری خۆیان زیاد كردووە – ئەمەش یانی دەردانی گازی دووەم ئۆكسیدی كاربۆن ، كە بە گازی ژەهراوی پێناسە كراوە.

بڕینەوەی دارستانەكان كە ڕۆڵی كاریگەری هەیە لەسەر پاككردنەوەی ژینگە سەرەڕای پەیماندانی 140 وڵات بۆ كۆتاییهێنان بە لەناوچوون و بڕینەوەیـــان، مـــانگێك لەمەوبەر ڕاپۆرتێكـــی جیهـــانی دەریخســـت كە خواست لەسەر گۆشتی مانگا و سۆیا و زەیتی خورما و نیكل ئەوەندە زۆرە ڕێگـــری لە هەوڵەكـــانی وەســـتاندنی بڕینەوەی دارســـتانەكان و وێرانكردنیان دەكات.

شیكارییەك دەریدەخات لە ساڵی 2023 دا لەناوچوونی دارستانەكانی جیهان زیادیكردووە، و زیاترە لەو كاتەی كە 140 وڵات سێ ساڵ لەمەوبەر بەڵێنیان دابوو تا كۆتایی ئەم دەیە، واتە تا ساڵی 2030 ، دەبوایە بڕینی دارستانەكان ڕابگیرێت.

بەپێی ڕاپۆرتەکە، نزیکەی 6.4 ملیۆن هێکتار (16 ملیۆن دۆنم) دارستان لە ساڵی 2023 دا تێکدراوە. تەنانەت دارستانی زیاتریش بە بڕی 62.6ملیۆن هێکتار وێرانکراوە بەهۆی دروستکردنی ڕێگاوبان و داربڕین و ئاگرکەوتنەوە کە زیانی گەورەی لە دارستانەکان داوە.

لە لوتکەی کەش و هەوای نەتەوە یەکگرتووەکان Cop26 (کۆنفرانسی 26)لە ساڵی 2021 بەگشتی هەموان ڕازیبوون کە بڕینەوەی دارستانەکان تا ساڵی 2030 ڕابگیرێت. لە ڕاگەیاندنەکەدا لە هەڵسەنگاندنی دارستانەکان ئەمساڵ لەلایەن هاوپەیمانی توێژینەوە و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنییەوە بڵاوکرایەوە، لەو ڕاگەیاندنەدا پێشکەوتنەکانی بەرەو ئەو ئامانجە خستەڕوو. لەوەدا بە بەکارهێنانی هێڵی بنەڕەتی تێکڕای دارستانبڕین لە نێوان ساڵانی 2018 و 2020 ، بۆی دەرکەوت کە پێشکەوتن بە شێوەیەکی بەرچاو نەڕۆیشتۆتە پێشەوە سەبارەت بە بڕینی دارستان، لە ساڵی 2023 دا نزیکەی 50% زیاتربووە .

لە لایەکی دیکەشەوە هیچ نیشانەیەك نییە بە وازهێنان لە سووتەمەنی بەردینی بەڵێندراو بەجێگرتنەوەی کەرەسە پاکەکان، چونکە دەردانی گازی ژەهراوی پلەیەکی بەرزی نوێی تۆمارکردووە سەرەڕای بەڵێنەکانی کۆنفرانسی Cop28 ی ساڵێک لەمەوبەردا. بە پێچەوانەوە سووتانی خەڵوز و نەوت و گاز لە ساڵی 2024دا بەردەوام بوو لە بەرزبوونەوەدا.

لە کۆنفرانسی Cop28 ساڵی 2023 لە دوبەی ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی ” تێپەڕینی قۆناخی سووتەمینی خەڵووزی بەردینی ” کرا، بڕیارێکی ئەوەندە گرنگ بوو کە ستایشی کرا بەو پێیەی هیچ کام لە 27 لوتکەی پێشوو داوای سنووردارکردنی هۆکاری سەرەکی گەرمبوونی جیهانیان نەکردبوو.

ئەمانە و زۆری تر بەڵگەی ئەوەن کە بڕی کارەکان بەو شێوەیەی کە زەرووری جێ بەجێبکرێت ناکرێت بۆیە گردبوونەوانی ئەم کۆنفرانسە و حکومەتەکانیان دەکەونە بەر ڕەخنەی جددی شارەزایان و چالاکوانانی ژینگە و ئەوانەی دیکە کە بە تەنگ ژینگەوە دێن .

ئەم هەڵوەستەی ئەوان و زۆری تر جێگای سەرسوڕمان نییە لە کاتێکیشدا ئەوانەی کە پشکی گەورەی ژینگە پیسکردنیان دەکەوێتە ئەستو، ئەوانەی کە تا ئێستاش مۆڵەتی هەڵکۆڵینی زەوی دەدەن بە دۆزینەوەی غاز و نەوت ، ئەوانەی کە بارەگاو بنکەی سەرەکی کۆمپانیاکانی نەوتیان لێیە، ئەوە ئەوانن کە قسە لەسەر کێشەی

ژینگە دەکەن و بڕیارە گرنگەکان دەدەن تاکو بە دانیشتوان زیانبەخش نەبێت .
ئەمەش تەواو وەکو ئەوە وایە کە لە وڵاتێکدا کە حکومەتەکەی سەرکوتی هاووڵاتیانیی زۆر دڕندانە دەکات قسە لەسەر ئازادی ڕا و بۆچوون بکات و کۆنفراسنی مافی مرۆڤ لەوێ بگێڕێت و بەرنامەی بۆ دابنرێت و بڕیاری لەسەر بدرێت ، یا کۆنفرانسی خەڵکە هەرە زەنگینەکە بێت و قسە لەسەر زکبرسیان بکات.

شاری باکۆ، پایتەختی ئازەربایجانە، خانەخوێی ئەمجارەی ئەم کۆبوونەوە گەورەیەیە، خۆی خاوەنی سامانێکی زۆری غاز و نەوتە بەو ڕادەیەی کە لە سەدا 90ی هەناردەی داهاتی بۆ دەرەوە سامانی وزەیە ، تەنانەت ئیسرائیل لە سەدا 40 پێداویستی وزەی لەوێ دەکڕێت لە بەرانبەر فرۆشتنی چەك و تەقەمەنی بۆ سەرکوتکردنی ڕۆژنامەنووسان ، چالاکوانی ژینگە و هەر کەس و لایەنێکی دیکە کە دژ بە دەسەڵاتی ئازەربایجان بن ، بە بەردەوامیدان بە جەنگ دژ بە ئەرمەنییەکان و داگیرکردنی خاکیان و بەدیلگرتنی هاووڵاتیانیان . ئیسرائیلیش ئەو وزەیەی کە لەوێ دەیکڕێ لە ئێستادا بۆ بەردەوامیدانی شەڕە نەگریسیەکەیەتی دژ بە فەلەستینییەکان و خەڵکی لوبنان. ئەمە نەك هەر ئیسرائیل بەڵکو هەندێك لە وڵاتانی ئەوروپا سووتەمەنی بەردینی لە ئازەربایجان دەکڕن و بڕیاریشە کە بڕی ئەم هاوردەیە لە ساڵی 2027 دا دووقات بکەنەوە.
ئەوەشی کە دەبێتە مایەی دڵگرانی و تووڕەبوون ئەوەیە کە سەرۆکی ئازەربایجان ئیلهام ئەلیێڤ (Ilham Aliyev) خۆی و خێزانەکەی ملیارەها دۆلاریان لە سەروەت و سامانی سروشتی وڵاتەکە بەدەستهێناوە، منەت نە لە سروشت و نە لە کەس دەزانێت بە بەشداربووانی کۆنفراسەکەی وت "نەوت و غازی ئازەربایجانی دیارییە لای خوداوە" و ڕوونیکردەوە کە دەرهێنانی نەوت بەردەوام دەبێت. لە چالاکییەکەدا وتی: "وەک سەرۆکی Cop29 (کۆنفرانسی 29)، بێگومان ئێمە داکۆکیکارێکی بەهێز دەبین بۆ گواستنەوەمان لە سووتەمەنیی بەردینی بەرەو ژینگەی پاك و سەوز، ئێمە ئەوە دەکەین." …"بەڵام لە هەمان کاتدا، دەبێت واقیعبین بین". ئاماژەی بەوەشکردووە، "نابێت وڵاتان تاوانبار بکرێن [بەهۆی ئەوەی نەوت و غازیان هەیە] و نابێت تاوانبار بکرێن بۆ هێنانی ئەو سەرچاوانەی بۆ بازاڕ، چونکە بازاڕ پێویستی پێیەتی. خەڵک پێویستی پێیان هەیە"، ڕاگەیاندنەکەی بۆ بەشداربووانی کۆنفرانسەکە پەیامێکی زۆر ڕوون و ئاشکرا بوو.

دەی لە دەوڵەتێکی ئاوادا کە خانەخوێی نوێنەرانی ئەو هەموو

وڵاتانەیە و بەو پاشخانە پیسەوە سەبارەت بە ژینگە و مافی مرۆڤ گرانە کارێکی زۆر باشی لە سەوز ببێت. ناکرێت تۆ بانگەشەی ژینگەپارێزی بکەیت بەڵام هاوکاتیش دانیشتوانت لە کارەساتدا بن کە پرسی ژینگە واتە دادپەروەری و سەلامەتی ئازادیی هەموانە. جگە لەوەی کە سەرۆك خۆی هیچ پلانێکی نییە بۆ کەمکردنەوەی دووەم ئۆکسیدی کاربۆن . لەمەش سەیرتر لە کاتێکدا کە ئەم کۆبونەوەیە بۆ کێشەی ژینگەییە لە ئازەربایجان کەچی سنوری زەمینی و ئاوی بە ڕێگرتن لە هاتنی دۆستانی ژینگە بۆ دەربڕینی ناڕەزایی لەم کاتەدا لەوێ داخراوە. تاکە ڕێگایەك بۆ ئەوەی بەشداربووان بگەنە کۆنفرانسەکە ڕێگەی ئاسمانییە ، کە خودی ئەمەش پیسکردنی زیاتری ژینگەیە .
جگە لەو زانیاریانەی سەرەوە بەپێی ئەو زانیاریانەی کە هاوپەیمانی چالاکوانانی Kick Big Polluters Out شیکارییان کردووە، لانیکەم 1773 لۆبی چی خەڵوز و نەوت و گاز ڕێگەیان پێدراوە بچنە ناو ئەم گردبوونەوەیەوە.

لەم ڕۆژانەدا گروپێك لە شارەزایان و پسپۆڕانی ژینگە نامەیەکیان ئاڕاستەی سکرتێری نەتەوە یەکگرتووەکان کردووە ، لەو گروپەدا کەسە ناودارەکانیان بریتین لە بان کی مون سکرتێری گشتی پێشووی نەتەوە یەکگرتووەکان و ماری ڕۆبنسن سەرۆکی پێشووی ئیرلەندا و کریستیانا فیگەرس بەرپرسی پێشووی کەشوهەوای نەتەوە یەکگرتووەکان و زانای ناوداری کەشوهەوا یۆهان ڕۆکسترۆم. لە نامەکەیاندا ئەوان ڕاشکاوانە وتویانە ” سیاسەتی کۆبونەوەکانی لوتکەی کەش و هەوا چی تر لەگەڵ ئامانجەکاندا ناگونجێن . پێویستمان بە گۆڕانکارییە کە لە دانوستانەوە بمانبات بۆ جێبەجێکردن “

ئەفریقا 40%ی سەرچاوەکانی وزەی نوێبووەوەی جیهانی لە بەردەستدایە بەڵام تەنها 2%ی وەبەرهێنانە جیهانییەکانی بۆ خۆی ڕادەکێشێت. بەهۆی ئەوەی 20 لە کۆی 38 وڵاتی ئەفریقا کەمداهاتن و قەرزاری زۆرن و سوویەکی زۆر کەوتۆتە سەر قەرزەکانیان کە دەبێت ساڵانە بە قیست بیدەنەوە.

بۆچی پرسی ژینگە گرنگە و دەبێت بکرێتە خالی سەرەکیی؟

پێموایە ڕوونکردنەوە و بەڵگەی زۆری ناوێت بە فەرامۆش نەکردنی ژینگە و دەرککردن بە کارایی باش و خراپی لەسەر ژیانی تاکەکان و خودی کۆمەڵگەکان. ژیان و ژنگە دوو جەمسەری بەیەکەوە بەستراون و هەرگیز لە یەك دانابڕێن. خراپبوونی ژینگە یا وێرانکردنی ژینگە بە

ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە ژیانەوە، ژیان بە پاراستنی ژینگە بوونی نابێت، کە لە کاتێکیشدا تێکدانی دەستکردی مرۆڤ، هەر ئاواش دەکرێت کە خودی مرۆڤ چاکسازی تێدا بکات.
گەر تەماشای هەر ئەم یەك دوو ساڵە بکەین بە ڕوونی و ئاشکرا خراپبوونی ژینگە و کاردانەوەی لەسەر وڵاتان و کۆمەڵگەکانی زۆر خراپ کەوتەتەوە.
هەندێك لە گەلانی ئەفریقا بەهۆی کارەساتی خراپی کەش و هەواوە تا 5%ی بەرهەمی ناوخۆیی خۆیان لەدەست دەدەن، لەکاتێکدا هەندێکیان تا 9%ی بودجەی نیشتمانی خۆیان بۆ ئەوەی بەسەر دەرئەنجامەکانیدا زاڵ بن دەخەنە لاوە.
دوایین ڕاپۆرتی ڕێکخراوی کەشناسی جیهانی مەزەندە دەکات کە ئەفریقای باشووری بیابانەکان تەنها لە ماوەی دەیەی داهاتوودا ساڵانە پێویستی بە 30 -50 ملیار دۆلار دەبێت تەنها بۆ دابینکردنی تێچووی پاراستنی ئەو کۆمەڵگەیانەی کە ڕووبەڕووی کارەساتی بە وێنەی پەیوەستبوو بە کەش وهەوا دەبنەوە. ئاشکراشە ناتوانرێت هەژاری کەم بکرێتەوە، برسێتی نەهێڵرێت و کۆمەڵگەیەکی ئاوەدان و خۆڕاگر بنیات بنرێت بەبێ چارەسەرکردنی کەش وهەوا.

ڕاپۆرتەکەی مانگی پێشوو سەبارەت بە بەکارهێنانی زۆپا و ئامرازەکانی دیکەی غاز دەریخستووە کە ساڵانە 40 هەزار ئەورووپی دەکوژێت توێژینەوەکە دەڵێت ئەو گازە زیانبەخشانەی پەیوەندیان بە نەخۆشییەکانی دڵ و سییەکانەوە هەیە، نزیکەی دوو ساڵ لە ژیانی مرۆڤ کەم دەکەنەوە. لە هەر سێ ماڵێک لە یەکێتی ئەوروپا، یەک ماڵ بە غاز خواردن دروست دەکات، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە لە 54%ی ماڵەکانی بەریتانیا و زیاتر لە 60% لە ئیتاڵیا، هۆڵەندا، ڕۆمانیا و هەنگاریا غاز بەکاردەهێنن. ئەمەش دەبێتە هۆی دەردانی مادەی زیانبەخش کە بەری هەوا هەو پێدەکات.

لافاوەکەی مەغریب کە لە مانگی ڕابردوودا بوو 18 کەس گیانیان لەدەستدا و کاریگەرییەکانی لافاوەکە ئەو ناوچانەی زیاتر گرتەوە کە ساڵی ڕابردوو بەهۆی بوومەلەرزەیەکەوە زیانیان بەرکەوتبوو.
هەر دوو هەفتە لەمەوبەر بوو کە لە ڤالانسیا لە ئیسپانیا بە هۆی لافاوەوە 220 کەس گیانیان لە دەست دا و 80 کەسیش هەشتا چارەنوسیان نەزانراوە. دوای ئەوەش چەشنی هەمان لافاو مەلەگا-شی هەر لە ئیسپانیا گرتەوە و زەرەری شمەك و کاڵای زۆری بووە.

لە ماوەی دوو ڕۆژدا لە باغلان لە ئەفغانستان لانیکەم 315 کەس بوونە قوربانی و زیاتر لە دوو هەزار ماڵیش وێران بوون. نزیکەی هەزار و

600 کەس بریندار بوون و سەدان کەسی دیکەش بێسەروشوێن بوون. هەروەها لافاوەکی خێرا لە پارێزگاکانی دیکە لە سەرانسەری ئەفغانستان وێرانکارییەکی زۆری بەدوای خۆیدا هێنا و لانیکەم 50 کەس لەو لافاوەدا گیانیان لەدەستدا. ئەفغانستان هەمیشە تووشی کارەساتی سروشتی بووە. لە نێوان وڵاتانی کەمداهاتدا، بە پێی یەکێک لە ڕاپۆرتەکان، لە ڕووی ژمارەی مردن بەهۆی ئەوانەوە لە نێوان ساڵانی 1980 بۆ 2015 ئەفغانستان پلەی دووەمی لە نێو ئەو وڵاتانەدا بەدەستهێناوە. بێ گومان لە ئەفغانستاندا هەر کارەساتی سروشتی یەخەی نەگرتوون بەڵکو مێژووی درێژی شەڕی چەکداری وڵاتەکە دۆخەکەی ئەوەندەی تر خراپتر کردووە.

لەم ساڵانەی دواییدا بەرزبوونەوەی چڕبوونەوەی زریانی زۆر گەورەمان دیوە کە زیاتر وێرانکاری بەدواوە بووە، وەکو زریانی وێرانکەری وەک ‘هێلین’ . بۆچی؟ چونکە دەردانی گازی گەرمخانەیی زەریاکە گەرم دەکات. خەمڵاندنێکی سەرەتایی ئەوەیە کە گەرمبوونی جیهانی بووەتە هۆی بارانبارینی 50% زیاتر لە کاتی زریانی ‘هێلین’ لە بەشێک لە جۆرجیا و باشوور و کارۆلینای باکوور لە ئەمەریکا. هەروەها ڕەنگە کاریگەری زریانەکە بەهۆی بەرزبوونەوەی پلەی گەرمی زەویەوە خراپتر بووبێت، چونکە هەڵمبوونی دەرئەنجامی ئەوە ڕێگەی بە زریانەکە داوە بە ماوەیەکی زیاتر و زیاتر بەهێز بێت. بەڵام زۆربەی ڕاپۆرتە هەواڵییەکان – و زۆربەی وەڵامە سیاسییەکان – ئەم کارەساتیان وەک ئەوەی شتێکی هەڕەمەکی سروشت بێت، مامەڵەیان لەگەڵ دەکرد.

بە پێی ڕاپۆرتەکە، کەشوهەوای توند لە ماوەی دەیەی ڕابردوودا 2 ملیار دۆلاری لەسەر ئاستی جیهان تێچووە. ئەمریکا زۆرترین زیانی ئابووریی بەرکەوتووە، ڕاپۆرتەکەی ژووری بازرگانی نێودەوڵەتی دەریخستووە، دوای ئەویش چین و هیندستان دێن.

شیکارییەکانی 4000 ڕووداو و کارەساتی توندی پەیوەست بە کەش وهەوا، لە لافاوەکی خێرا کە ماڵەکان لە چرکەیەکدا دەشواتەوە تا وشکەساڵی سووتانی هەواش کە بەدرێژایی ساڵانێکی زۆر کێڵگەکان تێکدەدات، دەرکەوتووە کە زیانە ئابوورییەکان تەنها لە دوو ساڵی ڕابردوودا 451 ملیار دۆلار بووە.

لە ڕاپۆرتەکەدا ڕەوتێکی وردە وردە بەرزبوونەوەی تێچووی ڕووداوە توندەکانی کەش و هەوا لە نێوان ساڵانی 2014 و 2023دا دەرکەوتووە، لەگەڵ بەرزبوونەوەی لە ساڵی 2017 کاتێک وەرزێکی چالاکانەی زریانەکان ئەمریکای باکووری گرتەوە. ئەمەریکا زۆرترین زیانی ئابووری له ماوه ی 10 ساڵدا بەرکەوتووه ، ئەم زیانە به 935 ملیار

دۆلار خەمڵێنراوە، چین بە 268 ملیار دۆلار و هیندستان بە 112 ملیار دۆلار. هەریەک لە ئەڵمانیا و ئوسترالیا و فەرەنسا و بەرازیل لە ڕیزبەندی 10 باشترینەکاندا بوون.

توێژینەوەیەک لە مانگی ڕابردوودا دەریخستووە، تێکچوونی کەش و هەوا هۆکاری زیاتر لە نیوەی ئەو هەزاران کەسە بووە کە بەهۆی گەرماوە لە هاوینی سووتێنەری ئەورووپادا لە ساڵی 2022دا گیانیان لەدەستداوە، هەروەها ئەگەری ئاستی زۆری بارانبارینی دوو هێندە زیاد کردووە کە لە مانگی ئەیلولی ئەمساڵدا ناوەڕاستی ئەورووپای گرتەوە.
حیسابکردنی دەردانی گازی ژەهراوی ساڵی 2024 لەسەر بنەمای ئەو زانیاریانەی کە تا مانگی تشرینی یەکەم بەردەستن و خەمڵاندنەکانی مانگەکانی کۆتایی ساڵ، کە لە ڕابردوودا ورد بوون. زیاتر لە 37 ملیار تەن گازی ژەهراوی لە ساڵی 2024 دا دەردەدرێت کە دەکاتە نزیکەی 4 ملیۆن تەن لە خولەکێکدا. دەردانی گازی ژەهراوی ساڵانە بە ڕێژەی زیادبوونی 2.4%، سەردەکەوێت ئەمەش بەهۆی زیادبوونی بەکارهێنانی لە چین و شوێنەکانی دیکە. سووتانی نەوت بە ڕێژەی 0.9% زیادیکردووە، بەتایبەتی بەهۆی گەشتە نێودەوڵەتییەکانەوە، لەکاتێکدا پێشبینی دەکرێت ڕێژەی دەردانی خەڵووز بە ڕێژەی 0.2% بەرزبێتەوە.

زۆربەی دەردانی گازی ژەهراوی لە دارستانبڕین لە بەرازیل و ئەندەنوسیا و کۆماری دیموکراتی کۆنگۆوە دێت. پڕۆفیسەر جولیا پۆنگراتز، لە زانکۆی میونشنی ئەڵمانیا دەڵێت: “بەشێکی زۆری ئەم دەردانی گازی ژەهراوییانە لە ئەنجامی هەناردەکردنی کاڵاکانەوە بۆ باکووری جیهانییە، بۆ نموونە فاسۆلیای سۆیا لە ئەمریکای باشوورەوە دەچێتە چین و ئەورووپا”. ئاوا پێشبینی دەکرێت کە ڕێژەی دەردانی گازی ژەهراوی لە هەردوو سووتەمەنی بەردینی و دارستانبڕین لە ساڵی 2024 دەگاتە بەرزترین ئاستی.

بەپێی ڕاپۆرتەکەی کۆمپانیای هاتووچۆ و ژینگە کە ڕێکخراوێکی هەڵمەتی گواستنەوەی پاکی ئەورووپییە، فڕۆکە تایبەتەکان تا 14 هێندە پیسکەرترن، بۆ هەر سەرنشینێك، لە فڕۆکە بازرگانییەکان و 50 هێندەی شەمەندەفەرەکان پیسکەرترن.

ڕۆماین یۆئاڵەن، لە ڕێکخراوی گەڕیینی نەوتی نێودەوڵەتی، وتی” لە Cop28، هەموو وڵاتان بەڵێنیان دا کە لە سووتەمەنی بەردینی تێپەڕن بەرەو ئامرازە پاکەکان ملبنەن، بەڵام لەسەر زەوی واقیع ئەمە

شایەتحاڵی پێچەوانە بووین: پڕۆژەی نوێی نەوت و گاز لە سەرانسەری جیهان پەسەند دەکرێن، بە سەرپێچییەکی تەواو وە لە زانستی کەش وهەوا” وتیشی ” لە کۆنفرانسی29 (Cop29) ، پێویستە ببینین وڵاتان بە [بەڵێننامە] دەنێ سەر مێزەکە کە کۆتایی بە فراوانبوونی سووتەمەنی بەردینی بهێنن و وزەی نوێبووەوە خێراتر بکەن… خانەخۆی ئێستای بەرنامەی Cop29، ئازەربایجان، پلانی هەیە لە دەیەی داهاتوودا فراوانکردنی گەورەی بەرهەمهێنانی غاز بکات”.

داتا نوێیەکان کە لە کۆنفرانسی کەش وهەوای ئەمجارەی (Cop29) نەتەوە یەکگرتووەکان لە ئازەربایجان بڵاوکراونەتەوە، ئاماژە بەوە دەکەن کە ڕێژەی دەردانی گەرمکردنی هەسارەکان لە خەڵووز و نەوت و گاز لە ساڵی 2024 بە ڕێژەی 0.8% بەرز دەبێتەوە جیهان بە ئەوەی هەر چانسێکی هەبێت بۆ پابەندبوون بە ئامانجی پلەی گەرمی 1.5سەدی و سنووردارکردنی زیادتر کاریگەرییە دراماتیکییەکانی کەشوهەوا لەسەر خەڵک لە سەرانسەری جیهان.

لە لایەکی ترەوە پێشبینی دەکرێت ڕێژەی دەردانی سووتەمەنی بەردینی لە ساڵی 2024 نزیکەی 8% زیاتر بێت بە بەراورد بە ساڵی 2015 کە ئەو ساڵەی ڕێککەوتنی کەشوهەوای پاریس واژۆکرا.

تا ئێستا چی کراوە و چی دەکرێت:

بە گەڕان بە دوای زانیارییەکان و چاودێریکردنی دەوڵەتەکان لە هەڵوێستیاندا بەرانبەر بە چارەسەری ژینگە دەکرێت هەندێك لە بەرنامەی چاکسازی ببینین.
سەرۆکی بەرازیل و سەرۆکی کۆڵۆمبیا ، ئەوان مەیلی خۆیان لە کەمکردنەوەی بڕینی دارستانەکان نیشان داوە. بەپێی ئامارەکانی دامەزراوەی سەرچاوە جیهانییەکان، لە نێوان ساڵانی 2022 بۆ 2023، بەرازیل بە ڕێژەی 36% و کۆڵۆمبیا بە ڕێژەی 49% کەمکردنەوەی بڕینی دارستانەکانی بەخۆیەوە بینیوە. هەردووکیان پابەندن بە بە وەستانی بڕینەوەی دارستانەکان تا ساڵی 2030. ئەم دوو سەرۆکە لە ژێر کاریگەری وەزیرە ژینگە دۆستەکانیان دابوون وەکو : مارینا سیلڤا لە بەرازیل و سوزانا محەمەد لە کۆڵۆمبیا.

سەرۆکوەزیرانی بریتانیا، کیری ستارمەر ڕۆژی سێشەممە، 12ای مانگ سەبارەت بە کەش و هەوا ڕایگەیاند کە هاوتەریبە لەگەڵ ئەو ئامۆژگارییانەی کە لەلایەن زاناکان و ڕاوێژکارە سەربەخۆکانییەوە بە حکومەت دەدرێت. ئەو وتی بریتانیا بەڵێن دەدات ڕێژەی دەردانی گازی

ژەهراوی بە ڕێژەی 81% کەم بکاتەوە بە بەراورد بە ئاستی ساڵی 1990 تا ساڵی 2035. هەروەها باجی خستنە سەر فڕۆکەی جێتی کەسیی کە دەوڵەمەندەکان بۆ گەشت و کاریان بەکاریدەهێنن.

بڕیاریشە ئۆکسفام ڕاپۆرتێک بڵاوبکاتەوە کە پێشنیاری ئەوە دەکات زۆرینەی خەڵکی بەریتانیا پشتگیری لە باجی زیاتر دەکەن لەسەر فڕۆکە تایبەتەکان و سوپەر یەختەکان بۆ یارمەتیدانی ڕووبەڕووبوونەوەی قەیرانی کەش و هەوا. هەروەها پێشبینی دەکرێت ئەم ڕاپرسییە کە لەلایەن YouGov ەوە ئەنجامدراوە، پشتگیرییەکی بەهێزی گشتی نیشان بدات بۆ زیادکردنی باج لەسەر دەوڵەمەندترین کەسانی بەریتانیا بۆ دابینکردنی بودجە بۆ ئەو مەبەستە، هەروەها زیادکردنی باج لەسەر ئەو بازرگانیانەی لەو کەرتانەی زۆرترین دەردانی گازی ژەهراوی بەرهەمدەهێنن.

بەپێی ئامارەکانی ڕێکخراوی هاوکاری و گەشەپێدانی ئابووری، لە ساڵی 2021 دا نزیکەی 89.6 ملیار دۆلار بۆ وڵاتانی تازەپێگەیشتو دابین کراوە. بەڵام دارایی جیهانی کەش و هەوا بە شێوەیەکی ناڕێژەیی سەرنجی لەسەر کەمکردنەوە دەمێنێتەوە. نزیکەی 90%ی دارایی کەش و هەوا بەرەو کەمکردنەوەی دەردانی گازی ژەهراوی دەڕوات نەک پشتگیریکردنی

یەکێتی ئەوروپا ڕێسایەکی گەورەی پێشنیار کردووە کە فرۆشتنی ئەو بەرهەمانە قەدەغە دەکات کە پەیوەندیان بە بڕینەوەی دارستانەکانەوە هەیە، وەک قاوە، شوکولاتە، چەرم و مۆبیلیات. بەڵام لە 3ی تشرینی یەکەمدا کۆمیسیۆنی ئەوروپا پێشنیاری دواخستنی ساڵێکی کرد “بە قۆناغ بە قۆناغی سیستەمەکە” دوای ناڕەزایەتی وڵاتانی وەک ئوسترالیا، بەرازیل، ئەندەنوسیا و کەناری عاج. هەر ئەو سەرچاوەیە وتی: “ئەم پاڵنەرە تا ڕادەیەکی زۆر بەهۆی فشارە سیاسییەکانەوەیە، و ئەوە شەرمەزارییە کە ئێمە ناتوانین پشت بە هەوڵە خۆبەخشییەکان ببەستین – ئەوان لە ماوەی دەیەی ڕابردوودا پێشکەوتنێکی زۆر کەمیان بەدەستهێناوە.”

لەگەڵ وتنی ئەوانەی سەرەوەشدا لەوە دەکات ئەوەی کە کراوە هاتنە سەرحوکمی ترامپ ئەو لایەنە باشانە بسڕێتەوە . ئەو بەڵێنی داوە کە کەرتی وزە ڕێکبخات و ڕێگە بە پیشەسازی نەوت و گاز بدات و ئەمریکا لە ڕێککەوتنی کەش وهەوای پاریس بهێنێتە دەرەوە، کە لەو پەیمانەدا وڵاتان پابەندکرابوون هەنگاو بنێن بۆ دوورکەوتنەوە لە خراپترین کاریگەرییەکانی قەیرانەکە. بەڵام لەکاتێکدا ترەمپ هەوڵدەدات

پێشکەوتنەکان پێچەوانە بکاتەوە. " سەرۆک کۆماری هەڵبژێردراوی جیهان ڕۆژی چوارشەممە وتی: ئێمە زێڕی شلمان لە هەموو وڵاتێکی جیهان زیاترە."

شارەزایان دەڵێن خولی دووەمی ترەمپ دەتوانێت وێرانکەرتر بێت، چونکە لەلایەن دەسەڵاتێکی دادوەری کۆنەپەرستەوە یارمەتی دەدرێت و چەکدار دەکرێت بە نەخشەی وردی سیاسەتی وەک بەڵگەنامەی پڕۆژەی 2025 کە لەلایەن دامەزراوەی میراتی ڕاستڕەوەوە بڵاوکراوەتەوە. بەپێی زانیارییەکان، ئیدارەی داهاتووی ترەمپ لە ئێستاوە فەرمانی جێبەجێکردن دادەڕێژێت بۆ سڕینەوەی سیاسەتەکانی کەش و هەوا و کردنەوەی زەوییە پارێزراوەکان بۆ زیادکردنی بەرهەمهێنانی نەوت و گاز.
شیکارییەکی مانگی حوزەیران هۆشداریدا لەوەی کە پاشەکشەی داهاتووی ترەمپ دەتوانێت تا ساڵی 2030 4 ملیار تەن دووەم ئۆکسیدی کاربۆن زیاد بکات بۆ بەرگەهەواوە کاتێک بەراورد دەکرێت لەگەڵ بەردەوامبوونی سیاسەتەکانی بایدن. ئەوە "دەبێتە سزای لەسێدارەدان بۆ هەسارەکەمان"، جەیمی میندێن، بەڕێوەبەری جێبەجێکاری کاتژمێری سفر لە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانیدا سەبارەت بە ئەنجامی هەڵبژاردنەکان لە باکۆ لە ڕۆژی دووشەممەدا، 11ی مانگ ئاماژەی بەوەشکردووە، دوو یاریزانی گەورەی ناو ڕینگەکە ئەمریکا و چینن و چینیش تازە گەرەنتی وەرگرتووە کە سەرۆکی ئەمریکا بۆ ماوەی چوار ساڵی داهاتوو گۆڕانی کەش و هەوا لەگەڵ خۆیان ناهێنێتە ئاراوە و ئەوەش مانای شتێکە و لەسەر چین ئاسانتری دەکات، کە ئەوەش ناتوانێت یارمەتی نەدات و هەندێک کاریگەری نەبێت."

سوید باج لەسەر فڕین کەمدەکاتەوە سەرەڕای ئەوەی دان بەوەدا دەنێت کە دەردانی گازی ژەهراوی زیاد دەکات ئەم بابەتە زیاتر لە 1 مانگە کەمپەینکاران ڕەخنە لە بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی باج دەگرن کە لە ساڵی 2018 دا خرایە بواری جێبەجێکردنەوە لەنێو بەرزبوونەوەی بزووتنەوەی ‘شەرمەزاری فڕین’.
باجی فڕین کە ئامانجی کەمکردنەوەی پیسبوونی فڕۆکەوانییە، لە ساڵی 2018 دا خرایە بواری جێبەجێکردنەوە، ئەمەش لەکاتێکدایە کە بزووتنەوەی “شەرمەزاری فڕین” (flygskam) کە لەلایەن گرێتا تونبەرگەوە ناوبانگی دەرکرد. بەڵام لە بودجەی ساڵی داهاتوودا کە چەند ڕۆژێک لەمەوبەر پێشکەش کرا، هاوپەیمانی ڕاستڕەوی میانڕەو کە پشت بە پشتیوانیی دیموکراتەکانی ڕاستڕەوی توندڕەوی سوید دەبەستێت، ڕایگەیاندووە کە لە 1ی تەمموزی 2025 وە باجەکە چیتر

جێبەجێ نابێت. پێشبینی دەکرێت ئەم هەنگاوە نرخی بلیتەکانی سوید بە بڕی 80 کرۆن (5.93پاوەند) بۆ گەشتە ئەوروپییەکان کەم بکاتەوە و 325 کرۆن (24.9 پاوەند) بۆ گەشتەکانی دەرەوەی ئەوروپا.

ئەی دەبێت چی بکرێت بۆ پاراستنی ژینگە و ژیان ؟

بێ گومان وەکو لە سەرەوە وتم پرسی ژینگە و ژیان دوو پرسی ئەمەندە بەیەکەوە گرێدراون کە لەیەکدا بڕینیان کۆتایهێنانی ژیانە. پرسێکیش کە لە هەموو تاکێکی کۆمەڵ هەر لە منداڵەکەوە تاکو گەورەساڵێک و تا دەگاتە بزنسمان و بەرپرسان و سیاسییەکان و دەسەڵاتداران و دەوڵەتان هەم ڕۆڵی پیسکردنیان هەیە و هەم ڕۆڵی ڕاگرتنی ژینگە و پاراستنی لە پیسبوون و بەدوورگرتنی لە کاردانەوەی خراپ هەیە.
کەواتە تاکەکانی کۆمەڵیش بەسروشتی خۆیان دەتوانن و دەکرێت ڕۆڵی گرنگ لە ژینگەدا ببینن. لە کوڵانی کترییەکەوە بۆ چایەك، قاوەیەك کە تۆ یەك پیاڵەت پیویستە، یەك قاوەت پێویستە، کەچی بەشی سێ چا، سێ قاوە کترییەکە دەکوڵێنیت، لە کاتی وەرگرتنی دووشەك، لەفڕێدانی پارچەیەك کاغەز، بنێشتی دەم، لە بەرکردنی جۆری جل کە لە شۆردن و وشکردنەوەیدا لەسەر ژینگە کارایی دادەنێت ئەگەر هەر زۆر کەمیش بێت ، لە کڕین و بەکاهێنانی سەیارەدا و جۆری سەیارە، لە خۆگەرمکردنەوە و فێنککردنەوەدا، بەم شێوەیە تا دەگاتە جۆری ئەو خواردنەی کە دەخورێت بەتایبەت خواردنی گۆشت و وازنەهێنان لێی.
ئەمانەی سەرەوە تەنها چەند نموونەیەکی بچوك و باون کە ڕۆژانە ڕووبەڕوویان دەبینەوە کە تاکی کۆمەڵ دەتوانێت ڕەچاویان بکات و ستایڵی ژیانی خۆی بگۆڕێت.

هەر ئاواش بزنسمانەکان و کۆمپانیا زەبەلاحەکان و دەوڵەت ڕۆڵی سەرەکییان هەیە لە پیسکردنی ژینگەدا هەر وەکو لە سەرەوە ئاماژەم پێدا، هاوکاتیش دەکرێت ڕۆلی گرنگیان هەبێت لە پاکڕاگرتنی ژینگە و پاراستنیدا .
زۆر بەرنامەی سەرەکی کردەیی هەیە بۆ سنووردارکردنی گەرمی ژینگە لە ئاستی پلەی 1.5 سەدیدا کە کردن و جێبەجێکردنیان گران نییە، گەرچی ئەمە ئەوە دەزانین هەتا ئەو کاتەی بزنس و دەسەڵات و دەوڵەت هەبێت هەرگیز کێشەی ژینگە چارەسەر نابێت چونکە دەبێت پێ بنێینە سیستەمی ئیکۆلۆچییەوە لە ژیانماندا، کۆمەڵ بکەینە کۆمەڵێکی ئیکۆلۆجی، بەڵام دەکرێت کارەساتەکان ئەهۆنتر بکرێنەوە.
لە ئێستادا وڵاتانی تازە پێگەیشتووی جیهان بۆ ئەوەی خۆیان لە ڕوودانی کارەساتە سروشتییەکان بپارێن لانی کەم پێویستیان بە یەک

ملیار دۆلار (750 ملیار پاوەند) ساڵانە تا 2035 هەیە تاکو یارمەتیان بدات لە بڕینی گازی گەرمخانەییەکان و ڕووبەڕووبوونەوەی کاریگەرییەکانی کەش وهەوای توند.

بەرازیل کە ئێستا سەرۆکایەتی گروپی 20 دەکات هەوڵ دەدات بە دانانی باجێك بە ڕێژەی لە سەدا 2 لەسەر ملیاردێرەکان. ئەم باجە کاریگەری خۆی دەبێت . ئەم بیرۆکەیەی بەرازیل پاڵپشتی دەکات، دەتوانێت ساڵانە 200-250 ملیار دۆلار بەدەستبهێنێت.

زۆر شتی دیکە کە کردنیان ئاسانە وەکو دانانی باجی بەرهەمهێنانی پلاستیک کە لە بەرهەمهێنانی پلاستیک لە پۆلیمرەکانەوە وەردەگیرێت نەک لە مادەی ڕیسایکل کراو، دەتوانێت ساڵانە 25 بۆ 35 ملیار دۆلار بەدەستبهێنرێت ئەگەر بە هەر تەنێك باجی 60 بۆ 90 دۆلاری لەسەر دابنرێت.

باجدان لەسەر ئەو کەسانەی کە زۆرجار گەشت دەکەن و بلیتی سەفەری بزنس کلاس دەکەن دەتوانێت ساڵانە تا 164 ملیار دۆلار داهات بەدەستبهێنێت، ئەمەش بەپێی ئەو پلانەی کە دیزاینی بۆ دەکرێت.

پێشبینی دەکرێت دەردانی گازی ژەهراوی لە دووەم گەورەترین پیسکەری کە ئەمریکایە، کەمێک کەم ببێتەوە، خەڵوز بەردەوام دەبێت لە دابەزین بۆ نزمترین ئاستی لە ماوەی 120 ساڵدا، بەڵام بەهۆی زیادبوونی سووتانی غازەوە قەرەبوو دەکرێتەوە. ڕێژەی دەردانی گازی خەڵوز لە یەکێتی ئەوروپادا هێندەی تر خێراتر دادەبەزێت و ئەمەش بووەتە هۆی دابەزینی ڕێژەی دەردانی گازی ژەهراوی بە ڕێژەی 3.8%. بەڵام سووتانی خەڵوز لە هیندستان لە زیادبووندایە بەهۆی گەشەسەندنی بەهێزی ئابوورییەکەیەوە، ئەمەش بووەتە هۆی بەرزبوونەوەی بە ڕێژەی 4.6%..

توێژینەوەکانی گروپی فشاری ئۆیل گۆڕان ئینتەرناشناڵ کە 12ی مانگ بڵاوکرایەوە، دەریدەخات وڵاتانی دەوڵەمەند دەتوانن لە ساڵێکدا پێنج ملیار دۆلار لە تێکەڵەیەک لە سامان و باجی کۆمپانیاکان و خەفەکردنی سووتەمەنی بەردینی بەدەستبهێنن. توێژینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە ڕێوشوێنە سادەکان دەتوانن پێنج هێندە زیاتر پارە کۆبکەنەوە لەوەی وڵاتانی هەژار داوای دەکەن.

باجی سەروەت و سامان لەسەر ملیاردێرەکان دەتوانێت 483 ملیار دۆلار لە جیهاندا بەدەستبهێنێت، لە کاتێکدا باجی مامەڵەی دارایی دەتوانێت 327 ملیار دۆلار کۆبکاتەوە. باج لەسەر فرۆشتنی تەکنەلۆژیای گەورە و چەک و هەندێك کەرەسەی زۆر ناپێویستی دیکە 112 ملیار دۆلاری دیکە دەهێنێت و دابەشکردنەوەی 20%ی خەرجییە

سەربازییە گشتییەکان بەهای 454 ملیار دۆلار دەبێت ئەگەر لە سەرانسەری جیهاندا جێبەجێ بکرێت.

وەستاندنی یارمەتییەکانی سووتەمەنی بەردینی دەبێتە هۆی گەڕانەوەی 270 ملیار دۆلار لە پارەی گشتی لە جیهانی دەوڵەمەنددا، و نزیکەی 846 ملیار دۆلار لە ئاستی جیهانییدا. باج لەسەر دەرهێنانی سووتەمەنی بەردینی لە جیهانی دەوڵەمەنددا بەهای 160 ملیار دۆلار دەبێت، لە ئاستی جیهانیشدا 618 ملیار دۆلار دەبێت.

ئەمانە و زۆری دیکە دەکرێت ببنە بریاری کۆنفرانسی ئەمساڵ، کۆنفراسنی 29 و بەشەکی زۆریشیان جێبەجێ بکرێت. ئەم کۆبوونەوەیە بەیارە ڕۆژی هەینی، 22ی مانگ تەواو بێت بەڵام زۆربەی وەخت درێژ دەبێتەوە بۆ ڕۆژانی شەمە و بەیانی یەکشەممەش. بەشداربووان بەتەمان لەم دوو هەفتەیەدا واتە لە دەستپێکردنی کۆبوونەوەکەوە تا کۆتایی دانوستانەکان سەبارەت بە دارایی کەش وهەوا کۆتایی پێبێت. بەڵام زۆرێک لە وڵاتانی تازەپێگەیشتووی جیهان (گەشەنەکردووی ئابوورییەوە) بێزارن، پێیانوابوو پێشکەوتنێک بۆ ئەنجام نەگەیشتووە.

وڵاتە هەژارەکان دەیانەوێت لانیکەم یەک ملیار دۆلار لە ساڵێکدا یارمەتییان پێبدرێت بۆ کەمکردنەوەی دەردانی گازی گەرمخانەیی و ڕووبەڕووبوونەوەی کاریگەرییەکانی کەشوهەوای توند. کێشەکە ئەوەیە کە وڵاتانی دەوڵەمەند هێشتا ژمارەیەکیان دانەناوە بۆ ئەو یارمەتییە، دوای ئەوەش پلانی دابەشکردنی ئەو پارەیە نەکراوە.
لەم بارەشەوە توێژینەوەیەك کە هەفتەی ڕابردوو لەلایەن ئابووریناسانی پێشەنگەوە ئەنجامدرا، پێشنیاری ئەوە دەکات کە بۆ ئەو مەبەستە دەکرێت نزیکەی 500 ملیار دۆلار لە کەرتی تایبەتەوە بێت، نزیکەی 250 ملیار دۆلاریش لە بانکەکانی گەشەپێدان و فرەلایەنەکانی وەک بانکی نێودەوڵەتییەوە بێت. ئەوان بەیان دەرکەوتووە کە دابینکردنی ڕاستەوخۆی یارمەتی و قەرز لە وڵاتانی پێشکەوتووەوە بۆ وڵاتانی تازەپێگەیشتو پێویستی بە دوو هێندە زیاتر هەیە لە کاتێکدا ئەمڕۆ نزیکەی 40 ملیار دۆلارە. بەڵام گرفتەکە ئەوەیە کە هێشتا وڵاتانی زۆر دەوڵەمەند و داهاتی بەرزتر لەسەر ئەوە ڕازی نەبوون.

زاهیر باهیر

19/11/2024

هێشتا دە گرژتر بيت، ئەگەر وەڵامی کردەنی ئيسرائيل نەدرێتەوە.. کەريم قادر

نامەکەی جەدعەن ساعەر، وەزيری دەرەوەی ئيسرائيل کە ئاراستەی سەرۆکی ئەنجوومەنی ئاسايشی سەر بە ڕێکخراوی نەتەوە يەکگرتووەکانی کردووە، لە بەندێکانيدا ئاگادارکردنەوە و هەڕەشەيەکی جددی دەدۆزيتەوە؛ لەلايەک پێمان دەڵێی ئيسرائيل بە دەست فڕۆکە بێفڕۆکەکانی کە لە عێراقەوە ئاراستە سەر وڵاتەکەی دەکرێ، ئازاری پێگەيشتووە.

مێژووی خۆپارێزی ئەو دەوڵەتەش ئەوەمان پێ دەڵێ کە لە کەس خۆش نابێت، ئازاری بدات، لەو لەخۆش نەبوونەدا بەرپرسانی سەربازی و حکوومی و مۆساد، تەنانەت جەماوەرەکەشی يەک دەستن و سڵ لەگرتنەبەری هيچ ڕێکارێک ناکانەوە. لەلايەکی ديکەوە بەئەوەی بەشەڕفرۆش تۆمەتبار نەکرێ، لەنامەکەيدا داوا لە حکوومەتی عێراق دەکات پابەندبێت بە بەڵێنەکانی و گرتنەبەری ڕێوشوێنی بەپەلە بۆ ڕێگريکردن لەو هێرشانە. لەڕاستيدا ئێمە نازانين عێراق چ بەڵێنێکی داوە، تەنيا ئەوە نەبێت هەميشە دووپاتی لێدەکەنەوە، ڕێگە نادەين خاکی ئێمە(خاکی عێراق) دژی کەس بەکاربهێنرێت. ئەگەرنا لەهيچ کاتێکدا حکومەتی عێراق نەيتوانيوە کارەکانی ئەو مليشيانە ڕابگرێ، يان کۆنترۆڵيان بکات(يان نەيويستوە ڕێگە لە کارەکانيان بگرێ)، هاوکات نامەکە جۆرێک لە ئاگادارکردنەوەشە، هەم بە عێراق، هەم بە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، ئەگەر حکومەتی عێراق نەتوانێت ئەو کارە بکات، يان ئەو داواکارييە جێبەجێ بکات، ئيسرائيل خۆی دەتوانێت ڕێگە لەو هێرشە درۆنی و مووشەکيانە بکات کە ئازاری دەدەن.

کاتێک لەنامەکەدا ئاماژە بە مادەی 51ی ڕێککەوتننامەی نەتەوە يەکگرتووەکان دەکات، بەپێی ئەو مادەيە ڕەوايەکی نێودەوڵەتی بەخۆی دەکات کە دەڵێ "بەگوێرەی مادەی 51ی ڕێککەوتننامەی نەتەوە يەکگرتووەکان، ئيسرائيل بە پاراستنی خۆی و هاووڵاتييانی لە دژی

هەر هێرشێك كە لەلایەن میلیشیاکانەوە لە عێراق دەکرێتە سەری، مافی بەرگریی لە خۆکردن و گرتنەبەری هەموو ڕێوشوێنکی پێویستی هەیە”. واتە داوای دەستکردنەوە لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەکات.

وەک دیارە، سەرپەرشتکار، یان هەڵسوڕێنەری سەرەکی ملیشیاکان پێیخۆشە بەرەی شەڕ فرەوان بێت، بەو ئومێدەی دواجار ئیسرائیل ماندوو دەبێت و بە چۆکدا دێت، وەک ئەوەی ڕاگەیاندکارێکی بەڕەگەز عەرەبی نیشتەجێی بەریتانیا، هەر لەڕۆژی یەکەمەوە ڕمێنی ئەو بە چۆکداهاتنەی لێدا و بەردەوام لە نووسین و یوتوبەوە دووپاتی لێدەکاتەوە. ئاخر، بێجگە لەوەی ئیسرائیل خاوەن کەرەستەی شەڕ و هەواڵگرییەکی بەئەزموون و پێشکەوتووە، نامەکەی وەزیری دەرەوەش گۆمی مەنگی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دەشڵەقێنێ. پێشتر زۆرجار ئیسرائیل ل□ بەردەم ئەنجوومەنی ئاسایشدا بە خستنەڕووی بەڵگە بەرگری لە هێرشەکانی خۆی بۆسەر ئەوەی ئەو پێیان دەڵێ دوژمن کردووە، بەڵام یەکەمجارە ئیسرائیل لە شەڕی خۆپارێزیدا، ب□ ئاشکرا و لە دوو توێی نامەیەکی فەرمیدا بەر لە هێرشکردن کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی ئاگادار دەکاتەوە. بۆیە ئەو ئاگادارکردنەوە و داوا فەرمییە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیش ناچار دەکات دەستوبردێک بکات بۆ کۆتایهێنان بەو هێرشانەی لە ناو خاکی عێراقەوە دەکرێنە سەر ئیسرائیل.

بەمانایەکی دیکە ئەگەر لەم شەڕەدا کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی هاوبەشیشی نەکەن، بەلانی کەم وا دەکات لەنێوان لایەنگر و هەڵبژاردنی بێدەنگی و بێلایەنیدا کەرت بن. لە کۆتاییدا ئەم کەرتبوونە بە بەرژەوەندی ئیسرائیل و دژ بە مەبەستی سەرپەرشتکاری فرەوانکردنی ئاگری ئەو شەڕە دەشکێتەوە کە لە ۷ی ئۆکتۆبەری سا□□ی □ابردوو ب□□س□□ی بەرزبۆتەوە.

‎ ڕاستییەکی دیکە، ئیسرائیل بەرانبەر ئەوانەی ئازاری دەدەن، خەمسارد نەبووە و نییە. بۆیە دەبێت عێراق (ئەگەر مەبەستیەتی ئاگری ئەو شەڕە نەیگرێتەوە) وەڵامێکی کردەنی داواکەی ئیسرائیل بداتەوە کە لەنامەکەدا داوای لێ دەکات پابەندبێت بە بەڵێنەکانی و گرتنەبەری ڕێوشوێنی بەپەلە بۆ ڕێگریکردن لەو هێرشانە. ئەگەرنا، وەکو لە نامەکەی وەزیری دەرەوە هاتووە، ئیسرائیل بۆ پاراستنی خۆی و هاووڵاتییەکانی هەموو ڕێوشوێنکی پێویست دەگرێتەبەر. ئەمەش یەک مانای هەیە؛ لەناو ماڵی خۆیان گورزی خۆی لە ملیشیاکان دەوەشێنێ و کەسیش نازانێ چارەنووسی عێراق بە کوێ دەگات.

نامەی.. ١١-١٢و ١٣.. شەماڵ بارەوانی

نامەی یازدەهەم

ئەو شیعرەی دوێنێ بۆم ناردیت، خوێندتەوە؟
ئازیزی من، ئێستا خەریکی شیعرێکی ترم، هێشتا تەواوم نەکردووە، با تەواو بێت بۆتی دەنێرم. بەڵام ئەمەیانم بۆ تۆ نەهێنیتەوە. دەی با هەندێکیت بۆ بخوێنمەوە، بزانم بەلاتەوە چۆنە؟ حەزدەکەم سەرنج و ڕەخنەکانتم بۆ باس بکەیت.

ماوەیەکە
هەموو شتێک لە ڕوانینم پووچ دەنوێنێ

وەک بۆهیمییەکم لێ هاتووە، لە هیچ شوێنێک ئۆقرە ناگرم

بەعزێک جار دەمەوێ فڕێ لە خۆم بکەم و وا نیشان بدەم کە زۆر دڵخۆشم

زۆر پێم لەوەم گەردوونە چۆکنە زۆر!

درەنگ بۆم ئاشکرا بوو کە هەموو خەونە پووچەکانمم لەسەر تەنافێکی سوریالیستی هەڵخستووە و فریودەرانە پشتم بە کۆمەڵێ یەقینێکی شووشەیی بەستووە

هەموو وەرزەکانم تەمتومانن
جەستەی هیواکانم نەزیف بوون
ڕۆژەکانم جگە لە سەرخستن و خلۆرکردنەوەی گاشە بەردەکەی سیزیف چیتر نین
مرۆڤەکان کۆپی یەکترن و ڕەنگەکانیش هەموویان دووبارەن
چێژ لە هیچ شتێک نابەم
ئێستاش هەر وا دەزانم هەموو زەمەن جگە لە جامێک تارمایی هیچی تر نییە
جاران کە هێشتا دوگمەی خەزگەکانم نەترازابوو و پەنجەرەی وەهمەکانم تەکوپێک نەشکێنرابوو، وام دەزانی بوون یەکسانە بە

بەهەشتە ی□ تۆپیاکەی ئایین

دەمێکە قەدەر سەمای خۆشبەختی لە بۆتەقەی غوربەت ناشتووم
دەمێکە کەڵبەی ڕۆژگارێکی دڵڕەق چرچی پیریی خۆی لەسەر نەخشەی ڕوخساری پێکەنینەکانم ڕواندووە
دەمێکە له کۆڵانەکانی دڵشکاندا گیرم خواردووە

لەو ڕۆژەی کە کفنی ڕەشبینییان بۆ باڵای خەونەکانم دووری
هەنگاوەکانم هێشووی تەنیایان گرت و دیواری هەناسەکانم درزیان برد

کە ناقووسی کلێسای بینایم لەکار بکەوێت
چاوەڕوانی من بۆ کەوتنێکی ترچ واتایەکی هەیە
نەخێر، کات درەنگە و فریای هیچ فڕینێکی تری فریودەرانە ناکەوم
زەمەنێکە لە سنووری کوژانەوە وەستاوم
گەڕانەوەم بۆ دەسپێکی وەرزێکی تری عەبەسییانە جگە لە گەمژەیی چیتر نییە
ببوورن کە وا دەڵێم
بەڵام ئەوە حەقیقەتی چیرۆکی ژیانی من و ئەو وجوودە ناکەسبەچەیەبوو

نامەی دوازدەهەم

ئازیزەکەم، بیرم چوو پێت بڵێم دوایین کتێبم، مەبەستم کتێبی(خەونەکان لێرە هیچیان لێ سەوز نابێ) وەزارەتی ڕۆشنبیری مۆڵەتی چاپیان پێ نەدەدام و سێ مانگ کتێبەکەیان لی دادگاییکردم، بە بیانووی ئەوەی سنوورەکانی ئادابی گشتیم بەزاندووە. داوایان لێ دەکردم دەبێ هەندێک دەستەواژە و وشەی ناو کتێبەکە بسڕمە، ڕادەست نەبووم و وام نەکرد. ئازیزەکەم، فێندەمێنتالیستەکان فەزای گشتییان داگیرکردووین. چیتر مانایەک بۆ ئازادیی و مر□قی ئازاد لێرە نەماوە. مقەستی سانسۆر لە هەموو شوێنێک ئامادەیە هەوڵی بڕینی زمانی وشەی ئازاد و قرتاندنی گەرووی ڕستەی ناپابەند دەدات.
تۆ پێم بڵێ، لە وەها قەفەسخانەیەک، چ واتایەک بۆ ئازادیی نووسین و ناپابەندبوون دەمێنێتەوە؟

نامەی سێزدەهەم

ئازیزەکەم، ببوورە کە درەنگ وەڵامم داویتەوە. زۆر سەرقاڵ بووم. خەریکی هەڵەچنی بەرگێکی تری بیرەوەرییەکانم بووم. پێشتووتر کەسێکی تر ئەو ئەرکەی لەسەر لابردبووم و هەڵەچنییەکەی لەبری من دەکرد. ئێستا پێم دەڵێت خۆت زمانی نووسینت باش بووە و پێویستییت بە من نەماوە. هەست دەکەم بەو شێوەیە نیم و هێشتا نووسینەکانم پێویستییان بە هەڵەچنیی و پێداچوونەوەی زماناسێک هەیە. حەزناکەم وەکو نووسەرانی تر بم و نووسینەکانم، مەبەستم کتێبەکانم بە بێسەروبەریی چاپ بکەم و دنیایەک هەڵەی ڕێنووس، ڕێزمان و خاب□ندیم بەسەردا تێپەڕێت. ئەوە هەڵە و سکانداڵێکی زۆر گەورەیە بۆ نووسەر و خودی کتێبەکەش. لە ڕاستیدا هەندێک نووسینی سەرەتاییم هەن، مەبەستم ئەو کاتەی کە تازە دەستم دابووە نووسین و وتار و بابەتم بۆ ماڵپەڕ، گۆڤار و ڕۆژنامەکان دەنووسی، پڕ هەڵەی ڕێزمانی، ڕێنووس و خاب□ندین. کاتێک دووبارە سەیریان دەکەمەوە، زۆر تەریق دەبمەوە و لە خۆم دەپرسم: چۆن لێگەڕاوم نووسینەکانم بەو شێوەی□ ب□□او ببنەوە؟ ئازیزی من، ناکرێت نووسەر بیت و لە ڕووی ڕێزمان، ڕێنووس و خاب□ندییەوە لاواز یان نەشارەزا بیت. شوکور ئێستا زۆر باش بووم و بەو کاتە هەر بەراورد ناکرێم. بەڵام مرۆڤ هەرچەند شارەزا بێت، لەو شارەزاتر هەیە. بۆیە دەڵێم هەست دەکەم گەر بە کەمیش بێت، هێشتا پێویستم بە زماناسێک هەیە. ڕۆسۆ لە کتێبی بیرەوەرییەکان، مەبەستم لە(ددانپێدانانەکان)ی باس لەوە دەکات کە ژیاننامەیەکی پڕ لە جەسارەتی نووسیو□ تەوە و خوێنەرەکانی تووشی هێدمه دەکات. باس لەوەش دەکات کە لە لاویدا جەسارەتی نواندووە. ئازیزی من، منیش تا ئەندازی□کی باش لە بیرەوەریییەکانمدا وام کردووە. وەک بیرەوەرینووسەکانی تری کورد دووڕوویی و درۆم نەکردووە. خۆم نەکردووەتە پاڵەوان و فریشتە و خەڵکی تر و بەرانبەریش ئەهریمەن و هیچ. دەی لەوە گەڕێ. تۆ چۆنی چۆن؟ باسی ئەوەت کردبوو کە بۆچی تەنها دوو لاپەڕەی بیرەوەریییەکانت سەبارەت بە باوک□ت تەرخان کردووە؟ پێت وانییە ئەوەندە کەمە و حەقی باوکتت نەداوە؟ نەخێر، پێم وایە زۆریشە. بۆچی زۆرتر لەسەر باوکم بنووسم؟ باوکم چی فەزڵ و منەت و چاکەیەکی بەسەرمەوە هەیە؟ بەوەی کە منی لەپێناو چێژێکی کورت، بە ئازارێکی ئەبەدی و نەبڕاوە سپارد؟ بەوەی لەپێناو دامرکاندنەوەی ناوگەلی خۆی منی هێناوەتە بوون. با لە ڕێگای تر بۆ خۆی هەوڵی دابا بگات بە پلەی ئۆرگازم. بریا خووێکی نهێنی کردبا، نەک ئەوەی کارێکی ئاوا نابج□ و هەڵەیەکی ئاوا گەورە بکات و من بێنێتە بوون. ئێستا زانیت کە ئەوە کرۆک و حەقیقەتی بابەتەکەیە، بۆیە کەمم نووسیوە. بڕوا بکە زۆرم خاتر گرتووە؟ تۆ ڕاست دەکەیت، بەڵێ، زۆر کەمم نووسیوە. دەبا

زیاتری لەسەر بنووسم و زۆر زیاتر دادگایی بکەم. بێگومان جگە لەوەی لە دووتوێی بیرەوەرییەکانم، چیرۆکێکیشم لەسەر باوکم نووسیوە. بەڵام هێشتا چیرۆکەکەم بڵاونەکردووەتەوە. ناونیشانی چیرۆکەکەشم کردووە بە (ئەو باوکەی دەبوایە بیکوژم) هاهاها. مەترسە گیانە، من بکوژ نیم، لەو چیرۆکە مەبەستم کوشتنی فیزیکی نییە، بەڵکو کوشتنێکی مەعنەوییە. تۆ پێم بڵێ، ناحەقم کە باوکم بەو شێوەیە لە چیرۆک و بیرەوەرییەکانم دادگایی بکەم و بیکوژم؟ بە پێچەوانەی سارتەر کە لە ژیاننامەکەیدا دەڵێت “مردنی باوکم گەورەترین دەرفەتی بەخت بوو، کە نەدەبوو بیرم بچێتەوە.” من مردنی باوکم گەورەترین بەدبەختیم بوو و هەرگیز بیرم ناچێتەوە. لە سەردەمی منداڵیم گەورەترین ئازار کە ڕۆژانە و هەموو ساتێک دەمچێشت، ئازاری بێباوکیی بوو. نەبوونی باوک، گەورەترین بۆشایی ژیانی من بوو. هەموو منداڵانی گەڕەک و دێ، باوکیان هەبوو، تەنها من نەبێت. باوکم نەبوو لە باوەشم بگرێت، پارەم وە بدات، بمبات بۆ فرۆشگا، جل و پێڵاوم بۆ بکڕێت، نازم بکێشێت و ئامۆزی باوکایەتیم تەوربەنێت. بەڵێ، دەبێ وەک چۆن منداڵیی منی بە بۆشایی بێباوکیی کوشت، منیش تۆڵەی ئەوەی لێ بکەمەوە و بیکوژم. بەڵێ، دەبێ دادگایی بکەم. بیرمە کە منداڵ بووم، هەر کاتێک لە دایکمم دەپرسی بۆچی هەموو منداڵانی دێ باوکیان هەیە تەنها من نەبێت؟ ئەی کوا باوکی من؟ دایکم دەیگوت: کوڕەکەم، باوکت چووەتە بەهەشت. دواتر کاتێک کە گەورەبووم، ئینجا زانیم کە باوکم چووەتە دۆزەخ. بە دۆزەخ بێت! بەڵێ، باوکم لەسەر ئەوەی منداڵیی منی بە بۆشایی بێباوکیی سپارد و جیهانی منداڵیی منی وێران کرد، شایەنی دۆزەخە. ئەرێ گوتم دۆزەخ؟ ببورە ئازیزەکەم، هێشتا کاریگەریی خورافەم بەسەرەوە ماوە. مەبەستم بریا دۆزەخێک هەبوایە. بەدڵنیاییەوە باوکم ئەو کات دۆزەخیی دەبوو. ئەفسووس! ئەو ئێستا لە عەدەمە. ئایا باوکم شایەنی ئەوەیە ئەفسووسی بۆ بکێشم؟ جا کێ ناڵێت نەڕۆیشتبایەتە عەدەم، ئەویش وەکو باوکانی تر نەدەبوو بە بت و جووتەگونی فەرمانەکانی خۆی شۆڕی سەر ملی ئازادیی و ئارەزووەکانم نەدەکرد؟ تۆ ڕاست دەکەیت ئازیزەکەم، ئەوە تەنها گریمانە و گومانێکە. کێ ناڵێت وەکو باوکەکەی ماریۆ فارگاس یۆسا* نەدەبوو و پەیوەندیم لەگەڵی زۆر خراپ نەدەبوو و ئەمەش لەسەر هیچ شتێک ڕێکنەدەکەوتین و هەموو توانا و بەهرەکانمی ڕەتنەدەکردەوە و ئەدەبی بە خوو و پیشەی نەرمەکەکان نەدەزانی؟ بیرم چوو ئەوەش بڵێم کە من پێچەوانەی ئۆجەلان، مەبەستم ئاپۆیە، باوکمم دادگایی کردووە. ئۆجەلان لە بیرەوەرییەکانیدا دایکی دادگایی دەکات. بەر لە من زۆریتر لە بیرەوەرییەکانیان باوکەکانیان دادگایی کردووە. مەبەستم محەمەد

شوکری، نووسەری ڕۆمانی(خبزالحافي)، کافکا، چیخۆف، سارتەر، شەهرزاد حەسەن…هتد. بەڵام ئەوەشت بیرنەچێت، دادگاییکردنی باوکم لەبارەی توندوتیژیی و دڵڕەقی باوکم نەبووە، وەک باوکەکانی محەمەد شوکری، کافکا، چیخۆف، شەهرزاد حەسەن. نەخێر، دادگاییەکەی من تەنها بەهۆی مردنە لەناکاوەکەی باوکم و بەشایی بەباوکییە. ڕاستە هێشتا زۆر لێت تووڕە و پەستم، بەڵام هەر خۆشم دەوێیت. بمبوورە ناچار بووم دادگاییت بکەم باوکە.

تۆش بمبوورە ئازیزەکەم، نامەکەم درێژی خایاند.

---

*مەبەست(ماریۆ فارگاس یۆسا)ی ڕۆماننووسی ناوداری بە ڕەگەز (پیرۆیی)جیهانییە.

گەلەری ئارام و ئێوارە کۆڕێک بەبۆنەی رۆژی جیهانی فەلسەفەوە لەگەڵ د. ئازاد حەمە

دەستبەرداربوون لە فەلسەفە دەستبەرداربوونە لە بیرکردنەوە ئەوەش ئەستەمە.

شەممە ٢٠٢٤\١١\٢٣

کات: ٦ی ئێوارە

گەلەری ئارام: دوو کۆڵان خوار ئەمنە سوورەکە.

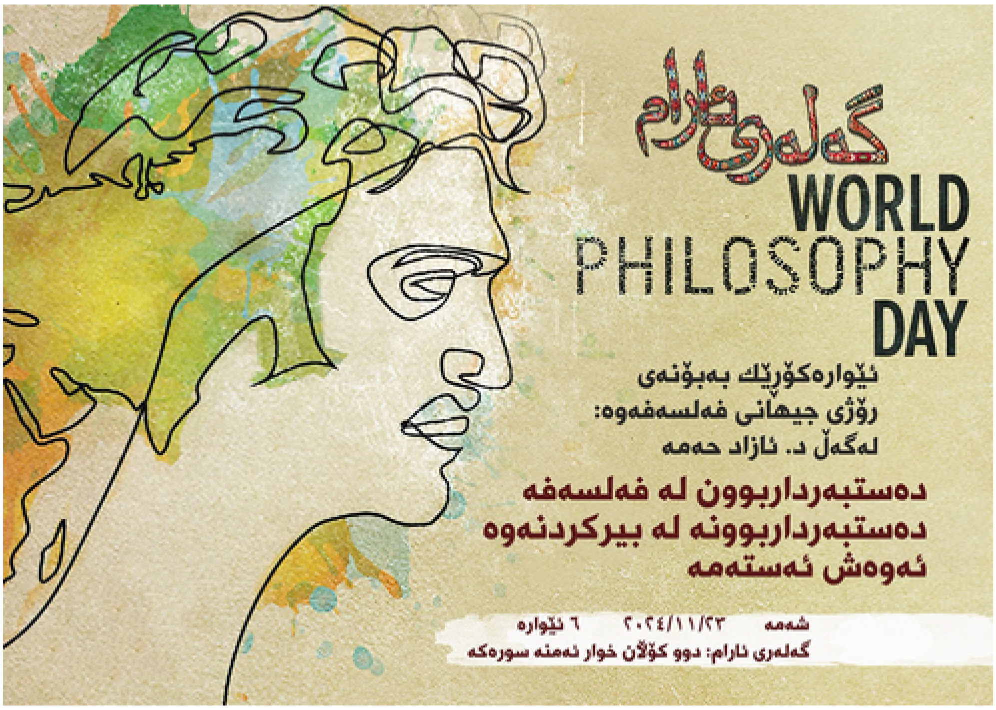

وەستانێک لە ئاستی ڕۆمانی (خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا)ی والتەر گرینوود.. عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

شوێنکات لە ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا

ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاردا؛ ڕۆمانێکی ناوازەی ڕۆماننووسی سۆشیالیستی بەریتانیی والتەر گرینوودە(١) کە لە ساڵی ١٩٣٢ نووسراوە و ساڵی ١٩٣٣ بڵاوبووەتەوە. ئەم ڕۆمانە وەک وەڵامێکی ڕۆماننووس بۆ قەیرانی بێکاری کە لە ئاستی لۆکاڵیی و نێودەوڵەتیدا لەپەرەسەندندابوو، نووسراوە. شوێنکاتی ڕۆمانەکە بریتییە لە گەڕەکێکی هەژارنشینی کرێکاریی بەناوی هانکی پارک کە یەکێکە لە گەڕەکە کرێکارییەکانی شاری سالفەرد لە باکووری بەریتانیا، کە زێدی ڕۆماننووس والتەر گرینوودە و نووسەر لەوێ لەدایکبووە و پەروەردە بووە. ڕووداوەکانی ئەو ڕۆمانە چەند ساڵە دوای ئەو مانگرتنە گشتییەی کرێکارانی بەریتانیا دێت کە لەساڵی ١٩٢٦دا،

دەستی پێکرد. (۲)واتە ڕۆمانەکە شەش ساڵ دوای مانگرتنە گشتییەکە نووسراوە. ئەم ڕۆمانە کرێکارییە وەکو دەقێکی نەو بزووتنەوەی ئەدەبی کرێکاریی بەریتانیا، چەند ساڵ دواتر دەکرێتە شانەنامە و ئینجا فیلم و دەبێتە یەکێک لە کارە هونەرییە هەرە سەرکەوتووەکانی بواری شانۆ و فیلم و سینەمای کرێکاریی. بڵاوبوونەوەی ئەم ڕۆمانە سەرباری ئەوەی سەرکەوتنێکی ئەدەبیی و بازرگانی گەورە بوو، لەهەمان کاتیشدا کاریگەرییەکی زۆریشی لەسەر بۆچوونی خەڵکی بەریتانیا دانا سەبارەت بە قەیرانی دیاردەی بێکاری بەجۆرێک کە کاریگەری ئەم ڕۆمانە وای لە پەرلەمانی بەریتانیا کرد دەست بە لێکۆڵینەوە بکات و لە ئەنجامدا کۆمەڵێک چاکسازیی لە سیستەمە ئابوورییەکەی، بەڵام لە بەرژەوەندی چینی کرێکار، ئەنجام بدات.

کاراکتەر و گرێچنەی ڕۆمانەکە

بەوپێیەی لە سەرەتای دەیەی سییەکانی سەدەی بیستەمدا، دوای دەیەیەک لە کۆتایهاتنی جەنگی جیهانیی یەکەم، دۆخی ئابووری و ژیانی کرێکاران لە بەریتانیا بەگشتی لە دۆخێکی نالەبار وخراپدا بوو. سەعاتکاری زۆر، کرێی کەم، ناسەلامەتی شوێنی کار، بێکاری لەڕادەبەدەر، بەکورتی هەژاری و بەشمەینەتییەکی زۆر ژیانی خەڵکی داپۆشیبوو. لەو سەردەمە قەیراناوییەی سیستەمی سەرمایەداری بەریتانیادا، ڕۆمانەک دەنووسرێت کە گوزارشت لە ڕەهەندە نائینسانییەکانی ئەو سیستەمە سەرمایەدارییە دەکاتەوە. ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاردا ڕەنگدانەوەی ئەو دۆخە نائینسانیی و ئەو ستەم و بێمافی و پەژاراوییەی کرێکارانی بەریتانیا بوو. کارەکتەرە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکە، کارەکتەری کۆمەڵایەتی واقیعین و بریتین لە خێزانە چوار نەفەرییەکەی هاردکاسڵ کە لە گەڕەکەکی هانکی پارک دەژین کە گەڕەکێکی هەژارنشینی شاری سالفۆردە لە بەریتانیا. هارد کاسڵ بەخۆی کرێکارێکی کۆمپانیای کانی خەڵووزە؛ کرێکارێکی ناهۆشیار و پیاوسالارە و هاوژینەکەی ژنی ماڵەوەیە. منداڵەکانیشی، کوڕەکەی (هاری تەمەن حەڤدە ساڵی خوێندکاری زانکۆی لینکن) سەرەتا لە کۆگای بارمتەدانان و دواتر وەک یارمەتیدەری ئەندازیاری لە کۆمپانیایەکی ئەندازیاریی دەست بەکار دەبێت. (سالی) کچیشی لە کارگەی چنین کرێکارە. دەروبەریشیان بریتین لە ژمارەیەک لە کارەکتەری ناسەرەکی (بەڵام ئەمانیش واقیعین) خەڵکی جۆراوجۆری وەک (لاری میس) ئاژیتاتۆری سۆشیالیست و (هێلن) کرێکاری کارگەی چنین و کۆمەڵێک ژنی تری بەتەمەن و سام گراندی سەرمایەدار، تەم هێیر و سام هاردی و بیڵ سایمۆنس و جاک لیندزەی و جۆ ڕۆجی فەرمەن و کەیت و خاتوو بووە و خاتوو جایک و هێرگینتن خانم و ناد

نارکی و سام گواند و ..تاد، هەموو ئەم کارەکتەرانە جگە لە ناد
نارکی پاڵەوانی جەنگ و گیرفان گەرم و و سام گراندی خاوەن سەروەت
و سامان، ئەوانیتر هەموو نوێنەرایەتی ئابووری چینی کرێکار دەکەن
کە بەهۆی دەرئەنجامەکانی قەیرانی ئابوورییەوە، دووچاری زیانی
سیاسی و ئابووری زیاتر و زۆرتر دەبن.
ئەمانەکە لە سەرەتادا بە شێوەیەکی سەرەکی فۆکسی لەسەر هاری
هاردکاسڵی حەقدە ساڵە؛ کە لە تەمەنی چواردە ساڵییەوە قوتابخانەی
بەجێهێشتووە و ماوەی دوو ساڵە لە کۆگایەک کاری کردووە، کارێک کە
ئارەزووی لێنەبوو بەشێکی لەبەر ئەوەی دەبوو ڕۆژانی شەممە کار
بکات و بەمجۆرە نەیدەتوانی هاوڕێکانی ببینێت و کاتێکی خۆشیان
لەگەڵدا بەرێتەسەر، بەشێکی تریشی لەبەر ئەوەی هەستی دەکرد ئەو
کارە، لەبنچینەدا کاری پیاوان نییە. چونکە بەڕاستی موشتەرییەکان
هەموویان ژن بوون. پاشان هاری بەڕاستی دەیویست و خوازیاری ئەوە
بوو کاری ئەندازیاریی کار بکات و بەم شێوەیە چارەنووسی خۆی وەک
ئەندازیارێک دیاری بکات. بۆیە سەرەنجام پاش هەوڵێکی زۆر دەتوانێت
وەک یارمەتیدەری ئەندازیار دەست بەکاربێت و پاشان ئەزموون بەدەست
بهێنێت و ببێت بە ئەندازیارێکی شارەزا. هاری سەرەتا وای هەست
دەکرد کە هەموو شتێک بە ئاسانی بەڕێوە دەچێت و هیچ پێویست ناکات
جارێکی تر خەمی ژیان و خەمی نانی سبەینێی بێت. هەروەها هاری
لەسەرەتای بەکاربوونیدا بەڕێکەوت لە گرۆوێکی براوەی هاوشێوەی
قوماردا پشوویەکی کورتی کەنار دەریای لەگەڵ هاوڕێ کچەکەی (هەلین
کە ئەویش وەکو سالی خوشکی هاری کرێکاری کارگەی چنینە) بە
دەستبەر دەبێت، بەڵام زۆری پێناچێت و دوای ئەو پشووە کورتە
مۆتەکەی بێکاری دەست دەخاتە بیناقاقای ژیانی. بەڵام لەگەڵ
ئەوەشدا هەر کۆڵ نادات و پێیوایە کە دەتوانێت کارێکی دەستبکەوێت،
دەچێت هەموو شارەکە پێی دەکات و بەدوای کاردا دەگەڕێت، سەرەنجام
بێهیوا دەبێت و کاری دەست ناکەوێت. لەڕووی و لەژێر فشاری ئەو
بێکاربوونەدا کۆشکی خەیاڵی ژیانی هاری بەرەو داڕمان دەچێت و ئیتر
لەوساتەوە ترووسکەی هیچ ئەگەر و ئەلتەرناتیڤێک و ئاسۆیەکی ڕووناک
لای هاری نابینرێت. هەلینی کچە هاوڕێشی لەدوای پەیوەندییەکی
سۆزداری کەم، دووگیان دەبێت. ئەمەش بە ئەو قۆناغەی ژیانی
کۆمەڵایەتی ئەوسای خەڵکی بەریتانیا و خێزانی هاردکاسڵ (دەیەی
سییەکانی سەدەی بیستەم) مایەی ئیحراجی کۆمەڵایەتی بوو. سەرەنجام
هاری لەگەڵ باوکیدا تووشی گیروگرفت و دەمەبۆڵە دەبێت لەسەر ئەوەی
کاردکاسڵ بە خۆشویستەکەی هاری کوڕی دەڵێت (سۆزانی!)، بۆیە هاری
سەرەنجام بە تووڕەیی دەرگای ماڵ لەدوای خۆی دادەخات و ماڵ
بەجێدەهێڵێت، ئەمەش ئەوەندەی تر دۆخی کۆمەڵایەتی ئەو خێزانە

پێشەوتر دەکات و شیرازە کۆمەڵایەتییەکەی زیاتر تێکدەچێت. ئەم ماڵ جێهێشتنەی هاری وەک یەکێک لە کارتێکەرە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکە جۆرێک لە گۆشەگیری کۆمەڵایەتی لەگەڵ خۆیدا دەهێنێتە ئاراوە. هاری و هێلێن و مناڵە ساواکەیان لە ژوورێکی کۆن و پەڕپووت ژیان دەگوزەرێنن. دوو لە هاوڕێ هەرە نزیکەکانی هاری دەکەونە زیندانەوە و جاک لیندزەیش دەبێتە سەرباز. بەگشتی ئەتمۆسفیری کۆمەڵایەتی هاری ئاڵوگۆڕی بەسەردا دێت و دەشێوێت.

کۆمپانیای کانی خەڵووز هەفتەی کارکردنی بە سێ ڕۆژ کارکردن کەم دەکاتەوە و پاشان بەتەواوەتی دادەخرێت لەشکرێک لە کرێکارانی کانەکان (دوانزە هەزار کرێکار) لە نێویشیاندا هاردکاسڵ بێکار دەکرێن، بەئەوەی هیچ بیمەیەکی بێکاریان پێڕەوا ببینرێت. زاڵمی کۆمپانیا لەوەدایە کە هەزاران کرێکار بێکار دەکات لە کاتێکدا دەیان ئامێری نوێی کارکردن هێنراوەتە کارگەکەوە. هاردکاسڵ لە بیمە بێبەش دەکرێت بەبیانووی ئەوەی کچ و کوڕەکەی کار دەکەن. کاتێک کوڕەکەشی هاری بێکار دەکرێت، ئەویش هیچ بیمەیەکی بێکاری نادرێتێ بەبیانووی ئەوەی خوشکەکەی کار دەکات. بەمجۆرە ئەو خێزانە بێکار و بێ داهات دەبن. (سالی)ی کچی هاردکاسڵیش دەخوازی کوڕە شۆڕشگێڕی سۆشیالیست و هەڵسوڕاوی حیزبی کار(٣) (لاری میس) و پێکەوە نەخشەی هاوسەرگیرییان داڕشتووە، بەڵام پلانی هاوسەرگیرییەکەیان ناچێتە بواری جێبەجێکردنەوە بەهۆی ئەوەی لاری کارەکەی لەدەست دەدات. سالی ئامادەیە لەگەڵ خۆشەویستەکەی(لاری) بژێت و گوێ بەقسە و قسەڵۆکی خەڵک نەدات، بەڵام لاری ڕەتی دەکاتەوە بەوجۆرە بژێت. لاری میس خەباتگێڕێکی سۆشیالیست و ئەندامی حیزبی کار لە کاتی ڕێپێوانی بێکاراندا لە مانگی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣١ دا و کەلەسەر بانگەوازی بزووتنەوەی نەتەوەیی کرێکارانی بێکار(٤) هاتە ئەنجامدان، سەباری ناجێگیریی باری تەندروستی و نەخۆشبوونی بە سەرما و کۆخە، دەستبەرداری ڕابەرایەتیکردنی ئەو نارەزایەتییە چینایەتییە نابێت. ئەو بە وشەی(هاوڕێیان) دەست پێدەکات و کاتێکیش بێکارانی ناڕازی بە دروشمی (خێزانەی بیمە هیچی تیا نییە، دەست

لە دزینی قووتی خەڵک هەڵگرن) و بە هەڵکردنی ئاگای سوور، بەڕێپێوان بەرەو گۆڕەپانی شارەوانی شاری ساڵفۆرد بەڕێدەکەون تا چاویان بە لێپرسراوی شار بکەوێت. لێپرسراوی شاریش ئامادەیی دەربڕیبوو کە نوێنەرانی خۆپیشاندانەکە ببینێت. بەڵام کاتێک دەگەنە نزیک باڵەخانەی شارەوانی و لەبری بینینی نوێنەرانی خۆپیشاندەرانی کە شەش کەس دەبن، هێزەکانی پارێزەری سەرمایەداران(پۆلیس) لە پلانێکی ئامادەکراو و داڕێژراودا هێرش دەکەنە سەر نوێنەرانی خۆپیشاندەران و لەم ساتەدا هەردوولا، لایەک ئامادە و ساز و لایەکیش بێنیازی چارەسەری کێشەکانیان و ئاشتیخواز، ڕووبەڕووی یەکتر دەبنەوە و بەگژ یەکتردا دەچن و شەڕی دەستەویەخە ڕوو دەدات ، لەم شەڕە و پێکدادانەدا لاری میس بە شێوەیەکی زۆر خراپ بریندار دەبێت و یەک دوو ڕۆژ دواتر بەهۆی ئەو بریندابوونەیەوە گیان لەدەست دەدات. (سالی)یش سەرەتا لە ناچارییەکی بێئەندازە سامناکدا دەژێت و هیچ مەیلێکی نابێت بە داواکانی سام گراندی خاوەن سامان کە دەیەوێت بەزەبری پارە سالی تەفرە بدات و بیخوازێت و بیکاتە هاوسەری خۆی، بەڵام پاشان سالی بە دوودڵی و ناچاری ئابوورییەوە مل بەو دەخە ناهەموارە دەدات خۆی ڕادەستی سام گراندی دەکات. سەرەتا داوای پارە لەسام دەکات و دوواتر ڕازی دەبێت ببێت بە هاوژینی (سام گراندی)، ئەو پیاوە سەرمایەدارییە دەوڵەمەندەی شار. ئەم قوربانیدانە ناچارییەی سالی تەنها و تەنها بۆ ئەوە بوو کە بتوانێت یارمەتی خێزانەکەی بدات تا لەو دەخە ناهەموارە ئابوورییە، ڕزگاریان بکات. ساڵی پارەی بە دایک و باوکی و هاری برای دەستەبەر دەکات. بەڵام هاردکاسڵی باوک بەو هەڵوێستە و تەسلیمبوونەی کچەکەی تووڕە دەبێت و سەرکۆنەی کچەکەی دەکات تا کار دەگات بەوەی دەست لە جەرگی خۆی، کچەکەی بەرز بکاتەوە و زللەیەکی لێبدات و پێی دەڵێت بڕۆ جارێکی تر نامەوێت بتبینمەوە. سالی لەم ساتەدا بەچاوی پڕ لە فرمێسکەوە دەڵێت تۆ هاریت دەرکرد و ئێستاش من دەردەکەی. لێرەدا بەم زللە لێدانە هەڵەی درامی ڕۆمانەکە دەگاتە چڕوپڕی و نووسەر زۆر ورد لەڕێگەی کۆمەڵێک وەسفی زیندووەوە وێنەیەکی بەهاوتای ئەو دەخە چینایەتییە پڕ لە نەهامەتییەی ژیانی کرێکارانی ساڵفۆردی بەریتانیامان نیشان دەدات.

ڕۆمانی (خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا) بەپێی ڕەگەزە هونەریی و ناوەڕۆکە سۆشیالیستییەکەی، دەقێکە بەڕاستی ڕەنگدانەوەی بارودۆخی ژیان و خەباتی کرێکارانی ئەو قۆناغەی کۆمەڵگەی بەریتانیایە. جیهەتگیری چینایەتی لەم ڕۆمانە جیهەتگیرییەکی کرێکارییە و هەندە ڕوونە کە کەسێکی وەک ئەی جەی پی تایلەری مێژوونووسی بەریتانی بەڵێت (شێوازی ژیان لە ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا لە

نووسینی والتەر گرینوود کو یەکێکە لەو ڕۆمانە دەگمەنە بەڕاستی پرۆلیتاریانەی کە بە زمانی ئینگلیزی نووسراوە.)(٥). هەر ئەم جیهەتگیرییە چینایەتییە وا دەکات ماسیە گاوگان کە لە ژمارەیەک نووسین و لێکۆڵینەوەی ڕۆژنامەکانەوە کە بە ڕۆمانەکە کراون، بگات بەوەی باوەڕی کە بڵێت(ئەم ڕۆمانە نوێنەرایەتییەکی دەسەزانەی بێکاران و بەڵگەنامەیەکی کۆمەڵایەتی ڕاستییەکانی خەباتی کرێکارانە. (٦) شایانی باسە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا هەر زوو سەرنجی نووسەران و سیاسەتمەداران و ڕۆژنامەنووسانی بەلای خۆیدا ڕاکێشا و لەوەش گرنگتر سەرنجی ئەو چینە کۆمەڵایەتییەی شۆڕشگێڕەی (چینی کرێکار) ڕاکێشا کە تێدەکۆشا بە شکۆ و لێهاتوویەوە دەست و پەنجە لەگەڵ هەژاری و نەداری و نەهامەتی ژیان نەرم بکات.

زمانی ڕۆمانەکە

زمان لە ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا، زمانێکە لە ئاست دەق و ناوەڕۆکە کۆمەڵایەتییەکەدایە. والتەر گرینوود لەم ڕۆمانەیدا کەیەکەمین ڕۆمانییەتی، ئاستی زمانی نووسینی نەهێناوەتە خوارەوە. بەپێچەوانەوە زمان لەم دەقەدا ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە وەسف و دەرخستنی شوناس و ماهییەتی کارەکتەر و دۆخ و ئەتمەسفیری دەقەکە. نووسەر لێهاتووانە زمانی بەپێی مەوقیعییەتی ئابووری و کۆمەڵایەتی کارەکتەرەکان دیاریکردووە. بەواتایەکی تر زمان لەم ڕۆمانە نەکراوەتە قوربانی هیچ ڕەگەزێکی هونەری، بەڵکوو هەموو ڕەگەزەکان لەڕێگەی شائێرکی زمانی ڕۆمانەکەوە بە ئاستێکی بەرزتر و باڵاتر سپێردراون. زمانی نووسینی ڕۆمانەکە ، هەمان زمانی ئەدەبییاتی سەرەتای سەدەی ڕابردووە، کە بەبەراورد بە زمانی ئینگلیزی ئێستا، جیاوازییەکان بەڕوونی دەبینرێن. نەک هەر ئەوەش بگرە زمانی کرێکاریی ئەو سەردەمەیە بەهەموو قسەی نەستەق و پەند و ئیدیەم و میتافۆرە باوەکانییەوە. لێهاتوویی نووسەر لێرەدا دەردەکەوێت کە شارەزایانە زانیویەتی هەر کارەکتەرێک دەبێت چۆن بدوێت و چ

شێوازێکی گفتوگۆ و قسەکردن بەکار بهێنێت. بۆیە دەبنین زمانی ڕۆمانەکە، هەمان زمانی سادەی ڕۆژانەی بەکارهاتووی نێو کۆڕ و کۆمەڵی کرێکارانی سەرەتای سەدەی بیستەمی بەریتانیایە. زمانێک کە لەیەککاتدا زیاتر لە ئەرکێک ئەنجام دەدات. ئەرکی دەرخستنی شوناسی کارەکتەرەکان و هەلومەرجی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و هەروەها ئەرکی گەیاندنی ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی ئەو پەیامە سیاسی□ چینایەتییەی کە دەقەکە هەڵگریەتی. واڵتەر گرینوودی ڕۆمانووس زۆر سەرکەوتووانە زمانی لەجێگەی خۆی بەکارهێناوە و توانیویەتی ئەوەی مەبەستییەتی بیپێکێت.

ڕۆمانەکە و ڕەنگدانەوەی دۆخی سایکۆلۆژی چینایەتی بێکاران

واڵتەر گرینوودی ڕۆمانووس؛ تێگەیشتنێکی ورد و دروستی لەسەر دۆخی سایکۆلۆژیای چینە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی بەریتانی هەبووە و لەم ڕۆمانەیدا زۆر زیرەکانە ئیشی لەسەر ڕەنگدانەوەی ئەم دۆخە سایکۆلۆژیاییە کردووە. ڕۆمانووس ئاگایی سیاسی چینایەتی کارەکتەرەکانی ناسیوە و بەرجەستەی کردوونەتەوە. ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا ئاوێنەیەکە ڕێک ب□ با□ی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی کۆمەڵگەی بەریتانیی سەرەتای سەدەی بیستەم. زمانی کارەکتەرەکان و هەڵسوکەوت و تێڕوانینی سیاسیان و تێگەیشتن و ناسینی خۆیان کۆی ئەو ئاما□ژانەن کە نووسەر توانیویەتی سەرکەوتووانە بەرهەمێکی ئەدەبیی(ڕۆمانێک) بنووسێت کە بەمانای وشەکە واقیعی بێت، نەک هەر ئەمەش، بەڵکوو ئەو واقیعیبوونەی ڕۆمانەکەش لە دیدێکی سۆشیالیستانەوە داڕێژراوە. گرینوود نووسەرێکی مارکسیستی سەردەمی خۆی بوو بۆیە دەردە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی لەچەشنی بێکاری لەڕادەبەدەر و نەبوونی بیمەی بێکاری و سەعات کاری زۆر و هەقدەستی کەم و نەبوونی هیچ خزمەتگوزارییەکی تەندروستی و فەرهەنگی پێویست و لەسەرووی هەمووشیانەوە نامۆبوون بە بەرژەوەندییە چینایەتییەکان وەک چینێکی کۆمەڵایەتی و ڕۆڵی پارە و هێزە سەرکوتگەرەکانی سوپا و پۆلیس و دەوڵەتی ناسیوە و لێرەشەوە و لەڕێگەی ئەو مەعریفە چینایەتییەوە توانیویەتی تۆن و میزاجی کارەکتەرەکان، هێمنی و بێدەنگی هەندێکیان، پیاوسالاری بۆرژوازییانە و تووڕەبوون و بەرز و نزمبوونەوەی تێمپەر و ناسینی دیاردەکان و وشیاری و ئاگایی ..تاد، هەموو ئەمانە بەیەکەوە وێنای ئەو دۆخ و هەلومەرجەی پێ بکات کە سایکۆلۆژیای کۆمەڵایەتی چینی کرێکار دەخوڵقێنن. بەم پێیە گرینوود هەر تەنها نووسەرێک نییە و بەڵکوو وەک سایکۆلۆژیستێکیش وێنای هەلومەرجە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکە کردووە. ئەمەش یەکێکە لە

هەکارەکانی سەرکەوتنی ئەم ڕۆمانە چینایەتییە سۆشیالیەتییەی گرینوود کە مێژووی ئەدەبی بەریتانیی تا ئەمڕۆش شانازی پێوە دەکات. پێگەی ژن و خێزان و وابەستەبوونی منداڵ بە خێزان و باوکسالاری و گۆشەگیریی و هاوڕێیەتی و خەبات لە ڕۆمانەکەدا بەجۆرێک نەخشێنراون کە یارمەتی خوێنەر دەدەن کە زۆر بە ئاسانی ئاستی کلتوور و فەرهەنگی کۆمەڵایەتی ئەو قۆناغ و سەردەمەی کۆمەڵگەی بەریتانیی بناسێت.

ئەم ڕۆمانە چۆن کرا بە شانۆ و فیلم؟

دوای بەناوبوونەوەی ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا لەساڵی ١٩٣٣، ناوبانگ و سەرکەوتنێکی باشی بەدەستهێنا و بووە پڕفرۆشترینی کتێبی ساڵ. ساڵی ١٩٣٤ لەڕێی شانۆنامەنووس ڕۆناڵد گۆو ئەم ڕۆمانە بە شانۆ ئامادەکرا. یەکەمین نمایشی ئەم شانۆیە لەسەر تەختەی شانۆی مانچستەر ڕیپەرتۆری بوو. قسەکردن لەسەر تەوەرە کۆمەڵایەتییە هاوچەرخەکان لە بەریتانیا لەڕێگەی هونەرەوە شێوازێکی تازە بوو لەسەر قۆناغ و سەردەمەکە. شانۆنامەکە بەهۆی دوو تیپی جیاوازەوە لە تەواوی بەریتانیا و پاشانیش لە لەندەن و پاریس و نیویۆرک، نمایشکرا. ئەمەش بووە هۆی ناووناوبانگی زیاتر بە واڵتەر گرینوودی ڕۆماننووس، چونکە ئەم شانۆنامەیە تا کۆتایی ساڵی ١٩٣٥ ملیۆن و نیوێک و تا ساڵی ١٩٤٠ لە بەریتانیا نزیکەی سێ ملیۆن بینەری هەبووە. ساڵی ١٩٦٧ وەک شانۆنامە لە تەلەفیزیۆن تۆمار کرا. مۆسیقای ئەم دەقە شانۆییەش لە ساڵی ١٩٧٠ لەلایەن تێری هەگس و ڕۆبەرت گرەی و ئاڵن فلەکەوە ئامادەکرابوو. لەبواری سینەماش ئەم ڕۆمانە ساڵی ١٩٤٠ هەوڵێک درا بکرێتە فیلم بەڵام بەردی سانسۆری فیلمی بەریتانی(٧) ڕێگەی نەدا و پرپۆزەڵکەی ڕەت کردەوە بە بیانووی ئەوەی (چیرۆکەکە قێزەوەنە لە هەلومەرجێکی قێزەوەندا)(٨). دواجار لە مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤١ دا، دوای ئەوەی بەهۆی جەنگی جیهانی دووەمەوە کە ژیانی کۆمەڵایەتی خەڵک ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتبوو، ئەم ڕۆمانە سۆشیالیستییە کرێکارییە بە پرپۆزەڵکی هاوشێوەی جاری یەکەم لەڕێگەی وەزارەتی ڕاگەیاندنەوە ڕەزامەندی لەسەر درا و لەلایەن دەرهێنەری سینەمایی (جان باکستەر)ەوە کرایە فیلم. بەڕتنی مانگانەی فیلم وەک گۆڤارێکی لێکۆڵینەوەی هونەریی هاوچەرخ پێیوایە فیلمی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا (فیلمەکە لە ڕیزبەندی باشترین ئەو فیلمانەی کە تا ئێستا بەرهەم هێنراوە. دەرهێنانەکەی نایاب و وێنەگرتنەکەشی جێگەی ستایش و گروپی کاستیش تابڵێی باش بوون).(٩) هەکاری سەرەکی لە پشت سەرکەوتنی ئەم دەقە، وێناکردنی ئەو واقیعە کۆمەڵایەتییەی ژیانی

چینی کرێکاری بەکارکراوی بەریتانیا بوو کە چۆن لە ژێر ستەم و چەوسانەوەی سەرمایەدارانیدا، تاریکترین ژیانی پڕ لە نەهامەتی و سەرکوتیان بەسەر بردووە.

دواقسە

ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا ڕۆماننووسی کرێکاریی بەریتانی والتەر گرینوود، وەک دەقێکی واقیعی و خەباتکارانەی سۆشیالیست کە گوزارشتە لە ژیان و خەباتی کرێکارانی بێکاری بەریتانیا لە دەیەی سییەکانی سەدەی بیستەم، گەرچی بۆرژوازی ڕێگری لێکرد و هەوڵیدا بەناونەبەتەوە، بەڵام ئاستی هونەریی و ناوەڕۆکی خەباتکارانەی ڕۆمانەکە سنوورەکانی هەوڵەکانی بۆرژوازی بڕی و بوو بە یەکێک لە پڕفرۆشترین کتێب لە بەریتانیا. دواتریش سەرباری هەر سانسۆر و ڕێگرییەک بە شانۆ ئامادەکرا و پاشانیش کرا بە فیلم و تا ئێستاش بەهەزاران خوێنەر و بینەری هەبووە و هەیە. ئەمەش ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێت کە هەرکات ئەدەب و هونەر لە جەرگەی خەبات و ململانێی کۆمەڵایەتی و چینایەتی ناو کۆمەڵگە ئامادەیی هەبوو، ئەوا ئەو ئەدەب و هونەرە جێگەی خۆی لە دڵی ملیۆنان کرێکار و ئینسانی شۆڕشگێڕ و خەباتگێڕی ڕێگای یەکسانی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی دەکاتەوە. ڕۆمانی خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا، شاکارێکە دەبێت هەموو کرێکارێک بیخوێنێتەوە. بەو ئومێدەی ڕۆژێک بێت وەربگێڕدرێتە سەر زمانی کوردی و خوێنەری کوردزمانیش لەم شاکارە ناوازەیە بەبەش نەبێت. خراپیش نابێت ئەم کورتە نووسینە بەو وتەیەی لاری میس نووسەری بێکارانی خۆپیشاندەران و پاڵەوانی سۆشیالیستی ڕۆمانەکەی والتەر گرینوود کۆتایی پێبهێنین کە لە بەرانبەر قسەی لێپرسراوێکدا کە دەڵێت بەرپرسان ئامادەنین کاروبارە گرنگەکانیان دوابخەن بە ئەوەی نوێنەرانی بێکاران ببینین، لاریش وەڵامی دەداتەوە و دەڵێت(هیچ کاروبارێک لە کاروباری پرۆلیتاریای برسی گرنگتر نییە).(١٠)

عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

ئەیلوول و تشرینی یەکەمی ٢٠٢٤

-

پەراوێز و سەرچاوەکان :

(١)واڵتەر گرینوود(١٩٠٣ – ١٩٧٤) ؛ ڕۆماننووسی بەریتانی لەخێزانێکی کرێکاریی سەر بە بیروباوەڕی سۆشیالیستی(باوکی سەرتاش و دایکیشی لە چێشتخانەیەکدا وەک بەردەست کاری کردووە)، لەدایک بووە. بنەماڵەی دایکی گرینوود سەر بە ڕێکخراوە کرێکارییەکان و هەروەها وەک باوکیش سۆشیالیست بوون بەجۆرێک کە دایکی گرینوود ڕەفی کتێبخانەکەی باوکی گرینوودی بە کتێبی سۆشیالیستی پڕکردبووەوە. گرینوود لە کاتی بێکاریدا بۆ حیزبی کار، کاری کردووە. دوای ئەوە دەبێتە ڕاوێژکار و دەست دەکات بە نووسینی کورتەچیرۆک. پاشان بێکار دەکرێت و ئینجا بیمەی بێکارییەکەشی دەبڕن. گرینوود لەیاسا و ڕێساکانی ئەوکاتی بۆرژوازی بێزار دەبێت، لەساڵی ١٩٢٩ دوای ئەوەی هەقی سێ مانگ مووچەی وەک تایپیست نادرێتی، ئەویش ئامێری تایپکردنەکەی لە کۆمپانیاوە دەبات بۆ خۆی و دەست دەکات بە نووسینی چیرۆکی خەڵکی بەشمەینەتی هانکی پارک. ساڵی ١٩٣٢ لەکاتی بێکاریدا، گرینوود یەکەمین ڕۆمانی خۆی، خۆشەویستی لەڕۆژانی بێکاریدا دەنووسێت. گرینوود یازدە ڕۆمان و سێ کتێبی نووسین و یادەوەری بڵاودەکاتەوە. ئەمە جگە لەوەی ژمارەیەک لە بەرهەمەکانی ئامادەکراون بۆ شانۆ و کراونەتە فیلم. گرینوود لەتەمەنی حەفتا ساڵیدا، لەساڵی ١٩٧٤ بە مێژوویەکی گەشاوە و پڕ لە شانازی چینایەتییەوە بە هەمیشە ژیان و خەبات و نووسین لەپێناو ئینسان، جێدەلێت.

(٢)مانگرتنێکی گشتی بوو کە لە بەریتانیا ئەنجامدرا، لە چوار تا دوانزەی ئایاری ١٩٢٦ خایاند و لەسەر بانگەوازی ئەنجوومەنی گشتی کۆنگرەی سەندیکاکانەوە بانگەوازی بۆ کرا. ئەم مانگرتنە مێژووییە لەلایەن کرێکارانی بەریتانیاوە کە نوێنەرایەتی ناڕەزایی ملیۆنان کەسیان دەکرد وخوازیاری گۆڕانکاری بوون لە سەرانسەری وڵاتدا، بەڕێوەچوو. هەرچەندە ملیۆنێک و حەوت سەد هەزار کرێکار هاتنە سەر جادە، بەڵام سەرکەوتوو نەبوون لە بەدیهێنانی داخوازییەکانیان کە بریتیبوون لە ڕێگریکردن لە کەمکردنەوەی هەقدەست و باشتربوونی هەلومەرجی کار.

(٣)حیزبی کار؛ وەک حیزبێکی سیاسی سۆشیال دیموکرات ساڵی ١٩٠٠ لە بەریتانیا، دامەزرا. ئەم حیزبە لایەنگری بزووتنەوە سۆشیال دیموکراتەکان و ڕێکخراوە کرێکارییەکان بوو. مێژوویەکی درێژی هەیە

و بە گەلێ قۆناغ وئاڵوگۆڕدا تێپەڕیووە و هەتا ئەمڕۆش لەگۆڕەپانی سیاسی بەریتانیا بوون و چالاکی سیاسی هەیە.

(٤)بزووتنەوەی نەتەوەیی کرێکارانی بێکار؛ ڕێکخراوێکی کرێکارانی بێکاری بەریتانیا بوو و لەساڵی ١٩٢١ لەلایەن ئەندامانی حیزبی کۆمۆنیستی بەریتانیا، هاتە دامەزراندن. ئامانجی ئەم ڕێکخراوە؛ ڕاکێشانی سەرنج بوو بۆ دۆخی نالەباری کرێکارانی بێکار لە قەیرانی دوای جەنگی جیهانی یەکەم و مانگرتنی گشتی ساڵی ١٩٢٦ و دواتر قاتوق□ی□ گەورە و بەرەنگاربوونەوەی دەزگای پێدانی بیمەی بێکاری بوو لە بەریتانیا. ئەم ڕێکخراوە لە سەرەتای جەنگی جیهانی دووەمدا ، واتە لە ساڵی ١٩٣٩ قەدەغە کرا و بڕیاری کۆتاییهێنان بەو بزووتنەوەیە لە ساڵی ١٩٤٣دا، درا، دواجار لە ساڵی ١٩٤٦ هەڵوەشایەوە. لە ماوەی ساڵانی ڕابردووشدا چەندین هەوڵ دراوە بۆ زیندووکردنەوەی ئەم بزووتنەوەکە کە ئاخرینیان لە دەوروبەری ساڵی ١٩٩٢ بوو.

https://reading19001950.wordpress.com/2018/01/12/love-on-th(٥) /e-dole-by-walter-greenwood-1933

http://www.screenonline.org.uk/film/id/485682/index.html(٦)

(٧)بۆردی سانسۆری فیلمی بەریتانی؛ ڕێکخراوێکی ناحکومیی بوو کە لەلایەن پیشەسازی فیلمی بەریتانیاوە لە ساڵی ١٩١٢ دامەزرا و بەرپرسیار بوو لە پۆلێنکردنی نەتەوەیی و سانسۆرکردنی ئەو فیلمانەی کە لە سینەماکان و بەره□م□ قیدیۆییەکان نمایش دەکران و لە میدیای فیزیکی لە ناوخۆی بەریتانیا، بڵاودەکرانەوە.

http://www.screenonline.org.uk/film/id/485682/index.html(٨)

The Monthly Film Bulletin, Published by The British Film(٩) .Institute, Volume 8, No.88, April 1941, page 43

Love on the Dole, Walter Greenwood, Penguin Modern(١٠) .Classics. 1976, page 200

شیرین تەشی دەرێسێ لەنێوان

وەفایی و وەلی دێوانە دا.. حازم کوردە

شیرین تەشی دەڕێسێ، گۆرانی مامۆستای گەورەی کورد مەزهەری خالقی لە ساڵی ١٩٦٠ وە گوتویەتی و هەرگیز کۆن نابێت !
هەر کاتێك گوێی لێبگری، هەروەك وایە دوێنەی ووتبیت ! گۆرانیەکە بە ووشەو بە ئاواز و بە هەست و بە گەورەیی ئەو زاتە گەورەیەی مەزهەر، تا درێژانێك لە مێژو کۆن نابێت !
بەشێکی گەورەی دیرۆکی میللەتێك، لە سۆزو هونەر و ئاوازی ئەو میللەتە هەڵئەقوڵێت.
من هەروەك چیرۆکی ئەم هۆنراوەم بیستوە هەندێك ئەڵێن هی وەفاییە هەندێکیش ئەڵێن هی وەلی دێوانەیە ،من زیاتر مائیلی ئەوەم هی وەلی دێوانە بێت، چونکە هۆنراوەکە دێوانەییە و پتر ئەشێ ئی مام وەلی دێوانە بێت!
بەر هەر حال هیچ کەس جیاواز نیە کە ئەم هۆنراوە یەکێکە لە جوانترین تێکهەڵەی وەسف و جوانی و ئەندێشەو هۆنراو کە تا ئێستاش دڵی ملیۆنەها گەنجی کورو کچ پیرو گانج ئەکولێنێتەوە بە خۆشی و خۆشەویستی !
من کە بیستومە (بەبێ سەرچاوەیکی باوەر پێکراو) کە گۆیا کوێخای لادێیەك بەدوای وەلی دێوانە ئەنێرێت کە نامەیەك بۆ کوێخای دێیەکی دیکەی دوور بنوسێ (چونکە لەو سەردەمە دا خوێندەوار دەگمەن بووە)
کوێخاش کچێکی زۆر قەشەنگی بێووێنەی ئەبێت بە ناوی شیرین کە لە پەنجەرەی ژوری سەرەوەی روو بە رووی باوکی و وەلی دێوانە ئەبێت و تەشی ئەڕێسێت ،
هەر کە کوێخا دەست بە قسەکانی ئەکات بۆ نامە نوسین لە لایەن وەلی دێوانە، مام وەلی لە دیمەن و نیگای ئەم کچە سەرسام ئەبیت و تەواو شێت ئەبیت و ئیلهامی شیعری بۆ دێت !
ئیتر کوێخا چی لەدەمی دەر ئەچێ، وەلی هەر خەریکی نوسینی شیعرەکەی ئەبێت کە بەم شێوەی خوارەوەی

شیرین تەشی دەڕێسێ
لەسەروی قامەتی یار، عەتر و عەبیر دەباری
دڵانی خستە لەرزە، لەرەی مەمکی هەناری
مەست مەست بە نیمنیگاوە، دوو نەرگسی خوماری
بە خەندە زوڵفی لادا، لەسەر عوزار و زاری
دونیا بە ئیتیزاری، شیرین تەشی دەڕێسێ

هاوار شیرین گیان، ئامان شیرین گیان
تەشی وەکو دڵی من، لە دەستی ئەو دەلەرزی
چەند جوان و دڵڕفێنە، ئافتاب و تەور و تەرزی
کاتێ کە بە سەر ئاوە، زولفی لە سەرووی بەرزی
کە شەو بەیانی بەردا، گوڵ و وەنەوشە باری
دونیا بە ئیتیزاری، شیرین تەشی دەڕێسێ
هاوار شیرین گیان، ئامان شیرین گیان
پەنجەی بە چەشنی شمشاڵ، دوو دەستی پڕ لە خرخاڵ
ڕوومەت سپی، دوو لێو ئاڵ، پەرچەم سیاهـ بوو چاو کاڵ
وەك ڕەنگی نەخشی مانی، باڵا و کوڵم و خەت و خاڵ
سەڵای لە عاشقان دا، باغی گوڵ و هەناری
دونیا بە ئیتیزاری، شیرین تەشی دەڕێسێ
هاوار شیرین گیان، ئامان شیرین گیان

کە لە ووشەکەنی ورد ئبیەوە، وەسفیکت بە ئەکات کە لە وەسفەکانی حەزرەتی گۆران نزيك بێت !
کە لە غەزەلەکـــی وورد ئەبیتەوە، لە شیعرەکـــانی وەفـــایی خەت ئەبینیەوە !
کە جوانترین تیکەڵاوی هونەری شیعر ئەبینی، ئەڵێی حەتما ئەوە وەلی دێوانەیە !
بەهەر حاڵ ! کە کوێخا بە دەم نەمەکەی تەواو ئەکات، وەلی دیوانەش شیعرەکەی تەواو ئەکات و ئەیداتە دەست کوێخای نەخویندەوار !
ئەویش بە ئسپسواران دەینێرێ بۆ کوێخایەکی تر !
پاش رۆژێك کە بە پەرۆش نامەکەی کوێخا ئەخوێنەوە و ئەوو شیعرە بلیمەتەی وەلی دێوانەی لە بە دی ئەکەن و کوێخاکە خۆی دەت بە لای کوێخای خاوەن نامە !
ئینجا هەردوو کوێخا ك
لە ئەندێشەو عشقی نوسەرەکە تێئەگەن، کویخا میوانەکە ، دەست بەجێ خوازبینی شیرین بە وەلی دێوانە ئەکات !!!
بەڵام وەلی دێوانە هەر کە نامەکە رادەستی کوێخای باوکی شیرین ئەکات (کە لە رۆژهەڵات بووە) را ئەکات بە سلێمانی و ناگەرێتەوە و جارێکی تر چیرۆکەکی تری شیرن و فەرهاد تۆمار ئەکرێتەوە !
https://www.youtube.com/watch?v=lHbcdmHlNx0

حازم کوردە سوید – ستۆکهۆلم

ئێمەی شکســـــتخواردوو.. نەوزاد بەندی

ئێمە لە پشت وێنەی کتێبخانەکانەوە،
نەخوێندەواریی خۆمان ئەشارینەوە ..
لە پشت تابلۆی ڤان کوخ و پیکاسۆ ،
بێهونەریی خۆمان ئەشارینەوە ..
وەکو چۆن براکوژییمان لە پێشمەرگایەتیدا چاند ..
وەک چۆن لەسەر پارەی گومرک ،
خوێنی هەزارانمان ڕژاند ..
وەک چۆن لە پشت تاج و نەجمە و چەک و فیشەکی بێگانە ،
ترس و بیم و ئەژنۆ لەرزەی خۆمان مات دا ..
وەک چۆن کفر و دوو ڕوویيمان
لە پشت نوێژ و عەمرە و قورئانا قایم کرد ..
وەک چۆن میراتیی کچانمان وەک شیری دایکمان هەڵقوڕاند
وەک چۆن هەرچی تاوانمانە
لەگەڵ ڕۆژووی عەرەفەدا سڕانەوە ..!
لەگەڵ ئاوێکی دەستنوێژا ،
شۆرانەوە ..!
لەگەڵ یەک دوو دێڕ نزادا ،
هەمووی سفر کرانەوە..!
لە ژێر دەم و قەپۆزێکی هەڵئاوساوا ،
ڕوخساری هەرچی دوژمنی ئەم خەڵکەیە ، خۆی مات داوە ..
وەک چۆن لە پشت ئوتومبیلی دوا مۆدێل و قات و بۆینباخی گران ،
شکستی فەرمانڕەوایی و
ئیدارەمان ، شاردۆتەوە ..
ئێمە لە پشت ڕاستییەوە ،
درۆ و فێڵ و نامەردیی ئەشارینەوە ..
لە پشت سناپ و جوانکاریی،
ڕوخسارە ناقۆڵاکانمان شاردۆتەوە ..
وەک چۆن داڕمانەکانمان ،
لە پشت نوکتە و قسەی قۆڕا ، شاردۆتەوە ..

شەقامە دزێوەکانمان ،
بە ملیۆنەها ئوتومبیل شاردۆتەوە ..
وەک چۆن هەرچی دز و دیلکوژ و گەوادە ، لە پشت ئەنفال و کیمیایی هەڵەبجەدا خۆی مات داوە ..
وەک چۆن داڕمانی خەزانمان ،
لە پشت پێکەنینی درۆ و
کەک و سەگ و پشیلەدا شاردۆتەوە ..
وەک چۆن گەڕانەوەمان بۆ چاخی بەردین ،
لە پشت بورجی ئیفڵ و
شەقامەکانی ئەوروپا خۆی مات داوە..
گۆرانییەکانمان ئەوەندە بۆگەنیان دێ ،
لە پارک و
شەقامی بێگانەیان هەڵئەکێشین ..
شیعرمان بووە بە پەڕاو ،
کە بیەوێ لە پێی ئەکا ..
وەک چۆن دەندەیمان ،
لە پشت وێنەیەکی دایکە تەرەسا و
مۆنالیزادا شاردۆتەوە..
ئەمە کۆیلەیی و نیفاق و سەرشۆڕیی خۆمان ،
لە پشتی مەردایەتیی
عومەری کوڕی خەتابا ، خۆی مات داوە ..
خۆپەرستیی تا سەر ئێسقان ،
لە ژێر خواپەرستییەکی ڕووکەشدا قایم ئەکەین ..
جەردەمان لە ژێر سێبەری حاتەمی تەی نیشتەجێیە ..
وەک چۆن زینا ،
لە ژێر پەردەی سیغە و میسیارا تەپۆڵەی ..
ئێمه تەنانەت ناتوانین وەک پشیلە ، پاشماوەکانمان وون بکەین ،
بەوانە ئاودەستخانەکان ..
ئێمە تەنانەت ناتوانین وەک ئاژەڵێک ، داوای مافەکانمان بکەین ،
بەوانە بۆ موچەکانمان ..
ئێمە هەلاکۆ و هیتلەر و سەداممان ،
لە پشت سندوقێکی فێڵبازی دەنگدانا شاردۆتەوە ..
ئێمە کۆمەڵکوژیی و کۆمەڵدزیی و کۆمەڵکۆیلەییمان ،
لە پشت وشەیەکی سەقەتی
پڕ لە هەڵەی چاپ و لۆژیکیی
دیموکراسیدا مات داوە ..
وەک چۆن زۆر خۆریی و هەڵئاوسان ،

لە پشت ه□□کانی جیما خۆی مات داوە ..
ئێمە حەیای تاراوگە و کەیسی پەنابەریی و کەمپەکانی پەنابەریشمان بردووە ..
ئێمە خوشکمان هەر بە ناوی ژنی خۆمان ، ئاودیوی ئەوروپا کرد و داشنەڕزاین .. هەر ئیش بڕوا ..!
وەک چۆن ترسنۆکیی و ملکەچییمان ،
لە ژێر ئایەتەکانی سەبر و
نزا و پاڕانەوەدا عەمبار کرد ..
ئێمە تەنانەت حەیای شەیتانیشمان برد ..
حەیای درۆ و
نیشتمانفرۆشیی و
خیانەتیشمان داچۆڕان ..
کەی درۆ و خیانەت و نیشتمانفرۆشیی گەیشتونەتە ئەم ڕادەیە ؟
تەنانەت کتێبی گینزیش شۆک بوو ، هیچ گەوادێ نە گەوادیی پێوانەیی لەو جۆرەی تۆمار کردووە و .. نەهیچ قەحبەگەلێک ئەو دۆخەی قبوڵکردووە ..
حەیای زەوی و دارستان و تڕۆژەی⋆ نیشتەجێبوون و تاوەر و شوقه و مۆڵمان برد ..
حەیای وەرزش ..
حەیای ڤیستڤاڵ ..
حەیای پێشانگا ..
حەیای بازرگانیی ..
حەیای خەڵات ..
حەیای یەکەم ..دوووەم و سێیەمیشمان برد ..
حەیای بەنگ و
هی کوشتن و
دزی و
شەڕواڵپیسیشمان برد ..
ئێمە خۆخۆریمان لە پشت ئەنتەرڤیو ، چاوپێکەوتنا شاردۆتەوە ..
ئێمە گەدە و ئەندامەکانی زاوزێمان ،
لەناو مێشک و چاو و گوێچکە و لووتمانا چاک شاردۆتەوە ..
وەک چۆن حەیای پەرلەمان و ڕۆژنامە و وەزارەت و پۆست و پلە و کورسیمان برد ..
حەیای ئاڵتون ..
حەیای مەرز و
حەیای قەرز و
حەیای لێدوان و مایکمان برد ..

وەک چۆن کابرا موچە و داهات و داهاتووی
شەش ملیۆن کەسی لە پێکرد ..
ئێمە لە پشت سەعاتی پاتیک فیلیب و ڕیش و مێزەر و تەسبیح و شانەوە
خۆمان مات داوە ..
مێژوو و شەرەف و ئینتیما و پیاوەتیمان شار بەدەرکرد ..
ئێمە حەیای کارتی بانکی و کۆمپیوتەر و حەواڵە و داتابەیسی دنیامان برد ..
ئێمە پەردەی ڕێپێوان و بانگەشە و ڕای بەرامبەرمان به ڕۆژ دڕی ..
ئێمە نمرە و داهێنان و زانکۆ و بڕوانامەی گەنجمان تێکەڵی جوملەی پێڵاو کرد ..
حەیا و شەرەفی ووتار و هەواڵمان برد ..
کتێب و قەڵەممان سووتان ..
هەرچی باڵدار و بێ باڵ و ئاژەڵە ،
ئێمەی جێهێڵا ..
دەریایش لە بەر کەلاکی ئێمە،
ژەنگ گرتی .. ڕەنگی شێوا ..تامی گۆڕا .. بۆگەنی کرد ..
ئێمەیش چ خەڵک و چ حوکمەت
لە کەلاکیان بێبەریی بووین ..
ئێستا هەرچی هۆڵی قومار و
سۆزانی و باندی مافیایه وەکو سەگ
سەیرمان ئەکەن ..
حاشای موتڵەقیان لێکردووین ..

تێر نەخواردن ،
چاوچنۆکیی ،
لە پشت حەدیس و ئایەت و ڕۆبن هود و ڕێکخراوەکان ، پارێزراون ..
ئێمه کوردکوژیمان لە پشت ناوی کوردایەتیی و ئەی ڕەقیبا ، شاردۆتەوە ..
ئێمه ئەوەندە بودەڵەین ،
تانجییەکی دوو بەهارە ئەتوانێ سەد ساڵ حوکممان کا ..
هەڵماتێکی ڕوو قرنجاو ، سەد ساڵ هەڵمانئەپەڕێنێ ..
بزمارێکی کەوش ئەتوانێ تا ئەبەد پەنجەرمان بکا ..
ئێمە مەرگمان له پشت جوڵەی وەک ئەفلام کارتۆن ، مات داوە ..
ئێمە حەیای باج و بودجە و سامانی زەوی و ژێر زەوی و کەلەپورمان تک – تک تکان ..
زانستمان بە قبوڵ خاس و پاڕالێڵ ، ئەتک کرد و
گیرفانی خەڵکمان به ناوی پاشەکەوتەوە ، گسک دا ..

ئەوەیشی هی شکان نەبوو ، تێکمانشکاند ..
هیچ کەسێکمان یەک ناڕەزایی دەرنەبڕی ..
ئێمە نەوتمان وەکو حوشتر لە هەزار لاوە سەربڕی ..
هەر ئەوەندە ماوە ، دزیی دەعوامان لەسەر تۆمار کا .. بڵێ : حاشا
! ئەم جەردەییە قبوڵ ناکەم ..
ئێمە حەیای خاڵی سنووریی و دەستوور و پەیماننامەی نێو دەوڵەتیی و ئیمزا و پەنجەمۆریشمان برد ..
هەر ئەوەندە ماوە ، شەیتان
بێتە دادگا و
هاوار بکا : حاشا وە لیلا بە خەویش ئەم ئافاتانەم نەدیوە ..!
ئێمە مافیامان لەودیوی ئاپۆڕەی بازاڕ قایم کرد ..
ئێمە خۆمان عەیبەیەکی هەرە گەورەین ، بۆیە هیچمان پێ عەیب نییە …
ئێمە خۆمان تاوانێکی هەرە قورسین ، بۆیە هەموو تاوانێکمان لا نۆڕمەڵە.. ئێمە خۆمان هەر لە بنچینەدا سوکین ، بۆیە شانمان وا سوکایەتیی هەڵئەگرێ .. ئێمە خۆمان گۆڕستانین ، بۆیه هەموو جۆرەکانی ئەشکەنجە و مردن وەرئەگرین ..
لە پیسترین زۆنگاوی نەزانیی و زوڵم و نامەردیدا ،
پێش میللەتان ،
پێکی خۆمان خواردۆتەوە ..
ئێمە شێرپەنجەین ، شێرپەنجە ! ، خۆمان لە جەستەی دنیادا شاردۆتەوە …

★ تڕۆژە : هەڵەی چاپ نییە .

کورتەچیرۆک: سۆزانی.. نووسینی: ئامانج شێروانی

دەرگای بەفرگرەکەی کردەوە، خاڵی خاڵی، وەک دەشتێکی کاکیبەکاکی، جگە لە دەفرێک ئاوی تورشی، لەتکە نانێکی ڕەق و بنکڕی مەنجەڵێک ماست هیچی تری تێدا نەبوو. سەیرێکی فەردە بەتاڵەکەی برنجی کرد، لەتەنیشت ئەویش سەبەتە بەتاڵەکەی پەتاتەی بینی، چاوی بە بینینی سەلکە پیازێکی بۆگەنی گەشاوە.

ب□□ب□□ی مێردە ئیفلیجەکەی ڕایچڵەکاند، ئەوە دوو ڕۆژە ئاگر لەم ماڵەیان هەڵنەکراوە، ئەوە دوو ڕۆژە چێشتی گەرم لەم ماڵە نەخوراوە. هەر دوو مەمکەکانی وەکوو جووتە کانییەکی وشک وشکیان لێ هاتبوو، چەند ڕۆژێک دەبێت شیر پێی بەم مەمکانەی ئەو دانەکردووە. مەلۆتکەکەی ڕۆژ لەدوای ڕۆژ ل□□□تر و لاوازتر دەبێت. ئاخ ئەم ژیانە چەند گرانە!

ئاخۆ دەبێت هەتا کەی بەرگەی ئەم بارە نالەبارە بگرێت. ئەو مێردەی کە هەتا چەند مانگێک بەر لە ئێستا لە سەنگەر بووە و بەرگری لە نیشتمان کردووە، ئێستا لەنێو جێ کەوتووە و نان نییە بیخوات، برینەکانی ڕۆژ لەدوای ڕۆژ پیستر و ناسۆرتر دەبن. ئەو منداڵەی کە تاکە هیوای ژیانیان بوو، ئێستا هیشکوبریشک هەڵگەڕاوە و چەند ڕۆژێکە شیر بەر ئەم لێوانەی نەکەوتووە. ئای ئەوە چ ڕۆژگارێکە تێی کەوتوونە.

چارۆگەکەی خستە سەر سەری، منگەمنگێکی کرد و د□ر□□ییە دەرەوە. ملی ڕێگای گرتە بەر و هێدی هێدی بەرەو بازاڕ شۆڕ بووەوە. ل□ پێش دەرگایەکی بچووک، کە کەوتبووە لاکۆڵانێکی چەپ، ڕاوەستا. هەڵوەستەیەکی کرد، فرمێسکەکانی سڕییەوە. کاغەزەکەی دەستی دەرهێنا، سەیری ژمارەی سەر دەرگاکەی کرد، ئینجا سەیری نووسینەکەی سەر کاغەزەکەی کرد. بە دوودڵییەکەوە چووە ژوورەوە.

لە دەرگاکە هاتە دەرەوە، چارۆگەکەی سەری هەندێک لە پێشتر شڕتر پێچرابووەوە، یەخەی مەکسییەکەی هەندێک لە پێشتر زیاتر ترازابوو، فرم□سک□کانی چاوی ڕووبارێکی گەورەتریان لەسەر ڕوومەتە پەمەییەکانی دروست کردبوو. دڵی لە جاران شکاوتر بوو، هێشتانیش زیاتر بێزی لە خۆی و ئەم بارەی ئێستا تێی کەوتوونە دەبووەوە.

بەرەو دوکانی مام کەریم ڕۆیشت، بەم چەند هەزار دینارەی تازە بە دەستی کەوتبوو کیلۆیەک برنج و د□ب□یەک نەفت و یەک کیسەی بچووک شیری منداڵانی کڕی، و خێرا خێرا بەرەو ماڵەوە گەڕایەوە. هەندێک نەفتی لە لالە شووشە شکاوەکە کرد و دایگیرساند. برنجەکەشی خستە سەر ئاگرێکی کز کز. دەنگی قۆڕەی سکی مێردە ئیفلیجەکەی منداڵەکەی لە خەو هەڵساند. هەر ب□ پەلە شیرەکەی گرتەوە و خستییە نێو دەمی جگەرگۆشەکەی. لە دڵی خۆیدا گوتی: «ئۆخخەی، نانی ئەمڕۆشم بۆ مسۆگەر کردن.»

ڕمبەڕمبی دەرگاکە ئەوی ڕاچڵەکاند، گوێی خۆی بۆ ڕادێرا، دڵی بە خورپە کەوت. ژاوەژاوی پشت دەرگاکە هەر دەهات و بەرزتر دەبووەوە، دەنگەکان دڕتر و تووڕەتر دەبوون. پێلاقەیەک بەر دەرگاکە کەوت، دوو پێلاقە. مستێک بەر دەرگاکە کەوت، دووان، سییان. سەرێک خۆی لەسەر دیوارەکە هەڵکێشا، دووان، سییان.

یەک بە یەکیان خزانە کەلاوەکەی کە پێیان دەگوت حەسار. ئەمیان تەورێک لە دەستی، ئەمیان چەقۆیەک، ئەویان دارێک و ئەویشیان قامچییەک. دەرگای ناندینەکەیان خستە سەر پشت، وەک گەلەگورگێکی برسی لەسەر سەری ئەم ژنە بەستەزمانە خڕ بوونەوە. وەک ئەوەی خودی ئەهریمەنیان کەوتبێتە بەر دەست، لە شەق و پێلاقان ن□س□مینەوە، هەر کەسە و جارێک و دووان و سییان، قامچییەک، دارێک، تەورێکیان خێواندە ئەم فریشتە بەستەزمانە.
ڕیش سپییە هەرە گەورەکەیان دەمە بۆگەنییەکەی کردەوە و شیڕاندی: «تۆ شەرم لە خۆت ناکەیەوە هەی سۆزانی؟ ئەو مێردە مەردەت لە ماڵێ بەجێ دەهێڵیت، تا لەگەڵ کوڕی خەڵکی ڕابوێریت، ئابڕوومانت برد، هەی ئابڕووت بچێت. تازە منداڵت بووە، تازە!»

نووسینی: ئامانج شێروانی

شیعر\ عەلی بەگ.. نووسینی: هاینریش هاینە*.. وەرگێڕانی: گۆران عەبدوڵڵا

عەلی بەگ، پاڵەوانی باوەڕی ڕاستیقینە،
بە خۆشی لە باوەشی کچاندا ڕاکشاوە؛
خودا لێرە لەسەر زەوی پێشچێژی
چێژی بەهەشتی پێ بەخشیوە.

کەنیزەکان، جوان وەک حۆریەکان،
وەک ئاسک لە جوڵەدان
کاتێک یەکەمیان ڕیشی بۆ لوول دەکات،
دووەمیان نێوچاوانی بۆ ڕێک دەخات.

سێیەمیان عوود لێدەدات،
گۆرانی دەڵێت، سەما دەکات، پێدەکەنێ و
ماچی دەکات،
لەوێ بڵێسەی شادی دەگەشێتەوە.

بەڵام لەپڕ دەنگی کەڕەناکان، بەیەکدادانی شمشێرەکان
لە دەرەوە بەرزدەبێتەوە،
هاوار بە چەک،
تەقەی تفەنگ دێت
خودایە، فەرەنگییەکان هاتنە سەرمان!

پاڵەوان سواری ئەسپی شەڕ دەبێت،
دەچێتە ناو شەڕ، بەڵام هێشتا وا دیارە خەون دەبینێت؛
چونکە وا هەست دەکات لە باوەشی
کچاندا ڕاکشاوە وەکو پێشتر.

لە کاتێکدا سەری دەیان داگیرکەر دەپەڕێنێت،
وەک دڵدارێک پێدەکەنێت،
بەڵێ، بە نەرمی و نیانی پێدەکەنێت.

سەرچاوە:
THE POEMS OF HEINE
BY
EDGAR ALFRED BOWRING, C.B.
لاپەڕە ١٤٨
- هاینریش هاینە\ ئەڵمانیا\ ١٧٩٧-١٨٥٦

https://www.gutenberg.org/files/52882/52882-h/52882-h.htm#page_148

لە ژمارە ٢٣ی ٢٠٢٤ی بانەژەی ئەدەب و کلتوور بڵاوبۆتەوە..

ڕەهەندی نەتەوەیی و نیشتمانی لە هۆنراوەی منداڵان.. ڕەزا

شوان

هەنراوەی منداڵان لقێکی گرنگە لە وێژەی منداڵان، رۆڵێکی گرنگی لە رۆشنبیریکردنی منداڵاندا هەیە. فۆرمێکی نایاب و سەرنجڕاکێشە. جوانترین و ناسکترین شێوەیە، لە شێوەکانی هونەر. نزیکترین هونەرە لە دەروونی منداڵانەوە، چونکە بەهای دەنگی و وێنەی هونەری و چنینی واژەیی لەخۆگرتووە.
هەنراوەی منداڵان، لە ئەمڕۆ و لە داهاتووشدا، کاریگەرییەکی ئەرێنی گەورە و بەهێز و ئەفسووناوی لە پەروەردەکردنی منداڵان هەیە. رۆڵێکی کاریگەری لە دروستکردنی کەسایەتی دروست و هاوسەنگی منداڵان هەیە. هەنراوەی منداڵان، زۆربەی هونەری ژانرەکانی تری وێژەی منداڵانی لەخۆگرتوون. بۆیە هەنراوەی منداڵان بووە بە بەشێکی گرنگ؛ لە بابەتەکانی پەرتووکی خوێندنەوە، بە قوتابیانی پۆلەکانی قوتابخانەی بنەڕەتی، لە هەموو جیهاندا.
منداڵان بە سروشتی، هەر لە منداڵییەوە، هۆگری هەنراوە و گۆرانی و سروودن. دایکانی کوردمان، بە دێڕە هەنراوەی فەلکلۆری یان لە هەڵبەستی خۆیان، بە دەنگێکی ناسک و بە ئاوازێکی شیرین، جگەرگۆشەکانیان هەڵدەپەڕێنن. بە لایلایە دەیانلاوێنن و چێژ و خۆشیی هەنراوە دەخەنە دڵی کۆرپەکانیان و دەیانکەنە خەوێکی خۆش و ئارام.
(لامارتین) دەڵێت:"جوانترین هەنراوەر لە سەرانسەری جیهاندا، لایلایەی دایکانە".
هەنراوەی منداڵان، سەرەڕای بەخشینی چێژ و خۆشی بە منداڵان، چەندین پەیام و بەها و رەهەندی لەخۆگرتووە، وەک: پەروەردەیی، نەتەوەیی و نیشتمانی پەروەری، کۆمەڵایەتی، مرۆڤایەتی، رەوشتی، سۆزداری، ژینگەپارێزی، جوانی، زمانی،.. هتد.
هەنراوەی نیشتمانی کوردستانی، جۆرێکی گرنگە لە جۆرەکانی هەنراوەی کوردی، کە دەربارەی سۆز و خۆشەویستی و شکۆمەندیی کوردستانن، یان دەربارەی جوانی و ئەفسووناویی سروشتی کوردستانن. دەربارەی خەبات و تێکۆشانن، بە ئازادی و بە رزگارکردنی کوردستان لە داگیرکەران. بە پارێزگاری و خۆبەخشین لە پێناوی کوردستانی نیشتمانی پیرۆزمان. ئەو هەنراوانەن کە یادی قارەمانان و شەهیدانی نەمری کورد و کوردستان و داستانەکانی پێشمەرگە بەرز رادەگرن. ئەم هەنراوە کوردستانییانەمان، ئامرازێکی بەهێزن، بە

گۆزارشتکردن لە خۆشەویستی و هاوبەستەبوون بە کورد و کوردستان.

هۆنراوەی نیشتمانی کوردستانی، بەشێکی گرنگە لە هۆنراوە بۆ منداڵانی کوردمان. لەم کورتە باسە چڕ و پڕەدا، باس لە ڕەهەند و لە بەهای نەتەوەیی و نیشتمانی، لە هۆنراوەی نیشتمانی کوردستانی بۆ منداڵان دەکەین، کە هۆنراوەنووسانی پێشوو و ئێستامان بە دەیان هۆنراوە و سروودی کوردییان، بۆ منداڵانی کورد هۆنیونەتەوە. کە دەربارەی سۆز و پەرۆش و خۆشەویستی و دڵسۆزی و هاوبەستەبوونن بە کورد و کوردستان. هۆنراوەی نیشتمانی کوردستانی، پانتاییەکی گەورەیان لە هۆنراوەی منداڵانی کورد گرتووەتەوە.

پێویستە لە منداڵییەوە، لە باخچەی منداڵانەوە، منداڵانی کوردمان لە ڕێگەی هۆنراوەی نیشتمانی کوردستانییەوە، بە هەستی کوردایەتی و بە سۆز پەرۆش و خۆشەویستی بۆ کوردستان، گۆش و پەروەردەیان بکەین. تا لە ئەمڕۆ و لە داهاتووشدا، شانازی بە کوردبوونی خۆیان و بە کوردستانی نیشتمانی هەزاران هەزار ساڵەمانەوە بکەن.
هۆنراوەنووسی عەرەب (سلێمان ئەلعیسا) دەڵێت:"بۆ ئەوەی منداڵان زمانەکەیان خۆشبوێت، بۆ ئەوەی نیشتمانەکەیان خۆشبوێت، بۆ ئەوەی خەڵکیان خۆشبوێت، بۆ ئەوەی گوڵ و بەهار و ژیانیان خۆشبوێت، فێری سروودی خۆشیان بکەن".
خوێندنەوەی هۆنراوەی و چڕینی سروودە کوردییە کوردستانییەکانمان، بە تاک و بە کۆمەڵ بە جۆش و خرۆش و ئاوازەوە، لەلایەن منداڵانی کوردمانەوە؛ ڕۆحی کوردایەتی و کوردستان پەروەری، لەلایان خۆشەویستر و شیرینتر دەکەن. ئەمەش یەکێکە لە گرنگترین پەیام و ئامانجەکانی هۆنراوەی ڕەسەنی کوردیمان بۆ منداڵانی کوردمان.

هۆنراوە و سروودی کوردی، ڕۆڵێکی گرنگ و کاریگەرییەکی زۆریان لە دروستکردنی کەسانی کوردستان پەروەر و تێکۆشەر و شۆڕشگێڕی کوردمان هەبووە و هەیە. ئەو هۆنراوەنووسانەشمان، کە لە ئێستادا هۆنراوەی کوردستانی بۆ منداڵان دەنووسن. لە منداڵییاندا، هۆگری هۆنراوە و سروودی کوردی بوون. کاریگەرییەکی زۆریان لەسەریان هەبووە. یادەوەرییەکانی منداڵییان هێناونەتەوە یاد و بەرچاوی خۆیان و ژیانی ئەمڕۆی منداڵانی کوردستان لەبەرچاودەگرن. بوونە بە ئیلهام و

بە هەوڵن بە نووسینی هۆنراوە و سروودەکانیان، بۆ منداڵانی نەوەی ئەمڕۆی کوردمان. ئەگەر بۆ ژیاننامەی زۆربەی هۆنراوەنووسانی منداڵانی کوردمان بچینەوە، ئەو راستییەمان بۆ دەردەکەوێت، کە لە منداڵییەوە دەستیان بە نووسینی هۆنراوەی ئاسان کردوون.
(پاپلۆ نیرۆدا) دەڵێت:"ئەگەر هۆنراوەنووس. ئەو منداڵەی لە ناخیدا دەژیت، لەدەست بدات، ئەوا هۆنراوەکەشی لەدەست دەدات".
کەواتە هۆنراوە و سروود، بە تایبەتیش هۆنراوەی نیشتمانی کوردستانی، هاندەر و پاڵنەرن، بۆ ئەو منداڵە بەهرەمەندە کوردانەمان، کە ئارەزووی نووسینی هۆنراوەیان هەیە. مامۆستایانی وانەی زمانی کوردی، رۆڵیان هەیە لە دۆزینەوەیان و لە پشتگیری و لە هاندانیان. لە وڵاتی ژاپۆن لە پۆلی سێی بنەڕەتییە، فێری قوتابییەکانیان دەکەن، کە (هۆنراوەی هایکۆ) بنووسن. هایکۆ بە ژانرێ هۆنراوەیەکی رەسەنی داهێنراوی نیشتمانیی ژاپۆنی دەزانن.
هۆنراوە و سروودی کوردیی نیشتمانی کوردستانی، بێجگە لە بەهێزکردنی سۆز و هەستی کوردایەتی و کوردستان پەروەری، رۆڵیان لە بەرزکردنەوەی ئاستی ئاکادیمی قوتابیان و گەشەکردن و دەوڵەمەندکردنی زمانی کوردی بە وشە و بە زاراوەی نێی هەیە. هۆنراوەی نوێ بۆ منداڵان، ورووژێنەر و هاندەری قوتابیانن، بۆ بیرکردنەوە و تێگەیشتن و رەخنەگرتن و گفتوگۆکردن، بۆ داهێنان و پێشکەوتن. فێری ئەوە دەبن کە بە ئازادی، گوزارشت لە هەست و لە بیرۆکە و لە را و لە بۆچوونەکانیان بکەن.
(رەسووڵ هەمزاتۆق) دەڵێت:"بێگومان ئەمەی هۆنراوەنووسان، بەرپرسیارین لە هەموو جیهان".
نەرویج: ٢٠٢٤

گەشەکردنی کەرکووک لە قەبارەو

ژمارەی دانیشتوان.. عەلی مەحمود محەمەد

تایبەتمەندییەکانی شاری کەرکووك

کەرکووك وەك هەر شارێکی لە شارەکانی ئەم گەردوونە , ئەو هۆکارانەی بۆ شێوەی گشتی , بوونەتە هۆی گەشە و گەورە بوونەوەی شار و ڕێژەی شارنشینی لە جیهان , هەمان کاریگەریان لەسەر گەشەکردنی شاری کەرکووك و بەرزبوونەوەی ڕێژەی شارنشینی لەم دەقەرە داناوە , لە نێوان گەورە بوون و پوکانەوە *, کۆچی جوتیارانی هەرێمی کەرکووك , لە لادیکانییەوە بۆ ناوەندی شار , بەدەر نییە لە یاسای جیهانی لە گۆڕانی پێکهاتەی کۆمەڵ , لە گواستنەوەی کۆمەڵگە لە قۆناغی دەرەبەگایەتییەوە بۆ قۆناغی سەرمایەداری , کە سیمای سەرەکی ئەم گۆڕانکارییە , خۆی لە کۆچی بە کۆمەڵی جوتیاران لە لادێوە بۆ شار , لە ژیانی لادێنشینییەوە بۆ شارنشینی دەبینێتەوە .
وەلێ نابێت ئەوە لە یاد بکەین شارەکان , بۆ ئاست و پلەی جیا لە یەکتر گەشەیان کردووە , هەموو بە یەك هێڵی هاوتەریب گەشە ناکەن لە مێژوودا , پێشکەوتنی ئابوری , لە باربوونی جوگرافیا و ژینگە , هەمنی هەلومەرجی سیاسیی ناوچەکە , ڕۆڵی خۆیان دەبینن لەم بوارەدا .
گەشەکردنی شارەکان لە هەرێم , وڵات , کیشوەرەکان ئاست و شێوازی جودا جودا دەگرنە بەر , شاری وا هەیە لەماوەیەکی دیاریکراودا لە نەش و نما دەکەوێت و دەپوکێتەوە , تەنانەت لەسەر نەخشە دەسڕێتەوە , شاری دیکە هەیە بە پێچەوانەوە بە ڕادەی پێشبینی نەکراو لە ماوەیەکی کورت خایەندا گەشە دەکات .
گرنگترین ئەو پێشمەرجانەی پێویستە لەو پارچە زەوییەدا هەبێت , کە شارەکەی لەسەر دروست دەکرێت , بۆ بەردەوام بوون و گەشەکردنی شار , دەتوانیین لەم وتەیەی ئیبن خەلدونەوە بۆ گوێرەی کات و سەردەمی خۆی لەم خاڵانەدا چڕ بکەینەوە : ((ئیبن خەلدون لە سەدەی 14 ز باسی لەوە کردووە , بوونی لەوەڕگە , زەوی کشت و کاڵ , سوتەمەنی , کەرەستەی خانوسازی بۆ شوێنی شار گرنگە , تاکو هاونیشتمانیان بتوانن پێداویستییەکانیان دابین بکەن 1 .
ئەگەر ئەمانە گرنگترین پێداویستی دروستبوون و گەشەکردنی شار بێت , لە 7 سەدە لەمەوپێش , دیارە ئەم پێوەرانە لە ئەستادا گۆڕانیان

. بەسەردا هاتووە , ژیانی نوێ پێشمەرجی نوێی بەرهەم هێناوە .
شارەکی وەك دوبەی دەبێپێك ئاوی شیرینی تێدا نییە , کەچی بەتە
گرنگترین و پێشکەوتوترین شاری عەرەبی و هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست
. سەنگافورە و هۆنگ کۆنگیش ناتوانن بە هەردوکیانەوە مەگەلە مەڵەڵەك
مام ناوەندی تەڕ بکەن , یان خۆراکی بولبولی هاووڵاتییەکانیان
بەرهەم بهێنن , کەچی هەموو جیهان ئاواتە خوازن تێیاندا بژین .
بە پێی ئەم پێوەرانەی ئیبن خەلدون دیاریکردوون ئەو پارچە زەویەی
شاری لەسەر دروست دەکرێت دەبێت دارای هەندێك تایبەتمەندی بێت ,
لەو تایبەتمەندییانەوە دەتوانیین ئەوە هەڵهێنجین , ناوچەی کەرکووك
هەموو پێداویستییەکی بۆ شاربوون و گەشەکردن و نەشونماکردنی
هەبووە , چ لە ڕابردوودا , یاخود لە ئێستادا , کە پێداویستییەکانی
گەشەکردنی شار گەڕاوە .
هەرێمی کەرکووك , ئاوهەوایەکی گونجا و سازگار و لەباری هەیە نە
گەرم نە سارد , بۆ ژیان , کشت و کاڵ , بەخێوکردنی مەڕوماڵات.
پلەی گەرماکەی لە نێوان 8,6 بۆ 42,8 پلەی سەدی یە (ئێستگەی
کەرکووك – ل30) , ڕێژەی باران بارینی لە نێوان زیاتر لە 500ملم
بۆ کەمتر لە 200 ملمە , لە لە ناوەندی شار 300-400ملمە2 .
زۆری لەوەڕگای بەرینی نایاب بۆ مەگەلەکانییان لە پێدەشتەکانی
کەرکووك , هانی کۆچبەرەکانی دەوروبەری داوە بۆ نیشتەجێ بوون لێی
, لەوەڕگەی مەڕو ماڵاتی ڕەوەندەکانی باشور بووە لە وەرزە قات و
قڕییەکاندا , لەو دەشتاییە ئەردویان هەڵدەدا , زەوی تەخت و بەراو
بۆ کێلان و کشت و کاڵکردن , دەشتییەکی کاکی بە کاکی دەورەی شاری
داوە , دەشتایی دەگیر تا دە حەزبکات جەگەو جەباری پڕ ئاوی پێدا
دەڕوات , لە پاڵ کارێز و ڕوبارەکان , دەشتایی بان ساڵەیی تاکو
دیدەی چاو تەختانی و پڕ لە گژ و گیایە , تا دە بیەوێت بە پیت و
بەرەکەتە .
گەنم و جۆ یەکێکە لە گرنگترین بەروبومە کشت و کاڵییەکانی هەرێمی
کەرکووك , ئەم دوو بەروبوومە بۆ خواردنە ستراتیژییەکانی مرۆڤ
دادەنرێــت لە تەواوی مێــژوودا , دەتــوانرێت بە مێــژووی دوور
هەڵبگرترێت و پاشکەوتبکرێت , هاوکات بەرگەی ڕێگەی دوور و سەخت
بگرێت بۆ بازرگانی و گواستنەوە , خواردنی سەرەکی و بەردەوامی
مرۆڤیشە . هەندێك لە مێژوونوسان لەو باوەڕەدان , جوتیارانی گەنم
و جۆ , بەهەی بونی کاتی زۆری بەتاڵەوە لە زستان و بەهار (گەنم و
جۆ کــاتی زۆری نــاوێت بۆ وەبەرهەمنــان) , زیــاتر بیــر دەکەنەوەو
داهێنان دەکەن , بۆیە زووتر تێکەڵ بە شارستانی بوونە لە مێژوودا
. بە پێچەوانەی ئەو ناوچانەی جوتیارەکانی لە جیاتی گەنم و جۆ بە
کاری چاندنی مێرزەوە خەریك بوونە , ساڵ 12 مانگ , خەریکی بەرهەم

ھێنانن , کاتیان نامێنێت بۆ بیرکردنەوە .
گەنم بۆ یەکەم جار لە مێژوودا لەم ناوچەیە بەرھەم ھێنراوە و بە جیھاندا بڵاوبۆتەوە . پاشماوەکانی گوندی چەرمووی 30 ماڵەی نزیك کەرکووك , چەمی ڕێزانی د□ق□ری قەڵاسێوكە , باشترین بەڵگەن بۆ ئەو ڕاستییەی ناوچەی کەرکووك دایانگەی شۆڕشی کشتوکاڵە .
((کەرکووك بارانی زۆر و ئاوھەوای فێنکە , ناوچەیەکی بە بەرەکەتە بۆ بەروبوومی دێمی , چاخی کشت و کاڵی سەرەتایی لە نزیك 10 ھەزار ساڵ لەمەوبەرەوە لە کوردستان , چەمچەماڵ – چەرمو – چەم ڕێزان سەری ھەڵداوە . یەکەم ئاوەدانی لە شێوەی گوندی کشت و کاڵی لە کوردستانەوە سەری ھەڵدا 3 .
لە مێژوودا کشتوکاڵ و بازرگانی لە پێشەوەی بزاوتە ئابورییەکانی کەرکووك بوونە . کەرکووك وەك شار و ناوچە , گرنگی سێ لایەنەی ھەبووە لە ڕابردوودا ((ناوچەیەکی کشت وکاڵی , سەرەڕێی بازرگانی , ستراتیژی شوێنی سەربازی)).
کشت و کاڵی ناوچەی کەرکوك , بەشێوەی گشتی دێمییە , بەشێك لە زەوییەکەی گاسنی پێدا نەھاتبوو , ھاوکات بەراویش لە دەمزێ و چەم و جۆگەلەو کانی و کارێزەکانی کراوە . دەوروبەری کەرکووك بە باخی میوەو ڕەزوو کارێزە پڕ ئاوەکانی ناسراوە لای گەڕیدە و ڕۆژھەڵاتناس و گەشتیارەکان .
بوونی لەوەڕگەی بەرینی نایاب , ئاووھەوای گونجاوو لەبار (نە سارد و نەگەرم) یارمەتیدەری پەروەردە کردنی بەربڵاوی مەڕوماڵات و ڕەشە وڵاخ و تەنانەت گامێش بووە لەم ناوچەیە .
لایەنێکی دیکەی گرنگی ئەم د□ق□ر□ , بوونی سامانی ژێر زەمینی زۆر و زەبەنی ئاوی سازگارە .
بونی سەرچاوەی ئاوی خواردنەوە لە نزیك شار , ھۆکاری سەرەکییە بۆ بوونی ھەر شارێك و گەشەکردنی .
کەرکووك ناوچەیەکی دەوڵەمەند لە ڕووی ھەبوونی ئاوەوە , پاشەکەوتێکی گەورەی سامانی ژێر زەمینی ئاوی ھەیە , لەم ناوچەیە زۆر بە ئاسانی بیر دەگات بە ئاو , سەرباری بوونی ئاوی سەرزەمینی زۆر تیایدا وەك زێی بچوك , خاسە , عەرەفە , ناوچەی قۆرییە , سیروان , … کانی و کارێز و ناعورەکانی .
ئاوی خاسە سەرباری خواردنەوە , بۆ کشت و کاڵ و ئاودێری و کارپێکردنی ئاسیاوەکانی شار بەکار دەھێنرا . شوێنەکەی لە بەرزاییە , بۆیە مەترسی لافاو لە سەر شار نییە .
ھەرچی لە ڕووی کەرەسەی خانوەوەیە , دەتوانیین کەرکووك بە دەوڵەمەندترین شاری ناوچەکە دابنێین لەم بوارەدا , دارای خاکێکی پتەو , قوڕی جیڕو خۆڕاگر , بەردو مەڕمەڕی بەھێزە , جۆری کەرەسەی

خانوو , تەمەنی خانوو و شێوەی دروستکردنی دیاری دەکات .
کەرکووك دارای ئاوهەوای مام ناوەندییە , بە پێی پێوەری ئیبن خەلدون بێت , خەڵکەکەی ویستییان لە خانووی بەردینە ((ئیبن خەلدون باوەڕەی وایە خەڵکی ناوچەی ئاووهەوای مام ناوەندی خانوەکانییان بە بەرد دروست دەکەن و بەشێوەیەکی هونەرییانە دەیڕازێننەوە 4 .
کەرەسەی سەرەتایی خانوو دروستکردن لە کەرکووك بریتییە : (ئاوی خاسە , گەچ , قایە , گڵی سوور , قەمیشەکان , دیرەگ ….).
بوونی کورەی بەرهەم هێنانی گەچ لە کەناری شاری کەرکووك بە دوری نزیك بە 1-2 کم لە قەڵاوە , قایە و بەردی مەڕمەڕی سپی زەر و زەبەن کە بەناوبانگە لە هەمان شوێن. هەروەها ڕوباری خاسە لە نزیکترین پنتی ئاوەدانیی کەرکووکەوەیە , قەڵا چەند مەترێك لەوەی دوورە , سەرباری ئەوەی وەك ئاماژەمان پێیدا , نزیکی لە سەرچاوەی ئاوەوە , زوو گەیشتن بە ئاو بە لێدانی بیر و ناعور و کارێز .
گڵە سوورەی ناوچەی کەرکووك , بەناوبانگە لە خۆراِگری و جیەی بە سواق دان و پڕکردنەوەی بان خانوو , یاخود دروستکردنی خشت .
تەنووری کەرکووك لە هەموو عێراق و ناوچەکانیی دەوروبەرەوە دەن بە کەینی , بەهۆی باشیی گڵەکەی و خۆڕاگری و جیەی قوڕەکەی .
نزیك بوونی شار لە ناوچەی ڕەزو باخ و دارستانەکانەوە , وەك قەرییە , چەمی زەنگەنە , سەرخاسە , قەڵاسەوکە , شێخ بزێنی خواروو سەروو , قەرەحەسەن , تازە , خورماتوو …. , هەروەها بەشەڵانی چەم و پێی کەنار چەم و ڕوبارەکان , دەتوانێت پێداویستییەکانی خانوو دروستکردن دابین بکات , لە داری دیرەگ و تەختەی دەرگا و پەنجەرە و قەمیش [illegible]ژکردنی خانوو , لە قامیش کەلەت و کەپر دروست دەکرێت , سەری خانووی پێ دادەپۆشرێت , کەرکووك ناوچەیەکی دەوڵەمەندە بە پیشەڵانی قامیش .
هاوکات دابینکردنی پێداویستی ماڵان و حەمامەکانی شار لە سوتەمەنی , هەروەها دەرگای ماڵان لە دار گوێزی پتەو دروست دەکران , بزماری سەرپانی گەورە بەسەرییەوە , تەنانەت بە 10 کەسی بەهێزیش ناکرایەوە .
زۆربەی شارە گەورەکان یان لەدەشتایین , یاخود کەوتونەتە قەراغ ڕوبار و دەریاوە . کەرکووك کەوتەتە ناوەندی ناوچەی گەرمیانەوە , جگە لەباربوونی کەشەکەی و بە پیتی خاکەکەی , هاوکات کەوتەتە دەشتاییەکی پان و بەرینی ئاودارەوە , گەلی و دۆڵ و ملەی تەنگەبەر لە کەرکووك نییە , بۆیە قەڵای بە دروستکراوە بە پاراستنی لە هێرشی داگیرکەران , شار کەوتەتە ناو قەڵایەکی لە گرتن نەهاتوو , لە دامێنی دەشتەکی بەرینی پڕ لە هەڵەت و تەپۆلکە , گردەکانی

ستراتیژین بە کاروباری سەربازی , ڕەزو باخی سەوزەی کەرکووک لە وە بەرهەمنانی تور و سەق و سەوزایی بەناوبانگە لە ناوچەکە و هەموو عێراق .
پێکهاتەی جوگرافی شار , کاریگەری لەسەر قەبارەکەی دادەنێت , دەشتایی بوونی سنووری شار , هۆکاری گەورەبوونەوەیەتی بە گوێرەی ژمارەی دانیشتوانی . کەرکووک کەوتۆتە جەرگەی تەختاییەکەوە , بە هەر چوارلادا توانــای گەورە بــونەوە و فــراوان بــوونی هەیە , بە پێچەوانەی سلێمانی و ڕەواندز و ئاکرێ و ئامێدیی و ....
هەروەهــا لەبــاربوونی ئــاووهەوا , هاوکــاری زۆربــوونی ژمــارەی دانیشتووانە , تا ئاووهەوا لەبار بێت , تەندروستی هاووڵاتیان باش دەبێت و نەخۆشی کەم دەبێتەوە , هاوکات پەیداکردنی خۆراك سانا دەبێت , بۆ نموونە ئاوهەوا هۆکاری سەرەکی بوونی نەخۆشییە لە نــاوچەی ئیســتیوائی , کە ئەمەش بە یەکێــك لە خــاڵە نەگەتیفەکــانی کیشوەری ئەفریکا دادەنرێت , یەکێك لە هۆکارەکانی زۆربوونی مردن و دواکەوتویی ئابوریی .
لایەنێکی دیکە بە درێژەدان بە ژیان و گەشەدان بە چالاکی ئابوری , بوونی سوتەمەنی و وزەیە لە نزیك شار . لە چاخەکانی ناوەڕاست , وزە بریتی بوو لە دار و پاشماوەی ئاژەڵ و ئاوو هێزی دەست و ئاژەڵ (دار و پاشماوەی ئاژەل زیانیان هەیە بۆ ژینگە) 5 .
مێژوونووسە یۆنانییەکان لە پرۆسەی (ئەلیکسەندەری گەورەدا) ئاماژە بە سێ شتی گرنگی ستراتیژی سەردەمە کۆنەکان دەکەن لە کەرکووک ئەویش (قەڵا , ئاگر ,ڕووباری نەوت)ە 6. کەواتە کەرکووک دەوڵەمەندە بە هەموو سەرچاوەکانی وزە .
وەك ئاماژەمــان پێــدا , کەرکــووك نــاوچەیەکی لەبــارە بۆ پەروەردەکردنی ئاژەڵ , خەڵکی کەرکووک , بە بەرفراوانی کەڵکیان لە پاشمــاوەی ئــاژەڵ وەردەگــرت بۆ ســووتەمەنی مــاڵــان و گەرمکردنــی حەمامەکان , ئەمەش زۆرجار سەرچاوەی نەخۆشییە کوشندەکان بووە لە مێــژوودا . هەرچەنــدە دەرهێنــانی نەوت لە کەرکــووك کۆنە , وەك گرنگترین بەشی وزە ((لە ساڵی 1639 وە نەوت بەشێوەی سەرەتایی لە کەرکوك دەرهێنراوە 7 . ((یەکەم بیری نەوت لە جیهان لە ساڵی 1859 ز لێدراوە 8.
قیر لای کریستانەکان پیرۆزی خۆی هەیە , لە سواقدانی پەرستگاکان بەکاری دەهێنن . لە مێژووی کەنیشدا بەکار هاتووە ((لە نەو گەڵێك لە ئەشکەوتــی (شــانەدەر) چەقۆیەك دۆزراوەتەوە , کە لە بەردی مەڕمەڕ دروست کراوەو مستەکەی ئێسکەو بە قیر داپۆشراوە 9. ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی گرنگی بازرگانی شارەکەی زیاد کردووە.
بەم شێــوەیە دەبینیــن هەمــوو ئەو تایبەتمەنــدییە ســروشتیانەی

پێویستن بۆ دروستکردنی شار لە ناوچەیەك و گەشەکردنی , بە گوێرەی پێداویستی سەدەی 14 و پێشتریش , لە کەرکووکدا بوونی هەبووە , هەر بۆیە کەرکووك توانیوییەتی بەردەوامی بەخۆی بدات وەك شار و گەشەشبکات .

بوونی نەوت بەتەنها لەم سەردەمە لە کەرکووکدا بەسە بۆ بوونی ئەم شارە بە ناوەندێکی گرنگی سیاسی و کاڕگێڕی . هەر نەوتە کوێتی کردووە بە شار لەو بیابانە لماوییە , دوبەیەکی دواکەوتویی کردووە بەگرنگترین شاری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ((دۆزینەوەی نەوت بووە هۆی کۆبونەوەی دانیشتوان بە دەوری کۆمپانیاکان , بێجی نمونەیەکە 10 .

لە پاڵ هەموو ئەمانەی تا ئێستا ئاماژەمان پێیاندا , کەرکووك مەزارگە و ئارامگەی کەسایەتی ئاینی جیاجیای تێدایە , مەڵبەندی چەندین تەریقەتی سۆفییانە بووە لە کۆنەوە , بوونی مەرقەدەکانی دانیال پێغەمبەر , ئیمام قاسم , زین العابدین لە کەرکووکدا , خاڵی بەهێزن , هەروەها هۆکارن بۆ بەردەوامی دان بە کۆبونەوەی دانیشتووان لە دەورو بەریان , بە تایبەت هەردوو مەرقەدی ئیمام قاسم و زین العابدین , ساڵانە ژمارەیەکی زۆر شیعە دەچن بۆ سەردانی , ئەمەش گەشە دەدات بە گەشت و گوزاری ئاینی ناوچەکە , لە گەڵیدا بازاڕی شارەکە دەبوژێنێتەوە , بوونی خانێك بەناوی هیندی خانلەر(خانی هیندییەکان) لە کەرکووکدا , کە بۆ زیارەتی شوێنە پیرۆزەکان لە هیندوستانەوە بۆی هاتوونە , باشترین بەڵگەیە بۆ بۆچونەکەمان .

بوونی قەڵا لە کەرکووك

لە ڕابردوو قەڵا قەڵغانی شارە بووە بۆ بەرەو ڕوبوونەوەی هێرشبەرانی دەرەوە , بەبێ بوونی قەڵا و بورج شار ناتوانێت بەرەو ڕووی سوپای زۆر و زەبەنی هێرش بەران ببێتەوە , شار بەرامبەر ب□ ه□□ش□ی دەرەوە , دەبێت پارێزراو بێت بە شورای قایمکراوو و قەڵای قایم .

بۆ بەرەو ڕوبونەوەی مەترسی دەرەوە , دروستکردنی قەڵا پێویستی سەرەکی بوو بۆ درێژەدان بە ژیان ,((قەڵا لە توانای سەربازی شار زیادەکات وتوانای بەرگری دەباتە سەر 11.

م□ر□ق ل□ چاخە کۆنەکاندا , لە سەردەمی نەبوونی پەیماننامەی نێودەوڵەتی و یاسا و ئاشتی دا , هەموو کات لە قۆناغی جەنگدا بووە بەرامبەر بە دەرەوە . دەسکەوتی جەنگ ئابوری وڵاتی دیاریکردووە , بەرهەمی نەتەوەیی وڵات بەشی زۆری لە ڕێگەی غەزەواتەکانەوە دابینکراوە , بۆ خۆ پاراستن لە کارەساتەکانی شەڕی هێرش بەران , قەڵا باشترین ئامراز بووە بە دەست گەلانەوە بۆ داکۆکی لە مانەوە .

زۆربەی شارە کۆنەکان لەسەرەتادا بریتی بوونە لە قەڵایەك یاخود کەوتوونەتەوە ناو شورایەك , لەوەوە گەشەیان کردووەو پەلیان هاویشتووە و گەورە بوونەتەوە , تاکو لە کۆتاییدا قەڵا بووە بە ناوەندی شار .

کەرکووك بەهۆی شێوەی دروستکردنەکەی و چڕبوونەوەی لەناو قەڵا , قەبارەی بەشاییەکەی نزیك بوو لە 11% , نەبوونی ڕێگاو بانی بەرین وەڵام بە پێشکەوتنی هۆیەکانی گواستنەوەو داخوازی سەردەم بداتەوە .

گرنگی پێنەدانی قەڵا لەلایەن دەوڵەتەوە , خراپی خزمەتگوزارییەکانی , لەم دەیان ساڵەی دوایندا , دانیشتووانە دەوڵەمەندەکەی قەڵا بەرەو گەڕەکە هێمن و نوێکانی کەنار شار کۆچیان کرد , لە جێگەیان هەژاران نیشتەجێ بوونە .

لەم ساڵانەی دوایندا بەشی زۆری دانیشتووانی قەڵا , یان لە تورکمانە هەژارەکانی پێك دەهاتن , یاخود لەو جوتیارە کوردانەی لە لادێوە کۆچیان دەکرد بۆ شار , بەهۆی هەرزانی کرێ خانوو لە قەڵا دەگیرسانەوە .

لە سەدەکانی ڕابردوو , دەسەڵاتی ناوچە لە لایەن قەڵاوە بەڕێوە دەبردرا . لەو سەردەمانە وەزیفەی شار زیاتر وەزیفەیەکی سەربازی بووە , نەك وەزیفەی بەرهەم هێنان و ئابووری و کارگێڕی . بۆیە دەبینیین شارەکان بریتی بوونە لە سەربازگەیەکی گەورە : ((قەڵا لەسەرەتاوە دەزگایەکی سەربازی بووە , کاری کردووە بۆ دابین کردنی ئاسایشی ناو قەڵاو و دەوروبەرەکەی . سەرباری ئەوەی ناوەندی کارگێڕیی ناوچەکەش بووە . لەگەڵ ئەوەشدا قەڵا تایبەتمەندی شاری نەبووە , دانیشتوانەکەی بەشێوەی سروشتی لە سەربازان پێك دەهاتن , ئەو سەربازانەی کاریان بە قەڵاوە پەیوەست بووە)) 12.

قەڵای کەرکوك دانیشتوانەکەی لە سەربازان و دەست و پێوەندەکانیان و هاووڵاتیان پێك دەهات کە بە بازرگانی و پیشەگەری و فەرمانبەری و کشت و کاڵی ژیان دەگوزەرێنن .

وەك باسمان کرد شارە قەڵا, ڕۆڵی بنکەی سەربازی گێڕاوە , لە زۆر کاتدا شوێنی کۆبوونەوەی سەربازان و خێزانەکانیان بووە , لەو شوێنەوە پەیوەندی بە دەوڵەتی ناوەندییەوە دەکرا , قەڵای کەرکووك نموونەیەکە بۆ ئەمە , ناوەندی دەسەڵاتی مەرکەزی بوو لە ناوچەکەدا .

کەرکووك لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم هەزاران سەربازی تێدا مۆڵدرابوو بە وتەی بارۆن ئیدوارد نۆڵد ((لە بەر چەند هۆیەك تورکیا بە چاوێکی تر دەیڕوانییە ئەم شارە , لێرەدا نزیك 4500 چەکداری دەوڵەتی تێدا مۆڵ درابوو 13 .

دروست بوون و گەشەی شار , یان هۆكاری سەربازی لە پشتەوە بووە هەروەك كەركووك و هەولێر بە بوونی قەڵاكەی , یاخود هۆكاری ئاینی بووە وەك نەجەف و كەربەلا , یان هۆكاری سیاسی بە داسەپاندنی دەسەڵات بەسەر ناوچەدا وەك بەغدا, یاخود هۆكاری ئابوری بووە وەك موصڵ و بێجی .

شاری نەجەف لە سەدەی 9 كۆچی وەك ئیبن بەتوتە دەیگێڕێتەوە ((باشترین شاری عێراقی بووە , لە ڕوی بینا سازی و ڕێك و پێكیەوە , بازاڕی باش و پاكژی هەبووە , لە ڕێگای دەرگای ئاوەدانییەوە چوینە ژورەوە , بازاڕی بەقاڵەكان و چێشتچی و نانەواكان پێشوازییان لێكردین , دوایی بازاڕی سەوزەو میوە , پاشان بازاڕی بەرگ دروو .... 14 . كۆبوونەوە لە دەوری ناوەندێكی كارگێڕی بە داسەپاندنی دەسەڵاتی دەوڵەت بەسەر خێڵەكان , سەربازگیری , باج سەندن ئەركەكانی شارن لە ڕابردوودا .

هەروەها ڕێكخستن پێویستە بە كۆبونەوەی دانیشتوان لە دەوری بازاڕ , بە ڕێكخستنی كارەكان و پاراستنی نەزم و یاسا بازارگانییەكان و ڕێ گرتن لە فێڵ و تەڵەكەبازی و دزی و تاڵان , ئەمانەش بەبێ دەسەڵات ناكرێت .

بازاڕ پێویستی بە چاودێری و باج و لێپرسینەوەو پاراستن هەیە , باج نەدان بە دەسەڵاتی مەركەزی گەورەترین بەرەنگاربونەوەو تەحەدای سیاسی بوو لە ڕابردوو . بۆ دابینكردنی هەموو ئەمانە شار پێویستی بە دەسەڵات هەیە , بەرزترین ئەرگانی دەوڵەت لەو سەردەمە قازی قوزات و والی ولات و قائیدی قوات بووە , كە ئەمانەش لە شار دادەنیشتن , پادشاش لە پایتەخت , هەروەها زیندان وەك شوێنی لێپرسینەوە لە پێشێلییەكان بەهەمان شێوە لە شاردا هەبووە .

بوونی سەربازگە پێویستە لە هەر ناوچەیەك , لە لایەكەوە بۆ پاراستنی ناوچەكە لە داگیركاری دەرەوە , كە بەردەوام لە بەردەم هەڕەشەی هێرشدا بووە , لە لایەكی دیكەوە بۆ پاراستنی ڕێگاو بانەكان , و سەركووتی یاخی بونەوەكان . هەروەها هاوكات ناوەندی كۆكردنەوەی باجی ڕاهداری(پاراستنی ڕێگاو بان لە دزی) لە خەڵك لەو كاروانانەی لە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا , باكوور و باشورەوە بە شاردا تێدەپەڕین بۆ ناوچەو وڵاتەكانی دیكە .

گەشەی شار پێویستی بە دابینكردنی ئاسایش و جێگیری سیاسی , ئابوری , كۆمەڵایەتی هەیە, شەڕ هەموو كات مەترسیە بۆ سەر گەشەی شار و مانەوەی .

كەواتە لە ئەنجامدا دەتوانیین بڵێین : باشترین ئامراز بۆ پاراستنی شار , لە سەردەمی پێش پەیدا بوونی چەك و تفاقی سەربازی نوێ , بوونی قەڵایە .

هاوکات ئەو شارانەی قەڵایان نەبووە , شوراو دەرگای شاریان هەبووە , نموونە ئەسکەندەرییە لە میسر 4 دەرگای هەبووە , شەوان دەرگاکانی داخراون 15 . بەغدا بەهەمان شێوە دەرگای هەبووە , بەڵام موصڵ قەڵاو شورای پێکەوە هەبووە .

کەرکووك بازاڕی ناوچەکە

شار ناوەندی بازرگانی و چالاکی ئابورییە , هەموو شمەکێکی بە دەت و لەوە دەرەچێت , نیشانەی شارنشینی و بەرز بونەوەی ئاوەدانییە لە ناوچە .

ژیانی لادێ سادەو ساکارە , شار شوێنی کولتوری بەکاربردنە , خەڵك بەدوای خۆشیدا دەگەڕێن , بۆیە بازاڕی بەردەوام لە گەشەکردندایە . لادێ ژیان تێیدا سادەو ئاسودە و هێمنە , بەڵام ژیانی شار جەنجاڵ و ئاڵۆزە .

کەرکوك ناوەندێکی بازرگانی گەورەیە لە ناوچەکە , دەورو بەری ئاوەدانەو پڕە لە شارۆچکەو قەڵای ئاوەدانی, بازاڕی ساغکردنەوەی بەروبوومە کشتوکاڵییەکانی ناوچەکە و دەوروبەرەکەشی بووە.. . ناوەندی ناردەی خوری و مەڕومالات وبەروبوومی کشت و کاڵی هەرێمەکە بووە بۆ دەرەوەی ناوچەکە و وڵاتیش … .

لە بەرزاییەکانی زاگرۆسەوە , جوتیاران بەروبوومەکانیان لە بازاڕەکەی ساغکردەتەوە . زۆربەی ئەو بەروبومانەی دەنێردرانە دەرەوە , لەو بەروبوومانە پێك دەهاتن , توانای بەرگە گرتنی ڕێگەی دوور و, مانەوە بۆ کاتی درێژخایەن , بەرگەگرتنی سەختی ڕێگای پڕ هەوراز و نشێوییان هەبووە , وەك دانەوێڵە و خوری و پێستەو .. .

(هەروەها هەمان هەڵکەوتەو وای کردوە دامەزراوە بازرگانییەکان شارەکانی کوردستان لە یەکتری بچن 16 .

لە دائیرەی مەعارفی بەریتانیدا کەرکووك وەك یەکێك لە بازاڕە سەرەکییەکان کوردستان سەیرکراوە 17.

لەدائیرەی معارفدا بەم شێوەیە وەسفی کەرکوك کراوە : ((بنکەیەکی گرنگ و سەرەکی بازرگانییە لە کوردستان)) هەروەها دەنوسێت ((کەرکوك بە بازاڕی بەرهەم هێنانی کشت و کاڵی ناوچەکە دەژمێردرێت . جێگەیەکە بۆ هێناردنی خوری و دانەوێڵەو مالات و نۆك و کەتیرەی بەرهەم هێنراو لە بەرزاییەکانی زاگرۆسدا 18 .

لە بەرواری 25-6- 1820 کلۆدیۆس جیمس ڕیچ , لە گەشتەکەی کوردستانیدا , کاتێك دەبەتە میوانی میری بابان لە سلێمانی , لە یاداشتەکانیدا ئەمەی خوارەوەی نوسیوە : ((شەوی ڕابردوو من و عومەر ئاغا سەبارەت بە بەرووبوومی کوردستان زۆر دواین . شاری کەرکوك ئەو بازاڕەیە کە هەموو بەرووبومی ئەم بەشەی کوردستانی بۆ دەبردرێت 19 .

کەرکووك جگە لەوەی بازاڕی ساغکردنەوەی بەروبوومی جوتیاران بووە , هاوکات بازاڕەکەی ناوەندی پەیدا کردنی پێداویستییەکانی هاووڵاتیانی هەرێمی کەرکووك و شارەکانی دەوروبەریش بووە , ئەمە وا دەکات بڵێین : کەرکووك شارێکی بازرگانی هەرێمی گرنگ بووە لە ناوچەکە ((لە هەندێك تێبینی ڕیچدا ئەوە دەرەکەوێت گەلێك شتومەکی دەگمەن و بە بەها لە کەرکوکەوە بە سلێمانی دەنێردرا 20 .

کەرکووك پەیوەندییەکی ئابوری بەهێزی بە شاری سلێمانییەوە هەبووە , بازاڕی دووەمی خەڵکی ناوچەکە بوو , ئەمەش وایکرد خەڵکی هەردوو شار پەیوەندیی بەهێز پێکەوە ببەستن , تا ئاستی هەڵگرتنی پاش ناوی کەرکووك لە لایەن بازرگانانی سلێمانییەوە ((ئەم جۆرە پەیوەندییە بەهێزە ئابوورییانە وایکرد کە هەندێك لە خانەوادە بازرگانییە ناسراوەکانی سلێمانی نازناوی ((کەرکوکی – کەرکوکلی)) بەخۆیان دابنێن 21 .

هەرێمی شار , ئەو پانتاییە جوگرافیایەیە , نزیکترین بازاڕ لەوەی شاری سەرەکی هەرێمەکەیە, هەموو خەڵکی ئەو سنوورە , پەیوەندیی سەرەکییان بەو شارەوەیە و پێداویستییەکانیان لێی دابین دەکەن .

کەرکووك یەکێکە لە شارە هەرێمییە گرنگەکان , پانتایی جوگرافیای هەرێمی کەرکووك بەرفراوان و تەختاییە , هاوکات دەوڵەمەند و بە بەرهەمە , بۆیە پەیوەندی کردن بە شارەوە سانایە , بەهۆی دەوڵەمەندی و فراوانی دەوروبەرەکەیەوە , پێویستی بازاڕی دەوڵەمەند و گەورە هەیە .

هەندێك هەرێمی شار کە دوورن لە ناوەندەوە , دانیشتوانەکەی دابەش دەبن بەسەر دوو بەش , لە نێوان دوو شار , وەك دەشتی تەقتەق و ناوچەی تەکییەی چەمچەماڵ و گوێر و سەبیران …. .

بەهۆی لە باری پێکهاتەی زەوی و کەش و هەوای هەرێمی کەرکووکەوە , دەوروبەرەکەی هەموو ئاوەدان بووە بە درێژایی مێژوو , هاوکات هیچ بەربەستێکی سروشتی سەخت نەبووە لە نێوان کەرکووك و هەرێمەکەی , لە یەکتریان دابڕێت و پەیوەندی سەخت بکات لە نێوانیان , بۆیە دەبینیین بەشێکی زۆری هەرێمەکە بە شارو شارۆچکەکانییەوە , تەنانەت هەرێمی شارەکان دەوروبەریش , بازاڕیی هەمیشەیی و بەردەوامیان کەرکووك بووە , تەنانەت بەهۆی سەرەڕێ بوونییەوە بۆتە بازاڕی هەرێمی شارەکانی دەوروبەریش .

بازرگانی گرنگترین فەرمانی نێوان شار و هەرێمەکەیەتی , سەرباری ئەرکە کارگێڕییەکان کە لادێ بەشار دەبەستێتەوە .

جووتیار لە شاردا ئەو بەرهەمانە دەفرۆشێت کە لە بەکاربەری خۆی زیاترە , هاوکات پێداویستییەکانی ڕۆژانەی دەکڕێت , بۆیە بوونی شار و بازاڕ بە درێژەدان بە بزاوتی ئابوری و پێشڤەچوونی شار

پێویستە , چەندە ژیان پێش بکەوێت , هێزی بەکاربەری هاووڵاتیان سەردەکەوێت , پێداویستی هاووڵاتیان دەچێتە سەر , لادێ و شار زیاتر پێویستیان بە یەکتر دەبێت . شار و لادێ لە ڕێگەی کاڵا , سەرمایە , خزمەتگوزاری , بازرگانییەوە لە یەکتر نزیك دەبنەوە .

بازاڕ هۆی سەرەکی گەورە بوونەوەی شارە , چەندە بازاڕ گەشە بکات , چالاك بێت , دەوڵەمەند بێت , ئەوەندە لق و پۆپەکانی لە کارگێڕی و خزمەتگوزاری لە گەڵیدا گەشە دەکەن , هاوکات پێویستی بەهێزی کاری زیاتر دەبێت بۆ پێڕا گەیشتن بەکاروبارەکانی , لە گەڵیدا ژمارەی دانیشتووان پێ بە پێی گەشەی بازاڕ دەچێتە سەر .

سەرباری ئەوەی لە دەوڵەمەندیدا نەخۆشی کەم دەبێتەوە , ئاستی تەمەن دەچێتە سەر , کۆمەڵگەی تێر کەمتر دەکەوێتە بەر هەڕەشەی نەخۆشی کوشندە .

بەهەمان شێوە , چەندە ژمارەی دانیشتووان زیاد بکات , دەبێتە هۆی گەورەبونەوەی بازاڕە کۆنەکان , هاوکات پەیدا بوونی بازاڕی تازە .

واتە بازاڕ و ژمارەی دانیشتووان پەیوەندییەکی ڕاستەوانەیان لەگەڵ یەکدیدا هەیە .

لە گەڵ گەشەی بازاڕ و زۆربوونی ژمارەی دانیشتووان , ژمارەی خانوو و ڕێگاو بان و مزگەوت و حەمام و خان و قوتابخانەو … زیاد دەکات , بەمانەش ڕوپێوی شار گەورە دەبێتەوە , لە گەڵیدا کارگێڕییەکەی فراوان دەبێت .

بەهۆی گەشەکرنی بازاڕ و زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان و ئاڵۆزبوونی کارگێڕییەوە , شاری کەرکووك لە سنوری خۆی کە قەڵایە دەرچووە دەرەوە , لە سەرەتادا بە هەر چوارلای شاردا بە شێوەی بازنەیی گەورە بووەوە , کەرکووك و هەولێر نموونەیەکن بۆ ئەم گەورە بوونەوەیە . هیچکە 17 دوکانەکەی گەڕەکی مەیدان و بازاڕی شمشێر دروستکردنەکەی نایەتوانی پێویستی شار و دەوروبەر دابین بکات , هاوکات ژمارەی خانووەکانی نایەتوانی ئەو حەشاماتە بحەوێننەوە , بۆیە شار پێویستی بە دەرچوون بوو لە ناو قەڵا .

شار یان بەشێوەی بازنەیی بەدەوری خۆیدا گەشە دەکات , بەسەر ڕێگا سەرەکییەکانی شار , یاخود بە دەوری ناوەندە بازرگانییەکاندا پەل و پۆ دەهاوێت . بۆ کەرکووك لە دوو قۆناغی جودا جودادا , هەردوو شێوە گەشەکردنەکەی بەخۆوە بینییوە .

لە سەرەتادا کەرکووك بە دەوری بازاڕدا , بە چواردەوری قەڵادا گەشەیکرد , لە قۆناغی دواتردا بە دەوری خۆی و ڕێگا سەرەکیەکاندا گەورە بووەوە و پەل وپۆی هاویشت , دوای ئەوەی دەورو بەری بازاڕەکان توانای پڕ کردنەوەی ئەو حەشاماتەیان نەما لە ئەنجامی بەرزی زۆربوونی ژمارەی دانیشتووان و کۆچی جوتیاران لە لادێوە ڕوو

لە شار دەستی پێکرد , لە قۆناغی ئاوابوونی دەرەبەگایەتی و سەرهەڵدانی سەرمایەداری .
شار جگە لەوەی بازاڕی ئاڵ و گۆڕی هەرێمە , هاوکات بازاڕی فرۆشتنی هێزی کاریشە لە ناوچەکە , بێکارانی هەرێمی شار بۆ پەیداکردنی بژێوی خۆیان ڕووی تێدەکەن , بۆیە پنتی گیرسانەوەی کۆچی بێکارانی هەرێمە .
کارە گرنگەکانی ڕابردوو لە شار بریتی بوون لە : بیناسازی , پێستەسازی , دەبەخانە (سرکە- عەرەق – ترشیات) دروستکردن , هەروەها بەرهەمی ئاژەڵداری و هەویرکاری .
لە سەرەتادا ناوچەی نیشتەجێ بوون , ناوچەی بازرگانی و پیشەسازی لە شاردا هەموو تێکەڵ بوون , بەڵام لە قۆناغەکانی دوواتردا بە گەورە بوونەوەو مۆدێرن بوونی شار , ئەو کەرتانە لەیەکتر جیاکرانەوە , گەڕەك و ناوچە پیشەسازییەکان دەرکرانە دەرەوەی شار .
چینە کۆمەڵایەتییەکان لە شاردا , بە دەوری یەکتردا جێمسەر دەبەستن , گەڕەکەکان لەسەر بنچینەی چینایەتی , هەندێك جار لەسەر بنچینەی پیشەیی دابەش دەبن , جەماوەری شار دابەش دەبن بەسەر گەڕەکی میللی(هەژارنشین و مام ناوەندی) , هەروا هاووڵاتیانی ناو کەلەت و چینەکان , لە لایەکی دیکەوە گەڕەکی ڕاقی قەراغ شارەکان .
ئەم گەڕەکانە(بە تایبەت گەڕەکە دەوڵەمەند نشینەکان) سنوری نەتەوەیی لە شارەکی فرەنەتەوەیی وەك کەرکووك دەبەزێنن , شێوەی سەرو نەتەوەیی بەخۆوە دەگرێت .
بازاڕی شار
کەرکووك شارەکی سەرە ڕێی بازرگانی بووە لە مێژوودا , ئەمەش وای کردووە گرنگی ئابوری تایبەتی خۆی هەبێت .
پەیوەندی نێوان بەغدا – کەرکوك لە چاخە سەرەتاییەکانی ئیسلامدا لاواز بوو . لەو سەردەمە ڕێگای بەغدا – کفری – داقوق – ئەربیل زۆر بە کەمی بەکار دەهێنرا 22, لە بەرامبەردا ڕێگای موصڵ سامەڕا بەغدا زیاتر بەکار هاتووە , دیارە گرنگی ڕێی ئابووری شاری موصڵ هۆکاری ئەمە بووە .
ڕێگای ئەربیل – ئاڵتون کۆپری- دەی شاقرد , قەڵای کەرخینی(کەرکەك) –داقوق- قەڵای خورماتوو- بەغدا , تەیمور لەنگ دووجار پێیدا تێ پەڕیووە , یەکەم جار لە ساڵی 1394 . هەروەها شاە محەمەد بن قەرە یوسف لە ساڵی 1411 ز هەمان ڕێگای بڕیووە 23 .
پردە لە سەدەی 16دا هەبوو , کاتێك گەشتیاری ئەوروپی لئون رالوف بینیویەتی , ناوی ناوچەکەی بە پردە نوسیووە 24
بەڵام بە شێوەی گشتی ئەم ڕێگایە , سەرباری بوونی ڕێگەی موصڵ –

سامەڕا – بەغدا يەكێك بووە لە ڕێگا گرنگە پڕ با يەخەكانى بازرگانى لە ناوچەكە . لە نێوان هەردوو دەوڵەتى ئێران و عوسمانى , شەنگار- موسڵ – هەولێر – پردێ- كەركوك –داقوق – كفرى- خانەقين – مەندەلى- كرماشان , ياخود بۆ بەغدا . دواتريش بە هاتنى ئينگليزەكان و پ□شق□چوونى هۆكارەكانى گواستنەوە و پەيوەندى ئەم گرنگييەى لە دەست نەدا , بەڵكە بەهۆى سنورى بوونى ناوچەكەوە , گرنگى زياترى پەيدا كرد .

((بەريتانييەكان هەوڵياندا كەركوك و هەولێر بكەنە بنكەيەك بۆ پتەوكردنى پەيوەندى يە ئابورييەكان , بە ڕۆژئاواى ئێران – كوردستان – ئازەربايجانەوەى ببەستن . بە مەبەستى ئەوەى پەيوەندييەكان لەگەڵ ناوچەكانى قەفقاس و ئەو ديوو قەفقاس , كە دەكەوێتە سنورى سۆڤيەتەوە لەكار بخەن 25 .

بەهۆى سستى هۆيەكانى گواستنەوە , بوونى كەركووك وەك شارى سەرە ڕێى بازرگانى , بووە هۆى ئەوەى ژمارەيەكى زۆر (خان)ى لێ دروست بكرێت وەك وێستگەيەك بۆ پشودان , , ئەم ميوانخانەو كاروان سەرايانە , ياخود ئەم خانە دوو ئەركيان ئەنجام دەدا , لە لايەكەوە فرۆشگاو و بازاڕى ساغكردنەوەى بەربوومى جوتياران بوون , لە لايەكى ديكەوە وەزيفەى ميوانخانەيان دەگێڕا , هاوكات شوێنى حەواندنەوەى ئاژەڵەكانيشيان بوون و بارى گاليسكەو ئەسپەكانى تێدا دادەگرترا .

هەروەها سەرە ڕێبوونى كەركووك , واى دەكرد , شار بەردەوام قەرەباڵغ بێت لە نێو ئاپورەى فرۆشيار و كڕياردا ,, بە بازرگانان و ئەو ڕێبوارانەى لە ناوچەو شار و وڵاتانى ديكەوە بە كەركووكدا گوزەريان دەكرد , بۆ شار و وڵاتانى ديكە .

خانەكان لە دوكان و ژورى خەو و حەسانەوە پێك دەهاتن , دەكەوتنە ناوەندى بازاڕەوە , زۆربەيان دوو نهۆم بوون , نهۆمى سەرەوە بۆ حەسانەوەى ميوانەكان , لە ژمارەيەكى زۆر ژوور پێك دەهات , خوارەوەش وەك كۆگەى كەل و پەل و شوێنى ئەسپ و كەر و .. بەكار دەهێنران .

بە ديوى دەرەوەش لەسەر ڕێگاكان دەرگاى فرۆشگاكان دەكرانەوە . تا ئێستاكەش لەبازاڕى گەورە و جووت قاوەى كەركووك , ژمارەيەك لەو خانانەى تێدا ماون بە هەمان نەخشەى كۆن .

سەربارى بوونى ژمارەيەك خان , كەركوك بە ژمارەى زۆرى گەرماوەكانى دەناسرا يەوە . لەبەر ئەوەى هەموو ماڵێك تواناى نەبوو گەرماوى تايبەتى بۆ خۆيان دروست بكەن , ئاوو سوتەمەنى پەيداكردن بۆ گەرماو لە كەركووك سانا نەبوو , بە تايبەت لە قەڵا , هەروەها پانتايى شار ڕێگەى بەوە نادا , هەموو ماڵێك گەرماوى تايبەت بە

خۆیان هەبێت , چونکە سنووری شار ل□ ق□ادا قەتیس مابوو , سەرباری ئەوەی لە ڕوی ئابورییەوە قازانجی زۆری هەبوو , نەخۆش و د□و□م□ند و سەربازو گەشتیار و بازرگان و ڕێبواران بۆی دەچوون , بۆیە ژمارەیەکی زۆر حەمام لە کەرکووك دروستکران . گەرماو بە یەکێك لە لەزەتەکانی ژیان دادەنرا .

((شاری دیمەشق 160 گەرماوی تێدابوو , لەبەر ئەوەی ماڵەکان گەرماوییان نەبوو , وتەیەك باو بوو ((نعیم الدنیا الحمام)) 26 .

مزگەوت و بازاڕ و حەمام و خانەکانی شار هەموو لە نزیکیەکترەوە بوون , کەرکووك بە ژمارەی زۆری حەمام و خانەکانییەوە دەناسرایەوە .

لە شار کار دابەش دەبێت , بازاڕ سەرباری بوونی ژمارەیەك زۆر فرۆشگای وردەواڵە فرۆش , سەوزە فرۆش , قوماش فرۆش (تەنانەت فرۆشتنی ئاورێشم و قوماشی زێڕچن) , گەنم فرۆش , قەساب , کەباب خانە , چێشتخانە دوکانی بۆن و بەرامە و بخوڕ , , ژمارەیەك پیشەسازی سەرەتایشی تێدا بوو نموونە کاسە , گۆزە , مەشکە , شەربە , کوپە , تەنوور دروستکردن . بازاڕی توتنچی , قمچی ,قازان سپیکەرەوە, کەبابچی , قوماش فرۆش , کورتان دوور, بەرگ دوور, لێفەدوور , چەخماخچی , زێڕەنگەر, پاك کەرەوەرەی چەك , شەغرە چی , ئاسنگەر , پیشەسازی چەقۆ و خەنجەر , گاسن , پەنجەرە , قاپ و قاچاغ و سەتڵ دروستکەر, نەجاڕی سندووقی دوڵدوڵی و قاپی و پەنجەرەو ڕەفت …… دروست کەری تێدا بوو .

لە نەجەف و بەغدا و موصڵ بازاڕەکان لە یەکتری جیابوون , سەوزە فرۆش – قەساب- ئاسنگەر – نەجاڕ ….. هتد 27 . بۆ کەرکوکیش ئەمە ڕاستی□ .

. بەشێوەی گشتی شار لەم پێکهاتانەی لە خوارەوە ئاماژەی پێ دەدەم پێك دەهات : قەڵا – شورا – سەرای – زیندان – بازاڕ – خانوو – کۆڵان – مەرقەدی پیاوچاکان – قەبرستان- مزگەوت – تەکیە – خانەقا – خان – چایخانە – قوتابخانە – مەخزەن – فرۆشگا .

قەبرسان و مزگەوت گرنگی خۆیان هەبوو , گەورەیی شار بە بوونی ژمارەی ئەو مزگەوتانەی نوێژی هەینی تێدا دەکرا دیاری دەکرا , شارێکی وەك بەغدا لە سەدەی 8 کۆچی 11 مزگەوتی تێدا بوو نوێژی هەینی تێدا دەکرا 28 .

کەرکووك پاش قەتیس مانەوەی بۆ ماوەی زیاتر لە 45 سەدە, لە ناو قەڵا , لە دەوروبەری 3 سەدەی ڕابردوودا , سنورە کۆنەکەی خۆی دەبەزێنێت و گەورە دەبێتەوە , بە دوو ئاراستەدا گەشە دەکات , لە ڕوی ڕوپێوی شار وە ژمارەی دانیشتووان , لە خوارەوە دێینە سەر هەردوو بوار و ئاراستەکە .

گەشەکردنی کەرکووك لە ڕوی پانتایی و قەبارەوە

وەك ئاماژەمان پێی دا , لە سەرەتادا زۆربەی شارەکان قەڵا شاربوون , تەواوی پێکهاتەکانی شار , لە بازاڕ و کارگێڕی و گەڕەکی نیشتەجێ بوون , دەکەوتنە ناو سنوری قەڵاوە , یاخود شورای شارەوە .
لە دەرەوەی قەڵا و شورا , ژیان ل□ بەر هێرشی بەردەوامی دوژمنان ئەستەم بوو , مرۆڤەکان هەموو کات لە ترسی هێرشی لە ناکاو لەسەنگەردا بوون , بۆیە لە قەڵادا ژیانیان بەسەر دەبرد . لەوێدا بەرامبەر کوشتن و تاڵان و بە کۆیلەکردن پارێزراو بوون , شاری بێ قەڵاو شورا ژیانی تێیدا گران بوو .
هاوکات قەڵا ناوەندی کارگێڕی و هێزی دەوڵەتی ناوەندیش بوو لە هەرێمەکە , قائیدی قوات و قازی قوزات و والی ولاتی لێ دادەنیشت , کە گەورەترین دەسەڵاتداری هەرێما□ی□تی بوون .
جوانترین پێناس بە زمانی کوردی تاکو ئێستا بۆ کەرکووکی کۆن کرابێت ,بە باوەڕی من ئەم چەند ڕستەیەی خوارەوەیە : ((لە بنەڕەتدا وەك قەڵاتێکی خڕ لەسەر گردێکی چوارگۆشەیی بینا کراو□ , 120 پ□ لەو دەشتانە بەرزترە کە دەوریان داوە , دەڕوانێتە دۆڵی ڕووبارۆکۆکەیەکی کەم ئاو)) 29 .

قەڵا

ڕەپێوی قەڵا 22 هکتارە , کە دەکاتە 2,2کم2 , بە بەرزایی 18 مەتر 30 . قەڵا لەم گەڕەکانە پێك هاتووە (قەڵا-مەیدان – زندان – حمام مسلم- حمام مسیح).
گەڕەکی مەیدان دەکەوێتە باکوری قەڵاوە , گەڕەکی قەڵا دەکەوێتە ناوەڕاستی قەڵاوە , گەڕەکی حەمام دەکەوێتە باشوری قەڵاوە .
دەرگاکانی قەڵا ئەمانەن ((داش قاپی , تۆپ قاپی , یەدی قزلار , حەلوچییە)) , 2 دەرگایان بەکار دەهات بۆ دەربازبوونی گالیسکە , 2شییان بۆ هاتوچۆی پیادە .
تاکو کۆتایی هەشتاکان , قەڵا لە 560 خانوو پێك دەهات , کە کۆی گشتی 4000 کەسی تێدا دەژییا .
بەکارهێنانی زەوی بۆ خانوو 42% پانتایی قەڵای گرتبوەوە .
4% خانووەکانی باش بوو .
45% خانووەکانی مام ناوەندی بوون .
8% خانووەکانی کەلەپورین .
31% خانووەکانی خراپن .
12% خانووەکانی ڕوخاون بە کەڵك دانیشتن نایەن
8% ناوچەی سەوزایی .

8% دوکان و ناوچەی پیشەگەری .
12% کۆڵان .
10% شەقام 31 .

گەورەبوونەوەی شار لە دەرەوەی قەڵا

هەندێك پێیان وایە لە سەدەی 13 دا , كەركووك لە دەرەوەی قەڵاش ئاوەدان بووە , واتای ك□ركووك تەنها شارە قەڵا نەبووە : ((وڵاتناسی لە مێژینە(یاقوت الحموی) كۆچكردو لە 1229ز ئاشكرای كردووە كە قەڵای كەرخینی لە دەرەوەش ئاوەدانە 32 .
یاقوت حەمەوی كە لە ساڵی 1228 كۆچی دوایی كردووە , سەبارەت بە كەركووك دەنوسێت : (كرخینی بكسر الخاو المعجمە پم باو ساكنە ونون و یاو فعالە وهی قلعە فی وگاو من الارچ حسنە حصینە بین داقوقا و اربیل رایتها وهی علی تل عال و لها ربچ صغیر – 33 بەڵام هەندێكی دیكە پێیان وایە , لە كۆتایی سەدەی چواردەهەمیشدا كەركووك تەنها لە قەڵا پێك هاتووە ((لەسەرەتای كانونی یەكەمی 1393ز , تەیمور لەنگ گەیشتە داقوق , لەوێوە بە ئاراستەی قەڵای كەركووك هەنگاوی نا , كە گەیشتە كەركووك خەڵكی قەڵا پێشوازییان لێ كردو دڵسۆزییان بۆی دەربڕی .
قەڵاكانی كەركووك(كەرخینی) و داقوق و خورماتوو , وە ئەو گوند و شو□ن□انەی سەر بە ئەوان بوون , ئەمیرە كوردەكانی ناوچەكەو دەسەڵاتدارە توركمانەكان و فەرماندە سەربازییەكان حوكمڕانی بوون . وڵاتی كەرخینی و داقوق بە دەست خێڵێكی کوردەوە بوو ژمارەی پیاوەكانی لە 700كەس زیاتر بوو 34 .
وەك دەبینیین كەركووك وەك خورماتوو و داقوق , بەقەڵا ناوزەد كراوە نەك شار , ئەمەش دەربڕی ئەوەیە, كەركووك لەو كات و ساتەدا , تەنها لە قەڵا پێك هاتووە , وەك سەرجەم شارە قەڵاكانی دیكەی ناوچەكە و بگرە جیهانیش , ئەگەر پەراوێزی بچوكیشی هەبوبێت وەك ئەوەی حەمەوی ئاماژەی پێ دەدات , بەهۆی بچوكییەوە شایانی ئاماژە پێدان نەبووە , یاخود هاوین نشینی بووە بەهۆی ئەوەی كەركووك هاوینان زۆر گەرمە , بە ناچاری خەڵكەكەی بە تایبەت دەوڵەمەندەكان پەنا دەبەنە بەر گوند و ئاوەدانی و كەپرو ناوچە كشت و كاڵییەكان دەوروبەر كەركووك .
نابێت ئەوە لە یاد بكەین , لەو كاتەدا داقوق لە ڕووی ئابوری و كارگێڕییەوە , گرنگی زیاتری هەبووە لە كەركووك , بگرە كەركووك بەشێك بووە لە شاری داقوقا , بۆیە لە سەرچاوە مێژوییەكان , ئاماژەكان لەو سەردەمەدا , زیاتر بۆ سەر داقوق بووە نەك كەركووك ((كەركووك وەكو شارێك ئەو دەمە نێوی لە نێو ناواندا نەبووە ,

ب□ك□ ئەو ناوچەیەی كە شاری كەركووكی ئێستای لێ هەڵكەوتووە لەگەڵ ناوچەكانی دەوروبەری بە چەند ناوی دیكە ناسراوە : بەناوبانگترین شاری ئەو وەختەی دەڤەری كەركووك , شاری داقوقا(داقوق) بووە * كە لە سەرچاوەكاندا تا ڕادەیەك زانیاری مێژوویی لەسەر تۆمار كراوە . 35

((تا كۆتایی سەدەی 14 لە ڕوی كارگێڕیی و ئابورییەوە بەشێك بوو لە داقوق 36 .

لەم خشتەیەی خوارەوە , كە ئاماری داهاتی كوردستانی بەشی عوسمانییە , لە ساڵی 1349 ز ئەنجامدراوە , تیایدا ئاماژە بە داقوق كراوە نەك كەركووك , هەروەها خشتەكە دەوڵەمەندی ناوچەی كەركووك دەردەخات , كە لە دوای سنجار زۆرترین داهاتی هەبووە بۆ دەوڵەتی ناوەندی :

زەنگاباد 11500 دینار

خانەقی ن 12200

اربیل 22000

ئاكرێ 27000

داقوق 78000

سنجار 147500

ئامەد 30000 37 .

كەركووك ناوێكی تازەیە بۆ شارەكە , تاكو سەدەی پانزەهەمی زاینی , كەركووك بە قەڵای كەرخینی ناوبراوە ((بۆ یەكەم جار ناوی كەركووك بەم شێوەیەی ئێستای لەساڵی 1424-1425 ز بەكار هاتووە , لە پەرتوكی زەفەرنامەی شەرەفەدینی عەلی یەزدی 38 .

یەكەم بەكارهێنانی ناوی كەركووك لە لایەن عەلی یەزدییەوە بوو لە سەدەی 15 ی ز 39 .

وەك ئاماژەمان پێیدا , زۆر پێیان وایە , كەركووك تەنها لە قەڵایەك پێك هاتووە , تەنانەت لە سەدەی شانزەهەمیشدا ((بە گوێرەی (منمنە) یەكی مێژوویی, كە هێرشەكانی سوڵتان سلێمان قانوونی بۆسەر عێراق لە ساڵی 1525دا دەردەخات , تەنها ئاوی خاسەو قەڵا دەردەكەوێت , ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت , لەو كاتەدا شاری كەركووك تەنها لە قەڵا پێك هاتووە 40 .

هەمان نووسەر , ئاماژە بە قەبارەی شار دەكات , لە ناوەڕاستی سەدەی 16 ((بە گوێرەی بەڵگەنامەكان , كە مێژوویان دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1548 , شار پێك دەهات لە 145 خانوو كە خێزانەكان تێیدا دەژیان , وە 23 خانوو سەڵتی تێدا دەژیا , سەرباری بوونی بۆیەچی و ئاش و مزگەوت لە شاردا 41 .

یەكێك لەو مزگەوتانەی ئاماژەی پێداوە , مزگەوتی ئولۆیە ((

مزگەوتی ئولو لە سەر پاشماوەی کەنیسە دروستکراوە , مێژوی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی 16 42 .
مزگەوتێکی گرنگی پیرۆزی دیکەی شار , مزگەوتی دانیال پێغەمبەرە ((مزگەوتی دانیال پێغەمبەر لە ڕابردوودا کەنیسە بووە , نووسینەکان سەری دەیگەڕێنەتەوە بۆ سەدەی چواردە 43 .
((سوڵتان مەحمود غازان , کە حوکمی ئێران و عێراقی کردووە لە ساڵی 1295 – 1304 دا , پاش ئیسلام بوونی زۆر توندڕەو بووە , کەنیسەی کریستانەکانی کردووە بە مزگەوت , ئەگەری ئەوە هەیە ئەو کەنیسەی دانیالی کردبێت بە مزگەوت 44 .
قەڵا سەرباری دانیشتوانەکەی , شوێنی نیشتەجێبوونی سەربازانیش بووە , بە هۆی ئەوەی شار سەنگەری پارێزگاری ناوچەکە بووە لە هێرشی تاڵانچی و داگیر کەران , بۆیە هەموو کات وەزیفەی سەربازی هەبووە . گەڕەکی ئەغالق چونکە شوێنی نیشتەجێی سەرکردە سەربازییەکانی ئینکشارییەکان بووە بۆیە بە گەڕەکی ئاغالق ناوبراوە ((گەڕەکی ئاغالیق لە قەڵا شوێنی نیشتەجێی سەربازان بووە . 45
بە هەمان شێوە گەڕەکی حەمام , بۆیە ئەو ناوەی لێنراوە , چونکە حەمامێکی گەورەی تێدا بووە , گەڕەکی مەیدانیش بازاڕی لێ بووە , بازاڕی شمشێر دروستکەرەکان , هەروەها پاشماوەی 17 دوکانی لێ دۆزراوەتەوە . حەمام مەسیحیش چونکە کریستانەکانی تێدا ژیاوە … .
((کۆنترین باڵەخانە لە قەڵا , یەدی قزلەرە , کە لە5 نهۆم پێك هاتووە , نهۆمی یەکەمی زیندان بووە , بۆیە بەو گەڕەکەیان ووتووە (زیندان) 46 .
بوونی زیندان و سوپا لە قەڵای کەرکووکدا , بە مانای بوونی فەرمانداری سەربازی و قازی دێت لە قەڵادا , لەو سەرو بەندەدا ئەم دوو پلە کارگێڕییە, بەرزترین پلەی دەسەڵاتداریەتی هەرەمایەتی بوون لە پاڵ والی وڵات , ئەو کەسایەتییانە بەو پلە کارگێڕییە بەرزەوە تەنها لە شاردا دادەنیشتن , پاش ئەوەی کەرکووك پلەی کارگێڕییەکەی بەرز بوەوە والیشی تێدا جێگیر بووە .
گەڕەکی ئیمام قاسم لە ناوەڕاستی سەدەی 16دا ئاوەدان بووە , دووری قەڵا لە ئیمام قاسمەوە لە دەوروبەر 1 کم ە , بۆیە دەتوانین ئەم ئاوەدانییە بە بەشێك لە شار دابنێین ((بە گوێرەی ئەو سەرچاوانەی بە دەستمانەوەیە کە مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1548 گەڕەکی ئیمام قاسم لە 21 ماڵ پێك هاتووە , بەڵام مێژووی مزگەوتی ئیمام قاسم نەزانراوە , لە ئەوەی ڕوونە ئەم مەرقەدە لە ساڵەکانی 1614 – 1691 – 1894 چاك کراوەتەوە 47 .
مێژووی مەزارگاکا زۆر کۆنترە لە سەردەمی چاك کردنەوەی چەند جارەی

, هەروەسا مەزارگای کەسایەتییەکی وەك ئیمام قاسمی پیرۆز لای شیعەکان , بە بێ ئاوەدانی نابێت لە دەوروبەرەکەی , مەزارگای کەسایەتییەکی گەورە لای مەزهەبەکی گۆڕ پەرستی وەك شیعە , پێویستە بە موەزین و خزمەتگوزاری هەیە , بەردەوام شیعەکان بۆ سەردانی هاتوونە , بوونی خانەك بە ناوی هیندلر خانی لە کەرکووکدا , کە بە ناو زیارەتکەرانی هیندییەوە ناو نراوە , باشترین گەواهییە بۆ ئەم بەچوونە .

وەك ئاماژەمان پێدا , نووسراوەکان ئاماژە بە بوونی ئاوەدانی لە دەرەوەی قەڵا , هەروەها نەبوونی دەدەن , بابزانیین گەشتیارە بێگانەکان لەم بارەوە چی دەبێژن : ((ئۆتێر کە یەکەم گەشتیاری فەرەنسی بووە , لە ساڵی 1735 سەردانی کەرکووکی کردووە , لە ساڵی 1739 دووبارە سەردانی کردۆتەوە , باسی ئەوە دەکات کەرکووك شارێکی قەبارە مام ناوەندییە . هەروەها ئاماژە بە ئەوەش دەکات کەرکووك لە دووبەش پێك دێت , بەشی یەکەم قەڵاکەیە و بەشی دووەمی ناوچەی دەوروپشتی قەڵایە کە بازاڕی شار پێك دەهێنێت 48 .

بە پێچەوانەی(یاقوت الحموی) و ئەو سەرچاوانەی ئاماژەمان پێیان دا , کە باس لەوە دەکەن , کەرکووك لە دەرەوەی قەڵا ئاوەدان بووە , هەندێك سەرچاوەی دیکە پێیان وایە ((لە سەرەتای سەدەی 18 شاری کەرکوك لەناو قەڵا قەتیس ماوە , لەدوای ئەو مێژوەوە دانیشتوان لە دەشتاییەکەی خوار قەڵاوە خانویان دروست کردووە . لە ساڵی 1766 گەڕۆك کارستن نیبەر سەردانی کەرکووکی کردوەو دەڵێت:((کەرکوك دەکەوێتە دەشتاییەکی جوانی بەبەرەکەتەوە , بەڵام ئاوەدانی کەمە . تەنها کەمێك لە شارەکە لەسەر تەپۆلکەکە ماوە , تەپۆلکەکە (قەڵا) قەرەباڵغە بە دانیشتوان , شورێکی بە قوە بۆ دروست کراوەو حامییەی یەنیجەری تێدایە (حامیە : بەشێك لە سووپا کە پارێزگاری لەو شارە دەکەن کە تێیدان) ئەمە پێی دەڵێن قەڵا … . خانوەکانی ئەم قەڵایە بە جیاوازی لەو پەڕی خراپیدان , لەناو قەڵا 3 مزگەوتی بە منارەی تێدایە . کەرکوك بارەگای پاشاکانە بە پلەی (گوغتین) بەڵام پاشاکان لەناو شارەکە ناژین , بەڵکە لە دیوەکەی دیکەی ڕوبارەکە دەژێن و ناوچەی دەسەڵاتی بچوکە 49 .

وەلە بە پێی هەردوو سەرچاوە , کەرکووك دەکەوێتە دەشتاییەکی قەشەنگی دەوڵەمەندەوە , بەڵام کەم ئاوەدانە . قەڵایەکی پڕ لە دانیشتوان , بەڵام خزمەتگوزارانی تەندروستی لاوازە . هاوکات ئاشی زۆری تێدایە , لەوەوە ئارد لێ دەکرێت و ڕەوانەی باشوور دەکرێت .

لەبەر ئەوەی ئاوەدانییەکانی قەڵا و دەرەوەی , دابڕانێك لە نێوانییان هەبووە , هەروەها ئەو ئاوەدانیانەی کۆبونەوەی چڕی دانیشتوان نەبوونە , بەڵکە چەند پوازێکی لەڕەو لەوەڕی بچوکی

دانیشتووان بوون , بی ئو پوازه نیشتجیان لای هندك ب بشك ل كركووك دیاری نكراو .
كارستن نیبر هر خی ولامی خی دداتو , ئاماژ ب ئاودانی ل دیوكی ئوبری شار(ئوبر خاس) دكات , ئم سرباری ئوی مزارگای ئیمام قاسم بوونی حتمیی بوو لو كات و شون , ناتوانرت هاشای لبكرت .
نا بت ئو ل یاد بكین , ل دوای هوشاندنوی خلافتی عباسی , هرشی مغل و تتر و سفویكان ب سر عراق و ناوچك ب كركووكیشو , زربی شاركان كوتن بر شالاوی ورانكردن و تاان و ب , ئمش وایكرد ل ماوی چندین سددا , باری ئابوری – كمایتی – شارستانی ل ناوچك ل دابزیندا بت , شاركان هیچ پشقچونكی وایان بخو نبنیبت شایانی ئاماژ پدان بت .
ئوی لای مژوونوسان باو, سردمی خلافتی عوسمانی , تنانت دوا سدكانی دساتی عباسی , سردمی پوكانوو مت بوون بوو ل مژووی دساتی ئیسلامی , سردمی گیانلای دساتی ئیسلامی توركی بوو , سدكانی خاوبونوو دواكوتن و گندی و تكشكان و هرسهنان بوو , دوت بشوی سستماتیك برو هوشاندنوو هرس دچوو , بی چاووانی گشكردنی شاری لناكرا .
جنگ , پلاماردان , كاولكردن , تاان و ب , كیلكردن , نخشی , لافاو , بوملرز … ل مژوودا زر شارو شارچكی ل مرق پاك كردتو , زر شاری گوری بچوك كردتو , زری دیكی ل بنچو كور كردتو و لسر نخش سیویتیو , ئم ب كركووك دروست .
ل خوارو چند نموونیك دخم وو :
((ل سای 1248ز بارانكی زر باری , لادیكان كوتن ژر ئاواوو , قای كرخینی وخا 50 . سای 1733 سدان گول نرا ب قاو , بام داگیر نكرا .
((سای 1743 هزكانی نادر شا 80 ژ كركووكیان ئابلوق دا , 20000 گول تپی گورو 20000 گول منجنیقیان ب قاو نا , خككی زری ل كوژرا 51 . نادر ش ل سای 1743 كركووكی داگیر كرد , ل سای 1746 عوسمانییكان گرتیانو .
سای 1769 بوملرز ل شاری دا , سای 1821 ئران هرشی ب كركووك كرد , قایان گرت , بام ل مانگی شعبان دركران , ل سای 1822 ئاژاوو پشوی شاری داگرت 52 .
ل بشكانی داهاتوودا ب چی باسی بشك لو نخشی و ئافاتان دكین , پلاماری دانیشتووانی شاری كركووكیان داو , بشكی

زۆر دانیشتووانی شارییان کوشتووە , خەڵکی کەرکووکیان بە ناچارکردنی شار چۆڵ کردووە .

وەلی بە باوەڕی من ئەگەر کەرکووك لە دەرەوەی قەڵا بەشێوەی ڕێك و پێك و فراوان بە پاش قەڵایا ئاوەدان بوایە , ئەگەری ئەوە هەبوو شورای شاریان بۆی دروست بکردایە , وەك زۆر لەو شارانەی لەبەی قەڵایان شورایان هەبووە , یاخود ئەو شارانە هەردووك قەڵاو شورایان پێکەوە هەبووە , نموونە بە شێوەی دووەم شاری موصڵە قەڵاو شورای پێکەوە هەبووە , ئەوەی وای کردووە بیر لە دروستکردنی شورا نەکرێتەوە بۆ ئاوەدانی دەرەوەی شار , ئەوەبووە ئاوەدانییەکان پوازی بچووکی لەڕەو لەوەی دابڕاو بووە لەشار و لە یەکتر .

بوونی ئاوەدانی بچووك لەڕەو لەوە لە شێوەی پوازی بچووك لە نزیك شارەکان ئاساییە .

ئەو گوند و ئاوەدانییانەی لەو سەردەمە لە دەوروبەری کەرکووك هەبوونە , بەشێك نەبوونە لە شار , بەڵام بە گەورەبوونەوەی شار , دواجار بوونە بە بەشێك لەی نموونە قۆرییە و تسن و بەڵاوەیە .

یاخود ئاوەدانی دەرەوەی قەڵا لەوانەیە هەر پەراوێزی ئاوەدانی ناو قەڵا بوبێت , خەڵکەکەی هەندێك لە وەرزەکانی ساڵ , بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکانیان (ئاژەڵداری , کشت و کاڵ , ئاش , درەو , کۆکردنەوەی سوتەمەنی) لە دەرەوەی قەڵا , جێگیر بووبن بۆ ماوەیەکی دیاریکراو , یاخود ماڵ و هەواری هاوینەی دەوڵەمەندان بوبێت . دەوڵەمەندان بەهۆی بڵاوبونەوەی نەخۆشی , تەنگی جێگاو , کەمی ئاو , خراپی خزمەتگوزاریی پێیوەنەتەوە ئەوپەڕی چەمی خاسە و تێیدا نیشتەجێ بوونە , پاشان دەبینیین هەموو دەزگا کارگێڕییە گرنگەکان وەك قشڵەو مەجیدییە هەر لەو بەر دروست دەکرێت , دواتریش هەر بەو شێوەیە دەچێتە پێشەوە , تەواوی دەزگا کارگێڕییەکان گرنگەکانی شار دەکەوێتە ئەوبەری شارەوە .

لە سەدەی 18 بە دواوە , دەبینیین کەم کەم , دەورو بەری کەرکووك , لە ڕووی ئاوادانییەوە گەشەی سروشتی لەسەرخۆ دەکات , لە دەستپێکدا بە پاش قەڵایا ئاوەدانی پەیدا دەبێت , قەبارەی ئاوەدانییەکان لەوە دەردەچێت مێژوونوس و گەڕیدەو گەشتیاران ئاماژەی پێ نەدەن ((لە کارگێڕی عوسمانیدا بازاڕەکان بەگوێرەی پسپۆری و جۆرەکان ڕاستەوخۆ دەوری قەڵاتە نیشتەجێ کراوەکەیان دابوو , بەڵام دایەرەو سەراکانی حکومەت لەناو قشڵەکەی کە لە لای ڕۆژئاوای ڕووبارەکەکەوەیە دروست کرابوون بڵاوبوونەوەو 53 .

سەرباری گەڕەکی ئیمام قاسم ** و قۆرییە * و **شوان** * [illegible] لە پێش ئەو مێژووە لە دوری قەڵا هەبوونە .

لەڕەوە دەبینیین , بەرتەکییە بوو بە بەشێك لە ناوکی ئاوەدان

کردنەوە سەرەتاییەکانی شار , لە کەرکووك بە گشتی وە ڕۆژهەڵاتی قەڵا بە تایبەتی , بە دوای ئەو مێژووەدا لەسەرەتاوە شار بە دەوری قەڵادا بەرین بوەوەو پەلو پۆی هاویشت .

سەرباری ئەو ئاوەدانیانەی ئاماژەمان پێیان دا , ((تەکیەی شێخ عەبدوالڕەحمان (تاڵەبانییەکان)لە ساڵی 1706 لە دەرەوەی قەڵا دروستکرا 54 .

دانیشتووانی شار بە ئەندازەیەك زۆر بوون , بازاڕ و کارگێڕی شار بە شێوەیەك بەرفراوان بوون , شار نایتوانی هیچکە لە پانتایی قەتیس ماوی قەڵادا وەك ڕابردوو بمێننەوە , ڕوپێوی قەڵا نایەتوانی پێداویستی گەشەی بازرگانی , پیشەسازی , خزمەتگوزاری , زۆربوونی ژمارەی دانیشتووان , بەرینبوونەوەی کارگێڕی دابین بکات , بۆیە شار پ□ویستی بە پێست گۆڕین و دەرچوونە دەرەوە بوو لە قەڵا . قەڵا نە جێگەی دروستکردنی بازاڕی نوێی هەبوو , نە دەتوانرا قەسرو قسوری نوێ و ماڵ و خان و قوتابخانە و مزگەوتی تازەی تێدا دروست بکرێت , بۆیە دەرچوونە دەرەوە لە قەڵا ش□ش□ك بوو بەسەر شار قەڵایی کەرکووکدا بەرپاکرا .

((لە قەڵا 756 خانوو هەبوو لە ماڵ و مزگەوت و تەکیە , لە 3 گەڕەك پێك دەهات , بەشی باکور ناوی مەیدانە , گەڕەکی ئاغالق لە ناوەڕاست و حەمام مسلم یان زیندان لە باشوور 55 .

هیچی دی کەرکووك لە توانایدا نەما لە قەبارەو شێوازی کۆندا بمێنێتەوە , وەڵام بە زۆربوونی ژمارەی دانیشتووان و پێشکەوتنە ئابوری وکۆمەڵایەتی وفەرهەنگییەکان بداتو□ ((دانیشتوانی قەڵات بۆ دەرەوەیان گواستەوەو لە ڕواڵەتەکانی شارستانی ئەوروپی نزیکبوونەوە کە دەستیکرد بە باڵکێشای بەسەر لای ڕۆژئاوای ڕووبارۆک□کە دوای ئەوەی کۆچبر□کان تێیدا نیشتەجێبوون و زۆربەیان لە مەسیحییەکان بوون 56 .

هەرچەندە گەشەی شار لە سەدەی 18 و 19 لە عێراق و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست , زۆر بە سستی و لەسەرخۆیی دەچووە پێشەوە , لە چاو ڕۆژئاوا , کە بە دوای شۆڕشی پیشەسازی , گەشەی گەورەی کرد , کەرکووکیش وەك شارەکانی دیکەی ناوچەکە گەشەی گەورەی بەخۆوە نەبینی ((کەرکوك شارە جوانەکە زۆر نەگۆڕا لە دوو سەدەی دوایندا 57 .

نابێت ئەوە لە یاد بکەین کە کەرکوك بە درێژایی ماوەی ململانێی نێوان عوسمانی و سەفەوی , بە دابڕاوی و فەرامۆشکراوی مایەوە , گرنگی پێ نادرا , چونکە خاڵی تەماس و بەروڕوبوونەوە و بەرەی پێشەوەی جەنگ بوو لە نێوان ئەو دوو دەوڵەتە , لەگەڵ لەشکر کێشان و داگیر کردندا بە شێوەی ئاسایی شار دەبوو بە وێرانە .

ل کتایی سدی 18 و , کرکووك برفراوانترین قناغی برین
بونوی بخو بینی ل مژووی خیدا , ل دوای دروستکردنییو
تاکو ئو کات . بازاری فراوان و مدرن (قیسری) , مزگوتی
نوی نگاونگی ل دروست دکرت , گکانی هاووتیانیش
دری چن دروی قا ب پدشتکانی دامنی قا ((
حلواچییکان و مزگوتی غوس دروستکردنیان دگتو ب سای
. 58 1780
ل سای 1759 قوتابخانی غوسیی ل گکی حلواچییکان
دروستکرا 59 . ل سای 1790 ز قوتابخنی میدان دروستدکرت 60 .
ل دوای حلواچییکان , ب دووری چند مترك ل قاو ,
بازاکی مدرن ب گوری ئو کات , ک بازای داخراوی
قیسریی درووست دکرت , هرچندقیسری کرکووك ل چاو
بشك ل شارکانی تر زر درنگ دروستکرا , نموون ل شاری موص
چند سد لوپش قیسری هبوو , دروستکردنی قیسری بدوایدا
قش , گورترین ئینجازی خان سازیی ل سدی 19 ل کرکووك دا
, سیمایکی نویان ب شارک بخشی , شقیيان ل قابوونی شار
وشاند .
سرباری ئوی بازای قیسری بو ژمار زری دوکانو ,
تکانکی گوری ب بازای شارک دا , هر بی دبینیین ب
دوای دروستکردنی قیسرییدا , ناوچکانی نزیکی پ دبت لما ,
زر گکی نو دروست دکرت ((قیسری ل سای 1800 دروستکرا ,
7 درگای ب دروستکرا , ل 300 دوکان پك هات 61 .
سای1804 گشتیاری هیندی میرزا ابو تاب خان سردانی کرکووکی
کردوو , دت کرکووك شارکی مزن و محکم , خانووکانی ب
بردو قای دروستکراو , زربی برو وخان دچن 62 .
گکی ئینگلیزی بکنغام , دوای 4 دی , ل سردانکی کارستن
نیبور , ل سای 1816 , سردانی کرکووکی کردوو , بم شوی
باسی شارمان ب دگتو : ((کرکوك ل 3 بش پك دت ,
هربشکیان وپوکی فراوانی هی , بشی سرکی لسر
تپلکیک ک ب تپلککی ئربیل دچت , لناو ئم قای
ژماریکی زر خانوو هی , منارى هر 3 مزگوتک ل خانوکانی
دیک برزترن , ژماری دانیشتوانی ل نوان 6-5 هزار . بشی
دوومی شار , ک گرنگ ب پارزگاری ل شار , ئم بش وپوی
فراوانتر و ژماری دانیشتوانیشی زرتر ل بشکانی دیک .
دکوت دشتایی پا قاو , ل ودا خان سرکییکانی شارو
چایخانو بازاکان هی , دانیشتوانی ئم بش نزیک ل 10000
کس . بشی سیمی شار نیو میل ل دوو بشکی دیکو دوور ,

ئەم بەشە بچـــوكترين بەشە , خانووەكـــانيشى پەرتە , ژمـــارەى دانيشتـــوانى لە 1000 كەس تێپەڕ ناكـــات , بەمەش كۆى ژمـــارەى دانيشتـوانى كەركـووك لە 15000 تێپەڕ ناكـات 63 . هەرسێ بەشەكەى كەركـوك گەورەيە , بە پلەيەك وامـان لێـدەكات وا بيـر بكەينەوە , بڵێين لەوانەيە يەكێك بوبێت لە ناوچە ئاوەدانەكان لەمێژوى زوودا . كەركوك هێشتا گەورەترين شارى دەشتا ي□ي□كانى ڕۆژهەڵاتى دجلەيە 64 .

لە دواى دروســتكردنى بـــاز□ى حەلواچييەكـــان لە دەرەوەى قەڵـــا , لەتەنيشت بازاڕى گەورەى شار , بە دەورى بازاڕ و قەڵايا گەڕەكى نيشتەجێبوونيش دروست دەكرێت ((بريادى و ئاوچى و مزگەوتى نەعمان مێژووى دروستكردنيان دەگەڕێتەوە بۆ ساڵى 1818 65 .

ساڵى 1812 پەرتوكخانە لە گەڕەكى موسەڵا دروستكرا , 150 پەرتووكى تێدابوو 66 .

گەڕەكە ئاوەدانەكانى خوار قەڵا , لە سەرەتادا بريتى بوون لە : ((ئيمام قاسم , ئەخى حوسێن , پريادى , چقور , ئاوچى و موسەڵا و چاى , هەمويـيان لە دەورو بەرى يەك ماوەى مێژوويـيدا دروستكراون 67 .

لە ساڵى 1815 قوتابخانەيەك لە لايەن جولەكەكانەوە دروستكرا , بە ناوى (موسوى مكتبى) ((ناوەكە توركييە , ئەمەش باشترين بەڵگەيە بۆ ئەوەى مەرج نييە , ئەو شوێنـــانەى نـــاوى توركيـــان هەڵگرتـــووە , مۆركى توركى بونيان پێوە بێت)) , ئەم قوتابخانەيە 60 قوتابى كوڕ تێيدا دەيخوێند 68 .

گەڕيدەى بەريـتانى كلوديس جيمس لە ساڵى 1820 ز سەردانى لەيلانى كردووە لە 10كم ى شارى كەركووك , هاوكات سەرى لە قەڵاش داوە , باس لەوە دەكات , چەند گەڕەكێك لە دەرەوەى قەڵا هەيە 69 .

گەڕيدەى بەريـتانى كلوديس جيمس لە ساڵى 1820 ز سەردانى لەيلانى كردووە لە 10كم ى شارى كەركووك , هاوكات سەرى لە قەڵاش داوە , باس لەوە دەكات , چەند گەڕەكێك لە دەرەوەى قەڵاكەى هەيە 70 .

بە دواى زۆربوونى ژمارەى دانيشتوانى شار , گواستنەوەى بازاڕى سەرەكى شار بۆ دەرەوەى قەڵا , ناوچەى خوار قەڵا دەبێتە ناوەندى ئـــابورى شـــار , بۆيە بەرفـــراوان دەبێـت و گەشە دەكـــات , بـــازاڕى جۆراوجۆرى لێ پەيـــدا دەبێــت , بە گـــوێرەى كـــار و پيشەكانيـــان بازاڕەكان دابەش دەبن ((ناوچەى خوار قەڵا لە ساڵى 1822 ەوە گەشەى كرد , بازاڕ , چايخانە , خان , ماڵ , ئاسنگەر و خمچى و دارتاش و … لێ دروستكرا 71 .

هاوكات بەهۆى زۆربوونى ئاوەدانى دەرەوە , قەڵا پێويستى بە دەرگاى نوێ هەبوو , بۆ پتەوكردنى پەيوەندى ناو قەڵا لەگەڵ دەرەوەى , كە بە هەر چوارلادا شار پەل و پۆى هاويشت , كار و كاسبى و چالاكييە

ئابوورییەكانی شاریش هەموو كەوتنە دەرەوەی قەڵا . قەڵا 4 دەرگای هەیە , دەرگای ڕۆژئاوا (تۆپ قاپی) لە 1822 كرایەوە ((تۆپ قاپی لە ساڵی 1822 كرایەوە , بۆ ئەوەی هاوڵاتیان لە نزیكترین ماوەدا بگەنە سەر پردەكە 72 .

بەڵام بە گوێرەی سەرچاوەیەكی دی , لە ساڵی 1824 ز لە ڕۆژئاواوە دەرگای باش قاپی لە بەرامبەر قەڵا لە گەڵ ڕیزێك دوكان دروستكرا , هاوكات دەرگایەكی دیكە و لەگەڵ كەمەڵێك دوكان لە بەشی ڕۆژهەڵات كرانەوە 73 . لە سەر هەر دەروازە و دەرگایەكی قەڵا كۆشكێك دروستكراوە كە دیدەوانی گورز بە دەست دەیپاراستن , ئەم دەرگا تازانە پەیوەست بوو بە گەورەبوونەوەی شارەوە .

لە سەرەتادا وەك ئاماژەمان پێی دا گەورە بوونەوەی شار , تەنها بە دەوری قەلدا بوو . بەشێكی دەوری قەڵا (خۆرئاوا) بەدیوی خاسەیا , بەهۆی چەمی خاسەوە , توانای گەورە بونەوەی نییە , كە لە هەندێك خاڵدا بەینی قەڵاو خاسە زۆر تەنگ دەبێتەوە بۆ چەند مەترێك , بۆیە گەورە بوونەوەی كەركووك شێوەی بازنەیی بەخۆوە نەگرت .

ئەوبەر خاسە , بە تایبەت قۆریە گەشەی زۆر ناكات لە چاو بەشەكانی دی شار , بەهۆی دوری لە ناوەندی شار و نەبوونی پردی مەحكەم لە نێوان هەردوو بەشەكەی شار , پردەكە بریتی بوو لە ((پردی دارین , بە پانایی 5 مەتر , لە نێوان هەردوو پردەكەی ئێستا , بە گواستنەوەی گالیسكە كە ئەسپ ڕای دەكێشا بەكار دەهێنرا 74 .

خاسە شاری كردبوو بە دوی بەشی دابڕاو لە یەكتر , بە تایبەت لە زستان و بەهار كە ئاو هەڵدەستێت پەیوەندی گران دەبێت لە زۆربەی كاتەكاندا ((لە ساڵی 1822 قۆریە بچوكترین بەشی كەركوك بوو , دانیشتوانی لە 1000 كەس تێ ناپەڕی 75 .

لە ساڵی 1825 ئاشێكی گەورە, ساڵی 1826 مزگەوتی نائیب ئەغەی لە گەڕەكی ئاخر حوسێن , ساڵی 1836 قەرە سەرای لە گەڕەكی شاترلو كە كرا بە بارەگای دەوڵەت , ساڵی 1845 بۆیوك تەكیە لە گەڕەكی بڕاخ دروستكرا ن 76 .

بە دوایدا ئاوەدان كردنەوە پەڕیوەوە بۆ ئەوبەر خاسە , دروستكردنی قشڵەو مەجیدیە لەوبەر تەكانی دا بە گەورەبوونەوەی شار لەو بەشە . دروستكردنی قشڵەو مەجیدیە ((قشلە لە قشلاق ەوە هاتووە , قش بە مانی زستان , لاق یش بە مانای شوێن دێت)) لە پاڵ قەیسەری هەنگاوی گەورە بوو بۆ بە مۆدێرن كردنی شێوەی شار و گەشەدان بە تەرزی بیناسازی لە مێژووی نوێی كەركووكدا , تەنانەت چەسپاندنی كەركووك وەك گرنگترین شاری ناوچەكە .

((قشڵەی كەركووك لە ساڵی 1863 محەمەد نامیق پاشا دروستی كرد 77 .

((قشڵە لە ساڵی 1836 لەسەر پانتایی 15000 مەتر چوارگۆشە دروستکرا
, قەسری مەجیدییە لە ساڵی 1840 دروستکرا , کە لە 70 ژور پێك
دەهات , ماوەیەکی زۆر متەسەفییە و دارایی و تاپۆو دادگای تێدا
بوو , کە گرنگترین دەزگاکانی ئەو سەردەمە بوون 78 . بەم شێوەیە
دەبینیین کەرکووك لە پاش گەورە بوونەوەی بازاڕ و گەڕەکەکانی ,
کارگێڕییەکەشی گەورە بووە و شێوەی مۆدێرنی بەخۆوە بینی , ئەمەش
وەڵامدانەوە بوو بە پێشکەوتنەکانی ڕۆژگار .
((لە ساڵی 1870 لە پاش قەڵا بازاڕی گەورە دروستکرا 79 .
درووستکردنی بازاڕی گەورە , بەو پانتایی و ڕوبەرە بەرفراوانەوە ,
وەڵامدانەوە بوو بە پێداویستی سەردەم , لە گەورە بوونەوەی شار و
زۆربوونی ژمارەی دانیشتووان و نیشتەجێ بوونی ڕەوەندەکان لە
لادێکان . مەدحەت پاشا لە ساڵی 1869 هەوڵی دا , عەشیرەتەکان
نیشتەجێ بکات , عەرەبەکانی ناوچەی حەویجەی کەرکووك بەشێکن لەوانە
.
بە دروستکردنی پەیوەندی بەهێز نێوان هەردوو بەری شار , کە
کارگێڕی و سەربازگا کەوتبوونە بەشی نوێکەی شارەوە, بازاڕ و
ئاوەدانیش بەرەکەی دیکە , دروستکردنی پردێکی بەهێز لەسەر خاسە
پێویست بوو , هەر بۆیە ((لە ساڵی 1875 پردی بەردینی خاسە
دروستکرا , ئەمەش بووە هۆی گەشەی بەشی دیوی قۆریە , پردەکە لە 2
– 4 – 1954 ڕوخێنرا , لە شوێنی پردەکەی ئێستا دروستکرایەوە 80 .
دەرچوونە دەرەوەی شار بۆ دەرەوەی قەڵا , بەرین بوونەوەی لەهەردوو
بەری خاسە , پێویستیبوونی هۆیەکانی گواستنەوەی هێنایە پێشەوە بۆ
پەیوەندی و گواستنەوە , بۆیە پردی بەردینی خاسە زۆر گرنگ بوو ,
بۆ بەیەك بەستنەوەی هەردوو دیوی شار .
((لە ساڵی 1882 خان و چایخانە و بەیە خانە لەسەر خاسە دروستکران
81 .
بەدروستکردنی پردی خاسە , دیوی قۆریەو مەجیدییە گەشەی کرد ,
بەیە پلەی دووەمی گەشەی شار بەرینبوونەوی قۆریە بوو لەوبەر
پردەکە . ((ساڵی 1890 قۆریە لە 3 : شاترلو , ساریکەهیە , بەگلەر
پێك دەهات 82 .
((بەشە دەشتاییەکەی شاری کەرکوکیش (قۆریە), سەرەتای سەدەی
هەژدەیەم دەست بە ئاوەدان کردنەوەی کراوە , ناوی قۆریەش لە
گوندێکی بەو ناوە وەرگیراوە 83 .
هاوکات لە پاش چایخانەی مەجیدییەوە ((تەکیەی سەید ئەحمەدی خانەقا
, لە ساڵی 1860 لە دروستکردنی بونەوە 84 .
دروستکردنی تەکیەی سەید ئەحمەد خانەقا , کە کەسایەتییەکی کوردی
بەهێزی خاوەند نفوزی هەموو ناوچەی کەرکووك بوو , هەنگاوێکی گەورە

بوو بە گەشەدان بە شار و پەیدا کردنی هژمەنیای زیاتری کورد لە کەرکووکدا , هاوکات پەیوەندی مورید و هەوادارەکانیشی بە کەرکووکەوە بەهێز دەکرد .

گەداو هاووڵاتیان , جوتیار و ئاغاکان بە خێیان و دیارییەکانیانەوە دەهاتنە خزمەت شێخ , شێخ لە لایەن ماڵباتەکەیەوە پشتیوانی لێ دەکرێت , بۆیە ئەگەر کەسایەتی بەهێزو نیشتمان پەروەر بێت , بەهۆی پەیوەندی نەرێت پارێزی باوەوە لەو سەردەمە کارایی لەسەر پارسەنگی نفوزی نەتەوەکانیش دادەنا لەشار .

کەرکووك لە ساڵی 1880 پێك دەهات لە ((4630 ماڵ , 1183 دوکان , 284 عەرەسە , 12 نانەواخانە , 12 حەمام , 64 باخچە , 68 ڕەز , … 85 .

هەرچی نووسەری ئەلبانی شەمسەدین سامییە لە لە ئەنسکلۆپیدیای عوسمانی کە لەساڵی (1896) لە چاپخانەی(میهران) لە ئیستانبۆڵ چاپ کراوە لە سەر کەرکووك بەم شێوەیە نوسیویەتی((قەڵایەك, 36 مزگەوت , 7 قوتابخانە, 15 تەکیە و زاویە, 12 خان , 1282 دوکان , 8 حەمام , پردێك , روشدیەك , 3 کەلیسای هەیە.

شارەکە بە نێو قەڵا و ئەو گەڕەکانەی لەدەوروبەر و لای راستی قەڵا درووست کراون پێك دێت . سێ لەسەر چواری دانیشتوان کوردن و بەشەکانی دیکەش لە نستوری, تورك و عارەب و هتد, پێك دێن. 760 ئیسرائیلی(خەی نەنووسراوە یەهودی, نووسراوە ئیسرائیلی) 460 کلدانی. سەرەڕای ئەوەی کە چەند کاروانسەرایەکی بۆ بازرگانی هەیە, کشتوکاڵی بەراو هەیە و لەدەوروبەرییەوە باخی میوە هەن.لەدەوروبەری شار ئاوی کانزایی و نەوت زۆرە.

لەشار ئامێری رستن و چنینی قوماش هەیە.

لە شاردا نزیکەی 20 ئامێری رستن و چنینی قوماش هەیە.لەشار دەباغی دەکرێت و تەنانەت ئاوریشم بەرهەم دێت. ئاوی شکوفەی پرتەقاڵ دەگیرێت. لەهاوین ئاو و هەوای گەرمە. ئاو و هەوای شار فێنك و پاکە. لە شارەکەدا چەند مەقبەرەیەکی لەیلە و هەندێ پیر و چاکیش قەبرەکانیان خەڵك دەچێتە سەری)) *.

بەم شێوەیە دەبینیین کەرکووك لەم ماوەیەدا گەورە بوونەوەیەکی فراوان بەخۆوە دەبینێت , لە دوای دروستکردنییەوە تا ئەوکات بە هاوتا بووە .

گرنگترین قوتابخانە سەرەتاییەکانی کەرکووك ئەمانەی خوارەوەن , لەگەڵ ساڵی دروستکردنی :

-قوتابخانەی غەوسییە (حەلواچییەکان) ساڵی 1709 .

-قوتابخانەی الایوبییە , ساڵی 1710 گەڕەکی شاترلو.

-قوتابخانەی پیشەسازی 1868 لە کۆتایی شەقامی ئەتلەس .

▪ قوتابخانەی ڕشدیە ساڵی 1868 (یەکەم قوتابخانەی نقامی لە کەرکوك دامەزرا لە گەڕەکی ئەخی حوسەین .
-قوتابخانەی ئیبراهیم پاشا لە شاترلو ساڵی 1891 .
قوتابخانەی نائب ئەغلی ئەخی حوسەین 86 .

15 ساڵی یەکەمی سەدەی بیست , لە کەرکووك ژیان وەك خۆی مایەوە , پاشان بەهۆی گەشەی بازرگانی و هاتنی بێگانەوە بۆ ناو عێراق , لە دوای داگیرکردنییەوەلەساڵی 1918 گەشەی کرد . وەلە لە ڕووی قەبارەو ژمارەی دانیشتووانەوە , جگە لە سەردەمی گرانی گەورە , شار هەر لە مەزن بوون و گەورە بونەوەدا بوو .
((ڕوپێوی شاری کەرکوك و هەولێر لە نێوان ساڵانی 1890- 1914 بوو بە دووجاری خۆی 87 .
((ساڵی 1920 ڕوپێوی کەرکووك بوو بە 4,8کم2 88 .
بە دوای داگیرکردنی عێراق لە لایەن ئینگلیزەوە . ((پۆلیسخانە لە ڕۆژهەڵاتی خاسەوە لە ئەشەك مەیدان دروستکرا , مەلهایەك (دعارە) لە تەنیشتییەوە کرایەوە بۆ پۆلیسەکان 89 .
لە سەردەمی جەنگی جیهانی یەکەم , دەست کرا بە دروستکردنی هێڵی ئاسنینی بەغدا – کەرکوك . بە دوایدا ویستگەی شەمەندەفەری کەرکووك دروستکرا . بوونی شەمەندەفەر و هاتنی ئۆتۆمۆبێل گەشەی بە شار دا , بوونی شەمەندەفەر و ئۆتۆمۆبێل هۆکاری گەشەی شارن , هاوکات گەشە بە پەیوەندی و بازرگانیش دەدات . ئیتر سەردەمی کۆڵانە تەسکی ئەوپەڕ داخراوی بن تاقدارەکانی بەاخ و چقور و موسەڵا نەما , کۆڵانەکان دەبێت فراوان دروست بکرێن , چونکە ئۆتۆمۆبێل و عارەبانچی پێدا تێ دەپەڕن . دروستکردنی شەقامی بەرین , قەبارەی شاری گەورە کردەوە , سەرباری ئەوەی زۆر پیشەو کارگەیی نوێی وەك پۆلیسی هاتوچۆو دوکانی فیتەری و فرۆشیاری یەدەکی ئۆتۆمۆبێل و پەنچەرچی .... لەگەڵ خۆیدا هێنا .
دەزگای پۆلیس , گومرگ , باج , یانەی وەرزشی , نەخۆشخانەی سەربازی هەموو ئەمانە پەیوەستی ئینگلیزەکان بوو لە عێراقدا , بۆیە سوپای ئینگلیز کەوتنە دروستکردنی ئەم دەزگایانە لە شارەکانی عێراق .
شاری کەرکووك لە ڕووی کارگێڕییەوە لە ماوەی 4 دەیە , دوو گۆڕانکاری بەسەردا هات , ساڵی 1879 متەسەرفییەی کەرکووك بوو بە بەشێك لە ولایەتی موسڵ , دوایی بوو بە ولایەتێکی سەربەخۆ و لە ساڵی 1919 هەولێری لێ جیا کرایەوە 90 .
هاتنی ئینگلیزەکان سەرباری ئەوەی وەك ئاماژەمان پێی دا , بە پێداویستی خۆیان کەوتنە دوستکردنی دەزگا ئیداری و

خزمەتگوزارییەکان , لە لایەکی دیکەوە تەرزی نوێ لە خانەسازی و نەخشەی شەقامی نوێشیان لەگەڵ خۆیاندا هێنا .
لە سەردەمی داگیرکەری بەریتانیاشدا ساڵی 1919 ئینگلیزەکان سەرایکی دوو نهۆمی یان لە ڕۆژئاوای شارەوە بە بەرد وقسڵ دروست کرد و بانیشیان بە ئاسن و برغو قایم کرد تا ساڵی 1972 یش هەر سەرای حکومەت بوو 91 .
پەیدابوونی خانوی چەند نهۆمی , بەکارهێنانی چیمەنتۆ و شیش و شەلمان , تەشەنەکردنی تەرزی خانووی ڕۆژئاوایی گرنگترین سیماکانی تەلارسازییە لە دوای هاتنی ئینگلیزەکان بۆ عێراق .
هەروەها دوای هاتنی ئینگلیزەکان , گرنی دان بە دیوی دەرەوە بە تایبەت باخچەی بەر دەرگا زیادی کرد , بە پێچەوانەوە لە تەرزی خانوی ڕۆژهەڵاتی گرنگی بە ناوەوە دەدرا .
بەڵام ئەك گۆڕانکاریانە تاکو دەیەکانی دوایی لەسەرەخۆ بە هێمنانە دەچووە پێشەوە ((چەمەنتۆ لە چوارچێوەیەکی تەسك بەکارهێنراوە , بەهۆی بەرزی نرخەکەی و بەکارنەهێنانی لەوە پێش 92 .
کاتێك دەوڵەت کەوتە دروستکردنی خانوو بەکارمەندانی کەرتی نەوت لەسەر تەرزی ڕۆژئاوایی , ئیتر ئەم مۆدەیە لە شاردا بڵاو بووەوە و جێکەوت ((لە سەرەتای پەنجاکان سەدان خانوو بە ناوی گەڕەکی عەرەفە دروستکرا(کرکوك جدیدە), زۆربەی دانیشتوانییان ئاشوری و ئەرمەن و تورکمان بوون 93 .
هەروەسا بە وەڵامدانەوە بە پێویستی سوپای ئینگلیز لە شارەکە ((هێزەکانی ئینگلیز ئوتێلی Resthouse یان دروست کرد . بە دوایدا لە ساڵی 1925 , ئوتێلی ئەحمەد پاشا لە شوێنی ئوتێلی کەرکوکی ئێستا دروستکرا 94 .
واتە کەرکووك لە قۆناغی خانەوەگواستییەوە بۆ قۆناغی ئوتێل پاشا , ئەمەش هەنگاوێکی مێژوییە بە مۆدێرنە بوونی شار .
تێکەڵ بوونی عێراق بە جیهانەوە , ڕادیۆ و تەلەگراف و تەلەفۆن و تەلەفزیۆن و سینەمای لەگەڵ خۆیدا هێنا , ئەمانەش هەموو کەرکووکییان گرتەوە ((ساڵی 1940 سینەما غازی دروستکرا , لە نزیك پردی بەردین 95 .
لە ناوەڕاستی سەدەی 16ەوە وەك ئاماژەمان پێیدا , ژمارەی خانووەکانی کەرکووك , تەنها لە 168 خانوو پێك دەهات , لە ناوەڕاستی سەدەی بیست و لە ماوەی 4 سەدەدا , ژمارەی خانووەکانی زیاتر لە 47,1 جار زیاد دەکات بۆ زیاتر لە 8000 خانوو .
((ژمارەی خانوەکانی خۆی لە 8000 خانویەك دەدا , ژمارەی دانیشتوانەکەشی لە 60000 کەسێك زیاترە کە زۆربەیان بە تورکی و

کوردی دەدوێن 96 .
((گرنگترین شەقامی شارەکە دەژمێرن کە 18 شەقامن 97 .
گواستنەوەی قەوارەی بەرھەم ھێنانی ئابوری وڵات لە کشت و کاڵەوە بۆ بەرھەم ھێنانی نەوت , تەکانی گەورەی بە شار دا , بەمەش سەنگی ئابوری لە لادێوە گواسترایەوە بۆ شار (کەرکووك – موصڵ- بەسرە- بەغدا).
((ساڵی 1952 ەوە بۆ 1955 ژمارەی 341 خانوو لە عەرەفە دروستکرا 98 .
((ساڵی 1952 ژمارەی 12 خانوو)) وە((1953 ژمارەی 98 خانوو)) .
((ساڵی 1954 ژمارەی 202 خانوو تەواو کرا)) ((1955 ژمارەکە گەیشتە 341 خانوو)) 99 .
تەنھا لە نێوان ساڵی 1949 بۆ 1952 , لە شاری کەرکووك بە فەرمی داوای مۆڵەت بۆ دروستکردنی 705 خانوو کراوە , ھەرچەندە لەو سەردەمە ڕێگری یاسایی لە بەردەم خانوو درۆستکردن ھەبووە , بۆ ئەوەی جوتیاران لادێ بەجێ نەھێڵن بگوازنەوە بۆ شار .

ساڵ	1949	1950	1951	1952	
کەرکوك (ژ مۆڵەت)	148	162	158	237	
کۆی عێراق	3347	2950	2956	4343	100 .

لە بەشەکانی داھاتوودا بە چڕی و تێرو تەسەلی لە گەشەکردنی شاری کەرکووك لە نێوان ساڵانی 1947 بۆ 1957 لە ھەموو بوارەکان دەکۆڵینەوە .
بەم شێوەیە کەرکووك لە گەورە بوونەوەی بەردەوامدا بوو لە ساڵی 1973 ڕو پێوی گەیشتە 24,7 کم2 , دوانزە ئەندازە قەبارەی قەڵا 101 .
*مەختوتەی ژمارە 2636 لە پەرتوکخانەی ئەوقافی بەغدا ھەیە , لە ساڵی 1117 ھیجری کەرکووك بە بەلدە ھاتووە , لە مەختوتەیەی دیکە کە لە 1135 ھجری بە ژمار□ 20629 ب□□اوکراوەتەوە بە لادێ ناوی ھاتووە , دیارە لەو ماوەیەدا ڕوداوو برسێتی کەرکووکی گرتۆتەوە (ھویە کرکوك – محمد علی قەرەداغی –ئاراس –ص8-9).

- بە پێی سەرچاوەی (شژی التاریخ فی احیاو کرکوك – د.صبحی ساعتجی – ایلاف 14-7 – 2005) کارستن نیبو□ر فەرەنسییە , وەلێ بە پێی سەرچاوەی 102 .

**((گەڕەکی ئیمام قاسم کۆنترین گەڕەکی کەرکوکە 103 .
***((بەگوێرەی کۆنترین سەرچاوە لە بەردەستماندایە , کە مێژووی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1548 , لە گەرەکی قۆریە 70 ماڵ

هەبووە , بە ئەندازەی لادێیەکی بچوك بووە 104 .
****((گەڕەکی شوان , شوێنەواری ماوە بەرامبەر ئەحمەد ئاغایە 105 .
*****((تسن لە سالی 1548 لە 93 ماڵ پێك دەهات 106 .
****** بەڵام نوسەرێکی دیکەی تورکمان پێی وایە لە 360 دوکان پێك دێت ((قەیسەری کەرکوك 360 دوکانی تێدایە , 12 شوقە لەسەریەوەیە 107 . ناوبراو پێی وایە 360 دەربڕی ڕۆژەکانی ساڵ و 12 ەکە دەربڕی مانگەکانی ساڵە.
* قشڵە ((قشلاق وشەیەکی تورکییە)) .

گەشەکردنی ژمارەی دانیشتوانی شاری کەرکووك

وەك پێشتر ئاماژەمان پێی دا , کەرکووك شارێك بووە زۆر کەم گەڕیدەو گەشتیار و ڕۆژهەڵاتناس سەردانییان کردووە و ڕێیان تێی کەوتووە , بۆیە کەمترین زانیاری لەبەردەستدایە سەبارەت بە قەبارەی شارەکە و ژمارەی دانیشتووانی .

بۆ داریکردنی قەبارەی شارێك , دەشێت خەمڵاندنەکان زیاتر ئامانج بپێکێت , چونکە لە ئاستی دیاریکردنی گەڕەك و ڕێژەی ئاوەدانی شاردایە . بەڵام ئەم خەمڵاندنانە بۆ دیاریکردنی ژمارەی دانیشتوان ئەنجامی نادروست دەدات بە دەستەوە , چونکە بەبێ ئەنجامدانی ئامار ناتوانرێت لە ڕێگەی خەمڵاندنەوە , ژمارەی دانیشتووانی شارێك دیاری بکرێت , ئەمە لە کاتێکدا ئەو ئامارانە لە مەزەندەی ئەو کەسانە زیاتر نەبوونە . سەرباری ئەمە زۆر لەو زانیاریيانەی کە هەن , لەگەڵ یەکدیدا ناکۆك دەکەونەوە . بۆیە ئەو ئامارانەی لەبەردەستدان هەموو مەزەندە و قەبڵاندنی گەڕیدە و گەشتیارانە , ئەوانیش ماوەی کەم لە شارەکە ماونەتەوە , نەیانتوانیوە زانیاری تەواو لەسەر ژمارەی دانیشتووان کۆبکەنەوە .

تاکو دوای داگیرکردنی عێراق لە لایەن ئینگلیزەوە , دەوڵەت هیچ جۆرە ئامارێکی نەکردووە بۆ دیاریکردنی ژمارەی دانیشتووان , بۆیە لە ڕوی زانیارییەوە لەم بوارە کەرکووك هەژارە , ئەوەی هەیە و لەبەردەستدایە جێگای متمانە پێکردن نی یە .

ئاماری مۆدێرنی جیگەی متمانە , تاکو ساڵی 1947ز ئەنجام نەدراوە لە شاری کەرکووك , ئەوەی هەیە گریمانەو مەزنەدەیە , نەتەوەییە بەرچاو تەنگەکان (کورد و تورکمان) ئەو وتەو ژمارانەی لە قازانجی خۆیانە بەکاری دەهێنن , ئەوانەشی بە پێچەوانەی دروشمە سیاسییەکان ئەمڕۆیانە , چاوی خۆیانی لە ئاست دەنوقێنن , ئەمڕۆ جەنگ لە سەر خاوەندارییەتی شاری کەرکووك لە جەنگی ژمارەکانی ڕابردوو□و□

سەرچاوەی گرتووە .
گەڕۆکی ئینگلیزی بکنغام لە ساڵی 1816 , سەردانی کەرکووکی کردووە , بەم شێوەیە ئاماژە بە ژمارەی دانیشتووانی شار دەدات : ((کەرکوك لە 3 بەش پێك دێت , هەربەشەکیان ڕوپێوەکی فراوانی هەیە , بەشی سەرەکی لەسەر تەپۆلکەیەکە کە بە تەپۆلکەکەی ئەربیل دەچێت , لەناو ئەم قەڵایە ژمارەیەکی زۆر خانوو هەیە , منارەی هەر 3 مزگەوتەکە لە خانوەکانی دیکە بەرزترن , ژمارەی دانیشتوانی لە نێوان 6-5 هەزارە . بەشی دووەمی شار , کە گرنگە بە پارێزگاری لە شار , ئەم بەشە ڕوپێوی فراوانتر و ژمارەی دانیشتوانیشی زۆرترە لە بەشەکانی دیکە . دەکەوێتە دەشتایی پاڵ قەڵاوە , لە وێدا خانە سەرەکییەکانی شارو چایخانەو بازاڕەکان هەیە , دانیشتوانی ئەم بەشە نزیکە لە 10000 کەسە . بەشی سێیەمی شار نیو میل لە دوو بەشەکەی دیکەوە دوورە , ئەم بەشە بچوکترین بەشە , خانووەکانیشی پەرتە , ژمارەی دانیشتـــوانی لە 1000 کەس تێپەڕ ناکـــات , بەمەش کۆی ژمـــارەی دانیشتوانی کەرکووك لە 15000 تێپەڕ ناکات 108 .
وەلە کلیمـــانی فەرەنسی 4 دەیە دوای بیکنغـــام , لە ســـاڵی 1856ز سەردانی کەرکووکی کردووە, ڕونتر پەنجە لەسەر ژمارەی دانیشتووانی شار دادەنێت ., ئەو ژمارەی دانیشتووانی شاری کەرکووك دیاری دەکات بە 25000 کەس , جگە لە ســەربازانی عوســمانی لە شـــارەکە , ئەوەش دیاری دەکات کوردەکان 75% دانیشتووانی شار پێك دەهێنن 109 .
دوای کلیمان بە 17 ساڵ , ئەندازیاری ڕوسی یوسیب تشیرنیك , کە لە ســاڵـانی 1872-1873 ســەردانی کەرکـووکی کـردووە , ژمـارەی خەڵکـی شارەکەی بە 15000-12000 دیاری کردووە . باس لەوە دەکات هەموو دانیشتوانی شارەکە کوردن , جگە لە 40 خێزانی کریستان نەبێت 110 .
لە کۆتایی سەدەی نۆزدە بەگوێرەی زانیاری بارۆن ئیدوارد نۆڵد ((کەرکووك شار و ناوچەیەکی گرنگە بە پێی ئەو ڕاپۆرتانەی لە تورکیا بەرچاوم کەوتن , دانیشتووانی کەرکووك 17 هەزار کەسە 111 .
دوای دوو دەیە لەو گەشتەی یوسیب تشیرنیك , شەمسەدین سامی ژمارەی دانیشتوانی شاری کەرکوکی لە قاموس ئەعلامی تورکی بە 30000 دیاری کردووە , لە دوای 10 ساڵ لەو مێژووە , میجەرسۆن ئەو ژمارەیە کەم دەکاتەوە بۆ نیووە .
((میجەرسۆن لە ساڵی 1907دا , 16 ڕۆژ لە یەکێك خانەکانی کەرکوك ماوەتەوە , ژمارەی دانیشتوانی کەرکوکی بە لانی کەم 15000 دیاری کردووە 112 .

11 ساڵ دوای گەشتەکەی مەجەرسۆن , ئەدمۆنیس ژمارەی شاری کەرکووکمان دەداتێ ((ئەدمۆنیس : کاتێك بەریتانییەکان داگیریان کرد ژمارەی

دانیشتووانی شارەکە دەگەیشتە 25 هەزار کەس 113 .
ساڵی 1920 ژمارەی دانیشتووانی بەشی ڕاستی شاری کەرکووک گەیشتە 32191 کەس , کۆی دانیشتووانی شار گەیشتە 59210 کەس 114 .
لێرەوە ئەم جیاوازییە ئاشکرایانەمان بۆ دەردەکەوێت لە دیاریکردنی ژمارەی دانیشتووانی شار , دەبینیین هەر کەسێ کە سەردانی شاری کەرکوکی کردووە , ژمارەیەکی داوە بە دەستەوە , ئەمەش بەهۆی ئەوەوە بووە , زانیاری درووست نەبووە لەسەر ئاماری شار .
لە لایەن دەسەڵاتدارییەتییەوە ئاماری دروست نەکراوە , تاکو ئەو بێگانانە کەڵکی لێ وەربگرن لە یاداشتنامەو نوسینەکانیان .
نەبوونی سەرژمێری دەوڵەتی و بانکی زانیاری لە شار , هۆکاری ئەم سەرلێشێوانەیە , کە بێگانەکان گەڕاونەتەوە بۆ وڵاتی خۆیان , لە دەفتەری بیرەوەری و نوسراوەکانیان , بە مەزەندەی خۆیان ژمارەی دانیشتوانی شاری کەرکووکیان دیاریکردووە , بۆیە ژمارەکان ناکۆك لەگەڵ یەکتر, ناتوانرێت پشتیان پێ ببەسترێت و وەك بەڵگەنامەی بە متمانە کەڵکی لێ وەربگرترێت , بکرێنە سەرچاوە بۆ توێژینەوە و یەکلایکردنەوەی کێشە مێژوییەکان و ساغکردنەوەی ناسنامەی شارەکە .
هەرچەندە هۆکار زۆر لە ئارادا بووە , بۆ ئەوەی ژمارەی دانیشتووان بەردەوام لە بەرزبونەوەو دابەزیندا بێت , لە گشتدا گەشە نەکات و لە شوێن خۆی ڕابوەستێت , لەوانە : گرانی , نەخۆشی , لافاو , شەر ِ, قات و قڕی ….. .
سەرما و گەرما ڕۆڵی گرنگیان هەبووە لە زۆربوونی ڕێژەی مردن , سەرباری نەخۆشی . با چاوێك بخشێنیین , بە بەشێك بچووك , لە گرنگترین ئەو ڕوداوە سروشتیانەی , لە ماوەیەکی کوورتی مێژوییدا , لە ناوچەی کەرکووك ڕویانداوە , کە بوونە بە هۆکاری مردنی بە کۆمەڵ و ماڵ وێرانی بە هاووڵاتییانی شارەکە . ئاکامیان بە کەمبونەوەی ژمارەی دانیشتوانی شار و چۆڵ بوون و وێران بوونی تەواو بووە , ئەمە سەرباری جەنگ و هێرشەکان , بە تایبەت هێرشی سەفەوییەکان بۆ سەر کەرکووك , گرتن و مەنجەنیق بارانکردنی وەك پێشتر ئاماژەمان پێی دا ((نادر شاه لە ساڵی 1743 کەرکووکی داگیر کرد , لە ساڵی 1746 عوسمانییەکان گرتیانەوە)) . یاخود ((لە ساڵی 1624 خان ئەحمەد خانی ئەردەڵان بە لەشکرەکەوە چووە سەر شارەزور و کەرکوك و قەڵای کەرکوکی زەوت کرد 115 .
شارەکانی عێراق و ناوچەکە لە ڕوی شێوازی دروستکردنەوە زۆر کەم و کوڕیان هەبووە , ئەم کەم و کوڕیانەش بێتە هۆی تەشەنەکردنی نەخۆشی تیایاندا , لەوانە : ((قەرەباڵغی , پیسی , کەمی ئاوو بە تایبەت لە ناو قەڵاکان , خراپی ڕێگاو بان , بوونی گیانەوەری پیس لە شار , بەخێوکردنی ئاژەڵ لەناو ماڵان , کەمی ڕێژەی بۆشایی

ناوشار و باخچە و سەوزایی , داخراوی کۆڵانە تەسکەکان , بەهۆی
ئەوەی کۆلانە داخراوەکان فێنك بوون , هاوکات ڕەشا با نایگرتەوە
, هەروەها بوونی ژێر زەمین بۆ پاراستن لە گەرما و سەرماو ڕەشەباو
تکە , لەبەر بچوکی خانوو تەسکی حەوشە ...)) .
شارەکان بە گشتی و قەڵاکانییان بە تایبەت , کۆڵانەکانییان زۆر
تەسك بوو , ئەمەش بەهۆی کەمی ڕوبەری شارەوە , هەروەها پاراستنیی
خەڵکەکەی لە گەرمایی هەتاوی هاوین . ((کۆڵانی تەسك , خۆرەتاو
نایگرێتەوە , شتی تێدا بۆگەن دەبوو , ماڵەکان پەنجەرەیان نەبوو
لە نهۆمەکانی خوارەوە , تا هەوای تازە بچێتە ژوورەوە , بە تایبەت
ئەو ماڵانەی دەکەوتنە سەر کۆڵانەکان , کەمی ڕوپێوی شارەکان و
زۆری ماڵ , وای دەکرد شوێنی باخچە لە شاردا نەبێتەوە , کۆڵانەکان
پڕ بوون لەگیاندار , لە ئەسپەوە بۆ کەر و حوشتر و مانگاو مەڕو
ماڵات و... گەوڕەکانیان لە تەنیشت شوێنی ژیانی خەڵکەکەوە بوو ,
یان لەو خانانەی نزیك بوون لە گەڕەکەکانەوە . ئەوەی ببوە دیاردەی
ئاسایی ئەو پاشماوە و پیسایانە بوو لە گەڕەکەکان هەڵدەگیران ,
دواتر دەکران بە سوتەمەنی بۆ حەمامەکان , دەبوونە دایانگای مێش و
مەگەز و سەرچاوەی نەخۆشی 116 .
شارەکانی عێراق لە سەدەی 15 ەوە , لەهەموو خزمەتگوزارییەکی
تەندرووستی بێ بەش بوون , کەوتنە بەر شاڵاوی زۆر جۆرە نەخۆشی
کوشندە , لە چەشنی تاعون و کولێرا و مەلاریا و تیفۆید , لە
ساڵەکانی 1689 و 1719 و 1773 و 1774 و 1776 و 1780 و 1790 و 1801
و 1827 و 1830 و 1873 و 1874 و 1875 و 1876 و 1877 و 1899 و 1901
و 1902 و ... هتد .
((لەو ماوانەدا زۆر جۆر نەخۆشی عێراقیان گرتەوە . هەر یەکێك لەم
نەخۆشیانە , زیانی ئابوری و مرۆیی گەورەیان لێ کەوتەوە , ئەمەش
بەهەی ئەوەی , دەسەڵاتدارییەتی عوسمانی گرنگی نادا بە کەرتی
تەندروستی 117 .
مشك و جرج , یەکێك لە هۆکارەکانی تاعوون لە مێژوودا . کە
بەرفراوانی لەو شارە قەڵا ماڵە بچوك و تاریکانەدا بڵاو ببونەوە .
گرنگترین ئەو ڕوداوانەی لە کەرکووکدا هاتنە ئاراوە , ئەوەی تۆمار
کراوە بریتین لە :
((لە ساڵی 1248ز بارانێکی زۆر باری , لادێیەکان کەوتنە ژێر
ئاواوە , قەڵای کەرخینی هەرەسی هێنا 118) .
ساڵی 1744 کولە دای بەسەر ناوچەی کەرکووکدا (من احداپ کرکوك
1700-1959 - نجات کوبرلی اوغلو).
((ساڵی 1757 ... (بەهۆی کارەساتی سەرماو بەفرەوە , ژمارەیەکی زۆر
هاوڵاتیانی کورد گیانیان لە دەستدا , تەنانەت کەس نەبوو

تەرمەكانيان بشارنەوە (119
((هەمان ساڵ ناوچەكە كەوتە بەر هێرشى بەرفراوانى كولە . سەربارى برسێتى بەهۆى پەلامارى كولەوە. لە دوايدا نەخۆشيشى هاتە سەر . مردن ئەوەندە زۆر بووە , كە فرياى ناشتنى تەرمەكانيان نەكەوتن 120) .

ساڵى 1770 پلەى گەرما هاتە خوارەوە , بووە هۆى فەوتانى بەروبوومى كشت و كاڵ و هاتنى گرانى (من احداپ كركوك 1700-1959 - نجات كوبرلى اوغلو).

ساڵى 1771 جارێكى ديكە كەركووك كەوتە بەر شاڵاوى كولە , لە ئاكامدا بەروبوومى كشت و كاڵ فەوتا و گرانى لێكەوتەوە .

ساڵى 1772 تاعون كەركووكى گرتەوە كە لە ئەستەنبوڵەوە هاتبوو , ئەمەش بووە هۆى ئەوەى خەڵك شارەكە بەجێ بهێڵن .

ساڵى 1773 باران زۆر بارى بووە هۆى زۆرى بەرهەم و هەرزانى (من احداپ كركوك 1700-1959 - نجات كوبرلى اوغلو).

ساڵى 1785 وشكە ساڵ بوو , بووە هۆى گرانى و كەمبوونى خۆراك و برسێتى لەناو هەژاران (من احداپ كركوك 1700-1959 - نجات كوبرلى اوغلو).

ساڵى 1792 جارێكى ديكە وشكە ساڵ بوو , بووە هۆى گرانى و برسێتى .

ساڵى 1802 تاڵانى ناوچەى شنۆ لاجان هێنرايەوە بۆ شار , كە لە هێزى بەباسيان گرتبووە , دابەشكرا بەسەر دانيشتووانى شارى كەركووك (60000 سەر مەڕ- 2000 مانگا – 2000 گا) 121 .

((ساڵى 1815 گرژى كەركوكى گرتەوە , چەند مانگ درێژەى كێشا 122 .

((فارسەكان لە نێوان ساڵانى 1821-1823 شارەكانى كەركوك –سلێمانى- موسڵيان داگيركرد , بەڵام بەهۆى بڵاوبونەوەى نەخۆشييەوە پاشەكشەيان كرد 123 .

ساڵى 1821 كولێراو زەردويى كەركووكى گرتەوە كە لە هيندستانەوە هاتبوو , نزيك 1000 كەسى لە شار كوشت , 20 ڕۆژى خاياند 124 .

ساڵى 1824 جارێكى ديكە باران كەم بارى , گرانى ناوچەكەى گرتەوە , زۆركەس لە برسان مردن , ساڵى 1827 جارێكى ديكە كولێرا ژمارەيەك هاووڵاتى شارەكەى كوشت , ساڵى 1828 كولە پەلامارى شارى دا , ساڵى 1829 قات و قڕى جارێكى ديكە كەركووكى گرتەوە .

ساڵى 1830 تاعون لە تەبرێزەوە گەيشتە سلێمانى , لەوێوە بۆ كەركووك , ڕۆژانە هەزارانى دەكوشت , دەسەڵاتى عوسمانى هاناى بۆ ئينگليز برد , خەڵك لە ترسان شاريان بەجێ دەهێشت , هەواريان لە دەرەوەى شار هەڵدا 125 .

يەكێك لەو نەخۆشيە كوشندانەى لە مێژوودا كەركووكى گرتێتەوە , تاعونەكەى ساڵى 1830 ە , تەواوى سەرچاوەكان , ئاماژە بە تاعونێكى

سەخت دەکەن لە ساڵی 1830 , لە شاری کەرکووك , زۆر سەرچاوە
پێنجەیان درێژکردووە بە ئەم ڕشانەوە گەورەیە , هەموویان ئاماژە
بە زیانە زۆر و زەبەندە گیانییەکانی دەکەن .
((ڕشانەوەی گەورە لە ساڵی 1830(30-50%)خەڵکی کەرکوکی کوشتووە .
سوپای عوسمانی تەرمی مردووەکانی بە کۆمەڵە بە عەرەبانە گواستەتەوە
بۆ شوێنی ئیسکانی کەنی ئێستا لەو شوێنە زۆر گلی کردووە 126 .
بەڵام بە داخەوە ئاماری ژمارەی دانیشتووانی کەرکووکمان لە پێش و
پاش تاعونەکە لەبەر دەستدا نییە , تاکو قەبارەی زیانە
گیانییەکانمان بۆ ئاشکرا بێت .
((لە سێپتێمبەری 1830 , نەخۆشی تاعون لە کەرکوك بڵاو بوەوە 127)
.
((ساڵی 1830 تاعون لە کەرکوك بڵاو بوەوە) .
((تاعون بەشێکی زۆری شاری وێران کرد , خەڵکی لە شار دەرکرد 128 .
((تاعون و برسێتی هات , بەجارێ خەڵکی داڵزان و دوژمنی بە
هەشتینەوە , بە جۆرێك کاتێ دزی دەکرا هەر کەمێکی تەمەتەکەی
دەخستە پاڵ ئەوەی تر 129)
((دوای ئەمە نەخۆشی تاعون وڵاتی داگرتەوە بە جۆرێك نیوەی
دانیشتوانی شارەکەو دێهاتەکانی دەوروبەری لەناو برد 130 .
ساڵی 1832 و 1845 کولێراو تاعون جارێکی دیکە کەرکووکی گرتەوە ,
هەر جارەی ژمارەیەکی زۆر هاووڵاتی شاری کوشتووە , ئەوە نییە ئەمە
یەکەم و دوا نەخۆشی بووبێت , خەڵکی شاری کەرکووکی بە کۆمەڵ لەناو
بردبێت , لەم بوارەدا نموونەی دیکەمان زۆرە :
((ڕشانەوەی بچوك هاوکات لەگەڵ ساڵی گرانییەکە زیانی گەورەی
نەگەیاندوە 131) .
((لە گرانی گەورە , برسێتی و گرانی بە ئەندازە , سەدان کەسی لە
کەرکوکدا لە برسێتی کوشت 132 .
مردن بە برسێتی و نەخۆشی گرانی گەورە , کاریگەری جەنگ و تاڵان و
بەڵەی عوسمانییەکان بوو لە سەر خەڵك , عوسمانی دەوڵەتێکی سەربازی
بوو , بۆیە بەردەوام لە جەنگدا بووە ((لە سەردەمی عوسمانییەکان
خەڵك کەوتنە بەر شاڵاوی تاڵان و بڕۆ) .
سەرباری تاڵان و بڕۆی خەڵك , باجێکی زۆریشی بە دوادا هات ((لە
هەر کەرەکی بە بار 1 فلس باج وەردەگیرا , بەڵام کەری باردار 4
فلوس باجەکەی بوو) .
لەبەر ئەوەی سوارە پیادە باجی لەسەر نەبوو خۆی لێ دەبوارد ((
خەڵك خۆیان بارەکەیان هەڵئەگرت تا 4 فلسی باجەکە نەدەن)
((لە لادێکان هەر سەرە مەڕو بزنێك 4 عانە باجی لەسەر دانرا) .
سوپای داگیرکەری ئینگلیز , هەڵوێستی عوسمانییەکانیان گرتە بەر

بەرامبەر بە چەوساندنەوەی خەڵکی هەژار , درێژەیان بە سیاسەتی عوسمانییەکان دا ((ئینگلیزەکان ئاغاکانیان کردە وەکیلی خۆیان بۆ وەرگرتنی باج 133) .

جەنگ کاریگەری زۆری لەسەر خەڵك دانا , جگە لە مەرگی بە کۆمەڵ لە بەرەکانی شەڕ , هاوکات تاڵان و بڕۆ و گرانی و بێکاری و برسێتی و نەخۆشی لەگەڵ خۆیدا بۆ جەماوەر هێنا .

ئەم خشتەیەی لە خوارەوە دەیبینن , سەرژمێری گوندێکی کوردستانە , لە پێش جەنگ و دوای جەنگ , ئەوە دەر ئەخات , جەنگ چ کارێکی ناهەمواری کردۆتە سەر دێ یەکی بچووکی لاڕێی وەك ((تەبلا)).

پێش جەنگ لە پاش جەنگ

ژمارەی ماڵەکان 20 20

هێش و گاسنی جووت 15 10

مەڕ و بزن 35 25 . (134)

بەم شێوەیە وەك بینیمان جەنگ , برسێتی , نەخۆشی , سستەمی زاڵمانەی کارگێڕی هۆکاری ئەوەن کە ژمارەی دانیشتووان بەرز نەبێتەوە .

ئەم ئامارانەی تاکو ئێستا پێشکەشمان کردن , وەك پێشتر ئاماژەمان پێیان دا , هەموو خەمڵاندنی خەڵکانی بێگانەیە بۆ سەرژمێری دانیشتووانی ناو شار , نەك لیوای کەرکووك بە شار و لادێکان دەوروبەرەوە .

لە دوای داگیرکردنی عێراق لە لایەن ئینگلیزەوە , بۆ یەکەمجار ئاماری ناو شار و دەوروبەرەکەی دێتە پێشەوە . ((ساڵی 1919 بە گوێرەی خەمڵاندنی بەریتانیا , ژمارەی دانیشتوانی کەرکوك 92000 بوو , بەڵام بە گوێرەی ئاماری لیژنەی عوسبەی ئومەم ژمارەی دانیشتوانی 111650 کەس بوو , 3,6% دانیشتوانی سەرجەم عێراقی دیاری دەکرد 135 .

((ساڵی 1921-1924 , بە گوێرەی خەمڵاندنی حکومەتی عێراقی , ژمارەی دانیشتووانی لیوای کەرکوك , گەیشتۆتە 111650 کەس 136 .

((ڕاپۆرتی کۆمەڵەی نەتەوەکان (عوصبە الامم) کە لە لایەن لیژنەی تایبەتییەوە لە ناوچەکە لە کوردستانە لە ساڵانی (1922-1924)ئەنجام دراوە : ژمارەی دانیشتوانی لیوای کەرکووك , گەیشتە 111,650 کەس و بە پێی نەتەوەکانیان بەم پێیە دابەش بوونە : کورد 42,5% و عەرەب 31,9% و تورکمان 23,4% و ئەوانی تر 2,2%, کۆی ژمارەیان 100% 137) .

سەرژمێری 1925 لیوای کەرکووك 138850 کەس بووە , بە گوێرەی ئاماری حکومەتی عێراق ژمارەی دانیشتووانی لیوا 136795 کەس بووە 138 .

لە ساڵی 1930دا , بە یەکەمجار لە مێژوودا , دەزگایەکی حکومی , ئاماری ناو شاری کەرکووك دەکات , هەرچەندە پێی ناچێت ئامارەکە فەرمی و زۆر ورد بوبێت , بەڵام دەشێت تاکو ئەوکات نزیکترین ژمارەی نزیك لە ڕاستییەوە بوبێت ((ساڵی 1930 ئامارێك کە شارەوانی کەرکوك پێی هەڵسا , بەگوێرەی ئەو ئامارە ژمارەی دانیشتووانی شاری کەرکوك 35000 بوو) 139 .

هیچ کام لەم سەرژمێرییانەی ئاماژەمان پێیان دا تا ئێستا بە شێوەی ڕێك و پێك و مۆدێرنانە ئەنجام نەدراون , بەڵێ بازنەی کەم هێنان بەرفراوانە . دەتوانیین لە ساڵی 1947 ەوە , پشت بە سەرژمێرییەکان ببەستین , کە شێوەی فەرمی و سەرتاسەریی ئەنجامدراوە ((هەرچەندە سەرژمێری ساڵی 1947 یەکەم سەرژمێری ڕەسمییە کە دەکرێت پشتی پێ ببەسترێت , بەڵام ئەو سەرژمێرییەش دوا بە دوای شاڵاوی سوپا بەسەر کوردستان لە سییەکان و چلەکاندا کراو ئەو دەمەش خەڵکی هوشیارییەکی ئەوتۆیان نەبوو لە ترسی باج و خزمەتی سەربازی خۆیان دەشاردەوە و خۆیان ناونووس نەدەکرد) 140 .

((لە ساڵی 1947 لەسەر بنچینەی مۆدێرن ئامار کرایەوە , ژمارەی دانیشتوانی لیوا گەیشتە 286005 کەس کە دەیکردە 5,9% ی هەموو عێراق) 141 .

بەڵام ناو شاری کەرکووك ((ژمارەی دانیشتوانەکەشی لە 60000 کەسێك زیاترە کە زۆربەیان بە تورکی و کوردی دەدوێن) 142 .

((ساڵی 1947 ژمارەی دانیشتووانی کەرکووك 67756 کەس بوو , کە 18000 لە وانە شوێنی لە دایکبونیان شارەکانی دیکەیە) 143 .

10 ساڵ دوای ئەو سەرژمێرییە , سەرژمێرییەکی فەرمی دیکە لە ساڵی 1957 ئەنجام درا , تاکو ئێستا بە متمانە پێکراوترین سەرژمێری دیاری کراوە لە عێراق , بە یەکلاییکردنەوەی کێشەی ناسنامەی کەرکووك پشتی پێ دەبەسترێت ((سەرژمێری ساڵی 1957 گونجاوترین سەرژمێرییە کە پشتی پێ ببەسترێت , چونکە لە بارودۆخێکی گونجاوتردا کراوە) 144 .

بە گوێرەی ئەو سەرژمێرییە , ژمارەی دانیشتووانی ناوەندی شاری کەرکووك , گەیشتە 120402 کەس .

بەم شێوەیە دەبینیین لە ماوەی نێوان ساڵانی 1930 بۆ 1947 – 1957 ژمارەی دانیشتووانی شاری کەرکووك , تەکانی بێوێنەی بە خۆوە بینیوە , لە ماوەی ئەم 27 ساڵەدا , نزیك بە 350% گەشە دەکات .

لە بەشەکانی داهاتوودا , لە گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و ئابورییەکان دەکۆڵینەوە کە لەو ماوە مێژووییەدا (1957-1947) لە کەرکووکدا ڕویان داوە , لە ئێستا بەکورتی دەتوانیین گرنگترین ئەو هۆکارانە لەم سەرە خاڵانە کورت بکەینەوە :-

▪ كۆچی جوتیارانی بێكار ڕوو لە شار .
▪ زۆربوونی ژمارەی لە دایك بوون و كەمبونەوەی ڕێژەی مردن .
▪ بوونی كۆمپانیای نەوت لە كەركووك پێویستی بەهێزی كار .

((سەرچاوەكان باس لەوە دەكەن , ژمارەی كۆچبەران بۆ شاری كەركووك , لە شارەكانی دیكەوە , لە نێوان 1947 – 1957, زیاتر لە 39000 كەس بووە 146) .

وەك ئاماژەمان پێیدا , بەرزبوونەوەی ڕێژەی لە دایك بوون و دابەزینی ڕێژەی مردن , هۆكاری ئەم گەشەكردنەی ژمارەی دانیشتووانە , دیارە باری تەندرووستی , خۆراك , خوێندن لەو ماوەیەدا چووە سەر .

ڕێژەی لە دایك بوون لە پارێزگای كەركووك (1957-1987) بە هەزاران

ساڵ لە دایك بوون بە هەزار
7,3 58-57
19,5 67-60
(147) 28,7 87-77

هەرچی ڕێژەی مردنە , بە پێچەوانەی لە دایك بون لە دابەزیندا بووە :

ڕێژەی مردن لە پارێزگای كەركووك لە ماوەی 21 ساڵدا :
ساڵ 57- 59 -60 61 72 -73 77-78
كەركووك 4,8 1,7 2,7 4,8
عێراق 3,9 3,8 2,9 4,5 (148) .

د. شاكر خەسباك لە پەرتووكی (العراق الشمالی) بەم شێوەیە ژمارەی مردوان لە شاری كەركووك دیاری دەكات : ژمارەی مردووان ساڵی 1957(407) كەس , ساڵی 1958(796) كەس , ساڵی 1960(1072) كەس , ساڵی 1961(844) كەس , ساڵی 1962(700)كەس , ساڵی 1965(672) , ساڵی 1966(815) 149 .

پاش 8 ساڵ لە ئاماری ساڵی 1957 , دوای گۆڕانكارییەكانی ساڵانی 1958 و 1961 و 1963 لە كوردستان و عێراق , ئامارێكی نوێ لە عێراق ئەنجام دەدرێت , ژمارەی دانیشتووانی شاری كەركووك بەم شێوەیە بەرزبوەوە :

((كۆی گشتی ژمارەی دانیشتوانی پارێزگای كەركوك لە ساڵی 1965 گەیشتە 473626 كەس 150 .

ڕێژەی شارنشینی لە ساڵی 1965 , لە پارێزگای كەركووك و عێراق بەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

((لە پارێزگای کەرکوک ڕێژەی شارنشینی 48,5% بووە , ژمارەی دانیشتوانی ناو شاری کەرکووك 167,413 کەس بووە , کە دەیکردە 36,2% دانیشتوانی سەرجەم پارێزگا . لە پارێزگای بەغدا ڕێژەی شارنشینی 51,2% , بەصرە 46,5% و سلێمانی 21% بووە لە هەمان ساڵدا 151 . , دیـــارە شـــارنشینی دژ بە لادێنشینییە , بە پێچەوانەی یەك سەردەکەون و دادەبەزن .

لەبەرەوە بەمان دەرەکەوێت , ڕێژەی شارنشینی لە پارێزگای کەرکووك , لە پێش پارێزگـای بەصـرەوەیە , هەروەهـا زیـاتر لە دوو بەرابەری پارێزگای سلێمانی بووە لە ساڵی 1965 , کە ئەمەش لەو کات بلە پلە بەرزەکان دادەنرا لە عێراقدا .

ڕێژەی شارنشینی لە شاری کەرکووك , لە ماوەی 30 ساڵ (1947-1977) بەم شێوەیەی خوارەوە لە گۆشەکردندا بووە:

ساڵ	ژمارەی دانیشتووان	ڕێژەی شارنشینی
1947	286005	%33
1957	388462	%39
1965	473616	%48
1975	——	%51
1977	494767	%70 (152) .

هەرچی ژمارەی لادێیە , لە پارێزگای کەرکووك و سەرجەم عێراق , بەم شێوەیەی خوارەوە , لە گۆڕاندا بووە لە ماوەی نێوان ساڵانی 1957 بۆ 1987 :

ساڵ	کەرکووك	عێراق
1957	1372	14050
1971	566	16996
1975	772	16975
1987	519	9954 (153) .

لە کۆتایی ئەم بەشەدا , خشتەیەك لە ئامارەکانی ڕابردووی بەشێك لە ئامارەکانی ئەم بابەتی پێشکەش دەکەم , لەسەر زۆربوونی ژمارەی دانیشتوانی شاری کەرکووك لە ماوەی سەدەو نیوێکدا :

ساڵ	ئەوەی پێی هەڵساوە	ژمارەی دانیشتوان
1816	بکنغام	15000
1856	کلیمان	25000
1872-1873	یوسیب تشسرنیك	12000-15000
1896	شەمسەدین سامی	30000
1907	میجەرسەن	15000
1918	ئەدەنیس	25000
1919	بەریتانیا	92000(لیوا)

1921-1924 عێراق 111650(لیوا)
1922-1924 عصبە الامم 111650
1930 شارەوانی کەرکووك 35000
1947 حکومەت 67756
1957 – 120402
1965 – 167413

سەرچاوەکان :

1- (جغرافیە المدن- صبری فارس الهیتی –2002 – عمان- در الصفاو –ص11-12).
2-(ئەتڵەسی کەرکووك –ل32).
3-(سایتی – تجمع الفلاحین والمزارعین العراق).
4-(ل141- عصبیەت و تیۆری دەوڵەت لە بیری ئیبن خەلدوندا – ئەلبیرت عیسا –2005- چاپخانەی ڕوون .
5-(سراب النفگ- شیرین یونس- 24-8-2005 جزیرە نیت).
6-((باسەڕە –ژمارە 123 – 13-10-2005 – کەرکووك لە تەرازووی ستراتیژی پێش سەدەی بیست – ئاکۆ خالید ئەحمەد))
7-(منگقە کرکوك –د.نوری گالبانی –1995 لندن – ص 38)).
8-(حیپ یوجد نفگ فپمە صینیون – حیاە 14-9-2005).
9-((کەرکووك لە ڕوانگەی مێژوەوە – د. نوری تاڵەبانی _ باسەڕە 122 – 6-10-2005)لەم سەرچاوەیە وەرگیراوە ((گە باقر – مقدمە فی تاریخ الحقارات القدیمە –ص188)
10-(نشاە مدن العراق و تگورها – تالیف – د.عبدالرزاق عباس حسین 1973 – معهدالبحوپ والدراسات العربیە -ص71).
11-(نشاە مدن العراق و تگورها – تالیف – د.عبدالرزاق عباس حسین 1973 – معهد البحوپ والدراسات العربیە -ص71).
12-(المدینە الکوردیە –من القرن 10-13 م-فرهاد حاجی عبوش –جامعە دهوك-ل47-48).
13-((باسەڕە –ژمارە 123 – 13-10-2005 – کەرکووك لە تەرازووی ستراتیژی پێش سەدەی بیست – ئاکۆ خالید ئەحمەد)).

14-(رحلە ابن بگوگە –703_779 هجری – مکتبە توفیقیە القاهرە -161).
15-(رحلە ابن بگوگە –703_779 هجری – مکتبە توفیقیە القاهرە-ص17)
16-(کەماڵ مەزهەر – کوردستانی نوێ-ژمارە 3273).
17-.(کرکوك و توابعها حکم تاریخ والچمیر –د.کمال مقهر احمد-جزو اول-ص54-55).

18-(کوردستانی نوێ-ژمارە 3273- 19- 1 – 2004- کەمال مەزهەر).
19- (کەمال مەزهەر – کوردستانی نوێ-ژمارە 3273).
20-(کەمال مەزهەر – کوردستانی نوێ-ژمارە 3273) .
21- (کەمال مەزهەر – کوردستانی نوێ-ژمارە 3273).
22-(کەمال مەزهەر – کوردستانی نوێ-ژمارە 3273).
23-. (کوردستانی نوێ-ژمارە 3273- 19- 1 – 2004- کەمال مەزهەر)
(کردستان فی قرن الپامن الهجری –د.زرار صدیق توفیق –موئسسە موکریان-2001-ص312- سەیری مجم بلدان : بەشی دوو ل38 ,- 459,310 , بەشی 4 ل 450).
24- (کرکوك و توابعها حکم تاریخ والچمیر –د.کمال مقهر احمد-جزو اول- (56).
25-(کوردستانی نوێ-ژمارە 3273- 19- 1 – 2004- کەمال مەزهەر).
26- حمامات السوق الدمشقیة تکافح للبقاو من خلال السیاح والباحپین شرق الاوسگ – 7-11-ە2005)).
27-(رحلە ابن بتوتە . ص161- ص 204.) .
28- (رحلە ابن بتوتە . ص 204.) .
29-(سەنتەری برایەتی –ژمارە 20 – هاوینی 2001- کەرکوك لە چەرخە کەنەکاندا- پرۆفیسۆر -د.جەمال ڕەشید –ل51).
30-((التاخی 4158 تاریخ 12-1-2004 کرکوك قلب کوردستان – ا.د.فؤاد حمە خورشید –فصل الپالپ)).
31- (کرکوك مدینە قرابین والگاعە والتجارە – د.جلیل عگیە).
32-(سەنتەری برایەتی- ناوچەی کەرکووك لە سەردەمی عەباسییەکاندا –750-1258ز – قادر محمد ئەشکەنەیی-ل108).
33- د.مصگفی جواد – کرکوك فی تاریخ – مجلە اهل النفگ العدد 40 لسنە 1954) .
34- کردستان فی قرن الپامن الهجری – د.زرار صدیق توفیق –موئسسە موکریان-2001-ص219- سەرچاوەی سەرەکی الشامی – ڤفرنامە – ص144-145-الیزدی: ڤفرنامە , 469-1 . روچە الصفا, 222- 6,التاریخ الغیاپی , ص189)(ابن فچل اللە العمری : مسالك الابصار, 125-3 , صبح الاحشی ,375 -4).
35-(سەنتەری برایەتی –ژمارە 20 – هاوینی 2001-ناوچەی کەرکووك لە سەردەمی عەباسییەکاندا 656ز-1258ز-قادر محەمەد ئەشکەنەیی –ل102).
36-(کرکوك : تاریخ عریق وواقع مریر – جبار قادر – الحوار المتمدن العدد 1331 – 28-9-2005).
37- (کردستان فی قرن الپامن الهجری –د.زرار صدیق توفیق –موئسسە موکریان-2001-331,332,333 –حمداللە المستوفی:نزهە القلوب ص42-43, 77-79 , 97-98 , 117-129).

38- .(كركوك : تاريخ عريق و واقع مرير – جبار قادر – الحوار المتمدن العدد 1331 – 28-9-2005).
39-(حدود كردستان الجنوبي□ تاريخيا الجنوبي□ تاريخيا و جغرافيا – عبدوالرقيب يوسف – گبع□ الاولى 2005 – ص257).
40-(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
41-. (شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
42-(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
43-(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
44-. (كركوك ژمار□ 9 ب□روارى هاوينى 2001 -المعالم الاپري□ والتراپي□ فى مدين□ كركوك – عبدالرقيب يوسف – ص118).
45-.(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
46-(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
47-(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
48-(كركوك : تاريخ عريق وواقع مرير – جبار قادر – الحوار المتمدن العدد 1331 – 28-9-2005).
49-(المدين□ والحيا□ المدني□ – جزو 2 – ص 272-273). 50-([illegible]
[illegible] – [illegible]). 51-([illegible] 9 [illegible]
[illegible] 2001 -[illegible] –
[illegible] – □ (111). 52-([illegible] 1700□-1959□-[illegible]
[illegible]). 53-)) [illegible] –[illegible] 20 – [illegible] -2001
[illegible] -[illegible] -□.[illegible] –□(51). 54-(
[illegible] – □.[illegible] – [illegible] 7-14 – 2005
). 55-([illegible] 9 [illegible] 2001 -[illegible]
[illegible] – [illegible] – □110). 56- [illegible]
[illegible] –[illegible] 20 – [illegible] -2001 [illegible] -
[illegible] -□.[illegible] □51)). 57-([illegible]
[illegible] – [illegible] – [illegible] – [illegible] – [illegible] – 1985 –
□282). 58-([illegible] – □.[illegible] – [illegible]
7-14 – 2005). 59-)) [illegible] 1700 □ – 1959 □- [illegible]
[illegible])). 60-)) [illegible] 1700 □ – 1959 □- [illegible]

– □□□□□□□ □□□□□.□ – □□□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□□□ □□□□).-61 .(()□□□□□□
□□□□□ 7-14 – 2005) .
62-((□□ □□□□□□ □□□□□□ 1700□01959□_ □□□□ □□□□□ □□□□□□).
63- (□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ – □□□ 2 – □ 273-274).
64-(□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ – □□□ 2 – □ 274).
65- (□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ – □.□□□□□ □□□□□□□ – □□□□□ 7-14 – 2005).
66-((□□ □□□□□□ □□□□□□ 1700-1959- □□□□ □□□□□□□ □□□□□□).
67- (□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ – □.□□□□□ □□□□□□□ – □□□□□ 7-14 – 2005).
68-((□□ □□□□□□ □□□□□ە □□□ 1700-1959□-□□□□ □□□□□ □□□□□□).
69-.(□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ – □.□□□□□ □□□□□□□ – □□□□□ 7-14 – 2005).
70- (□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ – □.□□□□□ □□□□□□□ – □□□□□ 7-14 – 2005).
71- (□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ – □.□□□□□ □□□□□□□ – □□□□□ 7-14 – 2005).
72- (□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ – □.□□□□□ □□□□□□□ – □□□□□ 7-14 – 2005).
73- (□□ □□□□□□ □□□□□□ 1700□-1959□-□□□□ □□□□□ □□□□□□).
74- ((□□□□□□□ 4158 □□□□□□ 2004-1-12 □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□ – □.□.□□□□ □□□□ □□□□□□□ –□□□□ □□□□□□□)).
75- (□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ – □.□□□□□ □□□□□□□ – □□□□□ 7-14 – 2005).
76-((□□ □□□□□□ □□□□□□ 1700-1959 –□□□□ □□□□□ □□□□□□).
77- (□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□ – □□□□□ □□□□□ □□□□□□□)**.
78- (شژى الـتاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 7-14 – 2005).
79-(شژى الـتاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 7-14 – 2005).
80-(شژى الـتاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 7-14 – 2005).
81-(شژى الـتاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ئيلاف 7-14 – 2005).
82-(شژى الـتاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ئيلاف 7-14 – 2005).
83-((كەركـوك –ژمـارە 10-كەركـوك لە مەوسـوعەيەكى عێراقـى سـاڵى

1947دا-د.نوری تاڵەبانی ل17)).
84-(کرکـــوك ژمـــارە 9 بەرواری هـــاوینی 2001 -المعـــالم الاپـــریە والـتراپیـە فی مدینـە کرکوك – عبدالرقیب یوسف – ص132).
85- الـتاخی 4158 تاریخ 12-1-2004 کرکوك قلب کوردستان – ا.د.فۆاد حمـە خورشید –فصل الـپالپ)).
86-(موسوعە ترکمان العراق – المدارس الـترکمانیـە فی کرکوك لـلفترە من 1656 – 1909 – نجاە کوپر اوغلو – ئەنتەرنێت).
87-((المجمـوعە الاحصـائیـە السـنویە العـامە لسـنە 1952 – مگبعە الزهراو – ص 97).
88-((الـتـــاخی 4158 تـــاریخ 12-1-2004 کرکـــوك قلـــب کوردســـتان – ا.د.فۆاد حمـە خورشید –فصل الـپالپ)).
89-(کرکوك فی عهد الاستعمار البریگانی والعهد الـتالی – بقلم الملا جمیل روزبیانی – ترجمە انور مندلاوی – ئەنتەرنێت).
90- ((الـتـــاخی 4158 تـــاریخ 12-1-2004 کرکـــوك قلـــب کوردســـتان – ا.د.فۆاد حمـە خورشید –فصل الـپالپ)).
91- ((کەرکـــووك ژمـــارە 22 –23- زســـتانی 2004 -مێـــژووی هـــونەری بینـاکـاری و نەخـش و نیگـاری نـاوچەی کەرکـوك لە نێـوان ساڵـانی 1914-1975-((مستەفا نەریمان-بیرەوەرییەکانی ژیانم –بەغدا 1994 ل13-14)) سمکۆ بەهرۆز محەمەد- ل142)).
92-((کەرکووك ژمارە 22 –23- زستانی 2004 -مێژووی هونەری بیناکاری و نەخش و نیگاری ناوچەی کەرکوك لە نێوان ساڵانی 1914-1975- سمکۆ بەهرۆز محەمەد-126-127)).
93-((منگقە کرکوك –د.نوری گالبانی –1995 لندن -ص 39-40)).
94-(شژی الـتاریخ فی احیاو کرکوك – د.صبحی ساعتجی – ایلاف 14-7 – 2005).
95-(شژی الـتاریخ فی احیاو کرکوك – د.صبحی ساعتجی – ئیلاف 14-7 – 2005).
96-((کەرکـوك –ژمـارە 10-کەرکـوك لە مەوسـوعەیەکی عێراقـی سـاڵی 1947دا-د.نوری تاڵەبانی ل17-18)).
97- (کەرکـوك –ژمـارە 10-کەرکـوك لە مەوسـوعەیەکی عێراقـی سـاڵی 1947دا-د.نوری تاڵەبانی ل.18
98- ماژا فی کرکوك – تالیف فهمی عرب و فاچل محمد – گبعە کرکوك – ص 53).
99- (ماژا فی کرکوك – تالیف فهمی عرب و فاچل محمد – گبعە کرکوك – ص54).
100-(المجمـوعە الاحصـائیـە السـنویە العـامە لسـنە 1952 – مگبعە الـزهراو – وزارە الاقتصـاد – 101((الـتـاخی 4158 تـاریخ 12-1-2004

كركوك قلب كوردستان – ا.د.فۆاد حمە خورشيد –فصل الپالپ)).954 – ص 135).
102-((كركوك عدد 16- كركوك فى القرنيين 18-19 كما وصفها الرحالە والمستشرقون – اكو برهان محمد– ص225-232)ناوبراو ئەڵمانييە.
103-(كركـوك ژمـارە 9 بەروارى هـاوينى 2001 -المعـالم الاپـريە والتراپيە فى مدينە كركوك – عبدالرقيب يوسف – ص 130).
104-(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ئيلاف 14-7 – 2005).
105-(گۆڤارى كەركوك ژ 8 – بەهارى 2001 – بيرەوەرييەكانم – فاتيح حەمە ڕەش ل 117)
106-(شژى التاريخ فى احياو كركوك – د.صبحى ساعتجى – ايلاف 14-7 – 2005).
107-(الوجود التركمانى فى كركوك – نصرت مردان – سويسرا)
108-(المدينە والحياە المدنيە – جزو 2 – ص 273-274).
109- (كركوك : تاريخ عريق وواقع مرير – جبار قادر – الحوار المتمدن العدد 1331 – 28-9-2005).
110- (التركيب الاپنى لسكان كركوك خلال قرن 1850-1958 -د.جبار قادر).
111- ((باسـەڕە –ژمـارە 123 – 13-10-2005 – كەركـووك لە تەرازووى ستراتيژى پێش سەدەى بيست – ئاكۆ خاليد ئەحمەد)).
112- (التركيب الاپنى لسكان كركوك خلال قرن 1850-1958 -د.جبار قادر).
113- (سەنتەرى برايەتى –ژمارە 20 – هاوينى 2001- كەركوك لە چەرخە كۆنەكاندا- پرۆفيسۆر -د.جەماڵ ڕەشيد (ل64).
114-((التـاخى 4158 تـاريخ 12-1-2004 كركـوك قلـب كوردسـتان – ا.د.فۆاد حمە خورشيد –فصل الپالپ)).
115-(كورد و كەركوك – لەتيف فاتيح فەرەج – ئەنتەرنێت).
116- (المدينە والحياە المدنيە – جزو 2 – ص 278).
117- (المدينە والحياە المدنيە – جزو 2 – ص 286) .
118-(كركوك عبر التاريخ – عزيز قادر صابنجى).
119-. (كەركوك –ژمارە 7پاكتاوكردنى كورد و تەعريبكردنى كوردستان لە مێژووى كۆن دا – ل 46-47).
120-(كەركوك –ژمارە 7پاكتاوكردنى كورد و تەعريبكردنى كوردستان لە مێژووى كۆن دا ل47.).
121- (من احداپ كركوك 1700-1959- نجات كوبرلى اوغلو).
122- (اربعە قرون فى تاريخ العراق الحديپ – الستر ستيفن – ترجە جعفر الخياگ –122 گبعە السادسە – 1985 – ص 282).

123- (لوتسكى-تاريخ الاقگار العربيە الحديپ-دارالتقدم موسكو-ص27).
124-(من احداپ كركوك 1700-1959- نجات كوبرلى اوغلو).
125- ((من احداپ كركوك 1700-1959- نجات كوبرلى اوغلو).
126- (باسەڕە ,ژمارە 9-3-2005 –ئاكۆ خاليد ئەحمەد).
127-(كركوك- لمحات تاريخيە – ليلى نامق- منشورات خبات- ص40).
128- (اربعە قرون فى تاريخ العراق الحديپ – الستر ستيفن – ترجە جعفرالخياگ – گبعە السادسە – 1985 – ص 318).
128-(اربعە قرون فى تاريخ العراق الحديپ – الستر ستيفن – ترجە جعفرالخياگ – گبعە السادسە – 1985 -ص325).
129-. (گەشتەكەى فرێزەر ساڵى 1834 -ئومێد ئاشنا وەريگێڕاوە –1998 چاپخانەى تيشك -ل60).
130- . ((گەشتەكەى فرێزەر ساڵى 1834 -ئومێد ئاشنا وەريگێڕاوە –1998 چاپخانەى تيشك ل39)).
131- (باسەڕە ,ژمارە 9-3-2005 –ئاكۆ خاليد ئەحمەد).
132-(كركوك قى عهد الاستعمار البريگانى والعهد التالى – بقلم الملا جميل روزبيانى – ترجمە انور مندلاوى – ئەنتەرنێت).
133- (كركوك قى عهد الاستعمار البريگانى والعهد التالى – بقلم الملا جميل روزبيانى – ترجمە انور مندلاوى – ئەنتەرنێت).
134- (ل23-ياداشتەكانى ميجەرنۆئيل لە كوردستان –وەرگێڕانى حسێن ئەحمەد جاف و حسێن عوسمان-بغداد 1984).
135- (كركوك –دراسات فى التكوين القومى للسكان-د.خليل اسماعيل محمد- ص29).
136- (كركوك –دراسات فى التكوين القومى للسكان-د.خليل اسماعيل محمد-ص8).
137- (س□□نتەرى برايەتى –ژمارە 20 – هاوينى 2001-كێشەى بەعەرەبكردنى كەركوك لە كۆنەوە تا ئەمڕۆ-د.ڕەفيق شوانى-ل226).
138- ((كەركووك ژمارە 22 –23- زستانى 2004 – بايەخى چيۆپۆلەتيكى پارێزگاى كەركوك – پشتيوان حسێن كەريم و كارزان ئيبراهيم ساڵەح – ل6)).
139- (التركيب الاپنى لسكان كركوك خلال قرن 1850-1958 -د.جبار قادر).
140- (جوگرافياى هەرێمى كوردستانى عێراق –سەنتەرى برايەتى- جوگرافيياى دانيشتوان –د.خەليل ئيسماعيل-ل178).
141 – (كركوك –دراسات فى التكوين القومى للسكان – د. خليل اسماعيل محمد -ص29).
142- ((كەركوك –ژمارە 10-كەركوك لە مەوسوعەيەكى عێراقى ساڵى 1947دا-د.نورى تاڵەبانى ل17-18)) .

143- (كركوك : تاريخ عريق وواقع مرير – جبار قادر – الحوار المتمدن العدد 1331 – 28-9-2005).
144- (جوگرافیـای هەرێمـی کوردسـتانی عێـراق –سـەنتەری برایەتـی- جوگرافییای دانیشتوان –د.خەلیل ئیسماعیل-ل179).
145- (جوگرافیـای هەرێمـی کوردسـتانی عێـراق –سـەنتەری برایەتـی- جوگرافییای دانیشتوان –د.خەلیل ئیسماعیل-ل179).
146- (كركوك : تاريخ عريق وواقع مرير – جبار قادر – الحوار المتمدن العدد 1331 – 28-9-2005).
147- کەرکووك ژمارە 22 –23- زستانی 2004 – بایەخی چیۆپۆلەتیکی پارێزگای کەرکوك – پشتیوان حسێن کەریم و کارزان ئیبراهیم ساڵەح – ل17)).
148- ((کەرکووك ژمارە 22 –23- زستانی 2004 – بایەخی چیۆپۆلەتیکی پارێزگای کەرکوك – پشتیوان حسێن کەریم و کارزان ئیبراهیم ساڵەح – ل21)).
149- (کەرکووك ژمارە 22 –23- زستانی 2004 – بایەخی چیۆپۆلەتیکی پارێزگای کەرکوك – پشتیوان حسێن کەریم و کارزان ئیبراهیم ساڵەح – ل23)).
150- (كركوك المدينە الچاحکە بالناروالنور –عونی داودی –الاتحاد 480 –5-7-2002).
151- (نشاە مدن العراق و تگورها – تاليف – د.عبدالرزاق عباس حسين 1973 – معهدالبحوپ والدراسات العربيە – ص77) .
152-(ئەتڵەســی کەرکـــووك – هەولێـــر 2005 – لیـــژنەی باڵـــای بەرەنگاربوونەوەی بەعەرەبکردنی کوردستان –ل45).
153-(ئەتڵەســی کەرکـــووك –هەولێـــر 2005 – لیـــژنەی باڵـــای بەرەنگاربوونەوەی بەعەرەبکردنی کوردستان ت64).

PKU (فینیـــــل کیتۆنیوریــــا): شیکردنەوەیەکـــی زانســـتی و

پزیشکـــــــی.. ابراهیـــــــم موحەمەد (ئەبڕاهام ل□قای)

پێداچوونەوەی زانستی: کوردۆ باپیر، پسپۆڕی بایۆلۆجی، سەرۆك بەشی بایۆلۆجی لە زانکۆی سۆران.

نوسینی وتار: ابراهیم موحەمەد(ئەبڕاهام ل□قای)، زنجیرەی ١٦٢.

فینیل کیتۆنیوریا، کە بە PKU ناسراوە، نەخۆشییەکی بۆماوەیی میتابۆلیکە کە کاریگەری لەسەر شێوازی پڕۆسەی ئەمینۆ ئەسیدی فینیل ئەلانین دەکات لە جەستەدا. ئەم نەخۆشییە بەهۆی گۆڕانکاری (موتەیشن) لە جینی PAH ڕوودەدات، کە بەرپرسە لە بەرهەمهێنانی ئەنزیمی فینیل ئەلانین هایدرۆکسیلەیز. ئەم ئەنزیمە ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە پڕۆسەی شیکردنەوەی فینیل ئەلانین، کە یەکێکە لە ئەمینۆ ئەسیدە سەرەکییەکانی جەستە.

کاتێک ئەم نەخۆشییە دەردەکەوێت، جەستە ناتوانێت بە شێوەیەکی دروست فینیل ئەلانین بشکێنێتەوە، کە ئەمەش دەبێتە هۆی کەڵەکەبوونی ئەم ماددەیە لە خوێن و شانەکاندا.

لە نەخۆشی PKU (فینیل کیتۆنۆریا)دا، کێشەکە لە ئەنزیمێکدایە کە پێی دەوترێت فینیل ئەلانین هایدرۆکسیلەیز. ئەم ئەنزیمە بەرپرسە ل□ گ□□□ینی ئەمینۆ ترشی فینیل ئەلانین بۆ تایرۆسین. کاتێک ئەم ئەنزیمە کار ناکات یان کەم کار دەکات، فینیل ئەلانین لە لەشدا کەڵەکە دەبێت.

ئەم دۆخە کێشەی گەورە دروست دەکات، چونکە تایرۆسین پێشەنگی دروستکردنی دۆپامینە. دۆپامین ناقڵێکی دەماری گرنگ□ ک□ □□□□ی سەرەکی هەیە لە چەندین کرداری مێشکدا وەک: خۆشی، یاداشت، جووڵە، و فێربوون. کاتێک فینیل ئەلانین ناگۆڕێت بۆ تایرۆسین، دروستبوونی دۆپامین کەم دەبێتەوە.

ئەمەش دەبێتە هۆی کۆمەڵێک کێشەی دەماری و گەشەکردن، بەتایبەتی لە منداڵاندا. بۆیە زۆر گرنگە کە نەخۆشی PKU زوو دیاری بکرێت و ڕێژیمی خۆراکی تایبەت بگیرێتە بەر کە فینیل ئەلانینی کەمی تێدا بێت.

بەرزبوونەوەی ئاستی فینیل ئەلانین لە خوێندا دەبێتە هۆی زیان گەیاندن بە مێشک و سیستەمی دەماری ناوەندی، بەتایبەتی لە منداڵانی تازە لەدایکبوودا. ئەگەر چارەسەر نەکرێت، دەتوانێت ببێتە هۆی دواکەوتنی گەشەی مێشک و کێشەی جددی لە گەشەکردنی هۆشی و جەستەیی منداڵدا.

بۆ نموونە ئەبراهام، منداڵێکی ٦ ساڵە کە نەخۆشی PKU ی هەیە: (ئەم نموونەیە کە لەسەر خەمە تەنها بۆ ڕوونکردنەوەی بابەتەکەیە).

ئەبراهام لەدایکبوونیەوە بە نەخۆشی PKU دیاری کرا. لە لەشی ئەودا، ئەنزیمی فینیل ئەلانین هایدرۆکسیلەیز بە باشی کار ناکات. ئەمەش وای کردووە کە کاتێك ئەبراهام خواردن دەخوات، فینیل ئەلانینی ناو خواردنەکە ناتوانرێت بگۆڕدرێت بۆ تایرۆسین. لە ئەنجامدا: فینیل ئەلانین لە خوێنیدا کەڵەکە دەبێت و تایرۆسین کەم دەبێت، کە پێویستە بۆ دروستبوونی دۆپامین. هەروەها بەهۆی کەمی دۆپامین: جار جار دەستی دەلەرزێت و هەندێک جار وزەی کەمە و زوو بێزار دەبێت، هەندێک جار لە قوتابخانە تەرکیزی کەمە.

بۆیە لەم دۆخەدا ڕێگا چارەسەرییە زانستییەکان بە دایک و باوکی ئەبراهام ئەوەیە کە: خواردنی تایبەتی کەم پڕۆتینی پێبدەن هەروەها بەردەوام چاودێری ئاستی فینیل ئەلانین لە خوێنیدا بکەن و تەواوکەرەکانی خۆراک و دەرمانی تایبەتی پێدەدەن و بەردەوام سەردانی پزیشکی تایبەت بکەن.

بەم شێوەیە، سەرەڕای ئەوەی کە ئەبراهام PKU ی هەیە، بەڵام بە ڕێکخستنی خۆراک و چاودێری بەردەوام، توانیویەتی ژیانێکی نزیک ئاسایی بەسەر ببات.

نیشانەکانی نەخۆشی PKU زۆر و جۆراوجۆرن. لە سەرەتای ژیاندا، منداڵی تووشبوو لەوانەیە هیچ نیشانەیەکی دیاری نەبێت. بەڵام بە تێپەڕبوونی کات، نیشانەکان دەردەکەون کە بریتین لە: دواکەوتن لە گەشەی مێشك، کێشە لە فێربوون و تێگەیشتن، کێشەی ڕەفتاری وەک چالاکی زۆر یان دەستدرێژی، کێشە لە جووڵە و هاوسەنگی، نیشانەی دەروونی وەک خەمۆکی و دڵەڕاوکێ، و هەروەها تایبەتمەندی جەستەیی وەک پێستی ڕووناک و قژی کاڵ.

دەستنیشانکردنی نەخۆشییەکە لە ڕێگەی پشکنینی خوێنی نوێ لەدایکبووەکان دەکرێت، کە ئەمڕۆ لە زۆربەی وڵاتە پێشکەوتووەکان وەک بەشێک لە پڕۆگرامی پشکنینی نوێ لەدایکبووان ئەنجام دەدرێت.

ئەم پشکنینە زۆر گرنگە، چونکە دەستنیشانکردنی زوو و دەستپێکردنی چارەسەر دەتوانێت ڕێگری بکات لە دروستبوونی زیانە هەمیشەییەکان.

چارەسەری سەرەکی بۆ PKU بریتییە لە پارێزی خۆراکی تایبەت کە تیایدا ڕێژەی فینیل ئەلانین کەم دەکرێتەوە. ئەمە پێویستی بە خۆپاراستن هەیە لە خواردنی ئەو خۆراکانەی کە دەوڵەمەندن بە پرۆتین وەک گۆشت، هێلکە، شیر و بەرهەمەکانی، ماسی، پاقلەمەنی و ئەو خۆراکانەی کە شیرینکەرەوەی دەستکردیان تێدایە. لە جیاتی ئەمانە، نەخۆشەکان پێویستیان بە بەکارهێنانی فۆڕمولای تایبەتە کە پێداویستییە خۆراکییەکانیان دابین دەکات بەبێ فینیل ئەلانین.

توێژینەوە نوێیەکان لە بواری چارەسەری جینی و دەرمانسازیدا هیوایەکی نوێیان بەخشیوە بە چارەسەری ئەم نەخۆشییە. هەندێک دەرمانی نوێ، وەک ساپرۆپتێرین (Sapropterin)، دەتوانن یارمەتی هەندێک لە نەخۆشەکان بدەن بە باشترکردنی توانای شیکردنەوەی فینیل ئەلانین. هەروەها، توێژینەوەکان لە بواری چارەسەری جینیدا بەردەوامن بۆ دۆزینەوەی ڕێگاچارەیەکی هەمیشەیی.

کۆنترۆڵکردنی نەخۆشی PKU پێویستی بە چاودێری بەردەوام و پشکنینی وردی ئاستی فینیل ئەلانین لە خوێندا هەیە. ئەمە بەتایبەتی گرنگە بۆ ئافرەتانی دووگیان کە PKU یان هەیە، چونکە بەرزبوونەوەی ئاستی فینیل ئەلانین لە خوێنی دایکدا دەتوانێت زیانی جددی بە کۆرپەلە بگەیەنێت. بۆیە پێویستە ئافرەتی دووگیان پێش دووگیانی و لە ماوەی دووگیانیدا کۆنترۆڵێکی زۆر وردی ئاستی فینیل ئەلانین بکات.

چارەسەری سەرەکی بۆ PKU بریتییە لە کۆنترۆڵکردنی خواردن بە شێوەیەکی ورد، بە تایبەتیش بە کەمکردنەوەی خواردنی پرۆتین کە دەوڵەمەندن بە فینیل ئەلانین. ئەمەش مانای وازهێنان لە خواردنی گۆشت، ماسی، هێلکە، شیرەمەنی، پاقلەمەنییەکان و چەرەساتەکانە. لە جیاتی ئەمانە، کەسانی تووشبوو بە PKU پێویستە خۆراکە تایبەتەکان کە فینیل ئەلانینیان کەمە بخۆن، وەک شیر و خۆراکی تایبەت بە PKU. هەروەها پێویستە ئەم کەسانە ڕێژەی فینیل ئەلانین لە خوێنیاندا بە بەردەوامی بپشکنن بۆ دڵنیابوون لەوەی کە لە ئاستێکی سەلامەتدایە.

سەبارەت بە کاریگەری ژینگە لەسەر PKU، ڕاستەوخۆ کاریگەرییەکی ئەوتۆی نییە لەسەر سەرەتای نەخۆشییەکە چونکە هۆکارەکەی بۆماوەییە. بەڵام ژینگە، بە تایبەتیش جۆری خواردن، ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە کۆنترۆڵکردنی نیشانەکانی نەخۆشییەکە. لە ڕاستیدا،

سەرکەوتنی چارەسەرەکە بە تەواوی پشت بە ڕادەی پابەندبوونی نەخۆش بە سیستەمی خۆراکی تایبەتەوە دەبەستێت. ئەگەر نەخۆش پابەندی ڕێنماییەکانی خۆراک نەبێت، ئەوا ڕێژەی فینیل ئەلانین لە خوێنیدا بەرز دەبێتەوە و دەبێتە هۆی دەرکەوتنی کێشەکانی تەندروستی وەک کەم ئەقڵی، کێشەی ڕەفتار، گرفت لە فێربووندا، و تەنانەت دەشێت ببێتە هۆی زیان گەیاندن بە مێشک.

سەرەڕای ئەوەی PKU نەخۆشییەکی جددییە، بەڵام بە دەستنیشانکردنی زوو و چارەسەری گونجاو، زۆربەی نەخۆشەکان دەتوانن ژیانێکی ئاسایی و تەندروست بەسەر ببەن. هۆشیاری کۆمەڵگا و خێزانەکان سەبارەت بەم نەخۆشییە و گرنگی پشکنینی نوێ لەدایکبووان ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە کەمکردنەوەی کاریگەرییە نەرێنییەکانی ئەم نەخۆشییە.

سەرچاوە زانستییەکان:

1- https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/phenylketonuria/symptoms-causes/syc-20376302

2- https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20123472/\

3- https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12474792/

4- https://my.clevelandclinic.org/health/diseases/17816-phenylketonuria

5- https://medlineplus.gov/genetics/condition/phenylketonuria/

6- https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/conditionsandtreatments/phenylketonuria-pku

7- https://www.nhs.uk/conditions/phenylketonuria/#:~:text=Diagnosing%20PKU,the%20risk%20of%20serious%20complications.

تاریکی لەسەردەمی ڕۆشنبیریی شاشەدا.. نیهاد جامی

ئەوەی لەدنیای خۆرئاوادا دەبێتە جێگەی بایەخی کۆمەلگا، ئەو درۆیە نییە کەوا میدیای کوردیی نیشانی دەدات بەبیانوی تۆڕی کۆمەلایەتی و کاریگەری رۆشنبیریی شاشەوە، بەڵکو ڕۆشنبیریی شاشە کە بەرهەمی گەشەی تەکنەلۆژیە لەپاڵ بوونی تۆڕە کۆمەلایەتییەکان ئەوانە وەک فریودەرو خەڵەتاندنی مرۆق بەکار نایەت، مەگەر بە هەرزەکاران و مرۆڤە لادەرەکان زیاتر ئەو دیدە نیشان بدات، هەڵبەت وەک کاری ریکلامکردن و بازرگانی ئامادەبوونی خۆی سەپاندووە، بەلام ئەوە بە مانای کۆتایی مەعریفە و کتێب نییە، بەلکو ناوەندەکانی کتێب هەوڵیانداوە لەگەڵ رۆشنبیریی شاشە و تۆڕە کۆمەلایەتییەکاندا بوارو مەودای نوێ بە کارکردن بدۆزنەوە، کە چۆن لەبڕی تەسلیمبوون بەم دۆخە، هاتوون بە خزمەتی کتێب بەکاریان هێناون، کتێب خوێندنەوە لەرێگەی ئامێرەکانی وەکو کیندل و کۆبۆ و ئینک بووک کتێبخانەی گەرۆکی بە مرۆق بەخشی، کە تەنانەت لەناو شەقامیشدا ئەمە کتێبخانەی خۆمان لەگەڵ بێت، کتێبخانەیەکی بچکۆلەی ئەلکترۆنی کە زیاد لە دەهەزار کتێبمان خستبێتە جانتاکەمانەوە، لەهەر شوێنێک دانیشتین تەنیا نەبین و کتێبمان لەگەڵدا بێت.

لەپاڵ ئەوەدا تۆڕە کۆمەلایەتییەکان پێکران لەکتێبی ئەلکترۆنی، لەو نێوندەدا میدیای کوردیی فریووی دەیەوێت ئەو ڕاستییەمان بدات و لەشوێنیدا تەنیا یەک ڕووی ئەو گۆڕانکارییە ببینێت، دیدی هەرزەکاران و لادەرەکان وەک دیدی باوی ئەو کاریگەرییە بخاتە ڕوو، بەدڵنیاییەوە ئەوەی لەئێستای کوردستان ڕوو دەدات هەر ئەو فریوو دانەیە، ئەوەی کورد کە دەکاتەوە لایقی کچە مۆدێل و قسەی بێبەها و ئەوانەن کە لەدەرەوەی مەعریفەدا دەژین، بەلام ئەو خود نائاگاییە چەندە کاریگەری خراپی لەسەر داهاتووی ئێمە هەیە، بەهەمان شێوەش مۆدیلێکی نوێی ئایدیۆلۆژیە کە هێزە سیاسیەکان دلخۆش دەکات، بەوەی کۆمەلگا وەک خۆیان لێدەکەن و ئاسان دەتوانن نوێنەرایەتیان بکەن.

بیرمان نەچێت سیاسی کورد نەخوێندەوارترین توێژی کۆمەلگای کوردیین، ئەو دۆخەش لەرێی میدیاکانیانەوە برەوی پێ دەدەن کە خوێندنەوە لەتەواوی جیهاندا بەهای خۆی لەدەست داوە، لەبنەمادا ئەو دەستەواژەیە تەنیا مناڵە کالفامەکانی حزب دەتوانن باوەری پێبکەن، هەر بۆیە ئەو ئێستا خراپەی لەکوردستان هەیە زادەی ئەو دیدگا ناڕۆشنەیە کە ئاوا کۆمەلگای بە بردراوە، دەنا بازاری کتێب

و جۆش و خرۆشی مرۆڤ لە دنیادا بە کتێب وەک حەتمیەتێکی ناو ژیانە، بەڵێ ڕۆشنبیریی شاشە بەتەوە کەناڵێک بۆ خوێندنەوەی کتێب، کتێبی ئەلیکترۆنی کەوا لە کوردستان بەخێرایی دەست دەکەوێت، لەخۆرئاوا ئەو جۆرە کتێبەش دەبێت بە سەر ئامێرەکانت بیکڕیت ئەوسا بیخوێنیتەوە، ئەوەش گەواهی ئەوەیە مرۆڤ و کتێب پەیوەندییەکی بەردەوامی یەکترین.
هەڵبەت کتێبە ئەدەبی و هونەرییەکان لە هەموو ساتێک زیاتر مرۆڤ ڕووی تێدەکات، بەتایبەت ڕۆمان و هونەر، دەستەواژەی هونەر لەخۆرئاوا بە تەواوی هونەرەکان بەکار نایەت، لەو ناوبردنە ڕاستەوخۆ مەبەست لە هونەری شێوەکارییە، هونەرەکانیتر بەناوی خۆیان ناوزەد دەکرێن، “کتێبی فۆتۆگرافی” و “کتێبی شانۆیی” و “کتێبی سینەمایی” و “کتێبی مۆسیقی”، بەڵام ناونانی هونەر چڕکراوەتەوە سەر هونەری شێوەکاری.
ماوەی ڕابردوو لە فەرەنسا خەڵاتی فناک بە باشترین ڕۆمانی ساڵ درا بە ڕۆمانی “ڕۆحە شەڕانگێزەکان”ی خانمێکی ڕۆمانووس بەناوی ماری ڤانترا، میدیاکانی فەرەنسا و تۆڕی کۆمەڵایەتی ئێکس پێکران لەهەواڵی خەڵاتەکە و ڕۆمانەکانی لەپێشبڕکێدا بوونە، خەڵاتەکە لەبنەڕەتدا لەلایان ناوەندێکی کتێبەوەیە، ساڵانە متمانە دەکاتە سەر ٨٠٠ دەنگ، بەپێی ئامارو ڕاپرسییەک کە بلاوی دەکاتەوە، ٤٠٠ دەنگ لەلایان کتێبفرۆشەکانی ناوەندەکەوەیە، ٤٠٠ دەنگەکەی تر هی خوێنەرانی ئەو ناوەندەیە، ئەمساڵ بەدوای ئەوەی دەنگەکان لەسەر ٣٠ ڕۆمان بوو، کتێبی ناوبراو خەڵاتی ساڵی وەرگرت.
ئەمە تەنیا نموونەیەکی هەرە بچوکی ئەستای دنیایە، بەڵام چونکە ناوەندە کولتوری و میدیایەکان هەماهەنگن لە دەرخستنی ئەو ڕووە دیارەی کولتور، گەشەسەندن و ململانەکان لە پێناو داهێنان بەردەوامی هەیە، هێزە سیاسیەکان خۆیان بە دژە کولتور نازانن، ئەو سەرسامیەی کەوا مرۆڤ ڕوو لە کتێبی هونەری دەکات، وەک سەرچاوەو تابلۆکان، وەک ئەوەی ئیتر هەموان گەلەریی تایبەتی خۆیان لە کتێبخانەی ماڵەوە هەبێت و گفتوگۆکانی خۆزانیش دەبنەوە بەشێک لە قسەکردنەوە لە کتێب و هونەر، ئەوەی بەوای وایە کتێب و هونەر سەردەمیان بەسەرچوو، ئەوە ئەو دیدە فاشیزمانەی هێزە کوردیەکانە کە دەیانەوێت دنیا لەناو دیدی بنەماڵەیی ئەوان کورت بکەینەوەو تاوەکو ناتاگایی بیرکردنەوە بە حیکمەت بزانین، ئەمە لە سەردەمێکی تاریکدا ناژین، هەندەی لە سەردەمێکدا ین تاریکبینەکان نوێنەرایەتی دنیای ئەمە دەکەن، زوو یان درەنگ دەبێت روناکی دەربکەوێت، ئەوەش ڕێک لەشانۆنامەی “کەماری قەیرەکان” دەچێت، بەچی لەم شانۆنامەیە دەچێت؟ پرسیارێک وەک گریمانەی خوێنەری ئەم وتارە دەیخەینە ڕوو.
بۆ ئەوەی ڕوناکی دەربکەوێت، دەبێت بێدەنگییەکانمان بگەڕێدرێن بۆ قسەکردن، گومانەکانمان چیتر لەشوێنی گومان نەمێنەوەو ببن بە

پرسیار، ئەمە چاوەروانی چی دەکەین؟
پرسیارێک بێئەوەی کەسمان ئاراستەی بەرامبەری بکەین، بەڵام پرسیارێکە لەناو هەمووماندا بوونی هەیە، بێدەنگی و ترس لەزەبروزەنگی دەسەڵات وایکردووە پرسیارێکە لەناو خۆمان بکوژین، سەرەنجام ماڵی کوردی هاوشێوەی شانۆنامەی «کۆماری قەیرەکانی» شانۆنوسی عێراقی عەبدولستار ناسرە، ئەگەرچی شانۆنامەکە لەبنەرەتدا لەشانۆگەری «ماڵی بێرنادا ئەلبا» ی شاعیرو شانۆنوس لۆرکا وەرگیراوە، بەڵام بەهۆی ئەوەی شانۆنوسە عێراقیەکە هەوڵیداوە گوزارشت لەدۆخی کۆمەلگای عێراقی بکات، ئەوە وایکردووە وەک تێکستێکی سەربەخۆ دەربکەوێت، ئەو نزیکی و کاریگەریە دەکرێت بابەتێکی ڕەخنەیی شانۆیی بێت، کە ئەمە لەم نوسینە لەو ئاستەدا کار ناکەین، هێندەی وەک بابەتێکی کۆمەڵناسی ئەدەبی سەیری دەکەین.
ماڵی کوردی ڕێک لەو کۆمارە دەچێت، نە قەیرە کچ لەماڵەکدان، لەچاوەروانیدا دەژین، دنیای دەرەوە بریتیە لە جەنگ، ژنەکان لەماڵێکی تاریکدا دەژین، لەو ماڵەدا خەونی ئەوان بریتیە لە هەواڵی دەرەوە، بەوەی ببیستن جەنگ کۆتایی هاتووەو دەستەکانیان بگەڕێنەوە لایان، ئەو خەونە ڕزگاربوونیانە لە قەیرەبوون، بۆیە ماڵەکە دەبێتە کۆمارێک کە گوزارشت لەکۆی کۆمەڵگایەک دەکات، سەرەنجام لە دەرگا دەدرێت، هەر یەک لەوان بە خۆشەویستەکەی خۆی دەزانێت، کەچی دەردەکەوێت پیاوێکی کەچەڵی شەلە کە لە زیندان ڕایکردووە، هەر یەک لەقەیرەکان دەیانەوێت ئەو پیاوە بۆ ئەو بێت، سەرەنجام لەسەر ئەوە رێک دەکەون، کە پیاوەکە بۆ هەموویان بێت، وەک یەک لە قەیرەکان دەڵێت تەنیا کاتێک ئێمە واز لەتۆ دێنین کە شەهیدەکان بگەڕێنەوە، لێرەدا شەهید دەبێتە ڕەمزێک بۆ خەونێکی کوژراو، کەواتە ئەگەر جەنگیش کۆتایی بێت کە رۆژێک کۆتایی دێت، بەڵام شەهیدەکان ناگەڕێنەوە، بۆیە ئاشتی دوای جەنگ کەوتنە بەسەر خەونی کوژراو.
ئەوە ڕاستیەکە سەرەنجام دوای کۆتایی جەنگ، خەون هیچ نیە جگە لەدەستدانی خودی خەونەکەی بەر لە جەنگ، وەک یەکێک لە قەیرەکان دەڵێت «هێشتا مناڵ بووم کە شەمەندەفەرە جوانەکەم ڕۆیشت و بەجێی هێشتم»هەڵبەتە لەو نێوەندەدا ئەوانەی دەست بەسەر ژیان دەگرن ئەو زیندانیە ڕاکردوانەی جەنگ و زیندانن، کە دەکەونە مالێک بەر لەژن، بۆیە کاتێک تیشکێک ڕوناکی دێتە ژوورەوە وەک ئاماژەیەک بۆ کۆتایی جەنگ و ڕوناکبونەوەی دنیا، کە مرۆڤەکان دەتوانن ئێستا لەماڵەکانیان بچنە دەرەوە، پیاوە ڕاکردووەکەی زیندان دەڵێت «ڕوناکی لێرە تاوانە»، تاوانە، چونکە کۆتایی ڕاکردوەکان و نەتوانینە بە دەست بەسەرداگرتنی ژنەکان.

ئەم شانۆنامەیە وێنەیەکی هاوشێوەی کۆمەڵگای کوردییە، کە لێرەدا لەسەر هەندێک جومگەی دەوەستین، کۆمەلگای کوردیی بەهۆی جەنگی ئایدیۆلۆژی و ئابوری لەکۆمەڵێ قەیرانێک دەچن، کەوا خەون تیایدا کوژرا، گەرچی دەسەڵاتی سیاسی هەمیشە دەیەوێت خەون وەک دەستەواژەیەکی سیاسی درۆزنانە بەکار بهێنێت، ئەو فریوودانە هاوشێوەی پیاوە ڕاکردووەکەیە کە وا مەزەند دەکات بۆ هەمیشە لەم ماڵەدا لەگەڵ قەیرانەکان دەمێنێتەوە، ئەو دوو بنەماڵە کوردییەش بەهەمان دیدگا سەیری کۆمەڵگای کوردی دەکەن، کە ئەوان بۆ هەمیشە نوێنەرایەتی ئەمە دەکەن و کۆتاییان نایەت، ئەو دیدە فاشیزمە بە ڕوانین لەکۆمەلگا بەرهەمی بیرکردنەوەی فاشیزمی بەعسە، چونکە ئەو دوو هێزە سیاسییەش ئیتر خەون بەوە دەبینن بگەڕێنەوە منداڵدانی ئەو فاشیزمە، بۆیە ئەوەی بەعسیش نەیکرد ئەوان پێی هەڵسان، ئیتر هەڵەیەکی گەورەیە ئەم دوو هێزە بە بەعس بشوبهێنین، چونکە بەعس ئەو فاشیزمە بوو ئازادی زەوت دەکرد و مافە سەرەتاییەکانی ژیانی پێت دەبەخشی، نان و کارەبا و مووچە ئەو شتە لاوەکیانەی ژیان بوون، تەنانەت لەکاتی جەنگی هەشت ساڵەی لەگەڵ ئێران بیانووی خراپی دۆخی ئابوری نەهێنایەوە، بەڵکو لەخوێندنگا سەرەتاییەکان ڕۆژانە خۆراکی بەسەر قوتابییەکان دابەش دەکرد، تا هەست بە برسییەتی نەکەن، ئەو ئەخلاقە فاشییەی بەعس خاڵی نەبوو لەبیرکردنەوەیەکی فاشیانە، بەوەی نان و پێداویستی ژیان دابین کراوە، ئەوەی بۆت نییە تەنیا ئازادییە، بەڵام فاشیزمی کوردییە هاوشێوەی بەعس ئازادی زەوت کردووە، لەهەمان کاتدا خودی ژیانیشی وەرگرتۆتەوە لێت.

ئێمە تەنیا ئەو کاتە ئازاد دەبین لەدەست فاشیزمی کوردیی ئەو دەمەی شەهیدەکان گەڕانەوە، گەڕانەوەی شەهیدەکان خەونی ژیاندۆستی کۆمەڵگایە، خەونێک کە لەهەشتاکانی سەدەی بیستەم حزبی کوردیی وەک درۆیەک گرتیە بەر تا لەشکرێک لەمرۆڤی کوردیی تیای بکوژرێت، کاتێک دەسەڵاتی بنەماڵەیی هەردووکیان کۆتایی هات بەدڵنیایی کوڕی هەردوو سەرۆک پێمان دەڵێن «ڕوناکی لێرە تاوانە» تاوانبوون ڕوناکی وابەستەی کۆتایی ئەوان و ژیانێکی نوێیە، ئەوەی ئەم ژیانەی ناوێت تەنیا نەوە نوێیەکانی حزبی دوو بنەماڵە و کۆیلەکانی ناو کۆشک و حەرەم سەراکانیانن، چونکە دەیانەوێت روناکی نەیێتە ناو ئەم ماڵە و ئەو تاریکییە هەمیشەیی بێت هاوشێوەی تاریکی زیندانەکانیان بێت.

ئەو دنیا نوێیە زادەی دۆخەکە کە کۆتایی دەسەڵاتی کوردیی قەبارەکەی زۆر فراوانتر دەبێت لەکۆتایی دەسەلاتی بەعس، هۆکارەکەشی ئەوەیە ئەم فاشیزمە نوێیە ژیانی لەتەواوی ئاستەکان زەوت کردووە، فاشیزمی بەعس سەپاندنی زمان و سەربازی بوو، فاشیزمی کوردیی لەپاڵ ئەو مۆدیلە فاشیزمی زەوتکردنی ژیان و بەزیندانکردنی خودی

ماڵەکانیشە کە ببێتەوە بە کۆماری قەیرەکان.

نیهاد جامی- فەڕەنسا

س□ل□مانی، گوندە گەورە حەیاتەکە!.. ڕێبوار ڕەشید

لە ساڵیادی ٢٤٠ هەمینی بە ئازارییدا!

چاومان هەڵهێنا لە سەر سەدەکە، سەروو دارۆغا لە تەپوتۆزی هاوینان و لە قوڕو چڵپاوی باران و لە بەفربارین و لە سەهۆڵبەندانی زستاندا هەموو پێکەوە یاریمان دەکرد.کچان و کوڕان پێکەوە یاری باجیباجێنە و چێشتەکوڵینە و هەلوکێن و تەق تەق کێ لە ماڵەوەیەیان دەکرد و ئێوارانیش ئەگەر هاوین بووایە لە نێوان کەلێن و بە سەر چیغی ستارەی سەر سەربانەکانەوە تریقانەوە و پێکەنین و وردەقسە بێ ماناکانمان هەر بەردەوام بوون.

شار ملێۆینێر و هەزارنێری تیادا نەبوو. پیاوان چایچیی و حەماڵ و کرێکار و ئاسنگەر و دارتاش و کەبابچی بوون و ئێواران هەموو جووت جووت و سیان و چوار بە ماندوویی بەرەو ماڵەوە دەگەڕانەوە.

شەڕەگەڕەکمان زۆر بوو. بە دارلاستیک و قۆچەقانیی شەڕ□ بەردێکمان لەگەڵ یەکدا دەکرد هەروەکو دوژمنی سەرسەختی یەکتر بین. زۆر لە هاوڕێکانم وەکو من بەخت یاریان نەبوو، ئێستایش نیشانەی بە بەرد شکاندن بە سەریانەوە ماوە. ژنان رۆژانە تا کاتی نووستن خەریکی کاروباری دووبارەبووەوەی ژیان بوون. هەموو ماندوو و وەڕس لە بەسەرهاتوو و □وداوە چاوەڕووانکراوەکان کە هەر بە سەر ئەواندا دەشکانەوە. شەڕەژنانیش هەبوو، بە زۆریی لە سەر سەرەی خێرئاو و وردە شەڕی منداڵان و دەمەقاڵێی بیستنەوەی قسەوباسێک بوون کە گەورە دەکران. لەوێشدا هەر قوربانیی بوون.

لە ساڵانێکی بە ئازاردا گەور□ بووین. هەموو هەژار و نەدار. سەردەستی مرادخانی و چۆغەکانمان بە چڵم سڕین دەبریسکانەوە. کچان لە ئێمە خاوێنتر بوون. هەموو جۆرە جلوبەرگێکیان لە بەر دەکردین. خۆشیی چێشتنی گەورەمان جێژنی رەمەزان و قوربان بوون. رۆژی جێژن

ئەو دوو عانەیەی دەیانداینێ هەر بەشی یەک دوو جار سواری عارەبانەی یەکقامچیی و دووقامچیی و سوڕەک چەرخوفەلەک و کورسیکورسیی دەکرد و هەندەک خۆراکی منداڵانە کە ڕۆژانی تریش دەمانخواردن. خەڵکی شار پێکەوە دەسازان.
گەورەبووین و چووین بۆ خوێندنگا کە ئەوسا دەگوترا مەکتەب. لەو مەکتەبانەدا فێربووین گەلێک چیەتیی نەکەین و نەماندەوێرا لەگەڵ ئەوانەدا کە لە گەڕەکەکە نەیارەکانەوە هاتبوون بۆ شەڕ بێین چونکە گەشتمان بۆ مامۆستاکان و ئەسکمان بۆ دایکوباوکمان بوو.
ساڵان ڕۆیشت و سلێمانیمان بە شێوەیەکی دیکە دەبینی. کازیوەیەک لە پشتی گۆیژەوە خەرمانەی دەکرد و خۆر بە ئارامیی سەری دەردەهێنا. لە سەر سەدەکەوە بەرەو دارەغا و توویمەلیک شۆڕ دەبووینەوە. لەگەڵ کاتدا بە حاجیحان و سابوونکەران و گوێژە و خانووەقوڕەکان و کارێزی وەستاشەریف کە دارستانێکی چڕ بوو ئاشنا بووین. لە پاش ١١ی ئازاری ساڵانی حەفتاکاندا هەڵپەڕکەی گەرمی پێشمەرگە و خەڵکی ئاساییمان لە سەر گردی سەلیم بەگ و لە تووەکەی مەلیک نمایشی دووانزەسوارەی مەریوان و کاوەی ئاسنگەرمان دەبینی. هەینینان بە دزیی دایکمانەوە رووەو کانی شەکراو و بناری گوێژە یان رووەو قووڵایی شار بە ناو گوزەرەکانی بەر بەلەدەکە، بە جادەی مەولەوی و بە خانەقا، جارێک بە مەجیدبەگ و کارێزەوشک و جارێک بە سەرشەقام و جوولەکان و …ملمان دەنا.
سلێمانی وەکو شار دروست بووبوو. زوو بوو بە شاری مرۆقی باش و شاعیران و ئەدیبدەستان. شارێکی بچکۆلەی پاکوتەمیز بوو. رووخسارەکان یەکتریان دەناسییەوە. متمانە بە یەککردن لەو پەڕی گەرمیی خۆیدابوو. شایی و زەماوەند و پرسە و سەرەخۆشیی تایبەتیی بوون. بە شووکردن و ژنهێنان نەدەگوترا زەواج.
لە مەکتەب فێری رێز و خۆشەویستیی دەکراین. پێ بە دەنگی خۆمان سروودی “ئەی ڕەقیب” و “ئەی دلێران”و “خوایە وەتەن ئاواکەی”و “ڕاپەڕین”مان دەگوتەوە. سەردەستەکانمان پاک و دەستەسڕی دەم و لووت سڕینمان هەڵ دەگرت. ناوی ئەحمەدی خانی و فەقێی تەیران و جگەرخوێن و ئایشەشان و کاوەس قەفتان و گۆران و پیرەمەرد و حاجی و مەستوورە و هەموو ئەوانەی تر بە گوێمان دەکەوت و پێیان ئاشنا دەبووین.
لەم شارەدا دەنگی ئازادیخوازان بڵند بوو. شاری شیوعیە باشەکان و چەپە باشەکان بوو. شاری پێشمەرگە راستەقینەکان بوو، ئەوانەی بە چەند فلسەک و پاکەتێک جگەرە داستانیان تۆمار دەکرد. شاری “ژانی گەل” و “هەر کورد ئەبین” و شاری رەفیق حیلمی و محەمەد ئەمین زەکی و تۆفیق وەهبی و بێکەسی باپیر و بێکەسی باوک و فازل محەمەد و

بابا عەلی و زێوەر و قانع و ئەخۆل و موکری و مەولانا و سالم و کوردی و کاکەی فەلاح و سەدان دەنگی بوێر و ئازا و ئازاد بوو. شاری خۆشویستنی نیشتیمان و ناسینی بەردەقارەمان و مەجەرسەن بوو. لەم شارەوە بوو ئەحمەد موختاربەگی جاف فێری دەکردین "بە بێ قەدری بە سەریا ڕامەبوورن، حورمەتی بگرن، گوڵاڵە سوورەی ئەم خاکە، خوێناوی جگەرتانە"! هەر لەبەرئەوە ئاسایی بوو سلێمانی لە شاری "ژین و ژیان" و "گەلاوێژ" ـەوە ببێت بە شاری ئارام و جەعفەر و شەهاب و هەردێ ئیبراهیم و ئەو هەموو سەرە پڕ شانازیانەی مێژووی ئەم نیشتیمانە.

سلێمانی شار بوو. شارێکی نیمچە پیشەسازیی بوو. شاری بەرهەمهێنانی تووتن و کارگەی جگەرە بوو. شاری جۆڵایی و هەلاجیی و خومچیەتیی و پێستەخۆشکردن و چەخماخسازیی و مسگەریی و زین و کەپان و مووەستن و پیشەی دەستیی و شاری کارگەی چیمەنتۆ و شەکر و کارگەی پێڵاوی سیروان و شەهلای چلوورەی ئەرخەوان بوو. شاری بە یەک گەیاندنی حەیران و لاوک و سیاچەمانە و هۆرەی جاف و چریکەی زیرەک و ماملێ و عەلی مەردان و کاوەس ئاغا و حەسەن جەزراوی و تایەر تۆفیق و شەماڵ سائیب و قادر و حەمەساڵح دیلان و مەریەم خان و سەید عەلی ئەسغەر و تاد بوو. سلێمانی شاری سوعبەت و پێکەنین و نوکتە و گاڵتەوگەپ، شاری فەریقەکوێر، شاری کەوتن و هەستانەوە و بەرەنگاربوونەوە و کۆڵنەدان، شاری خۆشەویستیی و وەفا و چاوەڕوانیی، شاری موزیک و تیپی مۆسیقای سلێمانی و تیپی زانکۆی سلێمانی بوو، شاری کەریم کابان و عوسمان عەلی و ئاڵا عومەر و پەیمان عومەر، شاری شانۆ و تیپە پێشڕەوەکەی بوو، شاری بەرزانی قالەی خۆڕووز، دڵشاد مەریوانی و کەمال سابیر و بەدیعە دارتاش و گەزیزە عومەر و خالید زامدار و گەلێک ئەستێرەی تر بوو. شاری ڕووانین بە ئەو دیو سنوورەکانیەوە بوو.

رۆژنامەگەریی ئەمڕۆ بە گشتیی رۆژنامەی حیزبیی و ریکلامی بازرگانیی و ئەو پەیجە سێبەر و دروستکراوانەن کە کاری سەرەکیان شەڕەجوێن و بوختان و درۆودەلەسە و شکاندنی ژنان و ناونەتۆرە و شکاندنی پیرۆزیەکانی کوردوکوردستانن.

ئێستا سلێمانی لە هەڕەتی لاوییدا بە تەنیا ٢٤٠ ساڵ تەمەنەوە گۆچانی ڕوو لە هەورازی هەڵگرتووە. ماڵ و گەڕەک و گوزەرەکان لە پەنجا و شەست ساڵی ڕابردوودا هیچ نەگۆڕاون. بازاڕەکان وەکو خۆیان ماون، کۆڵانەکان لە ژێر فشاری با و باران و خۆرهەتاودا توێژیان هەڵداوە و ڕووخسارەکان بە هەستی ئازار و نامۆبوون بە خود و بە چواردەور لە گرێیەکانی پیرەمەگروون دەچن.

سلێمانی ئەمڕۆ گوندێکە، دێیەکی گەورەیە و بە هەزار و یەک لادێ

هەڵئاوساوە. هەر لادێیە و بنیەکیان لە دێیە و بنەیەکیان لە سلێمانییە و هەر یەکێکیان بە شوێنەکیەوە نووساوە. دیارە شارەکە بە سرووششیی گەورە نەبووە و زادەی گۆڕانکارییەکی نائاساییە. بە ئاسانیی هەموو دێیەک بە پەیوەندیی ڕۆژانە و تێپەڕبوونیان لە شێوەی گەڕەکەکانیدا دەناسرێنەوە. مزگەوتی تایبەت بە خۆیان هەیە و ئەگەر لە دێکەیان کێشەی شەخسیان هەبێت ئەوا لە لادێکەی سلێمانییشیان ڕەنگ دەداتەوە و ئەو مزگەوتە دەکەن بە دوو مزگەوت.
ڕۆژێک لە ڕۆژان زاراوەی سەرانیی سلێمانی لە تێکەڵاوبوونی دیالێکتی بابان و ئەردەڵان و موکریاندا هێدی هێدی دروست دەبوو.
ئێستا لە هەر گیرفانە لادێیەکی سلێمانی لەهجەیەک هەیە و شتێک بە ناوی زمانی سلێمانییەوە نەماوە. سلێمانی ئەمڕۆ شارێکی تێپەڕ تێپەڕیوە کە هەر بە جادەی خوار و خێچ و چارەنووسی بێپلانەوە پێکەوە بەستراوە. لە سلێمانی ئەمڕۆدا ژمارەی مزگەوتەکان کێبڕکێی براوە لەگەڵ ژمارەی خوێندگاکان و نەخۆشخانەکاندا دەکەن. بنکەی کولتوریی و کتێبخانەی گشتیی و پارک کە گەنجانی نێر و مێ بە یەک بگەیەنن و بە کوچەوکۆڵانی موزیک و ئاواز و شانۆ و کولتوری خۆیان و بە جیهانی شارستانییدا بیانبات، تەزیان لە نیشتووە و پەژموردە چاوەڕێی ئەو نوێژبارانەیە دەکەن کە ناگاتە دەنگی هیچ خودایەک.
هیچ کاتێک لە مێژوودا وەکو ئەمڕۆ بەدواوەگەڕانەوەی کولتوریی لە بواری موزیک و شانۆدا ڕووی نەداوە. شانۆ بە گشتیی بووە بە دەم پانکردنەوە و گاڵتەبەیەککردن و ڕابواردن بە ژنان و بە دەزی ژنان و بە دیفاعکردن لە کولتوری باوی دواکەوتوو، هاوکات کە گۆرانی چڕین بووە بە بەیتبێژیی لەو پەڕەی ڕستەی بێ مانا و هەلەقومەلەق کە هیچ ئاستێکی هونەری تیادا بەدی ناکرێت و یاخود کراوە بە نووزەنووز و خۆکردنەوە و کەکردنەوەی دەم و لێو و نیشاندانی ڕووخسار و پێشانگای جلوبەرگ. هەر ئەم کولتورە داڕزاوە گەڕاوەیەیە کە لە پێش هەر شتێک لە بواری سیاسەت و پرینسیپە جیددییەکانی کۆمەڵگادا ڕەنگیان داوەتەوە.
سلێمانی پێڕانەگەیشت بە ئاشی شاربوونی خۆی شاڵاوی کولتوری دێهاتی بشکێنێت و لە ناو هەناوی خۆیدا هەزمی بکات و لە نوێگەرییدا بە کولتوری شار بیپشکوێنێتەوە. ئەو کۆچبەرییە بەوێنەیەی لە دێهاتەکانی دەوروبەرییەوە گەمارۆی دا هەم بە هۆکاری سیاسەتی داگیرکاریی و هەم بە هۆکاری تری ناوخۆیی لە درێژخایاندا بوون بە بەخوریکردنەوەی ڕیسی شارستانییەتی سلێمانی.
لەوەبەر لە فیستیڤاڵی هەڵەبجەدا بینیوومانە و لە ساڵیادی سلێمانیشدا بە دڵنیاییەوە دەیبینین کە چۆن هەموو داهێنان و پێشکەوتنێکی کولتوریی شار لە دەڕمە و بریانی فرۆشتن، ملوانکەی

مێخەک و سێوی مێخەک کرێژ و سرکەیی بەحیجاببوودا خولاسە دەبێتەوە و بەناوی بەرھەمی خۆماڵی و ھونەری ژنانەوە دەفرۆشرێنەوە.
ل□ س□ل□مانی ئەمڕۆدا بە دەگمەن ھەڵدەکەوێت ئوتومبێلێک مۆڵەت بە پیادەڕۆیەک بدات بپەڕێتەوە، پرسەی مردنی ژنان بە ناوی پیاوانەوە تۆخ دەکرێنەوە و جلوبەرگ بۆ ژنان بووە بە ھێمای شەرەف. دۆخێکی سترێس و ڕاکەڕاکی س□رتاپای شاری داگرتووە، زمانی بازاڕ پڕە لە وشەی عەرەبیی یان ئینگلیزیی ناتەواو، بێمتمانەییەکی تەواو لە نێوان کڕیار و فرۆشیار و مامەڵەکارانی بازاڕدا بڵاو بووەتەوە، چاولێکەریی و دووپاتکردنەوەی ئەوەی ھەیە و کراوە بیرۆکەی دۆزینەوە و داھێنانیان بردووە بۆ خاڵی سفر. ئیسلامگەراییەکی سیاسیی بوختانچی و واتەواتکار و ھێرشبەر بۆ سەر ژنان و ھەر بیرێک لەگەڵ خۆیان نەگونجێت زۆرینەی مزگەوتەکانی کردووە بە گومڕانگا لە نیشتیمان و لە کولتوری پێشکەوتنخوازیی و شارستانیی ئازادیخواز. زانکۆ و خوێندنگاکان بوون بە حوجرەیەکی گەورە و خوێندن و زانست لە نێوان کەرتی ئەھلیی و حکومییدا بوون بە ناوەندی بەرھەمھێنانی ڕەشبینیی و باوەڕبەخۆنەبوون و تووڕەیی لە نیشتیمان.
ئێستا گۆڕستانی بێ ناونیشانان، لە پارکی ئازادیی کە بێکەسی باوک لەگەڵ رەگوڕیشەی دارسنەوبەرەکانیدا تێکەڵ بووە، لە گردی یارە کە مامەیارە گۆرانیی بەھار بە زەمزەمەی بولبولیەوە دەخوێنێت، لە گردی سەلیم بەگ کە شار ھەڵپەڕکێی پێشمەرگەی دەکرد بە ڕەشبەڵەک، لە سەرچنار و دەرگەزێن و کانی ئاسکان و قەدپاڵەکانی ئەزمەڕ و ڕووخسارە بە ھەیبەتەکەی پیرەمەگروون و تەنانەت لە پیرمەسووریش بەناوبانگتر و بەناونیشانترە. شەرەفی ونبووی ئەو پیاوانەی شار لەوێدا لە جەستەی بێناوی ئەو ژنانەدا پاک د□ب□ن□وە و دەکڕدرێنەوە.
پیرەمێردی نەمر، باپیرەی خەمخۆر، رۆژنامەنووس و شاعیرە ئەدیبدۆستەکە، خوێندەوارە دەردەدارە کەی کورد، بە کارێزی وەستا شەریفدا بەرەو سەرەوەی سەیوان لە سەر ئەو گردە دانیشتووە و لە عەرشی پەروەردگاری ڕووانیووە کە سلێمانیەکەی بوو. نەورۆزان بە دەستی خۆی دۆڵمەی لێ ناوە و رۆشنبیرانی ئەو شارەی بانگھێشت کردووە و ئاگری نەورۆزی کردوەتەوە و زانیوویەتی سنگی کچانی شارەکەی و نیشتیمانەکەی چەند ب□رز و توندە. ئەو گردە، سەروپێچەکەی سەیوان، ئا بەو شێوەیە، لە ھەناوی رەنجی پیرەمێردەوە بوو بە گردی مامەیارە. ئێستا ھەموو حیزبێک گردێکی ھەیە و تەنانەت تاکەکەسانیش گردی خۆیان ھەیە. مامەیارە دێتە خەونم و پێی وایە ھەر لە چاپخانە کۆنەکەی کار دەکات. بە دەم ھاتن و چوونی بێ قەرارەوە پێم دەڵێت “دەمەوێت لەم شارە بارکەم، بڕۆم”. دەڵێم یارە بۆ کوی دەڕۆیت، تۆ ئیتر لە ناو عەرشی پەروەردگاردایت.

بە دەم نوقمبوون و غەرقبوونی کەشتیی شەقوشڕە تورکیەکانی ناو دەریای سپی ناوەڕاستەوە کە ئەهلی ئەم شارە و ئەم هەرێمەیان بەرەو بەهەشتە دوورەکان هەڵگرتووە، بە دەم لەرز و ئارەقەوە، خەبەرم دەبێتەوە.
بە ڕێژیش حەزرەتی سالم لە کەڵەم نابێتەوە و خەریکی نووسینی نامەیەکی نوێیە بە نالی. کە نامەکە دەخاتە دەستم هەر وا سپییە، پیتەکان نابینم. بە رووخساری پرسیاراویمدا تە دەگات و لەم وەردەگرێت و دووبارە دەست دەکاتەوە بە نووسین و دەیداتەوە دەستم و سەرلەنوێ پیتەکان دەرناکەون. پێکەوە لە فرەشیارانی ئەم شارە دەڕووانین کە بە دەوری بەرهەمی تورکیی و ئێرانییدا هەڵدەپەڕن و سەما و ریکلامیان بۆ دەکەن و بەرژەوەندیی پارە لە سەروو زمان و کولتوری ئازادیخوازیی و نیشتیمانپەروەرییەوەیە. شارەکەی سالم بووە بە ژێر بەرهەمی پلاستیکیی ئێران و تورکیاوە و کراوە بە سەرلەنوێلکی بەرهەمی دەوڵەتانی دەراوسێ. لەی تە دەگەم شیعرەکەی دەستکاریی دەوڵەت.
دیسانەوە نامەکە لە سالم وەردەگرمەوە. لە ژێر هەنکەهەنکی ڕاکردنەکدا خەبەرم دەبێتەوە، چنگم توند لە دەستماڵەکەی دایکم گیر کردووە، ئەو دەستماڵەی کە تەنیا دیارییەکی ئەو ژنە حاجی حانییە بۆم ماوەتەوە کە بە منداڵی پەلی دەگرتین و دەیبردین بۆ حەمامی بەرخی و تا پێستمان خوێنی تێ دەزا بە لفکە دەیشتین. نامەکەی سالم لە دەستمدا نەماوە.
بە کامە گوزەری شاردا بڕۆم کە بەرهەمەکەی پێشکەوتبێت و هەمان ڕووخساری ماندوو و هەمان ڕێگا و دیواری ماوە بەسەرچوو و هەمان دەڕابە و قوفڵ نەبینم. کەرتی پیشەسازیی ئەم شارە نادیارە و کەرتی تەندروستیی قەسابخانەیەکی ئەهلییە و کارەبا لەو کاتەوە کە بەداواکاری ئێران و تورکیا تەل و وایەر و کەبڵ و محاویلەی عەمودەکانیان دزی، هەر لە هێڵەتی نیشتیمانبوونی خۆیدایە و گەل لە خۆشەویستیی یەکسەرە دایە لە گۆڕێی. ڕۆژ بە رۆژ زەرەڕێک لە ئەو کارگانەش کە هەبوون بە هۆی بێ کارەبایی و هۆکاری ترەوە دادەخرێن کە هیوای بەرهەمەکیان هەبوو.
لە ڕووی سیاسییەوە زۆر هەیە بگوترێت و زۆر گوتراوە بەڵام گرینگترینی ئەوەیە کە حکومەتەکەی ماڵی بارزانی بایکۆتی لە سەر داناوە و بە شەڕەشەق پرۆژە سوێندلەخوراوەکانی دەگەنە مەنزڵ یان هەرگیز ناگەن. ئێستا لە جیاتی ڕۆشنگەریی و بزووتنەوەی ڕووناکبیریی و کتێبخوێندنەوە و بەرهەمی شانۆیی و تەلەڤیزیۆنیی و سینەمایی خۆماڵیی گەنجی ئەم شارە بە دیار سندوقی تەلەڤیزیۆنەوە کە پڕن لە زنجیرەی تورکیی و فارسیی و عەرەبیی بازاڕیی کە خۆیان

بۆ بازرگانیی و پارەپەیداکردن بەرهەمیان دەهێنن، دادەنیشن و بێهوودە لە هەوڵدان لاساییان بکەنەوە. کچان و کوڕان عاشقی بیچمە دروستکراوەکانی ئەم زنجیرانە دەبن ولاسایی مۆدێلی فەرش و قەنەفە و گڵۆپ و جلوبەرگ و پێڵاویان دەکەنەوە کە نازانن ریکلامن بۆ بازرگانیی.

سلێمانی، گوندە گەورە شێواوەکە، باشترین و جوانترین و رۆشبیرترین گوندە گەورەی ئەم هەرێمەیە کە سامانی سەرزەوی و ژێرزەوی دەبێت بە دۆلار و لیرە و تمەن و بە چەرخوفەلەکەکانی مێژوودا سەرەوخوار و سەرەوژوور بەرەو ئەو ئەشکەوتانە دەڕۆن کە بە منda□ی لە کتێبی ئەمیرئەرسەلاندا لە ژێر تەلیسمی جادووگەرێکدا نابینا دەکران.

سلێمانی، هێشتا لە بەراووردا لەگەڵ دەستەخوشکەکانی تری لەم هەرێمەدا کە هەر گوندی گەورەن و بە مزگەوتی بێئەژماری گەورەوگران و ڕازاوە و تەنراو بە هەزارویەک مەلا و بە کولتوری شەڕەخوێن و بە ئەسپئەسپێنی عەشایەریی و سوڵحی عەشایەریی و بە دادگای لایەندار و بە دامەزراوەی نادیاری سەدان و هەزاران فەرمانبەرەوە، دەنازن.

هەر شاری ڕۆشنبیرییە.

لە ٢٤٠ هەمین ساڵیادیدا لە سێبەری یەکێک لە شیعرەکانی قانع دا و بە سۆزی هەستی بەرزی نیشتیمانپەروەریی دڵدار ـەوە بە مەولەویدا دەچمە خوار و گوێ لە دەنگە بە سۆزەکەی قادر کابانی گۆڕونبوو دەگرم کە لە درزی پەچەی گۆران ـەوە بە سەر جادەی چ□□□ و سێبەردا تێپەڕ دەبێت. دەزانم ڕۆژێک دێت سلێمانی دەبێتەوە بە شارێک.

ڕێبوار ڕەشید
2024/11/12

پرسەکانی ئەدەب و ڕۆشنبیری.. بەشداربووان: عەبدولموتەلیب عەبدوڵا، شاخەوان سدیق، عەلی

شێخ عومەر،کاروان عومەر کاکەسوور و سابیر ڕەشید

ئامادەکردنی : عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

پرسەکانی ئەدەب و ڕۆشنبیری،هەرجارەی لەسەر بابەتێک چەند نووسەر و هونەرمەند و ڕۆشنبیرێک دەنێتە گۆ. بانیژەی ئەدەب و کلتوور لە ڕۆژنامەی ڕەوت لەڕێگەی ئەم لاپەڕەیەوە دەیەوێت پەنجە بخاتە سەر گیروگرفتەکانی کایەی ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردیی و ورووژاندنی پرسیاری جیددی. لەم ژمارەیەدا بانیژەی ئەدەب و کلتوور پرسی پەیوەندی نێوان دەق خوێنەر دەوروژێنێت.
پرسی ئەم ژمارەیە : پەیوەندی نێوان دەق و خوێنەر، پەیوەندییەکی دینامیکی و لێکهەڵپێکراوە بەجۆرێک کە نەک هەر دەق بە بێ خوێنەر ناتوانێت بژێت، بەڵکوو خوێنەریش دیوێکی تری پرۆسەی نووسینی دەقە. لێرەدا دەپرسین خوێنەری کورد تا چەند لەگەڵ دەقی کوردیدا چووەتە پەیوەندییەکی هارمۆنییەوە؟ ئایا پەیوەندی نێوان خوێنەر و دەق لەئاستە جیاوازەکانی زمان و مەعریفەدا توانیویەتی گرفتەکانی خوێندنەوە چارەسەر بکات؟

عەبدولموتەلیب عەبدوڵا :

خوێندنەوە ئەو هێزەیە کە وادەکات پەیوەندییەکی داهێنەرانە یان مانا و دەلالەتی تایبەت بەرهەم بهێنێتەوە، خەیاڵێکی داهێنەرانە بونیاد بنێ، نەک پەیوەندییەکی هارمۆنی... بەو مانایەش پەیوەندی دەقنووس بە تێکست یان ئەو کەلەپوورەی تێکستی بەرهەمهێناوە، پەیوەندییەکە وەك (پۆل ریکۆر) دەڵێت، لە سەر پارادۆکس هەڵچنراوە. بەو مانایەش خوێندنەوە جۆراوجۆرو فرە ڕەهەندە، خوێندنەوە جیاوازییەکان هەڵدەدەنە و بیرکردنەوە تایبەتەکان دەنووسێتەوە...

خوێندنەوە تەنها لە بوونی ڕەوانبێژی دەق و مەعریفە و ئاگایی خۆی نانوێنێ، ئەوەی لە خوێندنەوەدا گرنگە خەیاڵی داهێنەرانەیە، نەک هاڕمۆنییەت، لەو ڕووەوە کتێب هیچ پێشنیارێکی هاڕمۆنی نییە، کتێب بەس خۆیەتی لە پەیوەندی بە تاقمە جیاوازەکانی تر و بە گوێرەی جەستە بە ئەندامەکانی تر، هەرگیز پرسیاری ئەوە ناکەین خوێندنەوە لە پێگەی دال یان مەدلول مانای چییە… ئەوەی بوونی هەیە ئەو خوێنەرەیە کە روو لە دەرەوەیە، نەک ئەو خوێنەرەی کە رووی لە سندووقی کتێب و مەستی مانا و دەلالەتەکانە… بە کورتی کتێب، تێکست ماشێنێکی بچووکە و کورت نابێتەوە بە کۆمەڵێ ئاماژەی دیاریکراو یان تێگەیشتنێکی دیاریکراو…. بەڵکو پێویستە خوێنەر دووبارە خۆی بەرهەمبهێنێتەوە.

هەموو منێکی خوێنەر کە دەخوێنێتەوە دووبارە خودی خۆی دەخوێنێتەوە، چونکە هەموو (منێکی خوێندنەوە) هەڵگری بەرهەم هێنانەوەی خەیاڵی داهێنەرانەی خۆیەتی، بەڵام هیچ منێکی نووسینەوە و منێکی خوێندنەوە، منێکی کامڵ نییە، پاشان ئەوەی کە منی نووسینەوە و منی خوێندنەوە داوای دەکات، جگە لە داهێنان و بەرهەمهێنانەوەی داهێنان و سەیرورە شتێکی دیکە نییە، بۆیە منی خوێندنەوە هەمیشە نوێنەرایەتی جۆرێك لە سەیرورە (یان نیازگەری داهێنەرانەی بەردەوام) دەکات، یان نوێنەرایەتی ئەو جێگیرنەبوونە دەکات، کە تەواوی ئەزموونگەرییەکانی داهێنان و سەیرورەی لەخۆ گرتووە. کەواتە کردەی خوێندنەوە بەردەوام (منی داهێنەرانە)ی سەیرورە نوێ دروست دەکاتەوە. پۆل ریکۆر لە یەکێك لە نووسینەکانیدا دەڵێ کاتێك دەخوێنمەوە (من)ی خۆم رووت دەکەمەوە، بۆ ئەوەی لە ڕێگای خوێندنەوەوە بگەمە خودێکی دیکەی داهێنەرانەی نوێ. بەو مانایەش منی خوێنەر لە ڕێگای داهێنانەوە لە ڕێگای سەیرورەی داهێنانەوە بوونی خۆی و پرۆسەی جێگیربوونی تێگەیشتن و سەیرورەی بەردەوام فەراهەم دەکات، چونکە بوونی زاتیانەی (خوێنەر/وەرگر) چرکەیەکە لە چرکەکانی بوونی راستەقینەی داهێنان و کاری داهێنانیش چرکەیەکی وجودییە و هەر کاتێکیش هەر دوو چرکەکە بە یەکگەیشتن ئیدی دیالۆگ لە سەر بنەمای (بەبیرهێنانەوە) و (تێبینکردن) و (سەیرورە) دروست دەبێت، لەوێشەوە پرسی بەردەوام و وەڵامی بەردەوام دێنە دی، کە بە هۆیانەوە رووە جێگرەکانی حەقیقەتی بوون ئاشکرا دەبێت، هەر لەوێشەوە بەردەوام ئەزموونی وجودیانەمان لە نێو جیهاندا گەشە دەکات.

بەڵام ئەوەی بەردەوام لە خوێنەر و کلتووری خوێندنەوەی کوردی بەرچاومان دەکەوێ، ئەوەیە کە خوێنەری کوردی هەمیشە خوێندنەوە وەک سندوقێکی داخراو روو لە ناوەوە دەبینێ، خوێنەری کوردی هەمیشە

ه□و□د□ا هەموو گرژی و بەرکەوتن و دژایەتیەکانی نووسەر بگوازیتەوە، هەموو سەرسامی و کاریگەرییەکانی نووسەر لە خۆیدا بڕوێنێ، هەرگیز خوێندنەوە وەک کاڵایەکی خاوی داهێنان و سەیرورە نایبینن□، هەرگیز خەیاڵی داهێنەرانەی خۆی لە خوێندنەوەدا پرۆسیسە ناکات، گرفتی خوێنەری کوردی ئەوەیە، کە دەکەوێتە ژێر چالاکییەکانی نووسەرەوە و گرفتی خوێنەری کوردی ملکەچبوونە، هەرگیز ئەکتیڤیبوونی خۆی نابینن□.
هەولێر / یەکی تشرینی یەکەمی ٢٠٢٤

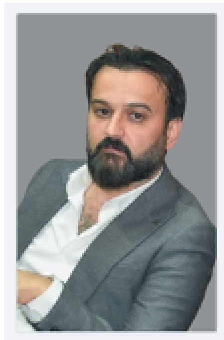

شاخەوان سدیق :

بێگومان لەنێوان دەق و خوێنەردا پەیوەندییەکی پتەوی دینامیکی هەیە،چونکە دەق بەبێ بوونی خوێنەر هیچ گرنگی و بایەخێکی نییە و خوێنەریش بۆ ئەوەی هۆشیار بێت و ڕوانینەکانی بۆ خۆی و بوون بگۆڕێت پێویستی بە خوێندنەوەی دەقە، ڕاستی سەرەتا وشە هەبوو. بەڵام وشە و دەق، بەبێ بوونی خوێنەر جگە لەوێنەی چەند پیتێکی کێشراوی بێ گیان زیاتر هیچیتر نین. هیچ دەقێك، زیندوو و کاریگەر نییە و هەموو دەقەکان مردوو بێ ڕۆحن، ئەوە خوێنەرەکانن، بەتایبەت (خوێنەری جددی) دێن و ڕۆحیان بەبەردا دەکەن و مەعنایان پێدەبەخشن، بۆیە لە هاوکێشەی (نووسەر، دەق، خوێنەر)دا، سەنتەربوون نامێنێت بۆ یەکێك لەوانە، بەڵکو کرداری تێکەڵبوون و تێکھەڵکشان جێگەیان دەگرێتەوە و هیچکام لەوانە ناتوانن بەبێ بوونی ئەوی دیکە گرنگ و واتادار بن، کارلۆس ڕوزی زافۆن، لە ڕۆمانی “یاریی فریشتەکە” دا د□□□□ت” هەموو کتێبێك بەردەوام چەند ڕۆحێك تێیدا دەژی، ڕۆحی نووسەرێك کە کتێبەکەی نووسیوە، ڕۆحی خوێنەرانێك کە ڕۆژێك لە ڕۆژان ئەو کتێبە دەخوێننەوە”
بێگومان ئەم ڕوانینە بەگشتی بۆ هەموو خوێنەرێك ڕاستە، جا خوێنەرەکە کورد بێت یان لەهەرشوێنێکی تری ئەم دونیایەدا بێت، جا دەقەکە کوردی بێت، یان بیانی و بەهەر زمانێك نووسرا بێت، لەئێستادا دەقی کوردی، یان با بڵێین نووسینی نووسەرانی کورد، لەئاستێکی فراواندا خوێنەری خۆیان هەیە و جیا لەمەش پەیوەندی و

بەرکەوتەی نەوان نووسەر و خوێنەر لەسەر خوانی دەق لە ئاستێکی باشدایە، بەڵام مەسەلەی تێگەیشتن لە دەق و دروستکردنی هارمۆنی، بابەتێکە زیاتر پەیوەندی بە ئاستی ڕۆشنبیری و مەعریفی تاکی خوێنەرەوە هەیە، چونکە خوێنەر وەك زۆرێك لە بوارەکانی دیکە ئاست و ستەپی خۆی هەیە و فیگەرەکانی زۆر و جیاوازن، ئێستا نووسین و بەرهەمی کوردی لە ئاستێکی باشدایە و دەکرێت، دەقی کوردی بە گرنگییەوە لەسەری بوەستین و بیخوێنینەوە، ئەم تێڕوانینە لەدەرەوەی سەرنجەکانی لەسەر زمان و شێوازەکانی دەربڕین و گۆڕانەوە، بەکێشە و گرفت و تێڕوانە ڕێزمانییەکانەوە، چونکە ئەمانە بابەتی جیاوازن و لە وردەکاریدا قسەی زۆر هەڵدەگرن. من پێموانییە ئەمە لە ئێستادا و لەناو ڕۆشنبیری کوردیدا، کێشەیەکمان هەبێت بەناوی کێشەی خوێنەر، بەڵام ڕەنگە بابەتێکمان هەبێت بەناوی کێشەی نەبوونی دەقی باش و نووسەری ڕۆشنبیر و خەیاڵفراوان، ئەوەی بەناوی نەمان و نەبوونی خوێنەرەوە بانگەشەی بۆ دەکرێت، هیچ نییە جگەلە تێنەگەیشتن لەسەردەمەکە و ئەو گۆڕانکارییانەی کە بەسەر فۆڕم و شێوازی خوێندنەوەدا هاتن و وایان کردووە فیگەری جیاواز جیاواز بە خوێنەر دروست ببێت، دەبێت ئیتر لەوە تێبگەین خوێنەر بە تەنها خوێنەری کتێب و کاغەز نییە و ئەپشن وپلاتفۆڕمەکان بە بەدەستخستنی زانیاری ئەجگار زۆر و کراوەن، ئێستا خوێنەر و خوێندنەوە وەك زۆر بابەتی تر لە پرسە و کردارێکی گشتییەوە بە نوخبە و تاك هەنگاو دەنێت و لەڕووی مەعریفەشەوە لە زانیاری گشتییەوە بە زانیاری تایبەت و تایبەتمەند دەگوازرێتەوە، ئەم پرۆسەیە گۆڕانکارییەکی جیهانییە و لایەنی ئەرێنی و نەرێنی خۆی هەیە، کە ڕوونکردنەوەیان زۆری دەوێت، بەڵام لە فۆڕم و وێنەگشتییەکەیدا و بە دووبارە تێگەیشتنەوە لە پەیوەندی و بەهاکانی دەق و خوێنەر، دەبێت بیر لە جۆرێکی دی لە ڕوانین لەم بابەتە بکەینەوە. (سوهراب) واتەنی " دەبێت چاوەکانمان بشۆین و جۆرێکی دیکە دونیا ببینین"

عەلی شێخ عومەر :

تیۆری وەرگرتن "تلقی" ئەم چەمکە لە ڕەخنەی ئەڵمانییدا،

بڵاوبووەوە، تیۆری وەڵامدانەوەی خوێنەر ل□ ئەمریکادا سەریهەڵدا و بڵاوبووەوە. ئەوەی نەمری بەدەق د□ بەخشێت، خودی دەقەکە خۆیەتی، خوێنەر زیندووی دەکاتەوە، تیۆری وەرگرتن و وەڵامدانەوەی خوێنەر، لەسەردەستی وڵفگانگ ئایزەر و ڕۆبرت یاوس چەکەرەی کرد، بەهای ئەدەب ل□ بەرامبەر داهێناندا، یان نووسینی ئەدەبیدا وەردەگیرێت، ئەمەش بەخوێنەرەوە بەندە، کارتێکردن بە خودی دەقەکەوە، پشت بەچەندین سەرچاوە دەبەستێ، وەك فۆرمالیستی ڕووسی شکلۆفسکی، بونیادگەری براگ، دیاردەگەرایی ئینگاردن، هیرمۆنتیکای هانز جۆرج گادامیر، کە مامۆستای یاوس بووە، ل□ تیۆری وەرگرتندا، لەسۆنگەی ئەوەی چەندین جۆری خوێنەر هەیە، وەك خوێنەری شارەزا، نەشارەزا، ڕەخنەگر، بۆیە تێڕوانینی خوێنەرەکان بۆ دەقی ئەدەبی ناتوانێ یەکسان بێ، هەندێ سەرچاوە کاریگەریان لەسەر وەسیلەخوازی جۆن دیوی، بوونخوازی چۆمسکی دامەزراندووە، هەڵبەت تیۆری وەڵامدانەوەی خوێنەر، بە ناوی جیاوازەوە لەچوارچێوەی وردەکاریی خوێنەردا، بە چەندین تیۆرەوە پۆلیندە کراوە، نموونەی تیۆری"توانستی ئەدەبی جوناسان کیلر، ناسنامەی دەق نۆرمان هۆڵاند، کاریگەری دەروونی دیڤید بلیش، ڕۆڵی نیشانە ڕیڤا یتر"، ئێمە لەئاستانەی کورت بڕییەوە، ئاماژە بەو چوار چەمکە دەکەین کە تیۆری وەرگرتن و وەڵامدانەوەی خوێنەری لەسەر بنیادنراوە. یەکەم کۆگای دەق : ئەو شوێنەیە دەق و خوێنەر بەیەك دەگەیەنێ، ئاوێتەبوونی ئەدەبەکانی پێشووتر و پێوەرە دەرەکییەکانی دەرەوەی دەق پ□ی□ر□و دەکەن، سنوورەکانی کارلێکردن و دواندنی نێوان دەق و خوێنەر دیاری دەکات.

دووەم ستراتیژی دەق : تێگەیشتنی خوێنەرە، لەلایەن دەقەوە بەرپرسی ڕێکخستنی توخمەکانی نێو کۆگای دەقە، لەنێو توێژەکانی دەق ئەو هێڵە سوورانەی دەق دەگرێتەوە تا خوێنەر بەواتای دەق بگەیەنێ، دەبێ بەسەریدا بڕوات، بێ ئەمە ناتوانێ کۆدەکانی دەق شی بکاتەوە، سێیەم کلێنەکانی نێو دەق : ئەو بۆشایانەیە خوێنەرپڕی دەکاتەوە، پەیوەندی لەگەڵ دەقدا دامەزرێنێ، ئەم بۆشایانە بەو مەرجە شێوازی خەیاڵ کردنەوەی دەق ئاڕاستە دەکەن، کە دەق ڕێکیخستووە، لەهەمانکاتدا وەڵامدانەوەی خوێنەرەکان ڕێك دەخەن، کلێنەکان جگەلەوەی بزوێنەری خەیاڵە، ئاوێتەبوونی خوێنەر و دەقە، شوێنی بۆشایی لەنێوان دوو تێڕوانینە، بەدیوێك پاژەکانی دەق بەیەکەوە گرێ دەدات، مەودا بەخوێنەر دەبەخشێت، بەچەندین شێوە لێکدانەوە بۆ واتای دەق بکات، بەدیوێکی دیکە بەرامبەر بەپارەکانی تری، ئاماژە بەهەڵوەشاندنەوەی دەقەکە دەدات، چوارەم ڕوانینی گەڕۆك : بە چەند قۆناغێك پشت بە لۆژیك و تاقیکردنەوە دەبەستێ، بۆ ئەوەی خوێنەر بەتەواوی بەواتاکەی بگات، هەر قۆناغە و شتێکمان پێشکەش دەکات،

لەکۆتاییدا تێکرا پێکهاتەکانی دەق لەسەر بنەمای نەرێنی دەق بنیاد دەنرێت، توانای گەیاندنی ئەزموونی نوێ و نەناسراوی هەیە، لەسایەی ئەم چەمکەشەوە لەسەر پێوەرەکانی فاکت و ئەزموونە باوەکانی دەق،کە وەرگر لێی تێنەگەیشتووە، لادان فەراهەم دەکات.
چەمکەکانی یاوس و ئێستێتیکای وەرگرتن / لەئاریشەی دەستەی وەرگرەوە نەبێ،لەژیاندا کاری ئەدەبی بەردەوام نابێ، چونکە مێژووی ئەدەب، بریتییە لەمێژووی وەرگرتنی دەستەیەك خوێنەری یەك بەدوای یەکەکانی دەق، لەمێژووی ئێستێتیکادا، یاوس پشتی بەزانستی ڕاڤەکردن بەست، بۆیە باس لەو بابەتانە دەکات کەپەیوەندی بەسروشتی کۆمەڵایەتی و مێژووییەوە هەیە،ڕەخنە لەمیتۆدی پۆسەن، لەڕەنگدانەوەی مارکسی، بەتایبەتی جۆرج لۆکاچ و لوسیان گۆڵدمان و چەمکی هونەر بە هونەری فۆرمالیستەکان دەگرێت، چەمکی وەرگرتن لای یاوس دوو لایەن دەگرێتەوە، یەکەم بکەر "فاعل"، دووەم کارلێکراو "منفعل" پرۆسەکە دوو ڕووی هەیە،ڕوویەکیان ئەو کاریگەرییە بەرهەم دەیخاتە سەر وەرگر، ڕووەکەی دیکە خوێنەر چۆن پێشوازی لە بەرهەمەکە دەکات یان چۆنییەتی وەڵامدانەوەیەتی، چونکە جەماوەر یان بەنێردراو بەپێی ئاستی ڕۆشنبیری، تەمەن،ئەزموون و ڕەگەز، کۆمەڵێ وەڵامدانەوەی جۆراوجۆرییان بە دەقە ئەدەبییەکە دەبێ، لەوانە خوێندنەوە بە بەسەربردنی کات، ڕەخنەگرتن، ڕەتکردنەوە، بەدڵبوون، چێژوەرگرتن لەفۆرم و لێکدانەوەی نوێ بە ناوەڕۆك، دیارە دانەری دەق هەمیشە وەرگرە، بەردەوام واتای نوێ بە بەرهەمی ئەدەبی فەراهەم دەکات، ئەمەش بە کۆمەکی دوو توخم دەستەبەر دەبێ، توخمی ئاسۆی پێشبینی یان"چاوەڕوانی" کە بریتییە لەو ڕەهەندانەی کارەکە گریمانە دەکات، توخمی ئەزموون، وەرگر بەپێی ئەزموونی خۆی تەواوی دەکات.
ئاسۆی پێشبینی یان چاوەڕوانی / لەڕێچکەی ستراتیژی دەقەوە، کۆمەڵێك گریمانەی هاوبەش دەدرێتە پاڵ خوێنەری نەوەیەکی دیاریکراو، گومانی ئەدەبی پێشبینییەکانی خوێنەر دووپات دەکاتەوە، دەیگۆڕێت، یان چاکی دەکاتەوە، بەم پێوەرانەش بێ، دەکرێ مەودای ئێستێتیکی بە بەرهەمی نوێ دیاری بکرێ،پێوەری خوێنەر لەوەرگرتنی دەقدا،چێژ لەوەرگرتن بەئەزموونی ئێستێتیکی هەژمار دەکات، هەڵبەت ئەمەش لە کەسەکەوە بە کەسێکی دیکە،بەپێی باوەری ئاینی،ڕەگەز، و ئاستی ڕۆشنبیری..تاد،گۆڕانکاری بەسەردا دێت. خوێنەر کە دەقێك وەردەگرێت بەشێوەیەکی جیاواز وەڵامدانەوەی بۆ دەبێت، ئاسۆی چاوەڕوانی لەڕێگای لێکدانەوەی ڕۆڵی خوێنەر، هەڵە سەرەکییەکانی شیکردنەوەی دەق دیاری دەکات، بەکارتێکردن ئاوێتەی دەق دەبێ، دواندنی لەتەکدا دەکات، تا دەگاتە ئاستێ، دەتوانێ زمانی ڕۆژانە

لە زمانی جوانناسی جیاكاتەوە، لەنێو شارەزابوونیدا ئاستی پێوەر و پێوانەیەك بۆ بەرهەمەكە دروست دەكات، گەر ئەو بەرهەمە لەتەك ئاستەكەیدا تەبا بوو، ئەوا بەرهەمەكە ناگۆڕێت، هەر دەقە ئاستی چاوەڕوانی بگۆڕێت، ئەوە ئەو دەقە سەركەوتوو دەبێت، لەتەك شێوازە باوەكانی پێشتردا، هەڵگری تۆیەكی نوێ دەبێت، لادان دروست دەكات، پرسیاری نوێ دەوروژێنێ، لەكۆتاییدا تیۆری وەرگرتن، چەق دەخاتە سەر وەرگری دەق، بەم شێوەیەش خەسڵەتی نووسەر و دەق كاڵ دەبنەوە، پەیوەندی نێوان خوێنەر و دەق دیارتر دەبێت، ڕۆڵی نووسەر پشت گوێ دەخرێت، ڕۆڵان پارت بۆ لەدایكبوونی خوێنەر بانگەشەی مەرگی نووسەری ڕاگەیاند، بەمەش لەسێكووچكەی نووسەر، دەق و خوێنەر گۆڕانێكی بنەڕەتی هێنایە كایەوە، پەیوەندییەكە لەنێوان دەق و نووسەر، گوێزرایەوە بۆ دەق و خوێنەر، كەواتە دەق بوونی خۆی لە نووسەرەكەیەوە وەرناگرێ، بەڵكو خوێنەرەكەیە بوونی پێدەبەخشێت، واتای دەق چالاكی خوێنەرەكەیە، ئەزموون لەتەك دەقدا دەكات،چ كاتێ چالاكی پەیوەندی خوێنەر بە دەقەوە گەیشتە پلەی سەد،ڕۆڵی نووسەر بە سفر یەكسان دەبێت.

كەركوك گەڵاڕێزانی ٢٠٢٤

كاروان عومەر كاكەسوور :

هەر كاتێ دەق لە ئاستی گوتراوەوە، یان وردتر بگوترێت لە ئاستی نەبینراوەوە دەگاتە ئاستی بینراو و شێوەی نووسین (Graphic Shape) وەردەگرێت، ئەوە پەیوەندیی نێوان خۆی و خوێنەر دادەمەزرێنێت، كە پەیوەندییەكە لەسەر پرۆبلەماتیكی گەورە دامەزراوە. دەق دەبێتە مەڵبەندی بەریەككەوتنی دوو هۆشیاریی جیاواز، هۆشیاریی نووسەر و هۆشیاریی خوێنەر. ئایا ئەو دەقە چەند توخمەكانی دایەڵۆگی لە خۆی گرتووە، بەو مانایەی ئایا توانای هەیە لە بەرانبەر دەرەوەدا خۆی بكاتەوە، تا جیاوازییەكانی بخاتە ڕوو؟ جیاوازی بۆ چ مانایەك؟ بەو مانایەی ئایا ئەو دەقە لە ڕێی شتە زانراوەكانەوە خۆی دامەزراندووە، یان ڕووی لە نەزانراوە و ئاستی شاراوەی ئەو شتانەی پێشان داوە؟ تا ئەو دەقە كراوەتر بێت، پتر

زەوینە بۆ دەرکەوتنی چالاکیی خوێنەر خۆش دەکات. لێرەدا کردەی ڕاڤە دێتە پێشەوە، کە هەر ئەویشە جووڵە دەخاتە دەقەوە و بەردەوامیی پێ دەدات. واتە دەقی کراوە لە دوو ئاستدا دەردەکەوێت، کە دەکرێت بە شیعرییەتی دامەزراندن و شیعرییەتی ڕاڤە ناویان بنێین. یەکەمیان هیی نووسەر و دووەمیان هیی خوێنەرە. کاتێ دەق ئەوە نمایش ناکات، کە هەیە، بەڵکوو ئەوە دەردەبڕێت، نەناسراوە، ئەوە خوێنەرێکی ڕاڤەکەر دەخوازێت، تا لێکدانەوەی جیاواز بۆ دەربڕاوەکانی بکات. دەقی باو بەوەدا کێشە و پێوەرە باوەکان لە بەرچاو دەگرێت، ئەوە جەخت لە بنەمای (سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتایی) دەکاتەوە و لە ڕێی هەمان شێوازی باوەوە خۆی دەردەخاتەوە، کە لێرەدا بۆشایی نییە، تا تێیدا خوێنەری ڕاڤەکەر چالاکی بنوێنێت، بەڵکوو شتەکان بە ڕەهایی هاتوون و لێکدانەوە هەڵناگرن. دەکرێت بگوترێت دەقی باو دوو دەرگەی هەن، کە نووسەرەکەی خوێنەر ناچار دەکات بەمیاندا بچێتە ژوورە و بەویاندا بێتە دەرێ. لێرەدا نووسەر نەک هەر پێشتر بڕیاری داوە چۆن دەق دابڕێژێت، بەڵکوو خوێنەریشی ناچار کردووە، بەو ئەنجامە بکات، وا خۆی پێی گەیشتووە. کاتێ لە دەقی کراوەدا بنەمای (سەرەتا، ناوەڕاست و کۆتایی) تێک دەشکێت، ئەوە سەرتاپێی بونیادەکەی دەگۆڕێت، بەو مانایەی ئەو دوو دەرگەیە هەڵدەگیرێن، کە بۆ هاتنەناوەوە و چوونەدەرەوەی خوێنەر کراون، بەڵکوو لە هەر خاڵێکدا بێژمار دەرگە دەکرێنەوە. وەک پارادۆکسێک دەقی کراوە بێدەرگەیە، بەوەی بوونی دەرگە ئاماژەیە بە هەبوونی دیوار و مانای وایە شتەکان سنووردارن. ئینجا مادام هیچ دەقێک تەواو نەبووە، ئەوە چالاکیی خوێنەر لێرەدا بایەخی هەیە. (ڕۆڵان بارت) لە گوتاری (دەقی فرەئاڕاستە)دا پێی وایە ئەو (من)ـەی لە دەق نزیک دەبێتەوە، هەر خۆی پێشتر بریتییە لە کۆمەڵێک دەقی تر و کۆدی بێکۆتایی، یان بە دیاریکراوی کۆمەڵێک کۆدی ونبووە، بەو مانایەی بنەچەیان نادۆزینەوە.

دەگەینە ئەوەی بڵێین دەقی کراوە نە بۆ خوێنەرێکی دیاریکراو نووسراوە و نە لە پێناوی گەیاندنی تاکە مانایەکیشدا، بەڵکوو لە ڕێی ئاماژە بێسنوورەکانییەوە ڕێی خوێنەر دەدات بە دوای مانا شاراوەکانیدا بگەڕێت، بۆیە خوێندنەوە و ڕاڤە لە بەرهەمهێنانی مانادا هاوشانی یەکن، بگرە خوێندنەوە خۆی بریتییە لە ڕاڤە. دەقی کراوە و فرەئاڕاستە لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکی جیاوازدا، بە شێوەی جیاواز لە هیی پێشووی خۆی دادەڕێژێتەوە، بێ ئەوەی دۆخێکی چەسپاو بە خۆیەوە بگرێت، بەڵکوو توانای هەیە بەردەوام بچێتە دۆخی دیکەی جیاوازەوە.

سابیر ڕەشید :

بە ئەوەی بەتەواوی لەهاوکێشەی "نووسەر – دەق – خوێنەر" بگەین، دەبێ ئەوەش بزانین کە ئەم پەیوەندییە لە تیۆری وەرگرتندا هەر لە مێژووەوە تا ئێستاکە بە سێ قۆناغدا تێپەڕیووە. یەکەمیان: کە لەسەدەی نۆزدەهەم و بیستەمدا هەبووە و لەم میتۆدە ڕەخنەییانەدا لەم هاوکێشەی سەرەوە کە باسمان کرد. یەکەمیان " نووسەر"، هەڵگرەوەی هاوکێشەکە بووە و بەلای ئەویشدا شکاوەتەوە و ئەم پەیڕەوە لای نووسەر و توێژەر و ڕەخنەگرانی ئەم سەردەمەدا نووسراوە و بڵاوکراوەتەوە و لەسەری ڕۆیشتوون. ئەم کاتی لەم هاوکێشەیەدا تەنیا نووسەر دیار بوو و دەق و خوێنەر تەنیا بەشدارێکی هاوکێشەکە بوون و ڕۆڵی سەرەکییان نەبوو. واتە دەقەکان بە خوێنەر بوو، تەنانەت وەریشدەگرت، بەڵام خوێنەر لەدەرەوەی دەق بوو تەنیا چێژی لێوەردەگرت و سوودی لێدەبینی. دووەمیان : ڕۆڵی :دەق بوو کە لە ساڵانی پەنجاکان و شەستەکانی سەدەی بیستەمدا، ئەوکاتەی بونیادگەری پەیدابوو و نووسەر و توێژەرانی وەکوو ڕۆلان بارت و جولیا کریستیڤا و تەدەرۆڤ بەیەخییان بە دەقدا لەم هاوکێشەی سەرەوە کە باسمان کرد بەتایبەتی ڕۆلان بارت کە چەمکی "مەرگی نووسەر"ی ڕاگەیاند و لەپلەی سفری نووسینی دەقدا، تەنیا دەق گرنگ بوو، نووسەر و خوێنەر لەدەرەوەی دەق بوون و خوێنەریش چێژوەرگر و شرۆڤەکار و وەرگرێکی دەق بوو، بەڵام ئەو ڕۆڵەی نەبوو وەکوو ئەوەی دەقەکە جێی بایەخی سەرەکی بوو. سێیەم : ڕۆڵی خوێنەر لەم هاوکێشەی سەرەتا باسمان کرد " نووسەر – دەق – خوێنەر"، ئەمەش لە قۆناغی دووەمی بونیادگەری و پاش بونیادگەری و تیۆری وەرگرتندا. واتە بایەخدانەکە لەنووسەر و دەقەوە دەگوازێتەوە بۆ خوێنەر.

ئەم میتۆدە سنوورێکی بۆ پیرۆزی نووسەر و دەق دانا، بەتایبەتیش لەدەرکەوتنی میتۆدە ڕەخنەییەکانی دوای بونیادگەری وەکوو: هەڵوەشانەوەگەرایی، هێرمۆنیتیکا، سیمیۆلۆژیا و هیتر ئاڕاستەکەیان خستە ناو شیکردنەوە و لێکدانەوە و وەرگرتنی خوێنەر. تەنانەت لە بیردۆزی وەرگرتندا مافی وەرگرتن و لێکدانەوە و تەنانەت بەشداری کردنی لەدەقدا بۆ خوێنەر گەڕاندەوە، تەنانەت بە گوێگر و بینەریش

لە هونەرەکانی تری جگە لە نووسیندا. لەم نوێکاریانەدا کە هاتنەدی لایەنی زمانی و زمانەوانی ڕستەیان بە دەق گۆڕییەوە و زمان بووە پردی گەیاندن بە خوێنەر. لەوکاتەدا کە دەق بەرەو دەلالەتخوازی و شیفرە و کۆد و ئەودیوی دەق و تەمومژ و دەقی ڕۆشنبیری و گەمە شاردراوەکانی مانا و زمانەوانیش بەرەو هاوکێشەی " گادامەر"ی دەبرد کە بریتی بوو لە تێگەیشتن و تەئویلی و پراکتیزەکردن.

نووسینەکانی بارت و کریستیڤا و تۆدۆرۆڤ و دواییش نووسینەکانی سیمیۆلۆژیستەکانی وەکوو ئەمبرتۆ ئیکۆ و بنەماکانی فەلسەفەی فینۆمینۆلۆژیای هۆسرێڵ و هایدگەر و گادامەر کە ڕۆڵی وەرگر لە توانا و نوسینی دەقدا بەرز دەنرخێنن و لای ئەوان مانا بایەخی دەق دیاری دەکات و کارلێکی دەق و خوێنەر ئاوێتەی یەکتر دەبن.

لەدەقی نوێدا بەتایبەتی لە چیرۆک و ڕۆماندا خوێنەر دێتە ناو دەق و نووسەرەکە ڕاستەوخۆ لەگەڵ خوێنەردا دەدوێ و پرسیاریان پێدەکات و خۆی لە خوێنەر ئاشکرا دەکات و باسی بیرۆکەی دەقەکەی دەکات وەکوو ئەوەی لەدوای بونیادگەریدا میتۆد، یان شێوازێکی نوێ پەیدا بووە کە ناویان لێناوە میتاگێڕانەوە، لەچیرۆک و گێڕانەوەدا، لەڕۆمانیشدا وەکوو "میتاڕۆمان"ی پێدەڵێن. لای خۆمان ڕۆماننووسانی وەکوو عەبدوڵڵا سەراج و عەتا نەهایی و عەتا محەمەد پەیڕەوی ئەم جۆرە نووسینەیان کردووە، لە چیرۆکیشدا ڕەئوف بیگەرد و ڕەئوف حەسەن و ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل و هی تریش ئەم جۆرە دەقانە بە بەشداری خوێنەر دەنووسن. هەروەها لەدەقی نوێشدا بەتایبەتی لەچیرۆک و ڕۆماندا بەچەندان شێواز و تەکنیکی نوێ دەنووسرێ، بەتایبەتی دوای باو نەمانی سێیانەی مەباسانی (سەرەتا – گرێچن – کۆتایی)، لەکۆتایی کراوەدا ، چیرۆک یان ڕۆمان کۆتاییەکەی بە خوێنەر وەکوو بەشدارێکی دەقەکە خۆی چۆنی بوێ وەها کۆتایی بە دەقەکە دابنێ. من خۆم لە چیرۆک و ڕۆمانەکانمدا لەزۆربەیان داوا لە خوێنەر دەکەم و پێی دەڵێم: تۆش وەکوو بەشدارێکی تری دەقەکەم دەتوانی خۆت کۆتاییەک ، یان ئەنجامی دەقەکە دیاری بکەیت.

بە وەڵامی پرسیارەکانیش، ئەوا وەڵامەکەی من ئەوەیە خوێنەری کورد ئێستاکە ئەو خوێنەرە ساویلکە و ئاساییەی جاران نییە کە تەنیا دەقی ئەدەبی بە مەبەستی مانا و چێژ بخوێنێتەوە و لەدەرەوەی دەقدا بێت، بەڵکوو ئەو خوێنەرە، مەبەستم خوێنەری ئێستایە کەلەم سەردەمەی پێشکەوتن و تەکنەلۆژیا و زۆری سەرچاوەی ڕۆشنبیری هەروا دوورە پەرێز نابێت لەگەڵ دەقدا، بەڵکوو پەیوەندییەکی گیانی لەگەڵدا دادەمەزرێنێت و خۆی دەکات بە بەشدارێکی تری دەقەکە و خۆیشی بەنامۆ نازانێ لەدەقدا. لەئاستە جیاوازەکانی زمان و مەعریفەشدا گرفتەکانی خوێندنەوە ئاسانتر دەکات، چونکە خوینەری ئێستا خۆی

ڕۆشنبیرە و ئاگادارە و خوێندەوارێکی سەرسەختی هەموو جۆرەکانی خوێندنەوەیە، واتە سەری لە زۆر ژانرە ئەدەبی و زانستییەکاندا دەردەچێ و تەکنەلۆژیای سەردەمیش نایەڵێ هیچی لێ بزر بێت، بەڵکوو ئینتەرنێت و گووگڵ و سایتە جۆراو جۆر و فەیسبووک و هۆکارەکانی تریش پاڵپشتن بۆ زانین و چاوکراوەیی، بۆیە خوێندنەوەش نابێتە گرفت و لای ئاسانە و دەتوانێ تێی بگات و بەگوێرەی ئاستی تێگەیشتنی خۆی بەشدارێکی تری کارامەی دەقە و هەر ئەمەش لە ئەدەبی نوێ و مۆدێرنە و پۆست مۆدێرنەدا مەبەستە، خوێنەر چەقە گرنگەکەیە.

بە ئیسلامیکردنی نالی و دیدێکی نا کوردانە.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بێگومان نالی، یەکێکە لە شاعیرە هەرە دیارە کلاسیکەکانی ئێمە و ئەم شاعیرە، شوێن و پێگەیەکی گەورەی لە مێژووی شیعری کوردیدا هەیە و شیعرەکانی هاوتەریب لەگەڵ قۆناغ و سەردەمەکان ماونەتەوە، بۆ ئێستاشەوە شیعرەکانی دەحوێنرێنەوە. مامۆستا مەسعود محەمەد لە بارەی نالییەوە دەڵێت:(هەر دەڵێی شیعرێکی ئەوە دەهێنێت چەندین ساڵی بۆ تەرخان بکرێت تا ڕاقە و شیدەکرێتەوە) لەو سەنگەیشەوە دەبینین، کە لە بواری نالی ناسی و کارکردن و توێژینەوە لە شیعرەکانی، تەنها چەند کارێکی کەم کراون، بە بەراورد لەگەڵ جاحی قادری کۆیی. لە دوای نالی، چەندین شاعیری دیکەی کلاسیکی لە ئەدەبی کوردیدا دەردەکەون، بەڵام دواجار نالی، هەر وەك نالی دەمێنێتەوە و ئەمەش بۆ لێهاتوویی و توانای شیعری نالی دەگەڕێتەوە، کە شاعیرێکی هوشیار و شارەزا و زمانزان بووە و بە کوردی و عەرەبی و فارسی شیعری نووسیوە و ئاگایەکی زۆری لە شیعرەکانی بەر لە سەردەمی خۆی، هەروەها هوشیارییەکی درك پێکراوی تەنانەت لە بارەی مۆدێرنە و ڕۆشنگەریی و ئازادییەکانی تاك و خود گەرایی هەبووە، ئەمەش بە ڕوونی لە شیعرەکانیدا هەستی پێ دەکرێت و دەبینرێت. نالی، بە شانازییەوە باسی خۆی و شیعرەکانی دەکات و لە چەندین شیعردا، ئەو توانا و لێهاتوویەی خۆی لە بواری شیعر نووسیندا

خستۆتە ڕوو، لە ڕووی وەسف و بەلاغە و چواندن و چەندین هونەرکاری دیکەی شیعریش، دەستێکی دیاری هەبووە، ئەمە وێرای ئەوەی لە هەمووی گرنگتر، بایەخی بە زمان و بە کوردی نووسین داوە و تەنانەت ئەو شیعرەشی کە بۆ پەیامبەری ئسلام، لە لاوندنەوەی ئەو نووسیویەتی، بە کوردی نووسیویەتی، بێگومان ئەمە بەو مانایە نییە، کە زمانی شیعری نالی، زمانێکی تەواو پەتی و کوردانە بێت، بە پێچەوانەوە سەدان وشەی عەرەبی و فارسی لە شیعرەکانیدا هەن، بەڵام نابێ ئەوەمان بیر بچێت، کە نالی شاعیری سەردەم و قۆناغێك بووە، کە زمانی بەرکار و نووسین و پەیڕەوکراو، هەر ئەو زمانە ئاوێتە یەبووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، نکۆڵی لە ڕۆڵی نالی وەك شاعیرێك لە پێشخستن و دەوڵەمەندکردنی زمانی کوردی ناکرێت. شاعیرە کلاسیکەکانی ئێمە، گەرچی دەرچووی شوێنە ئایینییەکان، تەکیە و خانەقاکان بوونە، گەلێکیان هەڵگری شوناسی ئایینی لە شێوەی شێخ و حاجی و مەلا بوونە، بەڵام هیچ کاتێك بە تەنها ئایینگەرایانە بیریان نەکردۆتەوە، بەڵکو ڕوانگەیکی دیکەیان بۆ ئایین هەبووە. بەردەوام ڕەخنەیان لە کارەکتەرە ئایینییەکان لە شێوەی مەلا و سۆفی و شێخ گرتووە، دیاردە گەردوونی و فیزیکی و ئیلاهییەکانیان، چواندووە بە نەخش و چا و ڕووخساری ژن و بگرە هەندێکیان بێ ڕتووش ئاستی ڕەخنە گرتنیان هەموو هیڵێکی سووری بەزاندووە، وەك شێخ ڕەزا. لە نێویشیاندا نالی، لە چەندین شوێنی دیوانەکەی (1) ڕەخنەی لە پیاوانی ئایینی گرتووەو، بۆ نمونە لەشیعرێکدا دەڵێت:

سەماعە گەردشی عیشقە حەقیقەت
لە سۆفی و رەقسی تەقلیدی نەما باس

نالی، باس لە بەزمی گوێڕاگرتن لە گۆرانی و هەڵسوڕاوانی خۆشەویستی دەکات و هاو کات سەمای سۆفی بە ناڕەسەن و تەقلیدی و بە سەرچوو دەناسێنێت، کە مەبەست ل□□ی حالەتی سرووشتییە. یاخود لە دێڕە شیعرێکی دیکەدا دەڵێت:_

ڕیشەکەی پان و درێژ و بۆ ریا خزمەت دەکا
زاهیرە هەر کەس بە توول و عەرزی ریشیدا ریا

نالی باس لەوانە دەکات، کە چۆن لە پەراوێزی ڕیش هێشتنەوە وەك سونەتێکی ئایینی، خەڵکی فریو دەدەن و لە پێناو خواپەرستی و جێبەجێکردنی سون□تەکان، ڕیشیان پان و درێژ ناکەن، بەڵکو بۆ ریای دنیا و فریودان و خۆنواندنە لە بەرگێکی ئایینیدا، کە لە بنەڕەتدا وانین. بە گشتی شاعیرانی ئێمە، ڕاستە پەروەردەیەکی ئایینی و ئیسلامییان هەبووە، بەڵام هیچ کاتێك ئەو شوناسە ئایینییە، وەك ناسنامەیەك بۆ شیعرەکانیان ناکەنە پێوەر بۆ ناسینەوەیان. ئێمە کە

نالی و حاجی و شاعیرە کلاسیکەکانی دیکەمان هەن، لە بەر ئەوە نییە کە مەلا، یاخود شێخ و حاجی بوونە، بەڵکو لە سۆنگەی ئەوەیە کە خۆیان شاعیر بوونەو شوناسە ئاینییەکەیان، ڕاستە ڕەنگدانەوەی لە نێو شیعرەکانیان هەبووە، بەڵام تیمە و شوناسی بنەڕەتی شاعیر بوونیان نییە، بەو مانایەی نالی کە نالییە لەبەر ئەوە نییە کە مەلایە و بە ئایین ئیسلامە، بەڵکو خۆی نالییە و بوونی هەیە. هەر هەوڵێکیش بەو ئاراستەیە بێت، کە ئەم شوناسە مێژوویی و ئەدەبی و نەتەوەییە، لە شاعیرە کلاسیکەکانی ئێمە بسەنێتەوە و بارگاوی بکات بە شوناسی ئیسلامی، مایەی ڕەتکردنەوە و تێ نەگەیشتنە لە دنیای نالی. لەو سۆنگەیەوە (د _ ڕەبین) ناوێك لە ماڵپەڕی چاودێردا نووسیویەتی (کورد کە بووە موسڵمان نالی و مەلای جەزیری لە بەرهەم هاتووە) (2) واتا ئەگەر کورد نەبووایە بە موسڵمان، کە پێ دەچێ شارەزایی مێژووی ئەوەی نەبێت، کورد چۆن کراوە بە موسڵمان، ئەوا نە نالی، نە مەلای جەزیری، بگرە هیچ کام لە شاعیرە کلاسیکەکانی ئێمە بوونیان نەدەبوو. ئەمەش مانای وایە، فەرهەنگ و میراتی شیعری کلاسیکی کوردی و شاعیرە کلاسیکەکانی دیکەی کورد، بەرهەمی موسڵمانبوونمان و ئاینەکەمانە و دەبێ تا مردن، خۆمان بە قەرزاری ئیسلام بزانین، دەنا شاعیرێکمان نابوو ناوی نالی بێت ! بێگومان هەوڵدان بۆ سڕینەوەی شوناسی ڕاستەقینەی نالی، لە شوناسێکی کوردانە، شاعیرانە، کلاسیکیانە و دروستکردنی شوناسێکی ئیسلامیانە بۆی، بەرهەمی ئەقڵێکی عەرەبی، سەلەفی و دینییە، کە لە پەراوێزی بە ناو ئەکادیمیەت و توێژینەوەی زانستیدا لای هەندێك کەس دەبینرێت. نالی و هەموو شاعیرە کلاسیکەکانی دیکەی ئێمە، لە بەر ئەوە شاعیر نین، کە موسڵمانن و بە هاتنی ئیسلام بوونەتە شاعیر، بەڵکو خۆیان وەك شاعیر و وەك کوردێك شاعیرن، مەگەر نالی، خۆی لە شیعرەکانیدا، ستایشی زمانەکەی ناکات ؟ مەگەر نالی گاڵتە بە ئەقڵی خورافی و لاهووتی ناکات و گەمە بە سۆفی و ئایینداریی و ڕیایی ناکات؟ شاعیرانی ئێمە لە بری ئەوەی خۆیان وەك شەهیدی ئایین بناسێنن، دەبن لە پێنا و زولف و ئەگریجە و ئافرەتدا، شەهید دەبن و خۆیان شەهید دەکەن. مانگ و ڕۆژ و ئەستێرە و توخمە گەردوونییەکان، کە دروستکراوی خودان، لە ئاست ڕوحی یارەکەیاندا، بێ بەها دەبینن، هەر وەك نالی دەڵێت:

لە خەوفی تەلعەتی ڕۆژ هەر وەکو شەت
بە ڕوو زەردی هەڵات و کەوتە کێوان

نالی بەردەوام وەك ڕەخنەگرێکی ئایینی لە شیعرەکانی دەردەکەوێت و سیمبولە ئایینییەکانی لە شێوەی سۆفی و شێخ دەداتە بەر ڕەخنە. ئەگەر نالی، هێندە موسڵمانانە بیری کردبایەوە، ئایا ئەقڵێکی

□□خن□یی و □یف□می لەو شێوەیەی دەبوو؟ هەر ئەم نالییە، لە شیعرێکی دیکەیدا دەڵێت:_

بێ نییەتی تەقبیلی دەمت عاتیلە ڕۆژووم
بێ حەزرەتی میحرابی برۆت باتیلە نوێژم

نالی، دوو ڕوکنی گەورەی ئیسلام بەتال□ د□کاتەوە لە بنەما ئاینییەکانیان و دەیانبەستێتەوە بە دەم و برۆی ژنێك، بەو مانایەی ڕۆژ و نوێژی ئەو وەرناگیرێت، ئەگەر بەر لە بە ڕۆژو بوون، دەمی ئەو ماچ نەكات! هاوكات نوێژەكەشی بەهەمان شێوە، ئەگەر برۆی ئەو نەبینێت. ئەمە ڕوانگەی نالییە، نالی وەك سایكۆلۆژستێك دەچێتە نێو ناخی مر□ۆ□كانی سەردەمی خۆی، كە چۆن لە پەنای ئایینداری بە ڕووكەش و فریودەرانە، سۆفی و سمبولە ئایینییەكان، سەرقاڵی فریودان وبە لاڕێ دابردنن و ئەوەی دەیكەن بۆ دنیایە، نەك بۆ ڕۆژی دوایی! یاخود ڕەخنە لەو مر□ۆانە دەگرێت كە پارەیان بە لاوە هەموو شتێكە و بە دەگمەن تیایان دایە، دەستگیڕۆیی هەژارێك بكات، هەروەك لە شیعرێكدا دەڵێت:_

ئەهلی دنیایی لەبە ر حیرس و تەمەع هوشیارن
بە خسووسی بگەڕێی مەست و خیردەمەندی نییە

هەر ئەو نالییەی، دكتۆر ڕێبین پێی وایە بەرهەمی هاتنی ئیسلامە بۆ كورد، لە شیعرێكی دیكەیدا، بێ ڕتووش، بێ سڵەمینەوەیەكی كۆمەڵایەتی و نەریتی و ئایینی، وەسفی ڕووخساری كوڕی لوس و سەرنجڕاكێش دەكات، كە هێشتا مووی لێ نەهاتووە و دەڵێت:_

كوڕ ئاینەیی حوسنی، تا وەك كچە مەنزوورە
گرتی كە غوباری موو چینی كوڕ و مینا كچ

مامۆستای پایەبەرز مەلا كەریمی مودەڕیس ك□ ش□□ۆ□ی ئەم شیعرەی كردووە دەڵێت :_(ئاوێنەی جوانی ڕوومەتی كوڕ تا وەك هی كچ وایەو مووی لێ نەهاتووە، بۆ تەماشاكردن ئەشێ، بەڵام كە تۆزی دێزی گەنە تووكی لێ نیشت، وەك قاپی فەخفوری لێ دێ، كەچی كچ هەر بە شووشەیی خۆی ئەمێنێتەوە و هیچی لێ نایێ) (3) نالی لەو شیعرەیدا، باس لەوە دەكات تا سیما و ڕووخساری كوڕ بێ ڕیشە، وەك هی كچ جوان و سەرنجڕاكێشە، مەنزوورە، واتا مایەی تەماشكردن و سەرنجدانە، بەڵام كاتێ موو دەگرێت، ئەو مەنزوورییەی نامێنێت،. لێرەوەش مەنزوور پتر بە مانای سەرنجڕاكێشان و سەراسیمەیی دێت، نەك هەر تەماشاكردن. بەمەش نالی كوڕێكی بێ موو، دەكاتە تێمای شیعریی، كە ڕەنگدانەوەی ئەو جیهانبینییە ڕۆشنگەرەی خۆی بووە، چونكە نالی شاعیرێكی بیر كراوەو بە ئاگا بووە. كەچی ئەم بەڕێزە، دێت سووك و ئاسان نالیمان

لە دەکاتە ئیسلامی و دەوڵەت کورد کە بووە موسڵمان، نالی و مەلای جەزیری لە کەوتەوە، کە ئەمڕۆش دیدێکە هەڵگەی ئەقڵێکی ئیسلامی و سوونەتییە نەك ئەکادیمی و زانستی، چونکە بە ئیسلامیکردنی شاعیرەکانمان و داماڵینیان لە شوناسی کوردانەی خۆیان، بە تایبەتیش بە شاعیرێکی وەك نالی، کە زمانێکی تازە دەنێتە نێو شیعری کوردی و نابێ کەسیش پێی بڵێ خۆکردییە و خۆکوردییە، خۆی لە خۆیدا دیدگایەکی ئیسلامییانەی لە پشتە. نالی شاعیرێکی کوردە و خەڵکی خاك و خۆڵی شارەزوورە و هیچ پەیوەندییەکی بە میرات و کولتووری ئیسلامەوە نییە، کە میرات و کولتووری عەرەبەکانە. هەمووشمان دەزانین کورد چۆن و کەی و بۆتە موسڵمان؟ بۆیە بۆ ئیسلامکردنی شاعیرەکانمان، لە بری بە کوردیکردنیان، خزمەت بە ئەدەبی نەتەوایەتیمان دەکات؟ کە دەوڵەت ئەگەر ئایینی ئیسلامیش نەبووایە، نالی و مەلای جەزیری هەمان ئەو شاعیرانە نەدەبوون؟

-______________

پەراوێزەکان:

1_دیوانی نالی، بە ڕاڤەی مامۆستای پایە بەرز مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس.

2_ ماڵپەڕی چاودێر، د –ڕەبین ئەحمەد، کورد کە بووە موسڵمان نالی و مەلای جەزیری لە بەرهەم هاتووە، بەرواری 16/3/2024. ئەمەش لینکی بـــــــــــابەتەکەیە
https://chawder.org/detailnews.aspx?jimare=37652&cor=15&related=2

3_ دیوانی نالی، بە ڕاڤەی مامۆستای پایە بەرز مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، ل 165.

*ئەم بابەتە لە ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ ژمارە (1347) لە 14/11/2024 بڵاوکراوەتەوە.

چێژ و خۆشەویستی و هیومانیزم

لای شەکسپیر. عەبدولڕەحمان فەرهادی

لە دەقی ڕۆماندا پێویستە چەند ڕەگەزێك هەبن، گرنگ ئەوەیە نووسەر پەیامێك بگەیەنێتە خوێنەر، جگە لەمەش چەندین مەرجی گرنگ هەن کە لە دەقەکاندا هەن کە زۆر لە خوێنەران نائاگان لێیان! چۆنیەتیی گێڕانەوە و شێواز و شوێن و کات و سەردەم و پەسن و پەسنکاریی ناو ڕستەکان و دیالۆگ و کەسایەتییەکان و پتەویی زمان کە لە نووسینی ترمدا باسم لەمە کردووە، ئەمانە بابەتی گرنگن کە نووسەری داهێنەر و بەتوانای ئەم بوارانە لێیان ئاگابەاو نییە. هەروەها بیرۆکەی سەرەکیی ئەم دەقانە جا چ ڕۆمان بێت یان چیرۆك یاخود دراما و شانۆنامە، هەموویان تەواوکەری دەقی سەرکەوتوون، بە هەموویان ڕەگەزی تەشویق لە دەق دەچن کە ئەمەیش بە بەردەوامیی پرۆسەی خوێندنەوە لەلایەن خوێنەر و چێژی دەق بۆ خوێنەر زۆر گرنگن. یەك لە خاڵە گرنگ و هاوبەشەکان لە نێوان ئەم ژانرە جۆراوجۆرانە بریتییە لە گرێچن کە لێرەدا دەمەوێ کەمێك لێی بدوێم. گرێچن لە دەقی ڕۆمان و چیرۆك و درامادا، هاوشانی زمان و ڕەگەزەکانی دیکە، بریتییە لە بنیادێکی گرنگی دەق، بۆیە هەست دەکەین ئەو دەقانەی لە ڕووی زمان یان تەوزیفی گرێچنەوە کز و دەستەپاچەن، ناچنە خانەی بەکێشکردن و وروژاندنی خوێنەر و نابنە دەقێکی زیندووی چێژبەخش و خوێنەری کەم و مردەڵەیان دەبێت، بۆیەش دەبنە جۆرێك لە دەقی مردوو و فەرامۆش کراو! لە دەقە ناودار و جیهانییەکانی گەورە نووسەراندا، هەست دەکەین داهێنەرە گەورەکانی ئەم ژانرانە بە گرنگییەکی زۆرەوە بەرهەمەکانیان دەپەخشێنن. لەو داهێنەرە گەورانەی ئەم بوارە کە لە دەقەکانیدا، گرێچن لەوپەڕی دایە و هێزێکی گەورەیشی داوەتە بنیادی دەقەکانی و بەردەوام بەهۆی شیعرچنیی دەقەکانیشی، وێنەی نێو ڕستە و بابەتەکانی لە درەوشانەوەدان، ئەویش ولیەم شەکسپیرە. لە کارە درامییەکانی شەکسپیردا هەست بە گرنگییەکی زۆری گرێچنی شیعرین دەکەین، ئەم ڕەگەز و خاڵە بنەڕەتییە لای شەکسپیر چەندین ڕەهەند دەگرێتە خۆی، لەوانە بۆ نموونە لە هاملێت دا هەست دەکەین گرێچن سەراسەی دەقەکەی گرتووە، بەشێوەیەك ناجێگیرییەکی سەرنجاویی لە دراماکەدا دروست کردووە، ئەمە جگە لە نیگەرانی و گۆڕانکارییە دەروونییەکانی کەسایەتییەکان و ئاڵۆزکاریی ئیستاتیکیانەی ڕووداوەکانی نێو دەقەکە. گرێچن لای ئەم نووسەرە گەورەیە چەندین ڕەگەز دەگرێتە خۆی، لەوانە ئاڵۆزکاری کە بەهۆی گرێچنەکان

پەرشوبڵاو و چەند ڕەهەندیی تێکاڵاون، دیسانەوە چیڕۆك و ڕووداوە درامییەکان لە دەقەکانیدا ئاوێزانن بە پیلانکاری و بابەتی ڕامیاری و ناپاکی لە کەسایەتییەکان. توانای شێکسپیر لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە گرێکان بە شێوەیەکی هونەریی بەرز چنراون و هەر بەم شێوە هونەرییە بەرزەیش کڵافەی ئەو گرێ چنراوانە یەکاڵا و شی دەکاتەوە. خاڵی بەهێزی ناو دەقەکانی شێکسپیر لەوەدایە کە ئەم چاوەنواڕییە هەموو جار پێچەوانەی پێشبینی و بەچوونی خوێنەر یان بینەر بووە، ئەگەر نا هەر دەقێك دەبێتە بابەتێکی مردەڵە و ئەمەش لە بەرهەمی ئەم داهێنەرە گەورانەدا ئەستەمە. شێکسپیر لە ڕۆمیۆ و جۆلێت، گرێچنە جۆراوجۆرەکان و زنجیرەی ڕووداوەکان بەسەر یەکدا کەڵەکە دەکات و دواجار بە تراژیدیا کۆتاییان پێ دەهێنێت! لەم دەقانەی شێکسپیر، گۆڕانکاری و ڕووداوەکان لەناکاو و چاوەنۆڕنەکراون! ئەمەش وا دەکات خوێنەر و جەماوەر بورووژێن و زیاتر چێژمەند بن. هەروەها ململانێ لەنێو دەقەکاندا بریتییە لە خاڵێکی بەهێزی گرێچنەکان لای شێکسپیر، جا ئەم ململانێ جۆراوجۆرانە بریتین لە دوو لایەن، ڕووکاری دەرەوە، ئەمەش بابەتی ڕامیاری و باری کۆمەڵایەتی دەگرێتە خۆی، یان شێکسپیر لە دەقەکانیدا ئەم ململانێیە دەباتەوە ناوەوە کە لەمەیش کار لەسەر سایکۆلۆجیا و باری دەروونیی کەسایەتی و پاڵەوانی ناو دەقەکان دەکات، بە نموونە وەك لە ماکبەس و تەتەللە (کە دوو لە شاکارە تراژیدییەکانی شێکسپیرن)دا ئەم سەرنجانەمان لا دروست دەبێت. لە دەقە تراژیدییەکانی شێکسپیردا زۆربەی جار کۆتایی دیمەن و ڕووداوەکان، بە مەرگ و ماڵوێرانی و لەناوچوونی کەسایەتییە سەرەکییەکان دێت! وەك لە شا لییەر و ماکبەس، وەلێ لە دەقە کۆمیدییەکانی، کە دیمەن و ڕووداوی تەنزئامێز دەگرنەخۆ، (بۆ نموونە لە دوازدەمین شەو و خەونی هاوینەشەوە) ئەمە بە پێچەوانەیە! و کۆتایی دیمەن و ڕووداوەکان بە شادمانی و ئاشتەوایی و هاوسەرگیری و گەیشتنە ئامانج دەگەنە بنبەست! گەرچی لەکن شێکسپیر، بریتییە لە ئاوێتەیەك لە ڕامانی فەلسەفە ئامێز و یەکانگیریی هەستی قووڵی ئینسانیی لەگەڵ ڕووداوەکان، بۆیەش هەمیشە دەقەکانی وی بە خوێنەر و جەماوەری بینەری بەرهەمەکانی، نەمر و ئەوپەڕی چێژبەخشن.

هەردوو چەمکی خۆشەویستی و هیومانیزم(ئینسانییەت- چەمکی ڕامان و بەچوونی ڕەوشتامێزە کە پەیامێکی بەرزی مرۆڤانەیە) لای شێکسپیر بریتین لە بنیاد و پەیکەری پێکهاتەی پەیامەکانی، ئەمەش وای کردووە شاکارەکانی بە نەمری بە سەرتاسەری مرۆڤ و مرۆڤایەتی بمێننەوە و ببنە پەیامێك بە هەموو سەردەم و زەمانێك، دیسانەوە بە ڕەگەزی بەرچاوی داهێنان و چەمکێکی قووڵی جوانی بخوێنرێنەوە،

بۆیەش ئیستاتیکای شیعرامێزی نێو د□□کانی، خوێنەر و جەماوەر بەردەوام لە سەراس□ردا دەهێڵنەوە، هەروەها سۆزی هیومانیانە لای شەکسپیر، چەندین ڕەهەند دەگرنە خۆ، خۆشەویستی و لێبوردەییش تەوەرەیەکی گرنگی شاکار و پەیامەکەیەتی، تەنانەت لە چەمکی خۆشەویستیدا هەست دەکەین زۆرجار ڕەهەندی تراژیدیانە وەردەگرێت و هەر بەم ستایلەیش کۆتایییان دێت. لە شاکارەکاندا، بۆ نموونە لە ڕۆمیۆ و جولێت چەمکی خۆشەویستی ستایلێکی نموونەیی وەردەگرێت، کە بەردەوام لەلایەن کۆمەڵگاو□ □وبەڕووی لەمپەر و ئاستەنگ یان بەربەستی جۆراوجۆر دەبێتەوە، خۆشەویستی لەنێوان ڕۆمیۆ و جولێت بریتییە لە ئەڤینێکی فرە سۆزدار و قووڵ! ئەگەرچی ئەم چەمکە لەڕێی فشاری دەوروبەرەو□، □وبەڕووی هەڕەشەش دەبێتەوە، بۆ نموونە کێشە و ململانێی نێوان هەردوو بنەماڵەکەیان!

لە شانۆنامەی ژاوەژاوی بێ هاو□ین، سەرنج دەدەین چەندین دیمەنی تەنزاوی هەن! کە ئەوانیش پ□یو□ندیان بە چەمکی خۆشەویستییەوە هەیە، لەوانە چەندین دیاڵۆگی ساتیرامێز لەنێوان کارێکتەرەکان لەبارەی خۆشەویستی و هاوسەرگیری، هەموو ئەمانە دەچنە چوارچێوەی خۆشەویستییەکی گونجاو و قەبووڵکراو، ئەگەرچی تێهەڵکێشیشن ب□ □وداوی تراژیدیانە! بەڵام لە کلیۆپاترا و ئۆتێللۆدا خۆشەویستیەکی نەگونجاو و ڕوخێنەر سەرهەڵدەدەن، چونکە گومان و ئیرەیی و چاوپێهەڵنەهاتن بەرجەستەی کارێکتەرەکان دەبن و دەبنە تڕۆپك و دیمەنی بەرچاوی □وداوەکان، ئەمەش دیسانەوە وادەکات شاکارەکان بە تراژیدیا کۆتایییان بێت! لێرەدا هەست دەکەین چەمکی خۆشەویستی لەم دەقانەدا، بنیادێکی بەهێزی وەرگرتووە، پاشتریش چەمکەکە هەر بەهێزەو□ □وبەڕووی نەهامەتی و داڕووخان دەبێتەوە.

چەمکی خۆشەویستی لەکن شەکسپیر، هەر تەنێ لە بابەتەکانی تراژیدیا و کۆمیدیادا خۆی نابینێتەوە، بەڵکە زۆرجار ئەم چەمکە بریتییە لە خۆشەویستیی نێوان کەسایەتی و تاك و کارێکتەرەکان، کە لە ئەنجامدا چوارچێوەیەك ل□ پ□یو□ندیی پتەوی نێوان هاوڕێ و هاودەمەکان دەگرێتە خۆی، هەروەها زۆرجار چەمکی خۆشەویستی، نیشتمانیش دەگرێتەوە. لە شالییەردا هەست دەکەین چەمکی خۆشەویستی، ئامێز و باوەشی پڕ سۆزی باوکایەتی دەگرێتە خۆی، باوك لەوێدا لە ململانێی نێوان شالییەر و کچەکانی، دەبێتە سەنتەری خۆشەویستی، هەر لەم شاکارەدا هەست دەکەین مرۆڤ دەتوانێت لە هەمان کاتدا هیومانیانە و دڕندانەیش بێت، هەروەها هەر لە هەمان کاتدا، بەهێز و لاوازیش ڕەفتار بکات، دواتریش دەبینین ئەم خۆشەویستییە بۆ تراژیدیا دەگۆڕێت! چونکە ناحاڵیبوون لە چەمکەکەدا هەیە. بلیمەتیی شەکسپیر لەوەدایە کە توانیویەتی لە کارەکانیدا هەردوو چەمکی خۆشەویستی و هیومانیزم بە

ستایلەکی وەها بەرجەستە بکات کە وەرگر (خوێنەر و بینەر و گوێگر) هەست دەکات ڕووداو و دراماکان، هەروەها کارەکتەر و پەیوەندییە جۆراوجۆرەکانیان بنیادیان لەنێو کۆتواردا (واقیع) وەرگرتووە. شەکسپیر سەتان ساڵە لەوەبەر، دەق و شاکارەکانی خۆی نووسیوە، گرنگیی داهێنانەکانی لەوەدایە کە سەرجەمیان ئاوێتەی کۆتواری ئێستا هەموو سەردەماکانن! نەك تەنێ هەر ڕابردوو، هەر ئەمەشە وەهای کردووە دەقەکانی بۆ هەتا هەتایە ببن بە دەقی نەمر.

لە ڕۆژی جیهانی هەژاریدا، کۆمەڵێک ڕاستی و هەندێک داتا!.. عەبدوڵڵا ساڵح

مارکس دەڵێ: (مێژووی مرۆڤایەتی مێژووی گەڕانی بەدوای خۆراکدا)!

نەتەوە یەکگرتووەکان ڕۆژی (١٧ تشرینی یەکەمی) هەموو ساڵێکی وەک "ڕۆژی جیهانی هەژاری" دیاری کردووە، لەو ڕۆژەدا لە ساڵی (١٩٨٧) زیاتر لە سەد هەزار کەس لە گۆڕەپانی (ترۆکادێرۆ) لە پاریس کۆبوونەوە، کە هەمان ئەو شوێنەیە جاڕنامەکەی مافی مرۆڤی جیهانی تێدا واژۆ کراوە ساڵی (١٩٤٨)، ئەویش "بۆ ڕێزلێنان" لە قوربانیانی هەژاری لە ڕادەبەدەر و برسێتی و توندوتیژی، لەوێدا ڕایانگەیاند کە هەژاری دەچێتە خانەی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ.
بەپێی پێناسەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هەژاری، تەنیا کەمی داهات یان دەستەبەرکردنی سەرچاوەیەکی بەردەوامی بژێوی ژیان نییە، بەڵکو لەوەش تێپەڕدەکا بۆ بەدخۆراکی، نەبوونی دەرفەتی خوێندن، و دەستڕاگەیشتن بە خزمەتگوزارییە سەرەتاییەکان، ئەوە جگە لە هەڵاواردنی کۆمەڵایەتی، دوورخستنەوە لە کۆمەڵگا، و نەبوونی دەرفەت بۆ بەشداریکردن لە بڕیاردان.
لە دونیای ئەمڕۆدا کە بۆ ئاستێکی بێ وێنەی گەشەسەندنی ئابووری و پەرەسەندنی ئامرازە تەکنەلۆژییەکان و سەرچاوە داراییەکان دەناسرێتەوە، هەژاری چیتر و تەنها دیاردەیەکی سادەی فرەڕەهەند نییە، بەڵکو بەرهەمێکی واقیعی و یەکێکە لە دەرهاویشتەکانی

سیستەمی چینایەتی، واتە سیستەمی زاڵمانەی سەرمایەداریی داسەپاوی ئەم سەردەمە. هەر وەک چۆن مارکسیش دووپاتی دەکاتەوە: (کەڵەکەبوونی سامان لە جەمسەرێکی کۆمەڵگادا لە هەمان کاتدا کەڵەکەبوونی هەژاری و نەهامەتییە لە جەمسەرەکەی تردا).
جا ڕێکخراوی (نەتەوە یەکگرتووەکان) کە ڕێکخراوی ئەو وڵاتە سەرمایەدارییانەیە، وە پاسەوانی ئەم سیستەمە چینایەتییە جیهانییەیە، لایەک بە ئەوەی نەهامەتی و تراژیدیاکانی سیستەمەکە کەم بکاتەوە و ڕووخسارەکەی ڕووتوش بکات، وە لە لایەکی تریشەوە ڕێگەیەکی چاکسازییانە بخاتەڕوو بە چینە چەوساوە و توێژە برسی و هەژارەکان تا ڕوونەهێنن بە ڕێگەیەکی شۆڕشگێڕانە، ئەم ڕێکخراوەی (نەتەوە یەکگرتووەکان) ڕایگەیاندووە کە “هاودەنگ”ی هەژارانە و “پابەندە” بە هەوڵدان بۆ کەمکردنەوەی ڕێژەی هەژاری و هەلومەرجێک بهێنێتە کایەوە کە “مەترسی دەوەزمەی هەژاری لە دەی ئەم خولەکەدا وەلانێ” و ژیانێکی باشتریان بۆ فەراهەم بهێنێ! بەڵام لە ڕۆژی دامەزراندنی ئەو ڕێکخراوەوە تا ئێستا هەژاری و برسییەتی و جەنگ و ئاوارەییش لەگەڵیا لە پەرەسەندن و زیاد بووندان.
بەراوردێکی سادە لە نێوان ژمارەی خەڵکی هەژار لە جیهاندا و ژمارەی کەسە داراکان بە ڕوونی سروشتی ئەم سیستەمە و دەندەی یەکەی دەردەخات. پێوەرێکی هەژاری فرەڕەهەندی جیهانی بۆ ساڵی (٢٠٢٣)، کە ئامارەکانی ساڵی (٢٠٢٢) دەگرێتە خۆی، باس لەبوونی(١،١) ملیار خەڵکی هەژاری دەکا لە کۆی (٦،١) ملیار کەس کە لە (١١٠) وڵاتدا نیشتەجێن، ئەوەش بەپێی ئامارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان. ژمارەی هەژارترین هەژاران کە تەمەنیان لە خوار هەژدە ساڵەوەیە نزیکەی (٥٨٤) ملیۆن منداڵە و هەرزەکارە، هەروەها ئەو ڕێژەیە لە نێو منداڵانی کەرپە (٢٧،٩%) بە بەراورد بە (١٣،٥%) لە نێوان گەورەکاندا، زۆرینەی هەژارترین هەژارەکان، واتە (٨٣،٢%) ی ئەوانە، لە ئەفریقای باشوری بیابانی گەورە (الصحراء الكبرى) و باشووری ئاسیا دان، واتە نیوە دورگەی کیشوەری هیندستان کە لە هەموو ناوچەکانی جیهان پڕ دانیشتووترە. هەر ئێستاش یەمەن و فەلەستین و سودانی بخەرە سەر، کە برسێتی لە دەرگایان دەدات.
بەو پێیەی ماڵپەڕی (فۆربس) – کە ماڵپەڕێکە تایبەتە بە کاروباری سەرمایەدار و دەوڵەمەندەکانی جیهان – دەڵێ :{سەبارەت بە ژمارەی دارا و دەوڵەمەندەکانی جیهان، ساڵی (٢٠٢٤)، کە هێشتاش نەگەیوەتە کۆتایی، شاهیدی ساڵێکی ناوازە بووین، لەو ساڵەدا، تا ئێستا، (٢٧٨١) ملیاردێری لە سەرانسەری جیهاندا تۆمارکراوە}، بەگوێرەی ئەو ماڵپەڕە کە پێشتر ئاماژەمان پێکرد، ئەمە ژمارەیەکی بێ وێنەیە تا ئێستا لە جیهاندا ڕوویداوە لە کەمتر لە ساڵێکدا [١٤١]

ملیاردەر زیاد بکا بە بەراورد بە ساڵی (٢٠٢٣).
بۆ نموونە لە هیندستان، کە لە پلەی سێیەمی جیهاندایە لە هەبوونی زۆرترین ژمارەی ملیاردەرەکان لە دوای ئەمریکا و چین، ژمارەی ملیاردەرەکان بەرزبووەتەوە بۆ بەرزترین ئاست کە تا ئێستا نموونەی نەبووە ئەویش بە تۆمارکردنی (٢٠٠) ملیاردەری لەو وڵاتە.
ئامارەکانی ڕێکخراوی (ئۆکسفام) – کە ڕێکخراوێکی جیهانییە و نوێنەرایەتی ملیۆنان کەس دەکات کە هاوبەشی بنەمایەکن دەڵێ "جیهان دەوڵەمەندە بە سەرچاوەی بژێوی و هەژاری حەتمی نییە"، – دەریدەخات کە تەنها هەشت(٨) کەس لەڕەگەزی پیاو خاوەنی سامانێکن لە جیهاندا هاوتایە لەگەڵ دەرامەدی نیوەی هەژارترین دانیشتوانی جیهان! ئەو ڕێکخراوە باس لەوە دەکا کە قەڵشتی نایەکسانی لە سامان و دەرامەتدا زیاتر لە جاران فراوان بووە و داتاکانی چین و هیندستان ئاماژە بەوە دەکەن کە نیوەی هەژارترین دانیشتوانی جیهان خاوەنی کەمترین داهاتن لەوەی پێشتر خەمڵێنراوبوو، و ئەوەی تەنها نۆ (٩) کەس لە جیهاندا خاوەندارێتی دەکەن هاوتایە لەگەڵ ئەوەی (٣،٦) ملیار کەس کە بەدەستی دەهێنن، ئەوش نیوەی هەژارترین مرۆڤەکانی جیهان پێکدێنن.
وەک دەبینن، جامەکە لەسەریەوە ڕژاوە و لافاوەکە گەیشتووەتە سەرلوتکەی چیاکان، هەژاری و نەداری هەموو سنوورەکانی تێپەڕاندووە، هەژار کاتێک برسی دەبێ کە دەوڵەمەند لە تێریدا ورگی هەڵامسێ، ئەم ئامارە ترسناکانەش ئاماژەن بەوەی تەقینەوە بەڕێوەیە، بەڵام ئەم تەقینەوەیە حەتمیەتێکی مێژوویی نییە، بەڵکو پێویستی بە کاری ئاگاهانە و هوشیاری و ڕێکخستن هەیە و وەک مارکس دەڵێت: (هەژاری شۆڕش دروست ناکات، بەڵکو ئەوە هەشیاری ئاگا بوونە بە هەژاری کە شۆڕش دروست دەکات، ئەرکی ستەمکار ئەوەیە هەژارو نەدارت بکا و ئەرکی قەشە و مەلای ستەمکارانیش ئەوەیە کە هەشیاریەکەت و نبکا) واتە تەنیا بوونی هەژاری بەبێ هەستکردن بە ستەم و نادادپەروەری شۆڕشێک دروست ناکات، ئەگەرچی لەوانەیە ببێتە هۆی تەقینەوەیەکی جەماوەری کە لەڕێگەیەوە توڕەیی و تۆڵەسەندنەوە و ڕقی پەنگخواردوو بتەقێنێتەوە، وەک ئەوەی لە ڕوداوەکانی (١٧ شوباتی ساڵی ٢٠١١) لە کوردستان و ڕاپەڕینەکەی ئۆکتۆبەری (٢٠١٩) لە ناوەڕاست و خواروی عێراق دا ڕوویدا، بەڵام نەیتوانی هیچ ئاڵوگۆڕێکی ڕیشەیی بەدیبهێنێ.
ئەو پرسیارەی کە لێرەدا، بەگوێرەی ئەو داتایانەی سەرەوە، دێتە ئاراوە ئەوەیە: ڕێگای بنبڕکردنی یەکجارەکی و تەواوەتی هەژاری چییە؟ بەدڵنیاییەوە ئەوە نییە کە ڕۆژێک بەهەژاری و وێبیرهێنانەوەی دەردەکانی لە جیهاندا دابنرێ، هەرچەندە خەبات بۆ

سەپاندنی چاکسازی و باشترکردنی ژیان و دابینکردنی هەلومەرجی گوزەرانی گونجاو پرسێکە لە دەوڵەتی ململانێ لەگەڵ بۆرژوازی و سیستەمی سەرمایەدارییەکەیدا نابێ دەستی لێهەڵگیرێ.
بەڵام بەدیهێنانی جیهانێکی خاڵی لە هەژاری، جیهانێکی ئازاد و یەکسان تەنها لە ڕێگەی شۆڕشی سۆسیالیستییەوەیە، ئەو شۆڕشەی کە چینی کرێکار وەک چینێکی ڕێکخراو و یەکگرتوو لەگەڵ هەموو توێژە زەحمەتکێش و هەژاران و ژنانی ستەملێکراودا ئەنجامی دەدەن.
٢٠٢٤-١٠-٢٥

عەبدوڵڵا ساڵح

کامەڵا هاریس بۆچی دۆڕا؟.. لوقمان ئابڵاخی

هەڵبژاردنی ٢٠٢٤ ی ئەمریکا بۆ سەرۆکایەتی لە نێوان دۆناڵد ترەمپ کە لە ٢٠١٦ بۆ ٢٠٢٠ چل و پێنجەمین سەرۆکی ئەمریکا بوو وە کامەڵا هاریس، کە کەسی دووهەمی ئیدارەکەی بایدن بوو لە ٢٠٢٠ هەتا ٢٠٢٤.

فاکتەرە هەرە سەرەکییەکانی بردنەوە لە هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی ئەمریکا، ئەو ویلایەتانەیە کە بە (Swing States)واتە (الولايات المتأرجحة) ناسراون کە نە سوورن(کۆماری) و نە شینن(دیموکرات) چونکە ویلایەتەکانی تر بە زۆرینە یان سوورن یان شینن.
ویلایەتەکان و ژمارەی ئەلیکتۆرەڵ کۆلێجەکانی(Electoral Colleges) ئەو ویلایەتانە ئەمانەن:
میشیگەن ١٥، ویسکۆنسن ١٠، پێنسلڤانیا ١٩، کارۆلاینای باکوور ١٦، جۆرجیا ١٦، نیڤادا ٦، ئەریزۆنا ١١.
ترەمپ هەر هەموو ئەو ویلایەتانەی بردەوە.

دەنگی جەماوەری، پتر لە ٧٥ ملیۆن و نیو دەنگ بۆ ترەمپ بەرامبەر بە ٧١ ملیۆن نزیکەی نەسەد هەزار دەنگ بۆ کامەڵا هاریس، وە ئەلیکتۆرەڵ کۆلێجی ، ترەمپ ٣١٢ بەرامبەر بە ٢٢٦ بۆ کامەڵا هاریس بوو. بەڵام تەنها ئەلیکتۆرەڵ کۆلێجەکان براوەی هەڵبژاردنەکە دیاری دەکەن نەک دەنگی جەماوەری(Popular Votes).

دیموکراتەکان مافی زۆرینەیان لە ئەنجومەنی پیران (سەنەت) دۆڕاند، ٥٣ کورسی بۆ کۆماریەکان و٤٧ کورسی بۆ دیموکراتەکان، و لە ئەنجومەنی نوێنەرانیش (کۆنگرێس) چەند کورسیەکی تریان لە دەستدا، ٢١٤ کورسی بۆ کۆماریەکان و ٢٠٥ کورسی بۆ دیموکراتەکان، هەروەها لە ئاستی حاکمی ویلایەتەکانیشدا کۆماریەکان ٢٧ ویلایەت و دیموکراتەکان ٢٣ ویلایەتیان هەیە.

هۆکارەکانی دۆڕانی کامەڵا هاریس:

چی لە هەگبەکەی کامەڵا هاریسدا هەبوو؟

هاریس کەسی دووهەمی ئیدارەکەی بایدن بوو وە لە ماوەی ٤ ساڵدا هیچ شتێکی وای نەکردبوو کە سوودی بۆ ئەمریکیەکان هەبێت و بە توانایی ئەو دەربخات وە لە کامپەینەکەیشیدا بەرنامەیەکی ڕوونی نەخستە بەردەم ئەمریکیەکان.

کامەڵا هاریس کە چەپ و لیبراڵێکی ڕادیکاڵە، هەموو ئەو بەڵێنانەی کە بە ئەمریکیەکانی ئەدا لە کامپەینەکەیدا، هەڵگەڕانەوەیەکی تەواو بوو لە ئایدیۆلۆجیاکەی کە چەندین ساڵە بە کردار جێبەجێیکردون و لە ووتارەکانیدا درۆزنی، دووڕوویی و زانیاری ناڕاست بەردەوام ئامادەگی هەبووە لەبەرئەوە ئەمریکیەکان بە گومان بوون لە قسەکانی.

بۆ نمونە، هاریس کە لە خێزانێکی دەوڵەمەندەوە هاتووە و باپیرانی خاوەنی کۆیلە بوون، تاکو چەند مانگێک پێش بە کاندیدبوونی خۆی بە هندستانی دەناساند. بەڵام کە کرا بە کاندیدی دیموکراتەکان بۆ سەرۆکایەتی، خۆی بە ڕەش پێست دەناساند وە لە کۆڕوکۆبوونەوەکەیدا لەگەڵ ڕەش پێستەکاندا باسوخواسی بە قەرەبووکردنەوەی ئەو ڕەش پێستانەی کە باپیرانیان کۆیلە بووە ئەدا بە گوێیاندا.

ئەو بەڵێنە کاردانەوەی نەرێنی بە دوای خۆیدا هێنا چونکە ئەوانەی کە باپیرانیان خاوەن کۆیلە بوون دەیانووت، ئێمە بەچی بە کار و کرداری باپیرانمان سزابدرێین؟

بەچی پارەی باجی ئێمە کە خاوەن کۆیلە نەبووین بدرێت بەو کەسانەی کە ئێستا نەک هەر کۆیلە نین بەڵکو هەموو مافێکی هاووڵاتیبوونیان هەیە و زۆریان پلە و پۆستی باشیان هەیە و خاوەن سامانیشن؟

هەموو ئەوانەی کە سپی پێست، ڕەش پێست، لاتینەکان وە ئەو ئەمریکیانەی کە پێشتر کۆچبەری یاسایی بوون و باپیرانیان لە ئەمریکاش نەبووە کە خاوەنی کۆیلە بووبێت، ئەو پرسیارە دەکەن کە بەچی ئەمانیش کە بە ڕەنج و ماندووبوونی خۆیان بژێوی خۆیان و خێزانەکانیان دابینکردووە، پارەی باجی ئەوان بدرێت بەو کەسانەی

کە ئێستا کۆیلە نین و کێشەی ژیان و بژێویان نیە؟

کامەڵا هاریس وەکو کەسێکی هیپوکریت دەردەکەوت چونکە ئەو هەر لە سەرەتای دەستبەکاربوونی جۆو بایدنەوە دەیزانی کە بایدن نیشانەکانی (دیمەنشا) لەبیرچوونەوەی تێدا هەبوو، بەڵام ئەو ئەمەی لە ئەمریکیەکان شاردەوە و درۆی لەگەڵدا کردن و بەردەوام لە میدیاکاندا ئەیوت کە تەندروستی بایدن باشە و کێشەی بیرچونەوەی نیە. بەڵام کە دیموکراتەکان فشاریان خستە سەر بایدن کە واز لە خۆهەڵبژاردن بهێنێت و بەبێ هەڵبژاردنی نێوان دیموکراتەکان، کامەڵایان کرد بە کاندید، کامەڵا کەوتە باسکردنی تەندروستی بایدن.

کامەڵا هاریس و ژنان

لە کامپەینەکەیدا، هاریس ژنبوونی خۆی بەکارهێنا بۆ ڕاکێشانی سۆزی ژنان و بۆ وەدەستهێنانی دەنگی ژنان.
بۆ ئەو مەبەستەیش بابەتی مافی ژنان بۆ لەباربردنی منداڵی کرد بە سەرەکیترین بابەتی کامپەینەکەی و ژنانی بەوە ئەترسان کە ئەگەر ترەمپ ببێت بە سەرۆک، مافی ژنان بۆ لەباربردنی منداڵ لە سەرتاسەری ئەمریکادا قەدەغە دەکات.
هاریس لە کامپەینەکەیدا بەردەوام باسی بێڕێزی ترەمپی دەکرد بەرامبەر بە ژنان و لەمەیشدا دیموکراتەکان و ئەو کەناڵ و ڕۆژنامە چەپ و لیبراڵانەی لە بەشێکی ئەم ووتارەدا ناوم هێناون، بەردەوام دژ بە ترەمپ بوون و پشتگیری هاریسیان ئەکرد.
سەیر لەوەدایە کە سەرەکی کامپەینەکەی ترەمپ ژن بوو کە گرنگترین وهەستیارترین پۆستە لە هەڵبژاردندا.
داتاکانی دوای هەڵبژاردنەکە ئەوە دەردەخەن کە ڕێژەی دەنگی ژنان بۆ ترەمپ لە ٥٪ لەسەدا پێنج زیاتر بووە لە ڕێژەی دەنگی ژنان بۆ هاریس.

لێشاوی کۆچی کۆچبەری نایاسایی بۆ ناو ئەمریکا

کاریگەری نەرێنی ڕێگەدان بە لێشاوی کۆچبەری نایاسایی زۆر گەورە بوو لەسەر ژیانی ڕۆژانەی ئەمریکیەکان وە کاریگەری چوار ساڵی حوکمڕانی بایدن-هاریس بە ئەمریکیەکان نەرێنی بوو چونکە:

١-واڵاکردنی سنوورەکانی ئەمریکا لێشاوی کۆچبەری نایاسایی بەخۆیەوە بینی کە پتر لە ١٢ ملیۆن کۆچبەر بوون.
بەڵێ، لە ناو ئەو کۆچبەرانەدا کەسانێک هەبوون لە وڵاتەکانی خۆیان هەڵهاتن بە دابینکردنی ژیانێکی باشتر، بەڵام ئەوەی کە ئەف

بی ئای و هێزەکانی پاراستنی سنوورەکان پێیانزانیوە ئەوەیە کە سەدان سیخوڕی چینی، ڕوسی، کۆریای باکوور، ئێران و چەندین وڵاتی تر هاتوونەتە ناو ئەمریکاوە. ئەوانەی کە بە دزییەوە داخڵ بوون و لەلایەن هێزی ئاسایشی ئەمریکا نەزانراوە زۆر لەوە زیاترە کە مایەی دوودڵی و ترسی خەڵکی ئەمریکایە چونکە هۆکاری تێکدانی ئاسایشی نیشتمانی و سەقامگیری ناو ئەمریکایە.
لەسەر ڕۆشنایی ئەم زانیاریانە، بە بۆچوونی من ئەگەر ئیدارەی ترەمپ چالاکانە بەدوای ئەو تێکدەر وسیخوڕانەدا نەگەڕێت و دەریان نەکات، بە دووری نازانم کە پشێوی و ئاشوب و تەنانەت تەقینەوە لە ناو ئەمریکادا ڕووبدات.

٢-هەر لە ناو ئەو کۆچبەرە نایاساییانەدا، هەزاران ئەندامی گانگستەر و مافیا ئاسا داخڵی ئەمریکا بوون کە بەهۆیانەوە ژمارەی تاوانەکان، لاقەکردنی سێکسی، دزی و تاوانەکانی تر بە ڕێژەیەکی بەرچاو بەرزبوونەوە بە تایبەتی لە ویلایەتە شینەکاندا کە زۆرینەی ئەو کۆچبەرە نایاساییانە پێشوازیان لێکراوە.

٣-ئەو قاچاخچییانەی کە بە لێشاو ئەم کۆچبەرە نایاساییانەیان دەهێنایە ناو ئەمریکاوە، جگە لەوەی کە خۆیان لاقەی سێکسی مناڵ وهەرزەکارانیان دەکرد، ئیستیغلالی بەشێکی بەرچاوی ئەو کۆچبەرانەیان کردووە، بە تایبەتی کوڕ و کچە گەنجەکان، و بازرگانیان پێوەکردوون و بە لەشفرۆشی بەکاریانهێناون.

٤-هەر بەهۆی واڵاکردنی ئەو سنوورانەوە، هێنانی فێنتنێتەڵ و مادە هۆشبەرەکانی تر بێسنوور زیادیکرد بەو هۆیەوە ژمارەی ئالوودەبووان زۆر زیادیکرد کە هۆکاری تێکچوونی باری تەندروستیان بوو وە ژمارەی خۆکوشتن تیایاندا بەرزبۆوە کە ئەمەیش یەکێک بوو لەو قەیرانانەی کە ئەمریکیەکانی هەراسان و بێزار و تووڕەکردبوو .

ئاخر تاکو دوا ساتی حوکمڕانی ئیدارەکەی ترەمپ-پێنس، سنوورەکان تۆکمە و پارێزرابوون وە ژمارەی کۆچبەران تەواو سنووردار کرابوو. بەڵام واڵاکردنی سنورەکان بە بڕیاری ئیدارەکەی بایدن - هاریس لە هەمان ڕۆژی دەستبەکاربوونیانەوە کرا کە ئەمانە هەمووی بە بەرچاوی ئەمریکیەکانەوە ڕوویاندا چونکە بڕیاری واڵاکردنەکە بە بەرچاوی هەموو میدیاکانی ئەمریکاوە لەلایەن بایدن و بە ئامادەگی هاریسن ئیمزاکرا.

٥- سەرچاوەی یارمەتی مادی، تەندروستی و خۆراکی و تەنانەت شوێنی

ژیانی کەچبەرە نایاساییەکان کە لە حوکمەتی ئەمریکا وەریدەگرن، باجدەرە ئەمریکیەکانن، کە ئەو پارەیەی لەواندا سەرفکراوە وتا ئەستایش سەرفدەکرێت دەبوایە بۆ خزمەتگوزاریەکان بۆ ویلایەتەکان و باشترکردنی باری ژیانی خەڵک بەکاربهێنرایە.
٦-هەرچەندە هەموو یارمەتیەکانیان لە حوکمەت وەرئەگرت، کەچبەرە نایاساییەکان ئیشی ڕەش دەکەن و باج نادەن کە ئەمە لەلایەکەوە زیان بە ئابووری ئەمریکا ئەگەیەنێت و لەلایەکی تریشەوە هەلی کار بە کەچبەرە یاساییەکان و بە هاووڵاتیە ئەمریکیەکانیش سنووردار ئەکات.

ئەمە لە کاتێکدایە کە پتر لە ٦٠٠٠٠٠ شەش سەد هەزارهاووڵاتی ئەمریکی بێلانەن(Homeless)ن وە ژمارەی ئەو هاووڵاتە ئەمریکیانەی کە لە خوار هێڵی هەژاریەوەن پتر لە سی و هەشت ملیۆن و نیو هاووڵاتین، واتە ڕێژەی ١١.٥٪ ژمارەی دانیشتوانی ئەمریکا لە خوار هێڵی هەژاریەوەن.

کامێڵا هاریس و ئیلیت و ئەستێرەکانی هۆلیوود
کامێڵا هاریس بە پشتی تەیلەر سویفت، بیۆنسە، ئۆپرا وینفری، ئەم ئەند ئەم، ڕۆبەرت دی نیرۆ، کوین لەتیفە و..هتد کامپەینی ئەکرد، کە هەموویان ئەستێرەکانی هۆلیوودن وە ئیلیتن و خاوەنی سەدەها ملیۆن دۆلارن وە لە جیهانی خۆیاندا ئەژین و بێئاگان لە موعاناتی ژیانی ڕۆژانەی ئەمریکیەکان.

بە یارمەتی ئیلیت و کۆرپەرەیشن و ئەستێرەکانی هۆلیوودەوە یەک ملیار دۆلار بۆ کامپەینەکەی کامێڵا هاریس کۆکرایەوە کە تا ئەستا لە مێژووی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی ئەمریکادا هیچ کاندیدێک نەو بڕە پارە خەیاڵیەی بۆ کۆنەکراوەتەوە.
یەکێک لە فاکتەرە سەرەکیەکانی بردنەوەی هەڵبژاردنەکان لە ئەمریکادا، کۆکردنەوەی پارەیەکی زۆرە بۆ کامپەینەکە کە بەو ملیار دۆلارەوە وە بەو پشتگیری تەواوەی میدیا سەرەکیەکانی ئەمریکا کە:
سی ئێن ئێن، ئێن بی سی، ئەی بی سی، ئیم ئێس ئێن بی سی، سی بی ئێس، زە نیویۆرک تایمس، واشینگتن پۆست، یو ئێس ئەی تودەی…هتد، بوون، دەبوایە بیبردایەتەوە. بەڵام لەبەرئەوەی کە خاوەنی کاریزما و بەرنامە نەبوو وە لەبەرئەوەی کە لیبراڵ و چەپێکی ڕادیکاڵ بوو، شکستیهێنا.

هیتلەر، نازیەکان و زبڵ و خاشاک
کامێڵا هاریس خاوەنی بەرنامەیەک نەبوو کە قەناعەت بەو ئەمریکیانە

بکات کە شایستەی دەنگەکانی ئەوانە جگە لە خۆنمایشکردن لەگەڵ ئیلیتەکاندا و وێناکردنی ترەمپ بە هیتلەر و هەوادارەکانی بە نازییەکان، وە کە جۆو بایدن لایەنگرانی ترەمپی بە زبڵ وخاشاک وەسفکرد، کامەڵا هاریس بە ووشەیەکیش ناڕەزایەتی خۆی بەرامبەر بەو سووکایەتیەی بایدن دەرنەبڕی کە ئەمریکیەکان بەوەیان لێکدایەوە کە ئەوە تەنها بۆچوونی بایدن نیە بەڵکو هی هاریس و دیموکراتەکانیشە.

کێ مەترسیە بۆ دیموکراسیەت؟

- ترەمپ بەهۆی ووتارە توندوتیژەکانی بایدن، کامەڵا هاریس و دیموکراتەکان دوو جار هەوڵی کوشتنی بە درا وە هەوڵێکی تریش بۆ کوشتنی لەلایەن ئێرانیەکانەوە پلان بۆ دانرا بووکە لە ٧ ی ئۆکتۆبەری ٢٠٢٤ دا جێبەجێبکرێت، بەڵام ئێف بی ئای زووتر پێیانزانی و ئەو کەسانەیان دەستگیرکرد و پلانەکە پووچەڵکرایەوە.
- بەپێی پەیڕەو و پڕۆگرامی دیموکراتەکان ئەبوایە بایدن خۆی هەڵبژاردایەتەوە بۆ خولی دووهەم.
لە حاڵەتی نەخۆشی سەرۆکدا، دیموکراتەکان جارێکیتر هەڵبژاردن لە نێوان خۆیاندا دەکەنەوە بۆ هەڵبژاردنی کاندیدی ئەلتەرناتیف.
بەڵام دیموکراتەکان بە زۆر بایدنیان وەلا نا وە بە هیچ هەڵبژاردنێک، کامەڵا هاریسیان کرد بە کاندیدی ئەڵتەرناتیف.
سەیر و سەمەرە لەوەدایە کە دیموکراتەکان ترەمپیان بە مەترسی بۆ دیموکراسیەت وەسفدەکرد.

لەگەڵم نەبیت، دوژمنی منیت

تۆلسی گابارد جگە لەوەی کە لە ٢٠١٣ هەتا ٢٠٢١ خانمە کۆنگرێس بوو لەسەر لیستی دیموکراتەکان، بە ماوەی ١٧ ساڵیش ئەفسەر بووە لە پاسەوانی نیشتمانی ویلایەتی هاوای کە سوپای تایبەتە بە ویلایەتەکان.
دوای ئەوەی کە تۆلسی گابارد پشتیوانی بەرنامەکەی ترەمپی کرد، لەلایەن ئیدارەکەی بایدن و هاریسەوە خرایە ناو لیستی چاودێری تیرۆریستانەوە.
تۆلسی گابارد یەکێکش بوو لە بەربژێری هەڵبژاردنە بەراییەکانی دیموکراتەکان بۆ کاندیدی سەرۆکایەتی ساڵی ٢٠٢٠.
هەر ئەوەی کە دیموکراتەکان حوکمەتیان بەکارهێنا کە هاووڵاتیەکی

ئەمریکی کە ئەو هەموو پلە و پۆستە هەستیارانەی هەبووە بخرێتە ناو لیستی چاودێری تیرۆریستانەوە، دەیسەلمێنێت کە دیموکراتەکان تەنها ئەو کەسانە قبوڵدەکەن و ڕێز لێدەگرن کە وەکو خۆیان بیربکاتەوە و لە کاتی دەستڕۆیشتنیشیاندا سزای ئەوانە ئەدەن کە وەکو خۆیان بیرناکەنەوە و هاوڕایان نین.
سەیر لەوەیشدایە کە هاریس و دیموکراتەکان بەردەوام دەنگدەرانیان بەوە دەترساند کە ئەگەر ترەمپ ببێت بە سەرۆک، حوکمەت بەکاردەهێنێت بۆ سزادانی نەیارەکانی.
نموونەیەکیتر، ئاڕ ئێف کەی جونیەر کە دیموکرات بوو، پێیوابوو کە بەهۆی بارودۆخی تەندروستییەوە، بایدن بەکەڵکی سەرۆکایەتی نایەت و داوای لە دیموکراتەکان کرد کە لە جیاتی بایدن دژ بە ترەمپ خۆی کاندید بکات. بەڵام دیموکراتەکان بەوە ڕازینەبوون و بەبێ هەڵبژاردنی نێو دیموکراتەکان خۆیان، کامەڵا هاریسیان کرد بە کاندید لەبەرئەوە ئاڕ ئێف کەی جونیەر وەکو بێلایەن خۆی کاندید کرد کە بەهۆیەوە دیموکراتەکان دژایەتییەکی زۆر و تەنانەت سوکایەتیشیان پێکرد.

کامەڵا هاریس و بەها کۆمەڵایەتییەکان

دیموکراتەکان بە گشتی و کامەڵا هاریس بەتایبەتی باسی مافی ئافرەتیان ئەکرد بەڵام هیچ ڕێزێکیان بۆ ئەو دایکانە نەبوو کە بە فەرمانی دیموکراتەکان لە هەندێک لە ویلایەتە شینەکان لە قوتابخانەوە منداڵەکانیان دەبران بۆ نەخۆشخانە بۆ گۆڕینی ڕەگەزەکەیان لە نێرەوە بۆ مێ یان بە پێچەوانەوە و دەرمانی گۆڕینی هۆرمۆناتیان پێدەدان بەبێ ئەوەی پرس بەو دایک و باوکانە بکەن.

کامەڵا هاریس، پاڵپشتی ئەو پڕۆسەیەی دەکرد و پشتگیریکردنی گۆڕینی ڕەگەزی ئەوانەیشی کردوە کە تاوانبار بوون و حوکمدراون و لە زینداندا بوون.
هەڵبەتە گۆڕینی ڕەگەز پڕۆسەیەکە کە لە ئەمریکادا پارەیەکی زۆری تێدەچێت کە لەو بودجەیەوە سەرفدەکرێت کە پارەکەی لە باجدەرە ئەمریکییەکان وەردەگیرێت کە بەردەوام نرخی بیمەی تەندروستی لە بەرزبوونەوەدایە بۆ ئەوان. بەڵام ئەو پڕۆسەیە بە خۆڕایی بۆ ئەو زیندانیانە دەکرا کە بەرژەوەندیان لەوەدابوو کە لە زیندانی ژناندا بن نەک هی پیاوان.

ئەم بابەتی جێندەرە لە تیمی وەرزشکارانیشدا مایەی بێزاری و تووڕەیی ئەمریکییەکان بوو چونکە لە هەندێک حاڵەتدا نێرێک لە هەر یاریەکی وەرزشیدا لە نێو نێرەکاندا توانای بردنەوەی کێبڕکێی

نەبوایە، ڕەگەزەکەی خۆی دەگۆڕی و ئیدی ڕێگەی پێدەدرا لە کێبڕکێی مێیەکاندا بەشداربێت کە دیسانەوە ئەوە زوڵم و غەدرێکی گەورەیە لە ژنان کرا چونکە ئەوەی کە جەندەرەکەی لە نێرەوە بۆ مێ گۆڕیوە، هەیکەل و توانا و ماسولکەی نێرینەکەی لە دەستنەداوە. ئەمە وەکو ئەوە وایە کە پیاوێک بەرامبەر بە ژنێک کێبڕکێ بکات.
لە کاتێکدا کە ئافرەت هیچی لە پیاو کەمتر نیە وەکو مرۆڤ، بەڵام لە بوارە وەرزشی و ئەو بوارانەی کە پێویستی بە ماسولکە و هێز هەیە، پیاو بالادەستە. هەروەکو چۆن لە بواری تردا ژن بالادەستترە لە پیاو بەهۆی پێکهاتەی بایۆلۆجی و فسیۆلۆجیانەوە.
لە ویلایەتە شینەکان بابەتی هاوڕەگەزخوازی کراوە بە مەنهەج بە منداڵانی قوتابخانە سەرەتاییەکان باوکان و دایکان دژی ئەو مەنهەجەن چونکە ئەوان پێیانوایە ئەو تەمەنە هی ئەوە نیە کە ئەو بابەتانەیان بۆ باسبکرێت.

“جیهانگیری” کامەڵا هاریس و “ئەمریکا یەکەم”ی دۆناڵد ترەمپ

ئاراستەیەکی بەهێز هەیە بۆ بە جیهانگیریکردنی جیهان کە جیهانێک بەرهەمدەهێنێت لە هەستی نیشتمانی و نەتەوەییەوە دووربکەوێتەوە و دڵسۆزی(ولاء) تەنها بۆ بژێوی و بژێوی دروستکەر بێت کە لە ئەمریکادا ملیاردێرەکانی وەکو جۆرج سۆرۆس و بیڵ گەیت و مارک کوبا و ....هتد نوێنەری دەکەن کە دیموکراتەکان و کاندیدەکەیان، کامەڵا هاریس لەو بەرەیەدان و پشتگیریان ئەکەن و لە بازنەکەی ئەواندا دەخولێتەوە.
کاتێک ترەمپ ئەڵێت “یەکەم ئەمریکا” و “جارێکیتر ئەمریکا بەهێزدەکەینەوە”، هاوڕانەبوونیەتی بۆ جیهانگیری و سڕینەوەی ئەمریکا چونکە لە جیهانگیریدا ئەمریکا زیانی پێدەگات لەبەرئەوەی ئەگەر جیهانگیری بەو شێوەیەی ئەم ملیاردێر و کۆرپۆرەیشنانە دەخوازن جیهان بگرێتەوە، تەنها تا ئەو شوێنە بەدەکات کە خزمەت بە ئەجێنداکانی چین و ڕووسیا ئەکات. بەڵام ئاڕاستەی جیهانگیری بوونی هەیە و واڵاکردنی سنووری ئەمریکا بە کۆچبەرە نایاساییەکان، خزمەتێکی زۆر بە ئەجێندای ئەو ملیاردێرانە ئەگەیەنێت کە بە کۆیلەکردنی مۆدێرن یەکێکە لەو ئەجێندایانە.

ئەمریکیەکان دەنگدان بە کامەڵا هاریس یان دۆناڵد ترەمپ بە مافی ڕەوای خۆیان دەزانن بۆ گۆڕینی هەر سیستەمێک یان سیاسەتێکی ئابووری، کۆمەڵایەتی کە لە خزمەتیاندا بێت وە ئەو خەڵکەی لە ناوەوە و دەرەوەی ئەمریکا کە وەکو ئەستێرەکانی هۆلیود و چەپە ئیلیتەکان بیردەکەنەوە دەنگدەری ئەمریکی بە گەمژە وەسفدەکەن

ئازادن بەیام وەکو پەندە کوردییەکە ئەڵێت: ئەوەی دەستی لە ئاگردایە وەکو ئەو کەسە نییە کە دەستی لە ئاودایە.
ئەگەر پتر لە ٧٥ ملیۆن کەس گەمژە و گێل بوونایە، ئەمریکا هەرگیز لە هەموو جیهان پێشکەوتووتر نەدەبوو.

سەرئەنجام

هەڵبژاردنی ئەمجارەی ئەمریکا دەربارەی کەسایەتی و قسەزانی نەبوو بەڵکو پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە بەرنامەی هەڵبژاردنەوە هەبوو.
دۆناڵد ترەمپ ئەیزانی خەڵك لە چی بێزار و تووڕەن وە بەرنامەکەی ترس و دڵەڕاوکێ و داواکاری وپێویستیەکانی ئەمریکیەکانی تێدا بەهەند وەرگیرا بوو کە تەواو پێچەوانەی کامەڵا هاریس بوو کە خاوەنی بەرنامەیەکی ڕوون نەبوو بەڵکو تەنها کاری لەسەر ترساندن و تۆقاندنی ئەمریکیەکان ئەکرد کە ئەگەر دەنگ بەو نەدەن ترەمپ، کە هاریس بەردەوام بە نازی و دژ بە دیموکراسیەت وەسفیدەکرد، بیباتەوە هەموو ئازادیەکانیان لێ زەوتەدەکات کە ئەوە ئارگیومێنتێکی لاواز بوو چونکە لە ٤ ساڵی حوکمڕانی پێشوویدا، ترەمپ ئازادی ئەمریکیەکانی زەوتنەکرد.
لە ڕاستیدا ئەمریکا ووڵاتێک نییە کە نەک ترەمپ بەڵکو هیچ سەرکردەیەک بتوانێت لە دەستووری ئەمریکا لابدات کە ئازادی و ئازادی ڕادەربڕین یەکێکە لە بەندەکانی دەستوورەکەی.
چینی مام ناوەندی بە دەست گرانبوونی سووتەمەنی و خواردەمەنی و تێکچوونی باری ئابووریەوە کە بەهۆی سیاسەتی دیموکراتەکانەوە و هەڵەکانیانەوە و بەخشینی ملیارەها دۆلاری باجدەرە ئەمریکیەکان بە کۆچبەرە نایاسییەکان تەواو لە دیموکراتەکان بێزار و تووڕە بوون.

هەر لەبەرئەوە ئەنجامی ئەم هەڵبژاردنە کە بردنەوەی ڕەهای دۆناڵد ترەمپی لێکەوتەوە، تەنها دۆڕانی هاریس نەبوو بەڵکو هی دیموکراتەکانیش بوو وە دەنگدەرانی ئەمریکا وەکو پەیامێک دایان بە گوێی دیموکراتەکاندا کە دابڕان لە کۆمەڵگا، پشتگوێخستنی خەڵک و داواکانیان ئەمە ئەنجامەکەی ئەبێت.

لوقمان ئابڕاخی ١١/١١/٢٠٢٤

بۆ کێ دەنووسی؟!.. برایم فەڕشی

بۆ کێ دەنووسی، پرسیارێکی گرنگە. گەر کتێب کاڵا بێ، خاوەن کاڵا دەبێ بزانێ کڕیار کێیە! وەرزێر پەتاتە و پیواز بۆ بازاڕ و کڕیار، بەرهەم دەهێنێ! کتێب پەتاتە و پیواز نییە، لە بۆ کەسان بەرهەم دەهێندرێ، گەورە و بچووک، پیر ولاو، ژن و پیاگ، ئەم گرووپ و ئەو گرووپ، ئەم توێژ و ئەو توێژ!

نووسەری ڕۆمان وەڵامی ئەم پرسیارە دەداتەوە کە بۆ کێ و کام گرووپی کۆمەڵگا دەنووسێ. وەشانخانە بە وردی خوێنەری کتێب و نووسەرەکانیان لە بەرچاو دەگرن و زۆربەیان لە نووسەران داوا دەکەن کە چۆن بۆ خوێنەری جێگای مەبەست بنووسن. ئەوەش قانوونی بازاڕە و کاڵایە!

ئەمە نەک بازاڕی کتێب، بازاڕی سینەما، ڕادیۆ، تەلەڤیزیۆن و سەرجەم مەدیا و سۆسیال مەدیا دەگرێتەوە. ئەوەش بەو مانایە نییە، وەڵامی ئەم پرسیارە نەدرێتەوە کە نووسەر خۆی کێیە و بۆ کێ دەنووسی؟ ئایا هەر نووسەر، فەیلەسووف و زانستپێشە بۆ بازاڕ دەنووسن؟

هەندێک نووسەر بە مەبەست بۆ کەسان و توێژ و گرووپی جێگای نەزەری خۆیان، دەنووسن و لە ڕێگای کتێب و نووسینەکانیانەوە لە گەڵ ئەم توێژە گرێدەدرێن. هەندێک بە مەبەست بۆ گرووپێکی تایبەت نانووسن، بەڵام خوێنەری تایبەت بۆ خۆیان پەیدا دەکەن. ئەوەش زۆربەی ئەو نووسەرانە دەگرێتەوە کە لە بازنەیەکی تایبەت بە خۆیاندا دەخولێنەوە، چ وەک بابەت، چ وەک ژانر و چەشنی ئەدەبی.

ئەو نووسەرەی خۆی بە شیعر، چیرۆک، ڕۆمانەوە، خەریک دەکات و ئەویتر لە بواری وەک شانۆ، سینەما، فەلسەفە، هونەر، مێژوو، فەرهەنگ و زانست دەنووسێ، خوێنەری خۆی پەیدا دەکات.

بەرتۆلت بڕێشت دەیگوت: “نووسەر ناتوانن بەو خێراییەی دەوڵەتەکان شەڕ ساز دەکەن، بنووسن. نووسەر دەبێ بیر بکاتەوە!”. لە سەردەمی ئێستا کە خوێندنەوەی کتێب بە گشتی ڕوو لە کەمی دەدات و منداڵ و لاو کەمتر ڕوو لە خوێندنەوە دەکەن و خۆیان لە بێژمار پلاتفۆڕمی ئینترنێتەدا دەبیننەوە و زۆربەی کاتی شەو و ڕۆژیان لە بەر سمارتفۆن و تابلێت تێدەپەڕێ، خێرا خێرا نووسین و ڕووکەشی تێڕوانین و بەشداربوون لە تێگەیشتنی گشتی، بۆتە نۆڕم. ئەوە دایک و باب و گەورەکانیش دەگرێتەوە، کە بەردەوام کاتیان بە پلاتفۆڕمەکانەوە دەرباز دەبێت و نیاز بە خوێندنەوە نابینن!

ئەمڕۆ ئەم پرسیارە گرنگتر دەبێتەوە کە نووسەر بۆ کێ دەنووسێ؟

ئایا نووسەر دەبێ خۆڕا خۆڕا بنووسێ و بڵاوی کاتەوە؟
گونتر گاو، ژۆرنالیست لە گونتر گراسی شاعیر و ڕۆماننووسی پرسی: ” بۆچی چەند ساڵە هیچت نەنووسیوە، ئایا خوێنەرەکانت لە دەست نادەی؟” گراس لە وەڵامدا دەبێژێ” نووسینی دوا ڕۆمانی من چوار ساڵی خایاند!”

نووسین بەرھەمی بیرکردنەوە و بیرکردنەوە دژوارترین کاری مرۆڤە و کاتی گەرەکە، بە پێچەوانە فرۆشیار بە پێی ویستی بازاڕ خۆڕا دەجولێنەوە. وەشانخانە ئەو کاتە لە سەر نووسەر بە تەواوبوونی بەرھەمەکەی ڕادەوەستێ، کە بازاڕیان بە تەر بکات. ئەڵبەت ئەوە ھەموو وەشانخانەیەک ناگرێتەوە و ھەیە کە خەمی گەورەیان بڵاوکردنەوەی زانیین و زانیاریی و بیروھزرە!

بە دەگمەن چیرۆکنووس، ڕۆماننووس، فەیلەسووف، نووسەری بابەتی سیاسی، ئابووریی، تەکنیک، زانست، ھونەر و بواری تر، لە سۆسیال مەدیا بابەت بڵاو دەکەنەوە. سۆسیال مەدیا شوێنی خۆڕا خوێندنەوە و پەڕین لە سەر ئەم بابەت بە ئەو بابەت و ئەم لاپەڕە بە ئەو لاپەڕە، کە ھەمووی لە چرکەساتدا تێدەپەڕێ. ئەم چرکەساتانە بیروھزری قووڵی لێناکەوێتەوە و دەرفەتی چوار ساڵە بە نووسینی ڕۆمان ناڕەخسێنێ. ھەر بۆیە زۆربەی ھەرە زۆری ئەو نووسەر و بیرمەندانەی دەنووسن، خۆیان لە سۆسیال مەدیا نابیننەوە، مەگەر ئەوەی سۆسیال مەدیا و مرۆڤی ناو سۆسیال مەدیا، ببێتە بابەتی نووسین و لێکۆڵینەوە!

بە کوردی بە کیان، بە مەدیا، بە سیستەم کە خۆی لە بازنەی کۆمەڵگای ئیسلام-دا دەبینێتەوە، کە کەمترین خوێنەری کتێب لە سەر گۆی زەویین، ئەم پرسیارە گرنگتر دەبێ کە نووسەری کورد بۆ کێ دەنووسێ و بۆ کێ دەبێ بنووسێ؟ بۆ خەڵک و نەتەوەیەک کە تاکەکانی لە ساڵدا سێ کتێب ناخوێننەوە؟ بۆ سیاسیی و خوێندکارانی زانستگای کە بەدەگمەن کتێبی دوور لە بواری وانەی زانستگا دەخوێننەوە؟
نووسەر دەبێ بۆ کێ بنووسێ؟
لە ھەموو کوردستان ھەر چوار پارچە، بە دەگمەن چاپی کتێب دەگاتە ٥٠٠٠ و تیراژی کتێب لە دەوری ١٠٠ بۆ ٥٠٠ و کەمتر لەوە دەخولێتەوە و ئێستا بە ھۆی تەکنیکی خێرای چاپی کتێب، زۆر لە وەشانخانەکانی کورد، ڕێژەی چاپی کتێبیان ھێناوەتە خوار٥٠ کتێب و گەر داواکار ھەبوو ئەوجا کتێبەکە لە چاپ دەدرێتەوە.
٥٠٠٠ و ٥٠٠ و ٢٠٠ و ٥٠ کتێب بۆ نەتەوەیەکی سەرووی پێنجا ملیۆن، دەبێتە چی؟ بەر لە زۆربوونی سۆسیال مەدیا خوێنەری ماڵپەڕەکانی کورد لە ھەفتەدا چەند دەھەزار بوو، ئەمڕۆ بە دەگمەن ماڵپەڕەکان خوێنەریان ھەیە.

نووسین و خوێندنەوە گرێدراوی حەز و ویستی کەسەکانە، ویست بە فەربوون، بە وەرگرتنی زانیاریی، بە تێگەیشتن لە بوون و چێژ وەرگرتن لە ژیان. خوێندنەوە گرێدراویی ئاگابەخەبوونی مرۆڤە، ئەو مرۆڤەی گەڕەکی بێ لە بازنەی تەسک و ڕووکەشی تێگەیشتن، دەربازی قووڵایی تێگەیشتن لە دیاردەکان بێ.
ژیانی ڕووکەشی بەرهەمی ئۆتۆماتیسم و عادەت و دووبارەبوونەوەیە و مرۆڤ بەرەو قووڵایی تێگەیشتن لە بوون و ژیان نابا. مێدیا و سۆسیال مێدیای زانیاریی بەرتەسک بەخش، زۆرترین کاتی شەو و ڕۆژی مرۆڤ بە گشتی و مرۆڤی کورد بەتایبەت لە خۆ دەگرێ و ئەوەش، چۆنیەتی کۆمەڵگای کوردستان دەردەخات کە زۆرتر و زۆرتر بەرەو ڕووکەشیبوون دەکشرێ.
مێدیا و سۆسیال مێدیای کورد زۆرترین دەور و کاریگەریی دەگێڕن بە ئەوەی مرۆڤی کورد لە بازنەی تێڕوانینی بەرتەسکدا بمێنێتەوە. نەتەوەیەک کە تاکەکانی دوور لە زانیاریی بە تێگەیشتن لە خۆی و سەردەم بمێنێتەوە، گەڕان لە ژیانیاندا پێک نایات!

برایم فەڕشی
١٤/١١/٢٠٢٤

نامەی نۆیەم و دەیەم.. شەماڵ بارەوانی

نامەی نۆیەم

ئازیزەکەم، نەخێر، هیچ لە مردن ناترسم. بۆچی بترسم؟ جا چی هەیە دوای مردن تا لێی بترسم؟ ئەوەی من لێی حاڵی بووم، تەنها عەدەم هەیە و هیچی تر. کەواتا بۆچی بترسم؟ هەموومان مردنێک قەردارین. ئەمڕۆ یان بەیانی، هەر دەبێ بمرین. بەڵێ من هەرگیز “مردن نامتەقێنێ، بەڵکو ئەوەی دەمتەقێنێ ژیانە!”* ئازیزی من، ئەفسووس! بە ویستی خۆمان لە دایک نەبووین و بە حەزی خۆشمان نەژیاین. دەی هەر هیچ نەبێت با مردنێک بمرین بە دەستی خۆمان و بە دڵی خۆمان بێت و مۆڵەتی هیچ کەسێکی پێویست نەبێت. ئازیزەکەم، ئارەزوو دەکەم

دواى مردنم تەرمەکەم بسووتێنن. بیرت نەچێت بەر لە سووتاندنەکە هەر بەشێکی لاشەم کە سوودی بۆ ئەوانی تر دەبێت، مەبەستم گورچیلە و هەرشتێکی ترمە، بیبەخشن بەو هەژارانەی کە پێویستیان پێیەتی. دوای ئەوە گڕم تێبەردەن. دڵنیام کاهینەکان وەک چۆن لە ژیاندا دەستیان لە ژیانمان وەردا، بۆ مردنەکەشمان ئاوا و ڕێگە نادەن تەرمەکەم بسووتێنن. دەی گەر لە گۆڕستانتان ناشتم، لەسەر گۆڕەکەم بنووسن: هیـــچ. بیرم چوو ئەوەشت پێ بڵێم، با هیچ کاهینێک لە کاتی ناشتنەکەمدا ئامادە نەبێت، نەشمب□□م بۆ هیچ پەرستگایەک.

---

*محەممەد زەفراف، چەنەبازەکان(ڕۆمان)، وەرگێڕانی: مەدینە ئەحمەد.

نامەی دەیەم

ئازیزەکەم، وەکو من مەبە، هەوڵدە سوریالیستانە بژی و زیاتر یاخی بە. تا بۆت دەکرێت ڕمێنەر بە. ڕمێنەرەکان بنیاتنەری جیهانن. بڕوا بکە منیش هێندە کەسێکی سوننەتی و کۆیلەی دەستی قەدەر و ئێرە نیم. ڕاستە کەسێکی هەندێک نۆستالۆژیکم و جارجار حەزم لێیه بڕۆمەوە کۆڵانەکانی ڕابردوو و لە زەمەنی منداڵیدا گیر بخۆم، دڵنیابە ئەوە تەنها عاتیفەیەکی کاتییە. من چەندە پابەندم بە ڕابردوو، هێندەش کەسێکی واقیعیم و سەربە ئێستام. هەموو نووسین و کتێبەکانم بخوێنەوە، ئینجا دەزانیت کە من چەندە کەسێکی ڕمێنەر، یاخی و ناپابەندم به کۆدەکان. هیچ کاتێک حەزم نەکردووە لە کەس بچم و کۆپی ئەویتر و ئەوانی تر بم. هەمیشە هەوڵم داوە جیاواز و خۆم بم. بۆ ئەوەش باجی زۆرم لە پێناو بۆچوون و بیروباوەڕی دژەباوم داوە. دووچاری زۆر ئاستەنگ و ناخۆشیی و کێشە بوومەتەوە. زۆر جوێنم پێ دراوە. زۆر سووکایەتیم پێ کراوە. زۆر کەس لێم دوورکەوتوونەتەو□. □□گ□ری لە چاپدانی بیرەوەری□کانم کراوە. تەنانەت هەڕەشەی کوشتنیشم لێ کراوە. چاوەڕێی چوونە زیندان و تەنانەت تیرۆرکردنیشم دەکەم. ئاوا□ ئازیزی من، مادام بڕیارت دا خۆت بیت و لە وانی تر نەچیت و قبووڵی نەکەیت پاشکۆ و سێبەری ئەوم و ئەوی تر و ژمارەیەک لە ژمارەکان بیت. دەبێ ئامادەی باجدانیش بیت. دەبێ بەرگەی ئازار و فرمێسک و تەنیاییش بگریت. ئازادی خوێن و باجی دەوێ، باج. هەرکاتەک هەستتکرد کۆمەڵگا و دەوروبەر هیچ کێشەیەکیان لەگەڵتدا نییه، مەبەستم کێشەت بۆ نانێنەوە، لەوە دڵنیابە تۆ ساختەچی و دووڕوویت. مرۆڤی هۆشیار و کەسی ڕۆشنبیر هەمیشه لەگەڵ کۆمەڵێک بت لە کێشمەکێش، شەڕ، نــاکۆکی و ململانێدایه. مەبەستم هەمـوو ئەو بتانەیە کە نیچە باسی لێوەکردوون. سەیرە، ڕۆشنبیر بیت و توانای

خۆگونجاندنت لەگەڵ ک□م□گادا هەبێت! ئازیزی من، منیش وەکو ژان ژاک ڕۆسۆ هیچ کاتێک"حەزناکەم لەناو خەڵکدا بژیم، هێندە گوناهەکەم لە ئەستۆی ئەواندایە، هێنده لە ئەستۆی مندا نییە."* گوتم دەبێ بەرگەی دوورکەوتنەوەی ئەوانـی تـر بگریـت و خۆت لەگەڵ تەنیـاییـدا ڕابێنیت. بەڵێ، تەنیایی ناسنامەی مرۆڤە هۆشیارەکانە. ئازیزی من ڕاستە "تەنیایی ئەو جێگایەیە مرۆڤ تێیدا ئەوانی تر لەدەست دەدات، وەلێ خۆی تێدا دەدۆزێتەوە."* ئازیزی من،"من

تەنـــــــــیــــــــــام

تەنـــــــــــــــــــــیــــــــــــــــــام

تەنــــــــــــــــــــــــیــــــــــــــــــام وەک سـەگ..."*

پێویستە تۆش خێرا لەو دزانە دوور کەویتەوە و تەنیایی بکەیت بە ناسنامەت. بەڵێ، ئەوان هەموویان دزن. ئازیزی من "دز ئەوکەسە نییە مال□□ک□ت دەدزێت، بەڵکو دزی ڕاستاقینە ئەوەیە بوونت دەدزێت." دەزانم کە " بێکەسی و تەنیایی چەند پێویستە بۆ داهێنان، هێندەش ترسناکە بۆ لە دەستدانی مرۆڤ و عەقڵی مرۆڤ."* وەلێ چارمان نییە و دەبێ بڕۆینە پەراوێزترین جوگرافیای ئەو بوونە نەفرەتییە و لەوانی تر دووردوور بکەوینەوە. ئازیزی من، ڕاستە من هەمووانم لە دەست دا، بەڵام لە کۆتاییدا تەنیاییم بە دەستهێنا..

---

*با فەلسەفیانە بیر بکەینەوە "ئەو25 بیرمەندەی ژیانی ئێمەیان گۆڕی"، عەلی حوسێن، وەرگێڕانی: ئازاد بەرزنجی، چاپی یەکەم، ل ٣٥٤-٣٥٥.

*ئۆشۆ.

*ژانرەکانی تر، توانا ئەمین.

*جـوبران و هـونەر و نووسـین، ژیڤـان خۆرانـی، مـاڵپەڕی(وشە)، 18/10/2017:10:42:PM.

ئاکامەکـــانی هەڵبــــژاردن،

لێکدانەوەی ماتریالیستی و هەڵوێستی کۆمۆنیستی.. نادر عەبدولحەمید

بەدوای ئەنجامدانی هەڵبژاردنی خولی شەشەمی (پەرلەمانی هەرێمی کوردستان)، لە (٢٠-١٠-٢٠٢٤)دا، (کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکانی عێراق) ڕایگەیاند لەسەدا حەفتا و دوو (٧٢%) بەشداریان کردووە. ئەم ڕێژەیە قابیلی مشتومڕە (جەدەلە) و لەواقعدا زۆر لەوە کەمترە، بەڵام لە هەموو حاڵەتێکدا ڕێژەی بەشدار بووانی ئەم خولە لەچاو دوو خولی پێش خۆی نکۆڵی لێ ناکرێت کە زیاترە، سەرەتای ئەم باسەشمان لێکدانەوەیەکە لە ڕوانگەیەکی ماتریالیستیانەی چینایەتییەوە بۆ بەرزی ڕێژەی دەنگدان لەم خولەدا.
بەدڵنیاییەوە، هەم فشارەکانی هەردوو حزبی دەسەڵات و ئیمتیاز پێدان و کڕینی دەنگ، وە هەم هەڵمەتی ڕاگەیاندنی ئۆپۆزسیۆن ڕۆڵی خۆی بینیوە لە ڕێژەی زۆری بەشداربووندا، بەڵام هێشتا وەڵامی ئەو پرسیارە ناداتەوە کە بۆچی جەماوەری ئەم هەرێمە لەگەڵ ئەم فاکتانەشدا لە دوو هەڵبژاردنی پێشووتردا (٢٠١٨ و ٢٠٢١) بایکۆتیان کرد، کەچی لەم هەڵبژاردنەدا بەشداری؟ کەواتە دەبێ بەدوای ئەو هاندەرە دیاریکراوە بابەتییەدا بگەڕێین بۆ ڕووهێنانی جەماوەر لەم هەڵبژاردنەدا بۆ سندوقەکانی دەنگدان.

خاڵی هەرەسەرەکی ئەم هەڵبژاردنە

ئەگەر وەک کۆمەڵناسێک لە ڕوانگەی ماتریالیستی مێژووییەوە سەیر کۆمەڵگەی هەرێمی کوردستان بکەین دەبین لە دە (١٠) ساڵی ڕابردوودا، لە (٢٠١٤) بەدواوە، دوای قەیرانی مالی حکومەت و قەیرانی ئابووری گشت کۆمەڵگە، خۆپێشاندان و مانگرتنەکان وەک بزووتنەوەیەکی ناڕەزایەتی کۆمەڵایەتی لە ڕووی ناوەڕۆکی چینایەتی و خواستەکانیانەوە گۆڕانکارییەکی چۆنایەتی تەواوی بەسەردا هاتووە، و جیاواز بووە لە بزووتنەوەکەی (سەردەشت عوسمان ٢٠١٠) و بزووتنەوەکەی (١٧ شوباتی ٢٠١١) و ئەوانەی پێشووتریش.
ئەم بزووتنەوە چینایەتییە تازەیەی دە (١٠) ساڵی ڕابردوو، پێ بە پێ و قۆناغ بە قۆناغ لە شەپۆلی خۆپێشاندانەکانی ئۆکتۆبەری (٢٠١٥) و سێپتەمبەری (٢٠١٦) و دێسەمبەری (٢٠١٧ – تا مارسی ٢٠١٨)دا بە خێرایی گەشەی کردووە و خۆشباوەڕی نەماوە بەو چاکسازییانەی کە هەردوو حزبی دەسەڵات و ئۆپۆزیسیۆنی قەومی و ئیسلامی (گۆڕان و حزبە

ئیسلامییەکان لەو کاتەدا) بانگەشەیان بۆدەکرد، ئەمەش لە هەڵبژاردنی (٢٠١٨ و ٢٠٢١)دا بە ئاشکرا خۆی لە بایکۆتێکی بەرفراوانی جەماوەری و ڕێژەیەکی کەم لە بەشداری دەنگدان نیشاندا، بەڵام بۆچی ئەم تەوژمە چینایەتییە دژ بە دەسەڵاتی بورژوازی لۆکاڵ لە هەرێمی کوردستان، نەیتوانی لە بایکۆت زیاتر واوەتر بڕوات و ل□□ر□دا وەستا؟ ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ لە ئارادا نەبوونی حزبێکی چینایەتی کرێکاران و زەحمەتکێشانی خاوەن ئیتۆریتە و چەکدار بە ئاسۆیەکی کۆمۆنیستی ڕادیکاڵ و ئینتەرناسیوناڵ. با ئەوە بێنینە بەرچاوی خۆمان ئەگەر حزبی بەلشەفی لە (١٩١٧)دا لە ئاڵوگۆڕە سیاسییەکانی ئەو کاتەی ڕووسیادا لە ئارادا نەبوایە، هەموو گیانفیداکاری چینی کرێکار و شوراکانیان نەیدەتوانی ش□ش□کی سەرکەوتووی سیاسی-کۆمەڵایەتی وەک (شۆڕشی ئۆکتۆبەر) ئەنجام بدات.
جا لەم هەلە زێڕینە مێژووییە لە هەرێمی کوردستان لەنێوان ساڵانی (٢٠١٨-٢٠٢١) کە هاوکاتی (ڕاپەڕینی ئۆکتۆبەری ٢٠١٩)ی بەغدا و شارەکانی ناوەڕاست و خوارووی عێڕاقیش بوو، ئەو تەوژمە لە خەباتی چینایەتی توێژە جۆراوجۆرەکانی چینی کرێکار، لە سەراسەری عێڕاقدا بە هەرێمی کوردستانەکەشیەوە کە وەک لافاوێک ڕووەو ڕاماڵینی دەسەڵاتی بورژوازی ناوەندی بەغدا و دەسەڵاتدارەتی لە هەرێمی کوردستانەکەیدا سەری هەڵدابوو، وە ئیمکانی گرێدانەوەیان هەبوو بەیەکترییەوە بۆ ئەنجامدانی ش□ش□کی کۆمەڵایەتی کرێکاران و زەحمەتکێشان، بەڵام لە غیابی حزبێکی پێشڕەوی لینینیدا ئەم ئیمکانییەتە نەهاتەدی و بورژوازی عێڕاق توانی بە هەڵبژاردنی (٢٠٢١) خۆی قوتار بکات و لە هەرێمی کوردستانیشدا لە (٢٠٢١) بەدواوە ئەم لافاوە لە توڕەیی و بێزاری جەماوەری زەحمەتکێش هەوڵیداوە دەریچەیەک بۆ ڕزگاربوون لەم پەنگخواردووییە پەیدا بکات، کە ئەم دەریچەیەی لەم هەڵبژاردنەدا بینییەوە!
لە خولی پێنجەمی (٢٠١٨)ی هەڵبژاردنی پەرلەمانی هەرێمەوە، تا خولی شەشەمی هەڵبژاردنی (٢٠٢٤) جەماوەری زەحمەتکێش، ژنانی ستەملێکراو، ئەو کچ و کوڕانەی کە زۆرێکیان خوێندنیان تەواو کردووە و بێکاری و هەژارییان بەسەردا سەپێنراوە و لە بێ خزمەتگوزاریدا ڕاگیراون و پەڕاوێز خراون، هەرگیز خۆشباوەڕیان نەگەڕاندۆتەوە بۆ ئەم ڕژێم و دەسەڵاتە و حزبە فەرمانڕەواکانی، تا ئەم□ ن□ه□نی بەشدار بوونە زۆرەکەیان بێت، بە پێچەوانەوە ئەو جەماوەرە لەو باوەڕەدا بوو کە ئەمجارە لەم هەڵبژاردنەدا ئیمکانی ئاڵوگۆڕێک هەیە، هەر بۆیە لەم هەڵبژاردنەدا کەمتر خواست و داواکاری خستەڕوو، وە چاوەڕێی ئەوە بوو کە گۆڕانەکە بێتەدی، ئەمەش لە بەرنامە و کەمپینی هەڵبژاردنی لیستە جیاوازەکانیشدا ڕەنگدانەوەی خۆی هەبوو کە کەمترین وادە و

بەڵێن دەدرا و پێداگری بوو لەسەر “دەیگ□□□ین” و “وەلای دەنێین”، “ڕێڕەوی دەسەڵات ڕاست دەکەینەوە” و “خۆسەپێنییەکەی نا هێڵین”، … هتد.

دۆڕاوی ئۆپۆزسیۆن بە هێنانی دەنگی زۆرەوە

جگە لە (پارتی دیموکراتی کوردستان) هەر هەموو حزبەکان هەتا بە (یەکێتی نیشتیمانی کوردستان)یشەوە وەک ئۆپۆزسیۆنی ئەم حزبە بەشداریان لەم شانۆگەرییەی هەڵبژاردندا کرد بە ئامانجی شکاندنی قۆرخکاری (پارتی) بۆ جومگەکانی دەسەڵاتدارەتی لەم هەرێمە. [(یەکێتی) لە (١٩٩١)ەوە بە واقعی یەکێک لە دوو حزبی دەسەڵات بووە و لە کاتی هەڵبژاردن و لە ئێستای دوای هەڵبژاردنیشدا هەر ئەوەیە، بەڵام لەسەر شانۆی هەڵبژاردنەکە ڕۆڵی ئەکتەرێکی ئۆپۆزسیۆنی دەبینی بۆ گردکردنەوەی جەماوەر بەدەوری خۆیدا]، ئەمەش تەشخیسێکی دروست بوو بۆ مەزاجی جەماوەر. تەنانەت (گۆڕان)یش تەنها پێنج ڕۆژ پێش ئەوەی ماوەی هەڵمەتی هەڵبژاردن بەسەر بچێت لە کابینەی نۆهەمی حکومەتی هەرێم کشایەوە و خۆ وەک ئۆپۆزسیۆن ڕاگەیاند.

وە ئاکامەکانیش ئەوە نیشان دەدەن، کە زۆرینەی جەماوەر دەنگیان بەو “بەرە”یە داوە لە ئۆپۆزسیۆنێکی نایەکگرتوو دژی حزبی ئۆکتۆپووسی (Octopus-ئەختەبووتی) دەسەڵات کە (پارتی)یە. ئەگەر پێنج (٥) کورسی کۆتای پێکهاتەکان هەژمار نەکەین ئەوا لە کۆی (٩٥) کورسیی پەرلەمان؛ پارتی (٣٩) و هەموو حزبەکانی تر لە لایەکی ترەوە وەک ئۆپۆزسیۆنی نەیار بەو حزبە (بەجیا لە نایەکگرتوویی و ناکۆکی ناوخۆیان)، (٥٦) کورسیان بەدەستهێناوە.

ئەگەر هەڵبژاردنی هەرێمی کوردستان وەک هەڵبژاردنی (وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا) لە نێوان دوو جەمسەردا بووایە، کە هەرجەمسەرە بۆخۆی لە جۆرەها فراکسیۆنی جیاواز و ڕەنگاوڕەنگی ناکۆک بەیەک پێکهاتووە کە وەک بەرەیەکی یەکگرتوو وایە نەک وەک حزبێێکی سەنت□□□، ئ□وا جەمسەری ئۆپۆزسیۆنەکە لەم هەڵبژاردنەدا لە هەرێمی کوردستان، دەسەڵاتی لە دەست (پارتی) دەرهێنا بوو. جەماوەر دەنگی داوە بە ئۆپۆزسیۆنی دژ بە حزبی قۆرخکاری دەسەڵات لە هەرێمەکە، بەڵام ئۆپۆزسیۆن یەکگرتوو نییە و ناشتوانێت یەکگرتوو بێت تا دەسەڵات لە دەستی (پارتی) دەربهێنێ.

ئەم حا□□□ت□ی هەڵبژاردنی پەرلەمانی هەرێم ڕێک لە حا□□□تی هەڵبژاردنی پەرلەمانی بریتانیا دەچێت کە لە مانگی تەمموزی ئەمساڵدا (٢٠٢٤) بەڕێوە چوو. کۆی ئەو دەنگانەی کە هەردوو (حزبی پارێزگاران) و (حزبی ڕیفۆڕم) بە دەستیان هێنا لە (%٣٨) بوو، وە (%٤)ی زیاتر بوو لە دەنگی (حزبی کرێکاران) کە لە (%٣٤)ی بەدەستهێنا بوو، بەڵام بەهۆی ئەوەوە کە ئەو دوو حزبە هاوپەیمانی

یەکتری نەبوون، بەیە (حزبی کرێکاران) بەڕێژەیەکی کەمتر لە کەی ڕێژەکەی ئەوان، وەک براوەی یەکەم حکومەتی بریتانیای گرتە دەست.
(پارتی)ش لە هەرێم وەک حزبی کەمایەتی واقعی، (نەک هەر کەمایەتی لە ڕێژەی ئەوانەی مافی دەنگدانیان هەبووە، بەڵکو هەتا کەمایەتی لەو ڕێژەیەش کە دەنگیداوە) جارێکی تر لە ڕێگەی ئەم شانۆیەوە شەرعییەت بە فەرمانڕەوایەتی خۆی دەداتەوە و دەسەڵاتی خۆی قایم دەکاتەوە بەسەر جومگەکانی حوکمڕانی و بەسەر چارەنوسی چەند ملیۆن ئینسان لەم هەرێمەدا، وە لافی ئەوەش لەدەدات کە خەڵکی کوردستان هەڵیبژاردووە!
هەڵبژاردنی سەراسەری (٢٠٢١)ی عێراق کە تیایدا (ڕەوتی سەدر) لیستی براوەی هەڵبژاردنەکە بوو، بەدوای قەیرانی پێکهێنانی حکومەتدا خۆی کشاندەوە لە پەرلەمان و (چوارچێوەی هەماهەنگی) کە لیستی کەمینە بوو، دەسەڵاتی گرتەدەست وەک دژە شۆڕشێکی دژە (ڕاپەڕینی ئۆکتۆبەری ٢٠١٩)، (ڕەوتی سەدر)یش بەو شێوازە خزمەتە چینایەتییەکانی خۆی بەدژی ئەو ڕاپەڕین و شۆڕشە ئەنجامدا. ئەمەی لە کوردستانیش دەگوزەرێت لەم هەڵبژاردنەدا لە ناوەڕۆکدا هەمان مەسەلەیە، بەڵام لە شکڵ و میکانیزمەکانی هاتنەدیدا جیاوازن، (پارتی) وەک کەمینەکەی (چوارچێوەی هەماهەنگی) دەسەڵات دەگرێتەدەست و ئۆپۆزسیۆنی بورژوا قەومی و ئیسلامی کوردستانیش دروست وەک (ڕەوتی سەدر) خزمەتکارییە چینایەتییەکانی خۆی دژی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێش ئەنجامدا.

زەمینە ماددییەکانی خۆشباوەڕی جەماوەر بە گۆڕانکاری پەرلەمانی

بەر لەوەی بڵێین جەماوەر خۆشباوەڕە بووە بە ئۆپۆزسیۆنی بورژوا قەومی و ئیسلامی، پێویستە سەرەتا ئاماژە بەو زەمینە ماددییە سیاسییانە بکەین کە بە موشەخەسی وایان کردووە جەماوەرێک ئاسۆی ئۆپۆزسیۆنی بورژوازی لە خەیاڵیاندا ببێتە ڕێگەیەکی عەمەلی و واقعی بۆ دەربازبوون لەم بارودۆخە ناهەموارەی ژیانیان؟
شکستی یەک لە دوای یەکی پڕۆژە سیاسی و ئابوورییەکانی حکومەت (ی پارتی)، وەک شکستی ئابووری سەربەخۆ و ڕیفراندۆم، نەتوانینی دابینکردنی مووچە، تێکچوونی پەیوەندی هەردوو حزبی دەسەڵات، سەرباری ئەوانەش لە ڕێگەی (دادگای باڵا)وە دۆسیەی نەوتی لە سەندرایەوە، پەرلەمانەکەی هەڵوەشێندرایەوە و پابەند کرا بە پێدانی مووچە لە ڕێگەی حکومەتی ناوەندی، جا کەی ئەمانە نەک هەر جێگەو ڕێگەی هەرێمە فیدراڵییەکە و حکومەتی هەرێم و حزبە فەرمانڕەواکانی لە بەرامبەر حکومەت و دەسەڵاتی ناوەندی عێراقدا بچووک کردەوە، بەڵکو لە بەرچاوی جەماوەری خەڵکی هەرێمەکەشی خستن.
پێ بە پێ لە ماوەی ئەم دە (١٠) ساڵەی ڕابردوودا ئەم حکومەت و

دەسەڵاتە هیچ شکۆیەک و پیرۆزییەکی نەما لای جەماوەر و ئەو هێز و دەسەڵاتەی جارانیشی نەما، وە لەناوخۆشیدا یەک دەست و یەکگرتوو نەمایەوە (جەگری سەرۆک وەزیران شەش مانگ بایکۆتی حکومەتی کرد)، بەم پێیە پارسەنگی هێز لە نێوان دەسەڵاتدارەتی هەرێم و بزووتنەوەی ناڕەزایەتی توێژە جیاجیاکانی چینی کرێکار گۆڕانکاری بەسەردا هات، جا ئەم بارووده‌خە مێژووییە سیاسییە زەمینەی ئەو خۆشباوەڕییانەی ڕەخساند کە دەسەڵاتێکی ئاوا ڕیسوا کە نەک هەر کێشەکانی هەرێم و ناوەندی پێ چارەسەر نەکراوە، بەڵکو خۆی بۆتە گەورەترین کێشەی ژیان و گوزەرانی خەڵکی، وە لە ئێستاشدا ناکۆکە لەناوخۆیدا و لە بێهێزترین و بێ سومعەترین قۆناغی خۆیدایە، ئیتر ئیمکان هەیە لەم هەلەی هەڵبژاردنی پەرلەمانیدا گۆشەگیر بکرێت و چۆکی پێ دابدرێت و دەسەڵاتیش لە دەستی دەربهێنرێت.

بوون بە پارسەنگ و ڕۆڵی بورژوا ئۆپۆزسیۆن

لە کاتێکدا لەناو کۆمەڵگەی هەرێمی کوردستانی عێراقدا زەمینەی مادی و بابەتی فەراهەم هاتووە بۆ ئاڵوگۆڕێکی سیاسی کۆمەڵایەتی، وە جەماوەریش ئامادەی دەخالەتی سیاسییە، ئامادەبوونی بەدیلێکی کۆمۆنیستی شۆڕشگێڕ لە چرکە ساتێکی ئاوادا و لە مەیدانەکەدا، بۆی هەبوو ئاڵوگۆڕی سیاسی لە هەرێمەکەدا، زۆر واوەتر بەرێت لە ئاڵوگۆڕێکی شکڵی و سەرەوەیی و دەستاودەست پێکردنی دەسەڵات.

بەڵام لە غیابی ئەو بەدیلەدا جەماوەر ناچاربوو فشارەکانی خۆی چڕ بکاتەوە و کاریگەری دابنێ لەسەر کێشمەکێشی دووبەرەی بورژوازی دژ بەیەک؛ تا کێشمەکێشی نێوانیان توندوتیژتر بێتەوە بەو هیوایەوە کە لەم کێشمەکێشەدا ناچار بن سازش لەسەر دابینکردنی هەندێ خواست و پێداویستییە سەرەتاییەکانی بکەن، بە کورتی ڕیفۆرمێک لە بەرژەوەندی ئەو (جەماوەر) بەدەستبێت. بەم پێییە جەماوەر "گەمژەی سیاسی" نییە و فریووی نەخواردووە و هەڵنەخەڵەتاوە، بەڵکو لە غیابی بژاردەیەکی کۆمۆنیستیدا، جوڵەیەکی سیاسی بە هوشیارییەکی دیاریکراوەوە ئەنجام داوە. جا لەرەوەیە کە ئەو جەماوەرە دەبێتە پارسەنگ بۆ ڕەوت و هێز و لایەنە جۆراوجۆرەکانی بۆرژوازی تا دەستاودەستی دەسەڵات لەنێوانیاندا ئەنجام بدرێت.

لە هەڵبژاردنی ئەمجارەدا بارودۆخەکە زۆر لەباربوو بۆ بانگەشە و هاتوهاواری ئۆپۆزسیۆن، چونکە جەماوەر ئەزموونی بایکۆتی کردبوو پێشووتر (لە ٢٠١٨ و ٢٠٢١) و هیچی لە ژیانی نەگۆڕی بوو، وە لە ئێستاشدا دەبینە دەسەڵاتی هەرێمەکە لەوپەڕی ڕیسوایی و بێ تواناییدایە و ئەگەر ئەمجارە بەشداریکردن لە هەڵبژاردن ئەزموون بکات، ئەگەرێک هەیە گۆڕانێک لە ژیانیدا بێتەدی!، جا لەم ئاووهەوا

لەبارەدا و لە حاڵەتێکیشدا کە جەماوەر بژاردەیەکی تری لەبەردەستدا نییە لەدەرەوەی ئەو بژاردە جۆراوجۆر و ڕەنگاوڕەنگانەی قەومی و ئیسلامی، ئەم ئۆپۆزسیۆنە لەم بارودۆخە لەبارەدایە کە ڕۆڵی کارای خۆی دەگێڕێ بۆ کێشکردنی هەرچی زیاتری جەماوەری ناڕازی بۆ بەشداری ئەم شانۆسازییە.
بەم شێوەیە جارێکی تر ئەم ئۆپۆزسیۆنە لە (٢٠٢٤)دا، هەمان ڕۆڵی (٢٠٠٩ و ٢٠١٣)ی ئۆپۆزسیۆنی (بزووتنەوەی گۆڕان) و حزبە ئیسلامییەکانیان بۆ جەماوەرێکی ناڕازی دووبارە کردەوە، کە ئەویش شەرعییەتدانەوە بوو بە هەمان دەسەڵات و وەک (نەوشیرەوان مستەفا) ئاوێکی ساردیشیان کرد بەسەر سەری خەڵکێکدا کە بەگەرموگوڕی هاتبوونە مەیدان بۆ گۆڕانکاری، کە ئەمەش بەدوای خۆیدا بێ ئومێدی و دیپرێشن و بە نەعلەتکردنی سیاسەت و تەسلیم بوون بە ئەمری واقع دەنێتە ئاراوە، و کاری شۆڕشگێڕانە و چالاکی کۆمۆنیستی و ڕێکخستنی سیاسی خەبات و ناڕەزایەتییەکان قورستر دەکات بۆ هەڵسوڕاوانی کرێکاری و کۆمۆنسیتی. ئەمە ڕۆڵی چینایەتی بورژوا ئۆپۆزسیۆنە لە خەباتی چینایەتی دژ بە چینی کرێکاردا.
وە ئەمە جەوهەری هاوکێشەی هەڵبژاردنی پەرلەمانییە لە هەموو جیهاندا کە جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێش، ژنانی چەوساوە و توێژە بێ بەش و پەراوێزخراوەکانی کۆمەڵگە لە بارودۆخێکی سیاسی دیاریکراودا، هاوڕای هاشوهوشی کەمپینی هەڵبژاردن دێنە مەیدانی کێشمەکێشی نێوان ڕەوت و لایەنە بورژوازییە جۆراوجۆرەکان لەسەر ئاڵوگۆڕییەکی سیاسی شکڵی و دەستاودەست پێکردنی دەسەڵات، بەو هیوایەی کە بارودۆخی سەختی ژیانیان سوک بێت، بەڵام لەوسەرەوە بەدەستی بەتاڵەوە دەنێردرێنە ماڵەوە.
بەڵێ لە غیابی حزبێکی پێشڕەوی کۆمۆنیستی ڕادیکاڵدا کە لە کێشمەکێشە سیاسی و فکرییەکانی کۆمەڵگەدا وەک ڕکەبەرێکی جدی بە دژی تەواوی بەرەی بورژوازی هاتبێتە مەیدانی جەنگ لە پێناو دەسەڵاتدا، ئەو جەماوەرە بژاردەیەکی تریان لەبەردەمدا نییە جگە لە بایکۆت یان بەشداری، بۆیە هەر چوار ساڵ جارێک یان بایکۆت تاقی دەکەنەوە یان بەشداریکردن، کە لە ڕێگەی بەشداریکردنیشەوە دەبنە پارسەنگی ئەم لایەن و ئەو ڕەوتی بورژوازی بۆ ئاڵوگۆڕییەکی ڕووکەشی سیاسی، کە لە واقعدا جگە لەوەی بەگشتی سیستمە سیاسییەکەی چینی بورژوازی شەرعییەتی پێوەر دەگرێتەوە، لە زۆر حاڵەتیشدا هەمان دەسەڵاتی فەرمانڕەوا شەرعیەت بەخۆی دەداتەوە، هەروەک لەم هەڵبژاردنەی خولی شەشەمی پەرلەمانی هەرێمدا دەبینین.
بۆیە هەردوو ئەم ئەکتە سیاسییەی بایکۆت یا بەشداری هیچ لە جەوهەری مەسەلەکە ناگۆڕێت، وە ئەمە تەنگەنایەکی (مەئزەقە)

مێژوویی و گرێ کوێرەکەیە و کۆمۆنیزم ڕووبەڕووی بۆتەوە لە جیهانی ئەمڕۆدا، نەک هەر لە هەرێمی کوردستان و عێراقدا، بەڵکو لە تەواوی کۆمەڵگە سەرمایەدارییەکان لەسەرانسەری جیهان و لە ژێر دەسەڵاتدارێتی بورژوازیدا.

ئەڵقەی داخراوی بایکۆت یا بەشداری

هەزار و یەک بەڵگە لە ئارادایە، زووربەشیان ڕاست و دروستن، کە ئەم هەڵبژاردنەی لە هەرێمی کوردستان بەڕێوە دەچێت بەپێی ستانداردە جیهانییەکانی بورژوازی هەڵبژاردنێکی کارتۆنییە، واقعی و دادپەروەرانە نییە.

ئەم بەڵگانە لەگەڵ هەموو ڕاستی و دروستییەکیشیاندا هێشتا لە ڕوانگەیەکی کۆمۆنیستییەوە پاکانە نیین بۆ بەشداری نەکردن، چونکە بنەمای بایکۆت کردنی کۆمۆنیستەکان لەسەر بێ خەوشی و پاکی هەڵبژاردنەکە نەوەستاوە، بەڵکو لەسەر ئەوە وەستاوە ئایە بەشداری یان بایکۆت وەک تاکتیکێکی موشەخەس لە هەلومەرجێکی دیاریکراودا کامیان کۆمەگ بە بردنەپێشەوەی خەباتی چینایەتی بەگشتی و بە تایبەتیش یارمەتی پەرەپێدانی چالاکی پڕۆلیتاریای سۆشیالیست دەدات لە دەرونی چینەکەی خۆیدا.

بەڵام ئەمە هێشتا هەر قسەیەکی گشتیی و تیۆرییە، پێویستە بە موشەخەسی بزانین ئەو فاکتە چییە کە پێویستە هەڵوەستی بایکۆت یا بەشداری لەسەر دیاری بکرێت لەم هەلومەرجە دیاریکراوە سیاسییەی ئێستای هەرێمی کوردستانی عێراقدا و لەم هەڵبژاردنەی خولی شەشەمی (٢٠٢٤)دا؟

پێشتر لەژێر ناونیشانی (خاڵی هەرە سەرەکی ئەم هەڵبژاردنە)دا باسمان لە بزووتنەوەیەکی چینایەتی کرد لە دە (١٠) ساڵی ڕابردووا، کە چۆن لە پرۆسەیەکی خەباتکارانەی ڕۆژانەدا، وە بە ئەزموونی خۆی، خۆی جیاکردۆتەوە نەک هەر لە حزبەکانی دەسەڵات، بەڵکو لە ئۆپۆزسیۆنەکەشی و ئەمەش لە بایکۆتی جەماوەری بەرفراوانی هەردوو هەڵبژاردنی (٢٠١٨)ی هەرێم و (٢٠٢١)ی سەرانسەری عێراقدا خۆی نیشاندا، وەک ڕەتکردنەوەی تەواوی ئەو سیستمە بە دەسەڵاتدار و بە بەدیلی ئۆپۆزسیۆنەکەیەوە، جا مەسەلەی ئەسڵی ئەوەیە کە دەبێ ڕێگە بگیرێت لەوەی کە ئەو ئاگاهییە بەرزە سیاسی و چینایەتییەی کەتا ساڵی (٢٠٢١) بەدەستهاتووە لەدوای ئەو ساڵە نەهێتەخوارەوە، بەڵکو پەرەدار بکرێ و بەرز بکرێتەوە بۆ ئەو ئاستە کە بە ئاسۆیەکی سۆشیالیستییەوە بێتە مەیدان و وەک هەنگاوی یەکەم نەک هەر ئەم حکومەت و دەسەڵاتە دیاریکراوەی هەرێم، بەڵکو سیستمە سیاسییە کۆمەڵایەتییەکەشی تێکبشکێنێ و خۆی لێکهەڵبپێکێت بە بزووتنەوەی

هاوچینەکانی لە گشت عێڕاقدا، وە کوردستان بکاتە مەڵبەندێک بۆ گەشەی خەباتی چینایەتی لەسەراسەری عێڕاقدا دژی دەسەڵاتی بورژوازی لە ناوەند و بە بەدیهێنانی شۆڕشێکی سۆشیالیستی سەراسەری و هەمە لایەنە.

واتا دەخالەتکردنێکی کۆمۆنیستی جدی فکری و سیاسی بۆ ڕێگری لەو هەوڵ و کۆششە فکری و سیاسییانەی کە ئەنجام دەدرا لە لایەن ئۆپۆزسیۆنی قەومی ئیسلامی و ڕیفۆرمخوازانی دەرونی سیستەمە سیاسییەکە، بۆ کێشکردنی ئەم جەماوەرە و هێنانەخوارەوەی لەو ئاستە بەرزە لە هەڵوێستی سیاسی ڕەتکردنەوەی سەراپای سیستمە سیاسییەکە (بە دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆنییەوە) بۆ ئاستێکی نزم کە ببێتە بەشێک لە کێشمەکێشەکانیان و پارسەنگی ئەم یان ئەو حزب و ڕەوت و لایەنی بورژوازی لە هەڵبژاردندا.

جا ئەگەر بایکۆتەکە ئاکامی نەک هەر لێکدانەوەیەکی ماتریالیستی ئاوا، بەڵکو ئاکامی کارێکی کۆمۆنیستی پایەیی لەو چەشنە و پێشوەختی بەر لە هەڵبژاردنەکە نەبووبێت، ئەوا دەبێتە بایکۆتێک لە ڕوانگەی ڕادیکالیزمەی سەرووچینایەتی وردە بورژوازییەوە، کە لەڕووی عەمەلییەوە؛ یا ڕاگرتنی چینی کرێکارە لەو ئاستە لە هۆشیاریی ڕەتکردنەوەی سیستمەکە، کە ئەمەش مەحاڵە چونکە ناتوانێت لەشوێنی خۆیدا بمێنێتەوە بە وەستاوی، بۆیە جارێکی تر دێتە خوارەوە و لەبەرەوە ئەرکی ئەم ڕادیکالیزمە وردە بورژوازییە ئەوە دەبێت کە هەوڵبدات هەمدیسان بەرزی بکاتەوە تا دەوریەکی تر، بەم شێوەیە لە ئەڵقەیەکی بۆشدا دەسوڕێتەوە.

ئەگەری دووەم ئەوەیە کە ڕادیکالیزمەی وردەبورژوازی پاڵدەنێت بەو جەماوەرەوە و هانیان دەدات بە ڕاپەڕین و شۆڕش بەبێ ئەوەی کە ئاسۆی سۆشیالیستی و ڕێکخراوبوونی ڕیزەکانی بەو ئاسۆیەوە بە ئەندازەی کافی لەئارادا بێت، کە لەوسەرەوە چینی کرێکار و جەماوەری زەحمەتکێش هەرچەندە گورزیش لە پەیکەرەی دەسەڵاتدارێتی بورژوازی بدەن و تێکیبشکێنن، بەڵام ناتوانن دەسەڵاتدارێتی چینایەتی خۆیان (واتا دکتاتۆرییەتی پڕۆلیتاریا ئەو تەعبیرەی کە بورژوازی دزێوی کردووە و زەندەقی لێ چووە) دابمەزرێنن و جارێکی تر حزب و ڕەوتگەلێکی تری بورژوازی سەروسامان دەدەنەوە بە دەسەڵات و ئەڵقە داخراوەکە بە ڕادیکالیزمەی سەروو چینایەتی وردەبورژوازی سەرلەنوێ دەست پێدەکاتەوە.

بۆیە لە غیابی کارێکی پایەیی کۆمۆنیستیدا بەشداری یا بایکۆت بۆ چینی کرێکار و زەحمەتکێش و توێژە بێ بەش و پەراوێزخراوەکانی کۆمەڵگە گۆڕانکارییەکی مانا بەخش ناهێنێتەدی.

کۆمۆنیزمی جەماوەری
لە هەرێمی کوردستانی عێڕاقدا و لە ناو ئەو بزووتنەوەیەی کە ناسراوە بە (بزووتنەوەی چەپ و کۆمۆنیستی کوردستانی عێڕاق) ئەم ناوەڕۆکی ڕادیکالیزمە سەروو چینایەتییە بە ناوی کۆمۆنیزم و کرێکارەوە ڕەواجی پێدەدرێت. کێشەکە ئەوە نییە کە هەڵوێستی بایکۆت و دژایەتی سەراپای سیستەمە سیاسییەکە بە دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆنەکەیەوە شتێکی باش نەبێت، کە دیارە ئەمە شتێکی باش و ئەرێنی (ئیجابی)یە، کێشەکە لەوەدایە کە پێشوەخت، پێش هەڵبژاردن ناوەڕۆکی کۆمۆنیزمەکەی ئەو ڕەوت و حزبانە، ئەم ڕادیکالیزمە جەماوەرییەیە و لەم هەڵبژاردنەشدا هەر ئەمە ڕەنگ پێ دەدەنەوە.

لەناو ئەم بزووتنەوەیەدا، چەند ساڵێکە تەوەرە و ستڕاتیژی سەربەخۆیی کوردستان، وەک ئاسۆیەک بۆ دەرچوون لە بارودۆخی “گێژاوی سیاسی” کوردستان، بێ ئەوەی بە دۆکیومێنتی ڕەسمی ڕەتکرابێتەوە، لە لایەن ئەو حزبەوە کە هەڵگرییەتی بێدەنگیی لێکراوە، گەرچی هەندێ جار وەک نیگەرانی (لکاندنی هەرێم بە حکومەتی عێراقەوە کارەساتە!) گوزارشێک لە خۆی دەکات، بەڵام چەقی قورسایی خستنەڕووی ئاسۆی دەرچوون لەم دۆخەی هەرێم، لەناو ئەم بزووتنەوەیەدا و بەتایبەت لە ڕێگەی ئەم حزبەوە، شفتی کردووە و چەتەسەر شکۆپێدان و وەڕێخستنی بزووتنەوەیەکی سەروو چینایەتی ڕادیکاڵ و پۆپۆلیستی بە بەدەستهێنانی “ئازادی” و “گۆڕانکاری”، لە ڕێگەی کۆکردنەوەی هەڵسوڕاوانی بزووتنەوە ناڕەزایەتییە جەماوەرییەکانی توێژە جیاجیاکانی زەحمەتکێشان و چینی کرێکار، وە لەم دوایانەدا ڕێکخراوی (کۆنگرەی ئازادی و گۆڕانکاری- مؤتمر الحرية والتغيير) پێکهێناوە بۆی، وەک پڕۆژەیەکی هاوبەش لەگەڵ حزبی دەستەخوشکی لەسەر ئاستی عێڕاق، تا بزووتنەوەیەکی سەروو چینایەتی ڕادیکاڵ و پۆپۆلیستی لە هەرێمی کوردستاندا لە پەیوەندیدا بە هاوشێوەیەکی لەم چەشنە لە عێڕاقدا شکڵ پێبگرن.

ئەم دوو حزبە لە ڕێگەی ئەم پڕۆژەی (کۆنگرەی ئازادی و گۆڕانکاری)یەوە، ناڕەزایەتیی توێژە جیاجیاکانی چینی کرێکار و بەشە (فئة) ستەملێکراو و پەراوێزخراوەکانی کۆمەڵگە کۆدەکەنەوە دژی حکومەت و دەسەڵات، هەوڵدەدەن ڕێکخراو و ڕابەرایەتیان بکەن و ئاسۆیەکی ڕادیکاڵیان پێ بەخشن لە بزووتنەوەیەکی جەماوەری عموم خەڵکیدا. وە لە ئەدەبیاتی نوسراو و بیستراو و بینراویشیاندا باس لە بورژوازی و کرێکار و شۆڕش و کۆمۆنیزم دەکەن، وەک پەردەیەکی ڕازاوە بەسەر ئەو پڕاتیکە سیاسی و عەمەلی و واقعییە عموم خەڵکییەدا.

ئەم ڕەوتە لەم هەڵبژاردنەشدا هەر ئەو ناوەڕۆکە دیموکراتخوازە لە

ڕادیکالیزمەی پۆپۆلیستی ڕەنگ پێدەداتەوە، بە زمان و چەمک و وشەی ڕادیکاڵ و سۆشیالیستی. واتا لەم هەڵبژاردنەدا هەر ئەم کۆمۆنیزمە جەماوەرییەی ڕەنگپێداوەتەوە کە پێش هەڵبژاردنەکە خەریکی پیادەکردنی بووە.
هەروەها لەناو ئەم بزووتنەوە چەپ و کۆمۆنیستییەی هەرێمەکە، هەشە کە ناوی (کۆمۆنیست)ی هەر پێوە ماوە، بەڵام هیچ بانگەشەیەکی (ئیدیعایەکی) کۆمۆنیستی و کرێکاری نییە، و ڕەواج پێدەری هەمان ڕادیکالیزمەی سەرووچینایەتی پۆپۆلیستانەیە، دوور لە بەکارهێنانی چەمک و زاراوەی چینایەتی و سۆشیالیستی، وە بە ناوەڕۆکێکی ڕووتوقوتی دیموکراتخوازی و تاموبۆیەکی ناسیونالیزمی چەپ، وە هەر ئەوەشی ڕەنگ پێداوەتەوە لەم هەڵبژاردنەدا.
لەم نێوەدا (ڕێکخراوی بەدیلی کۆمۆنیستی)، لە چەند ساڵی ڕابردوویدا لە هەرێمی کوردستان، لە ڕاگەیاندن و ئەدەبیاتەکانیدا پێچەوانەی ئەو ڕەوتانەی، کە کار لەسەر کۆکردنەوەی و ڕێکخستن و ڕابەرایەتی ناڕەزایەتی گشتی دەکەن، بە شکڵپێدان و وەڕێخستنی بزووتنەوەیەکی پۆپۆلیستی جەماوەری و ئۆڕگانسازی بە دەکەن لە شکڵی "کەنگرەی ئازادی و گۆڕانکاری"دا، بەڵام بەپێچەوانەی ئەوەوە (بەدیلی کۆمۆنیستی) خەتێکی فکری سیاسی کۆمۆنیستی ڕادیکالی خستەڕوو، کە کاری پایەیی کۆمۆنیستی و ڕێکخراوکردنی خەباتی چینایەتی پڕۆلیتاریای خستەتە دەستوری کاری خۆیەوە.
وە دژی هەرجۆرە ڕوانگە و لێکدانەوەیەکی سەرووچینایەتی وەستاوەتەوە بە "ئازادی" و "گۆڕانکاری" و نەک هەر پێداگری فکری کردووە لەسەر پەیوەستەگی واقعی ئەم دوو چەمکە بە خەباتی پڕۆلیتاریا و شۆڕشی سۆشیالیستییەوە، بەڵکو لە پڕاتیکی ڕۆژانەشدا ئەو پەیوەستەگییەی بەرجەستەکردەتەوە و بەدەستهێنانی هەرجۆرە (ئازادی) و (گۆڕانکاری)ێکی لە هەرێم و لەسەراسەری عێراقدا بە بردنەپێشەوەی ئەو کارە کۆمۆنیستییە و بە پێشڕەوی خەباتی پڕۆلیتاریاوە گرێداوە، وە دژی هەرجۆرە خۆشباوەڕییەک بە دیموکراتیزم و ناسیونالیزم وەک دوو ڕێگەچارە وەستاوەتەوە جا لەژێر هەر پەردە و پاکانەکەیدا بووبێت، وە لەم هەڵبژاردنەشدا هەر ئەوەی ڕەنگ پێداوەتەوە.

خەسڵەتی چینایەتی ئەم هەڵبژاردنە

فەلسەفەی هەڵبژاردنی پەرلەمانی ئەوەیە کە وای نیشان بدات کۆمەڵگە لە تاکە کەسی ئازاد و خاوەن دەنگ پێکهاتووە و لە هەڵبژاردندا ئازادانە بەشداری دەکات و نوێنەری خۆی چ ئەندام پەرلەمان بێت یان حزبێکی سیاسی هەڵدەبژێرێت، وە ئەو ئەندام پەرلەمانە یا ئەو حزبە

نوێنەری ئەم جەماوەرەیە کە هەڵی بژاردووە، بەمەش سەرپۆشی ناوەڕۆکی چینایەتی حزبەکان و دەسەڵات و هەروەها سەرپۆشی ناوەڕۆکی چینایەتی کۆمەڵگە و ستەم و چەوسانەوەی چینایەتیش دەکات لەناو کۆمەڵگەدا.

لەم هەڵبژاردنەی هەرێمی کوردستانیشدا ئەم وێنەیە ڕەواجی پێدراوە لە لایەن میدیای بورژوازییەوە، جا چ لەناو بازنەی حزبەکانی دەسەڵات و پەراوێزیدا بن یان لەناو بازنەی ئۆپۆزسیۆندا بن وەیا سەربەخۆ و بێلایەن بن. کێشەی ئۆپۆزسیۆن زیاتر ئەوەیە کە دەڵێ پڕۆسەی هەڵبژاردن دیزاینکراوە یان دەنگەکان ساختەکاریان تێدا ئەنجام دراوە، یان حزبەکانی دەسەڵات ڕێگر بوون لە هەلی یەکسان لە هەڵبژاردندا، …هتد، وە ئەمە لێکدانەوەیەتی بۆ دۆڕان و کەم بەدەستهێنانی ژمارەی دەنگ و کورسی ئۆپۆزسیۆن و بردنەوەی حزبەکانی دەسەڵات و بەدەستهێنانی دەنگ و کورسی زۆرتریان!

ئەگەر بە چاوێکی واقعی سەیری کۆمەڵگەی هەرێمی کوردستانی عێراق بکەین، دەبینین یەکانگیربوونێکی ئۆرگانیک هەیە لەنێوان سیاسەت و ئابووری نەک هەر لای حزبەکانی دەسەڵات، بەڵکو لای حزبە ئۆپۆزسیۆنە قەومی و ئیسلامییەکانیش.

هەردوو حزبی دەسەڵات خاوەن کۆمپانیا و پڕۆژە هەرە زەبەلاحەکان و گروپی کۆمپانیا و خاوەن بانکە تایبەتەکانن، بازگانی دەرەکیان قۆرخکردووە، دەستیان داگرتووە بەسەر ڕووبەرێکی بەرفراوانی زەویە نایابەکانی دەوروبەری هەموو شارەکان و بە مفتی ئەم موڵکە گشتییەی کۆمەڵگەیان خستۆتە ژێر دەستی کۆمپانیاکانی کەرتی تەلارسازی و دروستکردنی گوندە هاوچەرخەکان، جگە لە دەست داگرتن بەسەر گومرگی خاڵە سنوورییەکان و باج و دەرامەتی ناوخۆش، سەروەتەکانیان ملیارەها دۆلارە، وە تەواوی گەورە بازرگان و سەرمایەدار و پوڵدارانی خاوەن بزنەس لەم هەرێمە بە هەزار و یەک ڕایەڵە و پەیوەندی، بەم حزبانە و بە حکومەتی هەرێمەوە بەستراونەتەوە و بەرژەوەندییەکانیان پارێزراوە.

ئەمە جگە لە هێزێکی میلیشیایی زۆر و دامودەزگای بیرۆکراتی ئیداری دەوڵەتی و میدیایی زەبەلاح، کە توێژگەلێکی لە مشەخۆری ئەفسەر و پلەدار، بەرپرس و کارمەندی پلەباڵای تێوەگلاو لە گەندەڵییەکانی دەسەڵات، ڕۆشنبیری زوڕنا لێدەر بۆ دەسەڵات … بەم دوو حزبەی دەسەڵاتەوە بەستراونەتەوە و لە گەندەڵییەکانیان بەهرەمەندن.

بەواقعی ئەم دوو حزبە (پارتی) و (یەکێتی) و حکومەتەکەیان نوێنەرایەتی سەرمایەی گەورە، سەرمایەی نیشتمانی و سەرمایەی مۆنۆپۆل دەکەن، سەرمایەیەک کە مۆنۆپۆڵی (قۆرخی) تەواوی جومگە سەرەکییەکانی ئابووری هەرێمەکەی کردووە و بەرژەوەندی سەرمایەی

ناوەنجی و بچووکی بەخۆیەوە بەستێتەوە، وە لە هەموو ڕوویەکەوە لە دژایەتیدایە لەگەڵ بەرژەوەندی و ماف و ئازادییەکانی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێش و ژنان و لاوانی کچ و کوڕی سەربە خانەوادە کرێکارییەکان. ئەم حزبانە هیچ پایەیەکی مادی و کۆمەڵایەتییان لەناو جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێشی هەرێمەکەدا نییە.
ناسیونالیزم بەگشتی و کوردایەتیش وەک بزووتنەوەی ناسیونالیستی کورد نوێنەری جوڵە و کۆڵەکەی سەرمایەیە، ئەگەر ئەم خسڵەتە لە کوردستانی ئێران و کوردستانی تورکیا و کوردستانی سوریا لە ئێستادا بەرجەستە و دەرکەوتوو نەبێت، ئەوا لەم هەرێمەی کوردستانی عێراقدا زۆر بەڕۆشنی وەک ڕۆژی ڕوناک دەبینرێت.
هەرچی ئۆپۆزسیۆنی بورژوا قەومی و ئیسلامییە، هیچ کێشەیەکی جەوهەری لەسەر سیاسەتە ئابوورییە نیولیبرالەکانی حکومەت و هەردوو حزبی دەسەڵات نییە لە ڕادەستکردنی کەرتی گشتی و سامانی کۆمەڵگە بە دەستی کەرتی تایبەت و کۆمپانیاکان، بەڵکو شەڕی لەسەر کێبەرکێی ئازادانەی ناو بازاڕە و دژی مۆنۆپۆلە (قۆرخکاریی) تا پشک و بەشی زیاتر بەر بەشێکی تری سەرمایەداران بکەوێت کە خۆیان بە مەغدور دەزانن لە چنینەوەی نیعمەتەکان لەناو بازاڕێکدا کە قۆرخکراوە.
لێرەوە بەڕوون و بەئاشکرا دەبینرێت هەردوو بەرەی دژ بەیەک (دەسەڵات و ئۆپۆزسیۆن) دوو جەمسەری یەک چینی کۆمەڵایەتین و لە کێشمەکێشی نێوان خۆیاندا بە جۆرەها میکانیزم، لەوانە خەرجکردنی ملیۆنان دۆلار، وەگەڕخستنی دەزگای زەبەلاحی میدیایی، سود وەرگرتن لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و لە ژێریشەوە بەکارهێنانی دەزگای سیخوڕی و هێزی میلیشیایی و (ئاسایش) بۆ تۆقاندنی جەماوەر و کڕینی دەنگ و ئیمتیاز بەخشینەوە، …هتد، بەڵێ لەڕێگەی ئیمکاناتی مادی و میدیاییەوە مانیپیولەکردنی بیروڕای گشتی جەماوەرێک دەکەن (manipulate people’s minds)، کە چەوساوەی سیستمی ئابووری و ڕژێمە سیاسییەکەیانە و هانیان دەدەن بە بەشداری لە یاریەکدا کە بورژوازی چوارچێوە و یاساکانی دیاریکردووە، تا ببنە پارسەنگ چ بۆ شەرعیەتدان بە دەستاودەست پێکردنی دەسەڵات لە ڕێگەی هەڵبژاردنەوە، یان ئیمتیاز وەرگرتن لە یەکتری لە کێشمەکێشە ناوخۆییەکانیاندا. ئەمە ناوەڕۆکی چینایەتی و واقعی ئەم هەڵبژاردنە و کێشمەکێشی ڕەوت و حزب و لایەنە قەومی و ئیسلامییەکان بوو لەم هەڵبژاردنە پەرلەمانییەی هەرێمی کوردستاندا.
خسڵەتە چینایەتییەکانی ئەم هەڵبژاردنە هەتا لەڕووی شکڵیشەوە زۆر لە هەڵبژاردنێکی مۆدێرنی دەوڵەتە بورژوا ئارام و خاوەن دامەزراوە دەوڵەتییەکان دەچوو، گەرچی هەرێمەکە خاوەن دامەزراوەی دەوڵەتیش نییە.

لیستی هاوپەیمانی هەرێمی کوردستان

ئەم هاوپەیمانەتییە لە سێ حزبی (شیوعی کوردستان-عێڕاق)، (سۆشیالیست دیموکراتی کوردستان) و (زەحمەتکێشانی کوردستان) پێکهاتبوو کە یەک کورسی لە بازنەی سلێمانی بۆ (حزبی سۆشیالیست) بەدەستهێنا.

ئەم لیستە لانی کەم لە شکێدا جیاوازییەکی لە لیست و لایەنە بورژوا قەومی و ئیسلامییەکانی تر هەبوو، ئەویش ئەوەبوو لە ڕێگەی کاندیدەکانی (حزبی شیوعی کوردستان)ەوە لە هەڵمەتی هەڵبژاردنەکەدا دژی سیاسەتی ئابووری نیولیبرالی حکومەتی هەرێم لە ڕادەستکردنی کەرتی گشتی بە دەستی کەرتی تایبەتی دەدوان و پێداگریان لەسەر بەرژەوەندی خەڵکی زەحمەتکێش و هەوڵدان بۆ دابینکردنی خزمەتگوزارییەکانیان دەکردەوە.

ئەوەی مەبەستی ئێمەیە لێرەدا ئەوەیە کە بزانین جێگەوڕێگەی ئەم لیستە چییە بە بەراورد بە لیست و لایەنەکانی تری ئۆپۆزسیۆنی بورژوا قەومی و ئیسلامی، وە جیاوازییەکەیان لەو ئۆپۆزیسیۆنە لە کوێدایە؟

سەرەتا ئەوە بڵێین کە ئەم سێ حزبە هەر لەسەرەتای پێکهێنانی حکومەتی هەرێم لە نەوەتەکانەوە لە زووربەی کابینەکاندا بەشداریان کردووە، یان سەرۆکی حزب و ئەندامانی مەکتەب سیاسی و کۆمیتە ناوەندییەکانیان ڕاوێژکاری سەرۆکی هەرێم و سەرۆک وەزیران بوون.

واتا نەک هەر بەشێک بوون لە سیستمی سیاسی و دەسەڵاتدارێتی لە هەرێمی کوردستان، بەڵکو لەژێر سایەی حزبی یەکەمی دەسەڵات (پارتی)یشدا بوون و ئەندامانی پلە باڵایان بەهرەمەند بوون لە ئیمتیاز و گەندەڵییەکانی حکومەتی هەرێم.

(حزبی شیوعی کوردستان-عێڕاق) لە ڕاگەیێنراوی کۆبونەوەی (کۆمیتەی ناوەندی) لە (١٢ نۆڤەمبەری ٢٠١٨) بەدوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی خوولی پێنجەمی ئەو کاتەدا کە توانی ببێتە خاوەنی یەک کورسی پەرلەمان، ڕایگەیاند کە (کۆمیتەی ناوەندی بڕیاری دا بەشداری کابینەی تازەی نەکاتن و دەنگی پێ نەدات بەهۆی جیاوازی دیدمان دژ بە پەیڕەوکردنی سیاسەتی نیولیبرالیزمی سەرمایەداری هێزە براوەکان، .... خۆمان وەک حزبێکی بەرهەڵستکار ڕادەگەیەنین، بەڵام بەرهەڵستکارێک لە ڕوانگەی بەرنامەیەکی چەپی نیشتمانی دیمۆکراتیخواز). سەرەڕای ئەم ڕاگەیاندنی ئۆپۆزسیۆن بوونە، بەڵام ڕاوێژکاری چەند ئەندامێکی کۆمیتە ناوەندییەکەی هەر بەردەوام بووە بە سەرۆکی هەرێم و سەرۆک وەزیرانن! کە دیارە هەردوو ئەم پۆستەش لە دەستی (پارتی)دان. لەوە دەچێت ئۆپۆزسیۆن بوونی (چەپی نیشتمانی دیموکراتیخواز) پێچەوانەی ڕاوێژکاری حکومەتی هەرێم نەبێت.

مەبەستمان لەم فاکتانە دەرخستنی جێگەوڕێگەکەیەتی کە ئەویش حزبێکی ڕیفۆڕمخوازی ناو سیستمی سیاسیی هەرێمی کوردستانە، جا چ بەشدار بێت لە حکومەت یان ئۆپۆزسیۆن بێت. ئەم ڕیفۆڕمخوازیی ناو سیستەمییەش هەرگیز بەو مانایە نایەت کە حزبێکی ڕیفۆڕمیست بێت، و لەناو بزووتنەوە ناڕەزایەتییەکاندا خەریکی ڕێکخستن و بەگژاچوونەوەی دەسەڵات بێت و لە ڕێگەی فشاری بزووتنەوە جەماوەرییەکانەوە ڕیفۆڕم داسەپێنێت بەسەر دەسەڵاتی بورژوازیدا، بەڵکو لە ڕێگەی ڕاوێژکاری دەسەڵاتەوە خوازیاری چاکسازی و ڕیفۆڕمە لەناو خودی سیستمی سیاسی و ئابووری (دژی نیولیبرالیزم) و وەک (چەپی نیشتمانی دیموکراتیخواز) ئامۆژگاری پێشکەش دەکات بە دەسەڵات و هوشداری پێ دەدات کە "ئەزموونی بەنرخی کوردستان" و "بەها نیشتمانی و نەتەوەییەکان و ئەو دەسکەوتانەی کە بەدەست هاتوون" ناشیرین نەکات و لەدەستیان نەدا!

پێویستە ئاماژە بەوە بدەین کە بەشێک لە کادر و چالاکوانانی ئەو حزبە ساڵەهایە ناڕازین بەو ڕێبازەی کە حزبەکەیان هەیەتی لە نزیکایەتی حزبی دەسەڵاتداری یەکەمی هەرێمەکە (پارتی) و لەگەڵ ئەوەشدا کە (کۆمیتەی ناوەند)ی بڕیاری ئۆپۆزسیۆن بوونی داوە، بەڵام پەیوەندییە واقعییەکە بەو حزبەی دەسەڵاتەوە هەر لە شوێنی خۆیدا ماوەتەوە.

ئەم هاوڕێ ناڕازییانەی ناو حزب لە زۆرێک لە ناڕەزایەتییە جەماوەرییەکاندا دژی دەسەڵات چالاک بوون و باجی ئەم خەباتەشیان داوە و جێگەی پشتیوانی و دەستخۆشانە بوون، بەڵام نەیانتوانی خۆیان کۆبکەنەوە وەک فڕاکسیۆنێک، خەتێکی جیاواز و ڕێبازێکی فکری و سیاسی جیاواز لە سەرکردایەتی حزبەکەیان بخەنە بەردەم ئەندام و هەوادارانی حزب و خەباتێکی جدی بکەن دژی خەتی ڕاستڕەوانەی حزبەکە، بە پێچەوانەوە لە یەک ساڵی ڕابردوودا و لە پڕۆسەی ئەم هەڵبژاردنە پەرلەمانییەدا ڕەخنە و گلەوگازندەکانیشیان هەرچی هاتووە کاڵتر بۆتەوە و بوون بە بەشێک لە هەڵمەتی هەڵبژاردنی خەتی ڕەسمی حزبەکەیان.

ناوەڕۆکی هەڵمەتی هەڵبژاردنی ئەم هاوپەیمانێتییە هەرێمی باشەکەیان هەڵمەتی (حزبی شیوعی کوردستان) بووە، کە ئەوەی سەرەوەیە و باسمان کردووە، و داوای لە جەماوەری زەحمەتکێش و خەڵکی ئازادیخواز و عەلمانی و مۆدێرن کردووە تا دەنگیان پێبدەن و بچنە پەرلەمانەوە، بۆ ئەوەی لەناو پەرلەمانەوە هەم بەرگری لە بەرژەوەندییەکانیان بکەن و هەم پڕۆژە لە بەرژەوەندیان پێشکەش بە دەسەڵات بکەن، وە لە ڕێگەی چاودێری حکومەت و دامەزراوەکانی دەسەڵات و یاساوە هەوڵبدەن بەربگرن بەو سیاسەتانەی کە دژی جەماوەرن و لە بەرامبەردا پڕۆژەی

ڕیفۆڕم بە خزمەتگوزاری پێشکەش بکەن.
ئەمەش هەروەک لە سەرەوە ئاماژەمان پێدا ڕیفۆڕمی دەرون ڕژێمی یان دەرون سیستەمییە. وە بە درێژایی تەمەنی ئەم حزبە شیوعییەش ئەوە ڕۆڵی بووە، بەشێک بووە لە سیستەمی سیاسی هەرێمەکە و تا ئێستا چوار بەش لە پێنج بەشی ژیانی لە کابینە یەک لەدوای یەکەکانی حکومەتی هەرێمدا بەشدار بووە، هەتا لە گەرمەی شەڕی ناوخۆدا دوای (٣١-ئابی ١٩٩٦) کە (پارتی) بە هاوکاری سوپای عێڕاق هەولێری گرتەوە، ئەم حزبە بەشداری لە حکومەتەکەی هەولێری (١٩٩٦)ی (پارتی)دا کرد بە دوو وەزیر، هەروەها کاتێکیش لە (١٧ شوباتی ٢٠١١) لە شەپۆلی خۆپیشاندانەکاندا چەندین لاوی خوێنگەرم شەڵاڵی خوێن کران لە بەردەم بارەگای (پارتی) لە سلێمانی، بەڵێ لەو کاتەدا ئەندامێکی مەکتەب سیاسی ئەو حزبە (وەزیری ڕۆشنبیری) و (قسەکەری فەڕمی) حکومەتی هەرێم بوو.
بەڵام هێشتا بزووتنەوەکەی (١٧ی شوبات) تەواو سەرکوت نەکرابوو کە تا (٢٠-٤-٢٠١١) خایاندی، بە بۆنەی یەکی ئایاری (٢٠١١)ەوە ئەم حزبە یاداشتێکی پێشکەش بە حکومەت کرد کە کەمەڵێک خواست و داواکاری کرێکارانی تێدا بوو. جا ئەمە نموونەیەکی بەرجەستەی ڕیفۆرمیستی ناو سیستەمەکەیە. حزبی دەسەڵاتداری حکومەت جەماوەری ناڕازی و خۆپیشاندەر دەداتە بەر دەستڕێژی گوللە، (حشک)یش خاوەن وەزیرە و پڕۆژەی ڕیفۆڕمە بۆ کرێکاران پێشکەش بەو حکومەتە دەکات!
لە (٢٠١٨)شەوە هەمان ڕۆڵ دەبینێت، بەڵام لە دەرەوەی کابینە و خۆی وەک ئۆپۆزسیۆن دەناسێنێت، بەداخیشەوە کە شانسی نەبوو هیچ ئەندام پەرلەمانێکی دەرنەچوو تا وەک ئۆپۆزسیۆن لەناو پەرلەمان هەمان ڕۆڵی ڕیفۆڕمیستی ناو سیستەم ببینێتەوە.
هەرچی حزبی (سۆشیالیست) و (زەحمەتکێشان)ە کە (سەرۆکەکانیان لە ماوەی جیاجیادا ڕاوێژکاری سەرۆکی هەرێم بوون) لەوانەیە ئەم دوو حزبە خۆشیان پێیان سەیر و سەمەرە بێت ئەگەر وەک ئۆپۆزسیۆن حسابیان بۆ بکەیت! بەڵام هەرچۆنێک بێت کێشەیەکی ئەو تۆیان نییە لەگەڵ پلاتفۆڕمەکەی حزبی شیوعی.
ئەم سێ حزبە هەریەکەیان تایبەتمەندی جیاوازی فکری و مێژووی خۆی هەیە، بەڵام لە ناوەڕۆکی سیاسیاندا وەک دەڵێن مناڵی یەک خانەوادەن، واتا لە ڕووی فکری و شکڵگیری مێژوویانەوە جیاوازن لە یەکتری و ناتوانن تێکەڵ بەیەک بن و ببنە یەک حزب، بەڵام ڕێبازی سیاسییان زۆر نزیکە لە یەکەوە، ئەمەش بنەمای نەک هەر ئەم هاوپەیمانێتییەیان بووە کە وەک یەک حزبی سیاسی ڕۆڵیان گێڕاوە، بەڵکو هەموو مێژووی سیاسیشیان وەک یەکە لەناو سیستەمی حوکمڕانی و سیاسی هەرێمەکە.

سێ خاڵ بۆ کۆتایی وتارەکە

لە وتارێکی پێشووترمدا بەر لە هەڵبژاردنەکە نوسیبووم کە ئەم هەڵبژاردنە دەروازەیەکە بۆ خەستبوونەوەی هەرچی زیاتری قەیرانەکان.

یەکەم. ئاکامەکانی ئەم هەڵبژاردنە، هەرێم دەخاتە ناو قەیرانێکی پێکهێنانی حکومەتییەوە، ئەمەش زۆر کێشە نییە، چونکە کاتێک ئەمە کێشەیەکی جدی دەبوو کە دوو حزبی دەسەڵات ببونایە کەمینەیەکی لاکەوتە و حزبە ئۆپۆزسیۆنە قەومی و ئیسلامییەکانی تر بەرپرس بکرانایە لە پێکهێنانی حکومەت، کە لەم حاڵەتەدا ئەستەم بوو (پارتی) و (یەکێتی) دامودەزگای فەرمانڕەوایتییان ڕادەست بکەن، یان یەکێک لە حزبەکانی دەسەڵات بۆ نمونە (یەکێتی) دەنگ و کورسی زۆر کەمی بهێنایە لە چاو (پارتی) و ئەو حزبەش بیویستایە بەبێ (یەکێتی) حکومەت پێکبهێنێت، کە لەم حاڵەتەشدا (یەکێتی) دامودەزگای فەرمانڕەوایەتی زۆنی سەوزی ڕادەست نەدەکرد، جا قەیرانێک کە لە ئێستادا بۆ پێکهێ□انی حکومەت دێتەئاراوە، وەک هی هەر وڵاتێکی تر لەسەر پۆست و پلە و بەشی هەردوو حزبە، لە زۆر وڵاتدا ئەمە پێش دێت، وەک نمونەی فەرەنسای ئەمساڵ.

کێشەکە ئەوەیە کە ناسیونالیزمی کورد وەک بزووتنەوەیەکی چینایەتی سیاسی تا ئێستا بە درێژایی زیاتر لە سێ دەیە سەرکەوتوو نەبووە لەوەی کە ئۆڕگانێکی دەسەڵاتدارەتی بورژوازی خاوەن دامەزراوەی دەوڵەتی دروست بکات کە لە هەڵبژاردنەکاندا دەستاودەستی پێ بکرێت، هەرێمی کوردستان گەرچی یەک هەرێمی فید□□□ییە لەناو عێڕاقدا، بەڵام بەواقعی دوو هەرێمی کۆنفید□□ییە لەناوخۆیدا لەژێر دەسەڵاتی دوو هێزی میلیشیاییدا، جا ئاکامەکانی ئەم هەڵبژاردنە هیچ شتێک لەو واقعە ناگۆڕێت و درێژکراوەی ئەو مێژووە دەبێت و ناپایەداری سیاسی و نادیاری ئایندەی هەرێمەکە و مانەوەی وەک گۆڕەپانێکی مانۆڕی سیاسی و میلتاریستیی تورکیا و ئێران و ئەمریکا هەر درێژە دەکێشێت.

دووەم قەیرانی ئابووری و بێکاری و ناڕەزایەتی درێژە دەکێشێت. حکومەتی ئایندە درەنگ یان زوو پێک دەهێنرێت و لەسەر هەمان ڕێباز دەڕوات لە پیادەکردنی سیاسەتە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی نیولیبرالیزم و ڕێنماییەکانی (بانکی نێودەوڵەتی) و (سندوقی دراوی نێودەوڵەتی) کە لە (٢٠١٦)ەوە لە کۆنفراسی هاوبەشی (بانکی نێودەوڵەتی) و (حکومەتی هەرێم) بە بەشداری (نەتەوە یەکگرتووەکان) بەسترا و نەخشەکەی دانرا لە کابینەی هەشتەمدا، کابینەی نۆهەم بە هەنگاوی خێرا بردییە پێشەوە، کابینەی دەیەمی داهاتووش ئەگەر هەنگاوەکانی خێراتر نەکاتەوە ئەوا هێواشتری ناکاتەوە.

ئەمەش واتا درێژەدان بە کەڵەکەی سەرمایە و کۆکردنەوەی هەرچی زیاتری سەروەت و سامان و نیعمەتەکانی کۆمەڵگە لە دەستی کەمایەتییەک و ڕاگرتنی زووربەی هەرە زۆری جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێشیش لە هەژاری و بێکاری و پەراوێزخراوییدا.

کۆمەڵگەیەکیش کە دەرگیری هەژاری و بێکاری و جۆرەها تراژیدیا بێت، زەمینەیەکی بابەتی فەراهەم دێنێ بۆ پەرەسەندی کۆنەپەرستی و خکاندنی ئاوات و ئارەزووی لاوانی کچ و کوڕ بۆ ئازادی و پێشکەوتن، وە زەمینەی ژیانەوە و گەشەی داب و نەریتی پیاوسالارییش دەخوڵقێنێت و ستەم لەسەر ژنان توندوتیژتر دەبێتەوە و جێگەوپێگەیان لە هەرەمەکە لەوەی کە هەیە زۆر خراپتری لێ دێت، بەڵام لە بەرامبەر ئەم بارودۆخەدا ناڕەزایەتی سەرهەڵدەدات و بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانی کرێکاران و زەحمەتکێشان و بێکاران و لاوانی کچ و کوڕ و ژنانی ئازادیخواز دێنە مەیدان، وە ئەمجارە لەبارودۆخێکیشدا کە سەرمایەداری زیاتر کۆمەڵگە لەڕووی چینایەتییەوە قوتبی و دوو کەرت دەکات و دەسەڵاتیش زیاتر ڕووی ڕاستەقینەی بۆ جەماوەر دەردەخات.

سێیەم. دەبێ چ بکرێ و خۆ ئامادەکردن. شەپۆلێکی نوێ لە خەباتی چینایەتی بەڕێوەیە، ئەم خەباتە بەبێ دەخالەتی کۆمۆنیزم ناگات بە هیچ شوێنێک چونکە ئەوە کۆمۆنیزمە کە خەباتی توێژ و بەشە جۆراوجۆرەکانی چینی کرێکار و گرووپە ستەم لێکراو و پەراوێزخراوەکان لە بزووتنەوەیەکی یەکگرتووی چینایەتیدا شکڵ پێدەدات و چینی کرێکار لە چینێکەوە کە بابەتی چەوسانەوەیە دەگۆڕێت بە چینێکی خەباتکار لە پێناو بەرژەوەندی چینایەتی خۆیدا، وە ئەوە کۆمۆنیزمە کە ڕابەرایەتی دەکات و دەیهێنێتە مەیدان بۆ داسەپاندنی دەسەڵاتە چینایەتییەکەی. هەر ئەم ڕێگە واقعییەشە کە یەکێتی چینی کرێکار لە هەرەمەکەدا بەرجەستە دەکاتەوە و کۆتایی بەدوو ئیدارەیی و دوو زەنی دەهێنێ، ئەمە ڕێگەی واقعی پڕۆلیتاریانە و کۆمۆنیستییە بۆ یەکگرتووکردنەوەی کوردستان و گرێدانەوەی خەباتی کرێکاران و زەحمەتکێشان بە خەباتی هاوچینەکانیان لە سەراسەری عێڕاقدا.

شکڵپێدان و وەڕێخستنی بزووتنەوەیەکی کۆمۆنیستی شۆڕشگێڕ لە دەرونی چینی کرێکار و خەبات و ناڕەزایەتییەکانیدا، وە یەکگرتووکردنی کۆمۆنیستە شۆڕشگێڕ و مارکسیستەکان لەو پڕۆسەیدا، لە ئەرکە هەرە لە پێشەکانمانە.

کۆمۆنیست و مارکسیستەکانی هەرێمی کوردستان لەناو هەر حزب و ڕێکخراوێک و ئەڵقە و دەستەجاتێکدا بن پێویستە بەشێک بن لەم وەڕێخستن و شکڵپێدانە بەم بزووتنەوە چینایەتییە مەزنە، وە

سنوربەندییەکی ڕۆشن و لەبەراوانە لەگەڵ هەرجۆرە ئاسە و ئەجندایەکی ڕادیکالیزمەی سەروو چینایەتی و ناسیونالیستیدا بکەن لەناو ناوەزایەتییەکاندا. ئەم باسە لە داهاتوود درێژە پێدەدەین.

کۆتایی ئۆکتۆبەری ٢٠٢٤
نادر عەبدولحەمید

ئۆتیزم: ناساندن، هۆکار، نیشانە و چارەسەرییە زانستییەکان..160.. ابراهیم موحەمەد(ئەبڕاهام لەقای)

زنجیرەی ١٦١.

ئۆتیزم (Autism) بریتییە لە دۆخێکی پەرەسەندنی دەماری کە کاریگەری لەسەر مێشک دەکات و بەشێوەیەکی سەرەکی کاریگەری لەسەر پەیوەندی کۆمەڵایەتی، پەیوەندیکردن و ڕەفتار دەکات. ئەم دۆخە لە تەمەنی منداڵیدا دەردەکەوێت.

هۆکارەکانی ئۆتیزم بەشێوەیەکی گشتی دەکرێ: هۆکاری جینی و گۆڕانکاری لە جینەکاندا و بۆماوەیی بێت.

هەروەها هۆکاری ژینگەییەکانی وەك: تەمەنی دایک و باوک کاتی دووگیانی و کێشەکانی کاتی دووگیانی و هەندێک دەرمان لە کاتی دووگیانی. سەرەڕای ئەمانەش هۆکاری بایۆلۆجییەکانی وەك
گۆڕانکاری لە پێکهاتەی مێشکدا، ناهاوسەنگی کیمیایی لە دەمارە گوێزەرەوەکان یاخود ڕێژەی پرۆتین و جۆر و شێوازەکەی لە مێشکدا دەتوانن ببنە فاکتەری دروستبوونی ئۆتیزم.

نیشانەکان لە کەسی توشبوو بە ئۆتیزم دەکرێ ئەمانە بن:
کێشە لە پەیوەندی کۆمەڵایەتی، دووری لە پەیوەندی چاو
کەمی هاوسۆزی، دژواری لە دۆستایەتی دروستکردن.

کێشە لە پەیوەندیکردن و دواکەوتن لە قسەکردن، دووبارەکردنەوەی وشە و ڕستە، تێنەگەیشتن لە زمانی جەستە.
هەروەها ڕەفتاری دووبارە و جووڵەی دووبارە و پابەندبوون بە ڕۆتین و هەستیاری بەرامبەر دەنگ یاخود ڕووناکی.

چارەسەرە زانستییەکان بۆ ئۆتیزم:
چارەسەری ڕەفتاری:
(ABA (Applied Behavior Analysis

و چارەسەری فیزیکی Physiotherapist.

ڕاهێنانی کۆمەڵایەتی و چارەسەری پیشەیی.

چارەسەری دەروونی: چارەسەری گفتوگۆیی، ڕاهێنانی دایک و باوك.

چارەسەری پزیشکی: دەرمان بۆ نیشانە تایبەتەکان و چاودێری بەردەوام.

و چارەسەری فیزیکی Physiotherapist

سەرچاوەکان:

https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm-1

-2
https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders

-3
https://www.nimh.nih.gov/health/topics/autism-spectrum-disorders-asd

https://www.cdc.gov/autism/data-research/index.html-4

کتێبی فەلسەفەی بیرکردنەوەی دڵشاد کاوانی بەیەکجار چاپ و بڵاودەبێتەوە

پوختەیەک لە بارەی کتێبەکە

فەلسەفەی بیرکردنەوە، سەرەتایەک بۆ بیری فەلسەفەی کوردیی.
فەلسەفەی بیرکردنەوە، کتێبێکی هزریی فەلسەفیی کوردییە 253 لاپەڕەیە و لە دووتووەی بەرگێکی جواندا خۆی دەبینێتەوە. ئەم کتێبە لە نووسینی دڵشاد کاوانییە و لەلایەن بەڕێوبەرایەتی ڕاگەیاندن و چاپ و بڵاوکردنەوەی سەرانی وەزارەتی ڕۆشنبیریی و هونەریی حکومەتی هەرێمی کوردستان بە زینجیرەی ژمارە (19) بە ساڵی 2024 بەیەکجار چاپ و بڵاو دەکرێتەوە. کتێبەکە (22) وتاری فەلسەفیی لە خۆ دەگرێت، کە تێیدا ڕەگ و ڕیشەی سەرهەڵدانی فەلسەفە بۆ فەلسەفەی ڕۆژهەڵاتیی، وەک بنەچەی دایکی فەلسەفەکان گێڕاندەتەوە. باسی قوتابخانە سەرەتاییەکانی فەلسەفەی یۆنانیی دەکات. هۆکاری نەبوونی قوتابخانەیەکی فەلسەفیی و ئاریشەی فەلسەفە لە بیری تاکی کورددا لە ڕابردوو و ئێستا خستۆتە بەرباس.
دڵشاد کاوانی ڕایگەیاند: دوای ئازادیی لەپێچینەوە، ئەمە دووەمین کتێبی چاپکراوی ژانری فەلسەفیی و هەروەها دەیەمین کتێبی چاپکراویەتی، کە ئێستا چاپ و بڵاو کراوەتەوە. بە یەکجار لە پێشەنگای نێودەوڵەتی سلێمانی دەکەوێتە بەردیدی خوێنەران.
ئەمەشی خستەڕوو: گرنگی بە چەمکەکانی بیرکردنەوە، فەزیڵەتەکان، حەقیقەت، بەختەوەری، ڕەوشت، ئەندرۆجینیزم و چەمکەکانی دیکەی ئەخڵاقی داوە. بە پشت بەستن بە تیۆرییەکانی فەلسەفە و بۆچوونی فەیلەسووفانی گریک و بیرمەندانی ڕۆژهەڵاتی و پێگەی ئەفسانەکانی ڕۆژهەڵاتی کاریگەری لە ڕەوتی فەلسەفەی دا دیاریکردووە. بەتایبەتی قوتابخانە فەلسەفییەکانی وەک میلیتۆس و ستۆیکیی، بۆ دیاریکراوی فەلسەفەی پێش سۆقرات و سەردەمی سۆقرات، کراوەتە ئامانج. هەروەها ئەرک و ڕۆڵی ڕەوشت لەسەردەمی مۆدێرنتە خراوەتە بەرباس. هەورەها نووسەر باسی لەوەکردووە، کە مرۆڤ و ئاکارەکانی دەخاتە بەر ڕەخنە.
ناونیشانی کتێبەکە لە ناونیشانی وتارێکی ناو کتێبەکە وەرگیراوە، کە نووسەر لە پێشەکی کتێبەکەدا پەنجەی خستۆتە سەر ئاریشەکانی بەردەم کایە مەعریفییەکان و کتێب و نووسەرانی بابەتی بواری فەلسەفی لە کۆمەڵگەی کوردیدا، نائامادەگی بیرکردنەوەی فەلسەفی،

لەسەردەمی ئێستا و وەک پرسەکی هەنووکەیی جیهان دەبینێت. بەتایبەتی بیرنەکردنەوەی بابەتییانە لەناو گەلی کورد و ڕووخانی شارستانییەتە یەک لەدوای یەکەکانی کورد، بەدەر لە هۆکاری لوجستی و داگیرکاری و کوشتن و بڕین و سڕینەوەی شوناسی کورد لەسەر دەستی داگیرکارانی، بیرکردنەوەی ڕوکەشیانە و نەبوونی ڕوانینی فەلسەفەکاری و قوتابخانەیەکەی فەلسەفی و بە گەورەترین گرفتی بەردەم گەلی کورد دەزانێت.
لە کۆتاییدا دڵشاد کاوانی نووسەری کتێبی فەلسەفەی بیرکردنەوە، گرنگی کتێبەکە لەوەدا دەبینێتەوە کە جیاواز لەو کتێبانەی دیکەی فەلسەفیی، کە تەنیا وێنا و ئاوێنەی گواستنەوەی ڕەنگ و ڕووی فەلسەی ڕۆژئاوایی بوون، کەچی ئەم کتێبە بە بیرێکی کوردانە و ڕۆژهەڵاتییانە و تێگەیشتنێکی فەلسەفیانە لە ژیان و چەمکەکانی فەلسەیی دەڕوانێت.
کتێبەکە پشتی بە ٢١ سەرچاوەی فەلسەفی بە زمانەکانی عەرەبی و فارسی و ئینگلیزی، بەستووە. ئیستا بە خوێنەران و هەوادارانی فکر و فەلسەفە بەردەستە.

حکومەتی دوای هەڵبژاردن.. عوسمانی حاجی مارف

حکومەتێک گەر یەکێتی نیشتمانی بەشداری تێدا نەکات، ئەو حکومەتە ناتوانێت پێکهاتەیەک بێت دەسەڵاتی خۆی بەسەر هەموو ناوچەکانی هەرێمدا درێژکاتەوە، بەتایبەتی سلێمانی و هەڵەبجە، چونکە دەسەڵاتی یەکێتی بە هەر هاوسەنگییەک بێت لە بەرامبەر پارتیدا ڕایگرتووە، لە ئەنجامدا وەها چڕبووەتەوە کە توانیویەتی تەواوی دامودەزگاکانی ناوچەی سەوز کۆنترۆڵ بکات. هەروەها هێزی تایبەتی خۆی لە پێشمەرگە و ئاسایش و پۆلیس دابینکردووە.
ئێستا هەرێم لە بەردەم تاقیکردنەوەی چارەنووسێکی دیکەدایە، ئەویش پێکهێنانی حکومەتی نوێیە لەژێر ڕۆشنایی ئەنجامی هەڵبژاردنەکاندا کە بووە هۆی سەرکەوتنی بارزانی بەسەر ڕکابەری ڕاستەوخۆی خۆی، کە تاڵەبانییە، ئەمەش خوڵقێنەری پرسیارێکی ئاڵۆزە، بۆیە نازانرێت سەقامگیری هەرێم چۆن دابین دەکرێت.

دەرکەوتنی ئەنجامە سەرەتاییەکانی هەڵبژاردن نەک هەر نائومێدی بە بافڵ و یەکێتی هێنایە ئاراوە، بەڵکو نائومێدی بە هاوپەیمانیە عەراقییەکانی و تەنانەت بە ئێرانیش دروستکرد، کە هیوایان ئەوە بوو لەو ڕێگەیەوە نفوزی خۆیان بە تەواوی هەرێم درێژ کەنەوە و پاشەکشەیەکی تر بە بارزانی بکەن.

ئەو هێزە عەراقیانەی هاوپەیمانی ئێرانن، کە بەهیوای ئەوە بوون هاوسەنگیە سیاسییەکانی هەرێم بە قازانجی یەکێتی، لەڕێگەی هەڵبژاردنەوە بگۆڕن، بەڵام سەرکەوتوو نەبوون، بۆیە ڕەنگە دوای شکستی هەوڵەکەیان، بەنیازی ئاڵۆزکردنی پێکهێنانی حکومەت بن لە هەرێم، تا ڕێگری بکەن کەجارێکی تر پارتی لە دەسەڵاتدا جێگیر نەبێتەوە.

ئەم گۆڕانکارییە جۆراوجۆرانەی کە لەلایەن یەکێتییەکەی تاڵەبانیەوە داواکرابوو، هیوای دەخواست هاوکاربێت بە بەدەستهێنانی ئەنجامی هەڵبژاردنێکی جیاواز لە هەڵبژاردنەکانی پێشوو، بەئەوەی بتوانێت ڕەوتی حوکمڕانی بگۆڕێت، بەو دروشمەی کە لە بانگەشەی هەڵبژاردنەکانیدا بەرزیدەکردەوە.

سەختی پرۆسەکەش لەوەدایە کە بەشداری هەردوو پارتی و یەکێتی لە پێکهێنانی حکومەتی هەرێمدا، ناچارییەکی دۆخی سیاسی هەرێمە، ئەمەش چۆن ساغ دەبێتەوە ئاکامەکەی لە ئێستادا ڕۆشناییەک نیشان نادات.

بازنەی سیاسی عەراق بەگشتی ترسی ئەوەیان هەیە کە تاڵەبانی و یەکێتی پرۆسەی پێکهێنانی حکومەتی دوای ئەم هەڵبژاردنە بەجۆرێک لە هەرێم ئاڵۆزتر بکات، بەوەی کە ئیمتیازاتێک زیاتر لە قەبارەی خۆی داوابکات، بە بەرزکردنەوەی سەقفی داواکارییەکانی و خستنەڕووی مەرجی مەحاڵ بۆ بەشداریکردن لە حکومەتدا. بۆیە پێشبینی دەکرێت پرۆسەی پێکهێنانی حکومەتی هەرێم ماوەیەکی زۆر بخایەنێت و ڕەنگە دۆخێکی نوێ بسەپێنێت.

تۆنی نێوان پارتی و یەکێتی لە کاتی بانگەشەی هەڵبژاردندا زۆر تیژ بوو، ئەگەر ئەم دۆخە هەروا بمێنێتەوە، کە تائێستا ئەوەی پێوە دیارە، وەک ڕەتکردنەوەی "هەژماری من" و قسەکردن لەسەر ڕێگەنەدان بە حکومەتی تاکڕەو…، ئەوە مانای ئەوەیە کە پارتی دەبێت لەجیاتی یەکێتی بەدوای هێزی دیکەدا بگەڕێت کە هاوپەیمانی لەگەڵدا بکات.!

ئەمەش دۆخێکی تەواو نالەبار دەخولقێنێت.

واتە ئەگەر ئەمە ڕووبدات، مەترسی دیکە سەرهەڵدەدەن کە بەشایی نێوان سلێمانی و هەولێر فراوانتر دەکات، ئەمەش دەبێتە هۆی درز و شکاندنی پێکهاتەی حکومەتی هەرێم، دەبێتە هۆی لاوازکردنی پێگەی حکومەتی عەراقی لە ئاستی ناوچەکەو تەنانەت لە ئاستی نێودەوڵەتیشدا.

مسعوود بارزانی، دوای درنجام سرتاییکان وک سرکوتوویک ل هبژاردنکاندا، پابندبونی خیان ب پشخستنی گوتارکی میانوان، لکرانوی ب هاوبشی و هاوکاری لگ هز سیاسی جیاوازکانی هرم ب پکهنانی حکومت راگیاند، بام هاوکات تابانی تائستا ناونی هوستی خیانی پاراستو و قسیکیان لسر هوستکی بارزانی نکردو، بردوامن ل برو پشبردنی هاژوهوژی سرکوتنکانیان ل هبژاردنکاندا، سرای ئوی ژماری کورسیکانیان پچوانکی نیشان ددن

ل کی ۱۰۰ کورسی پرلمان، ۳۹ کورسی بارزانی، ۲۳ کورسی تابانی، برزبوونوی بزووتنوی نوی ب پلی سیم ب ۱۵ کورسی، باقی کورسیکان بسر لاینکانی تردا دابشکران، هروها یکک ل دیاردی سرسوهنری ئم هبژاردن لدستدانی کورسیکانی بزووتنوی گان ک چاوانکراو بوو، ئمی ک پشوخت ئنجامکانی هبژاردنی پرلمانی هرمی خست ناو شوازکی تر ل گژاوی پکهنانی حکومتی هرم، چونک هیچ گانکاریکی یشیی ل ئاسی دخی سیاسی هرمدا نیشان ندا، یکم: ب پچوانی ئو بانگشانی ک ئپزیسیون دیان کرد ب کتایی دسااتی بارزانی و تابانی، بام ئنجامی هبژاردن پچوانکی نیشاندا. دووم: بوپیی بارزانی و تابانی وک دوو لاینی سرکی زرینیان بدست نهنا، تا لاینکیان بتوان حکومت پکبهنت، مگر پکهنانی حکومت دوبار ب کوتنی نوانیان لنوان یککیان و لاین سیاسیکانی دیکدا بکخنو! بوپیی بارزانی جگ ل هاوپیمانی لگ تابانی هیچ بدیلکی نیی، پسی پکهنانی حکومتی داهاتوو قورس و ئاز دبت و کاتکی زری دوت.

هبت ئو لاین بچووکانش ی گوریان نابت ل پکهنانی حکومتدا، چونک کورسیکانیان کم و ئو کورسیان هاوکاری بارزانی و تابانی نابن ب پکهنانی زرین ک بتوانن حکومتی داهاتوو پکبهنت، واقیعی کوردستانیش بجرک پشهاتوو ک حکومت هر بسر بارزانی و تابانیدا دسپت، ک ئایا حکومت پکدهنن یان نا، تنانت ئگر هریککیان توانای ئوی هبت ک زرین ککاتو، بام ناتوان حکومتک بت ل تواوی جوگرافیای هرمدا اوستت و دسااتی بسر تواوی هرمدا بسپنت.

ئوی لم کینوبیندا جگای سرنج پگی نوی نویی لم هبژاردندا، است وک لاینی براوی سیم هاتتپشو، بام ل حاتکی تواو ناکک و سرگژیدای، ک وون نی چن مام

بە کورسییەکانیەوە دەکات، چونکە گەر بەشداری لە حکومەتدا بکات، پێگە و نفوزی کۆمەڵایەتی تەواوی دادەبەزێت، هەر هەوڵێکی بزووتنەوەی نوێ بۆ پەیوەستبوون بە حکومەتەوە، هاوتای خۆکوشتنی سیاسی دەبێت بۆ ڕێکخراوەکەی، هاوشێوەی ئەوەی لەگەڵ بزووتنەوەی گۆڕان ڕوویدا، گەر بەشداریش نەبێت دەبێتە لایەنێکی هیچکارە و ناتوانێ ئۆپۆزسیۆنێکی سەرکەوتوو بێت.

ئەوەش ئاشکرایە هیچ یەکێک لە بارزانی و تاڵەبانی بەقازانجیان نیە ڕوو لە ئۆپۆزسیۆن کەن، ئەستەمە حکومەت بەڕێگەی ئۆپۆزسیۆن پێکبهێنرێت بەدەرکردنی یەکێکیان. بۆیە پرۆسەی دانوستان بۆ پێکهێنانی حکومەت لە هەرێم ماوەیەکی زۆری دەوێت.

هەرچەندە یەکێتی هاوبەشێکی سەرەکی بوو لەگەڵ پارتی لە حکومەتی پێشوودا، بەڵام وەک نەیارێکی بەهێز خۆی نیشانداو بەشێوەیەکی توند هێرشیان کردە سەر ڕکابەرەکەی، بەو پێیەی تاڵەبانی بانگەوازەکەی بۆ دەنگدەران دووباتکردەوە بە ڕووخاندنی دەسەڵاتی پارتی لەڕێگەی سندوقەکانی دەنگدانەوە، بەڵام ئەنجامی هەڵبژاردنەکان نائومێدکەر بوون بۆ یەکێتی، دوای ئەوەی بارزانی دوو هێندە دەنگی تاڵەبانی بەدەستهێنا.

پرۆسەی بەڕێوەبردنی هەرێم بەرەو پشێوی و دۆخێکی دژوار هەنگاو دەنێت، چونکە ئەگەر حکوومەتی داهاتوو لەلایەن هەردوو بارزانی و تاڵەبانی نوێنەرایەتی نەکرێت، ئەوە بابەتەکە ئاڵۆز دەبێت و وادەخوازێت کە پێویست دەکات بارزانی، ئیمتیاز بدات و نەرمی نیشان بدات بۆ ئەوەی بتوانێت حکومەتێک پێکبهێنێت تا ئیختیارێکی بەهێزی هەبێت کە بتوانێت گفتوگۆ لەگەڵ بەغدا بکات و مامەڵە لەگەڵ بەغدا بکات، گەر وەها نەکات ئەو مامەڵەیە لەگەڵ بەغدا، پێگەی پارتی دەباتە دواوە.

ئەم دۆخەی ئێستا لە کێشەی پێکهێنانی حکومەتی هەرێمدا، دیاردەی ڕوودانی گۆڕانێکی بەپێشینە نیە، زیاتر دەگەڕێتەوە بۆ واقعی ئەو قەیرانە ئابوری و سیاسیەی کە حکومەتی هەرێم و بارزانی و تاڵەبانی لەچوارچێوەی کێشەکانیان لەبەرامبەر ناڕەزایەتی خەڵکی کوردستان و فشارەکانی حکومەتی عێراقدا بەرەوڕووی بوون، کە بەدەسەڵات و بێچارە ڕاوەستاون، دووساڵ دواخستنی هەڵبژاردن، کێشەکانی بودجەو موچەی فەرمانبەران، فشارەکانی بەغداو ناچارکردنیان بۆ گەڕانەوە بۆ بەغدا، هەوڵی کۆنترۆڵکردنی سنوورەکان لەلایەن بەغداوە، ئامادەنەبون یان نەتوانینی وەڵامدانەوە بە خواستەکانی خەڵک لە پێداویستی و خزمەتگوزاریەکان و دابینکردنی ژیان و گوزەرانیان، تادەگات بە ململانێکانی نێوان خۆیان وەک دوو دەسەڵات لە زۆنی جیاوزدا، لەهەمانکاتدا ئاڵۆزی و بارگرژی دۆخی سیاسی ناوچەکە،

ناتوانە نیشاندەری ئاسۆ و ئایندەیەک بن، کە لەم هەلومەرجە سیاسییەی ئێستای ناوچەکەو عێراق و کوردستاندا، کە حکومەت پێکبهینن یان پێکنەهێنن، دەتوانن دابینی ئارامی لە هەرێمدا بکەن، واتە نەک کاریگەریان نابێت لەسەر کۆتایی نائارامی و ناجێگیری و گێژاوی سیاسی لە کوردستاندا، بەڵکو بەردەوامی هەمان ڕیسوایی و شەرمەزاری چۆنیەتی حکومڕانی و بەڕێوەبردنی سیوسێ ساڵەی کۆمەڵگەدا ئەوە دوپات دەکەنەوە کە خۆشیان هۆکارێکی بەوەنەن لە بەرجەستەکردنەوەی نائەمنی و نائارامی و ستەم و چەوسانەوەو بێکاری بەسەر خەڵکی کوردستانەوە، نیشاندەری گەورەترین نمونەی بەرگریکارو ڕاگرتنی کۆمەڵگەیەکی نایەکسانن.

میللەتێکی خۆخۆر یان شتگەلێکی هیچ.. نەوزاد بەندی

میللەتی کورد ، لە زیرەکترین میللەتەکانە .. هەموو جۆرە بەهرەکانی تێدایە ..لە بیرکاری و پزیشکی و سینەما و ئەندازیاری و هونەر و نوسیندا گەیشتۆتە چڵە پۆپە .. بەڵام لە گۆشە نیگای یەکترەوە ، هیچن ..!
تۆ بڕوانە لەو میللەتە ، بۆ نمونە کچێکی هەڵەبجە چەندەها مەدالیای ئاڵتونی هەیە لە بواری بەرزکردنەوەی قورساییدا ، هیچ کوردێک باسی ناکا ، ناچاره خۆی باسی خۆی بکا .. کارەساتێکی چەند گەورەیە خۆت باسی خۆت بکەیت لە پیناوی ئەوەی ئەرک وماندووبوونت وون نەبن ، خۆی و مەدالیاکانی بەڕنە خزمەتی بەرپرسە بودەڵەکانی کورد ، کەچی ئەوان هەر تەماشایشی نەکەن ..تەنانەت وەک مشکێکی تۆپیو بۆ مەدالیاکانی بڕوانن .. داهێنەری ئوتومبیلی کارەبایی لە کۆمپانیای جەنەراڵ مۆتۆڕی ئەمەریکیی ، کوردێکە ، هیچ کوردێک نایناسێ ، ناچاره خۆی باسی خۆی بکا ، به بێ ئەوەی هیچ کوردێک دەستخۆشییەکی لێ بکا ، به پێچەوانەوە ئەو هەر باسی چالاکی و داهێنانەکانی خۆی ئەکا و .. میللەتەکەیشی باوێشک ئەدەن .. کەناڵەکە ئەگۆڕن .. یان تێر جنێوی ئەکەن ..به درۆزن و فشەکەر و هەڵەوەڕە ئەیناسێنن ..پێی ئەڵێن ئەگەر پیاو بوویتایە لە شارەزوور یان لە بەستەسەن دروستت کردایە..!

گەورەترین دەرهێنەری سینەمایی کورد ، بە ناچاریی خۆی باسی خۆی ئەکا ، چونکە هیچ کوردێک باسی ناکا .. گوێی لێناگرن ، کە دەتەوێ ، جۆرەها پرسیاری شەرمئامێزی لێ ئەکەن ، پێی ئەڵێن تۆ دزیت ، با لە ڤێستڤاڵی کان یش قازی بێت ، بەڵام تۆ دزیت .. گەورەترین گۆرانیبێژی ڕاپ و جێگرەوەی مایکڵ جاکسن ، کە کوردە .. نایناسن ..ئەویش به ناچاریی دەتەوێ ناو میللەتەکەی و ..کە ناڕێکی زۆر هەزار ، چاوپێکەوتنی لەگەڵ ئەکا و .پێی ئەڵێ : باسی خۆت بکە!! .. ئەبێ خۆی باسی خۆی بکا .. کەسیش گوێی لێ ناگرێ ، پێی ئەڵێن با بڕوا بە ڕەوشتی وا .. هەزار ناوناتۆرەی دوا دەخەن ..

شتێکی چەند سەیرە ، میللەتێک پڕ بێ لە توانا و بەهرە ، بەڵام هەر خۆیان ئەو توانا و بەهرانە بە درۆ بخەنەوە .. ئەمە لە یاساکانی فیزیادا پێی دەووترێت سفرکردنەوە ، کاتێک چەند هێزێکی زۆر گەورە کە دژی یەک ئەبنەوە ، دەرئەنجامەکەی سفرە ..

ئیتر بەو جۆرە ، لە کاتێکدا نووسەری زۆر گەورەی جیهانیمان هەیە ، بەڵام لای خۆمان دز و درۆزن و بێ نرخە ..ئەویش ناچار ڕائەکا بۆ ئەوروپا و .. بە دەستێک قاپ ئەشوات و ..بە دەستەکەی تری ڕۆمان ئەنوسێ .. کە ئەیەوێ بێتەوە ، هەزار جنێوی مزری بۆ ئامادە ئەکەن ..

پیاوێکی دینداری گەورەی کورد ، لەلایەن دیندارەکانی هاوڕێیەوە ، جنێو باران ئەکرێت ، ئەکرێ بە کافر .. زەندیق .. خوێنی حەڵاڵ ئەکرێ ..

گەورەترین کێشەی تاکی کورد ئەوەیە ، کە ئەبێ واز له داهێنان بێنێ و ناچار بێ به چوارمشقیی لێی دانیشێ و .. باسی خۆی بۆ کورد بکا .. مەدالیاکانی ، خەڵاتەکانی کە میللەتانی تر پێیان داوە ، پیشانیان بدا ، بۆ ئەوەی پێی بڵێن درۆ ئەکەیت ..فشە فش مەکە .. ساڵەهای ساڵە ئەو داهێنەرانە باسی خۆیان ئەکەن چونکە هیچ کەسێک باسیان ناکات .. نەک هەر باسیان ناکەن ، بەڵکو تەنانەت ئامادە نین گوێیشیان لێ بگرن .. ئەوانیش به ناچاریی ،بە دڵی شکاوەوە ئەڕۆنەوە بۆ تاراوگە ، لەوێ فەرشی سووریان بۆ دادەخرێ و دەکرێنە پارێزگاری شارە گەورەکانیان وەکو تەفیق بەگی پیرەمێرد کە 20 ساڵ پارێزگاری شاری ئەماسیای تورکیا بوو ..ڕێز و نرخاندنیان لەوێ بۆ ئەکرێ و .. لەوێ ئەمرن ..

کارەساتێکی چەند گەورەیە بەهرەمەندێکی کورد ڕووگیر بکەیت لە ئەمەریکا بێتەوە کوردستان ، بە ئەوەی گاڵتەی پێ بکەیت و پێی ڕابوێریت و ..وای لێ بکەیت لە مامۆستای زانکۆوە ببێتە ئالودەی ئەلکهول و ..لە داخ و مەراقدا بمرێ ..

شەرمەزارییەکی تا سەر ئێسقانە ، دانەری ئەلف و بێی زمانی کوردی ،

کە دەیەها نەوەی بەرز و باڵا و زیرەکی بنیاتناوە ، ناچار بە سەر هەڵبگرە و لە تاراوگە بمرە .. پێش ئەوەیشی بمرە ، بە بەرچاوی خۆیەوە ، کتێبەکەی لە سیستمی خوێندن شار بەدەر بکرێ ، بە ئەوەی بە داخ و گینگڵدانەوە بمرە .. کە ئەیشمرێ ، هیچ کوردێ نەک هەر فرمێسکێکی بۆ ناڕێژێ ، تەنانەت هیچ کوردێ نازانێ مردووە .. هەر بەو ئەلف و بێیەی کە فێری کردوون ، دوو دێڕ پرسەی بۆ نانوسرێ ..به پیتەکیش دەی نادرێتەوە ..

ئەمە چۆن کارەساتێکە ؟ ئەم چ نەخۆشییەکە توشی عەقڵی ئەم میللەتە بووە ؟ کاتێ داهێنەرەکانی ناچار ئەکا ، ڕا بکەن ..خۆیان بکوژن .. شێت بن .. جۆرەها سوکایەتی و تاوان و بەدڕەوشتیی بۆ ئەچنن ، بە ئەوەی لە داهێنان ڕاوەستن .. بە ئەوەی تێک بشکێن .. بتوێنەوە ..داڕزێن .. حەیایان بچێ .. تف لە خۆیان و بەرهەم و داهێنانەکانیان بکەن ..

لەم ڕۆژانەدا هاوڕێیەکم ، کە بڕوانامەیەکی بەرزی هەیە و ..ئەلتەرناتیڤی ئەنتی بایۆتیکی دۆزیوەتەوە ، هاتبوو باسی داهێنانەکانی خۆی بۆ ئەکردم ، کە هیچ زانکۆیەک ..هیچ کەناڵێک ..هیچ کوردێک حیسابی چەند پوشێکیان بۆ نەکردووە ..چونکە ئەمە میللەتێکی دەندەین ، ئەوانەی داهێنەرن تیایدا ، ئەبێ وەک مەڕ و کارئاسک لە حزووریاندا بپاڕێنەوە و باسی داهێنانەکانیان بکەن ، بە ئەوەی ئەوانیش بیانهێنن ..بیانخەنە ژێر ڕەحمەتی کەڵبەکانیانەوە ..بیانخەنە ژێر شەستە بارانی تف و جنێو و سوکایەتییەوە ..

پزیشکێک کە لە ناوجەرگەی ئەوروپادا ، گەورەترین پرۆفیسۆری شێرپەنجە بووە ، لەبەرەوە موگناتیزە چاوچنۆک و دڕەندەکان ، ڕایانکێشایەوە بە حیساب پێویستیان پێیەتی و چۆن ئەبێ خزمەتی بێگانە بکا و ..میللەتەکەیشی لە زەلکاوی شێرپەنجەدا بتلێتەوە ، بەو جۆرە وەک چۆن شەمامە سائیبییان لە سەر کورسی دکتۆرا لە ئەمەریکا هێنایەوە بۆ ئەوەی لەڕێ سوکایەتیی پێبکەن ، ئەویشیان لە ناوجەرگەی ئەوروپا ، پێش ئەوەی مافی هاوڵاتیبوون وەربگرێ ، هێنایەوە ..تەماشا ئەکا دەستی پێ ئەکەن ..تەنانەت دامەزراندنەکەی بە تازە ناکەنەوە .. بە ئەوەی تەماشای بکەن کە چۆن بەرە بەرە ڕیسوا ئەبێ و شێت ئەبێ و لەسەر شەقامەکان لە برسا ئەمرێ ..ئەمیش پێش ئەوەی کار لە کار بترازێ ، پەیوەندی به ئەوروپاوە ئەکا و .. پێیان ئەڵێ : هاوڕێیان ! میللەتەکەم خەریکە وەک حەزرەتی حەسەن سەرم ئەبڕن ، چارم چییە ؟

پێی ئەڵێن : گەورەم تۆ ڕازی بیت بێیتەوە بۆ لامان ، ئێمە ئەتخەینە سەرچاومان ..

ئەڵێ : چۆن ئەتوانم بێمەوە ؟ من نە ڕەگەزنامەی ئەوێم هەیە و نە پاسپۆرت و نە هیچ ..
پێی ئەڵێن :ئەوە بۆ ئێمە لێ بگەڕێ ..
کاتێ ئەچێتە باڵوێزخانەی ئەو وڵاتە ئەوروپییە لە ووڵاتی شام ، کابرای باڵوێز لە بەری هەڵئەستێت و ..پێی ئەڵێ : بەس پێم بڵێ تۆ کێی ، گەورەم ؟
ئەڵێ : بۆچی ؟
ئەڵێ : ئەوەی بۆ تۆ کراوە ، لە مێژووی ئەوروپادا بۆ هیچ کەسێک نەکراوە .. هیچ کەسێک به بێ ڕەگەزنامە و پاسپۆرتی ئەوروپیی نەیتوانیوە به شێوەیەکی فەرمیی و له ڕێی باڵوێزخانەیەکی ئەوروپییەوە ، بۆ ئەوروپا بڕوات .
تەماشا ئەکەی پەیکەرسازێکی جیهانیی کورد کە لە لیژنەی داڕێژەران و دروستکردنی دراوی جیهاندا ئەندامە ، دێتەوە لێرە پەراوێز ئەخرێ ، پەیکەر لەسەر ئەرکی خۆی دروست ئەکا وهێشتا پێی ئەڵێن دزە .. بە ناخی زەویدا ئەیبەن و تاک شەڕواڵێک له پێ ئەکا و لە دوکانێکی بچووکدا تەلی حاجەت شوشتن ئەفرۆشێ ..!
ئیتر بەو جۆرەیە ، سیاسییەکی کورد ، سیاسییەکانی تری کورد ڕیسوا ئەکا ..ئەیانکا به پەڵە .. لە بەرامبەردا باسی پڕۆژە و چاکسازییەکانی خۆی ئەکا ، لە هەزار لاوە جنێوی مزری بۆ ئەڕوات .. سیاسییەکانی تریش قۆڵی مەردانەی لێ هەڵئەماڵن ، بۆ هێرشکردنە سەر یەکتری و حەیا بردنی یەکتری ..
گەشتیارە کوردەکان گەشتی ئەستەمبوڵ و کیش و باکوری ئێران و ئەوروپا ئەکەن و پارەکانیان لەوێ خەرج ئەکەن ، ناچنە مەهاباد و دیاربەکر و ورمێ و ئیلام ..
تەماشا ئەکەی دوو کورد یەکتری ئەبینن ، یەکێکیان ئەڵێ بەردەرگای خۆمان و ئەوێیشم پاک کردەوە .. ئەوەی تریان لە جیاتی دەستخۆشیی ، پێی ئەڵێ :جائەوە چییە ؟ من هی خۆمان و ئەوێ و گەڕەکی ئەودیویشم پاک کردۆتەوە ..
یەکێکیان ئەڵێ :ئەمشەو سەد لاپەڕەم خوێندۆتەوە ..
ئەوەی تریان ئەڵێ : جا سەد لاپەڕە چییە؟ من هەر کاتی نانخواردن ،دووسەدم خوێندۆتەوە ..
یەکێکیان ئەڵێ : من چوار حەج و هەشت عەمرەم کردووە .. ئەوەی تریان ئەڵێ : ئەوەی تۆ هیچ نییە ، من هەشت حەج و شانزە عەمرەم کردووە و شەهیدیشم ! ..
یەکێکیان ئەڵێ : من لە هەشت ڕۆژنامەدا ئەنووسم و پەنجا کتێبم بە چاپ گەیاندووە ..
ئەوەی تر ئەڵێ : هیچ نییە ،من هەر لە سکی دایکما بووم کە دوو

ئەوەندەی تۆ کتێب و ووتارم هەبوو ..
کار گەیشتۆتە ئەوەی سەرکردەی کورد هەبووە لەڕێی کوردا شەهید بووە
..یان بیست ساڵە لە زیندانداید ، ک□چی کورد جنێویان پێ ئەدەن ..
یان لە باشترین حاڵەتدا ، پشتگوێیان ئەخەن ، وەک ئەوەی هەر هیچ
نەبووبن ..بەو جۆرە ..
ئەمەیش دەرئەنجامی سەیر و گاڵتەجاڕی لێ سەرچاوە ئەگرێ ، بۆ نمونە
سەیر ئەکەیت کەناڵە کوردییەکان ڕیکلام بۆ کاڵای دوژمنانی کورد
ئەکەن و بازاڕیان بۆ پەیدا ئەکەن ، لە بەرامبەردا کاڵا
ناوخۆییەکان سوک و ڕیسوا وخراپ نیشان ئەدەن ..بەو جۆرە
بازاڕەکانی کوردستان ئەبنە بازاڕی کاڵاکانی دوژمنانی کوردستان و
بە شانازیشەوە ئەو پڕۆسە قێزەونە ئەنجام ئەدەن ..
تەماشا ئەکەیت ، هەزاران ووتار لەسەر چیرۆکی مۆباسان و چیخۆف و
ئێدگار ئاڵن پۆ ئەنووسن ، بەڵام تەنانەت دێڕێکیش لەسەر چیرۆکێکی
حەسەن قزڵچی و حسێن عارف و کاوس قەفتان نانووسن .. تەنانەت
گەنجێکی ئەمڕۆ نازانێ کاوس قەفتان و ئەحلام مەنسوور کێن و چ کارە
بوون .. بەڵام ئەوەندە بابەتیان لەسەر کافکا و تۆڵستۆی و ئۆرهان
پاموک و بۆرخیس خوێندۆتەوە وا ئەزانن ئەوانن باوکی ئەدەبی کوردیی
.. کەسێک باس لە ووتارە ڕەخنەگرییە دوور و درێژەکانی فوئاد مەجید
میسری ناکات ..نازانن ئەنوەر قادر محەمەد و عەبدوڵا پەشێو کێن و
خەریکی چین .. بەڵام ئاگاداری شیعرەکانی فروخ وسوهراب و نازم
حیکمەت وڕامبۆن ..
ئەم دۆخە سەیر و ترسناکە وا ئەکات ئەو کۆمەڵگایه بۆگەن بکات ..
تیایدا کرم و مار سەر دەربێنن و ببن بە کەسی باڵا و بەرپرس ..
هەتا بێ ، کرم و مارەکان گەورەتر بن و.. کەلاکی کۆمەڵگایش
قێزەونتر و بۆگەنتر بێ ..
تیایدا هیچ شانازی و شەرەفمەندیی و پیاوەتییەک نەمێنێ ..
مر□ؤ□کانی بێ ماف و بێ گوزەران و کۆیلە و سووک بن ، لەوەیش
ناخۆشتر ، شانازیی بە بێ مافی و بێ گوزەرانی و کۆیلایەتیی و
سوکایەتیەوە بکەن .. هەندێکیان بە تاقیکردنەوەی خوایی بۆ
بەندەکانی لێکی بدەنەوە کە ئارامگرتن لەسەریان ، بەهەشتی تیا
دەست دەکەوێت وەک پاداشت ..
هەندێکی تریشیان بە قۆناغه تاریکەکانی مێژووی دابنێن و چاوەڕوان
بن تا قۆناغی ڕێنیسانسی کوردیی دێت ..!
هەندێکی تریش لایان وایه ژیان هەر وایە و .. کۆمەڵگا هەر وایه ..
لە کاتێکدا چاڵێکە وهەموویان پێکەوە هەڵیانکەندووە و..
هەموویشیان پێکەوە تێیکەوتوون .. هەموویشیان پێکەوە لە کێشمە
کێشمی ئەوەدان کەسیان لە چاڵەکە دەرباز نەبن ، وەکو چۆن تورکەکان

بە خەڵکی ناوچاڵەکە پێناسەی کورد ئەکەن .

ئــاوابونـێکی ئــاڵتونی.. شیعــر/ کاوە عوسمان عومەر

لە شەوە بەهەشتیەکانەوە با جرپەکان وەڵام بدەنەوە
تاجی درەوشاوە، نێونیگای عیشقێکی تیژڕەوی بەسەرچوو !
مالارمێ / شیعری (گوڵەکان)
ئەم ئەفسوونەیە
نوری ڕژاوی سەرکەنار
ڕۆحم ڕزگار دەکا

گەڕاوەتەوە، جوانیەکی
دڕندە، لەوسەری کەل
کا تێک هەورە بوهەیمیەکان
خۆیان تێکەڵی شەپۆلی ڕوخساری ئەوێکی وون
تێکەڵ بە شنەبای بێهود□یم ئەکەن

با نەفرەتلێکراوبم، بە بێدەنگی
زیوینی سەحەرێک،
ئەفسووس! گەر…
سەمفۆنیای تێپەربووی
بێستانێکی پرچ سەوزی تەڕ
منداڵیەکی سرک بهێننەوە!

چۆن ببمەوە بە دڵۆپە ئاورینگی
خۆشبەختی، چۆن ئەم پەیژە
ئەفسونیە بەرەو کازیوەیەک
لە کڵپەدا هەڵکێشم؟؟؟،

ئەی کەشتی گومڕای ڕۆح،
بەرەو گۆرانی دووری ئەبەدی،
پێت ناڵێم ماڵئاوا، هێشتا

ئەدرەوشێمەوە بۆ گەیشتنی
چارۆکەی بریقەدارت ،
لە کەنار…

تۆیەک لەچرکە ساتێک
بوویتە تەمتومان،
با هەبێت، بیرەوەریت..
با هەبێت، خەندەی سەرهەڵگرتنت
تا ئەو پەڕی لوتکەی کۆشکی
کریستاڵی وێڵبووووون
با هەبێت، زەنگەکانی
ئێوارەیەک لە ئەڤینی ناسک
وەک پەڕی ئەو گوڵە
ئاویانەی
گالیسکە هەورە پرتەقاڵیەکانی
خەون ئەفراندیان

تۆ تەنها
سەما بکە،
لە گۆمی درەوشاوەی شیعر،
ئەوێک..
فریشتەی
نێو تەمی سپێدە،
بە گوێما چرپاندی
هیچی تر مەڵێ!

چەماون□ تەوە کەوانی ئەو پردانەی
هاوشێوەی دوا نیگای ئەو

پێش ڕۆچونی دڵ،
سەرفرازیە
چاو□□ک□م ، تا گۆشەیەک
بەدەر لە شەڕانگێزی چرکە مسینەکانی
ڕۆتینی مرۆڤە بەندەکانی ماشین

ڕاستیەکەی، من پەیامم
بۆت نارد، لە وەرزێکا
کەس ب□ تەنگی شەن و کەوی

خونچە مۆرەکانی
عیشقی وەحشتناکی سەفەر نیە!

شیعر،
شمشاڵێکی
ئەفسوناویە
بێ لێو، سۆزی
خەمگینی ئاوابونێکی ئاڵتونی ئەچڕێ!

....
وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەری پۆڵەندی
Tomasz Marciniak

بە سوپاسەوە لە پەیجی خۆی وەرگیراوە

خەباتی چەکداریی، ڕێبازێکی باونەماو و شکستی بەردەوام.. شێرکۆ کرمانج

لە بەشی پێشووی ئەم زنجیرە وتارە باسمان لە دوو دەرکەوتەی نەرێنیی خەباتی چەکداریی کرد و گوتمان خەباتی چەکداریی حەتمییەتی پشتبەستنی بزووتنەوە کوردستانییەکان دێنێتەگۆڕێ لەگەڵ لەدەستدانی جڵەوی بزووتنەوەکان و ئاراستە فکریی و ئایدیۆلۆجییەکانیان. لەم بەشدا، سەرەتا باس لە خەباتی چەکداریی دەکەین وەک شێوازێکی خەبات کە باوی نەماوە. دواتر باس لەوە دەکەین کە چۆن خەباتی چەکداریی بۆتە مایەی شکستی بەردەوام بۆ بزووتنەوە کوردییەکان.

ڕێبازێکی باونەماو

کورد وەک گرووپێکی ئیتنی-نەتەوەیی زیاد لە سەد ساڵ دەبێت پەنای بردۆتە بەر خەباتی چەکداریی، بۆ نموونە بزووتنەوەکانی: شێخ عوبەیدوڵای نەهری (١٨٨٠)؛ سمکۆی شکاک (١٩١٨-١٩٣٠، پچڕپچڕ)؛ شێخ مەحموودی حەفید (١٩١٩-١٩٤١، پچڕپچڕ)؛ شێخ سەعیدی پیران (١٩٢٥)؛

بارزان (١٩٤٣-١٩٤٥)؛ شۆڕشی ئەیلول (١٩٦١-١٩٧٥)؛ شۆڕشی نوێ/گوڵان (١٩٧٦-١٩٨٨)؛ شۆڕشی ڕۆژهەڵات (١٩٧٩-١٩٨٦)؛ تەباخی پە(کە)کە (١٩٨٤-تا ئێستا). بەکورتی، کەم تا زۆر لە سەد ساڵی ڕابردوو بەردەوام گرووپگەلێک هەبوون لە کوردستان کە بەشێوەیەک لە شێوەکان پەیڕەویان لە خەباتی چەکداریی کردووە وەک ڕێبازێک بۆ گەیشتن بە مافەکانی کوردستانییان. بەڵام هەر هەموویان سەرکەوتنی یەکلاکەرەوەیان بەدەست نەهێناوە. لە ڕاستیدا، ئەو دوو ئەزموونەی کە ئێستا لە باشوور و لە ڕۆژاڤا بەرجەستەن هیچیان بەرهەمی خەباتی چەکداریی نین.

دیارە ئەوە بەو مانایە نییە کە خەباتی چەکداریی ئەزموونی سەرکەوتووی لە جیهاندا نەبووە. شەڕی ڕزگاریی نەتەوەیی/نیشتیمانیی: جەزائیر (١٩٥٤-١٩٦٢)؛ چین (١٩٢٧-١٩٤٩)؛ کوبا (١٩٥٣-١٩٥٩)؛ ڤێتنام (١٩٤٥-١٩٧٥) و زیمبابوەی (١٩٦٤-١٩٧٩) نموونەی سەرکەوتووی ئەم شێوازەن لە خەبات. بە پێچەوانەوەش، ئەزموونی ناکوردی سەرنەکەوتووش هەن، بۆ نموونە خەباتی ڕزگارییخوازی: گەلی تامیل لە سریلانکا (١٩٨٣-٢٠٠٩)؛ گەلی سەحارا لە مەغریب (١٩٧٥-تا ئێستا) و گەلی فەلەستین لە ئیسرائیل (١٩٤٨-تا ئێستا).

خەباتی چەکداریی، ئەوەی وەک "شەڕی پارتیزانی"یش ناسراوە، شێوە خەباتێکی نوێ بوو لە ناوەڕاستی سەدەی بیست هێز و لایەنە "شۆڕشگێڕ"ە چەپ و کۆمۆنستییەکان دایان هێنا و لەلایەن بزووتنەوە ڕزگاریخوازە نەتەوەیی-نیشتیمانییەکانیش لاسایی لێ کرایەوە. بەڵام وەک شێوازێکی خەبات شەڕی پارتیزانی بە کۆتایی سەدەی بیستەم لە کەم شوێنی دنیا باوی ماوە. هەندێک ڕێکخراوی چەپ لە ئەمریکای لاتین، وەک بزووتنەوەی فارک (FARC) لە کۆڵۆمبیا تا چەند ساڵێک لەمەوبەر درێژەیان بە شەڕی چەکداری دا، بەڵام ئەوانیش لە ٢٠١٦ دا ڕێککەوتنێکی ئاشتیان لەگەڵ حکومەت واژۆ کرد و دوای نزیکەی ٥٠ ساڵ لە شەڕی چەکداریی چەکیان دانا. شۆڕشگێڕەکانی تامیل تایگەرس لە سریلانکا تا ٢٠٠٩ شەڕی پارتیزانیان پەیڕەو دەکرد، بەڵام بەداخەوە لەوە بەبێ واژۆکردنی ڕێککەوتنی ئاشتی حکومەتی سریلانکا بەسەریاندا زاڵ بوو. حەماس لە فەلەستین سەرەڕای ئەوەی کە کەرتی غەززە لە ڕووی ئیدارییەوە بەڕێوە دەبات کەچی درێژە بە خەباتی چەکداریی دەدات. دوا گەڕی خەباتی چەکدارییان لە ٧ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٣ دا بوو بەڵام ماڵوێرانییەکی وای بۆ فەلەستینییەکان لێ کەوتەتەوە کە تەنیا لەو کاتەوە تا ئێستا زیاتر لە ٤٥ هەزار فەلەستینی کوژراون کە بەشی هەرە زۆریان مەدەنین. پە{کە}کە و پژ*اک، هەردووکیان ئێستاکانە بە پچڕپچڕیش بێت درێژە بەم شێوە خەباتە دەدەن. لە ڕۆژهەڵاتی

کوردستانیش لەگەڵ ئەوەشدا کە هێزە چەکدارەکانی کۆمەڵە و حیزبی دیموکرات و پاک و لایەنەکانی دیکەش لەژێر فشارێکی زۆردان و سەنگەرەکانیان دوای فشار لەلایەن دەوڵەتی ئێران و حکومەتی عێراق و حکومەتی هەرێمی کوردستان پێ چۆڵ کرا بەڵام بیرۆکەی خەباتی چەکداریی بە تەواوی وەلانەنراوە.

لەوانەیە هەندێک کەس بپرسن، مەگەر ڤێتنام، چین، کوبا، نیکاراگوا، هتد، هەموویان لە ڕێگەی خەباتی چەکداری ڕزگاریان نەبوو؟ لە وەڵامدا دەڵێین، بەڵێ. ئەگەر وەڵامەکە بەڵێیە، ئەدی بۆ ناکرێت لە کوردستان درێژە بەم شێوازە لە خەبات بدرێت و بۆ باوی نەماوە؟ لە وەڵامی ئەم پرسیارانە دەڵێیین، نابێت ئەوە لەبیربکرێت کە دنیای ئەو سەردەم دنیای دوو-جەمسەریی بوو. زۆرجار بەرژەوەندی جەمسەرێک وای دەخواست کە پشتیوانی تەواو لە خەباتی ڕزگاریخوازیی گەلێک یان وڵاتێکی داگیرکراو، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، تا سەرکەوتن، بکات، ئەویش بۆ دابینکردنی چەک و تەقەمەنی لەگەڵ پشتیوانی دیبلۆماسی و میدیایی. هاوکات هاوکێشەی هێز، هێزی ڕزگاریخواز لەلایەک و هێزی داگیرکەر لەلاکەی دیکە، لە ئاکامی پشتیوانی دەرەکی و سروشتی هاوکێشەکانی هێز لەو سەردەمدا زۆر لەیەک نزیک بوون. بۆیە، سەرکەوتنی بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان مەحاڵ نەبوو.

لە ڕێگای خەباتی چەکداریی چەند وڵاتی دیکەش وەک جەزایر و لیبیا، وەک نموونە، لە ژێر دەستی کۆلۆنیالیستی فەرەنسی و ئیتالیی ڕزگاریان بوو. ئەمەش ڕاستە، بەڵام دەبێ بزانین کە وڵاتە کۆلۆنیالیستە سوننەتییەکان وەک بەریتانیا و فەرەنسا و ئیتالیا مانەوەیان لە وڵاتە کۆلۆنیالکراوەکان لەسەر بنەمای قازانج و زەرەر هەڵدەسەنگاند. هەرکاتێک تەرازووەکە بەلای زەرەرێکی کۆنتڕۆڵنەکراوبا ئەوە وڵاتەکەیان بەجێدەهێشت. زۆرجار لە ڕێی خەباتی چەکداریی ئاکامێکی لەم شێوەیە دەهاتەپێش و وڵاتە کۆلۆنیالیستەکە ناچار بە دەرچوون دەکرا، وەک ئەوەی کە فەرەنسا لە جەزائیر و ئیتاڵیا لە لیبیا و بەریتانیا لە کینیا کردی.

ئەوەی لێرە زۆر گرنگە ئاماژەی پێ بکەین لە پەیوەند بە بارودۆخی داگیرکردنی وڵاتانی کۆلۆنیالکراو و داگیرکردنی کوردستان ئەوەیە کە داگیرکاریەکان لە بنەڕەتدا جیاوازن. کوردستان لەلایەن وڵاتانێکەوە داگیرکراوە کە خاکی کوردستان بە بەشێکی سەرەکی وڵاتەکەی خۆیان دادەنێن، کەچی فەرەنسا و بەریتانیا و وڵاتانی دیکەی کۆلۆنیالیست بەدەگمەن وڵاتە داگیرکراوەکانیان بە بەشێکی نەپساوەی وڵاتەکانیان دادەنا. خۆ ئەگەر ئەوەشیان لە قەناعەکدا کردبێت، ئەوە نەتەوە یەکگرتووەکان لە دوای دامەزراندنی، ئەو تێگەیشتن و وەسفەی بۆ داگیرکارییە ئەوروپییەکان هەڵوەشاندەوە.

هۆکارێکی دیکە بۆ ئەو جیاوازییە، ئەوەیە کە وڵاتە کۆڵۆنیالیستەکان بەگشتی هاوسنوور نەبوون لەگەڵ وڵاتە داگیرکراوەکە. ئەوەی بەسەر کوردستان-دا هاتووە لە ئەدەبیاتی سیاسیدا بە کۆڵۆنیالیزمی ناوخۆیی (internal colonialism) ناودەبرێت. ئێرە شوێنی دەرخستنی هەموو جیاوازییەکانی نێوان کۆڵۆنیالیزم و کۆڵۆنیالیزمی ناوخۆیی نییە، بێجگە لەوەی کە گوتمان وڵاتە داگیرکەرەکە خاکی وڵاتە داگیرکراوەکە بە بەشێک لە خاکی خۆی دەزانێت بەڵام لەوێش ترسناکتر و جیاوازتر ئەوەیە کە خاکە داگیرکراوەکە، کوردستان لەم حاڵەتەدا، بەڕەسمی لەلایەن دەزگا نێودەوڵەتییەکانی وەک نەتەوە یەکگرتووەکان بەبەشێک لە خاکی وڵاتە داگیرکەرەکە ناسراوە نەک وڵات و خاکێکی داگیرکراو.
خاڵێکی دیکەی جیاوازی دۆخی کوردی ئەوەیە کە داگیرکەرانی کوردستان زۆر کەم گرنگی بە زەرەری مانەوەیان لە کوردستان دەدەن، چونکە لێخۆشبوون لە کوردستان بە شکان لە سەروەریی نیشتیمانی خۆیان دەزانن. بۆیە زۆر جار بۆ لەناوچوونی خۆیان دەنەپێش، لای ئەوان گرنگ ئەوەیە کوردستان ڕزگاری نەبێت و بە مافەکانی نەگات. بێجگە لەمانە، ڕای گشتیی و میدیای ئازاد لەم وڵاتانە نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە فشاری ڕاستەقینە لەسەر دەسەڵات دروست بکەن، وەک ئەوەی کە ئەمریکییەکان و میدیاکەیان کردیان لە کاتی جەنگی ڤێتنام.
هەندێک سەرچاوە ئاماژە بەوە دەکەن کە لە ٤٠ ساڵی ڕابردوودا تورکیا زیاتر لە ٤ ترلیۆن دۆلاری لە شەڕی کوردستان سەرف کردووە. ڕای گشتی و میدیای تورکیا نەک هەر دژی شەڕ نین بەڵکوو تەواوی بزووتنەوەکەی کوردستان بە تیرۆریست لە قەڵەم دەدەن. حکومەتی عێراق لە پێناو لەناوبردنی بزووتنەوە چەکدارییەکەی باشووری کوردستان لە 1975 بەشێکی خاکی عێراقی بەخشیە ئێران. جمهوریی ئیسلامی سەرەڕای ئەوەی کە نزیک بە دە ساڵێکە لەژێر گەمارۆی ئابووریی لەلایەن کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیی، بەتایبەتی ئەمریکا، هاوکات ڕێژەی ئاوسانی (التضخم) ئابووری لە ١٠٠٪ تێپەڕیکردوە کەچی لە هیچ شتێک ناسڵەمێتەوە لە ڕاوەدونان و کوشتنی کادیر و پێشمەرگەکان لەم دیو یان ئەو دیوی سنووری ڕۆژهەڵات.
هەر چۆنێک بێت، لە دیدی ئەوروپا و “دنیای ئازاد” خەباتی چەکداریی نەک هەر باوی نەماوە بەڵکوو زۆر بەدناو کراوە. لەیلا زانا و سەلاحەدین دەمیرتاش و عەبدوڵا ئۆجەلان هەرسێکیان سەرکردەی کوردن و لە کوردستانی بندەستی تورکیا خەبات دەکەن بۆ مافەکانی کوردستانییان. کەچی لەیلا زانا و دەمیرتاش لەبەرئەوەی توندوتیژیی بەکارناهێنن لە خەباتەکەیاندا کاتێک دەگیرێن، ئەوا هەموو ئەوروپا لەسەر کردارێکی لەو جۆرە لە دژی دەوڵەتی تورک بەجواب دێن و

شەرمەزاری دەکەن. لەڕاستیدا، دەمیرتاش لە ئەوروپا و ئەمریکا وەک ئەبامای کورد ناسرابوو. کەچی ئۆجەلان لەبەرئەوەی وەک سەرکردەی گرووپێکی چەکداریی ناسراوە کە پەیڕەو لە شێوەی پارتیزانی دەکات، ئەوا نەک هەر لەکاتی گرتنی کەس بەرگریی لە نەکرد بەڵکوو وڵاتانی ئەوروپا و ئەمریکا بەشێک بوون لە پلانی دەستگیرکردنی. پێش گیرانیشی، کاتێک چوو بۆ ئەوروپا نەک دوژمنانی کورد بەڵکوو دۆستەکانیشی بە هانایەوە نەهاتن.
بۆیە، کورد ئەگەر بیەوێت بە زمانی زەمانە بدوێت و دژایەتی ڕەوتی جیهانی نەکات دەبێت بەو شێوازەکانی خەباتی خۆیدا بچێتەوە و بزانێت کە شێوە خەباتێکی باونەماو ناتوانێت گوێگر و پشتیوانی لە خەباتەکەی لە دنیای بڕیاربەدەست بۆ پەیدابکات.

شکستی بەردەوام
زۆربەی حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی کوردستان خەباتی چەکداریان بە بەرزترین و شکۆدارترین قۆناغی خەباتی ڕزگاریی نیشتیمانیی بە جەماوەری کوردستان ناساندووە (لە بەشەکانی دیکە دەگەڕێینەوە سەر ئەم پرسە). لە هەمانکاتدا بە درێژایی مێژوو بانگەشەی ئەوە دەکەن کە هێزی پێشمەرگە (لێرە مەبەستمان پێشمەرگەی شاخە) تاکە هێزی بەرگریکەرە نەک هەر لە کوردستان بەڵکوو لە شەرەف و ناموسی کورد.
من لەو باوەڕەدام کە کوردستانییان دەبێت بە چاوێکی ڕەخنەگرانە و واقعیانەی دوور لە هەست و سۆزی کوێرانەی کوردانە بە مێژووی کوردستان-دا بچنەوە و بزانن ئایا بەڕاستی هێزی پێشمەرگە توانیویەتی ئەم ئەرکە گەورەیە لە شاخ ببینێت؟ بە واتایەکی دیکە ئایا لە توانایدا بووە ئەم ئەرکە قورسە بخاتە سەر شان؟ بە خستنەڕووی چەند نموونەیەک هەوڵدەدین وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەینەوە.
مێژووی کورد پڕە لە نموونەی بە ئاکام نەگەیشتنی خەباتی چەکداریی. بزووتنەوە چەکدارییەکەی 1974-1975 لە باشووری کوردستان نموونەیەکی زەقە. بە شایەدی هەموو لایەک گەورەترین بزووتنەوەی چەکداریی بووە لە کوردستان، بەتایبەتی لە بواری ژمارەی چەکدار و بەجەماوەریی بوونیدا. بزووتنەوەکە زیاتر لە ١٠٠ هەزار چەکداری هەبوو. ئەوە لەکاتێکدا بوو کە ژمارەی کورد لە باشووری کوردستان لەوکاتەدا لە دەوروبەری دوو ملیۆن بوو، ئەمەش بەو مانایەیە کە بەشی هەرە زۆری هاونیشتیمانیانی باشووری کوردستان، تەمەن لە ١٨ بۆ ٣٠ ساڵان، چەکداری بزووتنەوەکە بوون. سەرەڕای ئەوە، هەر لەگەڵ دەست پێ کردنی شەڕ لە ئازاری ١٩٧٤ تا ئازاری ١٩٧٥ ڕۆژانە لە پاشەکشەدا بوو. ئەوە بەو مانایە نییە کە هێزی پێشمەرگە لەو

ماوەیەدا هیچ سەرکەوتنی بەدەست نەهێناوە بەڵکوو مەبەستمان ئەوەیە کە لەسەرەتای شەڕ، بۆ نموونە، لە بەرەی هەولێر چیای سەفین لەبەردەستی هێزی پێشمەرگە بوو، بەڵام دوای نزیک بە ساڵێک لە شەڕ، گەلی عەلی بەگ-یش گیراو و شەڕ لە نزیک ڕەواندوز دەکرا. لە ڕاستیدا ئەو هێزە گەورەیەی پێشمەرگە بەبێ شەڕ زۆربەی شارە گەورەکانی کوردستانی چۆڵ کرد. ئەگەر ئەو بۆچوونە قەبوڵ بکەین کە بزووتنەوەکە بە پلانێکی نێودەوڵەتی لەناوبرا، خۆ ناکرێ بەرگریی لە شکستە یەک لە دوای یەکەکانی لە مەیدانی شەڕدا بکرێت. ڕاستە سەرکەوتنی گەورەش بەدەستهاتووە لە پێکدادانەکاندا، وەک شەڕی هندرێن و دەیان داستانی قارەمانانەی هەموو شۆڕشەکانی کوردستان. بەڵام پێوەرە سەربازییەکان ئەنجام دەپێون. بە واتایەکی دیکە، بردنەوەی پێکدادان (معرکە) گرنگ نییە، بەڵکوو بردنەوەی شەڕ (حرب) گرنگە. ئەنجام لەسەر شەڕ ڕادەوەستێت نەک پێکدادان.

دوابەدوای شۆڕشی گەلانی ئێران لە 1979 بەشێکی زۆری خاکی کوردستانی ڕۆژهەڵات، بە شارە گەورەکانی وەک سنە، سەقز، بۆکان، مەهاباد، مەریوان، هتد، لە ژێر دەستی هێزی پێشمەرگەی ئەو بەشەی کوردستان بوو، حیزبی دیموکرات و کۆمەڵە. کەچی پێشمەرگەکانی حیزب و کۆمەڵە نەیانتوانی شەش مانگ زیاتر بەرگری لە شارە گەورە ئازادەکان بکەن. تا ناوەڕاستی هەشتاکانی سەدەی پێشوو لێرەو لەوێ نەبێت پێشمەرگە لە ڕۆژهەڵات بوونێکی ئەوتۆی نەما. لەژێر فشار بنکە و بارەگاکانیان هێنایە باشووری کوردستان. لێرە ئاماژەمان بۆ کورتە-شۆڕشە چەکدارییانەی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەکرد کە لە کۆتایی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو سەریان هەڵدا و تەنیا چەند مانگێکیان خایاند چونکە کاریگەرییەکی ئەوتۆیان لەسەر ڕەوشی پرسەکان نەبوو، بەڵام هەر چۆنێک بێت ئەوانیش بەشێکن لە شکستی خەباتی چەکداریی.

لە ساڵی 1984 پەکەکە بانگی دەست پێ کردنی خەباتی چەکداریی ڕاگەیاند، پێش بزووتنەوەکەی ١٥ تەباخی پە+کە+کە، لە نێوان ١٩٢٠ تا ١٩٣٨، لانیکەم ١٩ بزووتنەوەی چەکداریی دیکە لە باکووری کوردستان شکستیان خواردبوو. ئەوان بانگەشەی ئەوەیان دەکرد کە دەرسیان لە هەڵەکانی شۆڕشەکانی پێش خۆیان لە باکوور و بەشەکانی دیکەی کوردستان وەرگرتووە، کەچی لە کۆتایی نەوەتەکان هێزێکی ئەوتۆیان لە باکووری کوردستان نەما کە شەڕی دەستەویەخە لەگەڵ داگیرکەری تورک بکات و لە قووڵای تورکیا گورز لە سوپای داگیرکەر بوەشێنێت، بەتایبەتی دوای دەستگیرکردنی ئۆجەلان، کە بەتەواوی سەرکردایەتی و بنکردایەتیان گواستەوە ناوچەکانی خواکورک و قەندیل لە باشووری کوردستان.

ڕاستە لەوکاتەوە بەبەردەوام خۆڕاگریی بەهێزیان نواندووە لە دژی

هێزەکانی تورکیا کە ساڵانە ئۆپەراسیۆن لە دژی گەریلاکان ئەنجام دەدات بەڵام نابێت ئەوە لەبیر بکەین کە دەوڵەتی تورکیا ئەوە بۆ ماوەی بیست ساڵ دەچێت هێزە چەکدارەکانی پە=کە=کەی لە هێزێکی هێرشکەر کردووە بە هێزێکی بەرگرییکەر، ئەمەش بە هیچ شێوەیەک لەگەڵ ستراتیج و تاکتیکی شەڕی پارتیزانی یەکنا گرێتەوە.

پارتیزانەکان دەبێت خۆیان بڕیار بدەن کە کەی شەڕ دەکەن، لە کوێ شەڕ دەکەن؛ ئەوە پارتیزانەکانن کە ئامانج دیاری دەکەن نەک دوژمن. بەڵام ئەوەی ئێستا لە خەباتی چەکداریی لە باکوور هەستی پێ دەکرێت و دەبینرێت هیچ خسڵەتی شەڕی پارتیزانی پێوەدیار نییە. دیارە هۆکارەکە زانراوە، ئەویش ئەوەیە کە هاوکێشەی هێز زۆر لارە بە لای داگیرکەری تورکیا، بەتایبەتی دوای گەشەپێدان بە فڕۆکەی بێفڕۆکەوان (درۆن).

درۆن بەتەواوی هاوکێشەکانی هێزی گۆڕی و یاسا و ڕێسای گەمەکانی ئاوەژوو کرد، بۆیە وەک چۆن لە بەشی ڕابردوو و لەم بەشەدا هەندێک هۆکارمان خستەڕوو کە چۆن خەباتی چەکداریی نەهامەتهێن بووە بۆ خەڵکی کوردستان، بەهەمانشێوە، گەشەپێدان بە درۆن و باڵادەستی داگیرکەرانی کوردستان لەم بوارەدا، وەک ئاکامە نەرێنییەکانی دیکەی خەباتی چەکداریی، دەبێت ببنە مایەی بەخۆداچوونەوە و هەڵسەنگاندنی ڕێبازەکانی خەبات. درۆن خەباتی چەکداریی لە شەڕی پارتیزانی گۆڕی بۆ شەڕ لە تونێلەکان، ئەمە بۆ فەلەستینییەکانیش هەر ڕاستە. شەڕ لە تونێلەکان زۆر زەحمەتە ببێتە مایەی وەگەڕخستن و ڕابەرایەتیکردنی جەماوەر، وەک چۆن چێ جیڤارا و فیدێل کاسترۆ لە کوبا؛ ماوتسی تۆنگ لە چین و هۆشی منە لە ڤێتنام، کردیان.

نموونەیەکی دیکەی زەقی بێتوانایی هێزی پێشمەرگە لە بەرگریکردن لە کوردستان خۆڕانەگریان بوو لەبەرابەر دژە-هێرشەکانی دەوڵەتی داگیرکەری عێراق دوای ڕاپەڕینەکەی بەهاری 1991. بێجگە لە بەرگرییەکی کورت لە توزخورماتوو و دەوروبەری کفری لە هیچ شوێنێکی دیکەی کوردستان هێزی پێشمەرگە بەرخۆدانێکی وای لە خۆ نیشان نەدا.

هیوادارم ئەم ڕوونکردنەوانە و خستنەڕووی ئەم ڕاستییانە وەک تانە و بێڕێزیکردن بە پێشمەرگە و گەریلا لێک نەدرێتەوە. من وەک پێشووتر ئاماژەم پێ کرد، گومانم لە دڵسۆزی و قارەمانی پێشمەرگە و گەریلاکان نییە. بەهەمان شێوە ئەو قسە و گفتوگۆیانە یەک زەڕە بێڕێزیی نییە بە خوێنی شەهیدەکان و ڕۆحی فیداکارانەی پارتیزانەکانی کوردستان، چونکە من ڕێزی بێپایانم هەم بۆ پێشمەرگە شەهیدەکان، هەم بۆ زیندووەکان، هەیە. پێشم وایە گەریلا و پێشمەرگەکان جوامێرترین و خ□ش□ویسترین ڕۆڵەکانی کوردستانن و ڕێزلێنان لە خوێن و ڕابردوویان ئەرکی هەموو کوردستانییەکە.

بەڵام، من پێم وایە ڕەخنە لە خۆگرتن و هەڵسەنگاندنی واقعیانەی ڕابردوو، یەکەم هەنگاوە بۆ تێپەڕاندنی ئەو ناهامەتییانەی بەسەر هەر نەتەوەیەک دێن.

ڕاستییەکی تاڵ هەیە دەبێت درکی پێ بکەین ئەویش ئەوەیە کە داگیرکەرانی کوردستان توانای سەربازیی و لۆجستیکی و تەکنەلۆجیای شەڕیان زۆر لە هێزی پێشمەرگە و گەریلا زیاترە. پێشمەرگە بە کلاشینکۆف چی پێ دەکرێت لەگەڵ هێلیکۆپتەر و فڕۆکەی جەنگی و دەبابە، ئێستا درۆنیشی هاتۆتە سەر. ورەو لەخۆبردوویی چین لەبەرابەر چەکی کیمیاوی و درۆن. دەبێت دیسان ئەوە بڵێم من لێرەدا مەبەستم هێزی پێشمەرگە وەک هێزێکی سەربازی ڕاهێنراوی پێچەککراو نییە، وەک ئەوەی کە لە هەرێمی کوردستان یان لە ئیدارەی خۆسەری لە ڕۆژاڤا دەکرێت بکرێت بەو هێزە ئەگەر یەکبخرێت و ڕێگەی پێبدرێت، بەڵکو مەبەستم هێزی پێشمەرگە وەک هێزێکی پارتیزانی گەڕیدەیە لە شاخەکان. دیارە نابێت ئەوەش لەبیر بکەین کە هێزی پێشمەرگەی هەرێمیش ڕێگەی پێنادرێت خۆی پێچەک بکات، ئەوە ساڵانێکە حکومەتی مەرکەزی عێراقی لە هەوڵی سنووردارکردن و تواندنەوەی هێزی پێشمەرگەیە لەناو سوپای عێراق-دا.

هەم هێزی پێشمەرگە، هەم گەریلاکانی کوردستان، کە بۆ بەرگریکردن لە کوردستان لە هێرشەکانی سەدەی ڕابردووەوە دروست کراون، لە کاتە هەرە پێویستەکان وەک ئەنفالکردنی کورد لە باشوور لە کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو؛ ڕەشەکوژیی خەڵکی کوردستان لە ڕۆژهەڵات لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو؛ لە ڕووخاندن و چۆڵکردنی زیاتر لە چوار هەزار گوند لە باکوور لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو، نەیانتوانی کورد لەو نەهامەتیانە بپارێزن. ئەوە مانای ئەوە نییە کە پێشمەرگە بێ ورەبوون، ترسنۆک و خۆڕاگرنەبوون، بەڵکوو ئێمە ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو ئەرکە زۆر قورسترە لەوەی پێشمەرگە و گەریلا بتوانن پێی هەڵبستن. بەکورتی هەموو ئەو کارەسات و ناهامەتییانە ئەوە دەگەیەنێت کە خەباتی چەکداریی شەڕێکی دۆڕاوە و شێوازێکی نەزۆکە بۆ خەباتی ڕزگاریی نیشتیمانیی.

لە بەشی داهاتوودا بۆ ئیزافەی قسەکردن لەسەر چەند ناهامەتییەکی دیکە وەک ئاکام و دەرکەوتەی خەباتی چەکداریی، شرۆڤەی ئەوە دەکەم کە بۆچی داگیرکەرانی کوردستان حەز دەکەن کە کورد دەست بە چەک درێژ بکات و پەیڕەو لە خەباتی چەکداریی بکات.

پوختەیەک لە کتێبی "لەشفرۆشە یاخیبووەکان: شەڕ بۆ مافی کرێکارانی سێکس".. ئامادەکردنی گۆران عەبدوڵڵا

”Revolting Prostitutes: The Fight for Sex Workers’ Rights“

نووسینی مۆلی سمیس و جونۆ ماک:

شوێنی بڵاوکردنەوە: لەندەن

٢٠١٨

دەزگای چاپی ڤێرسۆ

ئامادەکردنی گۆران عەبدوڵڵا

پێشەکی

ئەم کتێبە سەرەتا لە ٢٠١٨ لە لەندەن لە لایەن دەزگای چاپی (ڤێرسۆ)وە بە زمانی ئینگلیزی چاپکراوە. دواتریش لە ساڵی ٢٠٢٠ دووبارە لەلایەن هەمان دەزگاوە چاپکراوەتەوە.

ئەم کتێبە لە هەشت بەش پێکهاتووە. وەک بەڵگەیەکی سیاسی و ڕێبەرێکی کردەیی داڕێژراوە و خزمەت دەکات بۆ تێگەیشتن بە مافەکانی کرێکارانی سێکس لە چوارچێوەی بزووتنەوە فراوانترەکانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی. جەخت لەوە دەکاتەوە کە مافەکانی کرێکارانی سێکس جیانەکراوەن لە کێشەکانی تری دادپەروەری کۆمەڵایەتی، لەوانە مافەکانی کرێکاران، مافەکانی کۆچبەران، دادپەروەری ڕەگەزی و یەکسانی ئابووری.

نووسەرەکان لەم کتێبەدا جەخت لە باشترکردنی ژیانی کرێکارانی سێکس دەکەنەوە، هەروەها چارەسەرکردنی چەندین کێشەی تری هاوشێوە، نەک تەنها تەرکیزکردن لەسەر باری یاسایی کاری سێکس. ئەوان بەڵگە بە ڕێبازێکی گشتگیر دەهێننەوە کە هەم کەمکردنەوەی زیانی دەستبەجێ و هەم گۆڕانی سیستەماتیکی درێژخایەن لەخۆ دەگرێت.

خاڵە سەرەکییەکانی ئەم کتێبە:

١. ڕوانگەی مافەکانی کرێکارانی سێکس

- کتێبەکە لە ڕوانگەی مافەکانی کار و کەمکردنەوەی زیانەوە باسی کاری سێکس دەکات.
- لەلایەن کرێکارانی سێکسەوە نووسراوە، تێڕوانینی ڕاستەوخۆ لەسەر پیشەکە پێشکەش دەکات.
- جەختدەکات لەسەر گرنگی گوێگرتن لە کرێکارانی سێکس.

٢. شیکردنەوەی مۆدێلە یاساییەکان

- چەند ڕێگەیەکی یاسایی جیاواز بۆ کاری سێکس لە جیهاندا تاوتوێ دەکات:
- تاوانبارکردنی تەواو.. نموونە: زۆربەی وڵاتانی ئەمریکا، باشووری ئەفریقا و کینیا . لێرەدا کڕیار و فرۆشیار هەردوو تاوانبارن.
- مۆدێلی نۆردیک یان بە مۆدێلی سویدی ناسراوە، تاوانبار کڕیارە نەوەک فرۆشیار. سوید، نەرویج، فەرەنسا، ئایسلاند و کەندا.
- یاساییکردن.. نموونە: ئەڵمانیا، هۆڵەندا، نیوزیلاند، نەمسا و نیڤادا لە ئەمریکا.
- بەڵگە دەهێنێتەوە بەوەی بێیاسایکردنەوە دۆخی سەلامەتتر بۆ کرێکارانی سێکس دەڕەخسێنێت.

٣. شیکردنەوەی لایەنە پەیوەندیدارەکان

- لێکۆڵینەوە لەوە دەکات کە چۆن کاری سێکس پەیوەندی هەیە لەگەڵ:
- کۆچکردن و سنوورەکان
- ڕەگەز و چین
- جێندەر و سێکسواڵێتی
- هەژاری و نایەکسانی ئابووری
- تیشک دەخاتە سەر ئەوەی چۆن گروپە پەراوێزخراوەکان زیاتر کاریگەریان دەکەوێتە سەر لەو بوارەدا.

٤. سەلامەتی و مافەکانی کرێکاران

- باس لەوە دەکات چۆن تاوانبارکردن، مەترسییەکان بۆ کرێکارانی سێکس زیاد دەکات
- سەلامەتی شوێنی کار و مافەکانی کار تاوتوێ دەکات
- باسی خۆپاراستن لە توندوتیژی و دەستگەیشتن بە چاودێری تەندروستی دەکات
- جەخت لەسەر پێویستی ڕێکخراوە کرێکارییەکان دەکات

٥. ڕەخنە لە سیاسەتەکان

- ڕەخنە لەو سیاسەتانە دەگرێت کە بانگەشەی "ڕزگارکردنی" کرێکارانی سێکس دەکەن
- بەرەنگاری تێگەیشتنە هەڵەکان دەبێتەوە دەربارەی بازرگانیکردن بە سێکسەوە.
- شیکردنەوە بۆ کاریگەری سیاسەتەکانی دژە-کۆچبەری لەسەر کرێکارانی سێکس دەکات
- پرسیار لە ڕێکاری "کۆتایی هێنان بە خواست" دەکات

٦. پێگەی ئابووری

- کاری سێکس لە چوارچێوەی سیستەمە ئابوورییە فراوانترەکاندا دادەنێت
- باس لەوە دەکات چۆن هەژاری کاریگەری لەسەر چوونە ناو کاری سێکس هەیە
- ڕۆڵی کار لە سەرمایەداری تاوتوێ دەکات
- باسی مانەوەی کاری سێکسی دەکات

٧. سیاسەتی فێمینیستی

- هاوڕایە لەگەڵ ڕوانگە فێمینیستییە جیاوازەکان سەبارەت بە کاری سێکس
- ڕەخنە لە هەندێک لق و پۆپی بیرکردنەوەی فێمینیستی دەربارەی لەشفرۆشی دەگرێت
- بانگەشە بۆ ڕێبازێکی فێمینیستی هاوفکر دەکات

٨. چارەسەری کردەیی

- پێشنیاری گۆڕانکاری سیاسەی بەرجەستە دەکات
- جەخت لەسەر ڕێبازی کەمکردنەوەی زیان دەکات
- داکۆکی دەکات لە:
- ناپاساییکردن
- مافەکانی کار
- دەستگەیشتن بە چاودێری تەندروستی
- مافەکانی کۆچکردن
- دادپەروەری ئابووری

بە گشتی، کتێبەکە وەک هەڵگری میتۆدی فیکری و سیاسی بزووتنەوەی کرێکاری مۆدێرن کار دەکات، کە تێیدا چالاکوانان داوای یەکگرتنی هەموو کرێکاران دەکەن لە خەباتێک دژی سەرمایەداری، بە بەکارهێنانی کەناڵە بیرۆکراتییە بەردەستەکان لە جیاتی ڕووخاندنی تەواویان، لەناوبردنی پێکهاتەکانی دەسەڵاتی چەوسێنەر لە ڕێگەی دەستگەیشتن بە زەمینەیەکی دادپەروەرانە و گرتنەبەری ڕێگەی میانڕەو لە کەمکردنەوەی زیان لەگەڵ بەهێزکردنی سەربەخۆیی کەسی.

دەرئەنجام

کتێبەکە بەڵگەنامەیەکی گرنگە بۆ تێگەیشتن لە خەباتی کرێکارانی سێکس و پێشنیارکردنی چاکسازی یاسایی و کۆمەڵایەتی بۆ پاراستنی مافەکانیان. سەرباری ئەو لایەنانە هەڵگر و گێڕەرەوەی کۆمەڵێک چیرۆکی دەتەزێنە.

Nov 10, 2024

دیدار لەگەڵ شێوەکار ئیڤان نەجمەدین.. هەڤپیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

شێوەکار ئیڤان نەجمەدین: ڕەنگ بە تابلۆ زۆر گرنگە من زۆر ئارەزووی تێکەڵکردنی ڕەنگەکان دەکەم

شێوەکار ئیڤان نەجمەدین: وانەی هونەر بە قوتابیان گرنگە بەئەوەی

بیرۆکەو داهێنان لە گشت با□ت□کاندا بکەن
خاتوو (ئیڤان نەجمەدین ساڵح)، هەر ل□ تەمەنی منداڵییەوە خوولیا و ئارەزووی هونەری وێنەکاشانی هەبووە لە قوتابخانە بەشداری سەرجەم پیشانگاکـــانی کـــردووە ئەو حەزو و ئـــارەزووە وای لێکــردوە بچێت□ ئەکادیمیـــای هونەرەجوانەکـــانی هەولێـــر بەشـــی شێوەکـــاری هەرلەپێناو برەودانی زیاتر بە بەهرەکانی توانی لە ساڵی 2023 بروانامەی ماستەر لە هەمان بواردا بەدەست بهێنێت بۆماوەی چوار ساڵ ل□ یەکێك لە قوتابخانەکانی شاری هەولێر مامۆستای پەروەردەی هونەر بووە …لەئێستادا مامۆستایە لە زانکۆی موسڵ ئێمەش ب□ باشمان زانی بەچەند پرسیارێك بەسەریبک□ ینەوە.
هەڤپیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

***سەرەتا شێوەکار ئیڤان چۆن خۆی بە خوێنەرانمان دەناسێنێت ،چۆن ئاوێتەی هونەری شێوەکاری بوویت؟**

- من شێوەرکا (ئیڤان نەجم دین ساڵح)، دەرچووی کۆلێژی هونەرەجوانەکانم لە ساڵی 2019، هەروەها ماستەر لە 2023 بەدەست هێناوە لە هەمان بواردا لەئێستا مامۆستای هونەرم لە یەکێك لە قوتابخانەکانی شاری هەولێر .ئەوەی ڕاستی بێت هەر لەتەمەنی منداڵیمەوە حەزو وئارەزووی زۆرم هەبوو بۆ وێنەکێشان لە هەموو قۆناغەکانی خوێندنم چالاکانە بەشداریم لە پیشانگاکانی قوتابخانە دەکرد،هەرئەو حەزو و ئارەزوەش وای لێکردم بڕیاربدەم دوای تەواوکردنی پۆلی 12 بچمە کۆلێژی هونەرەجوانەکان بەشی شێوەکاری بۆ ئەوەی پەرە بەتواناکانم بدەم لەوێ زیاتر بەشێوەیەکی ئەکادیمی فێری ئەلف و بای وێنەکیشان ببم.
- **بەرێزت زیاتر لەسەر کامە قوتابخانەی هونەری کاردەکەیت؟**
- من لەسەرەتای منداڵیم، ئارەزووی زۆرم لەوردەکاری وێنەکێشان هەبوو،وە هەر لە سەرەتایی کۆلێژیش زیاتر لەسەر قوتابخانەی ڕیالیزم کارەم دەکرد، لە ئێستاش زۆربەی کارەکانم پۆرترێتن بە شێوازی ڕیالیزم وێنەدەکێشم.

***کامەن ئەو هونەرمەندە شێوەکارانەی کاریگەریان لەسەر تۆ هەبووە یاخود سەرسامی بە کارەکاریان؟**

- زۆرن ئەو هونەرمەندانەی کارەکانیان جوانن وسەرنجی منیان راکێشاوم بۆ نموونە لە هونەرمەندە جیهانیەکان(ئێدوارد

مانە و ڤانكوخ) بە تایبەتی، لە هونەرمەندە كوردەكانیش (خەیری ئادەم، ،محەمەد ئیسماعیل، عەبدولڕەحمان میرزا زۆر بەكارەكانیان سەرسامم.

***دووخاڵی سەرەكی لە زۆربەی تابلۆكان بوونی هەیە (ناڕوونی و جوانی)، بینەر چۆن دەتوانێت لە تابلۆكان بگات بۆ ئەوەی شیكردنەوەی بۆ بكرێت؟**

▪ زۆربەی تابلۆكان لە ڕوویی ڕەنگ و تەكنیكەكان چێژ بە بینەر دەبەخشێت لەلای هەر كەسێكیش ڕەنگە تێڕوانینی جیاوازی لا دروست بێت مەرج نیە كەسێك شیكردنەوە بكات بۆ ئەوەی چەمك و پەیامی تابلۆكە بگەیەنێت . جوانی لەلایی هەر كەسێك بە جۆرێكە ناڕوونی بە پێی كار وتەكنیكی هونەرمەندەكەیە هەندێكیان بابەتەكە دیارە لەسەر چی كراوە بەشێكی تریان بینەر دەتوانێت لەڕێگەی ڕەنگ وشێوازی كاركردن لە بابەتەكەحاڵی بێت.

***تەكنەلۆژیای سەردەم بۆ نیگار كردنی تابلۆكانت بەكار دەهێنیت؟ بۆنموونە بەرنامەكانی كۆمپیوتەر؟**

▪ نەخێر، لەبەرئەوەی كارەكانم پەرترێتن دەست كاری وێنەكە ناكەم، بەڵام ئەگەر لە داهاتوودا پێویست بكات بەكاری دەهێنم وەكو فۆتۆشۆپ كە ئێستادا زۆر ێك لە هونەرمەندان سوودی لێوەردەگرن.

***ڕەنگ مادەیەكی سەرەكی هەر تابلۆیەكە چۆن دەڕوانیتە كاریگەری ڕەنگەكان لە تابلۆیەكانت؟**

▪ بەدڵنیاییەوە ڕەنگ بۆ تابلۆ زۆر گرنگە هەر بۆیە من زۆر ئارەزووی تێكەڵكردنی ڕەنگەكان دەكەم لە پەرترێتەكانمدا بۆ ئەوەی ڕووخسار و ناخی كەسەكە ڕەنگ بداتەوە لەكارەكەمدا هەروەها نەرمی و وردەكاری تێیدا بەڵام بەكارهێنانی بەهەرتابلۆیەك دەبێ بەشێوەیەكی زانستی بەكار بێت ،لە خزمەت ناوەڕۆكی تابلۆیەكەدا بێت.

***چوار ساڵ مامۆستای پەروەردەی هونەری بوویت، كاریگەری وانەی هونەر بۆقوتابیان چۆن دەبینیت ؟**

▪ ڕۆڵی وانەی هونەر لە قوتابخانەدا زۆر گرنگە بۆ ئەوەی لە قۆناغی بنەڕەتی قوتابیان ئاشنابن بە زۆربەی تەكنیكە هونەرییەكان قوتابیانیش زۆر حەزوو ئارەزوویان بۆ وانەكە هەیە.. من بۆ ماوەی (4) ساڵ مامۆستای وانەی هونەر بووم

ئەزموونێکی باشم هەی□ بەتایبەتی لە قۆناغی بنەڕەتی لە هەرسێ بازنەی خوێندن هەوڵم داوە زۆرترین کاری هونەری بکەن، قوتابیان بەهرەکانی خۆیان ب□د□زنەوە لەگەڵ هەر تەکنیکێکدا،هەروەها ڕێگایەکی گرنگە بۆ بیرۆکەو داهێنانیان لە گشت بابەتەکاندا .

***تۆڕەکۆمەڵاتییەکان تاچەند سوودیان هەبووە لە بڵاوکردنەوەی زانیاری و چالاکییە هونەرییەکان؟**

- لە ئێستادا کە سەردەمی تەکنەلۆجیایە زیاتر لە تۆڕەکۆمەڵایەتیی□کان بابەتەکان بڵاودەکرێنەوە. بۆ کاری هونەری زۆر گرنگە چونکە بینەری زیاتری دەبێت لەوەی بە کردنەوەی پێشانگایەك زۆر کەس دەتوانێت بینەری کارەکانت بێت و سەرنجی خۆیان بخەنە ڕوو.

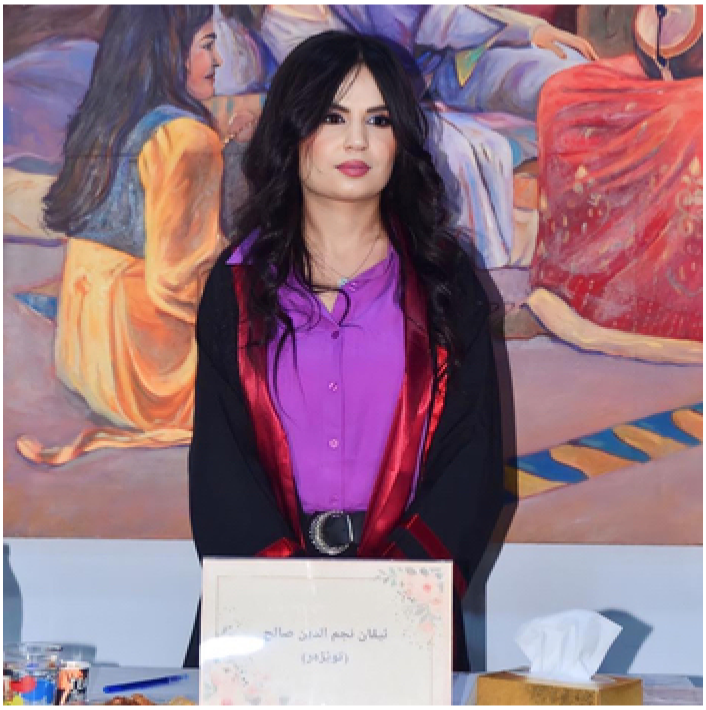

بۆچی دهنووسین؟.. د. موحهممهد

گەڵاڵەیی

هەموو نووسینێك پەیامێكی هەیە، بەڵام لە ئامانجێكی دیاریكراو بۆ خزمەتی گشتیی و هەندێجاریش بۆ ئامانجێكی تایبەتی كەسی بەدەر نییە، ئەگەر بێینە سەر هەقیقەت غەدر لە شاعیرەكانیش كراوە، كە بە زەردەخەنەوە بۆ چەند مەبەستێكی شاراوە و نەزانراو پێیان دەوترێت: (المعنى في قلب الشاعر)، بەڵام ئەگەر دەستەواژیێكی وەك (الغایة في قلب الكاتب)یش هەبوایە ئەوا هاوكێشەكە هاوسەنگتر دەبوویەوە‌، خۆ هەندێجاریش ڕێكدەكەوێ، كەوا شاعیرێك نووسەرێكی بە ناوبانگ بێت بە تایبەتیی لە ژانرەكانی نووسینی ڕۆمان و چیرۆك..هتد دا.

جا بۆیە؛ با بێینە سەر كرۆكی نووسینەكەمان، كە هەندێجار دەگوترێ: نابێت نووسین لە پێناو نووسین بێت!، بەڵێ؛ نابێت نووسین هەر بۆ كەڵەكردنی ووتاری دووبارە، سواو و دزراو بێت..!

ئەی كەواتە نووسین لە پێناوی چ ئامانجێك دابێت و بۆچی پیتەكان دەخەینە پاڵ یەكتری و وەك نووسینێك بڵاویان دەكەینەوە؟

بەڵێ؛ گونجاوە نووسین هەندێك لەم ئامانجانەی خوارەوەی□ هەبێت:

بۆ زیادكردنی كۆمەڵێك مەعریفە و زانینی نوێ و نەبیستراو بێت بۆ خوێنەران.

بۆ دەرخستنی كۆمەڵێك ڕاستی و نەزانراوی سەردەمی خۆی بێت.

بۆ خستنەڕووی كێشەیێكی ڕەوا و چارەسەریێكی ڕوون و ڕەوان بێت.

بۆ هێناكایەی گفتوگۆیێكی سەردەمیانە و ڕەخنەیی پڕ بەرهەم و بە جووڵە بێت.

بۆ بەرگریكردن لە هەق و ڕاستی مافخوراوان بێت.

بۆ فراوانكردنی پەڕاوێزی ئازادی بیر و ڕا گۆڕینەوە و ڕەخنەگرتن بێت.

بۆ هەڵڕشتنی ڕق و بڵاوكردنەوەی شەڕ و ئاژاوە نەبێت.

بۆ خۆ دەرخستن، هەڕاجكردن، هەرزانكردن بیروبۆچوون و نرخی نووسین نەبێت.

بۆ ستایشی زاڵم و ستەمكار نەبێت، كە ڕەوایەتیی بە هەموو نا دادیێەك و زوڵمێك بدات.

لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە: بۆ سەلماندنی كۆیلە بوونی نووسەر نەبێت.

هەر بۆیە نووسین بەرپرسیاریەتییە، پێش ئەوەی خاوەنداریەتی لەو ووشانە بكرێت، كە بە قەڵەمی نووسەرێك یان هەر كەسێكی ترەوە دەنووسرێن، بەڵكوو بەرپرساریەتیێكی ئەخڵاقی ویژدانییە ئینجا ئایینیی، نیشتمایی و مرۆڤدۆستییە، چونكە نووسین لە ناخی ویژدان و

ئەخڵاقی نووسەر وەك مرۆڤێكی ڕیزلێگیراو سەرچاوە دەگرێت، هەر بۆیە ئەو نووسینەی کە لە ئەخڵاق، کەرامەت و ویژدانێکی زیندووەوە سەرچاوەی گرتبێت ئەوا بۆ سەدان و هەزاران ساڵ دەمێنێتەوە، بەڵام ئەگەر بەپێچەوانەوە بێت ئەوا دیارە لەچییەوە سەرچاوەی گرتووە؟ و سەرئەنجامەکەی ئەوە دەبێت، کە لە مێژوودا تەنها شەرمەزاری بۆ نووسەرەکە دەمێنێتەوە، نموونەی زۆر زیندووش لە ئێستا و ڕابردوودا هەن و بۆ داهاتووش هەر دەبن. کەوا وەك: نووسەرانی دەرباری پادشا و سوڵتانەکان لە مێژووی مرۆڤایەتییدا هەژمار دەکرێن.

بۆ ئەوانەی کە ئەمەریکییەکان بە گەمژە دەزانن.. زاهیر باهیر

لە سەروبەری هەڵبژاردنی دۆناڵد ترامپ-دا سەدەها وتار و توێژینەوە و لێکۆڵینەوە نوسراوە و کراوە سەبارەت بە دەنگدانی ئەمریکییەکان بۆ ترامپ لەبری هارس ، بەتایبەت ژنان کە ترامپ بە دوژمنی ژنان ناسراوە.

بەڕای من هیچ گەلێك/ نەتەوەیەك ، هیچ تاکێک گەمژە نییە کە بەرژەوەندی خۆی نەزانێت ، بە دڵنیاییەوە گەر لە ڕۆشنبیران و توێژەرەوە سیاسییەکان زیرەکتر نەبن ئەوە لەوان کەمتر نین . ئەمە نەك هەر بۆ ئەمەریکییەکان و کورد ڕاستە بەڵکو بۆ هەموو میللەتێك ڕاستە . دروستیی ئەمەش لەوەدایە کە ئەوەی ڕا بە هەڵبژاردنی سەرۆکێك یا حیزبێك دەدات تەماشای بەرژەوەندی خۆی دەکات. لەوانە بەرژەوەندی ئابووریی ، پاشخانی خێزانی و کۆمەڵایەتی ، دینی ، کولتور ، تێڕوانین لە ڕابوردو و ئێستا و بەتایبەت داهاتوش . زۆرن ئەو هۆکارانەکەی کە بنەمای دەنگدانن.

قسەی من زیاتر لەسەر ئەمریکییەکانە کە ڕۆژانە لە ماڵپەڕە کوردییەکان و پەیجەکانی فەیسبووکدا دەیبینین کە چۆن نوسەر و پۆستنوس و دیمانەکار بە خەڵکی ئەمەریکیدا دەڕشێنەوە ، بێ بە ئەوەی کە دوی بارودۆخی ژیانی خەڵکی ئەوێ کەوتبێت، بە ئەوەی زمانێکی دیکە زیاتر لە کوردی بزانێت ، بێ ئەوەی پەنا بە ئامارێك بەڵگەیەك بۆ پاڵپشتکردنی قسە و بۆچوونەکانی ببات.

وەکو وتم خەڵکی بە هۆکاری جیا جیا دەنگ دەدات و سەرۆکێك یا

حیزبێـك هەڵـدەبژێرێت . لەو هۆكـارانەی كە مـن لەو وتـار و توێژینانەوە لێیان حاڵی بووم زۆرن كە بڕێكیان سەرەكین و ئەمانەن:
لە سەدا 45 خەڵكی ئەمەریكی بار و دۆخی ژیانیان لە 4 ساڵ لەمەوبەر باشتر نییە، ڕێژەی هەڵئاواسانی پارە بەرزە . هەردوولایان واتە ترامپ و هارس پەنایان بە ملیاردێرەكان دەبرد بۆ هاوكاری داراییان بۆ بەردەوامیـدان بە كەمپەینەكـەیـان . كەمپەینەكەی ترامـپ یـاخود مانیفێستەكەی زۆر ڕوون و ئاشكرا و بێ شاردنەوە بوو : لەسەر پرسی ئیسرائیل و فەلەستییەكان، لەسەر شەڕی ڕوسیا و ئۆكرانیا ، لەسەر پرسـی ژنـان و لەبـاربردنی كۆرپەلە ، لەسـەر پرسـی ترانـس و هاوڕەگەزخوازان ، لەسەر كەسانی پەنابەر و كۆچبەر ، لەسەر پرسی باخ و گومرگ ، لەسەر پرسی پەیوەندی نێودەوڵەتی و سەركردەكانی وڵاتانی جیهان ، لەسەر پرسی ناتۆ، لەسەر دەركردنی زۆرێك لە كەسانی مشەخۆر و ناپێویست لە كۆشكی سپی و شوێنی تردا ، لەسەر پرسی ژینگە … لەسەر هەر هەموو هەڵوێستی ترامپ روون و ئاشكرابوو ، بەڵام مەرجیش نییە هەموویان جێ بەجێبكات.
هەرچیش كەمپەینی هارس بوو ، هەڵویستێكی ڕونی لە كێشە و شەڕی ئیسرائیل و فەلەستین نەبوو ، بەم هۆكارەش بڕێكی زۆری دەنگی لەناو كۆمەنەتی عەرب و موسڵمانانـدا بە تایبەت لە ولایەتی موشیگاند لە دەستدا . لە پرسی ئۆكرانیادا هەنگاوێكی جیاواز لە بایدن لە چونێتی كۆتایهێنانی ئەم شەرە دەڵاوەی ئۆكرانیا نەبوو ، بە دەگمەن قسەی لەسەر ژیانی خەڵكی دەكرد و لە سەر پێداویستییەكانیان.
هەڵوێستێكی شلۆق و سەقەتی هەبوو لەسەر ناتۆ و لەسەر سەرۆكی توركیا و عێراق و سعودییەوە و ئێران و زۆر شوێنی دیكە. شتێكی نوێی كاربە یا كردەیی لە بەرنامەكەیدا نەبوو.
خەڵكـی دەـت لبە زۆری لەو ڕوانگەیەوە دەنـگ دەدات نەك لە ڕوانگەی ڕەنگی پێست و تەمەن و سەر بە چ پارتێكە. دوای ئەوەش خەڵكی دابەش بووە بەسەر توێژاڵەی جیاجیادا كە لەو پەناگەیەوە قسە دەكات و ڕادەدات. هەروەها دین لە ئەمەریكادا بەهێزە بۆیە زۆرێ لە ژنان لەگەڵ لەبـاربردنی كۆرپەلەدا نیـن ، لەگەڵ پرسـی هـاوڕەگەزخوازو ترانس و جێندە ئایدێنتێتی و هاوسەرگیری لە نێوانی هەمان ڕەگەزدا نین .
دوای ئەمەش خەڵكـی ژیـانی زۆر خـراپ بـووە ئەویـش بە هۆی شەڕی ئۆكرانیا و ڕوسیاوەیە بۆیە ئەمان دەیانەوێت شەڕەكە بوەستێت ، ئۆكرانیا زەوی و هەیبەتی دەدۆڕێنێت، یا نایدۆڕێنێت لای ئەوان شتێك نیە ، كوردواتەنی كچی خۆیان ناكەنە قوربانی كوڕی خەڵكی . بزنسی بچوك و دەستگەڕ و هەتاهەندێك لە كۆمپانیا گەورەكانیش دەیانەوێت كە گومرگ لەسەر هاوردەی دەرەوەی ئەمەریكا بەتایبەت وڵاتی چین كە

مەترسی لەسەر ئابووری ئەمەریکا داناوە زۆر بەرز بێت تاکو ئەو
دەرگایە بەسەر چین داخەن بۆ ئەوەی کاڵاکانی خۆیان سەرف بکەن .
مووچەخۆر نایەوێت باجی لەسەر بەرزبکرێتەوە. دایکان و باوکان
نایانەوێت ئەمەریکا شەڕێکی دیکە دروست بکات یاخود بئاڵێت لە
شەڕێکی دیکەوە تاکو منداڵەکانیان لە دەست بدەن و هاوکاتیش
ئەوەندەی دیکە ژیانیان گرانتر بێت . نایانەوێت کولتوری ئیسلامی
بەسەریاندا زاڵببێت و ژیانیان لێ تاڵ بکرێت ، ویلایەتەکانیش وەکو
سعودییەو و ئێران و ئەفغانستان و پاکستان و عیراق و … تدی
لێبێت، خەڵک شەریعە و مەحکەمەی ئیسلامی ناوێت .
هەموو ئەمانەیە کە لە ئەمەریکادا دەنگی بۆ ترامپ زیاد کرد تاکو
بە هارس . جا پرسیارەکە ئەمەیە ئایا ئەمەریکییەکان دەبەنگ و
گەمژەن یاخود ئەوانەمان کە هیچ نازانین و لە خۆمانەوە دەنوسین و
ئەم نەتەوە و ئەو کەس ئەو لایەن بە گەمژە دەزانین ؟ ئایا خودی
خەڵکی خۆی بەرژەوەندی خۆی دەزانێت یا ئێمە کە لەدەرەوەی ژیانی
ئەوانین؟
ئەم پرسە لە کورستانیشدا هەر وا بووە خەڵکانێک کە دەنگیان بە
یەکێتی یا پارتی یا نەوەی نوێ ، یا ئیسلامی داوە گەمژە نەبوون و
نین ، خۆیان بەرژەوەندی خۆیان لەمن لە کەسانی دەرەوەی من باشتر
دەزانن . خەڵکی زیرەکن لە پێگەی ئابووری و دارایی و ئەوانەی
سەرەوە کە باسم کردن دەنگ دەدەن .
نموونەیەکی بچوك : پێش هەڵبژاردنەکەی کوردستان لە ی□ک□□ک لە
تەلەفونەکانما بۆ دایکم ، لێم پرسی دایە دەنگ بە کێ دەدەیت؟ لە
وەڵامدا وتی دەنگ بە باڤڵ و یەکێتی . وتم بۆچی دایە؟ وتی باڤڵ
دەستی هەموو مافیاکانی کورت کردۆتەوە هەموویان چونەتەوە پێستەکەی
خۆیانەوە ، دوو: وتی باڤڵ لەگەل حکومەتی عێراق دا ڕێکەوتووە
موچەی خانەنشینی چوارقات کردوە . وتی من خانەنشینەیەکەم نزیکە 50
دۆلار بووە ئێستا دەبێت بە 200 دۆلار ، بۆیە دەنگی پێدەدەم . دەی
قسەیەکی بۆ من نەهێڵایەوە گەرچی من پێم نەدەوت دەنگ مەدە یا دەنگ
بە لایەنێکی دیکە بدە. ژنێکی نەخوێندەواری نزیکەی 85 ساڵ لە من
باشتر بیردەکاتەوە تاکو گەر پێی بلێم نا دەنگ مەدە یا بەم و بەوی
بدە . دیارە هەموو کەسێك وەکو دایکی من وریایە بە بەرژەوەندی خۆی
و هەر لەو پێگەیەوە دەنگ دەدات .

زاهیر باهیر
10/11/2024
Zaherbaher@com

جیهان کێشەی کورد پشتگۆێ دەکات – تا کەی ناچار بین باجی بێدەنگی ئێوە بدەین؟.. شەم شەمەیی ساڵح

‎

‎دەیان ساڵە کورد لە پێناو مافە ڕەواکانی خۆی و مافی سەرەتای ژیانێکی شکۆمەندانەدا خەبات دەکات. ئێمە توانیمان خۆمان دەرباز کەین لەهەرە قۆناغە سەختەکان ،لە جینۆساید و ئاوارەبوونی زۆرەملێ و چەوساندنەوەی سیستماتیکی . بەڵام ئێستاکەش شەڕێکی بێدەنگی بەرامبەرمان بەڕێوەدەچێت – شەڕێک لە پشت بیانووی دیپلۆماسی و بەرژەوەندی ئابووری و هاوپەیمانی سیاسییەوە شاراوەتەوە. ڕەجەب تەیب ئەردۆغانی فاشیست، سەرۆک کۆماری تورکیا لە مێژە سیاسەتێکی دڕندانەی دژ بە کوردی گرتۆتە بەر، لە هێرشی سەربازیوە بگرە بۆ سەر خەڵکی سقیل تا سڕینەوەی تەواوەتی کولتوور و ناسنامەی ئێمە بەخۆدەگرێت. پرسیارەکە ئەوەیە – بۆچی جیهان بێدەنگە؟

‎دەسەڵاتێک کە بێ شەرمانە پاساو بۆ چەوساندنەوە دەزانێت

‎تورکیا لە سەردەمی سەرکردایەتی ئەردۆغان شەڕی تیرۆری کردە بەرگو بەهانێیەک بۆ ئەنجامدانی دڕندەیی بەرامبەر بە خەڵکی سیقیلی کورد. ئەردۆغان بەردەوام بە بۆردومانی ئاسمانی و دەستگیرکردنی بەکۆمەڵ و قەدەغەی هاتووچۆ، بە شێوەیەکی کە زۆربەی شارە کوردەکانی کردوتەمەیدانی شەڕ. ئەم مەبەستە هەڵبەستراوە ی ناوناوە “شەڕی تیرۆر” – کە لە ڕاستیدا ستراتیژێکیەکی بە ئەنقەست و سیستماتیکە بۆ لەناوبردنی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و کولتووری و ئابووریی کورد. ئەم ڕش کوژیە ، نەخۆشخانە و قوتابخانەو جێگا گشتییەکانی کردۆتە ئەنجام کە خەڵکی بێتاوانی سقیل دەکرین بەئامانجو دەکرێن ناچار دەکڕێن لەماڵی خۆیانو لەناو شارەکانی خۆیاندا دەربەدەربکرێن . ئەردۆغان بانگەشەی ئەوە دەکات کە شەڕی پەکەکە دەکات، بەڵام ڕاستتەکەی ئەوەیە کە ئەم هێرشەنامرۆڤایەتیو توندو تیژەدژ

بەکۆمەڵانی خەڵکی کوردستانە لەژن و پیاو منداڵ□ی بێتاوانەوە بگرە تەنانەت بۆتەجۆرێک لە پاکتاوی نەتەوەیی و ئێتنی. هەر جارێک دەنگی کورد بۆ ئاشتی و دادپەروەری بەرز دەکرێتەوە، بە شێوەیەکی دڕندانە بێدەنگ دەکرێن — نەک تەنها لەلایەن پۆلیس و سەربازی تورکیاوە، بەڵکو لە لایەن سیستەمی یاسای دەوڵەتیشەوە. کوردبوون لە تورکیادا، ژیانکردنە لەگەڵ مەترسییەکی هەمیشە لە ئارادا، کە زیندانیکردنە، ئەشکەنجەدانە، یان تەنانەت کوشتن، تەنهال□ بەرناسنامەی کوردبون .

‎بێدەنگی ڕۆژئاوا هەم دووڕوویی و هەم ترسنۆکانەیە

‎کاتێک ڕووسیا ئۆکرانیای داگیرکرد، جیهان کەوتە ناڕەزایەتی دەڕبڕین و سزادان. سەرکردەکان باسیان لە گرنگی مافەکانی مرۆڤ دەکردو بونە بڵندگۆی وەستانەوە بەرامبەر ستەم و پاراستنی خەڵک. بەڵام کاتێک تورکیا کە وڵاتێکی ناتۆیە، خەریکی توندوتیژی و پاکتاوکردنی کورددەکات سرینەوەی نەتەوەیەک ، هەمان پرسیار هەمان سەرکردە بێدەنگی هەڵدەبژێرێ ؟ چونکە تورکیا هاوپەیمانێکی ستراتیژییە، دەشێ وەڵامی ئەم پرسیارە وابێت کە ڕۆژئاوا ناوێرێت بەڕاشکاوی بەریەککەوتن لەگەڵ تورکیا هەڵبژێرێت؟ . کەواتە دەبێ بڵێین ئایامافی مرۆڤ بۆ ڕۆژئاوا چی دەگەیەنێت؟ ئایا ئەم مافانە تەنها بۆ گەلانێکی تایبەتو ناوچەیەک هەڵبژ□راردەکرێن؟

‎ئێمەی کورد بێزار ین لەوەی کە گەمەمان پێ بکەن وە ببینە یاریییەکی نێودەوڵەتیو بە پیوەر ی ئەوان هەژمار بکرێت وەک ژیانێکی بێ بەها، تا ئەو کاتەی لە ڕێگای بەرژەوەندییە سیاسی و ئابوورییەکانی ڕۆژئاوا نەبین نرخێکمان نەبێت. ئەمە خیانەتێکی زۆر گەورەیە بەرامبەر مرۆڤایەتی سەرکردەکانی جیهان ڕۆژان تێدەپەڕێنن بەبێ ئەوەی ڕوو بەڕووی تورکیا ببنەوە، ئەمەش ئەچێتە ئاقاری بەڵگەی زیاترلە ئیفلاسی ئەخلاقی جیهان. ئەم بێ دەنگییە ی وڵاتانی دیموکراسی ڕۆژئاوا لەبەرامبەر، توندوتیژی ئەردۆغانیان لە دژی ئێمە کورد خودی خۆی ڕەهای دانەبەکوشتار دژی ئێمە. بێدەنگی واتای ڕەوای کوشتن.

‎“دژە تیرۆر” وەک بیانوویەک بۆ پاکتاوی نەتەوەیی

‎تورکیا لە مێژە تۆمەتەکانی تیرۆریزمی وەک چەکێک لە دژی کورد بەکار هێناوە. میدیاکان و سیاسەتمەدارانی نێودەوڵەتی بە گوێڕایەڵییەوە بانگەشەکانی ئەردۆغان دووبارە دەکەنەوە کە دەڵێت تەنها شەڕی تیرۆر دەکات. به ڵام ئه وه ی خۆیان له ئاماژه ی به

دوور ده كه نه وه ئه وه يه ئه و “تیرۆریستانه” زۆرجار ته نها دانیشتوو و چالاكوان و نووسه ڕ و هونه ڕمه ندی ئاسایی كوردن. هەر جارێك ئەردۆغان پێویستی بە بەهێزكردنی دەست بەسەر دەسەڵاتدا هەیە، كورد تاوانبار دەكات. ڕۆژئاوا بە تەواوی ئاگاداری ئەم دەستكارییە ڕیتۆریكییە، كەچی لەئاست ئەم گرنگە باسەستراتیژەی توركیا داكوێرەو بێ چاوتروكاندن بەم كارانە قبوڵ دەكات.

‎بەڵام ئەم قسەكردنە دەرئەنجامی خوێناوی هەیە. لەژێر پەردەی “ئۆپەراسیۆنە ئەمنییەكان”، هێزەكانی توركیا تەواوی گەڕەكەكانیان وێران كردووە و هەزاران كوردیان لە ماڵ و حاڵی خۆیان دەركردووە. وێرانكارییەكانی شارەكانی وەك سیزرێ، سور و نوسەیبین سەختە بیخەیتە بەرچاوت – ئەم ناوچانە چیتر شوێنێك نین بۆ ئەوەی خەڵكی مەدەنی تێیدا بژین، بەڵكو ناوچەی شەڕن. ڕێكخراوە نێودەوڵەتییەكانی مافی مرۆڤیش ئەم پێشێلكاریانەیان كردۆتە بەڵگە ، بەڵام ڕاپۆرتەكانیان پشتگوێ دەخرێنو لەژێر فشاری بێدەنگیدا دەهێڵرێنەوە.

‎كوانەتەوە یەكگرتووەكان ؟كوان یەكێتی ئەوروپا؟ كوا هاودەنگیەكانمان؟

‎كاتی ئەوە هاتووە كە ڕێكخراوە گەورەكان لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بكرێت. جاڕنامەی مافی مرۆڤی نەتەوە یەكگرتووەكان چ سوودێكی هەیە ئەگەر ئەم مافانە تەنها هەندێك گروپی هەڵبژێردراو بپارێزن؟ كوا مۆڕاڵی بەرزی یەكێتی ئەوروپا كاتێك باس لە كارەكانی توركیا لە دژی كورد دەكرێت؟ ئەگەر ئەم دامەزراوانە بۆ پاراستنی ئێمە كار نەكەن ئەی كێ دەیكات؟

‎داوا دەكەم نەتەوە یەكگرتووەكان سزا بەسەر توركیادا بسەپێنێت و یەكێتی ئەوروپا دەستبەجێ پەیوەندییە دیپلۆماسی و ئابوورییەكانی لەگەڵ ڕژێمی ئەردۆغان بپچڕێنێت تا كۆتایی بهێنرێت بە ئەم سەركوتكردنە دڕندانەیە. ئەوە تەنها داواكاری دادپەروەری نییە بۆ كورد، بەڵكو پێویستییەكی ئەخلاقییە بۆ ئەوەی جیهان نیشان بدات كە ئێمە چیدی توانایی پاكتاوی نەتەوەیی ناكەین. ئه مه ش گوشار خستنه سه ڕ ڕژێمێكه كه به ئاشكرا سووكایەتی به مافه كانی مرۆڤ و یاسا نێوده وڵه تییه كان ده كات.

‎كاتی ئەوە هاتووە جیهان ڕوی ئازایەتی خۆی نیشان دات

‎سەركردەكانی ڕۆژئاوا دەبێ ئێستا ئەوە بسەلمێنن كە قسەكانیان سەبارەت بە مافی مرۆڤ تەنیا قسەی پڕوپووچ نییە. هاوپشتی لەگەڵ

کورد تەنیا ئەرک نییە، تاقیکردنەوەی ستراتیژی ڕەهای نۆێی یەکپارچەیی جیهانێکی گەورەیە. ئەگەر جیهان بەردەوام بێت لە پشتگوێخستنی پێشێلکارییەکانی تورکیا، ئەوا بەو مانایەیە کە مافەکانی مر□ق ج□گەی گفتوگۆیە-ئەو کات دەتوانین بڵێن کێشە ڕەواکان بازرگانییان پێوە دەکرێن بۆ سوودی جیۆپۆلەتیکی و قازانجی ئابووری خۆیان.

ئێمەی کورد بۆ چەندین نەوە بەهێز بووین و شەڕمان کردووە، بەڵام بە تەنیا ناتوانین لەم جەنگەدا س□رکب□وین. کاتی ئەوە هاتووە هێزە نێونەتەویییەکان هەنگاو بنێن لەگەڵمان، نەک تەنها بە قسە بەڵکو بە کردار. چونکە ئەگەر ئێوە بەردەوام بن لە شکستهێنانو هەڵخەڵەتانی ئێمە، یاخودبەردەوام بن لە چاو داخستن، ئەوا ئێوە نەک هەر شکستتان هێناوە بەڵکو پرینسیپە دادپەروەرییەکانیشتان پێشێل کردوە. خیانەتان لە هەموو ئەو بنەمایانە کردووە کە بانگەشەی مر□قایەتی دەکات . کاتی دیپلۆماسی بێدەنگ کۆتایی هاتووە – ئێمە داوای دادپەروەری ڕاستاقینە دەکەین، هەرئیستا .

‎شەم شەمەیی ساڵح

‎ڕۆژنامەنووسێکی کوردی سویدی

ئەرکی زانکۆ چییە؟.. نوسینی: محەمەد سۆران

لەهەموو جیهاندا زانکۆ کایەکی گرنگی کۆمەڵگایە. سەنگ و تایبەتمەندیەکی جیاوازی هەیە لەلای خوێندکاران. بەڵام لەکوردستان هاوکێشەکە پێچەوانە بووەتەوە. نامەوێ ڕەشبینانە سەیری هیچ لایەنێکی ژیان بکەم. بەڵام لەچاو ژمارەی دانیشتوان و کەمی جوگرافیمان ژمارەیەکی یەکجار زۆری زانکۆمان هەیە (ئەهلی ، حکومی). هەندێکیان دانپێدانانی وەرنەگرتووە لەلایەن وەزارەتی خوێندنی باڵای عێراقەوە. ئەمەش وای کردووە کە ئەرکی زانکۆ تەنیا بەخشینەوەی بڕوانامە بێت.

هەر بۆیە زانکۆ شوێنێک نەبێت بۆ بەخشینەوەی زانست و ناسینی

کەسانی شارەزا، بەڵکو ئەستا کافە و باخچەکانی زانکۆ خوێندکاری زیاتری تێدایە وەک لە پۆل و کڵاسەکان. گەیشتووە بەحاڵێک کە کەسە شارەزاکانیش بێ ئومێد بوونە. نووسەری ناسراو (شێرزاد حەسەن) ڕۆژێک پێی وتم : ئەگەر دەتەوێ خۆت پەروەردە بکەی، لەزانکۆوە فێری نابیت! تەنیا بخوێنەوە.

ئەگەر سەیری مێژوو بکەین لەزۆر کاتدا خوێندکارانی زانکۆ خاڵی یەکلاکەرەوە بوونە. باشترین نموونەش شۆڕشی فەڕەنسایە. خوێندکارانی زانکۆ ڕۆڵێکی گرنگیان بینی لەهەڵگیرسانی شۆڕشەکە و بووبە هۆی نوێ بوونەوەی فەڕەنسا.
بەڵام لەکوردستاندا هەموو شتێک هەیە لەزانکۆ جگە لەزانست. ئەوەی هەیە خێزانی خوێندکار و خوێندکار خۆی تەنیا هەوڵ دەدەن بچنە بەشی پزیشکی. ئەگەریش بەدەستی نەهێنن خۆیان بەشکشت خواردوو لەقەڵەم دەدەن. ئایا بەڕاستی بەشە پزیشکییەکان ئەوەندە گرنگن کە خوێندکار بێ ئومێد بکات؟
بێگومان نەخێر، چونکە چەندین نموونەیی کەسی سەرکەوتوو هەیە کە قوتابخانەیان نەخوێندووە بەڵام ناویان لەکەسە گەورەکانی مێژوودایە. یەکێک لەوانە جوبران خەلیل جەبوبران، شکسپیر، ئەدیسەن.

ئایا چی وای کردووە کە بەشە پزیشکیەکان گرنگ بن؟
هەموو دونیا لەخەمی سەرمایەداریدایە. بەڕای منیش سیستەمی سەرمایەداری ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لەوەی کە بەشە پزیشکیەکان خوێندکاری زیاتری بۆ بڕوات. هەڵبەت نامەوێ لەئاستی هیچ بەشێک کەم بکەمەوە. بەڵام خەڵکێکی هێکجار زۆر خۆی بەو بەشانەوە خەریک کردووە کە پزیشکین. من ئەم قسەیە دەڵێم لەوانەیە گونجاو نەبێت. بەڵام ئێمە کۆمەڵگایەکی نەخۆش ، برسی و دەست بەتاڵین!
لەبەر ئەوەی بەشە پزیشکییەکانی ڕەواجی لەهەموو بەشەکانی تر زیاترە، چێشخانەکانمان هەمیشە پڕن لەخەڵک و هەموو گەنجەکان لەکافتریاکان دانیشتوون.
بۆ نووسینی ئەم وتارە سەیری بەشی چەند زانکۆیەکی جیهانیم کرد. یەکێک لەو زانکۆ جیهانیانە ئۆکسفۆرد بوو کە تەنیا یەک بەشی پزیشکی تێدا بوو. بەڵکو لەجێگەی ئەوان بەشی فەلسەفە، گەردوونناسی، ئەدەب، مێژوو، ئابووری و یاسا هەبوون. لەوێدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە کۆمەڵگا پێگەیشتووەکان لەخەمی بیرکردنەوە و پێگەیاندنی تاکی هۆشیاردان، نەوەک پڕکردنی گریفان. هەر ئەوانیش هەلێکی لەباشیان بۆ گونجاندون هەتاوەکو کاریان دەست بکەوێت.

لەگەڵ ئەوەشدا لێرە زانکۆ ناحکومییەکان هۆکارێکن کە ئەگەر لەکاتێکدا خوێندکار نمرەیی پێویستی نەبێت ئەوا دەتوانن بۆ بڕێ پارەیەک دەتوانن لەهەر بەشێک بیانەوێ بخوێنن. ئەمەش وای کردووە کەسانی نەشارەزا بێنە ناو کۆمەڵگاوە و تەنیا خوێندکار بەڕێوە بکەن و تەنیا بیر لە پڕ کردنی گریفانی خۆیان بکەنەوە.

چارەسەریش لە ئێستادا قورسە چونکە ئێمە بەگشتی کەوتوینەتە ناو گێژاوێکی قووڵەوە. لەبەر ئەوەی ساڵانێکی زۆرە ئەمجۆرە بیرکردنەوەیە زاڵە بەسەرماندا و کەسانێکی زیاتر هەوڵی بۆ دەدەن. بەڵام ئەگەر هەوڵ بدرێت. ئەوا دەکرێت چارەسەری درێژخایەنی بۆ دابنرێ. ئەمەش بەخێزان و مامۆستاکان دەکرێت کە دەبێ ئەو بیرکردنەوەیان لێ بسەنینەوە و منداڵە بەشێوەیەک گەورە بکەین کە دوای خەونەکانی خۆی بکەوێت نەوەک ئەو کارەی کە ئێمە دەمانەوێ و نابێ بیکەین بە قوربانی بیرکردنەوەی چواردەور.

تیشکە پڕەکان.. شیعر.. سەباح ڕەنجدەر

کاتژمێر سفر

ناقۆڵای ئاماژە ڕەش
چاوی گرژی کردە قولاب و بانگەوازی هەڵڕشێ
قوربانیی خۆی هەڵبژارد
بە تەنیشت گۆڕی کەمەرەشلان تێپەڕی
وەستاو لە نیوەی پەیژەی ڕوخسار و تارمایی
لەناو هەموو یادگاری و ماڵی ڕوحەکان ماوەتەوە
گۆڕستان بە خورپەی باڵی باڵندەی ماندوو شوورە کرابوو
چووم لە چیای تاسە و ناوچەوان پڕ هەست
تامی ئاشنابوونەوە بکەم
دڵم بەرزکردەوە تا ئاستی دڵپشکوتوویەك
بە بادەی سووری زەوی ژیاوە

پاشماوەی داڕووخانیش دەداتە لا
خۆر کاتژمێری زەوییە
دەستی تاریك و نۆبەتداری نهێنییەکانی ئاسۆی
خستووەتە ئەم لا و ئەولای چرکەی سفر
تاخمی چام شکا
27/3/2024 هەولێر

هەناسە و ئاواز

بە دیواری ژوورەکەمەوە وێنەی قالەمەڕەم هەڵواسیوە
چەناگەی خستووەتە سەر شمشاڵی
مردنیش دەستی لێ بەرز کردووەتەوە
ژمارەی کونەکانی بیرچووەتەوە
لە کامیان شەیتان دەردەکرێ
لە کامیشیان خوداوەند دێتە هەناسە و ئاوازیەوە
کونەکانیش لە دڵی شمشاڵدا دوژمن نین
بیریشیان لەوە نەکردووەتەوە
ئاواز شەیتان دەردەکا و خوداوەند دەهێنێتە ژوورەوە
وێنەکە تەماشای ون نەبووە
دیواری ماڵی منی گواستەوە ناڵەشکێن
دەنگی کۆڕاڵ کردیە
مۆزەخانە و سەرا و هەوار و تەزووی خودایی
ئاگرێکی ئەفسانەیی گەرمی کردوونەتەوە
دڵم بۆ ئەوە ڕاگرتووە
درەختی سەروپرچ پڕ باڵندە قسەم بۆ بکات
لە ساتەکانی کەم بەش هەنگاوت گەرمتر کە
نامراد و نیوەزیندوو
مەستانە نەڕژایتە کەناری چپە و ڕازی شەو
مراویی کێوی بەناو یاری ئاگرین تێپەڕی
ڕۆحی مردووان بهێننەوە و چاوان پڕکەن
بەچکەی کەوتوو دەخەنەوە هێلانەوە
12/5/2024 هەولێر

ڕووبەری دارەبازە

با بێ ئاراستە نییە
مرۆڤیش
گفتوگۆیان لەگەڵ هەموو شت پێویست و گەرمە

لەپ□کیش دادەمێنن و بێدەنگ دەبن
ئاگر لە دڵدا کڵپە دەدا
گەورەترین ڕووبەر ڕووبەری دارەبازەیە
بەختم کرایەوە و قەیتانی پێڵاوم گرێ دا
ڕێگا بە نەرمی ئاوی بۆ دڵ و چاو گەرم کرد و سووك دەستی گرتم
وریا بە قووڵایی ڕوونبوونەوەیە
مۆسیقای بەخاك سپاردن و پرسە
دەنگی نزمە و خۆت لێ ون نەبێ
دارستان تاریکیش بێت لك و گەڵا و سێبەری ڕوونبوونەوە و سۆراغکردن
لە قەڵەڕەشی ڕەنگاوڕەگ و پەڵەی شەڕ زۆرترە
ڕووبار خۆی بێ روخسار و ناوك نەبڕاو و بە هەڵپە و هەڵەشەیە
تەنیا شەپۆلەکانی چاڵی ڕوومەتی پڕدەکەنەوە مەستن
ڕووتەن دەموچاوی ئەوانەی پیشان دام لەبیریان کردووم
شار بینینێکی گەمژەبوو
ڕوخسار تێیدا پلاستیکی کەچەڵبووی بەرخۆربوو
ڕەنگم لە تەنیایی وەرگرت و دڵۆپەکانیشی لەسەر پەنجەم دەڕژێن
پڕ سرووش و بەهرە و دەورەدراوم بەوەی تەنیایی کردم

19/5/2024 هەولێر

ڕووناکیی خوداڕسك

ژیانی ڕابوردوو
ژیانێکی لەدەستچوو نەبوو
برین لە دڵی خۆمان و دەموچاوی منداڵ□مان ساڕێژبوو
باڵندەی حەوشە و بانیش پەڕی نەرمونیانیان پۆشیبوو
ڕۆح و باڵیان پڕبوون لە خواست
ڕووناکیی خوداڕسك لەسەر دەستی دانان و بە باڵ كەوتن
باڵندەی نەترساو زوو دەچێتە سینگی نزیکترین درەختەوە
لەشکری پێ لە ڕكێف سەرەتای مەستیم نییە
شادییەکی کورتم لێ ون بوو
ڕێگای پڕ کارەساتم پێ زانیبوو
ڕەنگ و زایەڵە و برادەرانی من لەکوێن
پێم لە دوام نایە
چاوم گەورەیە و ڕێگاش ئەو شتانەم پێ دەڵێ كە دەیزانم
گۆڕەکەش تازەیە هێشتان گوڵە حاجیلەی لەسەر شین نەبووە
ڕۆشنایییەکی گەشاوەشی هەیە

پێنجشەممە پێم لە دوام دێ و تاسە
دەم و زمانی کردووەتەوە
درەختی شاریش لەگەڵم دێن
باڵندە لەناو پرچیان دەرگایان لێ واڵایە و سینگی یەك دەخورێنن
ئاوی کووپە و شانەیەك لەپاڵ سەرت دادەنێم
پرچی ئاڵۆزت خاوکەوە و لە هەموو بیانوویەك دەبوورم
جلی شۆراو وشك نەبووینە
كۆیان بكەمەوە
باڵی باڵندە تای لێیە و پەنجەرەش سڕ
مردن بە چەند ڕۆژێك لەمن بە تەمەنترە
داوای کردووە لە گەنجینەی ئێمە بمێنێتەوە

26/5/2024 هەولێر

گواستنەوەی گۆڕ

ناوچەوانی بە ئەندازەی كێڵگە فراوان و هاو واتابوو
ڕووناكی گەیینی گوڵەگەنمی هەڵمژیبوو
خۆر لە زەوی نزیك بووەوە
شەپقەیەكی پووشم لەسەری كەنگر لە كۆڵ كرد
چەترێكیشم هەڵدا و دام نەدایەوە
چرا لە ژووری ئەنگوستیلەی یاقووت كەوتوو حیكمەتی چییە
گۆڕت وەك سەرچاوە گەرمی بێڕەنگی لێ هەڵدەقوڵێ
بوومەلەرزەش لەم ناوە بدا
گۆڕت دەگوازمەوە ناو لوولەی ئێسكم ناهێڵم ڕایبوەشێنێ
لە پشت دارستانی نابینا
سەیری فڕینی ناوەختی باڵندە ناكەم
گوێ لە هاوار دەگرم و هیوای لێڵیش ناخوازم
دەبێ لك هەبن باڵندەی لەسەر بنیشنەوە
سڵاو چیمەنی حەوشە خوناوی شەویی لێ ماوەتەوە
بنیشنەوە ڕەنجی ژیان و گۆرانی ئاسكە باریكەی شاخ و دۆڵم
گەلێك ئاگرم بۆ بینین بەرزكردووەتەوە
دەم هەیە بەڵام چاو نییە
ڕووناكی سەر گوڵەگەنم بەتینە
4/6/2024 هەولێر

فێنكی و تووشی

هەوا داویەتە فێنکی
دوو کورسیم بردووەتە بەر هەیوان
چایەك دێم کە و چی لە تەمەن ماوە باسی کەین
بە ڕۆژی ڕووناك تەرازووی پیری گران بوو
ڕەتێك ببەم و پێم بکەوێتە سەر زەوی سارد
دەست و پەنجەی تاجبەخشت بۆنوبەرامەی زۆرن
نیولیری ملت مۆسیقا و مۆری بۆنە و جڵەوی جوانووە
تازە دەهات چاوانم ڕووناکی سەر درەخت و باڵ و یاڵ
بگوازنەوە ناولەپم
قاز و مراوی دەم گۆلاو باڵ لە ئاو دەن
پڕووشەم بەسەردا بپژێ
هەوا دایە تووشی
دنیا تانەی کەوتە سەرچاو
ئاسمان هەست بە چاو دەکا
چاوی چاودێرانیش دەناسم

10/6/2024 هەولێر

ئاسوودەیی یادەوەرییەك

ژیانم بە دەنکە شەکری ناو شەکردان پێوا
لە تەنیشتم دانیشت و پەرچەمی هەڵدایەوە
گوتی ژیان نەوا و بادەیە
حەوت ئاسمان مەست بوو
ئەو شارە گەورەیەی ناوی هەستە لەدایك بوو
ڕووباری دەوروبەر ماسیی هاتێ و گەرایان خست
ئاسمان سەرنجی ئەزەلی دا
س□□تای سەرگەرمی و دەست لەسەر ناوچەوان دانانی نەخۆش و پڕ
تەمەنیی بۆ خواست
غەزەل کێش و سەروای لەسەر دەست گێڕا
خۆری لەسەر شانمان هەڵاتوو بووە زەمینی حیکمەت
نان لە پشتی پەنجەرەوە
هاتە ئەم دیو
چا لەخۆیەوە شیرین بوو
پەنجەرە دەمی کردەوە چاوی پیرۆزی ناو پیرۆزان فەرموون
دەست بەسەر هەوێنی ڕووناکیدا بهێنن
تەمی زەرد پاشەکشەی کرد

نوێژم بۆ ئاماژەی ناولەپ دووبارە کردەوە

22/6/2024 هەولێر

پەڕوپۆ

بە نیازی نووسینی دوا دێڕی یەکەمین ئەفسانە
دەستم بە گۆنای گۆڕدا هێنا
باڵندەی چاوەڕوان نیشتنەوە و حیکمەتی تەمەنیان دامێ
سیوشەش مەرجانم لە دەوری دانا بیپارێزن
بمپارێزن پەڕوپۆم لە ئاوی سێ ماوەتەوە
پەپوولە نزرگە گرتی و باڵی نەرمی بەرزکردەوە
ئاوازی بەرزبوونەوەی باڵ سرووشی هەڵدا
بە هێواشی ڕووناکی خودایی ڕژا
بە شێنەیی گەشەی گیا بە ژیان ڕاهاتمەوە
سیوشەش جار نووسیم
ژیان و یەکەمین ئەفسانە
سروشت تەزووی گەرمی بە لەشدا هات
لەژێر درەختی حەوشە سێبەرێکی پڕ جریوە و جووکە
داینیشاندم و تەمبوورێکی خەمگین دەژەنم
کات ژیان دەخوا
دڵخۆمێ بێشاییەکی ڕوونەوە
سروەی ئێوارە دەگەڕێتەوە و لە درەختی حەوشە دەدا
دڵنیام تاجی پەپووسلێمانە
وێنەی ژنێکی بە گێزەی زوڵاڵەوە هەڵگرتووە
سروشت وێنەیەکە لە ڕوخساری یەکەمین ئەفسانە
سیوشەش جار تەوافی یەکەمین ئەفسانە دەکەم
1/7/2024 هەولێر

هاوبەشی سپێدە

پێش کازیوە لە نزیك پەنجەرەوە داگیرساوە
ئەستێرەی خانەخوێی ڕاسپاردووە
بە دەنگی دڵت بدەوە من و بە هەموو ناوێکەوە بانگم بکات
کەسێکی تر نابێتە دڵێم
دەموچاوی سروشت لێچی گرژی تێدا نییە
شایەنی سەیرکردنە
گوڵاوی پرسە و ئاخی گران لە خۆم دەدەم

خۆم و سێبەری درەنگ بینراوم
دەچینە باخچەیەکی پشتگوێ خراو
بە ئەمەك و تاسەوە لە یەکتر ڕادەمێنین
چاوی پڕ پەرجووم هەڵدەبڕم
سارد و بەتاڵ دەگەڕێمەوە هێلانەی سیمرخ
شەوانم گران تێدەپەڕن و کەرکەدەنێك ئاسۆی ڕاونام
خۆرێك ڕەنگ و ڕووی لە من وەرگرت بە ناوی تێپەڕی

هەولێر 3/7/2024

باڵهاویشتنی جۆگە

لە مانگی دارستان چرۆ بووی
سەرسامی بەرەو لات هات
لەناو دەستی بەهێزت ڕاتگرتم
بە ئەسپایی دەجووڵایتەوە و چەفیەی شەدەشلانت بەستابوو
دەبێ بە بادە بەراوردت بکەم
هاتوومەتە ناو شلێران
دەستبازی لەگەڵ کێلت دەکەم
تاکباڵی هێزی گوشیوم و برك و هاڵاوی سوێ هەناسەی تەنگ
وەک جۆگەلەیەکی باریکی چاولێڵ و نیوەتانەگرتوو
سەربەرەوخوار پێ دەکوتم
لەسەر سەکۆیەکی نزیکە لافاو دەڕوانم
ڕوخسار لە جەنگی مەرگن
چش لە ساردایی پاییز گۆڕ بە شەونم تەڕن
سێبەرم بەسەر شەقام دەکشێ ساتمە دەکا و بە لادا دێ
بزەی خەون و وەرز و شایی و یاد و سۆز و شاد
لە حیکمەتی هەموو کتێبەکانی خوێندوومن□ تەوە جۆشاوترن
خۆشیی لەپڕی منیان ل□ د□سکێ
لە خۆڕەنگم شەرابم دەخەمڵێ و کووپەشم کەمێك بە خۆیەوە دەنازێ
وەرە خەونم
لەسەر سەکۆ بە باڵی کراوەم ڕاوەستاوم
هەتاوی نیوەڕۆ تووڕەیە
هەولێر 10/٧/٢٠٢٤

شەقامی باڵندان

هێزمان دایە قاچی ئەسپ
ئەمیش سمی پیشانی ئاوێنە دا و ئازاری
مانگ و گۆرانیی شاردراوەی گێڕایەوە
دەستم بەسەر گۆنای بێڕەنگیدا هێنا
لێوی بەبارکەوتووی جووڵا و کۆتری چیایان نیشتنەوە
خەونی من دەبینن
ئاگردانی لاڕێ ساردە
سۆزێکی کۆن لە دڵم ماوەتەوە
کوڵا و ساردبووەوە
ئاسۆی کازیوەی کردە ڕوخساری خۆی
بێ هیچ گوێپێدانێك
بیرەوەری زیندووکردمەوە
ژیان لەسەر پەیژەوە دەبینین
قسەمان لەبارەی هێزی قاچی ئەسپ دەکەین
شوێنپێکان هێزیان مژیوم و سەرچاوەی خەڵوەتن
بەسەریاندا دێمەوە
تەمبوورەکەم ژێی شل بووینەوە
لە شەقامی باڵندانم
گۆرانییەك دەمم دەکاتە هێلانە زمانی لەناو دەڕوێ
28/7/2024 هەولێر

کوڵمی حەوا

زەردەی ئێوارەیە و بۆنی بخوور و ئاوابوون
بەیەکەوە پەڵەیان دا
وێنەی ناو ئەلبوومەکەمان خەوتوون
تۆز بەری بینایی گرتووم و ڕۆشنیم دایە کزی
لە دوورایی نێوان مۆسیقا و گۆرانیبێژ
سندووقی سیحر شکا
وەك کوێرێك دەست دەکوتم
خاك لە شێوەی پرچت نەرمە و شێوەزایە
دەستم بە لانك دەکەوێ ڕایدەژەنم
ڕۆژانیش دێنە ژوورەوە
چرایەك بە ناوچەوانی کتێبخانەم هەڵدەواسن
دەڕوانێتە دێڕ و وێنە و کۆپلەی ئەو شیعرانەی ڕازبوون
پەنجەرەیەکی هەوا خۆش و پاراوی بەسەر ماڵەکەمدا
باران لە کەمییە و پێویستیشە زەوی بچێنرێ

حەوا لە پەراسوو نییە
خودا کوڵمی بە بۆنی نانی گەرم ئاڵ کردووە
ڕێشتووی ببیتە گڵی زەوی و ڕەنگ بدەیتە
ئەستێرەی پێش کازیوە و باران داباریێنی
پرچی درەخت بشوا
سەکۆی هەژارانیش بێشێنی
تا ئەستێرەی باڵدار لە ئاسمان دێنێ خوارێ
یاد سواری پاسکیلی سێ تایە دەکەم
بەسەر کومبارە خۆڵەمێشییەکە دەیسووڕێنمەوە
زایەڵە بەدوای زایەڵەدا دێ و هەموو بەهرەکانی خۆی دەزانێ
نەوەکەشمان ددانی دەرکردووە
کوڵمت نانی گەنمە
شێوە و شێوەزا تێیدا چرێ دەکەن و تیشك پێ دەبن
ماڵەکەشمان بە درێخت و باڵندەیێ
جریوێ و جووکێ دێ بێخشن
هەزار ئومێدی لەناو بەجێماوێ
گۆڕپی تای هەیێ

28/7/2024 هەولێر

کتێب\ ڕاهێڵ.. کۆ بەرهەمی شیعری موکەڕڕەم ڕەشید تاڵەبانی

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

MukaramTalabani_RahelDownload

نامەی حەوتەم و دەیەم.. شەماڵ بارەوانی

نامەی حەوتەم

ئازیزەکەم، جاران وا نەبووم، باوەڕم بە سەرەتاترین ئەفسانە، پووچترین حەکایەتی بەرئاگردان و بێماناترین خورافە دەکرد. مێشکم تا بڵێیت جەنجاڵ بوو لە قسە بێ ماناکانی کاهینەکان. ئێستا تەنانەت گومانم لە فەیلەسووفەکانیش لا دروست بووە. تۆ بڵێیت ئەوانیش درۆمان لەگەڵدا نەکەن؟ بەڵێ، من دڵنیام ئەوانیش درۆزنن! گوتم دڵنیام؟ هاها. ئازیزەکەم، منیش بڕێک جار یەجگار گەمژەم! لەمێژە چەمکی دڵنیاییم لە فەرهەنگی خۆمدا فڕێداوە. ئازیزەکەم، گەر تاقە مانایەک لەم ژیانە بێ مانایەدا هەبێت، ئەوە ڕمانی دیواری دڵنیاییە. تووشی دەردی بێ متمانەییەکی یەجگار سەخت بووم. هەست دەکەم هەمووان درۆم لەگەڵدا دەکەن. متمانەم بە هیچ کەسێک نەماوە. با ون بن ئەم ڕیسوا و بێئەمەک و درۆزنانە. بریا شتێکم لەدەست بهاتبا، دەزانی چیم پێ دەکردن؟ بە ڕۆژ تەنها قاڵۆنچەم پێ کۆ دەکردنەوە و بە شەویش ئەستێرەم پێ دەژماردن. بێکەڵکترین توخمی بوونەوەر ئەم پووچڕەگەزانەن. یەع. ببوورە، دیسان هێڵنجێکی نهلیستانە گرتمی.

نامەی هەشتەم

بۆت نووسیبووم کە بە کێ زۆر سەرسامیت؟ نیچە و مارکس. ئازیزی من، بێگومان سەرسامی و کەوتنەژێرکاریگەری شتێکە و کوێرانە شوێنکەوتنیش شتێکی ترە. هیچ کاتێک کوێرانە شوێن هیچ بیروباوەڕ و کەسێک نەکەوتووم. هەمیشه ڕەخنە و ڕوانگە و لێکدانەوەی تایبەتی خۆم بۆ کەسایەتی، دیاردە و چەمکەکان هەبووە و دۆگما و قاڵبم ڕەت کردووەتەوە. ئەوکاتەی بڕواداریش بووم، زۆر ئاواتم بوو لە نزیکەوە ئەو هێزە باڵایەی کە کاهینی گەڕەکەکەمان دەیگوت گەردوون بەڕێوەدەبات و ژیان و مر□ق و هەموو شتێکی خوڵقاندووە ببینم، تا سەبارەت بە ئاکار، ئازادیی و کۆمەڵێک چەمکی تری ئاڵۆز و ناڕوون گفتوگۆی لەگەڵدا بکەم. ئازیزەکەم، هیچ کاتێک لەناو بۆتەی هیچ فیکر و ئایدیۆلۆژیا و بیروباوەڕێکدا نەتوێوە. مەبە بە کۆپیپێستی هیچ کەسێک و ڕوانگەیەک. هەوڵدە تەنها خۆت بیت. هەرگیز لاسایی هیچ کەسێک مەکەوەوە و وا بکە لە هیچ کەسێک نەچیت. دڵنیابە ئەوانەی تر

هەموویان سێبەر و ساختەن. دەتوانی نموونەی مر□ڤکم بۆ بێنیتەوە ماسکی نەبەستبێت و دووڕوو و خۆپەرست نەبێت؟ زۆر لە مرۆڤەکان بێزارم زۆر. بەڵێ، سارتەر زۆر ڕاستی گوت، ئەوان دۆزەخی ئێمەن. تکایە، تا بۆت دەکرێت لێیان دوورکەوە. من لەگەڵ سەگ زیاتر هەست بە ئاسوودەیی دەکەم وەک لە مرۆڤ.

گەمژەکانی ئەمەریکا گەمژەکەیان سەرخست.. گۆران هەڵەبجەیی

ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی ئەمەریکا دەریخست کە [دوناڵد ترامپ]ی سەرمایەدار بەڕێژەی {51%}بەرامبەر بە{47,5} لە[کاملا هاریس]ی بردەوە.زۆربەمان دەزانین کە ئەمەریکا وەک گەورەترین زلهێزی جیهان لەڕووی ئابووری و سەربازیەوە ،پایەکانی لەسەر بەرژەوەندی وەستاون،دۆست و دوژمنەکانیش بەرژەوەندی دیاریان دەکات کە بەردەوام لە گۆڕانکاریدان. لەوانەیە هەندێک زانیاریی دەربارەی کارکردنی ماشێنی زەبەلاحترین وڵاتێکی وەک ئەمەریکا لەکن کەسانی سادە کارێکی زەحمەت بێت، لێ لەکن ئەوانەی سەرقاڵی سیاسەتن، چۆنیەتی کارکردنی ئەو ماشێنە تاڕادەیەک زانراوە. ڕاستە سەرۆکی وڵات لەکۆشکی سپی دادەنیشێت و بەکۆمەڵێک ڕاوێژکاری بەتوانا لەبوارە جیاجیاکاندا دەورەدراوە کە سەرۆک بەپێی ڕاوێژ و ڕێنماییان هەندێک بڕیار وەردەگرێت ،بەتایبەت پەیوەست بە بڕێک لە پرسە ناوەکی و دەرەکیەکان ،بەڵام زۆربەی بڕیارە چارەنووسساز و هەستیارەکان لەدەرەوەی کۆشکی سپی لە لایەن چەند گروپێکەوە وەردەگیرێن کە بەرژەوەندی پێکەوە گرێیداون لەوانە،نوێنەرانی کۆمپانیاکانی بەرهم□ه□انی چەک و کەرەستەکانی جەنگ،نوێنەرانی بانکە زەبەلاحەکان،نوێنەرانی گرووپی فشاری جولەکەی دەستڕۆیشتوو کە بۆبەرژەوەندی ئیسرائیل کاردەکەن. جا هەر سەرۆکێک بە پێچەوانەی خواستەکانی ئەم [گرووپە کاریگەرانە] ڕەفتار بکات، ئەوە کێشەی بۆدرووست دەکەن یا وەک {کەنەدی }دەیکوژن.

....

لە دیرۆکی سەرۆکەکانی ئەمەریکادا کە ژمارەیان[٤٧] سەرۆکە لە[جۆرج واشنتۆنەوە دەستپێدەکات {١٧٨٩}تا دەگاتە ترامپ ،کەبۆ دووەمجار

دەسەڵات دەگرێتە دەست، هیچیان هێندەی ئەم ترامپە گێل و گەمژە نەبوون،هێندەی ئەم ڕاستڕەو وهزردواکەوتوو وڕاسست نەبوون،هێندەی ئەم دژە ئافرەت و بێگانە نەبوون.
وەرە تۆ سەرۆکی زەبەلاحترین وڵاتی جیهان بیت کەچی هێندە شارەزایی و زانیاریت دەربارەی مێژوو و سیاسەتی وڵاتان و نەتەوەکان نەبێت کە بتوانیت لەبەردەم میدیاکاندا ڕووی خۆتی پێ سپی بکەیت؟زانیاریەکانی تەنها تایبەتن بەخودی ئەمریکا و لەوە بەدەر شتێکی پێنیە تا لەدەرەوەی سنووری ئەمریکا کاری پێبکات. لەدەورەی پێشودا دەمێک گڵۆپی سەوزی بۆ ئەردۆغان داگیرساند بۆداگیرکردنی سەریکانی و گرێسپی ،ئەوەبوو لە ناوەو دەرەوەی ئەمریکا ڕەخنەیەکی زۆری هاتەسەر،کەچی بۆپاساو هێنانەوە بۆ ئەم کارە نامرۆڤانەی ویستی بەچەند قسەیەکی گەمژانە خۆی دەرباز بکات،لەوانە گوایە کوردەکان لەجەنگی دووەمی جیهانیدا هاوکاری سەربازی ئێمەیان نەکردوە،وەک ئەوەی کورد خاوەنی دەوڵەت و سوپایەکی پڕچەک بووبێت.یاخود گووتی کێشەی نێوان کوردو تورک پتر لە{٢٠٠} ساڵەو بەمن چارەسەرناکرێت.تەنها شتێک کە بەڕای خۆی پۆزەتیفە ئەوەبوو کەوتی کوردەکان شەڕڤانی ئازان.بەڵام خۆی لەوەلادا کە ئەو شەڕڤانە ئازایانە پێویستیان بە ژیانی ئاسودە و دوور لەهەڕەشەی تورکیا هەیە ،کە پاراستنیان لەئەستۆی ئەمریکادایە.

....

سەبارەت بە گەمژەیی گەلی ئەمەریکا کە زیاتر مەبەستم زۆربەی ئەوانەیە کە دەنگیان بە ترامپداوە، بە دڵنیاییەوە وایە،ئەمەش پەیوەندی بە شێوەژیانیانەوە هەیە.ئەمەریکیەکان زیاتر بۆخۆیان دەژین و ئەولەویەت لەلایان خۆشگوزەرانی خۆیانە،کەئەوەش مافی خۆیانە ،وڵاتان و نەتەوەکانی دیکە گرنگیەکی ئەوتۆیان نیە لە کنیان،هەر بۆیەش زانیاریان دەربارەی ڕووداوەکانی جیهان لەزۆر لایەنەوە دەگمەن وکەمە.

....

پێم وابێت سەرەتاکانی ئەم سەدەیەبوو ئەکتەرێکی کۆمیدی دانمارکی بۆ تاقیکردنەوەی ئاستی زانیاری ئەمریکیەکان سەفەری ئەمریکای کرد،لەشەقام و بازاڕەکاندا جۆرەها پرسیاری لە ڕێبواران دەکرد ،ئەوەی لەیادم مابێت ئەم پرسیارانەبوون: مارگرێت تاتشەر کێبوو؟نیلسۆن ماندیلا دەناسیت؟لە ئێستادا کێ سەرۆکی فەرەنسایە؟کەسیان وەڵامی درووستیان پێنەبوو،دەربارەی کۆچکردوو مارگرێت تاتشەریەکدوانێکیان ئەکتەرە،ئەوانی دیکە وتیان نایناسین ، بۆنیلسۆن ماندیلاش هیچیان نەیانزانی کە کێیە ،لەهەمووی سەیرتر کەسێک گووتی ،وابزانم یاریزانی بۆکسێنە.لەهەمووی

پێکەناویتر ئەوەبوو دەمەک ئەو ئەکتەرە کەمیدیە لەبەردەمی {سوپەر مارکێتەکدا} وەستابوو،لەهەندەک لەوانەی پرسی کە دەهاتنەدەرەوە ، پرسیارەکەی ئەمەبوو:[وەک بزانیت ئەم سوپەرمارکێتە {شیری ماسی}یان هەیە؟
ئەم پرسیارەی لە چوارپێنجەک کرد تەنها یەکەکیان بە پێکەنینەوە وەڵامی دایەوە، وەک ئەوەی بڵێ هێندە گەمژەنیم، بەڵام ئەوانی دیکە یادەیانگووت نازانم یاخود دەیانگووت بڕۆژوورەوە خۆت پرسیار بکە.
بەیێ بەدووری نازانم کە زۆرینەی ئەوانەی دەنگیان بەترامپداوە لەم جۆرەبن و وەک خودی ترامپ گەمژەن و شتەکی ئەوتۆ لە دانیا نازانن.
تەنها ئومێدم ئەوەیە کە ئەمجارەش ترامپ کوردەکانی ڕۆژئاوا گورگانخوارد نەکات و گورگەبەرەکەی تورکیایان تێبەرنەدات.

گۆران هەڵەبجەیی

دیاردەی خۆبەزلزانین و هەوڵدان بۆ شکاندنی یەکتر لەنێوان تاکەکانی باشووری کوردستان-160-.. ابراهیم موحەمەد(ئەبڕاهام لەقای)

زنجیرەی وتار ١٦٠.

دیاردەی خۆبەزلزانین و هەوڵدان بۆ شکاندنی یەکتر لەنێوان تاکەکانی باشووری کوردستان، دیاردەیەکی بەرچاوە کە ڕیشەی لە چەندین هۆکاری کۆمەڵایەتی و دەروونیدا هەیە. لەلایەک، سیستەمی پەروەردەیی و خێزانی کە تاکەکانی تێدا گەورە دەبن، زۆرجار هانی کێبەرکێی نادروست و خۆسەپاندن دەدات. هەروەها کاریگەری کەلتووری خێڵەکی و بیری تەقلیدی، وایکردووە تاکەکان هەمیشە هەوڵی سەلماندنی خۆیان بدەن بە شکاندن و کەمکردنەوەی بەهای کەسانی تر.

دۆخی ئابووری و نەبوونی دەرفەتی یەکسان بۆ پێشکەوتن و سەرکەوتن لە ژیاندا، هۆکارێکی تری گرنگە کە وادەکات تاکەکان هەست بە ملمانێیەکی بەردەوام بکەن و بیر لە خۆیان و بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بکەنەوە. هەستی نائەمنی و نەبوونی متمانە بە سیستەمی کۆمەڵایەتی و یاسایی، وایکردووە تاکەکان پەنا بۆ شێوازی نادروست ببەن بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانیان.

لەلایەکی ترەوە، لاوازی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و کەمبوونەوەی هەستی هاوبەشی کۆمەڵایەتی، بووەتە هۆی ئەوەی کە تاکەکان کەمتر هەست بە بەرپرسیارێتی بەرامبەر بە یەکتر بکەن. ئەمەش وایکردووە کە زۆرجار بێ ڕەچاوکردنی کاریگەرییە نەرێنییەکان، هەوڵی زیانگەیاندن بە یەکتر بدەن. هەروەها نەبوونی کەلتوورێکی هاوکاری و یەکتر قبوڵکردن، وایکردووە تاکەکان نەتوانن سوود لە تواناکانی یەکتر وەربگرن و لەبری ئەوە هەوڵی لاوازکردنی یەکتر بدەن.

پێویستە سیستەمی پەروەردەیی و خێزانی گۆڕانکاری بنەڕەتی بەسەردا بێت، بەجۆرێک کە هانی هاوکاری و ڕێزگرتن لە جیاوازییەکان بدات. هەروەها گرنگە کار لەسەر بەهێزکردنی متمانەی کۆمەڵایەتی و دروستکردنی دەرفەتی یەکسان بۆ هەموو تاکەکان بکرێت. پێویستە کەلتوورێکی نوێ پەرە پێ بدرێت کە تێیدا سەرکەوتنی تاکەکان بە شکاندن و زیانگەیاندن بە یەکتر نەبێت، بەڵکو لە ڕێگەی گەشەپێدانی توانا و لێهاتووییە تایبەتییەکانی خۆیانەوە بێت.

ابراهیم موحەمەد(ئەبڕاهام ل□قای)

تایبەتمەندییەکانی پاڵەوان لە چیرۆکی منداڵان.. رەزا شوان

گرنگترین رەگەز لە رەگەزەکانی چیرۆکی منداڵان کارەکتەرەکانن، بە تایبەتیش پاڵەوانەکانی چیرۆکەکان، رۆڵێکی سەرەکی و گرنگ و چارەنووساز دەگێرێن، بۆ گەیاندنی رووداو یا رووداوەکانی چیرۆکەکان، بە ئاکامێکی دڵخوازی منداڵان. چیرۆک بەبێ پاڵەوان نا بێت. مەرجیش نییە، پاڵەوانی

چیرۆکەکانی منداڵان، تەنیا م□ر□قبن، منداڵبن (کچ یا کوڕ) بن. دەکرێت ئاژەڵ و باڵندە و دار و درەخت و گوڵ و پەپوولە و زیندەوەری تربن، یان شتی بێ گیان بن. یان پاڵەوانی ئەندێشەیی و ئەفسانەیی بن، وەک: دێو و چەتەوڵ و جنۆکە و سیمرخ و ئەژدیهای باڵداری حەوت سەر و قەقنەس و جادووگەربن. وەک لە چیرۆکە ئەفسانەییەکاندا هەن. پاڵەوانی چیرۆک هێمای هێز و بوێری و ئیرادە و متمانە و رەنگدانەوەی بەها و بنەماکانی چیرۆکە.
پاڵەوانی چیرۆک کارەکتەرێکە، خوێنەر لە رێگەیەوە دەچێتە ناو جیهانی چیرۆکەکەوە. رووبەڕووی کێشە و ململانی سەخت و بەرهەڵستییەکان دەبێتەوە. بە ئازایەتییەوە ل□ بەردەم هێزێکی دژ□ بەرەدا دەوەستێتەوە، بۆ گەیشتن بە ئامانج و بە خواستی خۆی.

کارەکتەری پاڵەوان لە کورتە چیرۆکی منداڵاندا، کارەکتەری سەرەکییە، دینەمۆی چیرۆکەکەیە و رووداوەکان بە دەوریدا دەسووڕێنەوە. بەرپرسیارێتی سەرەکی لە چیرۆکەکەدا هەڵدەگرێت. پاڵەوان پەیامێکی هەیە دەیەوێت بە منداڵانی خوێنەری یا گوێگری چیرۆکەکە بگەیەنێت. رەنگە پاڵەوانێکی راستەقینە بێت، کە کاری قارەمانانە و سەرەکێشی و سەرچڵی ئەنجام بدات. یان رەنگە کەسێکی ئاسایی بێت. یان کەسایەتییەکی ئەفسانەیی بێت، بتوانێت کاری لە توانا بەدەر ئەنجام بدات.
لە جیهانی وێژەی منداڵاندا، پاڵەوان وەک کەسایەتییەکی بەرز و ئیلهابەخش و ئاراستەکەری منداڵانی خوێنەرە. لە رێگەی خەبات و کۆشش و سەرکەوتنییەوە، نەک هەر سەرگەرمی و خۆشی بە منداڵان دەبەخشێت، بەڵکو پەیام و وانەی گرنگی ئازایەتی و میهرەبانی و کۆڵنەدان و متمانە بەخۆبوون و سەرکەوتنیان پێدەبەخشێت. خوێنەرانی منداڵان بانگهێشتی جیهانێکی پڕ لە هیوا و گەشبینی دەکات، کە ئەستەمی تێدا نییە. لە سایەی خەبات و تێکۆشان و خۆراگری و سووربوون و کۆڵنەداندا، سەردەکەون و هیوا و خەونەکانیان د□ن□دی. منداڵان فێری ئەوە دەکەن، بە بوێر و متمانە بەخۆبوون و بە ئیرادە و ورەیەکی بەرزەوە رووبەڕووی ترس و ئاستەنگی
و بەرهەڵستییەکانیان ببنەوە. فێری بەهای بەرز و هاوسۆزی و دڵسۆزیان دەکەن. فێریان دەکەن پشت بە خۆیان ب□ستن و هەوڵبدەن خۆیان کێشەکانیان چارەسەربکەن. منداڵان لە رێگەی پاڵەوانانی چیرۆکەکانەوە، فێری بەها بەرزەکان و پرەنسیپە

مرۆڤایەتییەکان و چەمکەکان دەبن، وەک: ڕاستگۆیی و دڵسۆزی و هاوکاری و قوربانیدان و فریادڕەسی و خۆشەویستی و سۆزداری و ڕێزداری و... هتد.

منداڵ بە سروشتی، بە دوای پاڵەوانە دەخوازەکەیدا دەگەڕێت، کە وەک نموونەی خۆیەتی. سەرسامی کەسایەتی و ڕەفتارەکانییەتی. لاسایی کارەکانی و شێوازی جوولەی و قسەکانیشی دەکاتەوە. تەنانەت ئەگەر چیرۆکەکان لە جیهانێکی ئەندێشەیی و فانتازیشدا ڕووبدەن. پاڵەوانی چیرۆک، وەک هێزێکی پاڵنەری پشت چیرۆکەوە کاردەکات. زۆر جار منداڵ پەیوەندیی سۆزداری، لەگەڵ پاڵەوانەکەدا دروست دەکات. پاڵەوان لە چیرۆکەکەوە بۆ چیرۆکێکی دیکە، بەپێی ئەو کۆنتێکست و مانا و مەبەستەی کە چیرۆکەکە هەڵیدەگرێت، ڕەنگە جیاوازی هەبێت.

مەبەستیش لە پاڵەوانی چیرۆکەکانی منداڵان، تەنها لە ڕووی جەستەییەوە نییە. بەڵکو لە ڕووی دەروونی و زیرەکی و زانایی و دانایشەوەیە. دەشێت پاڵەوانە چیرۆک، منداڵێکی وێنەکێشی بە توانا بێت. یان لە سایەی بلیمەتییدا پاڵەوان بێت.

کارەکتەری پاڵەوان لە چیرۆکی منداڵاندا، بە زۆری بە چەند تایبەتمەندی و جیاوازییەک دەناسرێتەوە. دیارترینی ئەو تایبەتمەندییانە، بە کورتی بریتین لە:

١ــ ئازایەتی: پێویستە پاڵەوانی چیرۆک بوێر و دلێر و ئازایەتییەکی گەورەی هەبێت. نابێت ترسنۆک و لاواز و بێ دەسەڵات بێت. متمانەی بە توانای خۆی هەبێت و بەبێ ترس، ڕووبەڕووی ئەو مەترسی و بەربەستییانە ببێتەوە کە دێنە ڕێی. ناشبێت زیادەڕۆیی لە کەسێتی پاڵەوان بکرێت، کە منداڵان باوەڕیان بە توانا و ڕۆڵێکی نەبێت.

٢ــ ئیرادە: پاڵەوان بەوە ناسراوە، کە هێزێکی ناوەوە و ئیرادەیەکی تۆکمەی هەیە. خۆڕاگر و کۆڵنەدەرە و توانای زاڵبوون و سەرکەوتنی بەسەر سەختییەکاندا هەیە، سوورە لەسەر سەرکەوتن و گەیشتن بە هیوا و بە ئامانجەکەی.

٣ــ باوەڕ: پاڵەوان باوەڕێکی پتەو و نەگۆڕی بە بەها ڕەوشتییەکان و بە پرانسیپەکانی مرۆڤایەتی هەیە. باوەڕیشی بە ئەستەم نییە و لەو باوەڕەدایە، کە لە سایەی خەبات و تێکۆشان و کۆڵنەداندا، هەموو هیوا و ئامانجێک دێتەدی.

٤ــ زیرەکی: پاڵەوان لە چارەسەرکردنی کێشەکاندا زیرەک و داهێنەرە، بە بەکارهێنانی ئەقڵ و جەستە و هێز، بە بەرەنگاری و ڕووبەڕووبوونەوەی بەربەستییەکان.

٥ـ خۆبەخشین: پاڵەوان بە خۆبەختکردن و گیانبەخشین، لە پێناوی ئەوانی تردا، تایبەتمەندە و بەرژەوەندیی هەمووان دەخاتە پێش بەرژەوەندیی تایبەتییەکانی خۆیەوە.
٦ـ دادپەروەری: پاڵەوان هەڵگری بەهاکانی دادپەروەری و دەستپاکییە، هەوڵی چاکەکردن و بەرەنگاربوونەوەی ستەم و زۆرداری و نادادپەروەری دەدات.
٧ـ مرۆڤایەتی: پاڵەوانی چیرۆک، تایبەتمەندیی مرۆڤایەتی تێدایە، وەک: بەزەیی، هاوسۆزی، لێبووردن، میهرەبانی، خێرخوازی، هاوکاری و فریادڕەسی،… هتد.
٨ـ گەشبینی: پاڵەوان تایپەتمەندیی گەشبینی و هیواخوازی و ئەرێنی هەیە. ڕووخۆش و لێو بەخەندەیە. شادی دەخاتە دڵی کەسانی دیکەوە. پاڵەوانی چیرۆک کەسێکی کنجکاوی نوێخوازە و حەز بە داهێنان و بە دۆزینەوە و بە ئافراندن دەکات.
٩ـ هاوڕێتی: پاڵەوان ڕێز لە هاوڕێتی و دەگرێت و پەیوەندی ئەرێنی دروستدەکات.
١٠ـ ئیلهامبەخشین: پاڵەوان ئیلهام و متمانە بە منداڵانی خوێنەر دەبەخشێت. کە توانای هێنانەدیی هیوا و ئامانج و خەونەکانیان هەبێت. دەستیش لە مافەکانیان هەڵنەگرن.
١١ـ ڕاستگۆیی: پاڵەوان ڕاستگۆیە و فرت و فێڵ و درۆ لەگەڵ کەسانی تردا ناکات.
١٢ـ دڵسۆزی: پاڵەوان هەمیشە بە ئەمەکە و دڵسۆزی هاوڕێکانێتی، لە تەنگانەدا دەبێت بە فریادڕەسیان. بە یارمەتیدانیان ئامادەیە هەموو شتێک بکات.
١٣ـ خاکی: پێویستە پاڵەوان کەسایەتییەکی خاکی و سادە بێت. پۆز لێنەدات و خۆی بە ئەنجامدانەکانییەوە هەڵنەکێشێت و سووکایەتی بە هیچ کەسێک نەکات.
١٤ـ سەرکردەیی: پێویستە پاڵەوان توانای ڕابەری و سەرکردەیی هەبێت و بتوانێت بە سەرکەوتوویی، سەرکردایەتی کەسانی تر بکات، بەرەو ئامانجێکی هاوبەش.
١٥ـ ئەندێشە فراوانی: پاڵەوان ئەندێشەیەکی فراوانی هەیە، بە قووڵی بیردەکاتەوە، بە چارەسەرکردنی ئەو کێشە و ئاستەنگییانەی کە ڕووبەڕوویان دەبێتەوە.
١٦ـ ئاستی پاڵەوان: پێویستە پاڵەوانەکانی چیرۆکەکانی منداڵان، لە ئاستی گونجاوی ئەو قۆناغە تەمەنە منداڵییە دابن، کە چیرۆکنووس چیرۆکەکانی بۆیان نووسیوە.

(*) تا ڕادەیەک سوودم لە چەند سایتێکی ئینگلیزی و عەرەبی

وەرگــرتــووە.
ســویــد: ٢٠٢٤

تەرزەی خۆشبەختیەک.. شیعـــــــر/ کاوە عوسمان عومەر

زەنگەکان خوێنیان لێئەتکێ
پەنجەکانی خواوەندیش بریندار
مەرگ لەدەرگای منداڵێکی
چنگ بەستوو تەزیو ئەدا
ماڵێک لە گڵ
دەرگای شکاو

لە شەقامی شارێک تاریک
تارمایی پیادەکان دێن و دەڕۆن
ئاسمان تۆفانە گڕی بریسکەو تریشقە
دڵی تەنیاکان
بۆ چەند ساتێکی کەم
ڕەوشەن ئەکا

ئەمڕۆش ڕۆیی،
کەس لەوێ نیە،
لە دیدەگا، شتەکان
وون، زەریام دی
شەپۆلەکانی خۆی کۆکردەوە
نەورەسم دی بە دڵشکاوی
لە شەقەی باڵیدا

چونکە مەرگ
لەهەر سوچێکی کۆڵانی ژیانم
چاوە گورگانەی
بریسکەی دێ
بۆیە پێت ناڵێم

خۆشم ئەویت

ئەوسا ،
خەندەکانی شیعرم
بۆت ئەکردە قردێلەی سەرت
ئێستا
کلۆی بەفری لێوم
پروشەی وەرزێکی هەناسسەساردی
ڕۆحمی پێیە

ئارەزووی دڕانی
وێنەکانی ئەو ڕۆژانەم
چاوەڕوانی وەک شانەی هەنگ
بوونی جێماوی تۆی
شیرینتر ئەکرد

لە هەموو گوناحە جوانەکانی
بەردو گیاو ڕوبار و سنەوبەرە
تەڕەکانی سەر ڕێگای سەفەرێکی دوور
خۆش ئەبم
دوای ماڵئاوایت

ئارەزووی شکۆی
جێهێشتنێکم
کە لێو هێشتا پڕ لە شکۆفەی شیعرە
چی شکۆمەندیەکە مەرگ
کە دوا گولە
بیپچرینێ بیرێکی مەست
بە ئەزەلی عیشق،
تا ژوورپڕکا ،
لە پەڕەی گوڵ..و…پەڕەی شیعری ..
تەواو نەکراو…و..خوێنی ڕەشی…ڕۆحی
دەربازبوو

ئیترجارێکی تر..
سەرهەڵگرتن،
چارە نەما
کە ژورەکان هەر وەک کفن

زەردو ڕزیو
تاریکی تەنیا بوون
وەک دەمی نەهەنگ
هیواهەڵچنین
بە سبەینێیەکی ئاسوودەتر
ئەبێتە تابووت

سەرلە بەیانی
هێشتا خەواڵوو
خەم ئەدەمە دەست
شنە بایەکی مەست
بەڵی چەند قادرمە
بەرەو مانگەک
هێشتا جەستەی زیوینی
وەک چاوە تەڕەکانی
شکۆفەی لقی دار چنارە تەڕەکان
ئە بریسکێنێتەوە

بە چیمەنی دەندە
ووشە بکە سەمفۆنیا،
و کام ئێوارەش
وەحشتەنتاک
گوڵە لازوردی نامەیی
لە دەی پڕ تۆفان و گێژەنەی سەفەر
بچێنە

زەمین بە نوبەرامی
تەرزە یەکی
خۆشبەختی دە
ئامێز ئەکاتەوە
دارستانە
دوای هاوینەکی ووشک و
بیابان
جەگەلەی گرت
خەرەندی ووشک
ئاوی سازگار
لێوی تەڕبوو
بە شە پۆلی ساتەوەختی

باخچە هەڵواسراوەکانی
بیرەوەری
شارێکی بزربوو!

....
وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەری ئیسپانی
(Enrique .Lorca (ELG21
بە سوپاسەوە لە پەیجی خۆی وەرگیراوە

کۆتایی ساڵانی هەنگوینی ئەمریکا و ئێران، لە ٢٠٠٣ ەوە تاکو ٢٠٢٣.. ئیدریس مستەفا

رایەڵەی باس…

ئێران دەورەی مێژوویی خۆی لە دەستدا وەک هیزێکی ناوچەیی گەورە و کاریگەر. ململانێی جەمسەرە گرنگ و زلهێزەکانی دنیا بە هەموو ئاستە ئابوری و سیاسی و سەربازی و تەکنەلۆجیی تەنانەت فەرهەنگییەکانیشییەوە چۆتە قۆناغێکی ترەوە و چیتر دەورە کلاسیکییەکەی ئێران قبوڵ ناکات و ئێران چ بە خواست یا نەخواستی خۆی ئاڵوگۆڕ بەسەر وجودی ناوچەیی و نیوخۆیشیدا دێت. گەر ئێران لەم دەورە تازەیەی دنیا تێنەگات ئەوا بە پێچەوانەی رەوڕەوەی مێژووەوە دەڕوات کە یان دەبێ ببێ بەو وڵاتەی تەنها لە خەمی وڵاتەکەی خۆیدا بێت و واز لەسیاسەتی ستراتیجیەتی دەستیوەردانی وڵاتانی تر بهێنێت یاخود سەرکێشیە ناوچەییەکانی کە زیاتر لە چوار دەیەیە سیاسەتی ستراتیجی دەرەکی خۆی پێ رایی دەکات دەبێتە مەوزمەک و توشی گێژەنەیەکی جیوسیاسی گەورەی دەکات کە نەک هەر ئێران بەڵکو سەرجەم هاوکشیە سیاسییەکانی ناوچەکە لەگەڵ خۆیدا بخاتە لەرزە و گۆڕین. ئەمریکا و ئیسرائیل و ئێران سێ کاراکتەرە سەرکییەکەی ئەو لەرزە و گۆڕینەن.

لەو دەمەوەی جمهوری ئیسلامی ئێران وەک دەوڵەتێکی پان ئێرانیزم یاخود پان فارسیزم لەسەر ئایدیۆلۆجیایەکی ئاینی دروست بوو سەرەکیترین ستراتیجی جیوسیاسی دەوڵەتی خۆی بایەخدان بوو بە سیاسەتی دەستێوەردان لە وڵاتانی دراوسێی و ناوچەیی بە ئەمەش نەک ئاین بەڵکو مەزهەبی شیعی و دژە ئیسرائیلیەتی کردە شمشیرێکی دوو دەم بە پشتیوی لە ناوچەکەدا. لەو دەمەوە ئێران بووە بە یەکیک لە هۆکارە سەرەکیەکانی نائارامی و پشێویەکی وەها لە ناوچەکەدا کە پێشتر لە وێنەی نەبووە. خۆرمانەی شیعی یان هیلالی شیعی ئەو تایبەتمەندیە بە وێنەیەیە لە دەستێوەردان یاخود پاوانخوازی ئێراندا. لە ناو ئەو سیاسەتە ستراتیجیەی دەرەوەیدا وەک لە سەرەوە ئاماژەمان پێکرد، کەماری ئیسلامی ستراتیجێکی تری هەیە ئەویش بەکارهێنانی ئەو خۆرمانەی شیعیەیە بە خزمەتی پان ئێرانیزم پان فارسیزم. گراند دیل یاخود گرێبەستی گەورەی ساڵی ٢٠٠٣ و تۆفانی ئەقسای ٢٠٢٣ و رووداوەکانی لەگەڵ خۆیدا هێنای ئەو دوو بابەتەن لێرەدا دەمانەوێ کەمێک بە دوورودرێژی باسی بکەین.

لە ساڵی ١٩٧٩ ەوە ئێران و ئەمریکا پەیوەندیەکی ستراتیجی هەبووە لە نێوانیاندا سەرباری نەبوونی هیچ پەیوەندیەکی رەسمی نێودەوڵەتی. دیارە ژێر بە ژێر هەمیشە پەیوەندیان هەبووە بەڵام هەر راستەوخۆ نەبووە بۆ ماناییەی دوو کەسێتی دیاری حکومی یا دەوڵەتی دانیشتن و گفتوگۆیان هەبێ. محەمەد نەهاوەندیان کەسایەتی دیاری سیاسی ئێران و راوێژکاری حەسەن روحانی سەرەکی پێشووتری ئێران چەندن جارێک سەردانی ئەمریکای کردووە و راستەوخۆ لەگەڵ کاربەدەستانی ئەمریکی دوور لە میدیاکان دیداری کردووە. ئەمریکا دانی پێداناوە کە نەهاوەندیان لە ئەمریکا بووە بەس لەگەڵ نوێنەرانی حکومی دانەنیشتووە بەڵام ئێران لە بنی رەتی کردۆتەوە. وەک ناراستەوخۆش، هەر وڵاتێکی ناوچە دەتوانێ و ئەو نێوەندیە بگێڕێ بە تایبەت سەڵتەنەتی عومان کە بەناوبانگە لە میانڕەوی سیاسی دەولەتی خۆیدا و هەموان سەردانی دەکەن بە تایبەتی ئیسرائیلیەکان و ئێرانیەکان.
ئەوەی ستراتیجیە دوو قۆناغی گرنگە لە پەیوندیەکانی ئەمریکا و ئێران کە شایەنی ئاماژە پێدانن تاکو تایتەی بابەتەکەمان ناوەڕۆکی باسەکەمان بسەلمێنە ئەوانیش قۆناغی ساڵانی ٢٠٠٣ و ٢٠٢٣ ین.

قۆناغی یەکەم: گرێبەستی گەورە (گراند دیل)
تاکو ساڵی پارەکە و ئەم رووداوانەی دوایی ئێران هیچ کات بە دژی

سیاسەتە ستراتیجیەکانی ئیسرائیل و ئەمریکا کاری نەکردووە و پشتیوانی کردنی باڵەکانی وەک حزبوئەڵڵا و حەماس هەرگیز بە مانای وەستانەوەی راستەوخۆ نەبووە بەڵکو ئەو بەشەکە لە پرۆکسی وار یاخود کێشمەکێشە لابەلاکانی پەیوەندیە نەودەوڵەتیەکان. دیارە دەمانی شەڕی عێراق-ئێران ئەمریکا چەندان جار بە پەردە چەکی بە ئێران فرۆشتووە و بەڵگەکان هەن لەو بارەیەوە. تەنانەت ساڵی ٢٠٠١ کاتێک ئەمریکا ویستی پەلاماری تالیبان بدات، ئێران هەموو ئاسمان خۆی بە کردەوە و فڕۆکە جەنگیەکانی ئەمریکا بە ئارەزووی خۆیان ئاسمانی ئێرانیان دەبڕی هەرچۆنێک بیانویستایە.
دوای روخانی سەدام حوسێن لە ساڵی ٢٠٠٣دا محەمەد جەواد لاریجانی کەسایەتی سیاسی گرنگی کۆماری ئیسلامی ئێران و ئیستاکەش راوێژکاری باڵای خامنەئی بە کاروباری دەرەوەیە، ئەودەم بابەتێکی بە ناوی حکومەتی ئێرانەوە پێشکەش بە ئەمریکاییەکانی ئیدارەی جۆرج جەبلیو بوش کرد بە ناوی گراند دیڵ. لەو گرێبەستە گەورەیەدا هەندی خاڵی باس کراوە گەر حزبوڵڵا و حەماس و جیهاد خۆیان بە خاوەن قەزیە بزانیایە هەرگیز ئەوەیان قبوڵ نەدەکرد و دەبوو هەر ئەو دەم واز لە ئێران بهێنن . لەو گرێبەستەدا ئێران بە ئەمریکا دەڵێ ئەمە ئەوە سەدام حوسێنمان رووخاند و ئەمە دەمانەوە هاوبەشیەک یاخود هاوپەیمانێتیەک هەبێ لە نێوانماندا لەسەر ئاستی ناوچەی خۆرهەڵاتی ناوین/رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. لە بەرامبەردا ئەمە ١) ئامادەین دەستبەرداری چەکی ناوەکی ببین. ٢) چەک بە حزبوڵڵا دادەنەین و دەیکەین بە حزبێکی سیاسی. ٣) پشتی حەماس و جیهاد دەبین بەردەدەین و وایان لێدەکەین کە هێرش نەکەنە سەر ئیسرائیل لەمەودوا.
دیارە ئیدارەی ئەمریکی جۆرج بوش ئەم گرێبەستەی رەتکردەوە چونکە لە سیاسەتی ستراتیجی دەرەوەی ئەمریکادا شتیک نیە بە ناوی هاوبەشی پاوانخوازی جگە لەگەڵ جەمسەرە زلهیزەکاندا نەبێت. نفوزی پاوانخوازی سیاسی ئێران لە مێژ بوو گەیشتبووە وڵاتانی ئەمریکا لاتین لەوانە ئەرجەنتین و چیلی و پیرۆ و برازیل ئەمە هەروەها چەند وڵاتێکی ئەفریقیاش، ئەم گراند دیڵە مەودای پاوانخوازی ئێرانی فراوانتر و هەستیارتر دەکرد لە ناوچەیەکی وەک خۆرهەڵاتی ناویندا بەڵێ ئەمریکا بە یەک و دوو بەگوێی نەکرد.

قۆناغی دووەم: تۆفانی ئەقسای ئۆکتۆبەری ٢٠٢٣

تۆفانی ئەقسای ئۆکتۆبەری ٢٠٢٣ی حەماس بە گیان خەڵکی مەدەنی ئیسرائیل سەرەتای قۆناغێکی ترە لە نەمانی ساڵانی هەنگوینی پەیوەندیەکانی نێوان ئێران و ئەمریکا کە لەوەناچێ گەڕانەوەی هەبێ وەک پێشووتر. ئەو رووداوانەی لە ساڵی پارەوە تاکو ئیستا

ڕوویانداوە شوێنگەی ئێرانی لە هەر سێ ئاستی نێوخۆیی و ناوچەیی و نێودەوڵەتی بەرەو لاوازی بردووە بە رادەیەک جەمسەرە جیهانییەکانی وەک روسیا و چینیش ناتوانن لەو کێندەڵانە دەری بهێنن سەرباری هەر پەیوەندییەکی باش و ڕێکەوتنێکی سەربازی و ئەندامەتی لە بریکسدا.
ستراتیجییەتی ئێران وەک دەوڵەتێک بریتیە لە دەستێوەردان لە کاروباری وڵاتانی دراوسێیدا و گرتنەبەری پاوانخوازی لەو ڕێگەیەوە و گەر ئێران لەم ستراتیجییەدا فەشەل بهێنێ، کە وادیارە، ئەوا بوونی لە ناوخۆ و ناوچەکە و جیهانیشدا دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە.
ئەوەی ئێرانی وەک هێزێکی گەورە و کاریگەر لە ناوچەکەدا پیشان دەدا:
یەک: ئەو باڵە شیعیانە بوون کە بە هیلالی شیعی یاخود بە محوەری مقاوەمە ناوزەدی دەکردن کە بەشێکی زۆری هزر و میدیای عەرەبیش وەک تەتی دەیانگوتەوە. حزبوڵلا بە پلەیەکیش خوارتر حەماس روحی ئەو ستراتیجییە بوو لە ناوچەکە و لە بەرامبەر ئیسرائیلیشدا. ئیستا ئەو دوو هێزە بە قاعیدە و قەواعیدەوە وا بەرەو فەنابوون دەچن نەک هەر لەسەر ئاستی سەربازی بەڵکو ئاستی سیاسیش. یەمەنی حوسییەکان پێش ئەوەی ئێران بیکات بە باڵێکی بەفەی وەک حزبوڵڵا، بە باشی کرا و لە هەموو لایەکی نێودەوڵەتییەوە ئیدانە دەکرێ و رسوا دەکرێ ئەمە جگە لە هێرشی بەردەوامی ئەمریکا و بەریتانیا و ئیسرائیل بۆ سەر بنکە و خاڵە سەربازی و سەرچاوە و ستراتیجییە ئابورییەکانی. گەر ئێران بەرەو لاوازی ستارتیجی دەرێکی بەوات بە تەواوی ئەوا کەشەی حوسییەکان لە یەمەن لە ڕووی سیاسییەوە قەرخ دەکرێ لە لایەن وڵاتانی کەنداوە بە دانوستان و گفتوگۆ لەگەڵیاندا و خەشیان ئەم مەیلەیان تەدا هەیە بە لەبەر چاو گرتنی ئەو چەندان هاتن و چوونەی دانوستانیان لەگەڵ بەشەکەی تری یەمەن لە سعودیە و قەتەر.
دوو: یەکێک لە گورزە ستراتیجییە گەورەکانی تر لە ئێران لە دەسچوونی سوریایەتی وەک گۆڕەپانێکی جەندان ساڵەی تراتەنی یان ترانزێتی سیاسی و سەربازی بۆ دەستێوەردان لە لوبنان و فەلەستین و تەنانەت ولاتانی وەک ئوردن و کەنداویش. ڕووداوەکانی ئەم چەندان مانگەی دوایی نیشانیدا کە چیتر ئێران بە دەردی سوریا ناخوات.
هێرشە یەکانگیرییەکانی ئیسرائیل بۆ سەر حزبوڵڵا و حەماس و سوریا بە ئەوەی یەک دەوڵەتی غەربی و بگرە جیهانیش سەرەکەنەیەکی جدی بکەن هوروژمێکی گەڵان یاخود لەرزەیەکی جیۆسیاسی بە ناوچەکەی پەیوەیە و تەواوی هاوکێشە سیاسی و پەیوەندیە ناوچەییەکانی لە تەتەڵەبەژەنە داوە. لەو تەتەڵەبەژەنەیەدا ئێران زەرەرمەندی یەکەمە بەو پێیەی:
١) دیمەشق بەتە گۆرستانەک بۆ کوشتنی جەنەراڵە سەربازییەکانی ئێران

بێ ئەوەی بەشار ئەسەدی سەرۆکی سوریا هیچ ئیدانەیەک یاخود هەنگاوێکی عەمەلی لە دەست بێت بۆ پاراستنی کەسێتی و هیزی ئێرانی لە سوریادا بەتایبەت ئیسرائیل بە ئاشکرا پێی گوتووە گەر دەسبەرداری ئێران نەبیت ئەوا چارەنوست لە نەسروڵڵا و هەنیە و سنوار باشتر نا بێت. ٢) بەشار ئەسەد بە ئاشکرا دەرگای بۆ وڵاتانی ئەوروپی کردۆتەوە یاخود بڵێم ئەوان باوەشیان بە سوریادا کرد و گوتیان گەر بێتوو واز لە ئێران بهێنیت ئەوا ئێمە وەک یەکێتی ئەوروپا دەرگای پەیوەندیەکانت لەگەڵدا دەکەینەوە و بۆ نیەتپاکیش ئەوەتا جەند وڵاتێکمان سەفارەت و کونسوڵەتیان کردۆتەوە لە دیمەشقی پایتەخت وەک ئیتالیا و نەمسا؛ ئەمە جگە لە بەستنی کۆنفراسێک لە ئەوروپا لە مانگی رابردوودا لە نێوان یەکێتی ئەوروپا و سوریا کە هەشت وڵاتی یەکێتی ئەوروپا لە برۆکسلی پایتەختی بەلجیکا و یەکێتی ئەوروپا ئەو کۆنفراسەیان بەڕیوە برد و بەڵێنیاندا کە ئەم جۆر□ دانیشتن و گفتوگۆیانە بەردەوام دەبن. ٣) ولاتانی کەنداو ئامادەیی لە ئەستۆگرتنی ماڵی بۆ دووبارە بونیاتنانەوەی سوریا هەر لە دروستکردنەوەی شارەکانەوە تاکو ژیانەوەی ژێرخانی ئابوری. هەر خودی بانگهێشتی بەشار ئەسەد بۆ کۆمکاری عەرەبی و سەردانی ئەمیری دوبەی بۆ دیمەشق و کردنەوەی سەفارەت و کۆنسوڵیەکانی لە دیمەشق وەک ئیمارات و سعودیە و جەزائیر و میسر و ..هتد.

سێ: لە نەخشەی سیاسی نوێی سوریادا کە بە دانیشتنێک لە نێوان تورکیا و سوریا بە نێوەندگیری روسیا و تەنانەت ئاگاداری ئەمریکاش بەرێوە چوو لە یەک دوو هەفتەی رابردوودا دەسکۆتاکردنی ئێران بە ئاشکرا دەبینرێ. تورکیا و روسیا فشاری گەورەیان لەسەر ئەمریکا داناوە کە پشت بکاتە رۆژاڤا و لە بەرامبەریشدا تورکیا لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی بکشێتەوە؛ هەروەها روسیا ناهێڵێ ئێران نفوزی سیاسی و سەربازی هەبی لە ئایندەی سوریادا.

چوار: سەرباری ئەوەی دوێنێ و پێرێکە وەزیری دەرەوی روسیا سێرگی لاڤرۆڤ رایگەیاند کە ریکەوتنی سەربازی مۆر دەکەن لەگەڵ ئێراندا بەڵام ئەمە هەرگیز ناتوانێ لە ئاستی ئەو گرژیەی ئیستا ئێران و ئیسرائیل کەم بکاتەوە گەر توندتری نەکات. ئەولەویەت بۆ روسیا لە ئیستادا ئۆکراینە کە مەسەلەیەک و کێشەیەکی سەربازی ستارتیجی گەورەیە بۆ روسیا و ئێران هەرگیز ئەو شوێنگە جوگرافی و سۆزە مێژوویی و ئاینی و تەنانەت نەژادیەشی نیە وەک ئۆکراین هەیەتی؛ بۆیە روسیا گەر بە تەواویش بچیتە بەرەی ئێرانەوە لە حاڵەتی جەنگ لەگ□□ ئیسرائیل-ئەمریکادا ئەوا جگە لە ناردنی چەک و تەقەمەنی ئەویش بە شێوەیەکی دیاریکراو ناتوانێ هیچ هەنگاوێکی گەورەتر

بنێت. بۆ نموونە ئەوەی روسیا کڵاوەی ئەتۆمی دەداتە بێلاروس هەرگیز ناتوانێ و نایشیکات ئەوە بداتە ئێران بە جەندان حوکمی سیاسی نیودەوڵەتی و جیوسیاسی و سەربازی ستراتیجی کە لێرەدا شایانی باس کردن نییە.

پێنج: چین کە ئەویش پەیوەندییەکی بەهیزی بازرگانی هەیە لەگەڵ ئێراندا ناتوانی هیچ بەشدارییەکی سەربازی بنێت گەر دوو سبەی ئیسرائیل-ئەمریکا کۆماری ئیسلامیش بڕوخێنن. ئەوە دروستە ئێران بە نرخێکی هەرزان نەوت دەفرۆشی بە چین بەڵام هەرگیز ناگاتە ئاستی ئەو پەیوەندییە بازرگانی و ئابورییەی چین لەگەڵ ئەمریکادا هەیەتی. دیسانەوە چینیش وەک روسیا ئەولەویاتی ستراتیجی سەربازی خۆی هەیە کە تایوانە و مەسەلەی تایوان نەک هەر راستەوخۆ لە بەرامبەر ئەمریکادا رایگرتووە بەڵکو ئەگەری پێکدادانی دەستەوئیخەی هەیە لەگەڵ ئەمریکادا. بۆیە ئێران جەمسەرێکی تری گەورەی وەک چینیش لە دەست دەدات گەر بەتوو بکەویتە جەنگی راستەوخۆی ئیسرائیل-ئەمریکاوە.

هەواڵ و رووداوەکان…

لەگەڵ نوسینی ئەم بابەتەدا هەواڵێک و رووداوێکی گرنگ روویدا کە ئەمە پوختەکەیەتی:

لەگەڵ گرژبوونەوەی بەرامبەرکێیەکانی ئێران و ئیسرائیل بە هێرشی موشەکی و ئاسمانییەکانی بۆ سەر یەکتر لە سێ چوار مانگی رابردوودا بەتایبەت هێرش و پەلاماری موشەکی و فڕۆکەی جەنگی (ئێف ٣٥)ی بۆ ناو قوڵایی خاکی ئێران لە لایەن ئیسرائیلەوە لە مانگی رابردوودا، ئێران چ لە زاری رابەری روحی جهمورییەتەکەوە عەلی خامنەئی و چ لە زاری جەنەراڵە سەربازییەکانی سوپای پاسدارانەوە پەیمان و سۆزی یەک لە دوای یەک دەدەن بە گوێی ناوچەکە و جیهاندا کە خۆیان ئامادە دەکەن بە هێرشێکی جەرگبڕ و وێرانکەر بۆ سەر ئیسرائیل.

هەر پیرەکە عەلی خامنەئی لە وتاری هەینیدا لە تاران بەیانی هێرشێکی لەو جۆرە کرد بۆ سەر ئیسرائیل، ئەمریکا بە بەیانییەکەی پێشکەوتووترین فڕۆکەی سەربازی وێرانکەری (بی٥٢)ی نارد بۆ ئیسرائیل کە هێز و تواناکەی لە جەنگدا شتیک لەملای چەکی ئەتۆمییەوەیە. لەگەڵ ناردنی ئەم چەکە وێرانکەرەدا ئەمریکا بە رەسمی ئاگاداری ئێرانی کردەوە و گوتی گەر بەتوو هێرشی تر بکەنە سەر ئیسرائیل ئەوا ئیمە چیتر ناتوانین دەستی ئیسرائیل بگرین لەوەی وەڵامتان بداتەوە. واتە دەستی ئیسرائیل والا دەکەین لەوەی چۆن و چەند وەڵامتان دەداتەوە. ئەم ئاگادارکردنەوەیەی ئەمریکا لە پای ئەوە دێت کە لە هێرشی یەکەمی ئیسرائیل بۆ سەر ئێران لە

مانگی رابردوودا توانی قەناعەت بە ئیسرائیل بهێنێ کە لە بنکە ئەتۆمی و چاڵاوگە نەوتییەکان نەدات و سەرکردە ئێرانییەکانیش نەکاتە ئامانج.

٤ی ١١ی ٢٠٢٤

لە نێوان سپێدە و سێدارەدا.. دانا حەمید

لە ئاسۆی ڕۆژهەڵاتەوە، لەو شوێنەی کە خۆر سەرەتا تیشکە زێڕینەکانی بڵاو دەکاتەوە، چیرۆکێک دەست پێدەکات، چیرۆکێک کە باسی ژیان و مەرگ، ئازادی و کۆیلایەتی، هیوا و نائومێدی دەکات. لە شارێکدا کە مێژووەکەی بە خوێن نووسراوەتەوە، لە کۆڵانە تەنگەبەرەکانیدا، لە ماڵە خشتییەکانیدا، لە بازاڕە قەرەباڵغەکانیدا، چیرۆکی گەلێک دەگێڕدرێتەوە کە لە نێوان دوو هێزی بەهێزدا گیری خواردووە: ”ویستی ژیان“ و ”هەڕەشەی نەمان“.
ڕۆمانی “پەتی سێدارە بەکاتی بانگی بەیانی” لە نووسینی «محەمەد ڕەئوف مورادی» لە وەرگێڕانی: «شوانە عەبدوڵا»، لە لایەن ناوەندی «ڕەهەند»ەوە، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، فەزای ڕۆمانەکە وەک تابلۆیەکی ڕەنگاوڕەنگ، وێنەی ژیانێک دەکێشێت کە لە ژێر سێبەری ترسدا دەژی. هەر لاپەڕەیەک، پەنجەرەیەکە بەسەر دنیایەکدا کە تێیدا خەون و کابوس تێکەڵ دەبن، شادی و خەم هاوسێی یەکترن، و ژیان و مەرگ دەست لە ملی یەک دەنێن. لێرەدا، وشەکان دەبنە چەک، ڕستەکان دەبنە سەنگەر، و پەرەگرافەکان دەبنە گۆڕەپانی شەڕێکی بێوچان لە نێوان ڕووناکی و تاریکییدا.
لە نێو لاپەڕەکانی ئەم ڕۆمانەدا، دەنگی چەندین نەوە دەبیسترێت. پیرەمەردێک کە یادەوەرییەکانی وەک گەنجینەیەک هەڵگرتووە، ژنێکی گەنج کە خەونەکانی لە قەفەزی نەریتدا زیندانی کراون، منداڵێک کە چاوەکانی پڕن لە پرسیار دەربارەی دنیایەک کە تێی ناگات، و لاوێک کە دڵی پڕە لە خرۆشانی شۆڕش. مامۆستایەک خەریکی خوێندەواری و وانەوتنەوەیە بە منداڵانی ئاواییەکە، هەر یەکەیان بەشێک لە مۆزایکی گەورەی چیرۆکەکەن، هەر یەکەیان دەنگێکە لە کۆڕاڵی

مەژوویەکی پڕ لە ئازار و خۆڕاگری.
زمانی ڕۆمانەکە خۆی سەمفۆنیایەکە. وشەکان وەک نۆتەی مۆسیقا، ئاوازێک پێکدەهێنن کە خەمبارە وەک لایلایەی دایکێک بۆ منداڵە لەدەستچووەکەی، دەنگی بەرزە وەک هاواری شۆڕشگێڕێک لە مەیدانی خەباتدا. زاراوە و دەربڕینە ناوچەییەکان وەک گوڵی ڕەنگاوڕەنگ، جوانی و بۆنێکی تایبەت بە دەقەکە دەبەخشن، هەر یەکەیان چیرۆکێک، مەژوویەک لە خۆیدا هەڵدەگرێت.
سروشتی وڵات لەم ڕۆمانەدا تەنها پاشخانێک نییە، بەڵکو کەسایەتییەکی زیندووە کە بەشداری لە ڕووداوەکاندا دەکات. چیاکان وەک پاسەوانی هەمیشەیی، چاودێری خەڵکەکە دەکەن، دارستانەکان نهێنی خەباتکارانی تێدا حەشار دەدەن، و ڕووبارەکان گۆرانی ئازادی دەچڕن. ئەم تێکەڵبوونەی نێوان مرۆڤ و سروشت، وێنەیەکی شیعری بە ڕۆمانەکە دەبەخشێت کە خوێنەر دەباتە نێو دونیایەکی جادویی و ڕاستەقینە لە هەمان کاتدا.
ڕۆمانەکە هەروەها ئاوێنەیەکە بۆ کۆمەڵگایەک کە لە ژێر باری قورسی نەریت و مۆدێرنیتەدا دەناڵێنێت. لێرەدا، کچێکی گەنج خەون بە خوێندن دەبینێت لە کاتێکدا خێزانەکەی بیر لە شوکردنی دەکەنەوە. لاوێک خەونی گۆڕان بە دونیادا دەبینێت، لە کاتێکدا کۆمەڵگا چاوەڕوانی لێ دەکات شوێن پێی باوکی هەڵگرێت. ئەم ململانێی نێوان کۆن و نوێ، نەریت و پێشکەوتن، یەکێکە لە تەوەرە سەرەکییەکانی ڕۆمانەکە کە بە شێوەیەکی هونەری خراوەتە ڕوو.
یەکێک لە بەهێزترین لایەنەکانی ڕۆمانەکە، توانای نووسەرە لە دروستکردنی کەشوهەوایەکی هەستپێکراو. خوێنەر بۆنی نانی تازە لە تەنورەکان هەست پێدەکات، دەنگی بانگی بەیانی لە منارەکانەوە دەبیستێت، و گەرمای هاوینی کوردستان لەسەر پێستی هەست پێدەکات. ئەم توانایە لە دروستکردنی کەشوهەوای ڕیالیستی، ڕۆمانەکەی کردووە بە ئەزموونێکی هەستی تەواو، نەک تەنها خوێندنەوەیەکی ئاسایی.
ڕۆمانەکە هەروەها ڕەخنەیەکی توندە و شەپازلەیەکە لە سیستەمی چینایەتی و نایەکسانی کۆمەڵایەتی. نووسەر بە وردی ئەو کەلێنە قووڵە نیشان دەدات کە لە نێوان چینە جیاوازەکاندا هەیە، و چۆن ئەم نایەکسانییە کاریگەری لەسەر ژیانی ڕۆژانەی خەڵک هەیە. لە ڕێگەی چارەنووسی کەسایەتییە جیاوازەکانەوە، خوێنەر دەتوانێت ببینێت چۆن هەلەکانی ژیان، خەون و ئاواتەکان، تەنانەت مافی ژیان، بە پێی پێگەی کۆمەڵایەتی دەگۆڕێن.
ئەم ڕۆمانە تەنها چیرۆکێک نییە، بەڵکو بانگەوازێکە بۆ ئازادی، هاوارێکە دژی زوڵم و ستەم، و بەڵگەنامەیەکی مەژوویی بۆ خۆڕاگری گەلێک. هەر وشەیەک لەم ڕۆمانەدا، تۆوێکە کە لە دڵی زەوی خوێنەردا

دەچێنرێت، تۆوی هۆشیاری، خۆناسین، و خۆشەویستی بۆ ئازادی. لە کۆتایی خوێندنەوەی ڕۆمانەکەدا، خوێنەر هەست دەکات گۆڕانێک لە ناخیدا ڕوویداوە، وەک چۆن تیشکی خۆر لە سپێدەدا جیهان دەگۆڕێت.
ڕۆمانی “پەتی سێدارە بەکاتی بانگی بەیانی”، ئەزموونێکە، گەشتێکە بۆ ناخی ئینسانی کورددا. ئەمە چیرۆکی خەڵکێکە کە لە نێوان ئومێد و نائومێدیدا، لە نێوان خەون و واقیعدا، لە نێوان ژیان و مەرگدا هەنگاو دەنێن. ئەوە دەنگی ئەوانەیە کە مێژوو لە بیری کردوون، بەڵام ئەدەب زیندوی کردوونەتەوە. ئەم ڕۆمانە پەیامێکی بەهێزمان پێدەڵێت: تا کاتێک سپێدە هەبێت، هیواش هەر دەمێنێت، تەنانەت لە سێبەری سێدارەشدا.
ڕۆمانی ”پەتی سێدارە بەکاتی بانگی بەیانی“ بەرهەمێکی ئەدەبی گرنگە لە ئەدەبیاتی کوردییدا کە خاوەنی چەندین لایەنی بەهێزە. زمانی دەوڵەمەند و پاراوی ڕۆمانەکە، کە پڕە لە وشە و دەربڕینی ناوچەیی کرمانشا، جوانییەکی تایبەت و ناسنامەیەکی بەهێزی بە دەقەکە بەخشیوە. توانای نووسەر لە وێناکردنی واقیعی ژیانی ڕۆژانەی خەڵک لە ژێر سیستەمێکی دیکتاتۆریدا، یارمەتی خوێنەر دەدات هەست بە قووڵی دەخەکە بکات. فرەدەنگی ڕۆمانەکە، کە چەندین ڕوانگە و ئەزموونی جیاواز لەخۆدەگرێت، وێنەیەکی فرەڕەهەند و تەواو لە کۆمەڵگا دەخاتە ڕوو.
گرنگیدانی تایبەت بە پرسی ژنان و ئەو کێشانەی ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، بابەتێکی هەستیار و گرنگ لە کۆمەڵگای کوردییدا دەوروژێنێت. پەیوەندی قووڵی نێوان مرۆڤ و سروشت کە لە ڕۆمانەکەدا بەرجەستە کراوە، ڕەهەندێکی کولتووری بە دەقەکە بەخشیوە. ڕەخنە کۆمەڵایەتی و سیاسییە بەهێزەکەی، دەوڵەمەندی فیکری بە ڕۆمانەکە دەبەخشێت. هەروەها، توانای نووسەر لە دروستکردنی کەشوهەوایەکی هەستپێکراو، خوێنەر دەباتە ناو دنیای ڕۆمانەکەوە.
لەگەڵ ئەم لایەنە بەهێزانەدا، ڕۆمانەکە چەند لایەنێکی لاوازیشی هەیە کە پێویستە ئاماژەیان پێ بکرێت. فرەیی دەنگەکان و چیرۆکە لاوەکییەکان هەندێک جار دەبێتە هۆی ئاڵۆزبوونی ڕێڕەوی سەرەکی چیرۆکەکە، کە دەکرێت سەرلێشێواوی بۆ هەندێک خوێنەر دروست بکات. هەندێک لە ڕەخنە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان زۆر ڕاستەوخۆ و تا ڕادەیەک کڵیشەیین، کە کاریگەری لەسەر هونەرمەندی دەقەکە هەیە. بە هۆی فرەیی کەسایەتییەکانەوە، هەندێک لە کەسایەتییەکان بە تەواوی پەرەیان پێ نەدراوە.
هەندێک جار وەسفە درێژەکان، بە تایبەتی سەبارەت بە سروشت، ڕێڕەوی چیرۆکەکە خاو دەکەنەوە. لە هەندێک بەشی ڕۆمانەکەدا، سنووری نێوان واقیع و خەیاڵ تێکەڵ دەبێت، کە دەکرێت سەرلێشێواوی بۆ هەندێک

خوێنەر دروست بکات. ڕۆمانەکە زیاتر پشتی بە وەسفکردن بەستووە تا دیالۆگ، کە هەندێک جار ڕیتمی چیرۆکەکە خاو دەکاتەوە. هەروەها، سەرەتای ڕۆمانەکە بۆ هەندێک خوێنەر ڕوون نییە و کاتێکی زیاتر پێویستە بۆ تێگەیشتن لە کێشی گشتی چیرۆکەکە.
سەرەڕای ئەم لایەنە لاوازانە، ڕۆمانی «پێتی سەدارە بەکاتی بانگی بەیانی» بە گشتی بەرهەمێکی بەهێز و کاریگەرە لە ئەدەبی کوردیدا. ئەم ڕۆمانە توانیویەتی وێنەیەکی زیندوو و ڕاستەقینە لە ژیانی کۆمەڵگای کوردی لە قۆناغێکی هەستیاری مێژوویدا بخاتە ڕوو. هەروەها، بە هۆی زمانە بەهێز و پاراوەکەی و ناوەڕۆکە قووڵەکەی، توانیویەتی جێگەیەکی تایبەت لە نێو ئەدەبی کوردیدا بۆ خۆی دابین بکات. ئەم ڕۆمانە نەک تەنها بەرهەمێکی ئەدەبییە، بەڵکو بەڵگەنامەیەکی گرنگی مێژوویی و کۆمەڵایەتیشە کە تیشک دەخاتە سەر قۆناغێکی هەستیار لە مێژووی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

دانا حەمید

گفتوگۆ لەگەڵ خاتوونی شاعیر جوانە کەریمات.. هەڤپەیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

جوانە کەریمات: لە قۆناغی سەرەتایی دا یەکەمین وانە کە سەرنجی ڕاکێشام، وانەی خوێندنی زمانی کوردی بوو
جوانە کەریمات: منداڵان زۆر حەزیان لە شیعر و چیرۆك و داستانە، بەڵام زیاترحەزیان لە شیعرە
خاتوونی شاعیری بواری منداڵان جوانە کەریمات، لە دایکبووی شاری کەرکووکە. ساڵانێکە بەعیشقەوە ژوانی لەگەڵ شیعردا بەستووە، بەتایبەتیش لەگەڵ شیعری منداڵان .خوێندنی وانەی کوردی لەقۆناغی سەرەتایی بەشێوەی شیعر لەلایەن مامۆستاکەیەوە، وایلێکردووە هۆگری شیعر بێت. تائێستا دوو نامیلکەی شیعری تایبەت بە منداڵان بڵاوکردۆتەوە، دوونامیلکەی تریشی ئامادەیە بۆ چاپ. ئەم خاتوونە شیعر نووسین بۆ منداڵان بە فاکتەرێکی گرنگ دەزانێت تاوەکو

زمانیان پاراو بێت.. ئەمەش هەڤپەیڤینێکی ئەدەبیمان سەبارەت بە ئەزموون وکار وچالاکییەکانی ئەنجام دا.

هەڤپەیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

***سەرەتا بازانین جوانە کەریمات چۆن ئاشنای دونیای ئەدەب بوو؟**

▪ لە قۆناغی خوێندنی سەرەتایی و ئاشنابوونمان بە خوێندن، یەکەمین وانە کە سەرنج ڕاکێشام، وانەی خوێندنی زمانی کوردی بوو،کە بە شێوەی شیعریی نووسرابوون و بە وێنەی جوان و ڕەنگاوڕەنگ ڕازابووەوە. ئەوە جگە لەوانەی خوێندن، وانەی سروود و مۆسیقامان هەبوو. مامۆستای وانە ناوی مامۆستا عومەر بوو، ئەو مامۆستایە لە هەفتەغارەوە ماتەرسیکل دەهات بۆ قوتابخانەی عەلی سەرا. ئەوکاتە، واتە “سەرەتای هەفتاکان ” خوێندن لە کەرکووك بەزمانی کوردی بوو.

مامۆستا عومەر هەر جارە و شیعرێکی کوردیی مناڵانی دەهێنا، ئەوەندە بە جوانی بۆمانی دەخوێندەوە، هەر هەموو قوتابیان بەماوەیەکی کەم ئەزبەریان دەکرد. هەندێ جاریش شیعرەکانی بەئاوازەوە بۆ دەخوێندەوە، ئەمەش هەر بەو شێوە ئەزبەرمان دەکرد. ئەمە سەرەتای ئاشنایيم بوو بە ئەدەب کوردیی، بەشێوەیەکی گشتی و ئەدەب و شیعری مناڵان بەشێوەیەکی تایبەت.

***بۆچی لە نێو ئەدەب دا شیعری منداڵانت هەڵبژارد ؟**

▪ هەر لەبەر ئەو وانە بەپێزانەی مامۆستاکانی سەرەتایمان کە وانەکانیان بە ڕەوانی پێدەوەتینەوە، بەنموونە مامۆستای وانەی وێنەکێشان، مامۆستا ئەلیاس و مامۆستای وانەی سروود و مۆسیقا مامۆستا عومەر. بۆیە من و برا بچووکەکەم حەزمام لە شیعری مناڵان و وێنەکێشان کرد و زۆرجار لە ماڵەوە لاسایی ئەو شیعرانەمان دەکردەوەو لەخۆمانەوە شیعری مناڵانمان دەنووسی و وێنەمان دەکێشا.

***پێتان وایە شیعر وەکو چیرۆك دەگاتە ناخی منداڵان ؟**

▪ بەڵێ بێگومان، منداڵان زۆر حەزیان لە شیعر و چیرۆك و داستانە، بەڵام شیعر لە چیرۆك زیاتر. چونکە لە کاتی خوێندنەوەی شیعر دا، جگە لە مانا و ناوەڕۆکی شیعرەکە ڕیتیمکی دڵڕفەنی میوزیکشی لەگەڵدایە. ئەمەش دەبێتە هۆی سەرنجی منداڵان بۆ بابەتە شیعرییەکە.

***ئەو بنەما و سیفەتانە چین، کە پێویستە لە شیعری منداڵاندا بوونی هەبێت؟**

▪ کۆمەڵێك مەرج هەیە لە شیعری منداڵاندا پێویستە هەبن: لەوانە وشەی ئاسان و ڕەسەنی کوردی، هەروا بایەخدان بە تاو کێش و ناوەڕۆك. مەرجە لەناو قاڵبی هەموو شیعرێکدا مەبەستێکی ئاراستە هەبێت، تەنها وشە ڕیزکردن نەبێت. لە هەموو گرنگتر دوور بێت لە توندوتیژی، باشتر وایە گوزارشت لە خۆشەویستی و مرۆڤایەتیی و خۆشەویستیی خاك و وڵات بکات.

***چۆن دەڕوانیتە ئاستی شاعیرانی بواری منداڵان لە سەردەمی ئێستادا؟**

▪ ئەوەی زیاتر بەلای منەوە گرنگە، کە شاعیری منداڵانمان هەیە و ئێستاش بەردەوامن لە نووسین و شیعرەکانیشیان زۆر باشە و تەنانەت هەندێکیان وەك شاعیری منداڵان دەرکەوتوون. ئەوە سەرباری ئەوەی کە لە کەرکووك بەداخەوە تەنانەت گۆڤارێکی منداڵانیشمان نییە.

***ئەوە خاوەنی دوو نامیلکەی شیعری منداڵانن (جوجەڵە و پەپولەی جوان) ئەگەر بکرێت ئاماژەیان پێبدەیت ؟**

▪ بەڵێ ئەم دوو نامیلکەیەم کە تایبەتن بە شیعر بۆ منداڵان لەسەر ئەرکی خۆم چاپم کردوون و هونەرمەند گرفتار کاکەیی بەرام وێنەی بەرگ و نیگارەکانی ناوەوەی بۆ کێشاوە، ئا لێرەوە سوپاس و دەسخۆشیی لێدەکەم.

(جووجەڵە) یەکەمین نامیلکەم بوو کە لەساڵی 2015 چاپم کرد، هەر لەبەر ئەوەی بینیم پێشوازییەکی گەرم لە یەکەمین کۆمەڵە شیعرییەم کرا و زۆرێك لە منداڵان شیعرەکانیان لەبەر کرد، بۆیە دووەمین نامیلکەشم (پەپوولەی جوان) لە ساڵی 2024 چاپکرد، کە بەشی زۆری شیعرەکانی ئەم نامیلکەیەشم گوزارشت لە خوشەویشتی نیشتمان و ڕێزگرتن وسۆز و ژینگە پارێزی دەکەن.

***تاچەند شیعر ڕۆڵ و کاریگەری خۆی دەبینێت بۆ ئەوەی منداڵ زمان پاراو و ڕەوانبێژ بێت؟**

▪ زمانی بەشی زۆر لە شیعرە کوردییەکان بەزمانێکی پارا و جوانن نووسراون، بە تایبەتی ئەگەر منداڵان ئەزبەری بکەن، زۆر کاریگەریی دەبێت بۆ ئەوەی منداڵان زمانێکی پەتی و ڕەوانیان هەبێت و لە دواڕۆژدا خۆشەویستی و وەفایەکیان بۆ

زمانەکەی خۆیان هەبێت.

***پڕۆژەی نوێت هەیە؟**

- خوا یاربێت نامیلکەی سێیەم و چوارەمی شیعری منداڵانم لەهەگبەدایە، بەو هیوایەم زوو بکەوێتە بەر دیدی منداڵە چاوگەشەکانی کوردستان.

کتێب\ شانەی سەر شەقام.. نیهاد جامی

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

NehadJami_ShanoDownload

بۆ شەقامی کاک ئەحمەدی شەخا.. چیرۆکی : نەوزاد بەندی

— ——

(ئەزانی بۆ ؟ زنبرامە هێشتا نانەکەی لە مامەما نەخواردووە …) ..

شتی قورس هەڵئەگرین ، ڕەحم بە بڕبڕەکانی پشتمان ناکەین ..) .. (
ئەزانی ئێستا تەعین بووە ؟ یەعنی باران بێ ، بەفر بێ ، ڕەشەبا بێ
، ئەو حەقی نییە مەعاشەکەی بۆ بەستراوە) .. (ئێ خەڵکەکە ئەو
وەزعەی پێ خۆشە ، فەرموو ئەوەیش دەنگدان ..) .. (هەموو شتێکمان
پێچاوەتەوە ، چاوەڕێی قاچاخچییەکەین ، ئەڵێ ئەم چەند ڕۆژە لەسەرم
ڕاوەستن) .. (ئارەزووی خۆتە ، من وەک خۆم جلی لەنگە نەبێ ،
لەبەری ناکەم) .. (هەنار لەوێ گرانتر بوو ، سەیارەکەیشم نە کلاجی
تیا ما ، نە بانس) .. (وەڵا خۆ من تمەنیشم کڕی ..) .. (بڕوا
بکە ئەیدەم بە دەمیا ، وەڵا بیللا وا دایئەپۆڵسم بۆ حەوت پشتی
عاقڵ ئەک□م ..) .. (ناتوانم ، من
ئیشی وا ناکەم ..) .. (ئەو خۆی حەز ئەکا جنێوی پێ بدرێ ، خەتای
کەس نییە) .. (براکەم ! یەک جار ئەووترێ زستان ساردە) .. (حەز
ئەکەم لەوە خراپترمان بەسەر بێ ..) .. (وەڵا خراپ نەبوو ، بەس
زۆر ماندوو بووین ، دوانزە سەعات لەناو ئۆتۆبیسا بووین) .. (
لەرزم لێهاتووە ، سەنەوی و ئیجازەکەیشم وا تەواو ئەبن ، ئەبێ
بڕۆمە ناو ڕۆژی حەشرەکەوە) .. (دزن ، دز .. تۆ بە تەمای چیت ؟)
.. (فەرعێکی تریشی کردۆتەوە ، بەس بەینی خۆمان بێ ، دەستی گۆڕیوە
) .. (ئەویش سوکە .. ئاااای چەنێ سوکە ..) .. (دانەیەکیش بۆ من
بکڕە ..) .. (هەمووی گۆشتی هیندیی□ ، و□□ا .. تۆ ئەم کوردە وا
ئەناسی ؟ تۆزێ دوگی خۆمانەی پیا ئەتوێننەوە و یەڵڵا و بڕایەوە)
.. (کاکە ، ژنی چی ؟ من خۆیشم پێ بەخێو ناکرێ ..) .. (بەڵام
شتەکە بەو جۆرە بوو .. لێرە خەڵک وەک هەڵپەڕکێ ، یەک دوو حەرەکە
زیاتر هیچی تر نازانن) .. (بابە ، کتێبی چی ؟ کتێب و ئەم
میللەتە ؟ ..) .. (زۆر پیس دەوڵەمەند بوو ، بڕوا بکە کاتی خۆی
باوکی ئەهات بۆ ئاشەکەی باپیرم ، سواڵی ووردە برنج و کەپەک و شتی
ئەکرد) .. (شیعرەکانی جوانن ، بەڵام خۆی زۆر بێ ئەخلاقە ..) .. (
دووری بۆ مەڕۆ خۆم بکوژم) .. (کەیفی خۆیەتی ، من ژیانی خۆم بۆ
ئەو تێک نادەم) .. (ئێمەیش ئەمساڵ خێرمان نەکرد) .. (وەڵاهی با
پێت بڵێم هەمووی بەتاڵە ، بەس ئەشەوبیلا نوێژەکان جێی خۆیان ئەگرن
) .. (ئێستایش خەریکی تەقریر نوسینە) .. (من لە سبەینێوە دەست
پێ ئەکەم) .. (ئێ بەڵێ وای□ ، ب□□□ام و□ر□ قس□□ ب□ خۆی بکە ،
بزانە مێشکت ناتەقێنێ ..) .. (هەتا دوو سێ ڕۆژ لێی ئەوەستم ،
تەواو تەحەمولم نەما) .. (ئەزانم ، کوڕی چاکە .. مەوقیفیشی هەیە
) .. (کورە کاریزمای چی ؟ تۆ تەواوی ؟) .. (بە جدیتە ؟ وەڵا بە
عاقڵم ئەزانیت) .. (ئەم عەسرە دوو کیلۆم فرۆشتووە ، ئەوەی
ماوەتەوە تا سبەینێ ئەترشێ !) .. (نەوەڵڵا ، مەیە .. بەخوا
تاقەتی کەسم نەماوە ..) .. (بەڵێ ، چوار مانگم ماوە ، ئیتر

نەجاتم ئەبێ) .. (حەلی تری نەبوو ، تەڵاقم دا) .. (ئێرەیش ئەو
خراپە نییە ، دنیا هەمووی تێکچووە) .. (کورە پیاوی خۆیانە) ..
(لای بە برا ؟ سەیری ئیخباری چی ئەکەی ؟) .. (ئێ باشە ، بەس
بەخوا مریشکەکەی بۆنساردە) .. (زۆر سوپاس ، جا ئەوەیش هی تۆیە
..) .. (ئەرێ دوێنێ شەو ئەو زرمەیە چی بوو ؟) .. (خۆی عەریزەکەی
بۆ نووسیم ، بە دەستی خۆی ..) .. (بەخوا بووە بە فلیم) .. (
خەڵکەکە هەر یەکەی لە ئاشێ ئەکا ، شۆڕشی چی ؟) .. (هەر یەکەم
ڕۆژ زانیم دز و ڕیسوایە) .. (گەندەڵیی چی ؟ ئێمەیش بچینە ئەو
شوێنە لەو باشتر نابین) .. (چوار جار تەلەفۆنم بۆ کرد ، هەڵی
نەگرت ، چی لێ بکەم ؟) .. (خەتای ئەو نییە ..) .. (خۆی وازم لێ
ناهێنێ ، ئەڵێ نەیەی خۆم ئەسوتێنم) .. (قەت پاسکیل بۆ مناڵ
مەکڕە بە تایبەت بۆ کچ) .. (ئیتر شەوان کارەباکە ئەبڕن .. تەواو
، ئەبێتەوە بە تەویلە) .. (من حەقم نییە بە سەریانەوە ، خوای
ئەکرد دایکی یەکیان ئە…ا) .. (ئێ ئەوە کەی بوو ؟ بیست ساڵ پێش
ئێستا ..) .. (گەوادی وا تا دوێنێ بوو سوێندی بەسەری لینین
ئەخوارد) .. (خۆی داوای کرد ، من ئاگام لێ نەبوو) .. (ئێ وا
جگەرەیشم تەرک کرد ، چی ئەبێ ؟ سێ چوار ساڵ زیاتر لەم زۆنگاوەدا
..) .. (چوار ژنی هەیە ، هێشتا چاوی بزە ..) .. (ئەمجارە ڕێک
پیایا ئەکێشم ..) .. (دوێنێ شەو سەعات سێی بەرەبەیان هاتینەوە ،
خەڵک ئێستا هیچی ناخەون) .. (سەر وپێکە زوو کوڵا ؟) .. (تیک
تۆکی چی ؟ بە بیلاهی ئەو خەڵکە هەمووی شێت بوون) .. (جا
خەیاتییەک ئەکا ، بڕوا ناکەم کەس شان با لە شانی) .. (گویش بە
دێلیق□ریی بێ ، هەمووی ئەخۆن) .. (من وەک تۆ نیم ، مەمکە بە
ڕەفیقی خۆت) .. (بە تەمام بیفرۆشم ..جا خوا نەکا بتەوێ شتێ
بفرۆشی ، بۆت ئەکەن بە پوش) .. (ئەویش حەزی ئەکرد ، بەڵام باوک
و براکەی نەیانهێشت) .. (ئێ وا تەواویشت کرد ، خۆ ئەو جادانە
پڕن لە خەریجی کولیه و مەعهەد کەس کەریان پێ نا بەستێتەوە) .. (
ئەزانی مامی کێیە ؟ بۆیە وا لێئەخۆڕێ) .. (خ□ بەخشییەکە لە هیچ
باشترە ، پیاو لە ماڵەوە دڵی ئەتەقێ) .. (باوک نییە ، ڕێک سەگی
هار) .. (من تەداخولیان ناکەم ، ئەوەندەم ووت و سوودی نەبوو ،
تەواو ..) .. (مناڵ ؟ بە تەمای مناڵیت خزمەتت بکەن ؟) .. (باوکم
بە شەرەفم درۆ ئەکەی) .. (بۆ دوو ساڵ ئەچێ دایبی پێ هەڵئەگرین ،
لە وەزعێکاین مەگەر ئەو خوایه …) .. (ئەوانیش ئۆتیزمێکیان هەیە
) .. (وەرە زەلام بە ڕۆژی ڕوناک شیعری ئەم و ئەو بدزی) .. (ئێ
مناڵی یەک کۆڵان بووین ، بەس ئیتر چی ئەڵێی ، ئەوە ئەوە و
..ئەمەیش منم کە ئەمبینی ..) .. (تۆزێ وەرەقی غاری تێکە ، عەیبی
نامێنێ) .. (ئێمەیش لە هیران و نازەنینەوە هاتینەوە ، توخوا

ئەوە ڕێگایە ؟) .. (بەڵێ .. ئەرەوەڵا حەبلی شەوکی پچڕاوە .. (
.. (سەگبابانە دوو پاس لەسەر جادەکان دانانێن ، مەعقولە ملیۆنێک
کەس ملیۆنێک سەیارە..) .. (دەستاوی خۆشە ، بەس زۆر ئەڵێ ..)
.. (بەسەری خاڵە هەمووی یەک بەزمە) .. (ماستەکەی خراپ نییە ،
بەس بەخوا شیری وشکی تێکەڵ نەکا ، حەجەکەی قبوڵ نابێ ..) ..(یەک
دان بە سەد دۆلار پڕ ئەکاتەوە ، بەریش ناکەوێ) ..(جا من حەقم
چییە ؟ خوای ئەکرد ئەیانتۆپان) ..(ئاگاتان لە بومەلەرزەکەی
دوێنێ شەو بوو ؟) ..(ئەها وەک ڕێوی چۆن خۆی مت کردووە و ورتەی
لێوە نایەت ؟ جارانیش کە له ژێر قۆنەرەیا بوو ، مێشکی بردبووین)
..(بەس سیواک .. تا ئێستا مەعجونی دانم ..) .. (دوێنێ بینیم ،
ملی حیز کرد و خۆی لێ گێل کردم) ..(جارێکی تر لەو مزگەوتە نوێژ
ناکەم) ..(ئێ ئەویش هەر کورد نییە ؟ بە تەمای نیڵسۆن ماندێلا بێ
؟ وەڵا بیلا لەوان بێ ئەخلاقترە) ..(نازانم ، بەس فەحسەکانی پاک
بوون) ..(ئەزانی ڕێک بە عەلاگەکەوە کردمه ناو تەنەکەی خۆڵەکە)
..(ئەیهاوار ، ئەمە بازاڕە یان کوڕەو ؟) .. (بیشتۆپم ناچم بۆ
لای دکتۆر ، دکتۆری چی ؟ بە کەرامەتم بەس خەڵک ڕووتاوەنەوەیە)
..(بزانە گوێت لە پێکەنینێک ئەبێ ؟) .. (وەڵڵا ئێستا دەوامەکەم
داوە بە کرێ) ..(ئێ برا ئێمەیش وەک کوێت و سعودیە نەوتمان هەیە
..) ..(حەز ئەکەم چاوم کوێر بێ نەیبینم) ..(تۆ چوار پێنج ساڵی
کە سەیری کە ، بزانە عەرەب نابن بە زۆرینە) ..(نازانم ، هەر
کەسێ ئەبینی فەتح سەدری بۆ ئەکەن ..وەک تەئسیساتی ئاوی لێ هاتووە
) ..(درۆ ئەکا ، تۆیش عەقڵت هەبێ گوێی بۆ ناگری ، ڕەجائەن مەچۆ
بۆ لای) ..(ئێ برا لە سەیتەرەی منا نەماون ، ڕووی بابی ئەوە ڕەش
بێ مناڵ ئەخاتەوە) ..(ئەوەی منیش کیلۆمەتر سفر بوو ، بەس بە
خوا بە یەک توور) ..(ئێ باشە دێم ، بەڵام کەی بڕۆین ؟) ..(
منیش خۆشم ئەوێ ، بەس قسەی قۆڕە ، پارەت پێ نەبوو لە پەنایەکا
خۆت مات دە تا مەلەکلمەوت دێ) ..(سێ چوار واستەم بۆ کردووە ،
لەو مەکتەبە وەریناگرن ، موعەدەلەکەیشی نەوە و شەشە) ..(وەڵا
ئەڵێن گۆشتی م□□□□ ، ب□س چۆن وا هەرزان ؟) ..(هەر سەر سەلامەت بێ
) ..(نابێ خۆمان هیچ دروست کەین) ..(توخوا ئێمە میللەتین یان
عیللەتیـــن ؟) ..(ئێ دە وەرە تۆ قســەی لەگەڵ بکە ..) ..(بـــرا
گەورەکەی ڕەفیقمە ، ناتوانم هیچ بڵێم) ..(بە ڕاستی بێ ئەدەبە ،
باشە ئەمە تەریق نابێتەوە ؟) ..(کاکە گیان خەڵک ڕازین) ..(
بابە ،لەگەڵ سەیدەلیە و موختەبەر و سۆنەرا شەریکە) ..(ئێستایش
کە ئەیبینم دڵم ئەکرێتەوە ، زۆر سەیرە) .. (هەر دوو ڕۆژە ، جا
ئەڕۆنەوە ناو قاوغەکانی خۆیان) ..(بەخوا شانزە دەرزی ، بە هەشت
دەفتەر دۆلار) ..(هێشتــا هەڵمــات و ڕەســمەکانی جۆلیــانۆ جیمــا و

ترنتیم ماوە) ..(ئەوە خۆی بە چی ئەزانێ ؟ لای من یەک تاک پەڕاوە
) ..(ئە چوزانم هایدرەلیکی قەبری باوکی تێکردبوو . گەڕەکەی
هەسان) ..(برنجی تیا نەبێ ، تەر نابم) ..(جا هەر ئەوە ؟
بەوا بکە وار و وەخیان لەسەر خۆیان و منداڵەکانیان تاپۆ کردووە)
..(پیاو نازانێ گوێ لە چی بگرێ ؟ وایان لێکردووی بەوا بە بانگی
موحەمەدیش نەکەی) ..(سەعاتەکەی ئەپلیکایە) ..(دەتوخوا گوێ
ئەدەیتێ چی ؟) .. (نەوەڵا ئێستا نوێژ ناکەم) ..(بەس تێقاعود
بم ، ئەڵێم ..گوی سەگی تێ ئەکەم) ..(هونەری چی ؟ نەبی بە پیاوی
حیزب ، شکسپیریس بی ، یەسوات ئەکەن) ..(ئە خۆشە لە ئەوروپا قاچ
بخەیتە سەر قاچ و دەربارەی ئەم سەرسەریخانەیە بنوسیت) ..(من لە
نەقڵیات نەبێ ، سەرناکەوم) ..(عەمەلیاتی بۆ مەکە ، خراپتر ئەبێ
) ..(بەس ئەوەیان بەنزینەکەی باشە) ..(ئە خۆڵک قسە ناکا ، هەر
باشە سواریشمان نابن) ..(حەرامە ، بابە ..شتی وا نەکەی ، ئەی
ئەو خەڵکە گوناحیان چیە دەلار بە 150 ئەکەن) ..(ئیتر بووە بە
مەدەل ، وەک لوتقرتاندنەکەی لێهاتووە) ..(توخوا جاران یەک نەوع
چیمەنتۆ نەبوو ؟ ئێستا پەنجا نەوع هەیە و ..هەمووی شی درزی تێ
ئەبێ) ..(ئەمان خۆیان لە ئەڵمانیاوە ئەیهێنن ، تەقلیدیش ناکرێ
) ..(یەعنی ئیلا ئەبێ شاشە 75 بێ ؟) ..(وەڵا سوودی نییە ، حەز
ئەکەی پێیشی بڵێ) ..(جا بۆ کوێی ئەبەن ؟ ئیشەڵڵا بۆ تێپیویی
ئەیانبینین) ..(ئاغەتونی چی ؟ ئەم خەڵکە زۆر بێ دەماغن) ..(بە
ئارەزووی خۆت ، من هەر ئەوە شک ئەبەم) ..(سەد ساڵە لەو باو
باپیرانەوە بەیان ماوەتەوە) ..(پێشی زوو تەقەی تێ ئەکەوە
ئاگادار بە) ..(سەدام حسێن چی بەسەرهات ؟ قابیلە لە سەدام حسێن
موهیمتر بن ؟) .. (ئێستا ئەوانەی کەرکوکیش گرانجان بوون) ..(
وەڵا هەمووی ببە بۆ مەڵێ ، ئەم زاتە سەر ناکا به مەسەلکا) ..(من
یەکەم کەسم کە ئیمزای ئەکەم) ..(ڕاستە دز کوێی دزێ ، بەس
مۆوقیفی جوانیشی هەیە) ..(توخوا ئەوە شارە ؟) ..(بەڵێ .. ئەک
تەقەی لێکردووە و کوشتوەتی ، کەسیش گونی نەگرتووە) ..(باشە
وەڵاهی سەیرە ، تە وەرە شەش ملیۆن کەس ئاوا خەسەنرا بن .. شەش
ملیۆن پشیلە بوونایە باشتر بوو) ..(ئاگاداری خۆت بە ، قسە لەملا
و لا فڕێ مەدە) ..(هەشتا بیری ئەکەم ، ئەزانی چۆن ساڵێ ؟) ..(
ئێستا ئەم بەزمەیش داهاتووە) .. (هەتا من مابم نابێ ئەم
حوکمەتە ئیستیفادەی فلسەکم لێ بکا) .. (کەدی خاشاکەکەم
لێکردەوە و کردم بە قەبری باوکیانا) .. (ئەویش فەی ،تەواو).
(دە گوبخە . . یەسوا) ..(وەرە بانگیان کە .. ئەوە مەبایلەکەی
من ، یەک یەک ئاگاداریان کەرەوە ، بزانە چەندیان دەبن) ..(خۆی
کە بووی بە فەرمانبەر ئیتر ئەبی بە کەیلە) ..(ڕانک و چۆغەیەک

ئەدوورێ ، ڕێک قـاڵبیی) ..(خـوا هەڵنـاگرێ هـات بۆ ماڵمـان و
عوزرخوایی هێنایەوە ، ئێ منیش چی بکەم ؟ لێی خۆش بووم) ..(بڕوا
بکە بە دوو سەعات تەقەم لێ هەستاند) ..(بەخوا هەر نانەسکیەکەیە
) .. (وەڵـاهیی مـن لە فەقیریـی بێـزار نیـم ، بەس ئەم گەوادانە
ئەبینم بە ڤێلا و سەیارەی ئاخر مۆدێلەوە خەریکە دڵم ئەتەقێ ، بە
بێ ئەوەی پوشێکیان نابێتە سەر پوشێ ..) …(منیش بۆم کڕی ، چی
بکەم ؟ بەخـوا یەک CD بە 65 هەزارە ..ئەمەیـان سـی دییەکـانی زۆر
گرانن) ..(هەر لێرە وایە ، هەتا ئیش زیاتر بکەی ، فەقیرتر ئەبی
..هەرچی ملیۆنێریشە وەک مانگای مالـوان لێی کەوتوون ، یەک دڵۆپە
عارەقیان نەڕشتووە) ..(کوڕەکەی منیش دەرەجەی نەهێنا) ..(فێر
بووە هەتا نەبێ بە زستان ، داوای ئایسکرێم ناکا) ..(بەڵێ، کاکم
ئێستا ڤایپ ئەکێشێ).. (ئیتر دنیا هەر وایە ، بە تەمای چیت لە
دنیا ؟) ..(هاکا فەرتەنەکە دەستێ پێ کرد) .. (نازانم ، دوێنێ
بوو ، پێرێ بوو ، چووم بۆ لای .. هیچ فەرقی نەکردووە) ..(جا برا
ئەوان چـی دەربەـستن ؟ یـا ئەڵڵـای ئەکـرد مەکتەب و خەـستەخانەیش
دائەخران .. بۆ خۆیان باشترە ، هەرچی مەکتەب و خەستەخانەی ئەهلیی
هەیە هی خۆیانە) .. (هیچ مێشکی نەسووتانوم ، ئا ئەم کەناڵانە ..
ئاخر بەس پێم بڵێ چ سودێکیان هەبووە ؟) .. (بەخوا منیش ئەڕۆم)
..(وەڵڵا بۆ منیشی کڕی بوو) ..(ئەڵێن نانی جۆیە ، ئیتر خۆیان
و خوای خۆیان) ..(سێ مانگییەکەم حەوت ونیوە ، عیلاجیش ناخوم !)
..(جـا چـی تێ ئەچێ ؟ چـوار بلۆک ئەبەن بە حەوادا و ئەڵێـن بـه
دوانزە دەفتەر) ..(نامەیەکی بۆ ناردم ، جوابم نەدایەوە)..(
خورماکەی جوان بوو) ..(بەخوا بەنغالییەکی عەبوسە ، لەبەر دایکم
نەبووایه دەرم ئەکرد) ..(پف لەو هاندە سینییە ،بۆچی دانەیەکی
تێ هەڵنایەی ؟) ..(هەموو عەسرێ لەوێم) ..(پاریش پڕم کردەوە ،
دەرنەچوو) ..(داشبوڵەکەت کامیل بۆ ئەگۆڕن) ..(وەڵڵا ئەوەی من
دوو ملیۆن کـامێرای تیـا بـوو) ..(خۆ عەیـبیشی نییە بەڵـام
مناڵەکانی من نایخۆن) …(ئێستا هەر لەبەردەرگا پارەکە وەرئەگرن
) ..(بەخـوا دەم و قەپۆزێکـی نـاشیرینی هەیە) ..(تۆ وەرە زەلام
سەعاتەکەی دەستت بایی ملیۆنێک دۆلار بێ) ..(کۆکتێلەکەم مرد)
..(ئەها، ئەو پەرلەمەنتارەی کە دەبە ئاوەکەی وەشان ..) ..(خزمی
خۆیان نەبێ شتی بۆ بڵاو ناکەنەوە) ..(ڕقت لە هەر کەسێ بێ دۆعای
ئەوەی لێ بکە ئیشی بکەوێتە کورد) ..(ئێستا کەلانە ئاگر ئەکا تەوە
) .. (جا بۆچی بە سندوق ؟) … ….هتد ..

لکانـدنی هـەرێـم بـە حکـومـەتی عێـراقەوە کارەساتە!.. عوسمانی حاجی مارف

حیزبی دەعوە و لایەنە شیعەکان لە ساڵی ٢٠٠٦ەوە هەوڵیانداوە عێراق وەک دەوڵەت و کۆمەڵگا لەناوببەن و لە بازنەی دواکەوتویی و هەژاری و بێکاریدا بیهێڵنەوە تا هەر هەوڵ وهەنگاوێک بەرەو ڕێکخستنەوەو دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی ئازادو پێشڕەو و شارستانی و یەکسان بەپێی دوو ئاراستە پووچەڵ کەنەوە.

ئاراستەی یەکەم کە ه□و□□ی خوڵقاندن و درێژەدان بە دابەشبون و ڕکابەری نێوان مەیلی تائیفی و قەومی، تائاستی خولقاندنی شەڕی تائفی و قەومی، لەم ئاراستەیەوە مشتەکۆڵەی دەسەڵاتی ئاسینی شیعەی سەر بەئێران دامەزراند، لەژێر "ناوی چوارچێوەی هەماهەنگیدا".

ئاڕاستەی دووەم کە حیزبی دەعوە بە سەرۆکایەتی نووری مالیکی سەرۆک وەزیرانی پێشووی دوو خولی(٢٠٠٦-٢٠١٤) گرتیەبەر، بریتییە لە دامەزراندنی هێزی ئەمنی تایبەت بە لایەنە شیعەکان بەهاوتەریبی لەگەڵ هێزە فەرمیەکان، کە لە کوتلە و میلیشیا شیعەکان پێکدێت، بەئامانجی کۆنترۆڵکردنی تەواوەتی جومگەکانی دەوڵەت و زاڵبوون بەسەر بڕیارە چارەنووسسازەکانیدا. مالیکی خۆی دانی بەوەدانا کە ئەو دامەزرێنەری ڕاستەقینەی ئەو میلیشیا و کوتلانەی سەر بە دەوڵەتە "هێزەکانی حەشدی شەعبی" کە ژمارەیان زیاتر لە ٧٩ کوتلەی چەکدارە.

بۆئەوەی ئەم دەوڵەتەی کە بەدەسەڵاتداری لایەنە شیعەکان ڕێکدەخرێت، هێز و کاریگەری و توانای ڕووبەڕووبوونەوەی تەحەدیاتی ه□ بێت هاوپەیمانیەکی بەهێزیان پێکهێنا، کە حزب و کوتلە شیعەکانی سەر بەئێران لە هاوپەیمانیەکەدا کۆدەکاتەوە بەناوی "چوارچێوەی هەماهەنگی"، بۆ ڕوبەڕووبونەوەی ئەو هاوپەیمانیە سێ قۆڵییەی کە لە هەڵبژاردنەکاندا سەرکەوتنیان بەدەستهێنا؛ وەک ڕەوتی سەدر(٧٣ کورسی) پەرلەمان، پارتی دیموکراتی کوردستان (٣١ کورسی)، هاوپەیمانی سەروەری (٦٥ کورسی)، بەڵام دوای کشانەوەی ڕەوتی سەدر

لە هاوپەیمانیەکەی، دەنگەکان گەڕایەوە بۆ چوارچێوەی هەماهەنگی کە دە□□اوی ناو هەڵبژاردن بوون. بەمشێوەیە “دەڕاو” گەڕا بە گەورەترین بلۆکی پەرلەمانی. ئەمەش وای لێکرد حکومەت لەسایەی دەسەڵاتی چوارچێوەی هەماهەنگی پێکبهێنرێت. بەمشێوەیە حکومەتێک دامەزرا کە حکومەتی فەرمی بە سەرۆکایەتی محمد شیاع سودانیە، حکومەتی سێبەریش بە سەرۆکایەتی میلیشیاکانی حەشدی شەعبی و فراکسیۆنەکان پێکهێنرا!

ئەم پێکهاتەیە لە دەسەڵاتی حزبی، بە ناوی چوارچێوەی هەماهەنگی و لە سایەی هێزی حەشدی شەعبیدا، لە جۆری بەڕێوەبردنیان بۆ سەرمایەگوزاری لە عێراقدا، ڕەخساندی دۆخێکی گونجاو بۆ درێژەدان بە گەندەڵی لە کۆمەڵگا و دەوڵەتدا، لەهەمانکاتدا خنکاندنی خەڵکە لە تاڵاوی جەهل و بێکاری و ئاژاوە و مادەی هۆشبەر و تیرۆرکردن و چەرخی ململانێ و شەڕی تائیفی و قەومیدا.!

لەماوەی حوکمڕانی درێژخایەنی ٢١ ساڵەی ئەم حزبە دەسەڵاتدارانەدا، نەک هیچ خزمەتێکی بەرچاویان بە شارەکانی عێراق نەکردوە، بەڵکو وێرانکاریان تێدا بڵاوکردەتەوە. بەخۆشیان گەورەترین سەرمایەیان کەڵەکە کردوە. ئەوەی کە تا ئێستا بە ڕوونی دەیبینین تاڵانکردنی سامانی گشتی و دزینی خەزێنەی دەوڵەت و کۆنترۆڵکردنی جومگە ئابوری و داراییەکانی عێراقە.

حزبە دەسەڵاتدارە پێکهێنەرەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە لاوازبونی هاوسەنگی هێزیانەوە و بەناوی پێکەوەژیانی ئاشتیانە، ملکەچی دەسەڵاتی چوارچێوەی هەماهەنگی بوون و ناچارکراون کە تاڵانکردنی سامانی هەرێمیش بخەنە ژێردەستی حکومەتی عێراقەوە.

لەکاتێکدا باس لە پەیوەندی مشتومڕاوی نێوان بەغدا و هەولێر دەکرێت، بەتایبەتی لەسەر لکاندنەوەی تەواوی سەرچاوە ئابوری و داراییەکانی هەرێم بە عێراقەوە، وەفدێک بە سەرۆکایەتی وەزیری دارایی حکومەتی عێراق (تەیف سامی) لە هەولێر، لەسەر سەرچاوە و پڕۆژە ئابوریەکانی هەرێم لە گێژاوێکدان، کە تائێستا بە ئاراستەیەکی شەفاف و ڕۆشندا تێناپەڕێندرێت، ناشزانرێت کەی یەکلایی دەبێتەوە. ئەمەش چارەنوسی مامەڵەکردن بە موچەی فەرمانبەرانی هەرێمی وەها ئاڵوز کردوە، کە هەر مانگە جۆرە پاساوێک دەکەنە هۆی دواکەوتنی موچە. وەرگرتنی مووچەی فەرمانبەران بۆتە ڕووداوێکی ناوازە کە لەلایەن میدیاکانەوە وەک هەواڵێکی خۆش بە دانیشتوانی هەرێم بڵاودەکرێتەوە، لەهەمانکاتدا پرسی موچە بۆتە کێشەیەکی بێوەڵامی ململانەی نێوان بارزانی و تاڵەبانی.

لەهەمانکاتدا شیعەکان هەوڵئەدەن پێی هەرێمیش بکێشنە ناو تاڵاوەکانی عێراقەوە، بە گەمارۆدان و برسێتی و دواکەوتویی بڵاوکردنەوەی دوو بەرەکی و دژایەتی هەرجۆرە سیمایەکی شارستانیە

لە ناوچەکەدا وەک سەپاندنی یاسای باری کەسێتی، لەهەمانکاتدا قوڵکردنەوەی کێشەکان و ململانێکانی نێوان بارزانی و تاڵەبانی تا ئەو ئاستەی کە ململانێکانیان هۆکاری زیاتر توندبونەوەی بارگرژی نێوان هەردوو لایان بووە، وەک لە بانگەشەی هەڵبژاردنەکاندا دیمان.

لەدوای ساڵی ٢٠٠٣وە عێراق شایەتی ململانێی نێوان داکۆکیکارانی دەوڵەتی مەدەنی و داکۆکیکارانی دەوڵەتی ئایینی نەبووە و دەوڵەتی مەدەنی هەتیو کەوتووە. ئەمریکا ئەو بابەتەی بەوشێوەیە یەکلاییکردەوە کە دەسەڵاتی ڕادەستی نووری مالیکی کرد کە بە توندڕەوێکی مەزهەبی ناسراوە. مالیکیش دەیزانی کە دەسەڵاتێک بەڕێوەدەبات دەکەوێتە نێوان دوو دوژمنەوە، ئەمریکا و ئێران، بەڵام بەئاشکرا لەسەر باڵادەستی ئێران بەسەر عێراقدا گیرسایەوە.

دۆخەکەش بەرەو شەڕێکی ناوخۆ کێشرا کە تێیدا هەزاران کەسی بێتاوان کوژران و شەڕێک، کە هێزەکانی عێراق پێشئەوەی بتوانن چەکەکانیان لە شەڕدا تاقی بکەنەوە، شکستیان هێنا. عێراق بەشێکی زۆری سەروەت و سامانەکەی لەدەستدا لەبەرامبەر ئەوەی تا مالیکی دەوڵەتەکەی دامەزرێنێت، کە تا ئەمڕۆش بەردەوامە. هەموو ئەو یاسا ناوازانەی کە لەلایەن مالیکیەوە دەرچووە بە مەبەستی خزمەتکردنی بەرژەوەندیەکانی گروپەکانی خۆیەتی بە پاراستنی دەسەڵاتی لە حکومەتی عێراقدا بە پاشکۆبونی بە ئێرانەوە. کاتێک مستەفا کازمی هەوڵیدا بە بەشێکی کەم بەو یاسایانەدا بچێتەوە، میلیشیاکان ماڵەکەیان بۆردومان کرد.

ئەمریکا عێراقی کێشایە ناو زەلکاو و تەڵەیەکی تائیفیەوە. کەوتنە ناو ئەو تەڵەیە، دەبێتە هۆی کوێربون، ئەوەی لەناو ئەو تەڵەیەدا یاری بکات واقیع بین نابێت، ناتوانێ مامەڵە لەگەڵ حەقیقەتدا بکات. بۆیە هەموو ئەو ڕاستیانەی کە لەلایەن شیعەکانی عێراقەوە پیادەدەکرێت، لە واقیعێکی ناکۆکەوە وەرگیراوە کە لە ساڵی ٢٠٠٥ەوە بە ئیرادەی ئەمریکی و ئامۆژگاری ئێران، دەستیان بەسەر دەسەڵاتدا گرتووە.

شیعەکانی عێراق بەشێوازێکی ئێرانی بیردەکەنەوە. ئەگەر شەڕێک لە دژی ئێران دەستپێبکات، لەگەڵیدا دەوەستن و شەڕی بۆدەکەن، ئەمە هاوکێشەیەکی سەیرە جێگای سەرسورمان و تێڕامانە کە پاشکۆبون بە دەوڵەتێک دەوڵەتی خۆت بکەیتە قوربانی، بەڵام وڵاتێک کە سێ ملیار دۆلار بۆ سەردانی حوسەینێ خەرج بکات، ئیتر پێوەرێکی گونجاوی تیا بەدی ناکرێت بۆ بیرکردنەوەیەکی عەقڵانی و ئینسانی.

ئەم پێکهاتەیە لە حکومەتی ئێستای عێراق بەهیچ جۆرێک جێگای متمانە نیە، کە پێوەرێک بێت بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێک بەبێ ئێران، جێگیرکردنی دەسەڵاتێک بێت بەبێ هێزی میلیشیا، بەبێ ستەمی سیاسی،

یان ئایندەیەک بێت بۆ ئارامی و خۆشگوزەرانی دانیشتوان، نمونەی دەسەڵاتێکی تەواو نەرێنیە لە گۆشەکیردنی دەور و ئیرادەی خەڵک لە دەسەڵاتی سیاسیدا، بەئیرادەکردنی خەڵک بە بەدەستهێنانی سادەترین خواست دەچەسپێنێت. ئەم چوارچێوە سەروخێڵەکیە شایستەی ژیانی بەشەریەت نیە و پەیوستە هەڵوەشێتەوەو کۆتایی پێبهێنرێت، چونکە مەرانەیەکە بە کەڵەکەی سەرمایەو پاراستنی سەرمایەداری، ژیانی مرۆڤەکانی عێراق دادەڕزێنێت.
هەر ئەم مەرانەیە لەڕێگەی ئاست نزمی و ڕیسوایی و تاڵانچی دەسەڵاتی بارزانی و تاڵەبانیەوە، خەریکە پەلدەهاوێت بۆ هەرێمەکی شەقوشەی وەک کوردستان بەناوی ناوەندکردنەوەی عێراقەوە، ئەو ناوەندبونەی کە ئایندەی هەرێم و موچەی فەرمانبەران و گوزەران و قوتی خەڵک دەخاتە ناو پرۆسەیەکی پێچیدەو نادیارترەوە.
پەیوستە ڕێگە نەدرێت هەرێمی کوردستان بەناوی موچەو هەر بیانویەکی ترەوە بکەوێتە ژێردەسەڵاتی چوارچێوەی هەماهەنگیەوە، رێگە نەدرێت بارزانی و تاڵەبانی خەڵکی کوردستان بخەنە ناو ململانەی نێوان خۆیان و حکومەتی عێراقەوەو یاری بە چارەنوسی ژیانەکی پڕ لەگێژاوی ترمان بکەن. خەڵکی عێراق و کوردستان پێویستیان بە شۆڕشێکە لە هەنگاوی یەکەمدا کۆتایی بەتەواوی هێزە میلیشیاکان لەکوردستان و عێراق بهێنن.

عوسمانی حاجی مارف

ڕانەک بە کەچیەڵەکی (چیبوو تەکی دام) ی شەمحەمەد باڵەک.. ڕەمەزان حسن

دەروازە

لەگەڵ خوێندنەوەی هەردەقێک و کتێبێک یەکەم بەرکەوتەی نێوان خوێنەر و نوسەر پیت و فەرهەنگ و وشەکانی ناو دەقەکەن. بۆیە هەرکاتێک دەمەوێت کتێبێک بخوێنمەوە زۆر لەسەر زمانی نوسین و فەرهەنگی پێکهێنانی کتێبەکە دەوەستم. لەگەڵ هەڵهاتنی ئەوەڵ

ڕۆژەکانی ساڵی نوێی دووهەزارو بیست وچوار یەکەم پەرتوکێک کەدەستم دایە و خوێندمەوە پەرتوکی(چی بوو تەکی دام)ی زمانناس و زمان پاراوی کورد(شێمحەمەد باڵەک) بوو .سەرەتا هەروەک خوویەکی هەمیشەیی خوێندنەوەم وەک هەر کتێبێکی تر دەستم کرد بەخوێندنەوەی بەڵام لەگەڵ خوێندنەوەی پێشەکی و دواتر خوێندنەوەی چیرۆکی یەکەمی بەناوی (کەوەکەی فەقێ ڕەسوو)… [بۆ درێژەی بابەت کلیکی ئێرە بکەن..]

[RamazanHassanDownload]

کێ دەبێت بە چل وحەوتەمین سەرۆکی ئەمریکا.. لوقمان ئابڵاخی

هەڵبژاردنی ئەمجارەی ئەمریکا بۆ سەرۆکایەتی زۆر جیاوازترە لەهەموو هەڵبژاردنەکانی تری مێژووی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمریکا.
دوور لە هەواڵی میدیاکان لە ئەمریکا و لە جیهانیشدا، کە زوربەیان خزمەتی ئەجێندا تایبەتیەکان دەکەن، هەڵبژاردنی ئەمجارە لە نێوان دوو ئایدیۆلۆجیا و بەرنامەی جیاوازدایە کە شێوەی بەکارهێنان و بەڕێوەبردنەکەی بۆ هەردوو کاندیدەکە، کەم تا زۆر دیارە، تاقیکراوەتەوە.

دۆناڵد ترەمپ کە کاندیدی پارتی کۆماریەکانە، چل و پێنجەم سەرۆکی ئەمریکا بوو، لە ساڵی ٢٠١٦ هەتا ساڵی ٢٠٢٠ سەرۆک بوو.
کامەڵا هاریس کە کاندیدی دیموکراتەکانە، لە (٢٠٢٠) ەوە ، جێگری سەرۆکی ئەمریکایە.

لە ماوەی ٤ ساڵی سەرۆکایەتیەکەیدا، ترەمپ ڕووبەڕووی کەمەڵێک ئاستەنگی زۆر گەورە بوو کە گرنگترینیان ئابووریەکی خراپ و هەڵاوساو؛ کێشەی کۆچبەری نایاسایی؛ ئنجا بڵاوبوونەوەی کۆڤید کە نەک لە ئەمریکا بەڵکو هەموو جیهان پێوەی گرفت بوون و کاریگەری نەرێنی لەسەر مرۆڤایەتی و ئابووری زوربەی وڵاتانی جیهان هەبوو.

ترەمپ کە کەسێکی پراگماتیک و بزنسمانە، ڕووبەڕووی ئەو ئاستەنگانە بووەوە و ئابووری ئەمریکای هەڵساندەوە، نرخی خواردەمەنیەکان و نرخی سووتەمەنی بەهۆی سیاسەتە ئابوورییەکەی ترەمپەوە دابەزی وە باجی لەسەر چینی مام ناوەندی کەمکردەوە.

لە چوار ساڵی فەرمانڕەوایی ترەمپ، ئەمریکا شکۆ و هەیبەتی هەبوو وە ئاشتییەکی ڕێژەیی بەرقەرار بوو لە جیهاندا و هیچ شەڕێکی گەورەی وا لە ئارادا نەبوو کە مەترسی بێت بۆ سەقامگیری جیهان و گرژییەکی ئەوتۆ دروست بکات کە مەترسی تەشەنەسەندنی شەڕی وێرانکەر بێت لە ڕۆژهەڵاتی ناوین و لە ڕۆژهەڵاتی ئەورووپایشدا.
ترەمپ لە کامپەینی هەڵبژاردنەکەیدا بۆ ساڵی ٢٠١٦ بەڵێنی بە ئەمریکییەکان دا کە لێشاوی کۆچبەرە نایاساییەکان بوەستێنیت و شوورەیەکیش لە سنووی نێوان ئەمریکا و مەکسیکدا دروست بکات، کە بوو بە سەرۆک بەڵێنەکەی خۆی بەجێهێنا، شوورەکەی دروستکرد و کۆچی کۆچبەرە نایاساییەکانیشی تەواو سنووردارکرد.

لە ماوەی ٤ چوار ساڵی سەرۆکایەتی بایدندا کە کامەڵا هاریس جێگری بوو، ئابووری ئەمریکا بەرەو هەڵدێر چووە؛ باجی سەر چینی مام ناوەندی زیادیکردووە؛ نرخی خواردەمەنیەکان و نرخی سووتەمەنی زیادیکردووە؛ لێشاوی کۆچبەری نایاسایی بە شێوەیەک زیادیکردوە کە هەموو مێژووی ئەمریکا واڵایی و بەرەڵایی سنووری بەو شێوەیەی بە خۆیەوە نەدیوە.

بایدن بەرپرسیارێتی چارەسەرکردنی کێشە و گرفتی کۆچبەری نایاسایی و پارێزگاریکردن لە سنوورەکانی بە کامەڵا هاریس پاراست کە شکستێکی گەورەی هێنا چونکە پتر لە ١٠ ملیۆن کۆچبەری نایاسایی ڕوویانکردە ئەمریکا کە بەهۆیەوە ئابووری ویلایەتەکانی ئەمریکای تێکدا وخراپ کرد.

لێرەدا بە پێویستی ئەزانم کە بە چەند خاڵێک بەرچاوڕوونی بە خوێنەران بدەم دەربارەی مەترسی و نەرێنییەکانی کۆچبەرە نایاساییەکان بەو لێشاوە و بەو ژمارە زۆرە کە ملیۆنەهای تێپەڕاندوە:

١- زوربەی ویلایەتە شینەکان، ئەوانەی کە دیموکراتەکان تیایاندا زۆرینەن، بودجەیەکی زۆری ویلایەت و یارمەتییەکانی حوکمەتی فیدراڵیان بەخشی بەو کۆچبەرە نایاسایانە کە ژمارەیان لە دە ملیۆن کۆچبەر تێپەڕی کردبوو لە کاتێکدا دانیشتوانی ویلایەتەکان

خۆیان پێویستیان بەو پارەیە هەبوو بۆ نوژەنکردنەوەی ڕێگاوبان و پردەکان و چاکردنی خزمەتگوزاریەکان .
ئەمە جگە لەوەی کە ئەمریکا خۆی خاوەنی پتر لە سێ چارەکە ملیۆن بێلانەیی(هۆملێس)ە وە بە پێی دوایین زانیاریەکانی نووسینگەی سەرژمێری ئەمریکا، ژمارە ئەو کەسانەی کە لە ژێر هێڵی هەژاریەوەن نزیکە ٣٨ ملیۆن ئەمریکیە، واتە لە ١١.٥٪ ی دانیشتوانی ئەمریکا لە ژێر هێڵی هەژاریەوەن.
٢- لەناو ئەو کۆچبەرە نایاسایانەدا، بە سەدان سیخوڕی وڵاتانی تری وەکو چین، ڕووسیا، کۆریای باکوور، ئێران و تەنانەت هەواداران و شوێنکەوتوانی (حزب الله)، داعش و قاعیدە و ئەو کەسانەی کە لە لیستی ڕێگە نەدراو بە فڕین بۆ ئەمریکا و لیستی چاودێری ئەمریکادا بوون.
٣- لەناو ئەو کۆچبەرە نایاسایانەدا ژمارەیەکی بەرچاو لە تاوانباران و کەسانی خراپ کە لە وڵاتەکانی خۆیان لەسەر تاوانی گەورە زیندانیکرابوون، بەرەڵڵا کران و کارئاسانیان بۆ کرا کە ڕووبکەنە ئەمریکا.
لە ماوەی ئەم چوار ساڵەی پێشوودا ژمارەیەکی دیاری تاوانی کوشتن، لاقەکردن و دزیکردن لەلایەن کۆچبەری نایاساییەوە ئەنجامدراوە. زۆرینەی تاوانبارەکان لەوانە بوون کە لە وڵاتەکانی خۆیشیاندا بە تاوانی جۆراوجۆر حوکمدرابوون.
٤- ئەو قاچاچچیانەی کە ئەم لێشاوەی کۆچبەرە نایاساییەکان دەهێننە ناو ئەمریکاوە، ئیستیغلالی بەشێکی بەرچاوی ئەو کۆچبەرانەیان کردووە، بە تایبەتی کوڕ و کچە گەنجەکان، و بازرگانیان پێوەکردوون و بە لەشفرۆشی بەکاریان دەهێنن.
٥- لە کاتێکدا کە ئەو کۆچبەرە نایاسایانە یارمەتی مادی، تەندروستی و خۆراکی و تەنانت شوێنی ژیانیش لە حوکمەتی ئەمریکا وەردەگرن، ئیشی ڕەش دەکەن و باج نادەن کە ئەمە لەلایەکەوە زیان بە ئابووری ئەمریکا ئەگەیەنێت و لەلایەکی تریشەوە هەلی کار بە کۆچبەرە یاساییەکان و بە هاووڵاتیە ئەمریکیەکانیش سنووردار ئەکات.

کارەکتەری کامەڵا و ترەمپ

لەبەر ئەوەی کە ترەمپ سیاسەتوان نیە، توانای ئەوەی نیە وەکو سیاسیەکان قسە بکات و نمایش بکات، هەندێکجاریش قسەکانی ڕەق دەردەکەون و شێوازی قسەکردنەکەیشی لە خەڵکی تر جیاوازە. لێرەدا ئەوانەی کە تەواو بێزاربوون لە سیاسەتوانە درۆزن و بە بەڵێنەکان کە قسەکانیان تەنها بەڵێنە و هیچیتر، ترەمپیان پێ باشترە چونکە

ترەمپ بزنسمان بووە و سیاسی نەبووە وە خەڵک بە گشتی بێزار و تۆڕەیە لەسیاسیەتوانەکان کە تەنها بەرژەوەندی خۆیان مەبەستە.
لەمەدا پێچەوانەی کامەڵا هاریسە کە هەموو ئەو بەڵێنانەی کە ئێستا بە ئەمریکیەکانی ئەدات، هەڵگەڕانەوەیەکی تەواو لە ئایدیۆلۆجیاکەی کە چەندین ساڵە جێبەجێیکردوە و لە کاروکردەکانیشیدا درۆزنی و بێ بەڵێنی بەردەوام ئامادەگی هەبووە.
بۆ نمونە، هاریس کە لە خێزانێکی دەوڵەمەندەوە هاتوە و باپیرانی خاوەنی کۆیلەبوون، تاکو شەش مانگ لەمەوبەریش خۆی بە هندستانی ئەزانی ، بەڵام کە بووە بە کاندید بۆ سەرۆکایەتی نەک هەر خۆی بەبەری کردوە لە هیندستانی بوونەکەی بەڵکو خۆی بە ڕەش.

کامەڵا بەڵێن ئەدات کە باجی سەر بەخشیشی شاگردی چێشتخانە و ئوتێلەکان هەڵگرێت لە کاتێکدا بەهۆی دەنگی ئەوەوە یاسای باجدانان لەسەر بەخشیشی شاگردەکان سەریگرت و بوو بە یاسا چونکە لە کاتی دەنگداندا، هەمووکۆماریەکان بە (نا) و هەموو دیموکراتەکان بە (بەڵێ) بە باجەکە دەنگیاندا کە پێنجای دیموکراتەکان بەرامبەر بە پێنجای کۆماریەکان بوو. بەڵام بۆ ئەوەی کە پڕۆژەیە دەرچوایە، پێویستی بە ۵۰ +۱ هەبوو، وە ئەو یەک دەنگە کامەڵا هاریس ئیزافەی کرد چونکە ئەو وەکو جێگری سەرۆک ئەو مافەی هەیە کە پێنجا بە پێنجایە یەکلایی بکاتەوە.
شایانی باسە کە شاگردی چێشتخانەکان لە ئەمریکادا کەمترین کرێ وەردەگرن وە ئەو بەخشیشەی کە وەریدەگرن یارمەتی بەرزکردنەوەی کرێی ئیشەکەیانی ئەدا بۆ دابینکردنی بژێوی یان بۆ یارمەتی دانەوەی قەرزی خوێندنی زانکۆکانیان.

کامەڵا هاریس کەسێکی ئەمەندە خۆشەویست نەبوو لە ناو پارتەکەی خۆیشیدا، هەر لەبەرئەوە بوو کە ئەو کاتەی کە لە هەڵبژاردنە بەراییەکانی دیموکراتەکان بۆ ساڵی ٢٠٢٠ وەکو کاندیدی دیموکراتەکان هاتە پێشبڕکێکەوە، تەنانەت ویلایەتەکەی خۆیشی نەبردەوە.
عادەتەن ئەوانەی کە لە بەراییەکانی کۆماریەکان یان دیموکراتەکاندا پێشبڕکێ دەکەن، بەلایەنی کەمەوە ویلاتەکەی خۆیان دەبەنەوە. بەڵام کامەڵا نەیتوانی هیچ ویلایەتێک و تەنانەت ویلایەتەکەی خۆیشی بباتەوە.
ترەمپ کەسێکە باسی پاراستنی بەها خێزانیەکان هەیە، ئەمە یەکێکە لەو هۆکارانەی کە موسڵمانەکانی ئەمریکا کە هەرچەندە ترەمپیشیان خۆشناوێت، لە میشیگەن پشتیوانی خۆیان بۆ ترەمپ دەربڕی.

هەڵبژاردنی ئەمجارەی سەرەکایەتی ئەمریکا کەمتر پەیوەندی بە کەسایەتی کەسەکانەوە هەیە و زیاتر پەیوەندی بەو بابەتانەوە هەیە کە جێی بایەخی ژیانی ڕۆژانەی ئەمریکییەکانە، وەکو کێشەی کۆچبەری نایاسایی؛ خراپی باری ئابووری ئەمریکا و هەڵاوسانی ئابووری؛ بەرزبوونەوەی نرخی سووتەمەنی؛ بەرزبوونەوەی نرخی خواردەمەنییەکان؛ ڕەتکردنەوەی بەها و ئایدۆلۆجیای ئۆڵترا لیبراڵ و چەپە توندڕەوەکان کە تەنها ئەو کاتانەی کە هاوڕایانیت قبووڵکراویت لایان و بە باشت دەزانن بەڵام بەپێچەوانەوەی ئەوانەوە بیت ئەوا بە فاشیەت و نازیەت و جۆرەها ناوناتۆرەی تر تاوانبارت دەکەن.

بە پێویستی ئەزانم هەڵوەستەیەک لەسەر بابەتی بەها خێزانییەکان بکەم و بەرچاوڕوونی بە خوێنەران بدەم.

ئەجێندای چەپی توندڕەو و ئۆڵترا لیبراڵەکان، کە کامەڵا هاریس یەکێکە لە پێشەواکانیان، ئەجێندای هاوڕەگەزخوازی لە قوتابخانەکانی ئەمریکادا سەپاندوە.

هەڵبەتە هاوڕەگەزخوازی تا ڕادەیەکی زۆر لە ناو ئەمریکییەکاندا قبوڵکراوە، بەڵام ئەوەی کە ئەمریکییەکان لێی ئەترسن ودژایەتیدەکەن بە زۆر سەپاندنی ئەجێنداکانی هاوڕەگەزخوازەکانە.

بۆ نموونە لە هەندێک ویلایەت ئەگەر مناڵێک یان هەرزەکارێک لە ژێر فشاری هاوڕێکانیدا یان لەبەر هەر هۆیەکی تر لە قوتابخانە بکەوێتە داوی ئەوەی کە ئەیەوێت ڕەگەزی خۆی بگۆڕێت لە کوڕەوە بە کچ یان بە پێچەوانەوە، ئیدارەی ئەو قوتابخانەیە بەیاسای ویلایەت ئەو مافەیان پێدراوە کە ئەو مناڵە ببەن بۆ نەخۆشخانە بۆ ئەوەی نەشتەرگەری ڕەگەزگۆڕینی بۆ بکرێت بەبێئەوەی کە پرس بە باوک ودایکی منداڵەکە یان هەرزەکارەکە بکەن.

دیموکراتەکان ئەوەیان سەپاندووە کە ئەگەر کوڕێک ڕەگەزەکەی خۆی بکاتە بە کچ، بە یاسا مافی ئەوەی پێدەدرێت کە لە تیمی کچان یان ژناندا بەشداربێت کە ئەمە غەدرێکی زۆر گەورەیە کە لە کچان و ژنان ئەکرێت چونکە ئەو کوڕەی کە ڕەگەزی خۆی گۆڕیوە بۆ مێ، هێشتا هەیکەل وماسولکە وتوانای نێری هەیە کە ئەمە باڵادەستی و ئەگەری بردنەوەی زیاتر بەو (نێر/مێ)یە ئەدات کە یارییەکە بباتەوە. ترەمپ بەڵێنی ئەوەی داوە کە ڕێگە بەوە نادات ڕووبداتەوە.

لە هەموو ئەمریکادا بە یاسای فیدرال ئەوە چەسپاوە کە بە کڕینی جگەرە یان هەر جۆرە خواردنەوەیەکی ئەلکهولی بێت نابێت بە بێ دەرخستنی ناسنامە بفرۆشرێت هەرچەندە ئەگەر بەتەمەن و سەرسپیش بێت چونکە فرۆشتنی جگەرە و خواردنەوە بۆ خوار تەمەنی ٢١ بیست ویەک ساڵییەوە بە یاسا قەدەغە کراوە. بەڵام لە ویلایەتە شینەکان، سێنەتەری ئەو ویلایەتانە بە یاسا ئەوەیان قەدەغەکردوە کە دەنگدەر

لە کاتی دەنگداندا داوای ناسنامەی لێبکرێت لەلایەن چاودێرانی سەنتەری دەنگدانەکەوە.
هەڵبەتە ئەگەری ئەوە هەیە کە ئەمە هەوڵێکی دیموکراتەکان بێت بۆ ئەوەی کۆچبەری ناپاسایی بەکاربهێنن بۆ ئەوەی زۆرترین دەنگ بهێنن.
زۆرێک لە میدیاکانی ئەمریکا چەپ ولیبراڵن و بەردەوام ڕەواج بە ئەجێندای ئەوان ئەدەن. ترەمپ تا ئەو کاتەی کە خەریکی کارو کاسبی و بازرگانیەکانی خۆی بوو، لەلایەن هەموو میدیا چەپەکانەوە پەسەند و قبووڵکراو بوو. هەر لەو ساتەوە کە بڕیاری دا لەسەر تیکتی کۆماریەکان بۆ سەرۆکایەتی ئەمریکا خۆی کاندید بکات، تاکو ئێستایش هەر دژایەتی ترەمپ دەکەن و کێچێکی لێ دەکەن بە گایەک لەکاتێکدا کە زۆر ڕوودا و تاوان و هەڵەی ئیدارەی دیموکراتەکان بێدەنگی لێدەکرێت. تەنانەت ئەو چوار ساڵەی پێشوویش کە بایدن سەرۆک بوو، ڕوویان لە هەڵە و شێوەی ئیدارەکردنەکەی بایدن وەرگێڕابوو هەر دژایەتی ترەمپیان ئەکرد.
لەمەدا کامەڵا هاریس باڵادەستە کە نەک تەنها پشتیوانی بەمەرجی ئەو میدیایانەی هەیە بەڵکو وایان لێهاتوە وەکو بەشێک لە کامپەینەکەی کامەڵا هاریس دەردەکەون.
ئەو ئەستێرانەی هۆلیودیش کە ئەڵترا لیبراڵن، پشتیوانی کامەڵا هاریس و دژایەتی ترەمپ دەکەن.

ترەمپ، هاوشێوەی کۆماریەکان، باوەڕی بە بچوکردنەوە و سنووردارکردنی دەسەڵاتی حوکمەتە، بەڵام هاریس، هاوشێوەی دیموکراتەکان، باوەڕی بە فراوانکردنی حوکمەت و دەسەڵاتەکانی حوکمەت و دەستوەردانی حوکمەتە لە ژیانی ڕۆژانەی ئەمریکیەکاندا.
هاریس نوێنەر و پشتیوانی جیهانگیریە، بەڵام ترەمپ پێی وایە کە خزمەتکردنی بەرژەوەندی ئەمریکا ئەرکی نیشتمانی ئەبێ پێش هەموو شتێک بێت.
لە ویلایەتە شینەکاندا چاوەڕوانی گرژی و تەنانەت توندوتیژیش دەکرێت لە ئەنجامی ئەم هەڵبژاردنە، بە تایبەتی ئەگەر ترەمپ بیباتەوە، لەبەر ئەوە هەر لە ئێستاوە پاسەوانی نیشتمانی لە ویلایەتی واشینگتەن، ئۆریگن و نیڤادا چالاک کراون و لە ئامادەباشیدان.
ئەو سێ ویلایەتە وەکو بنکەی سەرەکی ئەنتیفا دادەنرێت کە ڕێکخراوێکی میلیشیا ئاسای توندڕەوون و دژ بە کۆماریەکانن.

بە دڵنیایەوە دەنگدان ترەمپ لەم هەڵبژاردنەدا لەلایەن هەوادار و شوێنکەوتوانی ترەمپەوە بەهۆی یەکگرتنەوەی بیر

وئایدیۆلۆجیاکانیانە لەگەڵ ترەمپدا، بەڵام ئەوانیتر کە ترەمپیان خۆشناوەت و دەنگی پێدەدەن لەبەرئەوەی دەبێت کە باوەڕیان بە کامەڵا هاریس نیە و بەرنامە و پڕۆژەکانی کامەڵا بۆ مەترسی دەزانن بۆ ئەمریکا و بۆ ئابووری وبۆ بەها خێزانیەکان.

لوقمان ئابڕاخی
۳ ی نۆڤێمبەری ۲۰۲٤

زمانی کوردی لە یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراقی فیدراڵ دا.. نەژاد عزیز سورمێ

» ئەگەر میللەتێك توانی
ئەو زمانەی بە ولآتەکەی بەخشراوە بپارێزێ
هەرگیز ئازادی لێ زەوت ناکرێ
وێنەی هەڵۆ کە لە بەندیاندا ڕاو ناکرێ ..
زمانەکەمان پێویستە بپارێزین
وەکو دایك کە سۆز دەداتە کۆرپەکەی..
زمانەکەمان، زمانی تاگالی
لە لاتینی و
لە دیالێکتی ئینگلستان و لە زمانی فریشتان کەمتر نییە..
خوا کە بەچاوی میهرەوە سەیری کردووین
لە گەڵ هەموو موقەدەساتی دی پێی بەخشیوین.
شاعیری فیلپینی خۆسێ ڕێسال «

زمان کە کۆڵەکەیەکی بەهێزی سەلماندنی ناسنامەی نەتەوەییە، دەبینین لە هەموو ئەو دانوستانانەی نێوان کورد و حکوومەتە یەك لەدوای یەکەکانی عێراق، خاڵێك بووە لە خاڵە سەرەکیەکانی دانوستان و گفتوگۆ..
لەبەرامبەردا دەزگا جۆراوجۆرەکانی ئەو حکوومەتانە ئەوەی پێیان کرابێ لە شێواندنی زمانی کوردی و ڕێگرتن لە هەموو هەوڵێکی بەرەوپێشچوون و تەنانەت پەرەسەندنی سرووشتیی خۆیشی درێغیان

نەکردووە..(ئەگەرچی لە ڕاگەیاندن بۆ ڕووکەشی ئەوەیان شاردبێتەوە ..) ئەوەش بەتایبەتی دوای نسکۆی 1975 لە نیازی ڕاستینەیاندا دەرکەوت.

حکوومەتی ئەوسای عێراق هەموو ئەو دەسکەوتە کولتوریانەی لە پێشەوەشیان خوێندن بەکوردی کە لە ڕێککەوتننامەی ئاداری 1970دا بەدی هاتبوو لێی پاشگەز بووەوە و لە پاڵ گۆڕینی بەرنامە و پرۆگرامی خوێندن بەو مەبەست و ئامانجەی خزمەتی پلانەکانی دەکا چەندین جاریش خوێندنی کوردی کردەوە عەرەبی بەتایبەتی لەدوا پاری حەفتاکان زۆربەی وانە ئەدەبیەکانی زمان دەوری سەرەکیان تێدا دەبینێ کردەوە بە عەرەبی، بەبیانووی ئەوەی قوتابی کورد لە قۆناخی زانکۆ کە خوێندن بەعەرەبی یە دووچاری تەنگوچەڵەمە نەبێ (!!).

بێگومان زمانیش وەك هەر زیندەوەرێکی دیکە بە پەروەردەکردن گەشە دەکا و پەل داوێ، کە ڕێگای نەشونماشی لێ دەبەسترێ لە قاوخی خۆیدا بە چەق بەستوویی و دواکەوتوویی دەمێنێتەوە ئەو گەشەیە ناکا پێویستە..

لەم ڕاستەدا دیارە کەسانی وەکو بابا تایەر و خانی و مەلای جزیری و نالی و سالم و حاجی قادر و مەحوی و مەولەوی و کوردی و شێخ ڕەزا و و وەفایی و هەموو ئەو ڕووناکبیرانەی دیکە جێی سوپاس و ستایشن کە خۆنەویستانە لە کات و ساتێکدا ویستویانە برەو بە زمانەکەمان بدەن لە نانبڕانی زیاتر تێدا نەبووە، بگرە بەهای زۆر ئەگەری دیکەی ئەوان سەردەمان ڕەنگە نووسین بەکوردی بەچەشنە دواکەوتوویەکیش لە قەڵەم درابێ وەك ئەوەی ئێستاش لە هەندێ نێوەندی سیاسی و ڕۆشنبیری دا کابرا بەقەد ئەوەی شانازی بەوە دەکا زمانی ئینگلیزی یا عەرەبی دەزانێ ئەوەندەی پێ شەرم نییە کوردی نازانێ ، یا کوردی نەزانینی پێ ئاساییە کەچی لەوسەریشەوە بەڕووناکبیری کورد یا سیاسەتمەداری کورد دەناسرێ و ناوی دێ.!

لێرەوە ئەوەی لە ماددەی نۆیەمی یاسای بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق دا هاتووە(کە لە دوایشدا لە دەستووری عیراق وەك زمانێکی فەرمی ناسێنرا و چەسپێنرا) لە ناسینی زمانی کوردی وەك زمانێکی ڕەسمی عێراقی فیدڕاڵ بە هەموو مانایەك کە زمانی ڕەسمی پێ لێك دەدرێتەوە نوخشەی ئایندەیەکی پرشنگدار و گەشمان بۆ زمان و کولتوری کوردی پێ دەدا.. لێ بەداخەوە خۆمان تا ئەوڕۆیش نەمانتوانیوە وەك پێویست تا سنووری ئەوپەڕی بەهرەی لێ وەربگرین و بەنەخشە و پلانی تێکمە و سەرتاپاگیر لە ماوەیەکی ڕێوانەییدا وابکەین زمانەکەمان (کە پێویست دەکا بەهایەکی پیرۆزی لامان هەبێت) بیگەیێنینە ئەو ڕادەیەی زۆربەی تێخم و ڕەگەزەکانی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا و زاراوەی نوێ قبووڵ بکا.. وەك هەموو زمانی دنیایێش لەگەڵ ڕەهەندە نوێیەکانی

سەردەمدا بێتەوە.
ئایندەی زمانەکەمان ڕەنگە سەبارەت بەزۆر ئەگەران گەف لێکراو بووبێ و ڕێگای پەرەسەندن و گەشەکردنی لێ گیرابێ لەگەڵ ئەوەشدا زمانی کوردی هیچ کاتێك هەرچی نەبێ لە زمانی نەتەوەکانی دراوسێی بەو ڕەنگەش دواکەوتوو نەبووە دەستی لێ شێرابێ بەتایبەتی لەلایەنی دەربڕینەوە لەگەڵ جیاوازی هەل و مەرجی گەشەسەندن و پەروەردەکردنی زمانی کوردی و ئەو زمانانە کە هەموو پێداویستی پێشکەوتنیان بۆ ڕەخساو بووە، بە نموونە لە زمانی فارسی، تورکی، زمانی کوردی خۆڕاگرتر و فەرهەنگ پاکتر بووە..
زمانێك ئیستیعابی قورئان بکا بەهەموو ئەو ڕەوانبێژی و بەلاغەتەی تێیدایە لە کاتێکدا بزاڤێکی لەو ڕەنگەیشی لە ڕووی وەرگێڕان نەبووە شایانی باس ، ئەوەی هەشبووە زیاتر بە کۆششی تاکە کەس بووە ، بەڵگەیە بۆ ئەوەی دەستەوەستانیش نابێت لەگەڵ قانوون و زانست و فەلسەفە و هونەر و هەست و نەستی مرۆڤی هاوچەرخیش دا بێتەوە.
وای دەبینم دوای ئەوەی ئەمڕۆ بە دەستوور لاسەنگیەکە ڕاست کراوەتەوە، پێویستە ناوەندە کولتوریی و هونەری و زانستییەکانیش پەرۆشی مەسەلەکە بن و وەك ئەرکێکی پیرۆز چاوی لێ بکەن..
ئیتر کاتی ئەوە هاتووە زمانەکەمان کە کەوتۆتە سەر ڕاستەشەقام و بەربەستێکی لانی کەم سیاسی لە پێشدا نەماوە هەنگاوی خێراتر و بەلەزتر باوێ.. ئیتر نابێ لە داتاشین و خواستن و جێگرکردنی ئەو وشە و زاراوانەی پێویستی ڕۆژگار و سەردەم سەپاندوونی بترسین..
پێویستە هەرچی زووە (کە بەداخەوە درەنگیشە) چوون دەتوانرا زۆر زۆرتری لەماوەی دوای (ڕاپەڕین)ـەوە بۆ بکرێ، بە هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکان هەوڵ بدرێ نەك دەزگایەك بە تەنێ، بەڵکو چەندان دەزگای تایبەت بەوەرگێڕان دابمەزرێنرێن ، با دەست بدەینێ لە بەرهەمە دانسقە کلاسیکیەکانی دنیادا پێدا بێین تا دەگاتە زانستە جۆراوجۆرەکانی سەردەم و کتێب و نامیلکەی تایبەت بەمنداڵان..
ئێمە خۆمان نابینین، بەڵام تۆ بڕۆ لە دەرەوە، لە دوورەوە سەیرێکی خۆت بکە ئەوجا دەبینی چەند دواکەوتووین کە بەداخەوە ئەوەی تا ئێستا کراوە لەڕووی وەرگێڕان لە کۆششی تاکەکەس تێنەپەڕیوە، تەنانەت لە ماوەی (دەسەڵاتی نیشتمانی)شدا (دوای ڕاپەڕین) ئەویش لە ئاستی پێویستدا نەبووە ، ئەگەر هەشبووبێ نە لەڕووی هەڵبژاردنی بابەتەوە نە لە ڕووی تیراژەوە لە ئاستی پێویست دا بووە لە کاتێکدا وەرگێڕان کارێك نییە بەتەمای کۆششی تاکەکەسی وازی لێ بهێنرێ بەڵکو پێویستی بە چەند دەزگایەك هەیە پلانی بۆ دابنێ و کاری بۆ دەسنیشان بکا..
پرۆسەی وەرگێڕان دەهێنێ خەمی لێ بخورێ کە سەرەڕای دەوڵەمەندکردنی

کتێبخانەی کوردی هۆ و پشتیوانیشە‌ بۆ گەشەکردنی زمانەکەمان.
بەڕەسمی ناسینی زمانی کوردی لەسەر ئاستی دەوڵەتی عێراقی فیدڕاڵدا گەلێك دەرگا و بەرهەڵی لە پێش زمانەکەماندا کردەوە‌ ئەگەر خۆمان مەبەستمان بێ و لەسەری سوور بین و بە جیددی بەهەندی بگرین هەلێکە ئەگەر وەك زۆر هەلی تر نەچوێنرێ دەخوازێ هەر ئەمڕۆ پێش سبەینێ بیری لێ بکرێتەوە و دەستی پێ بکرێ کە پێم وایە درەنگە و پێڕاناگەین.

وێزگەکانی ململانێی نێوان ئێران و ئیســــــرائیل لە دوای 7 ئۆکتۆبەرەوە.. رەوا حەمەجان

پاش هێرشە لە ناکاوەکەی چەکدارەکانی حەماس بۆ سەر خاکی ئیسرائیل لە (7 ئۆکتۆبەر) بۆ رۆژی دووەم واتــــا (8 ئۆکتۆبەر) ســـــەرۆکی کۆچکردووی ئێران (ابراهیم رەئیسی) رایگەیاند ئێران پشگیری لە بەرگری لە خۆکردنی گەلی فەلەستین دەکات، واتا هێرشە خوێناویەکەی حەماسی بە بەرگری لەخۆکردن ناساند.
پاش ماوەیەك ئیسرائیل رایگەیاند کە ئێران بووجەی سەربازی حەماس دابین کردووەو و دەیکات.
لە دوای ئەوەی ئێران پشتگیری خۆی بو کردەوە تیرۆرستیەکەی حەماس دەربڕی و ئیسرائیلیش ئێرانی توهمەتبارکرد بەوەی پشتگیری حەماس دەکات زنجیرەیەك رووداو روویاندا گرنگترینیان ئەمانەن:
1.لە (25/12/2023) جنراڵ (رەزا موسەوی) سەرکردەی باڵا لە فەیلەقی قودس کوژرا لە لایەن ئیسرائیلەوە لە نزیك دیمەشق.
2.لە(20/01/2024) پێنج پلەباڵای گاردی شۆرشی ئێران کوژران لە نزیك دیموشق.
3.لە (01/04/2024) 7 ئەندامی پلەباڵای گاردی شۆرشی ئێران کوژران لە هێرشێکدا بۆ سەر کونسڵخانەی ئێران لە دیمەشق.

4. لە (13/04/2024) ئێران هێرشی کردە سەر ئیسرائیل بە مووشەك و فڕۆکەی بێفڕۆکەوان.

5.لە (19/04/2024) ئیسرائیل هێرشی کردە سەر ئێران و دەیان شوێنی ئێرانی تەقاندەوە.

6.لە (31/07/2024) ئیسرائیل سەرۆکی بیرۆی سیاسی حەماس (ئیسماعیل هەنیە)کوشت لە شوێنی مانەوەی لە نزیك تەهران، لە هەمان ڕۆژدا ئیسرائیل سەرکردەیەکی سەربازی (حیزب الله) بە ناوی (فوئاد شکر) کوشت لە باشوری لوبنان.

5. لە (27/ئەیلول) سوپای ئیسرائیل (حەسەن نەسروالله) سەرۆکی گشتی (حیزب الله)ی کوشت، هەرلەم هێرشەدا (عەباس نیلفرۆشان)یش کوژرا کە یەکێکە لە سەرکردە سەربازیەکانی ئێران.

8.لە (01/10/2024) ئێران بە سەدان موشەك هێرشیکردە سەر ئیسرائیل.

6. لە (22/10/2024) ئیسرائیل سەرۆکی نوێی (حیزب الله) کوشت کە (هاشم سەفیەدین)بوو.

10.لە (26/10/2024) ئیسرائیل هێرشیکردە سەر ئێران بە موشەك و بە فڕۆکە.

بەڵام سەرەڕای هەموو ئەو ڕووداوانەش کە لە سەرەوە ئاماژەمان پێکرد هەڵگیرساندنی شەڕێکی ڕاستەوخۆ لە نێوان ئیسرائیل و ئێراندا ئەگەرێکی زۆر دوورە لەبەر ئەوەی سەرەڕای ئەوەی هەردوو لایەنی ململانێکە ناخوازن شەڕ ڕووبدات، هەروەها ئەمریکا و وڵاتانی ڕۆژئاواش دژی دروستبوونی قەیران و شەڕێکی ترن لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، هەر بۆیە کۆتایی ئەم شەڕە بە تەواو لاوازبوونی حەماس و حیزب الله کۆتایی دێت و ئیسرائیل لە ئێستادا بە کاتی شەڕ لە وڵاتەکەی بە دوور دەخاتەوە بەڵام هیچ گەرەنتییەك نییە پاش ماوەیەکی تر دووبارە شەڕ بەرۆکی ئیسرائیل ناگرێتەوە بە شێوەیەکی تر و لە لایەن گروپ و دەستەیەکی ترەوە، بۆیە چارەسەرکردنی کێشەی فەڵەستین و ئیسرائیل بە شێوەیەکی یەکجارەکی تاقە گەرەنتی دووبارەنەبوونەوەی (7ی ئۆکتۆبەر)ێکی ترە.

من شیعر دەژیم/ من شیعر دەمرم.. داستان بەرزان

ئەی شیعری نەنووسراوی دیوانم
دەرفەتم پێبدە
دەبمەوە هەسپێکی نەجیب
هێز لە گیانیدا/ نیڵە
خەون لە چاویدا/ بروسکە
ئەڤین لە پێیەکانیدا/ جمە
بوێریی لە بوونیدا/ لرفە
دەرفەتم پێبدە.

ئەی بکوژترین بکوژی کوژراوم
هێز ئەگەر هێز بێت دەمی دەوێت/ کڵپە
خەون ئەگەر خەون بێت خەیاڵی دەوێت/ بێپەروا
ئەڤین ئەگەر ئەڤین بێت ڕۆیشتنی دەوێت/ ناکۆتا
بوێریی ئەگەر بوێریی بێت جومێریی دەوێت/ ترسێنەر
دەرفەتم پێبدە.

من هێزم دەوێت
من خەونم دەوێت
من ئەڤینم دەوێت
من بوێریم دەوێت
بۆ ئەوەی ئەم زنجیرانە بپسێنم
بۆ ئەوەی ئەم دیوارانە بڕمێنم
بۆ ئەوەی پیرۆزیی ئەم سنوورانە
بۆ ئەوەی یاسای ئەم کتێبانە
بۆ ئەوەی بەهای ئەم نەریتانە
بخەمە ژێرپێم و
جارێکی دیکە ن□گ□□م□وە سەریان و
هەواڵم لە پاکیان نەمێنێت
ئەی ژانی بە ژانی لە ژانم.

سەرەتای… سەرەتای ئەم شیعرە
دەبوو بنووسم:
هەوایەکی دیکە/ بۆنێکی دیکە

لە سنگمدا
هاوارێکی دیکە/ دەنگدانەوەیەکی دیکە
لە گەروومدا
خۆمێکی دیکە/ منێکی دیکە
لەم جیهانە نەخۆشەدا
دەجووڵێت و
دەڕیسکێت و
دەهزرێت.
ئەی فڕینی فڕیوی فەریادم.

من هەناسەیەکی نوێ
من بۆنێکی نوێ
من هاوارێکی نوێ
من دەنگدانەوەیەکی نوێ
من خۆمێکی نوێ
من منێکی نوێم
پێویستە و
دەبێت و
ببێت
داگیرم بکات
پێویستە
سەر کەشتی خەیاڵیی ناو ئەم شیعرەم بنێت
من کەشتیوانی زریانی زمانم
من کەشتیوانی ڕمانی ڕەوانم
من کەشتیوانی خزانی خەزانم
من کەشتیوانی خوماری خەیاڵم
من کەشتیوانی ئاورینگی ئەندێشەم
من کەشتیوانی وێرانی وێنام
من کەشتیوانی خەواڵوی چووانم.

من شوێن ئەو ئازادییە کەوتووم
لە ناو شیعردا ئازایە
لە چیرۆکدا سەرەڕۆ
لە ڕۆماندا باڵدەگرێت
بەگشتی لە وشەدا خوێنە
خوێنە بۆ جەستەی سەرابم
دەنا زۆر بە سانایی

زۆر چاوقاییمانە دەبوومە کتێبفرۆشێک
شیعرم لە فلتەر دەدا و
شاعیرانم شەن دەکردن
چیرۆکم بە تەرازووی نازی کچانی دەم ئێوارە دەپێوا
ڕۆمانم لە چاوی ژنانی تازەپیاکەتووددا دەبینی
فەلسەفەم بە ڕۆژی نیوەڕۆ لە قەنارە دەدا
فەتوای تیرۆم بە هەر جوانییەک دەردەکرد
لەگەڵ ئاستی چێژی گێژی مندا نەگونجایە
دەبوومە پۆلیسی زمان
لیسێک بەدەستمەوە و
وشەم فەلاقە دەکرد
خەیاڵم دادگایی دەکرد
نوێگەریم لە بەندیخانەدا توند دەکرد
من ئەو ئازادییەی ناو شیعر سواڵدەکەم
مان و نەمانم
بەو ئازادییەوە پەیوەستە
دەنا هەر زوو
دەبوومە کتێبفرۆشێک
لە کوردستانی پاک و جوان
شاری ڕۆژانی تاریکی
گوزەری هاوڕێیانی ل□ بلەبان
کوچەی نەخوێندەوارانی سەربەرز.

ڕەهێڵە هەنگاو دەنێ
دڵی من ماتە و لە جێگای خۆیەتی
گوڵ دەبارێت و سەری من دێشێت
لە جێگای خۆیەتی
سۆز شکۆفە دەگرێت و
هەستی من بێزارە و
لە جێگای خۆیەتی
هەور دێت
بارانی بەڕێژنە
بەفری بە کڕێوە
تەرزەی بە تاو
دڵی من
من دڵی
هەر ماتە و

ماتە هەر من
من هەر دڵی
من دڵی هەر ماتە
هەر دڵی من
من هەر ماتە دڵی
دڵی من هەر
ماتە هەر دڵی من
دڵی من ماتە و
هەر لە جێگای خۆیەتی.

من شیعر دەژیم
نهێنیئامێز دەکەومەوە
من شیعر دەمرم
سترانی کەس ناڵێمەوە.

من شیعر دەژیم
خولیای کەس
ژانی کەس
برینی کەس
فریوم نادات.

من شیعر دەمرم
شادی کەس
هەوای کەس
بۆ هیچ کوێ بانگم ناکەن.

من شیعر دەژیم
زریکەی کەس
بریسکەی کەس
بۆ هیچ کوێ نامکێشن

من شیعر دەژیم
من شیعر دەچێژم
من شیعر د□ پۆشم
من شیعر دەه□نمەوە
من شیعر دەه□ نمەوە
من شیعر دادەگیرسێنم
من شیعر هاتووم

من شیعر د□□م
من شیعر دەوەستم
من شیعر ڕادەکێشم
من شیعر دەنێمەوە.

من شیعر دەمرم
من شیعر دەنێژرێم
من شیعر دەڕوێمەوە
من شیعر هەڵدەستمەوە
من شیعر دەف□م
من شیعر سزا دەدرێم
من شیعر پاداشت دەکرێم
من شیعر ماوم/ نەماوم
من شیعرم/ یان نیم!

من شیعردەمێنمەوە
شیعر دەژیم
شیعر دەمرم
ئەمانە مانای چین؟

ئەم شیعرە چییە؟
چرامە
چەترمە
چاڵمە
چیامە
چارەنووسمە
چاومە
چاویلکەمە
چۆماومە
چاوگمە
چۆڕاوگەمە
چریکەمە
چەمەنمە
چیڕەمە
ئەم شیعرە چیمە؟
هیچ کەسێک!
هەموو کەسێک!

من شیعر
ماڵەکەم
کەسوکارەکەم
ژنەکەم
منداڵەم
هاوڕێکانم
ناوەکانم
هەوادارەکانم
پاکی بە پاکی دەخوات.

من شیعر
سەرم
ملم
دەم
ناوکم
ڕانم
ئەژنۆم
پێم دەخوات!

من شیعر
ژیانم
ئەڤینم
بوونم دەخوات

من دەیڵێمەوە:
سوپاس بۆ شیعر
نەفرەت لە شیعر.

ئەم شیعرە لە ژمارە (١١)ی گۆڤاری (دیالۆگ)دا بڵاوبۆتەوە.

خەباتی چەکداریی و حەتمییەتی

پشتب□س□□□تن ب□ داگی□□□رکەران.. شێرکۆ کرمانج

ئەم بەشێکە لە زنجیرە وت□ارێکی شرۆڤەکاریی، کە لەسەر خ□ب□اتی چەکداری و بەرئەنجام و دەرکەوتە نەرێنی و وێرانکارییانی بۆ سەر گەلی کوردستان لە ڕۆژانی داهاتوودا، دەیانووسم. ئەوەی ڕاستی بێت سەرەتاکانی ئەم نووسینە دەگەڕێتەوە بۆ زیاتر لە ٢٤ ساڵ پێش ئێستا و ڤێرژنی یەکەمی ئەم نووسینە بە دوو بەش لە گۆڤاری هەوار، کە لە ئوسترالیا دەردەچوو، ب□ڵاوکرایەوە. ئەم نوسخەیە بەدەستکاریی و نوێکردنەوە ل□ژ□□□ر تیشک□ی ب□رد□وامب□وونی خ□ب□اتی چ□ک□داریی لە باکووری کوردستان بەگشتی و ئەو چالاکییەی کە پار^تی کرێکا^رانی کوردستان (پ□□□□□)

[illegible]

□□□□□□□□□ □□ □□□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□□□ □ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□ک□ و پار□□ □□□ □نەوەی کوردستان (پژاک) و چەندین لایەنی دیکە [وەک حیزبی دێموکڕاتی کوردستان (حیزبی دیموکرات) و کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستان (کۆمەڵە)] کەم تا زۆر پەیڕەوی لێ دەکرێت، یان ئەگەر وازیشیان لێ هێنابێت ئەوە جارناجارێک گفتوگۆی دەکەنەوە. ئێمە پێمان وایە کە خەباتی چەکداریی، لانیکەم، دەبێتە مایەی: (١) پشتبەستنی بزووتنەوە کوردستانییەکان بە داگیرکەران؛ (٢) لەدەستدانی جڵەو و ئاراستەی بزووتنەوە کوردستانییەکان؛ (٣)□ ناشیرین و لەکەدار بوونی بزووتنەوەکان ل□ بەر پەیڕەوکردنی شێوازێکی باونەماو لە خەبات؛ (٤) شکستی بەردەوام و یەک لەدوای یەکی بزووتنەوە و شۆڕشەکان؛ (٥) هەڵاواردنی هەردوو نوخبە سیاسی و ڕووناکبیریی کوردستان لەگەڵ خەڵک و جەماوەر؛ (٦) هەڵگیرسان و درێژەدانی شەڕی ناوخۆ؛ (٧) پاوانخوازیی و داگیرکردنی گۆڕەپانی خەبات و فرەلەشکریی؛ (٨) بەشەڕگەبوونی سەرزەویی کوردستان و کردنی بە کێڵگەی شەڕ لەلایەن داگیرکەران؛ (٩) بەهێزبوونی دەوڵەتی قووڵ و پێگەی سوپا و دەزگا ئەمنییەکانی داگیرکەران؛ (١٠) دەستبەردارنەبوونی چەک دوای سەرکەوتن. لەم بەشەدا گفتوگۆی کاریگەریی خەباتی چەکداریی لەسەر پشتبەستن بە داگیرکەرانی کوردستان دەکەین. یەکێک لە هۆکارە هەرە سەرکییەکانی بە ئاکام نەگەیشتنی شۆڕشە یەک لە دوای یەکەکانی کوردستان، پشت بەستنیان بووە بە وڵاتانی دراوسێ و گرەوکردنیان بووە لەسەر کێشەکانی ئەو وڵاتانەی کوردستانییان بەسەردا دابەشکراوە. سەرنەکەوتنی شۆڕشی چواردە ساڵەی ئەیلول (1961-1975) بە سەرکردایەتی مەلا مستەفای بارزانی نموونەیەکی زەقی ئەو دیاردە کوشندەیەیە کە تووشی شۆڕشەکانی کورد بووە.

پەیوەندییەکانی ئێران لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول دەگەڕێتەوە بۆ کۆتایی ساڵی ١٩٦٢، واتە تەنیا ساڵێک دوای دەست پێ کردنی شۆڕشەکە، کاتێک شای ئێران، محمد ڕەزا، دەستی کرد بە دابینکردنی تەقەمەنی سووک و پاڵپشتی دارایی بۆ کوردەکان دژی حکومەتی عێراق. پشتگیریی دارایی ساڵانە و ناردنی چەک لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا زیادی کرد و لە ١٩٧٤ دا گەیشت□ ل□وتکە و لە ٧٥ ملیۆن دۆلاری تێپەڕاند (تەماشای کتێبی “مام جەلال: دیداری تەمەن، ل. ٣٠٦ بکە). دوای شکستی شۆڕشی ئەیلول لە 1975، یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان (یەکێتیی) لە دیمەشق دامەزرا و بۆ پشتیوانی لە شۆڕشی “نوێ” ئەوێیان بە تاران گ□□ی□وە. پاشانیش لەبەر چەند هۆیەکی جیۆ□پ□لیتیکی و سەرنەگرتنی مفاوەزاتەکانی سەرەتای هەشتاکانی سەدەی

ڕابردوو و زویربوونی سووریا لە مفاوەزاتەکە، یەکێتیی ڕووی کردە تاران و پەیوەندی توندوتۆڵی لەگەڵ سوپای پاسدارانی ئێران دامەزراند، بۆ ڕادەیەک کە سوپای پاسداران لە هەندێک چالاکی پێشمەرگە بەشداریان کرد. پێش یەکێتیی، پارتی دیموکراتی کوردستان (پارتی) پەیوەندی لەگەڵ ئێران خۆشبوو لەو خەباتەی کە لە سەرەتای هەشتاکان چڕببووە و پشتیوانی لە ئێران وەردەگرت. وەک یەکێتیی، پارتی لە هەندێک ناوچە چالاکی هاوبەشی لەگەڵ سوپای پاسداران ئەنجام دا. بێجگە لەمە، بارەگا سەرەکییەکانی پارتی لە گوندی زێوە و شاری کەرەج بوون تا ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١. لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش، حیزبی دیموکرات و کۆمەڵە دوای ئەوەی کەوتنە بەر فشاری هێزەکانی جمهوری ئیسلامی ئێران لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، هەر زوو بۆ کۆمەک و یارمەتی پەنایان بۆ عێراق هێنا. هەندێک لە بارەگا سەرەکییەکانی هەردوو لایەن تا ڕاپەڕین لەو ناوچانەدا بوون کە لەژێر سایەی حکومەتی عێراقی-دا بوون و کەم تا زۆر کۆمەکی سەربازیی و لۆجستییان لە عێراق وەردەگرت. بەهەمانشێوە، پە=کە=کە، دوای دامەزراندی لە 1978 هەر زوو سەرکردایەتییەکەی بنەوبارگەی تێک ناو ڕووی کردە سووریا. دواتریش دوای ڕاگەیاندنی خەباتی چەکداریی لە 1984 سووریای کرد بە پشتیوانی سەرەکیی خۆی و دەشتی بیقاع-یشی لە لوبنان کرد بە مەڵبەندی مەشق و سازدانی گەریلاکانی بۆ شەڕ لە کوردستان. بەگشتیی، پێداویستییەکانی خەباتی چەکداریی (چەک، فیشەک، ئازوقە، پارە، هتد) پاڵنەریی سەرەکی دروستبوونی پەیوەندی لەنێوان هێز و لایەنە کوردستانییەکان و داگیرکەرانی بەشەکانی دیکەی کوردستان بوون. لێرەدا حەزدەکەم پێش ئەوەی زیاتر بچمە ناو بابەتەکە لەسەر دوو شت هەڵوەستە بکەم.

یەکەم، من ڕێز و پێزانینم بۆ هەموو ئەوانە هەیە کە ڕۆژێک لە ڕۆژان پێشمەرگە، گەریلا یان شەڕڤان بوون. هاوکات، سەری ڕێز و نەوازش بۆ شەهیدانی کوردستان دادەنەوێنم، بەوانەش لە خەباتی چەکداریی گیانیان فیدا کردووە. ئەو ڕەخنانەی من لەسەر شێوازێکی خەباتە بە هیچ شێوەیەک نابێت وەک بێڕێزیی بە ماندووبوون و خوێنی ڕژاوی بەشدارانی خەباتی چەکداریی ببینرێت. دووەم، دەمەوێت خوێنەر ئاگاداربکەمە کە مەبەست لە پشتبەستن نۆکەرایەتی کردن نییە، لەم بابەتە کە باس لە پشتبەستن دەکەین مەبەستمان تاوانبارکردنی نە سەرکردایەتی و نە بنکردایەتی ئەم لایەنانە نییە بەڵکوو ڕەخنەکردنی خەباتی چەکدارییە کە حەتمییەتی پشتبەستن بە داگیرکەرانی کوردستانی هێناوەتەگۆڕێ. بە بنەما لەسەرە دیالێکتیکی هۆ و ئەنجام دەکرێت شرۆڤەی پەیوەندی نێوان خەباتی چەکداریی و پشتبەستن بە

داگیرکەران بکەین. بەپێی ئەم دیالەکتیکە هەموو ئەنجامێک هۆی هەیە، ئەگەر هۆکە بەهێز بێت ئەنجامەکە حەتمی دەبێت، ئەگەر هۆکەش بێهێز بێت ئەنجامەکەی وەک ڕووداوێک دەردەکەوێت، بۆ زمانی بازاڕ پێی دەڵێن ڕێککەوت (سودفە). بۆ نموونە، ئەگەر کەسێک خۆی باش ئامادە بکات بۆ تاقیکردنەیەک ئەوە سەرکەوتنی شتێکی حەتمییە، ئەگەریش کەم یان هەر خۆی ئامادە نەکات ئەوە سەرکەوتنی بە سودفەیە. بە بنەما لەسەر ئەم پرنسیپە دەتوانین هۆی سەرنەکەوتنی شۆڕشەکانی کوردستان تا ئەو شوێنەی پەیوەندی بە خەباتی چەکدارییەوە هەیە شی بکەینەوە.

کەمن ئەوانەی گومانیان لەوەدا هەبێت کە هۆی هەرە سەرەکی شکستهێنانی "شۆڕشی ئەیلول" لە باشوور بۆ سەرکردایەتی پارتی پشتبەستنی بوو بە ئێران، ئێرانێک کە لە باشترین دۆخ نەیاری و لە خراپترینیش دوژمن و داگیرکەر. گومان لەوەشدا نییە کە "شۆڕشی نوێ"ی کوردستان لە 1976-1988 بۆ ڕابەرایەتی یەکێتیی بەهەمانشێوە پشتبەستن بوو بە ئێران، کە بەهەمان ئاکامی گەیاند. ئاشکراشە کە "ڕێککەوتنی ئەدەنە" لە نێوان سووریا و تورکیا، بۆ سەرپەرشتی ئێران و میسر، لە 1998، بۆ وەستاندنی پشتیوانییەکانی سووریا لە پەکە^کە، کە دەرپەڕاندنی "عەبدوڵا ئۆجالان"ی سەرکردەی شۆڕشی کوردانی باکوور بەدوای خۆیدا هێنا، هۆکاری هەرە سەرەکیی بێهێزبوونی بزووتنەوەکە لەو پارچەیەی کوردستان-دا بوو، لانیکەم لاوازبوونی باڵی سەربازیی بزووتنەوەکە، کە لە نەوەتەکانی سەدەی ڕابردوو بەشێکی زۆری باکووری کوردستانی لەژێر دەسەڵاتدا بوو و چالاکییەکانی گەریلا ناوچەیەکی بەرفراوانی لە باکوور گرتبەوە، کەچی لە بیست ساڵی ڕابردوودا تاک و تەرا نەبێت، گەریلا لە باکوور بوونی نەماوە. لە باشووریش گەریلا توانای هێرشیان لە دەست داوە، بەرگرییکردنی لە دەرچەت، ئەویش لە چەند شاخێکی سەخت لە دەرەوەی سنوورەکانی باکووری کوردستان، لەنێو تونێل و ئەشکەوتەکانی باشوور نەبێت. ئەمانە ڕاستیی تاڵن.

زیادەڕۆیی نییە ئەگەر بڵێین، کاریگەریی ڕێککەوتنی ئەدەنە لەسەر بزووتنەوەکەی باکوور دەگەڕێتەوە بۆ بوونی بارەگاکانی پە@کە@کە لە لوبنان و پشبەستنی بە سووریا بۆ دابینکردنی بارەگا بۆ مەشق و ڕاهێنان لە دۆڵی بیقاع و یارمەتی سەربازیی و لۆجستیکی. هەرئەویش بوو بەهۆی ئەوەی کە سووریا دەستی باڵای هەبێت لە دیاریکردنی ئاراستە و دواڕۆژی بزووتنەوەکە، لانیکەم تا ئەو کاتەی بارەگاکانی پە+کە+کە لە بیقاع بوون.

پرسیاری گرنگ لێرەدا ئەوەیە، ئایا شۆڕشە یەک لە دوای یەکەکانی کوردستان بۆ پشت بە داگیرکەرانی کوردستان دەبەستن؟ بە دەربڕینێکی

دیکە شۆڕشەکان چۆن دەتوانن پشت بە بێگانە نەبەستن؟ کورد چۆن دەتوانێت بەرانگژی تورکیا بێتەوە و پشت بە سووریا نەبەستێت؟ یان دژی دەوڵەتی عێراق یان ئێران خەبات بکات بێئەوەی یارمەتی لە ئێران یان عێراق وەربگرێت؟ ئایا دەکرێت شەڕی پارتیزانی بکرێت و کۆمەک لە دەروجیران وەرنەگیرێت؟ ئایا شەڕ بێ ئازووقە دەکرێت؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە دەبێت هۆکانی پشتبەستن بە دراوسێکان (داگیرکەران) بدۆزینەوە، ئەوسا ڕێگەچارەی خۆقوتارکردن لە نەهامەتی پشتبەستن بە بێگانە دەستنیشان بکەین.

دەست پێ کردن و درێژەدان بە خەباتی چەکداریی لەلایەن بزووتنەوەکانی کوردستان، پێویستیی پشبەستن بە دەروجیران دێنێتە گۆڕێ. بۆ؟ چونکە، بۆ خەباتی چەکداریی، بزووتنەوەکان (کادیر و پێشمەرگەکانیان، گەریلاکانیان) پێویستییان بە چەک و گوللە و تفاقی جەنگی و زەخیرە بۆ چەکدارەکانیان دەبێت، هاوکات پێویستییان بە نەخۆشخانە دەبێت بۆ چارەسەرکردنی بریندارەکانیان، هتد. ئەمانەش وا لە بزووتنەوەکان دەکەن پەنا بۆ وڵاتانی دراوسێ ببەن بۆ کۆمەک و یارمەتی و پشتیوانی. بە واتایەکی دیکە، خەباتی چەکداریی میکانیزمی پشتبەستن بە دراوسێکان دێنێتە گۆڕێ. هاوکات، لەبەر شوێن و واقیعی جوگرافی کوردستان کە “وڵاتێکی دەورەدراو” (landlocked)، واتە وڵاتێکی بێ کەنارە و لە هەموو لایەکەوە بە وشکانی دەوردراوە، ئەوا زۆرجار، ئەگەر نەڵێین هەمیشە، ئەو لایەنەی کە بزووتنەوەکانی کوردستان داوای یارمەتی لێدەکەن، یەکێک لە چوار داگیرکەرەکەی کوردستان-ە. هەڵکەوتی کوردستان وای کردووە، ئەگەر دەستێکی کورد بەنیازپاکی، یان بۆ بەرژەوەندی خۆی، بیەوێت یارمەتی ڕاپەڕینەکانی کوردستان بدات، ئەوا بەناچاریی بۆ گەیاندنی کۆمەک و چەک و تەقەمەنی دەبێ لە ڕێگەی دراوسێیەکی، داگیرکەرێکی، کوردستان بیان گەیەنێت. مێژووش پێمان دەڵێت کە دراوسێکانی کوردستان تەنیا بۆ بەرژەوەندییە تایبەتییەکانیان یارمەتی کوردیان داوە و دەدەن، یان یارمەتی لایەنی دیکە دەگەیەنن.

دیارە ئەمە تەنیا لەسەر دراوسێ نەیارەکانی کوردستان جێبەجێ نابێت، بەڵکوو لەسەر ئەو هەرێمە نیمچە سەربەخۆیەی کوردستانیش لە باشوور یان هەر دەوڵەتێکی سەربەخۆ لە هەر پارچەیەکی کوردستان لە دوارۆژ دابمەزرێت، جێبەجێ دەبێت. چونکە هەرێمەکە/وڵاتەکە، بۆ نموونە: هەرێمی کوردستان، بەپێی بەرژەوەندییە کاتییەکانی مامەڵە لەگەڵ بزووتنەوە کوردستانییەکان لە پارچەکانی دیکەی کوردستان دەکات، وەک ئەوەی ئێستا بە زەقی دەبینرێت لە مامەڵەکردنی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەگەڵ بزووتنەوەکانی ڕۆژهەڵات و باکوور. بۆیە، ئەو فشارەی کە ئێستا هەرێم جارجار دەیخاتە سەر بزووتنەوە

چەکدارییەکانی ڕۆژههڵات یان باکوور شتێکی چاوهڕوان کراوه.
لەوەشدا دەردەکەوێت کە خەباتی چەکداریی و پشتبەستن بە لایەنێکی دیکە پەیوەندییەکی دیالەکتیکیانەیان هەیە. لەوەش ترسناکتر ئەوەیە، هەرکاتێک بزووتنەوەیەک پشت بە لایەنێکی دەرەکی ببەستێت، ئەوا لەلایەک دەبێتە مایەی لەدەستدانی جڵەوی بزووتنەوەکە، لەلایەکی دیکەش، بزووتنەوەکە دەکەوێتە ژێر کاریگەریی ئایدیۆلۆجی و فکری لایەنە پشتپێبەستراوەکە. بۆ نموونە، سەرەڕای ئەوەی پە(کە)کە تاڕادەیەک لە نەوەتەکان سەربەخۆیی خۆی پاراستبوو، بەڵام لەبەرئەوەی بارەگای سەرکردایەتییەکەی لە سووریا و بنکەکانی مەشق و ڕاهێنانی لە لوبنان بوون، ئەوا ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر دەخزایە ژێر کاریگەریی ئەو دەوڵەتە، وەک تێوەگلانی پە[کە]کە لە شەڕ لەگەڵ ئیسرائیل لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو بۆ ڕازیکردنی پشتیوانەکەی، سووریا. هۆیەکەشی دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کە تا دەهات بزووتنەوەکە پێداویستیی جەنگ و تفاق و شوێنی مەشقکردنی زیاتر دەبوو. بەهەمان شێوە، بوونی پە^کە^کە لە سووریا، کە هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆ دەستبردنی بۆ چەک و پەیڕەوکردنی خەباتی چەکداریی، یەکێک لەو هۆکارانە بوو کە لەلایەن ئەمریکا و ئیسرائیل وەک ڕێکخراوێکی تیرۆریستی تەماشا بکرێت، چونکە هەم سووریا، وڵاتە پشتپێبەستراوەکە، دەیان ساڵە وەک وڵاتێکی پاڵپشتیکەر لە تیرۆر ناسراوە، هەم خەباتی چەکداریی شێوازێکی ڕەتکراوەیە بۆ خەبات لەلایەن وڵاتانی ڕۆژئاوا (لە بەشەکانی داهاتوودا قسەی زیاتری لەسەر دەکرێت). لەلایەکی دیکەوە، توندڕەویی سووریا کاریگەرییەکی خراپی لەسەر ڕەوتی فکریی و پراکتیزیی پە+کە+کە دانابوو. سووریا بەمەبەستی فشارخستنە سەر تورکیا و پارسەنگکردنی تەرازووی هێز لە کێشەی ئاو لەگەڵ تورکیا پە-کە-کەی بەکاردەهێنا. لەهەمانکاتدا شەڕی مەعنەوی و ئایدی□ل□جی ئەمریکا و ئیسرائیلی-شی پێ دەکرد، گوایە بەرەی دژی ئیمپریالیزمیان پێکهه□ناوە، گوتارێک کە ئێستاش، دوای زیاتر لە ٢٥ ساڵ لە دەرچوونی ل□ سووریا، کەچی پە!کە!کە نەیتوانیوە لێی ڕزگار بێت. لەوانەیە یەکێک لە هۆکارەکانی دەربازنەبوون لە گوتاری دژە-ئیمپریالیزم، نزیکیی ئەو ڕێکخراوە بێت لە ئێران لەم ساڵانەی دوایی، کە خۆی بە ڕابەری بەرەی دژی-ئیمپریالیزم دەزانێت، ئەوەی ئێران ناوی لێناوە بەرەی مقاوەمەت.

پارتی دیموکراتی کوردستان کە لە 1946 دامەزرا، تا سەرەتای شەستەکانی سەدەی ڕابردوو زیاتر خەریکی خەباتی ژێرزەمینی و جەماوەری بوو. پەیوەندی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆی لەگەڵ هیچ دەروجیرانێکی کوردستان نەبوو، کەچی لەگەڵ سەرهەڵدانی بزووتنەوە چەکدارییەکەی 1961 هەرزوو سەرکردایەتییەکەی بەمەبەستی کۆمەک

وەرگرتن دەستی لەگەڵ ئێران تێکەڵ کرد. بەوەش نەوەستا لەڕێگای چەند کەسێکەوە لەگەڵ ئیسرائیل-یش پەیوەندی بەسترا. گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ لە سەرەتای دامەزراندنی پارتی تا ١٩٦١ لە سەرکردایەتی بزووتنەوەکە و ڕەوتە فکرییەکانی پارتی ڕوویان نەدابوو، پرسیارێکی ئەوەیە، ئێدی بۆچی دوای دەست پێ کردنی خەباتی چەکداریی، بزووتنەوەکە دەستی بە دراوسێکانی درێژ کرد. ئەگەر خەباتی چەکداریی و پێداویستییەکانی شۆڕش نەبووبێت ئەدی دەبێ چی بێت؟ واتە، خەباتی چەکداریی زەرورەتی پشتبەستن بە بێگانەی هێناگۆڕێ.
لەهەمان کاتدا، بەنزیکبوونەوە لە ئێران و ئیسرائیل پارتی هەم جڵەوی بزووتنەوەکەی لە دەستدا، هەم بوو بە بەشێک لە گەمە ئیقلیمییەکانی وڵاتانی ناوچەکە و جیهان، هەم لە ڕەوتە شۆڕشگێڕییەکانی ئەو سەردەمی ناوچەکە دوورکەوتەوە، لەوانە حیزبی شیوعی عێراقیش. ئەمە لێرە باس لە باشی یان خراپی نزیکبوونەوە یان دوورکەوتنەوە لە حیزبی شیوعی و بلۆکی ڕۆژهەڵات ناکەین، بەڵکو دەمانەوێت ئەوە بڵێین کە پشتبەستن بە بێگانە حەتمییەتی گۆڕین لە ئاراستەی فکریی بزووتنەوەکەش دێنێتەگۆڕێ. پارتی تا سەرەتای شەستەکانی ڕابردوو وەک هێزێکی چەپ خۆی دەناساند و لە حیزب و لایەنە چەپەکانی ناوچەکە نزیک بوو، بەڵام کاتێک بزووتنەوەکە لەگەڵ ئێران و ئیسرائیل پەیوەندی گرێدا، ئێدی پارتی پشتی لە چەپ و بلۆکی ڕۆژهەڵات کرد و ڕووی لە ئێران و ئەمریکا کرد، وەک بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی موحافیزکار خۆی نمایش دەکرد.
بە پێچەوانەوە، لەبەرئەوەی بزووتنەوەکەی باکوور بنەوبارگەی لە سووریا دانابوو ئەویش دژ بە ڕۆژئاوا و بە شنەی ڕۆژهەڵات سەمای دەکرد، بزووتنەوە کوردییەکەش لەسەر هەمان ئاواز دەیخوێند و ئاڵای سووری کۆمۆنیزمی لە شاخەکانی کوردستان هەڵکردبوو. بەوەش نەوەستا، وەک ئاماژەی پێ کرا، لە لوبنان لەپاڵ فەلەستینییەکان شەڕی ئیسرائیلی دەکرد.
ئەمانە هەموو نیشانەی ئەوەن کە خەباتی چەکداریی بێجگە لەوەی پێویستیی پشتبەستن بە وڵاتێکی دراوسێ، لە دۆخی کوردستان، داگیرکەرێک، دێنێتەپێش، ئەوا بزووتنەوە چەکدارییەکان بۆ پڕکردنەوەی پێداویستییەکانیان دەکەونە ژێر کاریگەریی فکریی و ئایدیۆلۆجیی ئەو لایەنەش کە پشتی پێ دەبەستن. ئەمەش دەبێتە مایەی نەک هەر لە دەستدانی جڵەوی بزووتنەوەکە بەڵکو ئاراستە فکرییەکانیشی ڕەنگدانەوەی واقعی ڕۆژ نابن چونکە بە ناچاری دەکەونە ژێر ڕەحمەتی خەتە ئایدیۆلۆجییەکانی دەوڵەت یان لایەنە پشتپێبەستراوەکە. یەکێک لە بەرەنجامەکانی پشتبەستن بە بێگانە، کە زادەی پەیڕەوکردنی خەباتی چەکدارییە، لەگەڵ دەستدانی جڵەوی

بزووتنەوەکە، د□و□ت□ پشتپێبەستراوەکە دەخاتە پێگەیەکی بەهێز لە کاریگەریی دروست کردن لەسەر بزووتنەوەکە. بۆیە هەر کاتێک بەرژەوەندییەکانی وڵاتە پشتپێبەستراوەکە بخوازێت فوویەک لە "مەشخەڵی" شۆڕشەکان/ڕاپەڕینەکان دەکەن.

ئەوە بەو مانایە نییە کە خەباتی چەکداریی تاکە هۆکاری سەرنەکەوتن یان سەرانگۆبوونی بزووتنەوە کوردستانییەکانە، بەڵکو یەکێکە لە هۆکارە سەرەکییەکان. بۆیە من لەو باوەڕەدام یەکەم هەنگاو بەرەو سەرکەوتن و لەدەستنەدانی ڕکێفی بزووتنەوەکانی کوردستان بە وەلانانی خەباتی چەکداریی وەک شێوازێکی خەبات دەست پێ دەکات.

لە بەشەکانی داهاتوودا، گفتوگۆی خاڵە نەرێنی و نەهامەتییەکانی دیکەی خەباتی چەکداریی دەکەین، لەوانە: ناشیرینبوون و باونەمانی خەباتی چەکداری وەک شێوازێکی خەبات؛ شکستی بەردەوام و یەک لەدوای یەکی بزووتنەوە و شۆڕشەکان؛ تا کاریگەریی خەباتی چەکداریی لەسەر هەڵاوردنی هەردوو نوخبە سیاسی و ڕووناکبیرییەکانی کوردستان لەگەڵ خەڵک و جەماوەر.

ماویەتی..

هونەرمەندان بدوێنە شەرحی حاڵی خۆیان دەکەن!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بڕوام وایە دیارترین توێژ لە دوای مامۆستایان (خۆم مامۆستام و ئەوە دەزانم) کە ناخوێننەوە، توێژی هونەرمەندانن، ئەمەش زۆر بە ڕوونی لە میانەی دیمانە و گفتوگۆ و بەشدارییان لە بەرنامە میدیایەکان دەردەکەوێت، کە زۆرباش هەست بەوە دەکەین کە هونەرمەندی کورد، چۆن هونەری هەیە، بەڵام ڕۆشنبیریی هونەری نییە، کە سەرچاوەکەی لە کتێب و خوێندنەوەوە دروست دەبێت. ئێمە لە کوردستاندا، ئەکتەری زۆر بە توانا، مۆسیقاڕی زۆر لێهاتوو، شێوەکاری زۆر داهێنەر، شانۆنامەنووس و سیناریست و گۆرانیبێژی زۆر بە توانامان هەن، بەڵام لە ڕووی ڕۆشنبیریی هونەریی و زمانی

دەربڕینەوە، ئەوەند□ ه□زار و کۆلەوران، م□ق ب□ زەیی پێدا
دێنەوە، کە چۆن لە دیمانەیەکی تەلەفزیۆنیدا، زوو پە کییان
دەکەوێت و ناتوانن دوو ڕستەی ڕاست و دروست، دوو زانیاریی جیهانی
و کوردستانی لە بارەی هونەرەکەی خۆیانەوە بخەنە ڕوو، چونکە
بڕوایان وایە، سنووری هونەر تەنها لە ژەنینێکی ناوازە، تابلۆیەکی
پڕ مانا، نواندنێکی جوان، دەنگێکی خۆش، کۆتایی دێت و ئیدی
پێویشستیان بە هیچ نییە. زۆر جار کە سەیری زمانی هونەرمەندانی
کورد، ئاستی ڕۆشنبیریی و زمانزانی و مەعریفیان دەکەم، بە ڕاستی
بەلامەوە سەیرە و تەریق دەبمەوە، کە چۆن دەبێ هونەرمەند، کە ناو و
شوناسێکی هێندە گەورە و جوانە ،بەو شێوەیە بێت و ئەمە ئاستی
ڕۆشنبیریی و زمانزانی بێت؟ سەیر کەن هونەرمەندانی کورد چی دەکەن
و چی دەڵێن؟ ئەوان لە بری ئەوەی داهێنان دوای داهێنان بکەن،
هونەری نەتەوەکەیان لە هەموو ڕووێکەوە بە دنیا بناسێنن، دێن بە
زمانێکی پەریووتی بێ زانیاریی و گوتە و دەستەواژەی هێندە میللی و
کۆمەڵایەتییانە دەدوێن، کە نەك هەر جیاوازی لەگەڵ زمانی ئاسایی
خەڵك نییە، بگرە پلەیەك لە ژێر ئەو زمانەشە. سەرنج بدەن،
درامانووس و ئەکتەرێکی دیار، کە ئایکۆنێکی هونەری دیارە، بە
دەنگێکی بەرز و بە هەناسە بڕکێوە د□□□ت:(□□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□
□□□□□□ □□□ □□□□□□) □□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□ □□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□□ □□
□□□□□□□□□ □□□ □□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□□□□□□□□ □□□□□ □ □□□□□ □□□
□□□□□□□□□□□□□□ □ □□□ □ □□□□ □□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□ □□ □□□□□□□□ □□
□□□□ □□□ □ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□.□□□□□ □□□ □□□□□□
□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □
□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□ □□ □□□ □□□□□□□□□□□ □□□
□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□ □□□ □□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□□
□□□□□□□ □□□□□: م□یانهێنن ! بە ڕاست ئەمە زمانی هونەرمەندە، یان
زمانی شوان و گاوان؟ مەگەر ئەوان کە نەدەزانن هونەر چییە و
نواندن چییە، قەت قسەیەکی لەو شێوەیە دەکەن؟ هونەرمەندێکی دیکەی
ژن، بە دەنگێکی بەرز هاوار دەکات و دەڵێت:
(یەك ملیار دۆلارم بەنێ دەمی پیاوێك ماچ ناکەم !) بەوەدا دیارە
کە ئەم خاتوونە لە هونەر و نواندن نەگەیشتووە، چونکە جیاوازی لە
نێوان دنیای هونەر و دنیای واقیع ناکات و وا دەزانێ هەردووکییان
هەر یەکن. مەگەر جگە لە ژنە هونەرمەندەکان، ملیۆنان ژنی دیکە لە
کۆمەڵگە نین؟ بۆچی دەرهێنەرێك بەوان ناڵێت ماچی پیاوێك بکەن؟
چونکە ئەوان هونەرمەند نین ! هونەر بێ ڕاشکاویی و ب□و□ریی و
سڵنەکردنەوە هیچ مانایەکی هەیە؟ ئایا ئەم ئەقڵە بە ناو هونەرییە
هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ ئەقڵی ئاسایی ژنێکی دواکەوتوو خێڵەکی

هەیە؟ هونەرمەندێکی دیکەیان هاوسەرە پیاوەکەی کە زۆر لە خۆی قەزترە، لە ماڵ دەردەکات و ناچاری دەکات لە سەر شەقام و نێو پارکەکان بنووێت ! یەکێکی دیکەیان، لە گۆرانییەکدا بە شووکردن دەکرووزێتەوە و داوا دەکات بچنێ داخوازیی ! سەردەمانێك ژنی کورد بە شوو دەدرا، مارەبە دەکرا، دەگواسترایەوە ـ هەفتا ساڵیش لەگەڵ پیاوەکەی بە یەکەوە دەژیان، کەچی هەرگیز ڕووبەڕووی دانەدەنیشت و پشتی تێ دەکرد، واتا ئەوەندە شەرمن و خاوەن ڕێز و سرووشتی کۆمەڵایەتییانەی جوان بوو. یەکێکی دیکەیان تەمەن کۆمەڵایەتییەکانی چنیوە و بە شانازییەوە باس لەوە دەکات تەمەنی پەنجا ساڵە و مێردەکەشی بیست ساڵە و بە سی ساڵ لەو گەورەترە، ئەو هونەرمەنداندەشی کە ڕقیان لێیە لە بەر ئەوەیە کە گەنجێك هاوسەریەتی! لەڕادا قسە لە سەر ئەوە ناکەین کاتێ ژنێك دەخەشە بەوەی لە تەمەنی پەنجا ساڵی گەنجێکی بیست ساڵ هاوسەریەتی، چونکە دەزانین خۆشی و مەرامی ئەو هاوسەرگیرییە چییە و لە چیدایە ! تەنها دەڵێین ئایا ئەو باس و ڕووداوە بێ بەها و نا هونەری و ناکۆمەڵایەتییانە هی ئەوەن لە زاری هونەرمەندێکەوە بگوترێن؟ مەگەر هونەرمەند دەبێ داهێنان لە هونەرەکەی بکات، یان شانازی بەوە بکات کە مێردێکی گەنجی هەیە؟ یەکێکی دیکەیان دەڵێت : مێردەکەم سیفەتی جاکوراری هەیە ئەوەندە ترسناکە) بە مەرجێك سیفەتی ڕەویشی نییە، چونکە زانستی پزیشکی و دەروونناسی ئەوەی سەلماندووە پیاوی سپی پێست و قژ زەرد و چاوشینەکان، لاواز و بێ توانان و سیستەمی بەرگریی لە شیان وەك ڕەشپێست و گەنم ڕەنگەکان بە هێز نییە ! ئەویتریان باس لەوە دەکات کە هەموو لەشی تاتووە، نازانێ کامەیان بە لەیزەر لا بات. یەکێکی دیکەیان هەرچی قسەی بازاڕی هەیە، بە ناوی بەندەوە ڕێز دەکات! بە ڕاست ئەمە دەبێ زمانی هونەرمەندان بێت؟ بێگومان بە داخەوە زۆرینەی هەرە زۆریان، ڕۆشنبیرییەکی کەم و زمانێکی پەرپووت و هەژاریان هەیە و هونەرمەندە ڕۆشنبیرەکانی ئەمە لە پەنجەی دوو دەست تێناپەڕن.

ناو و شوناسی هونەرمەند گەورە و پیرۆزە، نابێ بە ئاسانی بدرێتە پاڵ هەموو کەسێك، هونەرمەند دەبێ بە مانای وشە لە هەموو ڕووێکەوە بە تایبەتیش ڕۆشنبیریی و زمانەوە هونەرمەند بێت ! من چی لە گۆرانیبێژێکی ناودار، ژەنیارێکی دیار و بە توانا، ئەکتەرێکی خاوەن ئەزموون بکەم ئەگەر نەزانێت دوو قسەی جوان و پڕ مانا بە زمانێکی ڕێکی کوردییانە لە دیمانەیەکی تەلەفزیۆنیدا دەربڕێت. هونەر هەر تەنها بەهرە و نمایش نییە، بەڵکو لەوە گرنگتر پەیام و کاریگەرییەتی لە سەر ئاستی تاك و کۆمەڵگە. هونەرێك لە خزمەت نەتەوە و نیشتمان، ئاکار و بەها ڕەوشتی و کۆمەڵایەتییەکانی مرۆڤ

نەبێت، هیچ مانایەکی هەیە؟.هیوادارم هونەرمەندانی کورد کەمترین دەرکەوتنیان هەبێت، نە بادا وەك ئەو باڵندەیەیان لەبێت کە دەڵێن تەنها یەکجار دەیخویند ئەویش دەیگووت:_ (قوڕ).

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارە (4181) لە 28/10/2024 بڵاوکراوەتەوە.

وتارێکی جەمال نەبەز بۆ ئەڵمانی لەبارەی شێخ حەسەنی گۆڕزەردە.. ئەردەڵان عەبدوڵڵا

جەمال نەبەز کەسێکی فرەبەهرە بوو، لە یەککاتدا «مێژوونووس، ئەدیب، سیاسەتمەدار، زماننزان، وەرگێڕ، مامۆستای زانکۆ» جگە لە زمانی کوردی کەمەڵێک زمانی بیانیی دەزانی، ئەمەش هاوکاری باشی کردبوو، تاوەکو دونیابینی و رۆشنبیری خۆی فراوانتر بکات. لە هەمووشی گرنگتر زیاتر خزمەتی گەلی کورد بکات بەتایبەتی لەڕووی ناساندنی کەلتوری کوردی بە وڵاتانی جیهان لەپێش هەموویانەوە گەلانی عەرەبی و ئەڵمانی، چونکە کەمەڵێک کتێب و وتار و لێکۆڵینەوەی گرنگی بەم دوو زمانە نووسیوە.

لە ماوەی پێشوودا لە سلێمانی سەردانی «رێکخراوی رۆشنبیریی جەمال نەبەز»م کرد، لەراستیدا بوونی ئەم بنکەیەش، خۆی لە خۆیدا خزمەتێکی گەورەیە بە ئەدەب و فەرهەنگی کوردی بەگشتی و ئەدەبیاتی مامۆستا جەمال نەبەز بەتایبەتی. بەداخەوە ئێمە زۆر کەم گرنگییمان بە هێشتنەوەی توراسی مامۆستایانی پێشوومانداوە بەتایبەتی لە بواری ئەدەبیی و فەرهەنگیدا، لەکاتێدا زۆر لە وڵاتانی جیهان، لەپاش مردنی نووسەر و هونەرمەندان، بنکەیەک یان ماڵی نووسەرەکە وەکو مۆزەخانەیەک دەهێڵنەوە، بۆئەوەی لەلایەکەوە نەوەی نوێ رۆژ لە مامۆستایانی پێش خۆی بگرن، لەلایەکی تریشەوە پارێزگاری لە کەلتوری خۆیان بکەن و بە جیهانی بناسێنن. هەربۆیە ئەم هەوڵەی ئەو بەرێزانەی رێکخراوی رۆشنبیریی جەمال نەبەز، مایەی دەستخۆشی لێکردنە.

لەوێ کاک دەوەن مەعروف بەڕێوەبەری رێکخراوەکە، کەمێک بەرهەمی ناوازەی مامۆستای جەمالی پێ پیشاندام، لەوانە کتێبەکانی مامۆستا بە زمانی ئەڵمانی و عەرەبی، جگە لە کەمێک وتار بە زمانی ئەڵمانی، کە هەر هەموویان تەوەری سەرەکیان گەلی کوردستانە. یەکێکیش لەو وتارانەی کە بووە مایەی سەرنجم، وتارێکی مامۆستا جەمالە کە لە ساڵی 1972 واتە پێش 52 ساڵ، لە گۆڤارێکی زانستیی ئەڵمانی، لە بارەی ئەستێرەنناس و کەسایەتیی ناوداری کورد « شێخ حەسەنی گڵە زەردە» یە.

وتارەکە بەناونیشانی:(Ein kurdisches Mond-Observatorium aus neuerer Zeit، روانگەیەکی کوردی بۆ بینینی مانگ لەسەردەمی نوێدا) کە لە گۆقار(خۆرهەڵاتنناسی ئەڵمانی)دا بڵاوکراوەتەوە. لە وتارەکەدا جەمال نەبەز باسی کەسایەتی شێخ حەسەنی گڵە زەدەردە دەکات و دەڵێت: ئەو ئەسترەناوێکی» ئەستێرەنناس « کورد بووە لە ناوەڕاستی سەدەی 18 دا ژیاوە، کەمێک کتێبی گرنگی نووسیوە، بەڵام بەداخەوە بەشێکی زۆری ئەو بەرهەمانەی، بەهۆی بەردومانی فڕۆکە جەنگییەکانی سوپای عیراقەوە سووتێنراون.
لەلایەکی ترەوە باسی ئەو داهێنان و کارە گرنگانە دەکات کە ئەم ئەستێرەنناسە کوردە کردوویەتی، هەروەها باسی ئەو بورجە دەکات کە شێخ حەسەن دروستیکردووەو دەڵێت: ئەو بورجێکی ستوونی لەسەر شاخی گڵەزەردە دروستکردووە، کە لە بەرد و گڵ دروستکراوە.

پاشان باسی شاخی گڵە زەردە دەکات، گرنگی و پێگەی ئەم شاخە باس دەکات، کە دەکەوێتە نزیک شاری سلێمانییەوە.

بۆ گشتی ناساندنی ئەم کەسایەتییە کوردیە بە گەلی ئەڵمانیا، کە لە بواری زانستیدا داهێنانی کردووە، خزمەتێکی گەورەیە. لە داهاتوودا هەوڵ دەدەم تەواوی ئەو وتارەو وتارەکانی تریشی، لەگەڵ چەند کتێبێکی کە بە ئەڵمانی نووسیویەتی، وەربگێڕمە سەر زمانی کوردی، ئەمەش پڕۆژەیەکی رۆشنبیری جەمال نەبەزە لە سلێمانی، هیوادارم بتوانم بە ئەنجامی بگەیەنم.

Ein kurdisches Mond-Observatorium aus neuerer Zeit

Von Jemal Nebez, Berlin, und Wolfhard Schlosser, Bochum

ناساندنی زانستی بە کتێبی "ئینسایکلۆپیدیای دەروونی.. 158.. ابراهیم موحەمەد (ئەبڕاهام لەقای)

ناساندنی زانستی بە کتێبی "ئینسایکلۆپیدیای دەروونی"(نەخۆشییە دەروونییەکان). نووسەر: خلیل البواب، وەرگێڕانی بە کوردی لەلایەن مامۆستای زانکۆ و پسپۆڕی بواری دەروونزانی: فکری مەجید.
چاپی یەکەم ساڵی ٢٠١٢(تاکو ئێستا ئەم پەرتووکە سێ جار لە چاپ دراوەتەوە).

نووسینی وتار: ابراهیم موحەمەد(ئەبڕاهام لەقای)، زنجیرەی ١٥٨.

کتێبی "ئینسایکلۆپیدیای دەروونی (نەخۆشییە دەروونییەکان)" بەرهەمێکی زانستی و ئەکادیمی گرنگە لە بواری دەروونناسیدا کە لەلایەن نووسەری شارەزا "خەلیل ئەلبواب"ـەوە نووسراوە و لەلایەن پسپۆڕی بواری دەروونناسی"فکری مەجید کەورینی"یەوە وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی کوردی. ئەم کتێبە بە شێوەیەکی سیستەماتیک و زانستی، کۆمەڵێک زانیاری گرنگ و پێویست لەخۆدەگرێت سەبارەت بە نەخۆشییە دەروونییەکان، شێوازەکانی دەستنیشانکردن، و میتۆدە هاوچەرخەکانی چارەسەرکردن. گرنگی کتێبەکە لەوەدایە کە بە زمانێکی ڕوون و

زانستی، دیاردە دەروونییەکان شیدەکاتەوە و لە ڕوانگەی پزیشکی و دەروونناسییەوە لێکۆڵینەوەیان لەسەر دەکات.

لە ڕووی ناوەڕۆکەوە،کتێبەکە باس لە زۆربەی نەخۆشییە دەروونییەکان دەکات، وەک خەمۆکی، خەمۆکی ناوەکی، خەمۆکی دوای لەدایکبوونی مناڵ، و خەمۆکی ناچەشن، دڵەڕاوکە، شیزۆفرینیا، دووجەمسەری، کەسایەتی دووانە، ئۆتیزم، و چەندین نەخۆشی تر. کتێبەکە بە شێوەیەکی ورد و زانستی باس لە پێناسەی نەخۆشییە دەروونییەکان دەکات و پۆلێنبەندییەکی تەواوی بۆ جۆرەکانی نەخۆشی دەروونی خستووەتە ڕوو. هەر نەخۆشییەک بە جیا و بە وردی شیکراوەتەوە، هۆکارەکانی دروستبوونی، نیشانەکانی، شێوازەکانی دەستنیشانکردن و چارەسەرکردنی خراونەتە ڕوو.

لە ڕووی میتۆدۆلۆژیاوە، کتێبەکە پشت بە نوێترین توێژینەوە و لێکۆڵینەوە زانستییەکان دەبەستێت لە بواری دەروونناسیدا. نووسەر و وەرگێڕ هەوڵیان داوە پشت بە سەرچاوە باوەڕپێکراو و نێودەوڵەتییەکان ببەستن و زانیارییەکان بەپێی پێوەرە زانستییە جیهانییەکان بخەنە ڕوو. هەروەها، کتێبەکە هاوتەریبە لەگەڵ پێوەرەکانی DSM-5 و ICD-10 کە دوو سەرچاوەی سەرەکین لە بواری پۆلێنکردن و دەستنیشانکردنی نەخۆشییە دەروونییەکان.

یەکێک لە تایبەتمەندییە گرنگەکانی ئەم کتێبە ئەوەیە کە تەنها تیۆری نییە، بەڵکو لایەنی پراکتیکیشی لەخۆگرتووە. لە هەر بەشێکدا، نموونەی پراکتیکی و حاڵەتی واقیعی خراونەتە ڕوو کە یارمەتی خوێنەر دەدەن باشتر لە چەمک و بابەتەکان تێبگات. هەروەها، شێوازەکانی هەڵسەنگاندن و دەستنیشانکردنی نەخۆشییەکان بە شێوەیەکی پراکتیکی و کردەیی خراونەتە ڕوو.

کتێبەکە گرنگییەکی تایبەتی داوە بە بواری چارەسەری دەروونی و شێوازە هاوچەرخەکانی چارەسەرکردن. لەم بەشەدا، باس لە نوێترین میتۆد و تەکنیکەکانی چارەسەری دەروونی کراوە، لە چارەسەری دەرمانییەوە بۆ تەراپییە جۆراوجۆرەکان. هەروەها، ڕێنمایی و ڕاسپاردەی گرنگ خراونەتە ڕوو سەبارەت بە چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ نەخۆشە دەروونییەکان و شێوازی یارمەتیدانیان.

لە ڕووی زمانەوانییەوە، کتێبەکە بە زمانێکی ڕوون و پوخت نووسراوە کە تێگەیشتنی ئاسان کردووە بۆ خوێنەر. وەرگێڕ هەوڵی داوە زاراوە زانستییەکان بە شێوەیەکی دروست و گونجاو بگوێزێتەوە بۆ زمانی

کوردی، بەجۆرێک کە هەم واتای زانستی خۆیان بپارێزن و هەم بە خوێنەری کورد تێگەیشتنیان ئاسان بێت. ئەمەش بەهایەکی زیاتری بەخشیوە بە کتێبەکە وەک سەرچاوەیەکی زانستی کوردی.

گرنگییەکی تایبەتی کتێبەکە لەوەدایە کە بۆشاییەکی گەورە پڕ دەکاتەوە لە کتێبخانەی کوردیدا. لە کاتێکدا کە کتێبی زانستی بە زمانی کوردی لە بواری دەروونناسیدا کەمن، ئەم کتێبە بووەتە سەرچاوەیەکی گرنگ و پێویست بۆ خوێندکاران و پسپۆڕانی بواری دەروونناسی. هەروەها، کتێبەکە دەوڵەمەندی کردووە بە زاراوە و چەمکە زانستییەکان بە زمانی کوردی.

لە ڕووی پێکهاتەوە، کتێبەکە بە شێوەیەکی ڕێکوپێک و لۆژیکی دابەشکراوە بۆ بەش و تەوەرە جیاوازەکان. سەرەتا چەمکە بنەڕەتییەکان دەخاتە ڕوو، پاشان بە شێوەیەکی پلە بە پلە دەچێتە ناو بابەتە ئاڵۆزترەکان. ئەم ڕێکخستنە وایکردووە خوێنەر بە ئاسانی بتوانێت شوێن زنجیرەی بابەتەکان بکەوێت و تێگەیشتنێکی قووڵ و هەمەلایەنە بەدەست بهێنێت.

بێگومان ئەم کتێبە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە بۆ چەند گرووپێکی جیاواز: بۆ خوێندکارانی زانکۆ دەبێتە سەرچاوەیەکی گرنگی خوێندن و فێربوون، بۆ مامۆستایان و توێژەران دەبێتە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو بۆ وانەوتنەوە و توێژینەوە، بۆ پسپۆڕان و دەروونناسان دەبێتە ڕێنیشاندەرێک لە کاری پراکتیکیدا، و بۆ کەسانی ئارەزوومەند دەبێتە سەرچاوەیەک بۆ تێگەیشتن لە دۆخە دەروونییەکان و چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵیان.

پێشنیار دەکەم ئەم کتێبە بخوێندرێتەوە لەلایەن هەموو ئەو کەسانەی کە لە بواری تەندروستی دەروونیدا کار دەکەن یان دەخوێنن. بەتایبەت بۆ خوێندکارانی بەشی دەروونناسی و دەروونناسان، ئەم کتێبە دەبێتە سەرچاوەیەکی گرنگ و پێویست. هەروەها بۆ کەسانی ئارەزوومەند، کتێبەکە دەرفەتێکی باش دەڕەخسێنێت بۆ تێگەیشتن لە نەخۆشییە دەروونییەکان و شێوازەکانی چارەسەرکردنیان، پەرتووکەکە بە شێوەیەکی زانستی و سیستەماتیک داڕێژراوە، هەر لە پێناسەی نەخۆشییەکان، هۆکارەکانیان، نیشانەکانیان، تا دەگاتە شێوازەکانی چارەسەر و خۆپاراستن. هەر نەخۆشییەک بە وردی و بە پشتبەستن بە سەرچاوە زانستییە باوەڕپێکراوەکان شیکراوەتەوە. ئەمەش وایکردووە کتێبەکە ببێتە سەرچاوەیەکی گرنگ و تەواو بۆ خوێندکارانی بواری دەروونناسی و پسپۆڕانی ئەم بوارە.

بمنەخشێنە بە ئەبەدیەت.. شیعر/ کاوە عوسمان عومەر

هەموو بێدەنگیەکان و شەوەکانم کردە ووشە
ئەوەی نەوترا ، من نوسیمەوە …
(ئارسەر ڕامبۆ / وەرزێک لە دۆزەخا)

پەراوێزم کە ، تۆفانی
ساتەکان، تازە گوێنادەمێ
بگەڕێمەوە نزرگە پیرۆزەگانی خەمگینی!
هەموو شتەکان خەیال دەرچوون
چەند ئاسان پەپولەکانی جوانی
لە پەنجەکانەوە فڕین! ئای لاوێتی!
خۆشیە جوانە درۆزنەکان، گریمانەی
ئەبەدیەت لە تەمی عیشقێک
کە زوو ڕەویەوە، چەند ئاسان بوو
فێربوونی ژمارەو پیتی
سروودی بوون و نەبوون!
بینیم ئاسمان ڕەنگی ئاڵتونی،و ڕەشی
خوێنی! ، هاوڕێکەم ووتی..
با لە پەنجەرەی شەمەندەفەری کاتەوە
مەملەکەتی بریسکاوەی خۆری سپی ببینین
لە پشتەوە ئەسپسوارەکانی دۆزەخ قاقایان بوو!
دەشێ جارێکی تر لە ڕۆحی ترا
یەک ببینینەوە، ئەوی نازدار پێی ووتم،
هیشتا هەنگوین و شەکری
گوڵە هەڵاڵەکان بۆ ماچێکی ژەهرین
لەسەر لێوی بوو!
هەموو ڕەنگێکم ئەوێتەوە کە لە لاوێتی
بێستان و دەشت و دیواری قوتابخانەکانمان پێ بۆیە ئەکرد
وەک جاران زەردەم بێت
بە قووڵایی ئەو چاڵانەی
ژیان لە گەشتە بوهەیمیەکان

بۆی دانابووم، ئەو دەڵێ:
چی سودێکی هەیە دواکەوتن
یان زوو گەیشتن
گەر هەموو ڕێگاکان ئەچنەوە تاریکی مەرگ
چۆن بتوانم جارێکی تر
کازیوەت بم
ئەی فریشتەی ڕۆح قەقنەزی
یاخی لە عەرشی میهرەبانی
تا بە بەخشندەیی
لەگەڵ پەرتبوونی رۆحم بدوێم
چەشنی سۆناتای ئێوارەیەکی وەنەوشەیی
ژیانم بەردەوامە
وەڵامم دایەوە، زەنگێک لە کلێسای
شیعردایە، زرنگەی چرکەکانی تێپەڕینمە
بە نێو پیادەرەوەکانی سەردەمێکی فەنا
ئەمانەی ئەیبینی کۆچەری سەرھەڵگرتوون
دوپاتکردنەوەی هەمان سەفەری ئادەمە
بەرەو نەفرەت! بەرەو گەڕان بۆ مانا
کە خواوەندەکان لێیان سەندەوە
سەرباری ئەوەش،
هاژەی زەریای دڵمە
دەریاچەی بێهودەیی زیندوو ئەکاتەوە!

....
وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەری نەمساوی
Thomas Muhl
بەسوپاسەوە لە بەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە

کتێبێك لە بارەی شیعری شەوی

یەڵدا چاپ و بڵاو دەکرێتەوە

وا بڕیارە لە یادی شەوی یەڵدا دا، کتێبێکی دیکەی سەدیق سەعید ڕواندزی بە ناوی (شەوی یەڵدا لە نێوان نالی و کوردی دا) چاپ و بڵاو بکرێتەوە. ناوەڕۆکی ئەم کتێبە، لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوەی ئەو شیعرەیە، کە ئایا شیعری کام لەم دوو شاعیرەیە، کە هەتا ئێستا هەندێك بە شیعری نالی و هەندێکی دیکەش بە شیعری مستەفا بەگی کوردی دای ئەنێن. نووسەر لەو کتێبەیدا، بە خوێنەوەیەکی زمانی و فەرهەنگی زمانی شیعری هەردوو شاعیرەوە، شرۆڤەی دەقەکە دەکات و ڕوونی دەکاتەوە کە ئەم شیعرە شیعری نالییە و هیچ پەیوەندییەکی بە کوردییەوە نییە، چونکە زمان و جیهانبینیی و لایەنی وشەسازیی شیعری دەقەکە، لە هی نالی دەچێت نەك کوردی. هەر لە پەراوێزی شرۆڤەکردنەکەدا، نووسەر ئاماژە بە زمانی هەردوو شاعیر و دواتر بەستنەوەیان بە زمانی سەردەمی بابانەکان و شیعری کلاسیکی ئەو کاتە دەکات و دواتریش لە سەر زمان و لایەنی وشەسازیی شیعری شەوی یەڵدا دەوەستێت، کە ئایا شیعرەکە لە زمانی شیعرەکانی نالی دەچێت یان کوردی؟ وا بڕیارە ئەم کتێبە خوا یار بێت. لە ڕۆژی بیستی مانگی کانوونی یەکەمی داهاتوو، کە هاوکاتە لەگەڵ شەوی یەڵدا لەلایەن کۆمەڵگەی فەرهەنگی ئەحمەدی خانی لە سۆران، چاپ و بڵاو بکرێتەوە !

کریستینا دەبێتە یەکەم کەشتیوانی ژن بۆ سەر مانگ.. رێزا شوان

کریستینا هامەک کۆچ، ژنێکی ئەمریکی بەڕەسەن ئەفریقییە. لە (۲۹/یانوار/۱۹۷۹) لە گراند راپیدز لە میشیگان لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەدایک بووە. لە ئێستادا تەمەنی (٤٥) ساڵە. لە شاری (جاکسۆنڤیل) لە ویلایەتی کارۆلینای باکوور گەورەبووە. دوو بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە زانیاری ئەندازیاری کارەبا و لە فیزیا و لە زانیاری و بیرکاری بەدەستهێناوە. لە

ساڵی (٢٠٠١) دا، بڕوانامەی ماستەری لە ئەندازیاری کارەبا، لە زانکۆی ویلایەتی کارۆلینای باکوور وەرگرتووە. هەر لە ساڵی (٢٠٠١) دا، دەرچووی پرۆگرامی ئەکادیمی ناسایە، لە سەنتەری فڕین بە بۆشایی ئاسمان گۆدارد. لە چەندین کۆرس و ئەرکی ناسادا بەشداری کردووە، فیزیای ئەستێرەیی و گەردوونناسی خوێندووە. وەک یاریدەدەری مامۆستا، لە کۆلێژی مۆنتگۆمەری لە ویلایەتی میریلاند کاری کردووە و سەرپەرشتیی خولەکی فیزیای کردووە. کریستینا کۆچ دەڵێت:"کاتێک کە لاو بووم، زۆر حەزم دەکرد شەوانە سەیری ئاسمان و سەیری ئەقیانووس بکەم"

کریستینا لە دوای دەرچوونی لە زانکۆ، وەک ئەندازیارێکی کارەبا، لە سەنتەری فڕینی بۆشایی ئاسمانی لە گۆدارد لە ویلایەتی میریلاند و لە تاقیگەی فیزیای کارپێکراوی و لەسەر تیشکدانەوەی ژینگەیی لە نزیک زەوی، لە زانکۆی جۆنز هۆپکینز بە تاقیکردنەوە، لێکۆڵینەوەی کردووە. هەروەها کۆچ بە کرداریی زانستی لە شوێنە دوورەکانی وەک، ئەنتارکتیک، گرینلاند و باکووری ئەلاسکا ئەنجامداوە. وەک هاوکارێکی توێژینەوە، لەگەڵ پرۆگرامی جەمسەری باشووری ئەمریکا و ئەندازیاری مەیدانی، لە بەڕێوەبەریتی نیشتمانی، لەسەر ئەقیانووسەکان و بەرگەهەوا، بە کرداری کاری کردووە. لە (٢٠٠٧) وەک هاریکارێکی چالاک توێژینەوەی لەگەڵ بەرنامەی جەمسەری باشووری ئەمریکا کاری کردووە. سێ ساڵ و نیو لە گەشتکردنی بۆ ناوچەکانی جەمسەری باکوور و جەمسەری باشوور بە مەبەستی باس و توێژینەوە بەسەربردووە. لە ساڵی (٢٠١٣) دا، پەیوەندیی بە ناساوە کرد (ئاژانسی ئاسمانی نیشتمانی ئەمریکا) بە فڕینی ئاسمانی و بۆشاییگەری (فەزا) چەندین کاری تر کردووە.

کریستینا کۆچ، هاوسەرگیریی لەگەڵ کەشتیوانی ئاسمانی (رۆبەرت کۆچ) دا کردووە.

کریستینا کۆچ، لە یەکەم ئەرکی ئاسمانیدا، لە مانگی ئاداری (٢٠١٩) دا، تا مانگی شوباتی (٢٠٢٠) دەستی بە گەشتکردنە ئاسمانییەکانی کرد. لەناو ویسگەی بۆشایی ئاسمانی نێودەوڵەتی (ئی ئێس ئێس) دا، لە خولگەی زەویدا، بە ماوەی (٣٢٨) ڕۆژ، لەناو ئەم ویستگەیەدا ژیاوە. کە درێژترین ماوەی مانەوەیە لە بۆشایی ئاسماندا. بەمەش کۆچ ریکۆردێکی پێوانەیی جیهانی تۆمارکرد، کە پێشتر هیچ ژنێک ئەم کارەی ئەنجام نەداوە. پێشتر (سکوت کێلی) کە یەکەم ئەمریکی یە، نزیکەی ساڵێک لە بۆشایی ئاسماندا ژیانی بەسەربرد. کۆچ لەم ئەرکەیدا، لەناو ئەم

ویستگەیەدا، شانە بایۆلۆژییەکانی بە شێوەی سێ ڕەهەندی چاپکرد، پرۆتینی چاند، کاری لەسەر تاقیکردنەوەیەکی مادە تاریکەکان کرد. کۆچ بە یەکەمین گەشتی بۆ بۆشایی ئاسمان، مێژوویەکی پڕ لە شانازی و شکۆمەندیی بە ژنان تۆمارکرد.
کریستینا کۆچ و خاتوو جێسکا مێیر، یەکەم دوو ژنن. کە لە (١٨/ئۆکتۆبەر/٢٠١٩) لە وێستگەی ئاسمانی نیودەوڵەتی (ئی ئێس ئێس)، دەرچوون و لە بۆشایی ئاسماندا ڕۆیشتن و گەڕانەوە ناو وێستگەکە. سەرکەشییەکی زۆر گەورە بوو. ئازایەتی زۆر و ئیرادەیەکی بەهێزی دەویست. بەمەش کۆچ ریکۆردێکی تری باڵای تۆمارکرد.
کریستینا کۆچ، ناوی لە لیسی (١٠٠) ژنی بەناوبانگی جیهانی لە ساڵی (٢٠٢٠) دا تۆمارکراوە، کە ڕۆژنامەی تایمز هەڵیانی بژاردوون.
لە چوارچێوەی پرۆژە گەورەکەی ناسا، بۆ بۆشایی ئاسمان، بۆ گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ سەر مانگ، لە (٤١) کەشتیوانی ئاسمانی چالاکی کاندیدکراو بۆ ئەم گەشتە. تەنها (٤) یان لێیان هەڵبژارد، کە دووەم کەسیان، کریستینا کۆچە. لە ئێستادا سەرقاڵی مەشق و خۆئامادەکردنن، بۆ ئەم سەرکێشییە نوێیەی. دەیەوێت وەک یەکەم ژن بۆ سەر مانگ و وەک نوێنەری هەموو ژنان ناوی لە مێژوودا بە پیتی زێڕین تۆماربکات.
لە چوارچێوەی پرۆژە گەورەکەی، دەزگای ناسا بۆ بۆشایی ئاسمان، بۆ گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ سەر مانگ، بە کەشتیی (ئارتیمس ـ ٢) بە سووڕانەوە بە دەوری مانگدا، کە دەبوایە لە کۆتایی ئەمساڵدا، ئەم گەشتە ئەنجام بدرایە. بەڵام دواکەوت و لە ساڵی داهاتوو (٢٠٢٥) دا ئەنجام دەدرێت. ناسا لە کۆبوونەوەیەکدا لە ساڵی (٢٠٢٣) دا، لە ڕێوڕەسمێکی شایستەدا، لە شاری (هیوستن) ناوی ئەو تیمە چوار کەشتیوانە ئاسمانییانەی ڕاگەیاند، و بە ئامادەبووانی ناساندان. کە بۆ ئەم گەشتەی سەر مانگ هەڵیانی بژاردوون. ئەم چوار کەشتیوانانەن، کە تەمەنی هەموویان لە چلەکان دان:
١ـ رید وایزمان ـ ئەمریکی: وەک فەرماندەی ئەرکەکانی گەشتەکەی ئارتیمس ـ٢.
٢ـ ڤیکتەر گلۆڤەر ـ ئەمریکی: فڕۆکەوانی و جەنگی دەریایی.
٣ـ کریستینا کۆچ ـ ئەمریکی ـ ئەفریقی: ئەندازیاری کارەبا. پسپۆری ئەرکەکانی ئارتیمس٢ ـ بە یەکەم جار و یەکەمین ژنە لە مێژوودا، کە گەشتی سەر مانگ دەکات.
٤ـ جێرمی هانز ـ کەنەدی: فڕۆکەوانێکی فڕۆکەی جەنگی پێشوو

کەنەدییە. پسپۆری ئەرکەکانی ئارتیمس ـ ٢. یەکەم کەشتیوانە لە دەرەوەی ئەمریکادا، بەشداری لە گەشتی چوون بۆ سەر مانگ دەکات. یەکەم جاریشە دەبێت کە بەرەو بۆشایی ئاسمان بچێت.

هانز وتی: "بۆ یەکەوە دەچینە سەر مانگ".

بیل نێڵسن ــ بەڕێوەبەری ناسا وتی: "ئەمە تیمێکی مرۆڤایەتییە".

سەرۆکی ئەمریکا جۆ بایدن بە گەرمی پێشوازی لە چوار کەشتیوانەکانی ئارتیمس ـ٢ کردو وتی: "ئەرکەکەتان ئیلهامبەخش دەبێت بۆ نەوەی داهاتوو بۆ گەڕان. نیشانی هەموو منداڵێک دەدات ـ لە ئەمریکا و لە کەنەدا و لە سەرانسەری جیهان ـ کە ئەگەر بتوانن خەون بە شتەکەوە ببینن.. دەتوانن بە دەستی بهێنن".

ئەمریکا لە گەشتەکانی پێشووی بۆ سەر مانگ، لە (١٩٦٩ ـ ١٩٧٢) دا، لە کەشتیی (ئەپۆلۆ) دا، (٢٤) کەشتیوانیی بۆ سەرمانگ نارد، کە (١٢) یان چوونە سەرمانگ.

یەکەم کەس کە پێی خستە سەر مانگ، کۆچکردوو (نیل ئارمسترۆنگ ـ ئەپۆلۆ ـــ١١) بوو کە لە (٢٠/ یۆلیۆ/١٩٦٩) دا لەسەر مانگدا نیشتەوە. لە دوای ئارمسترۆنگ (باز ئاڵدرین) یش دابەزییە سەر مانگ. لە کتێبێکم دا بە ناونیشانی (یەکەم گەشتی مرۆڤ بۆ سەر مانگ) کە لە ساڵی (٢٠٢١) دا، پڕۆژەی قەڵفتان لە سلێمانی چاپیان کرد و بڵاویان کردەوە، بە درێژی و بە وێنەوە باسی یەکەم گەشتی مرۆڤم بۆ سەر مانگ کردووە. دوا گەشتیش لە ساڵی (١٩٧٢) دا بوو، دوا کەشتیوان (یۆجین سێرنان و هاریسۆن شمیس) بوون، کە بە (ئەپۆلۆ ـ ١٧) لە ڕۆژی (١٦/ نیسان/١٩٧٢) لەسەر مانگ دابەزین. زیاتر لە (٥٢) ساڵە، مرۆڤ هیچ گەشتێکی دیکەی بۆ سەر مانگ نەکردووە. سەرجەم تیمە کەشتیوانەکانی پێشوو، لە ڕەگەزی نێر بوون و هەمووشیان پێست سپی و ئەمریکی بوون. بەڵام لە گەشتی داهاتوو بۆ سەر مانگ بۆ یەکەم جار ژن و ڕەش پێست و کەشتیوانی دەرەوە ئەمریکاش لە ئارتیمیس ـ ٢هەیە.

شایەنی باسیشە، ژنان لە پشتەوەی هەوڵەکانی گەڕانەوەی ناسان بۆ سەر مانگ و کلیلی کارەکان و ئامادەکارییەکانن. هیوادارن کە مێژوو تۆماربکەن. خاتوو (بلاکوێڵ تۆمپسۆن) کاربەدەستێکی باڵایە لە ناسا، دەڵێت: "کاتێک دەگەڕێینەوە بۆ سەر مانگ، لەگەڵ یەکەم ژن و یەکەم کەسی ڕەنگاوڕەنگ.، ئەو چاپە پەڕاوە واژۆدارانە، بەو مانایەیە، کە فەزا و گەڕان لە بەردەستی هەمووان دایە. لە ئێستادا ژنانی بەهێز و زیرەک لە هەموو گۆشەیەکدا دەبینن، کە ئێمە لە ناسادا کارەکان ئەنجامی دەدەین. ئەو کەسانەی

یارمەتیدەرن بە دروستکردنی ئەم موشەکە زەبەلاحە — ئۆریۆن — ئەگەر سەیربکەن، ژنان لە بەڕێوەبەرەکان، ئەندازیارە سەرەکییەکان، لە پۆستی باڵا و بەهێز و لە هەر شوێنێکی تردا هەن و دیانبینن. ئەم ژنانە بناسن: لۆرا بولیا، شارون کۆپ، ستیڤان ویەسەن، چارلی بلاکوێڵ تمپسەن، کە یاریزانی سەرەکین لە پرۆگرامی ئارتیمس لەلایەن ناساوە. کارگێڕانی باڵای ناسا ژنانن. ئەوە ئەمەی ژنین کار بە گەڕانەوە بۆ سەر مانگ دەکەین. لە (%٣٥) ناسا لە ژنان پێکهاتووە".
بەرنامەی ئارتیمس، نزیکەی (٩٣) ملیار دۆلاری تێدەچێت. چوار گەشتی یەکەمی چوار ملیاری تێدەچێت. پارەکەش حکومەتی ئەمریکا دەیدات.
ناسا لە ساڵی (٢٠٢٢) یەکەم گەشتی ئارتیمس بۆشایی ئاسمانی کرد، کەپسولی ئۆریۆنی بە سەرنشینی فڕی، تەنها بۆ سوڕایەوە بە دەوری مانگدا. بۆ پرۆڤەکردنی جلوبەرگی تازەی کەشتیوانەکان. بەسەرکەوتووی بە دەوری مانگدا سووڕایەوە و بە ساغیش گەڕایەوە بۆ سەر زەوی. ئەم گەشتە ڕێگە خۆشکەرە بۆ گەشتی ئارتیمس ـ٢.
بۆچی ناوی نراوە (ئارتیمس)؟ لە ئەفسانە یۆنانییە کۆنەکاندا، (ئارتیمس) و (ئەپۆڵۆ) خوشک و برابوون و دوو خواوەند بوون. ئەپۆڵۆی برای خواوەندێکی زۆر بەهێز و لە توانا بەدەر بووە. بەرپرس بووە لە جووڵەپێکردنی خۆر. خوشکەکەشی ئارتیمس بە خواوەندی مانگ ناسراوە.
لە نێوان کەشتی ئەپۆڵۆ و ئارتیمس جیاوازی هەیە. (ئەپۆڵۆ ـ١١) سێ کەشتیوانی ئاسمانی هەڵگرتبوو. بەڵام کەشتی (ئارتیمس ـ ٢) گەورەترە و چوار کەشتیوانی ئاسمانی هەڵدەگرێت. ئارتیمس لە ئەپۆڵۆ بەهێزتر و پێشکەوتووتر و تیژفڕترە.
ئامانجی گەشتییەکانی بەرنامەکەی ئارتیمسی ناسا، زۆرە لەوە زیاترە کە ڕۆژانی شکۆمەندی ئەپۆڵۆ دووبارە بکاتەوە. ئەمجارە مەرەق لە ئارتیمس ـ ٣ دا، دەچێتە جەمسەری باشووری مانگ، کە ساردترین و تاریکترین شوێنە لەسەر مانگ. بە دۆزینەوەی ئاو لەناو شەختەدا.
ئەم چوار کەشتیوانە ئاسمانییانەی ئارتیمس ـ ٢، لە ساڵی داهاتوودا (٢٠٢٥) بە کەپسولی ئارتمیس ـ ٢ دا، لەسەر موشەکی زەبەلاحی هەڵدانی ئاسمانی (ئۆریۆن) گەشت بە سەرمانگ دەکەن. لە سەر سەکۆی هەڵدانی موشەکی بە بۆشایی ئاسمان، لە ناوندی بۆشایی ئاسمانی کنەدی یەوە، بەرز دەبێتەوە.
ماوەی دیاریکراوی گەشتەکەشیان (١٠) ڕۆژە. تەنها بە دەوری

مانگدا دەسووڕێنەوە و ناچنە سەر مانگ. دوای جێبەجێکردنی بەرنامەکەیان، دەگەڕێنەوە بۆ سەر زەوی. بە ئەنجامدانی ئەم گەشتە. (کریستینا هامەک کۆچ) دەبێتە یەکەم ژنی گەشتکردوو بۆ مانگ. دەبێتە ناودارترین ژنی جیهان لە ساڵی (٢٠٢٥) دا.

ئارتیمس بە شێوەیەک دروست کراوە، کە دەتوانێت (٢٥٠) هەزار میل بفڕێت، ڕەنگە خێرایەکەشی باوەڕ پێکراو نەبێت. کە لە کاتژمێرێکدا لە (١٧) هەزار بۆ (٢٥) هەزار میل لە کاتژمێرێکدا دەبڕێت. لەم ماوەیەدا چەند تاقیکردنەوەیەک دەکەن و وێنەیەکی زۆری تەوەری باشووری مانگ دەگرن. دوایش دەگەڕێنەوە بۆ سەر زەوی. ئەم گەشتە ڕێگە خۆشکەر دەبێت، بۆ گەشتی سێیەم، لە (ئارتیمس ـ ٣) دا، کە نیاز وایە، لە ساڵی (٢٠٢٦) دا، دوو کەشتیوان، لەوانەیە ژنێک و پیاوێک بێت، لەسەر جەمسەری باشووری مانگ دایان بەزێنن. لە داهاتووشدا، بنکەیەکی ئاسمانی نیشتەجێبوون لەسەر مانگ دابنێن و لەوێوە، خەون و ئامانجە گەورەکە بەدی بهێنن، کە ناردنی مرۆڤە بۆ سەر هەسارەی مەریخ، کە ناوی بە کوردی، هەسارەی (بارام) یان (گەڕەهەسارە) یە.

ئەمەش وێنەکردن نییە. لە سایەی گەشبینی و متمانە بەخۆبوون و ئیرادەیەکی پۆڵایین و بڕیاری تەکمەدا، لە سایەی ویستن و کۆشش و سووربوون و کۆڵنەدان دا، هەموو خەون و هیوایەکی مرۆڤ دێنەدی. چونکە شتێک نییە کە ناوی ئەستەم بێت.

(*) بۆ نووسینی ئەم بابەتە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی وەرگرتووە.
ڕەزا شوان
نەرویج: ٢٠٢٤

کاتی وەڵانانی کێشەکان هاتووە.. کەریم قادر

“ئەگەر گوێ نین، دەکیش مەبن”

ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکەلی، هەڕەشە و تانەنەت "قونکە" شەڕ و شەڕی بەوەکالەت لەنێوان ئیسرائیل و ئێران هەیە، ئێران هەڕەشە دەکات و دەڵێ، "دوژمنان چ ڕژێمی زایۆنی و چ ئەمریکا، لەسەر ئەوەی بەرامبەر بە گەلی ئیران و بەرەی مقاوەمە ئەنجامی دەدەن، بەدڵنیاییەوە وەڵامێکی توند وەردەگرن."، هەروەها وەزارەتی بەرگریی ئەمریکا (پێنتاگۆن)، دەڵێ: "فەرمان دراوە بە ناردنی کەشتیی جەنگی زیاتر، فڕۆکەی شەڕکەر، فڕۆکەی بارهەڵگر و چەندین بەمبهاوێژی دوورمەودا بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست". بەرپرسانی ئەمریکاش دەڵێن، "ئیسرائیل وەڵامی هەر هێرشێکی ئێران دەداتەوە، ئەگەر لە خاکی عێراقیشەوە جێبەجێ بکرێ". ئیسرائیلیش لەلای خۆیەوە لە هەڵتەکاندنی ژێرخانی سەربازی و کوشتن و ڕفاندنی فەرماندەکانی حەماس و حزبوڵڵای لوبنانی بەردەوامە، دوور نییە ئەو دەست نەپاراستنەی ئیسرائیل هێندە لە ملیشیاکانی عێراقیش بگرێتەوە کە بەپێی ئامارێک لە سێ مانگی ڕابردوو "نزیکەی ١٥٤هێرشیان کردووەتە سەر ئیسرائیل، واتە بەپێی ئەو لێدوان و هەواڵانە بێت، ئەگەری تەشەنەسەندن و فراوانبوونی شەڕەکە لە ئارادایە.

ڕێکخستنەوە و تێکمەڵکردنی ناوماڵی کورد لەهەموو کات و سەردەمێکدا پێویستییەکی گرنگ بووە، بەڵام ئەمڕۆ لە هەرکاتێک گرنگترە، تەنانەت دەوڵەتێکی وەکو تورکیا بە پڕکردنەوەی درز و کەلێنەکانی ناوخۆی بەخۆکەوتووە. باشە، حزبە کوردستانییەکانی باشووری کوردستان، بەتایبەتی کە تازە هەڵبژاردنێکی سەرکەوتووی بەڕێوەبردووە، چ دەبێت ئەگەر بۆ ئەم قۆناغە ناکۆکی و ناتەباییەکانتان بەلاوە بنێن و وەکو وڵاتە دیموکراسییە پێشکەوتووەکان لەسەر بنەمای شایستەی هەڵبژاردن، بەزوویی یەک هەرێم و یەک پەرلەمان و یەک حکومەت پێشکەشی خوێنی شەهیدان بکەن؟

کەشکۆڵ.. شیعری ستار ئەحمەد

ئەم سەفەرە
شانت لەگەردن دەترازێنێ
نەجانتایەك دەت هەڵدەگرێت
دەیکیش نابینی
ئارامگە بێت

تەماشای کەشکۆڵی لوولت کە
بزانە دێوانەی خاکی
یان کت و مت" شێتێکی شێت
بۆ کوێ دەڕۆی
ئەو گۆشەیەی تۆ دەگرێنێ
هەمان لانکۆڵەی حەوایە
ئەو بەهەشتەی لێیدەگەڕێی
هەر دارستانی ئەفسوسە
ئادەمێك
چەندین شەرابی رەنگاڵە
داڵاشێك
جەستەی براکەت و
قابیلێکی دی تێدایە
مەڕۆ..
شیعر لێر□ بێت
یان لەوێ
ئەسکڵێکە..
تەنها بەر جەرگ و هەناوی
نەداران و
رۆحی شاعیران دەکەوێ
ئێمەو ئەوان
لەزمانی ئەمەك ناگەین
هەموو نیگاکان
بەخوناو دەچوێنین
ئێمە بین یاخود ئەوانیش
لەژێر پێی گوڵ و جوانیا
مین لەدەروونی قەڵەما دەڕوێنین
ئاسمانمان یەك و
ئەستێرە .. هەتاو
سروشتمان
لەهەمان گڵکۆیا دەمرێت
بیرت ل□ بوخچەکەت دەرکە
جگەر□ یەك داگیرسێنە
من دەتناسم
پرچت چرۆی سپی دەرکردووە
ناخت تەرزەی عەشقی لێد□ بارێت
مەڕۆ .. هاوڕێ مەڕۆ

بۆ نازانی عاشق شێتە
وەکوو ئەم خاکە زامدارە
بەئەوین و راستی دەژێت

ستار ئەحمەد

نامەکـــانم.. ٥ – ٦..شەمـــاڵ بارەوانی

نامەی پێنجەم

ئازیزی من، نازانم ئەو شیعرەی بۆم ناردیت بە دڵت بوو یان نا؟ دەمێکی باشە ئیلهامی شیعریی بەسەری نەکردوومەتەوە. دوای دوو ساڵ لە بێدەنگی، ئەوە یەکەم شیعرە بۆتی بنووسم. مەبەستم لە دوای دوو کتێبی شیعرییم، جگە لەو شیعرەی کە بۆم ناردی، هیچی ترم نەنووسیوە. زۆر حەز دەکەم بەرلەوەی شەمەندەفەری مەرگ بگات، کتێبی سێیەمی شیعرییشت بۆ بنووسم و پێشکەشتی بکەم. ئازیزەکەم، ئەو جارە خۆت دێڕێک لە یەکێک لە شیعرەکان هەڵبژێرە و بیکه بەناونیشانی کتێبە شیعرییەکە. هەر دێڕێک کە خۆت بە لاتەوە سەرنجڕاکێش و جوان بوو. من کێشەیەکم هەیە لە هەڵبژاردنی ناونیشان. هەموو کتێبێک، بە تایبەتی کتێبە شیعرییەکانم، لەوە تێدا دەمێنم کە چ ناونیشانێکیان بۆ هەڵبژێرم. جاری وایە دە دێڕ لە کۆی هەموو شیعرەکانم دەهێنم و نازانم کامەیان بکەم به ناونیشانی کتێبه شیعرییەکەم. بەدڵنیاییەوە ئەم جارە تۆ ناونیشانەکە هەڵدەبژێریت.

نامەی شەشەم

ئازیزەکەم، زۆر هەست به نامۆیی دەکەم. بەردەوام هێڵنجێکی زۆر بەهێز دام□د□گرێت. دەڵێیت ڕۆحی پاڵەوانەکەی ڕۆمانی(هێڵنج)* مەبەستم(ڕۆکانتان)ـە، چووەتە ناو لەشم. هەموو شتێک بە پووچی و بێمانا لە بەر چاوەکانم خۆیان دەنوێنن. تۆ بڵێیت هایدگەر* ڕاستی نەگوتبێت و ئێمە بە هەڵە فڕێ نەدرابینەتە ئێرە؟ مەبەستم ئەم

هەسارەیەیە. زۆر لەوە دڵنیام کە ئێمە لە شوێنێکی هەڵە و لە هەسارەیەکی هەڵە لە دایک بووین. هەرگیز نەدەبوو لێره لەدایک بین. مەبەستم فڕێ بدرێینە ئێره. منیش ئەوە بووەتە پرسیار لام و نازانم لای کێ و ئینجا بۆچی ئێمه بێ مۆڵەتی خۆمان فڕێ دراوینەتە ئێرە؟ بە لایەنی کەمەوە دەبوایە پرسێکمان پێ بکرابایە و مۆڵەتمان لێ وەرگیرابایە. پێم وابێ تۆش لەمەیان هاوڕایت لەگەڵم؟ ئەی وا نییە ئازیزم؟

---

*هێڵنج ڕۆمانێکی فەلسەفیی (٢٤٦)لاپەڕەیی(ژان پۆل سارتەر ١٩٠٥ - ١٩٨٠) گەورە نووسەر و فەیلەسووفی وجوودی فەڕەنسییە و یەکەم چاپی لە ساڵی١٩٣٨ لێ بڵاو بووەوە.
*فەیلەسووفی ئ□□□مانی(مارتین هایدگەر) ساڵی ١٨٨٩ لە باشووری ئ□□□مانیا هاتووەتە دنیاوە و لە ساڵی ١٩٨٦ مردووە.